JONAS BALYS

RAŠTAI

I

JONAS BALYS

RAŠTAI

I

Jonas Balys

JONAS BALYS

RAŠTAI

I

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS
VILNIUS
1998

Redakcinė komisija
Kazys Grigas, Vacys Milius ir Leonardas Sauka

Parengė
Rita Repšienė

Apipavidalino
Petras Repšys

Knygos leidimą parėmė
Lietuvos švietimo ir mokslo ministerija

ISBN 9986-513-33-2 (3 tomai)
ISBN 9986-513-32-4 (1 tomas)

TURINYS

APIE JONĄ BALĮ SU MEILE IR PAGARBA

Ein motutė ūkaudama,
Laimės – Dalios ieškodama.

Atsiliepė Laimė – Dalia
Anoj pusėj, marelių.

Plauk, Dalele, per mareles,
Per mareles į kraštelį.

Mes nueisim sa sodelin,
Nusiskinsim po lapelį;

Parašysim po raštelę
Ir nusiųsim į tėvelį.

Tėvas močiai perskaitys,
Mūs vargelius pamatys.

Iš Jono Balio knygos *Lietuvių tautosakos skaitymai*[1]

Laima yra likimo deivė. Vieni jos vardą kildina iš žodžio „laimė", kiti iš žodžio „lemti", – sunku spręsti, kuris aiškinimas bus teisingesnis. Senesnieji šaltiniai ją vadina tiesiog Laime. Pasakose taip pat: „Jis pažiūr – tai trys moteriškės šnekasi ... jis suprato, kad tai laimių būta"; „Senovėj visur laimės valkiodavosi" (iš Jono Basanavičiaus *Lietuviškų pasakų įvairių*). Iš rašytinių šaltinių pirmiausia ją pamini 1744 m. rašytas Jokūbo Brodovskio žodynas: *Laime – Glücksgöttin.* Pilypas Ruigys 1747 m. irgi rašo *Laime.* Gotfrydas Ostermejeris 1775 m. rašė: „Laima, arba Laimė, – žmogaus vadovė nuo gimimo iki jo amžiaus galo, laimės ir nelaimės deivė. Ta jų Laima visai sauvališkai paskirdavo žmogui gerą arba blogą buitį ir niekas negalėdavo pakeisti, kas jam buvo nuskirta. Taip Laima lėmė – yra iki šių dienų išlikęs priežodis. Kitas priežodis sako: ‚Tai jau jo likims', – štai šito jis negalėjo išvengti. Taip ir dabar dar tikima".[2]

Laima lėmė Jonui Baliui ilgą ir turtingą gyvenimą – parašyta ir parengta gausybė knygų (jų priskaičiuojama net trisdešimt šešios), devynios galybės įvairiausių publikacijų (virš šešių šimtų) ir daugybė darbų bei pareigybių.

Pasak Amerikos lietuvių tautotyrininko Antano Mažiulio, mūsų dienų rūškanose dažnai pamiršame tyliai dirbančiuosius, nes jie paprastai lieka nuokelyje ir nesimaišo dienų grumtynėse[3].

„Jaunuoliai, persiėmę tėvynės meilės idealais ir aukodami savo jaunas jėgas tautos apsaugai, taipogi gyvai rūpinasi ir savo proto pajėgų lavinimu, stengiasi daugiau žinių įsigyti, kad jas galėtų mažiau žinantiems perduoti", – rašė Jonas Balys prieš septyniasdešimt metų[4].

Gimė Jonas Balys 1909 m. liepos 2 d. Kupiškio valsčiuje, Krasnavo vienkiemyje. Baigęs Kupiškio gimnaziją, 1923 m. įstojo į Panevėžio mokytojų seminariją, vadovavo Tautotyros ir senienų rinkimo draugijai, 1928 m. baigė seminariją. Paklaustas, kas pastūmėjo į tautosaką, Jonas Balys atsakė, kad jo motina mokėjo daug dainų. Panevėžio mokytojų seminarijoje tautosaka ir etnografija sudomino mokytojai P. Būtėnas ir J. Elisonas[5]. Studijavo Kauno, Graco ir Vienos

1 Jonas Balys. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, d. II, Tübingenas: Patria, 1948, p. 78.
2 J. Balys. Ibid., p. 76–77.
3 Antanas Mažiulis. Lietuvos tautotyrininko sukaktis: Dr. J. Baliui penkiosdešimt. – *Aidai*, 1959, Nr. 9, p. 411.
4 [J. Balys], L[ietuvių] M[oksleivių] T[autininkų] „J[aunosios] L[ietuvos]" D-vės ideologija ir keliai [Panevėžio mokytojų seminarijos moksl. J. Balio referato planelis ir fragm. paruošiamoji medžiaga], apie 1928 m. – Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, rankraščių skyrius, f. 168-16, p. 51.
5 A. V. *Lietuvių dainos Jungtinėse Amerikos Valstybėse*: Pasikalbėjimas su dr. Jonu Baliu, pasirodžius antram jo „Lietuvių dainų Amerikoje" rinkiniui. – *Tėviškės žiburiai*, 1978.I.5, Nr.1(1459), p. 7.

universitetuose istoriją, etnologiją ir folklorą. Už darbą *Der Schamanismus in Malakka und Indonesien* (vadovas – garsus to meto kultūrinių ciklų etnologijos kūrėjas ir lyginamosios religijos tyrinėtojas W. Coopersas), jam buvo suteiktas filosofijos daktaro laipsnis. Propoguodamas komparatyvistinę kryptį folkloristikoje, Jonas Balys tęsė studijas Suomijoje, kur vyravo istorinės-geografinės mokyklos nuostatos. Remdamasis suomių mokslininko A. Aarnės pasakojamosios tautosakos klasifikavimo principais (pasakų skirstymas pagal tipus), jis susistemino per 3 tūkstančius pasakų. Kartu ten būdamas rengė lyginamąją pasakojamosios tautosakos studiją *Griaustinis ir velnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje*. Ši studija Kauno Vytauto Didžiojo universitete buvo apginta kaip habilitacinis darbas.

1933–1935 m. jis dėstė Kaune, buvo Vytauto Didžiojo universiteto Etnikos katedros vyresnysis asistentas. Nuo 1942-ųjų ir Vilniaus universiteto docentas, Tautotyros katedros vedėjas.

Jono Balio manymu, tautosaka yra tautos kultūros istorija. Ji padeda pažinti jos istorinį likimą[6].

Lietuvių tautosakai rinkti ir saugoti Jono Balio iniciatyva 1935 m. Kaune buvo įkurtas Lietuvių tautosakos archyvas, vėliau perkeltas į Vilnių. Kaip Lietuvių tautosakos archyvo leidinys 1936 m. buvo išleistas Jono Balio parengtas *Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas*. Per 16 tūkstančių pasakų, sakmių ir anekdotų buvo tvarkingai sudėliota šiame kataloge, remiantis tarptautiniu A. Aarnės – S. Thompsono pasakų katalogu; anot Jono Balio, mokslinis lyginamojo pasakų tyrinėjimo uždavinys yra sutvarkyti gausybę variantų į apžvelgiamą sistemą, supratingai lyginti variantus ir aiškinti pasakos istoriją, iškeliant aikštėn ir tautinius pasakos ypatumus[7]. Lietuvių tautosakos archyvas, jo vadovaujamas, leido tęstinį leidinį *Tautosakos darbai*, kurio nuo 1935 iki 1940 metų pasirodė septyni tomai.

Baigiantis karui, 1944 m. J. Balys pasitraukė į Vakarus. Iki 1945 m. dirbo Deutsches Volksliederarchiv asistentu Freiburge, vėliau, 1946–1948 m., – Tautosakos ir etnologijos profesoriumi Pabaltijo universitete Hamburge. 1946 m. Hamburgo Pabaltijo universiteto darbuose paskelbta J. Balio studija apie lietuvių vestuvių papročius *Litauische Hochzeitsbräuche*, kurioje nuo aprašomojo metodo pereinama prie analitinio tyrinėjimo.

Apie lietuvių liaudies papročius 1947 m. paskelbiamas Jono Balio straipsnis „Volkscharakter und Volksbräuche der Litauen", išspausdintas *Scholar* Heidelberge, ir 1948–1949 m. „Litauische Volksbräuche; volkskundliche Skizzen", išspausdintas *Folk-Liv* Stockholme.

Propaguodamas lietuvių tradicinę kultūrą, Jonas Balys skelbia ir lietuvių tautosakinės medžiagos nuorašus, išsivežtus iš Lietuvos, jis išleidžia vokiečių kalba lietuvių mitologines sakmes apie laumes – „Die Sagen von den litauischen Feen" Göttingeno žurnale *Nachbarn*, įveda lietuvių sakmes į platesnį kontekstą ir pateikia sakmių apie laumes atitikmenis kitų tautų leidiniuose.

Šveicarų tautosakos archyvas (Schweizerisches Archiv für Volkskunde) Bazelyje išleido J. Balio studiją apie Užgavėnių papročius Lietuvoje – *Fastnachtbräuche in Litauen*. 1948 metais Tübingene, Patria leidykloje pasirodo, pasak

6 *Tautosakos rinkėjo vadovas*, red. J. Balys. Lituanistikos instituto Lietuvių tautosakos archyvo leidinys. K.: Spindulys, 1940, II laida, p. 4.

7 J. Balys. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas*. – *Tautosakos darbai*, II, Lietuvių tautosakos archyvo leidinys. K.: Spindulys, 1936, p. 293.

A.J. Greimo, milžiniškas mokslinės erudicijos darbas – *Lietuvių tautosakos skaitymai*[8].

Tais pačiais metais Jonas Balys persikelia į Ameriką ir pradeda dirbti Bloomingtone, Indianos universitete, Tautosakos institute, garsiojo amerikiečių folkloristo S. Thompsono (1885–1976) asistentu folkloro reikalams. Kartu jis dėsto Baltijos tautų liaudies kultūrą ir rusų folklorą. Čia per ketverius metus jo buvo nuveikta nemažai.

Anot paties Jono Balio, S. Thompsono katalogo *Motif-Index of Folk-Literature* antrajam leidimui (6 tomai, 1955–1958) jis pasiūlė įtraukti tūkstančius naujų motyvų (ir jie paprastai buvo įtraukiami), o tai sudaro maždaug trečdalį katalogo. Veikale *Oral Tales of India*, sudarytame pagal tą patį S. Thompsono motyvų indeksą (Bloomington: Indiana University Press, 1958; XXVI + 448 p.), J. Balio darbas sudaro apie 90 procentų; jam teko pagelbėti išleidžiant katalogus apie airių ir čeremisų folklorą[9]. Jis taip pat pradėjo bendradarbiauti Amerikos moksliniuose leidiniuose: *Journal of American Folklore, The Marian, Midwest Folklore* (vienu metu buvo šio žurnalo vadybininkas).

Dar gyvendamas Lietuvoje, Jonas Balys buvo sumanęs išleisti kapitalinį lietuvių tautosakos leidinį aštuoniomis serijomis: A – sakmės, B – pasakos, C – dainos, D – melodijos, E – patarlės ir priežodžiai, F – mįslės, G – tikėjimai, H – papročiai. Kiekvienos serijos buvo numatyti trys tomai. Deja, buvo spėta išleisti tik vieną: *Lietuvių liaudies sakmės*, I, Kaunas, 1940, 448 p., jame paskelbta 890 tekstų.

Rankraštinę medžiagą, paruoštą kitiems dviems sakmių tomams lietuvių tautosakininkas išleido Amerikoje – *Istoriniai padavimai: Lithuanian Historial Legends* (Čikaga: Lietuvių katalikų spaudos draugija, 1949), pirmąjį „Lietuvių tautosakos lobyno" tomą *Dvasios ir žmonės* (Bloomington, Indiana, 1951), *Lithuanian Ghost Stories from Pitsburg, Pa.* [Lietuvių pasakojimai apie vaiduoklius, užrašyti Pitsburge], išspausdinti žurnale *Midwest Folklore*, 1952, Nr. 1, p. 47–52, bei Anglijoje – *Lietuvių mitologiškos sakmės: Lithuanian mythological legends* (London: Nidos knygų klubo leidinys, 1958).

Buvo pradėtas Jono Balio kaupti „Lietuvių tautosakos lobynas", kuriame buvo skelbiama daugiausia Lietuvių tautosakos archyvo (LTA; dabar tai Lietuvių tautosakos rankraštynas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute Vilniuje), Lietuvių mokslo draugijos (LMD) ir Lietuvos žemės vardyno medžiaga (LŽV), paties Jono Balio ranka nukopijuota iš rankraščių[10]. Tačiau daug dainų, pasakų ir sakmių, tikėjimų ir papročių buvo užrašyta Amerikoje, iš ten gyvenusių lietuvių, kai Jonas Balys keliavo po Ameriką su milžinišku garso įrašymo aparatu aplankydamas lietuvių kolonijas: „patraukiau į keliones 1949 ir 1950 m. vasaros mėnesiais. Surinkau per 1000 dainų, keliasdešimt pasakų, sakmių, nemaža kitokios tautosakos"[11]. Žmonės, pas kuriuos apsilankydavo, dažnai jį klausdavo: „Ką jūs čia parduodate?" Jis atsakydavęs: „Nieko neparduodu, bet perku liaudies dainas ir pasakas, bet už tai nieko nemoku"[12].

Visa tautosakinė medžiaga, užrašyta J. Balio, buvo nukopijuota iš vielelių ir juostų ir dabar saugoma Folk Songs archyve Kongreso bibliotekoje Washingtone

[8] Algirdas Julius Greimas. *Lietuvių kultūros pūdymuose*. – *Viltis*, 1949, Nr. 1, p. 37.

[9] J. Balys. *Lietuvių dainos Amerikoje: Lyrinės, meilės, papročių, darbo, švenčių ir pramogų dainos*. Antrasis rinkinys. Silver Spring, Md.: Lietuvių tautosakos leidykla, 1977, p. VI.

[10] Jurgis Gliauda. *Pasikalbėjimas su dr. Jonu Baliu: Iš lietuvių tautosakos lobyno*. – *Dirva*, 1977, Nr. 46, p. 6.

[11] J. Balys. *Lietuvių dainos Amerikoje*. Antrasis rinkinys, p. VI.

[12] J. Balys. *Collecting Folklore among the American Lithuanians*. Four Symposia on Folklore // J. Balys. *Lietuvių dainos Amerikoje*. Antrasis rinkinys, p. XXXVII.

ir kitose saugyklose. Originalai – rankraščiai, fonogramos, jo sudarytas tautosakos archyvas ir surinktos tautosakinės knygos yra Lietuvių kultūros archyvo muziejaus Putname tautosakos kambaryje, pavadintame Jono Balio vardu.

Apskritai, dviejose dainų knygose – *Lietuvių dainos Amerikoje: Pasakojamosios dainos ir baladės*, išleista Lietuvių Enciklopedijos leidykloje 1958, ir *Lietuvių dainos Amerikoje. Antrasis rinkinys: Lyrinės, meilės, papročių, darbo, švenčių ir pramogų dainos*, išleista Silver Spring, Md., Lietuvių tautosakos leidykloje 1977, – buvo paskelbta daugiau kaip tūkstantis dainų ir ketvirtis tūkstančio melodijų.

„Lietuvių tautosakos lobyno" serijoje buvo išleista 11 tomų: jau minėtas *Dvasios ir žmonės* įrištas kartu su antruoju tomu *Liaudies magija ir medicina* (1951), *Suvalkiečių vestuvės* (aprašė U. Žemaitienė, viena geriausių J. Balio tautosakos pateikėjų Amerikoje; išleista 80 puslapių knygelė 1953 metais), baladžių katalogas – *Lithuanian narrative folksongs: A description of types and a bibliography* (Washington, 1954), du jau minėti *Lietuvių dainų Amerikoje* tomai, *Lietuvių kalendorinės šventės: Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai* (Silver Spring, Md.: Lietuvių tautosakos leidykla, 1978; antras leidimas – Vilnius: Mintis, 1993); *Vaikystė ir vedybos: Lietuvių liaudies tradicijos* (Silver Spring, Md.: Lietuvių tautosakos leidykla, 1978); *Mirtis ir laidotuvės: Lietuvių liaudies tradicijos* (Silver Spring, Md.: Lietuvių tautosakos leidykla, 1981); *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai: Lietuvių liaudies tradicijos* (Silver Spring, Md.: Lietuvių tautosakos leidykla, 1986) ir *Suvalkiečių liaudies kūryba Amerikoje: Antologija* (Silver Spring, Md.: Lietuvių tautosakos leidykla, 1989).

Pasak Jono Balio, svarbiausias jo užsibrėžtas tikslas buvo surinkti ir paskelbti pačią „tautosakinę žaliavą", be to, pasistengti, kad tie leidiniai pakliūtų į kuo didesnį bibliotekų ir tyrimo įstaigų skaičių ir ten išliktų ilgam laikui[13].

Dauguma Jono Balio surinktų ir parengtų knygų buvo spausdinamos Lietuvių tautosakos leidykloje Silver Springe, kurios steigėjas, savininkas ir direktorius buvo jis pats, ši leidykla veikė iki 1989 metų pradžios[14].

Apskritai, nuo 1956 iki 1981 metų buvo Jono Balio darbuotasi Kongreso bibliotekoje Washingtone, kur jis dirbo Slavistikos ir Rytų Europos skyriuje Baltijos srities specialistu. „Svarbiausios pareigos ten buvo rūpintis Baltijos kraštų reikalais: atrinkti ir užsakyti knygas ir periodiką, teikti visokią informaciją žodžiu ir raštu, bendradarbiauti bibliografijos projektuose"[15]. J. Balys parašė ir išleido daugiau kaip 13 bibliografijų; svarbesnės iš jų: bibliografija apie Lietuvą ir lietuvius anglų kalba *Lithuania and Lithuanians*, išleista New Yorke 1961; *Lithuanian periodicals in American libraries*, 1982, Kongreso bibliotekos leidinys; str. „Bibliografija" – *Lietuvių Enciklopedija*, išleista Bostone, t. XXXVI, 1985, p. 75–78. Jis buvo *Lietuvių Enciklopedijos* Tautosakos-tautotyros skyriaus vedėjas, redaktorius ir bendradarbis, straipsnių apie Aitvarą, Balades, Burtus ir burtininkus, Dainas, Dalią, Deivę, Derliaus papročius, Dievaitį, Dvasių kultą, Dundulį, Eglės pasaką ir t.t. autorius.

J. Balys teikė tautosakinę medžiagą nuo 1933 iki 1982 metų leidiniui *Internationale Volkskundliche Bibliographie* (Berlin–Göttingen–Bonn–New York, 1917 –, dabar tą darbą tęsia etnologas Vacys Milius); rašė apžvalginius straipsnius enciklopedijoms *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend* (2 t., New York,

[13] *Visas gyvenimas pašvęstas tautosakai*. Su Jonu Baliu kalbasi Elena Bradūnaitė. – *Draugas*, 1982.XII.31, d. 2, Nr. 265(49), p. 1.
[14] J. Balys. *Lietuvių dainos Amerikoje*. Antrasis rinkinys, p. 7.
[15] *Visas gyvenimas pašvęstas tautosakai*. Su Jonu Baliu kalbasi Elena Bradūnaitė, p. 1.

1949–1950), *Wörterbuch der Mythologie* (H.W. Haussig, Stuttgart, 1965), *New Catholic Encyclopedia* (1967).

Būdamas išeivijoje įsteigto Lituanistikos instituto prezidentu (1964–1967), Jonas Balys inicijavo leidinių seriją *Lituanistikos darbai*, kurių pirmus du tomus pats suredagavo: I – 1966, II – 1969. Ištikimas tautininkų pažiūroms, kurios, beje, jį lydėjo nuo pat jaunystės, buvo tautininkų politikos ir kultūros žurnalo *Naujoji viltis* vyr. redaktorius (1970–1980, su pertrauka 1977–1978). Nemenkai pasižymėjo ir kaip publicistas (buvo specialusis *Dirvos* korespondentas Washingtone), recenzavo vos ne visas Lietuvoje ir Amerikoje pasirodžiusias folkloristines ar šiaip jį sudominusias knygas, daug rašė apie Nepriklausomos Lietuvos dienas, Amerikos lietuvių mokslinį ir kultūrinį gyvenimą. 1979–1981 m. buvo ir VLIKo vicepirmininkas informacijos ir spaudos reikalams.

Lietuvių Chartoje, Pasaulio lietuvių bendruomenės parengtame „kiekvieno lietuvio sąžinei rašytame kodekse", kuris buvo paskelbtas 1949 m. birželio 14 dieną, pabrėžiama: „Lietuvis lieka lietuviu visur ir visada. Tautinė kultūra yra kelias į tarptautinį pripažinimą ir bendradarbiavimą. Kiekvieno lietuvio priedermė sudaryti sąlygas tautinei kultūrai"[16].

Ir mums – tėvynėje gyvenantiems – Jonas Balys, pasak Norberto Vėliaus, buvo kelrodė žvaigždė iš už jūrų marių, šviečianti ir rodanti kelią[17].

* * *

Pasak filosofo Juozo Girniaus, džiugu grįžti į namus. Nors ir kaip gerai būtų įsikurta svetur, vis vien ilgiesi namų. Kiekviena emigracija (ar laisva valia pasirinkta, ar likimo nulemta) yra dvasinė tremtis. Džiugu bent žodžiu sugrįžti tėvynėn[18].

Jono Balio darbų skelbimas Lietuvoje yra tarsi atpildas už lietuviško žodžio ir lietuviškos išminties saugojimą bei puoselėjimą čia ir ten, kitapus vandenyno. Jo manymu, „jaunoms ir mažoms tautoms tautotyra yra jų egzistencijos ramstis"[19].

„Tautos istorija yra geriausia tautos mokytoja. Lietuvis brangina savo tautos praeitį ir tautinius papročius. Lietuvis stengiasi būti vertas savo protėvių, kad paliktų pagarbą, pasididžiavimą savo palikuonims" (Lietuvių Charta)[20].

* * *

Pirmajame Jono Balio *Raštų* tome skelbiami darbai, parašyti prieš pasitraukiant iš Lietuvos: tai trys straipsniai – „Motinos Žemės gerbimas", „Ugnis ir jos gerbimas", „Saulinės dainos" bei du stambūs darbai apie Perkūną – „Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose" ir „Griaustinis ir velnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje". Antrasis tomas bus skirtas mitologiniams tyrinėjimams (knyga *Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje*, straipsniai apie mitologiją bendrai ir apie lietuvių mitologiją, spausdinti įvairiuose išeivių leidiniuose,

16 Vanda Daugirdaitė-Sruogienė. *Lietuvos istorija*. V.: Vyturys, 1990, p. 399.
17 *1994-ųjų Jono Basanavičiaus premija – etnologui daktarui Jonui Baliui*. – *Liaudies kultūra*, 1995, Nr. 2, p. 4.
18 *Žodis grįžtant*. – Juozas Girnius, *Raštai*, t. II, V.: Mintis, 1991, p. XIX.
19 Jonas Balys. *Lietuvių tautotyros reikalu*. – *Akademikas*, 1934.XI.1, Nr. 16(33), p. 354.
20 Vanda Daugirdaitė-Sruogienė. *Lietuvos istorija*, p. 400.

enciklopedijose bei žodynuose, taip pat recenzijos apie lietuvių tautosakininkų bei mitologų darbus). Tolesniuose tomuose – Jono Balio parengti lietuvių liaudies pasakų ir sakmių, tikėjimų ir papročių, liaudies magijos ir medicinos rinkiniai bei straipsniai folklorinėmis temomis.

Rengiant Jono Balio *Raštus*, pasirinktos kultūriniam palikimui taikomos nuostatos – tekstai pateikiami autentiški, taisytos tik aiškios korektūros klaidos, vienas kitas skyrybos mažmožis, sudabartinta žodžių rašyba, atsižvelgiant į paties autoriaus nuostatas.

Sudarytoja dėkoja Jono Balio reikalų tvarkytojui ir puikiam pagalbininkui Vaciui Miliui, patarimais padėjusiems Kaziui Grigui, Leonardai Saukai ir Vytautui Vanagui, nuoširdžiai talkinusiems Daliai Čekatauskienei ir Virginijui Gasiliūnui.

RITA REPŠIENĖ

MOTINOS ŽEMĖS GERBIMAS

Žemės gerbimui pagrindą yra davęs supratimas, kad visos gyvos būtybės – augalai, gyvuliai ir žmonės – savo maistą ir jėgą gauna iš žemės. Todėl žemė tautų sąmonėje pasidarė savotišką palaimą teikiančia jėga. Ji taip pat padedanti kovoti su kenkiančiomis (demoniškomis) pajėgomis, suteikdama žmonėms galios jas įveikti. Todėl žemės dažnai vartojamos **gydymui** (pvz., žagsinčiam reikią suvalgyti žemių) ir **burtams** (pvz., pavasarį užgirdus pirmą griaustinį reikią ant žemės pasivolioti). Kai kuriose tautose, ypač ten, kur žemdirbystė yra svarbiausias pragyvenimo šaltinis, ši žemės jėga išsivystė į **asmenišką** dievystę.

Toji žemės deivė dažniausiai įsivaizduojama kaip **moteris**. Taip yra dėl to, kad ne vyras, bet moteris pirmiausia pradėjo užsiimti žemės darbu: ji nuo augalų rinkimo perėjo į jų auginimą. Tuo būdu moteris buvo pirmoji žemdirbė, ji kapliu pradėjo ruošti dirvą ir sodinti bei sėti, tuo tarpu vyras medžiojo ar žūkliavo.

Indoeuropiečiuose Žemė dažnai yra laikoma dangaus dievo žmona, jie sudaro porą, pvz., indų dangaus dievas Dyauspitar (arba Pardžanja) ir žemės deivė Prithivi, graikų Uranos ir Gaea, germanų Njördr ir Nerthus. Anglosaksai prieškrikščioniškais laikais taip meldėsi į žemę: „Būk pasveikinta tu, Žemė, žmonių motina, būk tu auganti dievo apkabinta, prisipildyk vaisiais žmonių naudai".

Žemė dažnai įsivaizduojama kaip **motina**, viską gimdanti, peninti ir auginanti. Taigi, motina žemė gimdo visokią gyvybę. Užtat tarp motinos žemės ir žmonių yra tam tikri simpatetiniai ryšiai: kas mušė savo motiną, to numirusio žemė nepriima (graikai); kas su lazda muša žemę, tas muša savo motiną, užtat žemę mušti yra nuodėmė (vokiečiai, plg. lietuvių žemiau teikiamus tikėjimus 10, 14–17). Daugelyje tautų naujagimis pirmiausia paguldomas ant žemės (aslos), kad žemės jėga jį paveiktų, padidintų jo augumo jėgą, kad jis pasidarytų tvirtas. Plačiai paplitęs yra paprotys mirštantį guldyti ant žemės: mat, žemė palengvina jo kančias, greičiau pas save priima. Laidojant giminės beria tris saujas žemių į kapą, kad būtų jam lengviau ilsėtis, tik vaikai neturi berti žemių ant savo tėvų karsto, nes tada tėvams labai sunku gulėti.

Taigi, žmogus, žemės pagimdytas arba iš jos kilęs (mitas apie Adomo sutvėrimą iš molio), po mirties vėl grįžta į jos prieglobstį, kad po kurio laiko vėl grįžtų į pasaulį naujam gyvenimui. Jau priešistorinis žmogus savo mirusius artimuosius laidojo žemėje, olose, taip daro ir dabar daugelis primityvių tautų; lavonų deginimas prasidėjo žymiai vėliau.

Apie žemės gerbimą įvairiose tautose vertingą veikalą yra parašęs A. Dieterich: *Mutter Erde* (3 leid., 1925 m.). Mums čia pirmiausia rūpi, kaip žemę ir jos

deivę gerbė senovės lietuviai, kokių to gerbimo pėdsakų dar yra užsilikę iki šių dienų mūsų tautosakoje, liaudies tikėjimuose ir papročiuose.

Apie žemės gerbimą ir žemės deivę „Žemyną" arba „Žemynėlę", taip pat vyrišką dievaitį „Žemininką" turime rašytinių šaltinių teikiamų žinių, pradedant XVI a.

Martyno Mažvydo katekizmo (1547 m.) įžangoje sakoma: „Kaukus, *Szemepatis* ir Lauksargus pameskit". Mikalojaus Daukšos katekizmo (1595 m.) įžangoje minima *Žemina*. Apeigas ir maldą į *Žemiennikq* lotyniškai pateikia Jonas Laskovskis-Lasickis apie 1580 m. Motiejus Strijkovskis savo kronikoj (apie 1582 m.) mini žemės dievą, vardu *Pušaitis*, kuris bezdų (alyvų) krūme gyvenąs, toliau dievą *Žiemiennik*, smulkiai aprašo jo garbei spalio mėn. švenčiamą šventę ir jam daromas gyvulių aukas, pateikia ir dvi aukojimo metu kalbamas maldas, tačiau tik vertime; jis sakosi, kad dažnai tokiose stabmeldiškose šventėse šio dievo garbei ir jam pačiam asmeniškai tekę dalyvauti.

Danieliaus Kleino gramatikoj (1653 m.) randame paminėtą žemės deivę *Žemynę*. To paties autoriaus giesmių knygos (apie 1666 m.) įžanginiame eilėraštyje lotynų kalba, parašytame V. Martinio, minimas *Žemepatis*.

Labai išsamiai aprašo įvairias apeigas, kuriose gerbiama žemės dievystė, klaipėdietis M. Praetorius apie 1690 m.: *Delicae Prussicae oder Preussische Schaubühne*, hrsg. von W. Pierson, Berlin, 1871 (ištraukos). Pagal jo teikiamas žinias gaunasi įspūdis, kad bent tuo metu Žemyna (Žemynėlė) ir Žemepatys buvo patys svarbiausi dar liaudies žinomi stabmeldiški dievai. Štai ką tuo klausimu sako svarbiausios Praetoriaus rašto ištraukos:

> Žmonių nuomone, Žemynėlė duoda ir užlaiko gyvybę žmonėms, gyvuliams ir visiems daiktams, todėl visose jų šventėse visados ji pirmiausia yra pagerbiama... Žemynėlė arba Žemyna, taip pat Žemynylena, laikoma Žemepačio **seserimi** ir jai priskiriamas yra veikimas, kad per ją žemė pasidaro vaisinga... Žemepatys (Žempatis) arba Žemel(i)ukas, taip pat Žemenikas, yra žemės valdovas, kiek tai liečia sodybą ir gyvenamą vietą. Taigi kiekvienas ūkininkas turi savo Žemepatį, kuris valdo ir saugo sodybą bei visą gyvenamą vietą. Jo garbei daroma gruodžio mėn. šventė... Nuo šito dievo priklauso ūkio gerovė.

Apeigų ir iškilmių metu, anot Praetoriaus, Žemynėlės pagerbimas ir jai aukojimas vadinasi **žemyneliauti**. Tada šeimininkas pripila kaušelį alaus ir prieš gerdamas truputį nulieja ant žemės, kartu kalbėdamas tam tikrą maldą. Paaukojus Žemynėlei ir truputį nugėrus, sakomi linkėjimai, padėka Dievui ir šeimininkams, taigi daromas tam tikras pasveikinimas, kuris vadinasi „palabinti". Išgėręs kaušą paduoda jį sekančiam paspausdamas ranką, kurie vėl „žemyneliauja" ir „palabina", o tada išgeria ir siunčia kaušą toliau. Tik **pirmąjį** alaus kaušą geriant yra daromos tokios apeigos. Čia dalyvauja tik **artimieji**, šeimos nariai, svetimų neįsileidžia, moterys irgi aktyviai nedalyvauja. Anot Praetoriaus, veik nėra tokios šventės, kurioje nebūtų tokiu būdu Žemynėlė pagerbiama. Tokios apeigos su smulkmenomis aprašomos šiomis progomis: sėjos šventėj, derliaus šventėj „samborios", kūlės pabaigtuvėse „gabjauja", vestuvėse, krikštynose, ypač laiduotuvėse, sodybą įšventinant, pagaliau arklius įšventinant.

Praetorius pateikia ir „žemyneliavimo" metu kalbamas maldas. Dvi tokios maldos į Žemepatį sodybos įšventinimo metu paduotos tik vokiškame vertime, po kurių pakelia į viršų duoną ir dar pasako (lietuviškai): „Dieve, pasotink mus!" Mums įdomesni yra lietuviškai pateikti maldų tekstai: „Žemynėle (Žemyna), būk linksma[s?] ant mūsų!" Arba arklių įšventinimo metu: „Žemynėle, būk linksma ant mūsų ir mano arklių". Įdomiausias yra toks ilgokas lietuviškas maldos tekstas (mano transkripcija):

Žemynėle žiedkelėle, žydėk rugiais, kviečiais, miežiais ir visais javais; būki linksma, dievel[e], ant mūsų; [kad] prie tų mūsų darbų švents angelas pristotų; piktą žmogų pro šalį nukreipk, kad mūsų neapjuoktų.

Panašią, bet greičiausiai iš kito šaltinio imtą maldą, pateikia ir Jokūbas Brodovskis (apie 1730 m.):

Tirštas krūmas, dirma [širma ar dirvų?] rasa, brandžia varpa. **Žieminėle žiedkele**, išlaikyk sveikatoje ir gėrybėje; žegnok valgomus, geriamus, sėjamus, akėjamus; ant šios **Žeminėlės žiedkelės** pasidžiaugti [duok]; apsaugok nuog alkano žvėries [=vilko].

Vienoje Liudviko Rėzos rinkinio dainoje (Nr. 84) skaitome:

Žemynėle žiedeklėle,
Kur sodinsiu rožių šakelę?..
Kur rasiu tėvą, močiutę?

Gražus ir prasmingas čia yra Žemynėlei teikiamas epitetas: žiedkelėlė arba žiedeklėlė.

Kad ir ne viskas pažodžiui gali būti tikra, ką Praetorius rašė apie Žemynėlės gerbimą, – ypač tos sudėtingos apeigos vargu ar buvo liaudies pagal tokį smulkmeniškai nustatytą ritualą atliekamos, – vis dėlto tos žinios duoda pagrindo tikėti, kad XVII a. žemės gerbimas Žemaičiuose dar tebebuvo liaudies tarpe gyvas. Daugelis vėlyvesnių autorių naudojasi Praetoriaus pateiktomis žiniomis, jas savaip apipavidalindami (pvz., J. Brodovskis, P. Ruigys, J. Šliūpas ir kt.), todėl visas panašias žinias pirmiausia tenka palyginti su Praetoriaus palikimu. Tačiau dar 1866 m. tūlas Kumutatis apie Mažeikius užrašęs iš liaudies tokią maldelę, kurią paskelbė W. Mannhardtas savo veikale *Wald-u. Feldkulte* (Berlin, 1877, t. II, p. 253):

Žeminėle, mus kavok,
Dirvas mūsų peržegnok,
Peržegnok girias, laukus,
Kluonus, lankas ir šlaitus.

Maldelės forma yra naujoviškos eilėdaros, tačiau maldelių į žemę dar ir šiandie liaudyje užtinkame (žr. žemiau 5–6).

Reikšminga, kad ne tik Saulės ir Mėnulio, bet ir Žemynėlės vardą neretai randame minimą užkalbėjimuose nuo gyvatės įkirtimo; jai čia teikiamas dar ir pagarbus „motinėlės" priedėlis:

Nuo lengvosios gyvatės: „Motinėle **Žiemynėle**..." (12 kartų). Nuo sunkiosios gyvatės: „Motinėle **Žieminėle**, perlo upė, ant perlo upės aniolas stovi..." (12 kartų). Švenčionys, *TD*, IV, 179.

„Žema **Žemynela**, un prikelės upelė, un tos upelės aniolas švintasai..." Arba: **Žemianiala**, Metelala [?], kur buvai, ti būk". Švenčionys, *Gimtasai kraštas*, 1941, Nr. 1–2 (28–29), p. 124.

Čia šaukiamasi žemės deivės pagalbos piktybei nugalėti. Senos stabmeldiškos pažiūros jau sumišusios su krikščioniškomis; panašų reiškinį randame ir Praetoriaus užrašymuose, kur šalia Žemynėlės kreipiamasi ir į krikščionišką Dievą.

Dabar prisižiūrėkime, ką apie žemės gerbimą žino **šių laikų** mūsų liaudis.

1. Žemę reikia gerbti, ba jinai šventa. Seni žmonės iš pagarbos žemę bučiuodavo. Aukštadvaris, LTA 1406(629).

2. Žemė šventa ir už tai bučiuodavo. Dusetos, LTA 780(199).

3. Žemę garbina, ba ji – mūs motka: ji mus laiko, živina ir duoda turtus, todėl reikia ji pabučiuoti. Būdavo, seniau kai papoteriaudavo, tai ir pabučiuodavo žemę. Liškiava, LTA 374c(1324).

4. Seniau bučiuodavo žemę. Ypač vaikams sukalbėjus poterius liepdavo pabučiuoti žemę užtat, kad žemė – mūsų motka. Liškiava, LTA 374d(2174).

5. Žemę reikia gerbti, kad negerbtum – badu numirtum, niekas neužaugtų. Žemę pirma bučiuodavo ir kalbėdavo: „Žeme, motina mano, aš iš tavęs esu, tu mane šeri, tu mane nešioji, tu mane po smerčio pakavosi". Pirma [seniau] žemę bučiuodavo visi, dabar retai kas bebučiuoja. Salantai, LTA 1539(39).

6. Kai buvau maža, pakalbėjus poterius turėdavom pabučiuoti žemę ir sakyti: „Pondievali, iš žemės parėjau, į žemelę nueisiu". Salantai, LTA 1539(14).

7. Seniau bučiuodavo po poterių rytą ir vakare žemę, žodžių nesakydavo. Dusetos, LTA 780(77).

8. Žemę, kaip maitintoją, reikia pirmą gegužės mėn. dieną septynis kartus pabučiuoti. Viduklė, LTA 1454(9).

9. Žemė žmones maitina ir rėdo, dėlto reikia į dieną dvylika sykių pabučiuoti žemę. Nevalna sakyti „pasiutęs" ar „o kad tu pasiustum!", bo tada žemė į septynis sieksnius sudreba. Viduklė, LTA 1471(94).

10. Seniau, prieš kokius 50 metų, mūsų seneliai liepdavo žemę vožot. Anys sakydavo, kad nevalnia žemė nei mušt, nei kitaip kaip išnevožyt. Sako: „Mus žemė nešioja dabar ir po smerčiai priims". Sakydavo: „Ar žemę pabučiuosi, ar mūkelę, tai lygūs bus atpuskai". Salakas, LTA 1486(514).

11. Žemę lygina su Dievo garbe ir ją labai gerbia. Seniau melsdamies bučiuodavo žemę, kaip šventą daiktą. Dusetos, LTA 1418(11).

12. Žemę gerbė, melsdavosi ir persižegnoja ją bučiuodami. Betygala.

13. Artojas, pirmą kartą išėjęs į lauką, bučiuoja žemę, kad ji gerą derlių išduotų. Pumpėnai.

14. Žemę reikia gerbti, ba žemė yra mūs motka. Seni žmonės labai bardavosi ant vaikų, kad su lazdom muša žemę. Aukštadvaris, LTA 1580(828).

15. Žemę reikia gerbti, ba žemė yra mūsų maitintoja. Seniau senieji bardavosi, kada vaikai žemę mušdavo. Aukštadvaris, LTA 1405(345).

16. Žemė nemožna runciu mušt, ana mus peni. Mes iš žemės esam ir žeme būsim. Vis tai gyvas, kaip [kas] auga, – nevalnia lapų botagu mušti. Gervėčiai, LTA 2447(91).

17. Žemė mus peni. Kaip tau užtinki runciu, tai sopa, – taip ir žemei [sopa], nevalnia mušt. Gervėčiai, LTA 2247(41).

18. Žemė reikia gerbti, kad ana mum maitina. Rokiškis, LTA 1504(5).

19. Žemė reikia gerbti, nes mus maitina. Salakas, LTA 1483(12).

20. Žemę žmonės gerbia dėl to, kad [ji] juos maitina, o ypač [dėl to], kad ant žemės vaikščiojęs Dievas. Girkalnis, LTA 1542(8).

21. Žemę reikia gerbti todėl, kad žmogus iš žemės yra padarytas ir kad vėl kada nors turės atgal į ją sugrįžti. Kretinga, LTA 1502(42).

22. Žemę reikia gerbti, ba jinai šventa. Žemei kartais duoda aukų. Seniau žemei duodavo aukų, kada statydavo namus. Aukštadvaris, LTA 1288(296).

23. Žemei duodavo ir dar duoda dovanų. Sako, kad seniau, kada statydavo miestą, tai po juo pakasdavo gyvą žmogų. Dabar po pamatais deda pinigų ir duonos. Aukštadvaris, LTA 1580(829).

24. Namus statydami, apačion pamūraukos deda puodą su Sekminių berželių pelenais ir vidun įdeda pinigų – dėl laimingo gyvenimo. Dusetos, LTA 1418(11).

25. Kada audringose naktyse pasigirsta [žemę drebant?], tada žmonės išsigąsta, nes mano, kad savo maitintoją smarkiai įžeidę. Tada duodavo jai gyvų aukų: užkasdavo gyvus gyvulius arba gyvus žmones. Girkalnis, LTA 1542(8).

26. Merkinės ir Liškiavos apyl. artojas, išeidamas arti pirmą vagą, nešdavosi į lauką duonos kepalą, kurį, pirmą vagą varant, aparia ir palieka dirvoje. Taip daroma, kad javai geriau derėtų. *Mūsų rytojus*, 1935, Nr. 35.

27. Varant pirmą vagą, aparia duonos plutą, kad derlingi metai būtų. Leipalingis.

28. Varant pirmą vagą, padeda krepšį su duona ir aparia, tas reiškia: su duona išėjau į lauką, tai duonos ir turėsiu. Žagarė.

29. Rugiapjūtės pabaigtuvių metu kartais užkasa rugienoje duonos ir druskos, kaip auką žemei, kad ir kitais metais susilauktų gero derliaus.

30. Nedorėliui su pasipiktinimu į akis sakoma: „Kaip tave šventa žemė nešioja?!" Yra daug liaudies sakmių [legendų], kaip prasikaltėlius praryja žemė: jie nugrimsta su savo namais (dvarais, pilimis) į žemės gelmes, žemė vėl užsidaro arba toje vietoje pasidaro kalnas, bala, ežeras (sakmė, motyvas 3610). Esti ir priešingai: didelio prasikaltėlio lavono žemė nepriima, vis išmeta vėl į paviršių, pvz., padavimas apie Čičinskį (motyvas 3748).

Kaip matome, ir šių dienų lietuvių liaudies sąmonėje žemės gerbimo sąvoka tebėra labai ryški. Tą pagarbą žemei rodo šios sąvokos:

1. Žemė yra mūsų **maitintoja**;
2. Žemė yra mūsų **motina**;
3. Žmogus yra **kilęs iš žemės** ir vėl į žemę sugrįš;
4. Žemė yra tiesiog **šventa** ir tas šventumas prilyginamas krikščioniškam Dievui;
5. Žemę reikia **pabučiuoti**;
6. Žemės be reikalo **negalima mušti** (daužyti);
7. Žemei reikia duoti **aukų**.

Netenka stebėtis, kad lietuviai, nuo amžių žemdirbių tauta, rodo tokią didelę pagarbą žemei. Užtat lietuvis ūkininkas yra taip labai prisirišęs prie savo žemės maitintojos, laiko ją šventa žemele, meldžiasi jai, bučiuoja ją ir kovoja už ją, kaip už didžiausią brangenybę, nesigailėdamas savo kraujo ir gyvybės.

UGNIS IR JOS GERBIMAS

Lietuvių liaudies tikėjimai ir papročiai

1. ĮŽANGA

Mokėjimas panaudoti ugnį yra vienas ryškiausių laimėjimų žmogaus kovoje su gamta, kuris jį aiškiai atriboja nuo gyvulių pasaulio. Nežinome ir primityviausių tautelių tarpe tokios, kuri nevartotų ugnies. Tad nenuostabu, kad visos tautos senovėje ugnį didžiai brangino, gerbė ir net garbino.

Tiesa, ne visose tautose randame ugnies dievus tikra to žodžio prasme. Aiškias ugnies dievystes turėjo senovės indai (Agni, plg. liet. „ugnis"), graikai (Hephaistos), romėnai (Vulkanus), galbūt ir slavai (Svarog), tuo tarpu senovės germanai, atrodo, ypatingo ugnies dievo neturėjo, nors ugnį gerbė. Taip pat ir lietuviai ugnies dievo kaipo tokio neturėjo, nors apie ugnies gerbimą turime žinių jau iš gana senų laikų, o kai kurie norėtų „amžinosios ugnies" kultą laikyti visos senovės lietuvių religijos pagrindu. Jau XII a. Konstantinopolio patriarchas lietuvius tiesiog vadina **ugnies garbintojais** (*pyrsolatros*), tačiau išsamesnių žinių pateikia tik J. Dlugošas iš žymiai vėlesnių laikų (rašė XV a.). Anot jo, ir aukštaičiai, ir žemaičiai garbinę ugnį, kurią laikę šventa ir amžina, ji nuolat būdavusi tam tikrų dvasininkų (*znicz* = žynis?) kurstoma, jis nurodo ir dvi žymias tokio ugnies kulto vietas: vieną Vilniuje, kitą aukštame Nevėžio upės kalne. Įvedant krikščionystę, kaip sako kronikininkas, buvusi užgesinama ugnis, sunaikinamos šventyklos (*templum*) ir aukurai (*ara*). Bet tai vis bespalviai, bendro pobūdžio posakiai. Šimtmečiu vėliau (1583 m.) jėzuitas St. Rostovskis rašo: „Sekdami romėnų vestalių pavyzdžiu, miškuose jie be pertraukos kūrendavo šventąją ugnį Perkūnui". Susidaro įspūdis, kad ta šventoji ugnis galėjo būti siejama su Perkūno garbinimu, kurio kaip personifikuoto dievo buvimas senovės lietuvių religijoje yra vienintelis neabejotinas.

Ugnies gerbime pastebime dvejopą pradą: dangiškos ir žemiškos ugnies. Pirmoji bus Saulė, antroji – namų židinio ugnis, o jų tarpininkas – žaibas. Visos trys ugnys – Saulė, žaibas (= Perkūnas) ir namų židinio ugnis – senovės lietuvių buvo gerbiamos. Galbūt romėnų pavyzdžio įtakoje Dlugošas kalba apie kilties ugnį, o Rostovskis sujungia ją su Perkūno kultu. Galėjo, laikui bėgant, toks sujungimas ir iš tikrųjų įvykti.

Prieikime dabar prie patikimiausių išlikusių betarpiškų šaltinių – liaudies tradicijų, kurias mums teikia tautosaka. Ji mums parodys, kad ugnies gerbimas iki pat šių laikų mūsų liaudyje išliko labai aiškus, nors daug kur jis yra sumišęs su krikščionystės atneštomis pažiūromis, tačiau pateikia dar gana daug ir senųjų laikų pažiūrų. Iš gausios mano tuo klausimu turimos medžiagos čia išvadų

pavidalu pateiksiu tik pačius įdomiausius duomenis. Mūsų liaudyje dažnai randami tikėjimai bei papročiai bus teikiami be šaltinių nurodymų, rečiau randamiems duomenims pažymima užrašymo vieta.

2. UGNIES KILMĖ, JOS GAVIMO TECHNIKA

Senovėje ugnies buvę tik danguje, žemėje jos nebuvę. Ugnį iš dangaus (rojaus) arba pragaro (vėlesnių laikų pažiūra) atnešęs žmonėms koks nors paukštis, dažniausiai kregždė, nes jam pagailę žmonių. Ugnį žmonėms suteikti buvę griežtai uždrausta. Velnias persekiojęs paukštį, kuris, darydamas gera žmonėms, pats nukentėjęs, pvz., besivejąs velnias iškandęs kregždei uodegos vidurį arba pats paukštis apsideginęs ir tose vietose dabar raudonas. Taip daugelio tautų mituose žmonėms ugnį suteikiąs („išvagiąs") herojus pats skaudžiai nukenčia (plg. Prometėjaus mitą). Lietuviuose taip pat dažnai sakoma, kad žmonės ugnį gavę Perkūno dėka, žaibui uždegus mišką.

Seniausias ir primityviausias ugnies gavimo būdas yra sauso medžio trynimas. Apie šį būdą gauti ugnį iš mūsų krašto rastas tik vienas smulkus aprašymas iš Kruopių apyl., jis labai įdomus, todėl bus pažodžiui pateiktas:

> Prieš 60 metų piemenys ugnį gaudavo su staklelėmis. Darydavo taip: paimdavo du mietu ir gerai įvarydavo į žemę, palikdami maždaug pėdos atstumą vienas nuo kito; kai mietai jau įkalti, mietų galuose iš vidaus pusės peiliu padaro negilias duobutes, į tas duobutes stipriai (tarp mietų) įspaudžia sausą riešuto medžio pagaliuką, apie kurį apvynioja tvirtą virvutę; piemenys atsistoja, vienas iš vienos pusės, antras iš antros, ir už virvutės galų tol ją trauko, kol lazdyno pagaliukas, įspraustas tarp mietų, besisukdamas pradeda degti.

Beveik iki mūsų dienų plačiausiai pas mus vartojamas būdas gauti ugnį buvo skėlimas iš titnago. Kaip degalas dažniausiai buvo vartojama rūgštyje išmirkytos ir išdžiovintos medžių kempinės, o suvalkiečiai dar vartodavo vad. *pùrvelį*: tai susuktas marškonis skuduras, smarkiai apdegintas, bet dar nesukritęs.

3. ELGESYS SU UGNIMI

Visoje Lietuvoje liaudis ugnį laiko šventa, todėl reikia ją **gerbti**, su ja **gražiai elgtis** (sukaupti anglis, gesinti tik šaltu ir švariu vandeniu), **neįžeisti** jos (nespardyti, nemindžioti, gesinant nemušti) ir **neteršti** (ypač nespjaudyti, nesišlapinti), nes visa tai yra blogas darbas, nuodėmė. Kas ugnį įžeidžia arba teršia, tas susilaukia įvairių bausmių: įžeista ugnis pati keršija – sudegina namus, užpuola ligos (sena pažiūra) arba būsiąs nubaustas po mirties (krikščionystės įtakoje susidariusi pažiūra). Pvz., kas į ugnį spjaudo, tam nušąšta lūpos ar liežuvis arba po mirties velnias duos laižyti karštą daiktą: raudoną plytą, akmenį, keptuvę. Mažus vaikus gąsdina, kad jie nežaistų ir neišdykautų su ugnimi, nes naktį miegodami prišlapinsią patalą. Tai sena „pedagoginė priemonė", plačiai Europoje užtinkama.

Ugnis reikia ne tik gerbti, bet ir valgydinti. Štai du įdomūs užrašai iš senesnių laikų:

> Verdant striovą ant ugnies, jei reikia dėti druskos į striovą, nereikia gailėtis, bet (dėti taip), kad nubirtų nors truputį ant ugnies, ką reiškia, jog ugnis visada soti būtų... Pamačius gaisrą toli ar arti, beria ant ugnies, esančios kakalyje ar kitoj ugniavietėj, truputį druskos, malšindami ugnį ir sako: „Dieve, suramink!" Per tai parodo artimui savo meilę ir būk perprašo ugnį... Taipgi daboja, jei yra užkaistas čystas vanduo ant vietvirio ir aname dar

nieko įmaišyta nėra, labai sergsti, kad neužvirtų, nes... toj trioboj turi būti paaukotas gyvastis žmogaus gaisrui per nelaimę. Ženklina, užsidegus triobai, turi sudegti iš netyčių ten ir žmogus... Tokiu būdu, kaisdami čystą vandenį, įdeda truputį druskos, tuom kartu užvirus nieko nereiškia. (J. Kovas, *Katalikas*, Chicago, 1902, Nr. 13–14)

Kaip viralas nusilieja ant ugnelės ar druska iš netyčių ant jos nubyra ir ima spragsėti, sakau: „Šventa Gobija, būk pasotinta". Tėveliai liepė nesigailėti pasotinti ugnelę, sakydami: „Nesigailėkit, būsit nuo ugnelės ramūs". Šįmet buvo gaisras pas kaimyną, net mūsų langai įkaito, o (vis) tik mūsų namai neužsidegė. (Raudonėnai, Kauno gub., P. Kriaučiūnas, *Živaja starina*, 1897, p. 255)

Šis ugnies valgydinimas kai kurių tyrinėtojų siejamas su tikėjimu, pagal kurį prie namų židinio gyvenančios protėvių vėlės, tad ši auka galinti būti skiriama ne pačiai ugniai, bet ir protėvių vėlėms. Tačiau tikėjimas apie protėvių vėles, gyvenančias prie namų židinio, lietuviuose aiškiai nepastebėtas, ir jis yra vėlyvesnės kilmės, negu elementų, šiuo atveju ugnies, maitinimas (plačiau apie tai sk. „Namų židinys"). Naujausias krikščioniškos kilmės tikėjimas visai priešingai sako: „Į ugnį negalima mesti druskos dėl to, kad ten dega dūšios, ir anas apsūdo" (Ubiškė). Ugniai reikia ne tik pavalgyti, bet ir pasimaudyti.

Kiti taip šėnavodavo [ugnį]: kai įkasa žarijas duobėn, pastato katiluką čysto vandenio, sako: „Ugnele, pasmaudyk, atilsėk!" Tų namų nigdi griaudimas nedaužo, ir ugnis nedegina (Tverečius).

Visoje Lietuvoje žinomas paprotys, kad prieš įkuriant ugnį reikia ją peržegnoti, o išsikūrenus gražiai sukaupti žarijas ir pelenus, kuriuos vėl peržegnoti. Užžibinant šviesą peržegnojama ugnis ir garsiai sakoma: „Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus". Kiti atsako: „Ant amžių amžinųjų, amen". Jei nieko daugiau trioboje nėra, tada atsako tas pats asmuo. Tas ugnies žegnojimas vadinamas „ugniai patalo klojimu". Jei taip nedaroma, tai ugnis išeinanti „pasivaikščioti" ir sudeginanti namus. Laukuose negalima palikti išsklaidytos ugnies, reikia žarijas sustumti į krūvą, aprėžti lazdele aplink (Salakas, senas paprotys) ir nueinant peržegnoti (dažnas paprotys, krikščionystės įtaka). Jei taip nepadarai, tai ateinąs ten velnias, kepąs sau bulves arba varles, žodžiu, skriaudžiąs ugnį, kuri paskum kerštaujanti. Ypač turi būti rūpestinga šeimininkė. Vakare eidama gulti ji turi gražiai sukaupti, apgobti anglis ir pelenus prie krosnies esančiame židinyje, peržegnoti ir dar sukalbėti tam tikrą maldelę. Aišku, peržegnojimas ir pagarbinimas yra krikščioniškos kilmės, tačiau ugnies sukaupimas ir tuo pačiu kalbamos maldelės turi seną, prieškrikščioniškos gadynės pobūdį.

Šios ugnies maldelės, kurių yra gana daug užrašyta, kaip tik yra labai įdomios. Seniausią maldelę į ugnį lietuviškai patiekė J. Lasickis apie 1580 m.: *Gabie devaite, pakelki garą, neleiski* [ar nuleiski?] *kibirkštis*. M. Praetorius apie 1690 m. rašė, kad nadravės moterys, vakare sukaupdamos ugnį, kalbėdavusios: *Szwenta Ponyke* (Ugnele), *asz tawe graszei palaidossu, kadda nepapyktumbai*. Keturias maldeles iš Suvalkijos paskelbė P. Kriaučiūnas žurnale *Živaja starina*, 1897, p. 254 (lietuviškai ir rusiškai). Iš nespausdintų šaltinių šiuo metu man yra žinomos dar 45 maldelės. Jose kreipiamasi į ugnį įvairiais vardais, dažniausiai vadinant ją „Šventa Gabija (Gobija)" arba „Gabieta" ir prašoma, kad ji ramiai per naktį miegotų. Seniausiomis tenka laikyti tas maldeles, kur ugnis ne maldaujama, bet ji užkeikiama, kad pasiduotų žmogaus valiai. Štai keletas tokių, mano nuomone, senesnių maldelių: 1. *Šventoji ugnele, mano sugobta – gobėk, mano sužiebta – žibėk* (Kaltinėnai – Tauragė). 2. *Šventa Gabėta, sugobta gobėk, sužiebta žibėk* – kalbama, įdėjus ugnį į pečių (iš ten pat). 3. *Šventa Ugnija, mygok užklota* (Viduklė). 4. *Gabieta,*

įpūsta žibėk, apkopta gulėk (Užventis). 5. *Ugnele, Gabietėle, sukopta miegok, užžiebta žibėk ir visados man padėk* (Kražiai). 6. *Ugnate, Tobijate* [= Gobijate], *ilsėkis ramiai, nevėdinama nevėdinkis* (Kruopiai). 7. *Gabija, Agota, žibi sukurta, mygok užklota* (Laukuva). 8. *Miegok, ugnele, miegok, Gabietėle, kaip aš atsikelsiu, tave gyvą rasiu* (Kelmė). Šios maldelės gali būti gana senos, iš prieškrikščioniškų laikų. Tiesa, kita ir didžioji maldelių dalis yra jau aiškioje krikščionystės įtakoje: mini Agotą ir kitas šventąsias, prašo jas apkloti ugnį savo ploščiumi ir pan.

Iš panašių papročių kitose tautose paminėtinas vad. Schmalkaldnerio spausdintas lapas 1627 m., kuriame perspėjame saugotis raganų ir sakoma, kad židinyje pelenus sukaupus reikia kalbėti „das walt Gott" (tegu Dievas valdo) arba triskart spjauti ir peržegnoti, tada raganos iš ten nepažins ugnies arba negalės sudeginti namų. Čia dvelkia jau grynai krikščioniška viduramžiška dvasia, tuo tarpu aukščiau cituotos lietuviškos maldelės gali būti stabmeldiškos kilmės.

Šalia dažniausio ugnies vardo *Ga(o)bija* arba *Ga(o)bieta* bei įvairių kitų iškraipytų šio žodžio formų, retkarčiais yra minimi ir kiti ugnies vardai: *Ugnija* (Viduklė), *Ramutė* (Obeliai, Rokiškis, Svėdasai, Marijampolė), *Tamuonija* (Obeliai: *šv. Tamuonija, tamavokis ant vietos*), *Visija* (Plokščiai) ir kt., vis pridedant žodį šventa.

Žinomas skeptikas ir hiperkritikas mūsų mitologijos klausimais A. Brückneris – jis bemielija raustis po senas kronikas, net iki šiol nepajėgdamas suprasti, kokios didelės reikšmės mitologiniams tyrinėjimams turi užsilikusios gyvos liaudies tradicijos bei tautosaka – *Gabijos* žodį kildina iš rusiško šv. Agotos vardo *Gafija, Agafija*. Aš laikau šią jo pažiūrą klaidingą ne tik todėl, kad dažnai toje pat maldelėje šalia *šv. Gabijos* minima ir *šv. Agota*, bet svarbiausia remdamasis tokiais iš liaudies užrašytais išsireiškimais: *Gabija yra ugnis aptaisyta, apkaupta ir peržegnota* (Laukuva); *Gabija yra kiekviena krosnyje deganti ugnis ar net apklotos pelenais anglys* (Plungė); *Gabija arba gabvieta senovėje vadinosi tokia paaukštinta vieta kamine, kur kūrendavo ugnį ir valgyti virdavo* (Kaltinėnai – Tauragė); *Gabija vadinama todėl, kad ji viską susigobia, susiima* (Šimonys). Taigi, *Ga(o)bijos* ar *Ga(o)bietos* vardas yra kilęs iš žodžio *gobti*, kas yra visai suprantama, atsimenant aukščiau minėtą lietuvių šeimininkų paprotį ir prie to kalbamas maldeles (plg. žodžius: *sugobta – gobėk!*).

Tiesa, ir lietuviuose, kaip ir kituose krikščioniškuose kraštuose, kai kurie šventieji ankštai yra siejami su ugnimi: pirmoje eilėje šv. Agota, toliau šv. Florijonas ir šv. Laurynas, bet tie ryšiai kitokio pobūdžio (plačiau apie tai sk. „Gaisras").

4. NAMŲ ŽIDINYS

Seniau ugniavietė būdavo **viduryje** triobos ir apie ją sukdavosi visas šeimos gyvenimas. Iš to kilo ir namų židinio gerbimas. Beje, kai kurie tyrinėtojai manė, kad senovėje toje židinio vietoje būdavę laidojami ir mirusieji šeimos nariai, tad ugnies gerbimas buvęs jungiamas su prosenių arba apsaugą teikiančių namų dvasių gerbimu (plg. romėnų *lares* ir *penabes*). Betgi tikrų davinių apie tokį laidojimo būdą tėra tiek maža, tad ši teorija atkrinta. Be to, prosenių gerbimo siejimas su namų židiniu galima išaiškinti kitu būdu. Tikima, kad tam tikru metu, ypač Vėlinėse, mirusieji vėl gali aplankyti tas vietas, kur jie gyveno, sušalusios vėlės šildosi prie ugnies. Mat prieškrikščioniškais laikais vėlių gyvenimą po mirties ir bausmę įsivaizduodavo ne skaistyklos ar pragaro **karštyje**, bet požemio **šaltyje**. Aišku, kad vėlės, apsilankydamos namuose, kur gyveno, pirmiausia

telkiasi ir šildosi prie židinio, kuris yra viso namų gyvenimo centras. Tuo būdu ugnies gerbimas galėjo vėlesniais laikais būti siejamas ir su prosenių gerbimu.

Šeimos apeigų metu namų židinys turi svarbią reikšmę. Lietuviuose seniau buvo paprotys iš krikšto parvežtą vaiką pirmiausia kuriam laikui padėti popečyje. Tai primena senovės graikų apeigą, kai 5 ar 7 dienų naujagimis būdavo iškilmingai apnešamas aplink židinį. Panašių papročių randame šen ten ir germanuose (seniausias šaltinis – 1250 m.). Kai židinys iš vidurio triobos liko perkeltas į kampą, apėjimas (apnešimas) aplink liko nebeįmanomas ir daugelis tos rūšies papročių turėjo pasikeisti. Taip reikia aiškinti ir tą lietuvių paprotį naujakrikštą padėti popečyje. Be to, židinio vietą tada dažnai užėmė stalas. Ryškiausiai tatai pastebime vestuvių apeigose. Jau senovės indų vestuvių apeigų metu nuotaka turėdavo apeiti aplink židinį. Šią apeigą randame beveik visose indoeuropiečių tautose, kas rodo seną jo amžių. Tai reiškia iškilmingą svetimo žmogaus (nuotakos) priėmimą į naują (vyro) bendruomenę. Johannes Maletius XVI a. šią vestuvių apeigą (nuotaka triskart apeina aplink židinį) randa senprūsiuose. Šių dienų lietuvių vestuvių apeigose dažnai užtinkamas iškilmingas ėjimas aplink stalą yra to senojo papročio eiti aplink židinį pakaitalas. Šis vestuvinis paprotys gerai žinomas ir slavams.

Labai būdingas lietuvių vestuvių paprotys, išlikęs iki mūsų laikų, yra nuotakos savos ugnies nusinešimas į vyro namus. Jau vad. „Sudauerbüchlein", iš XVI a. vidurio rašoma, kad nuotaka, atsisveikindama su tėvų namais, prie namų židinio verkaujanti: *Ohow mey myle swente panike!* (toliau tik vokiškame vertime), t.y. *o mano miela šventa ugnele, kas tau malkelių atneš, kas tave saugos.* Tatai rodo, kad namų židinio priežiūra pirmoje eilėje buvo moterų dalykas. Eidama į marčias mergaitė nešdavosi į naujus namus ugnies, nes su savo ugnimi turėdavo pradėti šeimininkauti: pirmą valgį išvirti ir pirmą duoną iškepti. Tatai ji darydavo dažniausiai ne per pačias vestuves, bet antrą ar trečią dieną po vestuvių. Ugnį jai įduodavo motina ir ją paprastai gabendavosi puode. Dabar šis paprotys liaudies aiškinamas taip: ugnį neša, kad nusineštų ten pilną gaspadinystę, t.y. būtų gera ir laiminga gaspadinė, kitaip jos gyvenimas su vyru būsiąs nelaimingas. Atnešta ugnis dedama į degančią krosnį, vadinas, sujungiamos dviejų šeimų ugnys. Greičiausiai šio papročio prasmė yra tokia: nusinešdama savo namų ugnį į naują gyvenimą, nuotaka užtikrina sau ir toliau šeimos prosenių ar globojančių dvasių pagalbą. Taigi paprotys nėra labai senas, jaunesnis, negu ėjimas aplink židinį, ir kilęs tada, kai ugnies kultas ėmė būti siejamas su prosenių ir namų globėjų gerbimu. Kad šis paprotys nėra labai senas, rodo ir tai, jog jis nėra randamas visose indoeuropiečių tautose. Vyro namuose nuotaką pasitinka šešiūras irgi su ugnimi. Kartą minima, kad *motina,- išleisdama dukterį į naują gyvenimą, įduoda ugnies ir sako, kad parėjusi į vyro namus visų pirma ten iššarstytų židinį ir pati sukurtų savo ugnelę, paskum lieptų visiems to namo gyventojams ugnelę pakūrenti, kad tuose namuose būtų taika ir ramybė* (Raseiniai). Arba: *ugnį nusineša todėl, kad visur būtų jos viršus* (Vievis). Šiuodu aiškinimu primena matriarchato pažiūras.

Vakarų Lietuvoje yra paprotys sukurti ugnį ant kelio arba kiemo vartuose, per kurį turi pervažiuoti jaunųjų vežimas. Kartais tai vadinama „raganų deginimu". Mat ugnis yra gera priemonė apsisaugoti nuo piktųjų dvasių ir raganų, o pastarosios vestuvių metu ypač yra linkusios pakerėti nuotaką.

Iš Šiaurės rytų Lietuvos (Kupiškio apyl.) turime įdomių „marčios šokdinimo" aprašymų, kurio metu vestuvių dalyviai sustoja ratu su degančiomis žvakelėmis arba balanomis rankose, nors ir diena būtų, o rato viduryje nuotaka iš

eilės šoka su visais vyro pusės vyriškiais: tai iškilmingas marčios priėmimas į naują bendruomenę.

Laidotuvių metu ugnis turi mažesnę reikšmę, išskyrus grabnyčių žvakę, nes čia turime reikalo ne su priėmimu, bet mirusio **atsiskyrimu** nuo gyvųjų, – likusieji stengiasi atsiriboti nuo mirusio, kuris dažnai tampa net pavojingas gyviesiems. Kaip žinome, numirėlių deginimas Lietuvoje siekia vėlyvus istorinius laikus.

Kai ugniavietė atsidūrė triobos kampe, bet nebe viduaslyje, ir atsirado pečiai, tai pečiaus priešakyje (ant prieždos) buvo įrengtas šone kampelis, vad. priepečka arba židinys (-ė), kur visados būdavo pelenų, o juose degančių anglių, iš kurių prireikus įpūsdavo ugnį. Kad ugnis ilgiau išsilaikytų, ten įkišdavo kokią pliauską ar kaladėlę, kuri gruzdėdavo net kelias dienas, ir ji būdavo vadinama „ugnies mituliu". Kiekviena šeimininkė tuo būdu turėdavo savo ugnies ir jos užgesimą laikydavo nelaimės ženklu.

Užgesus namuose ugniai, jos parsinešdavo iš kaimyno. Duoti prašančiam ugnies yra kiekvieno pareiga, – net ir susipykę kaimynai reikiant nevengia nueiti ugnies, dargi tiki, kad tada ir pyktis ar nesusipratimas išnyks. Tik tam tikrais atvejais (pradedant sėją, Velykų rytą) negalima niekam duoti iš namų išsinešti ugnies. Už ugnį nedėkojama, ugnis ir vanduo yra visiems lygiai Dievo duoti, nedaug tekalbama ir kuo greičiausiai skubinama namo, galbūt todėl, kad namai ilgai nepasiliktų be ugnies apsaugos. Todėl beskubančiam svečiui sakoma: „Ko taip skubinies, kaip ugnies atėjęs". Ugnies parnešti paprastai siunčiamas jauniausias šeimos narys, jis įėjęs į triobą pasako: „Ugnies atėjau", ir daugiau nieko nekalba arba atsistoja prie durų ir visai tyli. Tada kiti supranta reikalą ir nieko nesakydami duoda ugnies, kurią skuba nešti į namus, kai kur atbulas išeidamas pro duris. Ugnį neša moliniame puode (šukėj), uždegę kempinę, purvelį ar knatą. Įdomiausi yra tie negausūs paminėjimai, kad ugniai parsinešti būdavę panaudojama klumpė ar vyža.

Ugnis įsivaizduojama kaip tam tikras gana kerštingas demonas. Jau matėme, kad blogai prižiūrima ugnis kerštauja. Dvi ugnys vienoje vietoje neapsikenčia, kivirčijasi ir kerštauja šeimininkui. Štai pora tokio tikėjimo pavyzdžių.

> Pasitaiko, kad negerai prižiūrėjus duobėn sužarstytos ugnies nesuranda, tada vienas kuris išeina rūklių iš kaimyno ugnies parsinešti. Bet atsitinka, kad ugnis duobėj vėl atsiranda. Tada kuris iš šeimynos greitai pasiima vandens ir bėga iš kaimyno parnešamą ugnį gesyt, kad ugnis su ugnia, t.y. kaimyno ugnis tų namų ugnies neužeitų, kad vėl atsiradusi ugnis neužpyktų (Liškiava).

> Kai krosnyje yra ugnies, tai norint užsidegti lempą ar kur nors kitur ugnį naujai įkurti, negalima degti degtuko, nes krosnyje esančios žarijos kerštauja naujai ugniai ir padega namus (Gudeliai).

Didįjį Šeštadienį parnešus pašventintos ugnies, pirmiausia reikia užgesinti senąją ugnį ir tik tada dėti naująją į krosnį, kitaip senoji ugnis išeina, jos skiriasi, net ima peštis.

Nors židinio ugniai stengiamasi neleisti užgesti, tačiau jos dėl to negalima vadinti „amžina ugnimi". Ir ugnis reikalinga atsinaujinimo, reikalinga esą ir jai pasilsėti. Tad židinio ugnis karts nuo karto esti atnaujinama: senoji užgesinama ir įkuriama nauja, gauta tam tikru apeiginiu būdu. Yra pagrindo manyti, kad senovės lietuviai šį ugnies atnaujinimą darydavo Joninėse: iš Joninių laužų paimta ugnimi užkurdavo iš naujo namų židinius, pirma užgesinę senąją ugnį.

Dabar židinio ugnies atnaujinimas daromas Didįjį Šeštadienį. Sakoma, kad gera šeimininkė šventintą Velykų ugnį išlaikydavo neužgesusią ištisus metus,

t.y. iki kitų Velykų, ir didžiausia negarbė buvo tai šeimininkei, kurios ugnis židinyje užgesdavo. Kur dega tokia metinė ugnis, ten netrenkiąs griaustinis, ji atnešanti namams laimę, ten nesą barnių. Vėliau šis metinis terminas ėmė trumpėti: velykinę ugnį reikia išlaikyti neužgesusią iki Sekminių, pagaliau bent iki Velykų pirmos dienos ryto, tada visus metus būsi ramus dėl ugnies, nebus gaisro. Didžiausia nelaimė tai šeimininkei, kuri Velykų rytą ras išgesusią ugnį, nes tądien ugnies niekas neskolins, kadangi tada išneša iš namų visą laimę, ugnis pasidaro nešventa, ima vaikščioti. Velykinę ugnį Didįjį Šeštadienį apneša aplink visus triobesius, kad apsaugotų juos nuo nelaimių (nedegtų, gyvuliai tarptų), pelenais barsto triobas (kad nedegtų) ir daržus (kad gerai augtų daržovės), o anglis deda į naujai statomos triobos kertes pirmame vainike. Kol neparneša pašventintos ugnies, Didįjį Šeštadienį negalima kurti krosnies. Pašventinta ugnimi yra verdami Velykų valgiai, pirmoje eilėje kiaušiniai, ir pakuriama pirtis. Daromi ir kiti būrimai su Velykų ugnimi, pvz., Didįjį Šeštadienį reikia užkurti laužą ant svetimo lauko, – tada sudeginsi visas savo lauko bjaurybes ir joks įkandimas gyvuliams nekenks (Antazavė). Šiuose būrimuose su pašventinta ugnimi gali būti likę senųjų laikų atgarsių. Bažnyčia, prisitaikindama liaudies papročiams, skiltuvu išskeltą Velykų ugnį pradėjo šventinti VIII a. viduryje Prancūzijoje, nors dar 742 m. smerkė trintinės ugnies degimo paprotį.

Įdomi yra židinio ugnies romantika ir simbolika, žinoma jau senovėje, randama per visus viduramžius iki šių dienų ir daugelyje tautų labai panaši, – ji yra galbūt Antikos ar Oriento kilmės. Keletas būdingesnių pavyzdžių.

Jei krosnyje degdama ugnis spragsi, braška („šaudo"), jei anglis ar nuodėgulis iškrenta iš besikūrenančios krosnies į triobą („šaudo žarijomis"), jei krosnyje pasilieka nesudegęs nuodėgulis, tai bus svečias(-iai). Dargi tiksliau galima esą nuspėti: jei žarija iš krosnies toli nušoka, tai svečias bus iš toli, jei nukrenta netoli krosnies – iš arti; kiek kartų šauna, tiek bus svečių; svečias ateis iš tos pusės, į kurią nukrito žarija. Jei nudegusios balanos anglis persiskiria į dvi dali ir tie galai užsiriečia aukštyn, pasidaro tarsi ūsai, tai būsiąs ūsuotas svečias; į kurią pusę nukrypsta balanos anglis, iš tos pusės bus piršliai. Iš ugnies degimo spėjama ir apie būsimą orą. Visoje Lietuvoje tikima, kad prieš giedrą (žiemą prieš šaltį) ugnis gerai dega, žarijos židinyje ilgai negęsta, prigesusios dažnai vėl įsidega, o prieš lietų krosnis ar balana tarsi nenoromis dega, anglys greit pajuosta ir žarijos išblėsta.

Šalia spėjimų apie mažareikšmius įvykius, kaip svečiai, piršliai ir oras, randame visą eilę ir rimto pobūdžio spėjimų arba ugnies pranešimų, būtent apie besiartinančią mirtį. Apskritai cypimas ir braškėjimas krosnyje reiškia namams kokią nelaimę, dažniausiai – kas nors iš tų namų mirs. Kai prigesusios anglys vėl pradeda degti, jei krosnyje užgesyta ugnis atsigauna (nors viena anglelė vėl įsidega), tai tame kieme kas nors mirs. Šie tikėjimai galėjo atsirasti tada, kai ugnies kultas įgavo prosenių kulto įtakos: židinyje gyveną prosenių vėlės (namų dvasios) daro pranešimus gyviesiems.

Pagaliau visoje Lietuvoje yra randamas šis tikėjimas: jei krosnyje degdamos malkos cypia, tai verkia ugnyje atgailaudama („cysčių kentėdama") kokio nors to namo gyventojo vėlė; reikia ugnį peržegnoti ir melstis, nes vėlė tuo būdu prašo gyvųjų pagalbos – maldos. Mat Dievas sieloms atgailauti dažnai paskirsiąs medžius (kai miške medis be vėjo čirpauja – verkia atgailojanti siela), o su malkomis tos sielos patenką į krosnį. Tai jau paskutinis ugnies kulto tarpsnis, atsiradęs krikščionystės įtakoje: ugnis kaip nusidėjėlių atgailojimo vieta (skaistykla). Be to, ugnies cypimas („bitės balsu"), nuodėgulių ar žarijų kritimas iš krosnies reiškią, kad ugnis yra nerami, kuo nors nepatenkinta, supykusi dėl blogos priežiūros ar netinkamo elgesio su ja, žada „eiti pasivaikščioti", t.y.

namuose bus gaisras. Pastarieji spėjimai gali būti senos kilmės – ugnis įsivaizduojama kaip demonas.

Daugiausia spėjimų iš ugnies yra daroma iš pripuolamai akies ar ausies pagautų įspūdžių. Tačiau yra daroma ir aktyvių būrimų, norint ugnies pagalba patirti ateitį, – tuo daugiausia užsiima merginos taip joms rūpimais vedybų (piršlybų) klausimais. Pvz., *jei mergina nori ištekėti, tai paima balaną ir degančią laiko vidury pirkios: į kurią pusę nukrypsta nuodėgulis, iš to krašto ateis jos vyras* (Marijampolė). Dabar panašiai spėjama su degtuku, kuris apverstas turi visas sudegti.

5. ĮŽEISTOS UGNIES KERŠTAS

Blogai laikoma, negerbiama židinio ugnis sudegina savo šeimininko namus. Kartais ji daro perspėjimą ar grasinimą, išeina „pasivaikščioti" po triobą. Išėjęs iš krosnies ugnies kamuolėlis slankioja aplink sienas ir ieško ko nors padegti; jei nesuranda, niekas jos neišgąsdina, sugrįžta atgal į krosnį. Kai ugnis išeina pasivaikščioti, tai liepsna krosnyje visai išgesta, nuodėguliai lieka juodi. Dažnai tas pasivaikščiojimas baigiasi gaisru: ugnis sudegina triobas ir išeina iš tų namų, palikdama tik pelenus ir griuvėsius. Negalima ir šiaip trioboje palikti vieną krosny degančią ugnį, nes ji nemėgsta vienumos, tada esti nerami ir eina pasivaikščioti, ieško žmonių, – tai ir patyrimo kilęs tikėjimas, nes palikus be priežiūros ugnį dažnai kyla gaisras. Todėl sakoma, kad pakūrus linams džiovinti jaują, negalima ilgesniam laikui nuo jos pasitraukti: ugnis eina ieškoti kūrentojo ir gali padegti jaują (Kaltinėnai – Tauragė). Ugniai kamuolio pavidalu išėjus iš krosnies ir vaikščiojant po triobą, svarbiausia reikia ramiai užsilaikyti, nejudėti, ypač saugotis nesušukti, tada ugnis pavaikščios po gryčią ir vėl sugrįš į krosnį; o jeigu sušuksi, tai ugnis išsigąs, ugnies kamuolys subyrės ir uždegs triobą. Pamačius ugnį vaikščiojant, reikia nešaukti, bet tyliai sakyti: „Gabija, eik gulti!" (Šilalė); „Ugnele, Gabija, neik paskui mane!" (Darbėnai); „Ugnyte, grįžk atgal!" (Smalvos). Tada ugnis sugrįžta krosnin, ir malkos vėl ima degti. Taip pat reikia pasistengti tyliai uždaryti duris, kad ji laukan neišeitų, nes tada uždegs triobas. Iš krosnies išėjusią ugnį reikia žegnoti, tada ji vėl grįš atgal, nieko bloga nepadariusi. Vaikščiodama ugnis ūžia arba šneka („blu-blu-blu").

Labai plačiai yra randama sakmė apie dviejų ugnių pokalbį. Be kelių spausdintų man yra žinoma dar per 100 nespausdintų šios sakmės variantų, kas rodo didelį jo populiarumą lietuvių liaudyje. Štai pora būdingų variantų:

> Kartą gyveno du kaimynai: vienas užlaikė ugnį labai gerai, ją gerbė, kiekvieną vakarą apkuopdavo ir peržegnojęs pakalbėdavo maldelę: „Gyvenk ramybėje su mumis, šventa Gabija". Antras jos visai negerbdavo. Kartą ta blogai užlaikoma ugnis nuėjo prie kaimyno ugnies ir pradėjo skųstis, kad jos negerbia. „Manęs negerbia, – sako ji, – niekuomet neapkuopia, niekuomet nėra pasakę „šventa Gabija", o vien tik „ugnis", – tai aš kelsiuos ir juos sudeginsiu, nieko neišliks". Tada antroji ugnis atsakė: „Mane visi labai gerbia ir myli. Gal ir jie pasitaisys ir pradės tave gerbti, tik tu jiems apsireikš, pagąsdink". – „Aš jau esu apsireiškusi: kartą buvau gerokai apdeginusi vaiką, bet vis tiek nieko negalima padaryti". Po kurio laiko sudegė visi to kaimyno triobesiai: užsidegė naktį ir vos tik spėjo patys nuogi išbėgti (Norvaišių k., Plungės vls. Užr. P. Milverta).

> Vieną kartą susitiko dviejų kaimynų ugnys, jos ir ėmė kalbėtis. Viena klausia kitos: „Ar geras tavo gaspadorius?" – „A, – sako, – labai geras: kai uždega, tai peržegnoja, kai eina gulti, tai vėl peržegnoja – ir pakloja, ir apkloja, gerbia, nelaisto nešvariu vandeniu". – „O mano gaspadorius, – sako pirmoji, – tai labai netikęs: neužlaiko gerai manęs, neperžegnoja, vaikai spjaudo ant manęs, o kai pabaigiu degti, tai paima nuodėgulį ir meta į pamazgas.

Ale aš jį už šitas nedorybes nubausiu: imsiu ir uždegsiu klaimą". – „Nedek dar, – sako antroji ugnis, – ba mano gaspadoriaus ratai yra tam klaime, kartą tu ketini uždegti". Pirmoji ugnelė ir sutiko dar palaukti, lig tas gaspadorius atsiims ratus. Po kelių dienų ugnys vėl susitinka. „Na, – klausia viena, – ar jau atsiėmė ratus tavo gaspadorius?" – „Dar ne", – sako ta. Trečiąkart ir vėl jos susitinka. „Dabar, – sako pirmoji, – tai jau tikrai deginsiu klaimą". – „Kaip nori, – sako antroji, – tik nesudegink mano gaspadoriaus ratų". – „Na, gerai, – sako pirmoji, – kai uždegsiu klaimą, tai savo kvapu išstumsiu laukan ratus". Taip ir buvę: kai tik užsidegęs klaimas, tai ratai pro duris patys ir išvažiavę (Sodelių k., Juodupės vls. Užr. A. Pupienis).

Tokį ugnių pokalbį nugirsta jaujoje gulįs bernas, apsinakvojęs elgeta ir pan. – Šį motyvą nagrinėja O. Loorits savo studijoje *Das misshandelte und sich rächende Feuer* (Tartu, 1935), kurios išėjo tik pirma dalis. Ten jis pateikia atitinkamus variantus iš šių tautų: suomių, Suomijos švedų, estų, livų, latvių, lietuvių (tik 3), lenkų, gudų, ukrainiečių, rumunų, Aukštutinės Silezijos vokiečių, pagaliau net iš Sibiro primityvių tautelių (ostjakų, samojedų, abakan-totorių, burjatų, jakutų). būdinga, kad katalikiškoje Vakarų ir protestantiškoje Vidurio bei Šiaurės Europoje šis motyvas neužtinkamas. Loorits mano, kad jis turįs ryšio su ortodoksine (graikų) bažnyčia, o gal net su Bizantijos kultūrine įtaka.

Aukščiau paminėtais atvejais ugnis įsivaizduojama kaip demonas, beveik personifikuota būtybė (ji kalba), kuri už gerą laikymą yra dėkinga, už skriaudimą keršija. Ugnių pavidalas paprastai neaprašomas, tik kartą paminėta „kalbėjosi dvi katės" (Obeliai), kitąkart „pro duris įėjo kita ugnis, kaip koks maišas, ir įlindo į krosnį" (Girkalnis).

6. APEIGINĖS UGNYS

Iš apeiginių metinių ugnių, deginamų atvirame ore, nebažnytinės kilmės lietuviai žino tik Joninių ugnis, kurios išsilaikė iki pat paskutiniųjų laikų, daugiausia Šiaurės Lietuvoje. Laužų kūrimo lauke paprotys Užgavėnių, Velykų ar Gegužės pirmos (Sekminių) metu, kurį randame, pvz., tam tikrose vokiečių gyvenamose srityse, lietuviams nežinomas. Joninėse lietuviai degina laužus ir tam tikras papuoštas kartis, ant karties apvyniotą beržo tošį arba smaluotus pakulų kuodelius, pastaraisiais laikais ant karčių iškeltas smalines skalas, deguto statines. Tokias ugnis kuria dažniausiai aukštesnėse vietose, ant kalnelių. Susirinkęs jaunimas dainuoja ir žaidžia, eina aplink laužą ratelius. Įdomus ir senas paprotys yra šokinėti per Joninių laužą, pavieniui arba susikibus poromis (vaikinas ir mergina). Pirmykštė šio per laužą šokinėjimo prasmė – apsisaugoti nuo ligų, dabar labiausiai yra išplitęs tikėjimas, kad toks šokinėjimas žadąs gerą linų derlių. Į Joninių laužą meta ir degina vainikus, rauna žolę ir degina, kad nebūtų žolėti javai. Nuodėgulius iš Joninių laužo smaigsto į dirvą, anglis ir pelenus barsto po savo laukus, kad būtų geresnis derlius.

Joninių ugnys randamos beveik visoje Europoje: nuo Islandijos vakaruose iki Rusijos rytuose, nuo Skandinavijos šiaurėje iki Ispanijos ir Graikijos pietuose. Kokią šios Joninių ugnys turi prasmę? Saulinės (soliarinės) teorijos šalininkai įrodinėjo, kad tai Saulės šventė ir kad visas tas Joninių ugnis reikia sieti su Saulės kultu: mat, magišku būdu norima jai padėti, suteikti Saulei jėgų tuo metu, kai jos galia pradeda silpnėti. Tačiau giliau panagrinėjus pasirodė, kad trūksta įtikinamų duomenų šiai teorijai pagrįsti. Saulės galios silpnėjimas gamtoje tuo metu dar tebėra nepastebimas, o astronominio įvykio primityvios tautos ir liaudis dar nežinojo. Joninėms būdingų apeigų laikas svyruoja tarp šv. Vito (VI.15) ir Petrinių (VI.29).

Lietuviai Petrinėse atlieka irgi visą eilę tų pačių apeigų, kaip ir Joninėse. Todėl soliarinė teorija, kelianti daug abejonių, šiandien nebėra nepajudinama. Lietuviška medžiaga soliarinės teorijos šalininkams neduoda jokių naujų argumentų.

Joninių apeigose vyrauja sveikatingumo apsaugos motyvai: renkamos vaistingosios žolės, vanduo ir rasa turi stebuklingą gydomąją galią, šokinėjama per laužą nuo ligų apsisaugoti, tuo pačiu tikslu gyvuliai varomi aplink ugniakurą ar per jo pelenus. Taigi, visa eilė Joninių meto magiškų veiksmų turi apsaugoti gyvulius ir žmones nuo piktųjų dvasių, t.y. nuo ligų. Juk pieno netekimas, jo krekėjimas ir kraujavimas, karvių ligos liaudies priskiriamos piktų dvasių įtakai. Šalia rūpesčių žmonių ir gyvulių sveikata Joninių apeigose labai ryškiai pastebimas susirūpinimas ir laukų derliumi. Latvių Joninių papročius nagrinėjęs A. Bielenšteinas priėjo išvadą, kad Joninių ugnys pirmoje eilėje buvo skiriamos gyvulių bandoms apsaugoti nuo ligų, toliau ir laukų derliui pakelti. Tą patį, mano nuomone, tenka pasakyti ir apie lietuvių Joninių papročius. Ugnis turinti galią nuvaikyti piktas dvasias. Todėl Joninių ugnys paprastai kuriamos aukštose vietose, ant kalnelių, kad apšviestų kuo didesnius plotus, t.y. visus laukus.

Vasaros metu gresiant epidemijų pavojams, būdavo kuriamos tam tikros trintinės ugnys, kurios vokiečiuose plačiai žinomos *Notfeuer* vardu, t.y. sunkiu būdu išgaunama ugnis. Mat, tokią ugnį reikia sukurti išgavus ją trinant medį į medį (plg. aukščiau aprašytas mūsų piemenų „ugnies stakleles"). Tokiu būdu gauta ugnimi sukuriami laužai, per kuriuos triskart pervaromi gyvuliai, ypač kiaulės, gresiant joms epidemijos pavojui, dažniausiai raudonligei. Namuose tada visur užgesinama ugnis ir užkuriama iš naujo ta trintine ugnimi. Apie tokią *Notfeuer* seniausia žinia Vokiečiuose yra iš 742 m., Anglijoje – iš 1268 m. ir vėliau dažnai ir išsamiai tokie atsitikimai aprašomi iki pat šio amžiaus pradžios (Vokiečiuose). Iš mūsų krašto tuo tarpu man težinomas tik vienas aiškus tos rūšies ugnies pavartojimas, bet ne gyvuliams, o žmonėms apsaugoti:

> Žmonės, norėdami gauti ugnies, kad galėtų nuvaryti cholerą, trindavo uosio medžio pagaliukus vienas į kitą, kol užsidegdavo. Sako, kad tos ugnies dūmai nuvarydavę cholerą iš tos vietos (Aukštadvaris).

Kita Jono Basanavičiaus Ožkabaliuose užrašyta žinia nėra tokia aiški:

> Mano laike, sako, išlikdavo tik tie, kurie buvo giriose pasislėpę, ir tie, kurie nuolat sėdėję pas sukurtą [kaip? *J. B.*] iš visokių žolių, patrakų ir t.t. ugnį ir rūkinęsi dūmais.

Taigi, čia ugnis vartojama kaip profilaktikos priemonė, remiantis senu tikėjimu, kad ji yra švariausias, gryniausias gamtos elemantas, kuris iš pagrindų sunaikina visus nešvarumus ir blogybes. Čia glūdi ir tam tikra dalis tiesos. Piemenų tautos, kylant gyvulių ligoms, uždega stepes, kad sudegtų ten besiveisią vabzdžių debesys. Galimas dalykas, kad šios ugnys yra aziatiškos kilmės. Kartu su gyvulių augintojų tautomis jos pasiekė Europą ir buvo toliau įpročio keliu palaikomos, nors naujose sąlygose jos ir neteko praktiškos reikšmės.

Jau senokai E. Mogkas iškėlė mintį, kad ir Joninių ugnys esančios išsivysčiusios iš tų nelaimėms pašalinti ugnių: tokios ugnys seniau kuriamos tik ištikus svarbiam reikalui, pasirodžius epidemijai, vėliau apsaugos tikslu imta kurti periodiškai, kaip apvalančioji ir apsaugojančioji priemonė, ypač vasaros viduryje, nes patyrimas pamokė, kad kaip tik karščių metu yra daugiausia pavojaus visokioms gyvulių ir žmonių ligoms plisti. Šiai pažiūrai šiandie pritaria daugelis įžymių tyrinėtojų.

Dar apie vienos rūšies apeiginę ugnį verta paminėti ši, tuo tarpu vienintelė, pas mus pastebėta žinia:

Iš vakaro (t.y., Kūčiose) į krosnį yra įdedama išdžiūvusi beržo medžio pintis. Ilgai ji dega ir kartais Kalėdų rytą teberandama nesudegusi. Tai daroma tam, kad kiekvienuose namuose būtų kalėdinės **šventos ugnies**. Ši ugnis vaidinanti svarbų vaidmenį namų palaimos atžvilgiu. (Kaltinėnai–Tauragė. *Gimtasai kraštas*, Nr. 30, p. 127).

Latviai Kūčias vadina *blukvakars*, nes tą dieną su dideliu triukšmu tampo iš kiemo į kiemą medžio kelmą, kurį vakare šokdami ir puotaudami sudegina. Tai plačiai randamas Kalėdų apeigų objektas: vokiečių jis vadinamas *Christblock* (seniausias šaltinis iš 1184 m.), skandinavų *Julblock*, anglų *yuleclog*, prancūzų *calendeau*, slavų *badnjak*. Jo angliai ir pelenai teikią namams ir laukams apsaugą bei palaimą. Tai irgi tam tikras židinio ugnies atnaujinimo būdas, senesnis, negu velykinė šventinta ugnis. Jis atsirado iš senųjų romėnų kalendų papročių ir krikščioniškųjų tradicijų mišinio.

7. BALANA IR ŽVAKĖ

Balana seniau buvo mūsų kaime plačiai vartojama kaip apšvietimo priemonė. Jos vartojimas vėl buvo atgijęs I pasaulinio karo metu. Tad nenuostabu, kad su jos degimu ir deginimu yra susijusi visa eilė prietarų. Iš balanos degimo daromi ateities spėjimai (žr. aukščiau). Įdomus yra labai dažnai lietuviuose sutinkamas tikėjimas, kad negalima deginti balanos iš abiejų galų, t.y. vieną kartą jau degintos balanos nereikia degti kito galo. Tada piršliai sugrįšią iš pusės kelio vėl į namus (Aukštaičiuose), miške medžiai išpūsią iš šaknų (Žemaičiuose), bet svarbiausia – tokias balanas renką velniai ir raganos ir jas vartoją savo reikalams. Tokia balana yra velniui raktas visur prieiti, aitvarai jų pagalba suardo ant grūdų padarytus kryžius ir gali juos išnešti, iš jų velniai pasidaro sau tiltą, velniai, panaudodami jas, gali prieiti prie magišku ratu apsisaugojusio žmogaus arba sėdinčio ant stuburo, kur šiaip velniai prieiti negali. Pagaliau tokiomis balanomis velniai pragare svilina nusidėjėlius ir degina grandines, kuriomis pragare esąs surakintas Liucipierius, norėdami jį išlaisvinti. Raganos iš jų susikuria sau laužą, kitaip jos laužo sukurti negali (Juodupė); tokia balana yra laumių ar čėrauninkų lazda (Kaltinėnai – Tauragė). Į numirėlio kūną įlindęs velnias (vampyras) per tokią balaną iščiulpiąs miegančiam žmogui kraują (Siesikai). Užtat deginti balaną iš abiejų galų yra nuodėmė, po mirties reikės įsikąsti už degančios balanos galo, reiks apžioti tiek tokios balanos, kiek jos liko nesudegę, arba ir tau degins abu galu.

Grabnyčiose (II.2) pašventinta žvakė visuose katalikiškuose kraštuose yra laikoma gera apsisaugojimo nuo piktųjų dvasių priemone. Ji deginama žmogui mirštant, rečiau gimstant ir per vestuves, audros metu apsaugojanti nuo griausmo trenkimo, be to, dar vartojama įvairiems burtams. Mirštančiam degama grabnyčinė žvakė arba duodama jam į ranką laikyti todėl, kad jį apsaugotų nuo piktų dvasių – velnių; griaudžiant uždegta grabnyčia nubaido iš tų namų besislapstančias piktas dvasias, ir todėl griaustinis tada netrenkia. Turint po puodu pavožtą grabnyčią, galima esą sugauti velnią, aitvarą, slogutę ar raganą. Šį žvakei priskiriama piktų dvasių nuvaikymo ar sugavimo galia yra kilusi iš seno liaudies tikėjimo, kad ugnis ir deglai nuveja piktus demonus ir tuo būdu teikia apsaugą žmonėms, gyvuliams ir laukams. Grabnyčiose parsinešęs pašventintą žvakę, šeimininkas ją uždega ir pasvilina visiems namiškiams, ypač vaikams, plaukus; svilina kryžmai: priekyje, užpakalyje ir abiejuose paausiuose; tada užpučia žvakę ir žiūri, kur eis dūmai: jei aukštyn, tai gerai, o jei žemyn (šonan, ypač į duris), tai kas nors iš šeimos (apsvilintasai) tais metais mirs; toks svilinimas plaukų apsaugąs

nuo piktų dvasių (Rytų Lietuva). Kartais prieš svilinimą dar apneša žvakę triskart aplink stalą (Švenčionys).

Iš žvakės degimo daromi ateities spėjimai, kurių žinomiausi yra du: vestuvių ir sunkios ligos metu. Per jungtuves stebi, kaip dega žvakės ant altoriaus: jei gražiai ir ramiai dega, tai ilgai ir laimingai gyvens, jei žvakės spraga, tai bus daug nelaimių; toje altoriaus pusėje degančios žvakės, kur stovi jaunoji, rodo jos ateitį, o kur stovi jaunikis – jo, pvz., kurioje pusėje žvakės liepsnoja, ta pusė ilgiau gyvens, kur blankiai dega arba užgęsta – greičiau mirs; iš katros pusės žvakės daugiau „ašaroja" – ta pusė turės daugiau vargo ir pan. Atvežus kunigą prie ligonio ir jam atlikus religinius patarnavimus, užpučiamos žvakės ir žiūrima, į kur eina dūmai: jei kyla į viršų – ligonis pasveiks, jei driekiasi durų link – ligonis mirs (t.y. išeis).

M. Praetorius mini, kad žemaičiai kitų burtininkų tarpe turėję *žvakonis* ir *dūmonis*, kurie spėdavę ateitį iš degančios žvakės arba dūmų.

Deganti žvakė padedanti surasti skenduolį: padeda ją lėkštėje ir paleidžia ant vandens – kur ji sustoja, ten ieško skenduolio. Senesnė forma: kur žvakė **užgęsta**, ten bus lavonas, nes kur yra mirtis, ten gęsta šviesa.

Bažnyčia Grabnyčiose šventinti žvakes pradėjo X amžiuje. Apie kaklų spaudimą bažnyčioje dviem surištom žvakėm šv. Blažiejaus dieną (II.3), kaip apsaugą nuo gerklės ligų, irgi turime keletą žinių iš mūsų krašto. Tai grynai bažnytinis ir, deja, žalingas prietaras, kilęs apie XVI a. Velykinė žvakė mūsų liaudies tikėjimuose nefigūruoja.

8. GAISRAS

Ugnis teikia žmogui ne tik daug naudos, bet ir gresia dideliais pavojais gaisro pavidalu. Greičiausiai gaisro įtakoje ugnies dvasia imta įsivaizduoti kaip gyva būtybė, pavojingas bei kerštingas demonas. Apie gaisro nelaimę mūsų žmonės sako: „Jei vagis aplanko, tai bent sienos palieka, o jei ugnelė – nieko". Apie gaisrą, tą sunkiai sutramdomą gamtos elemento siautėjimą, liaudyje susidarė visa eilė tikėjimų bei prietarų.

Priemonės gaisrui išvengti. Jei arti namų yra gandralizdis, tai tie namai niekada nedegs, o išdraskius gandro lizdą, tuose namuose kyla gaisras: gandras pats kerštaudamas atneša iš ugniakuro arba gaisravietės degantį nuodėgulį ir sudegina namus. Mat, gandras yra laikomas atgailaujančiu žmogum (smalsia moteriške, kuriai Dievas buvo pavedęs sunaikinti varles ir roplius), todėl jis yra gudrus ir dėl to jo negalima skriausti. Taip pat kur kregždė pastogėje susilipdo lizdą, tai tame name gaisro nebus, netrenks griaustinis. Sudeginus arba išdraskius skruzdėlyną, sudega ir to žmogaus namai, trenkia Perkūnas: mat, skruzdėlės yra laikomos šventais gyvulėliais, nes jos gaminančios bažnyčiose vartojamus smilkalus (kodylą), todėl jas globojąs Dievas ir už joms padarytą skriaudą žmones nubaudžiąs. Be to, ir pačios skruzdėlės keršydamos atneša degančią žariją ir padega namus. Senas, su medžių kultu susijęs, tikėjimas sako, kad jei kas labai seną medį kerta, tai Perkūnas sudegina namus (Juodupė). Esą tokių daiktų, kurių buvimas atnešąs tam namui ar ūkiui, kur tas daiktas laikomas, gaisro nelaimę. Dažniausiai toks daiktas net per kelis gaisrus išliekąs nesudegęs. Tokį daiktą reikią sunaikinti, kur laukuose į žemę užkasant, ir gaisras daugiau tame ūkyje nebepasikartosiąs (Kalvarija – Telšiai). Gaisrą sukelią ir raudonieji aitvarai, kurie nešdami auksą pailstą ir nutupią ant stogo pasilsėti; arba užpykdytas aitvaras išlėkdamas padegąs namus, – tad nereikia su aitvarais prasidėti. Norėdami

apsaugoti namus nuo perkūnijos, žmonės kaišo į namų pastoges verbas ir Žolinėje pašventintas žoles; besiartinant audrai, smilko jomis namus, statant namą, deda į kertes velykinės ugnies anglis, grabnyčios ir šv. Agotos duonos gabalėlius; užėjus audrai, bėga aplink triobas ir skambina varpeliu, – tai vis priemonės, kurių imamasi piktosioms dvasioms nuo savo namų nuvyti, nes kaip tik jas persekiodamas Perkūnas trenkia į namus, ir žmonės turi nekaltai nukentėti. Šiaip Perkūnas žmonių skriausti nenori. Dažnai perspėjama, kad vestuvių metu nuotaka (rečiau ir jaunikis) neturi dėvėti jokio raudono drabužio, raiščio ar kaspino, nes gyvenime dažnai lankys gaisras; vokiečiuose – priešingai: raudona spalva mėgiama vestuvių apdaruose.

Besiartinančio gaisro ženklai. Jei šuo kaukia aukštyn iškėlęs galvą – bus tuose namuose gaisras, jei žemyn nuleidęs galvą – mirtis. Jei višta gieda – bus gaisras, reikia jai tuojau nukirsti galvą. Prieš gaisrą prie tų namų vakarais ar naktimis rėkauja pelėda ar apuokas. Kai gulbės praskrisdamos virš namo rėkia (suka ratą), tai tas namas degs. Jei atbėga iš miško voveris ir landžioja po namus, tai reiškia ugnį, tuose namuose gali kilti gaisras. Paukščiai ir gyvuliai iš anksto nujaučia gaisrą, todėl jei kuriais metais gandrai nebeatskrenda į savo lizdą arba kregždės neperi pastogėje, kur visuomet perėdavo, tai tie namai degs. Prieš gaisrą gandrai staiga apleidžia savo lizdą, katė neša iš namų savo vaikus, pelės ir žiurkės pulkais iš ten bėga, išeina prūsokai, nustoja svirpti svirpliai. Statant namą reikia saugotis tokių medžių, kuriuos tašant skyla ugnis (pasirodo kibirkštys), jų negalima dėti į sieną, kitaip toji trioba sudegs. Matyt, čia liaudis taip galvoja: tas medis buvo griausmo trenktas ir jame liko ugnies. Jei triobos lubos dažnai braška (trata, girgžda), tai tie namai sudegs. Gaisrą pranašauja ir tam tikri sapnai: jei sapnuoji raudoną gaidį, raudonas skaras ar vėliavas, eini su procesija aplink bažnyčią, tai bus gaisras. Plačiai Lietuvoje tikima, kad jei šv. Agotos (II.5) arba šv. Lauryno (IX.5) diena yra saulėta, giedras oras, tai tais metais bus daug gaisrų, o jei apsiniaukę, lyja ar sninga, tai gaisrų nebus arba bus mažai.

Kas darytina pamačius gaisrą. Pastebėjus kaimynystėje gaisrą, negalima žiūrėti pro langą, nes gaisras pasieks ir tavo namus: prisišauksi arba pritrauksi ugnį, ugnis manys, kad jos lauki. Todėl reikia žiūrėti į gaisrą išėjus laukan, o jei netoliese, tai bėgti gesinti. Žiūrint pro langą į gaisrą, ugnis pradeda smarkiau liepsnoti (platinas ugnis), gaisras didėja ir darosi sunkiau gesinti; be to, žiūrinčiam pasigadiną akys. Taip pat negalima nusistebėti ir garsiai šaukti, nes nuo šaukimo ugnis plečiasi ir esti sunkiau užgesinama; reikia tylomis žmones pavadinti. Ypač visur draudžiama nėščiai moteriai žiūrėti į netoliese esantį gaisrą, nes jeigu ji išsigandusi stversis rankomis už veido ar palies kitą kurią savo kūno dalį, tai naujagimis toje vietoje visam amžiui įgaus (apsigims) raudoną dėmę. „Prie gaisro bėk, kaip prie mirštančio, nors ir tavo priešas degtų" (Plungė); „Kai pamatai kaimynystėj gaisrą, tai reikia bėgti, kaip prie numirėlio, tai apturėsi atlaidus" (Šimonys). „Gaisrui ištikus nereikia bėgti į gaisravietę be jokio įrankio (kibiro, kirvio), nes jei bėgsi tuščiomis rankomis, atsitiks nelaimė" (Naujamiestis). „Kai pamatai gaisrą, tai reikia rankom kaupti, tada gaisras neis platyn" (Salakas). Jei žmogus pamatęs gaisrą labai išsigando, tai norint jį pagydyti reikia duoti jam gerti gaisro degėsių arbatos: paimti iš sudegusio namo nuodėgulį ir pavirinus duoti gerti.

Elgesys namui užsidegus. Gyvenamam namui užsidegus, pirmiausia reikia išnešti laukan stalą arba nors jo viršų, tada žmonės „nepames proto (atminties)" ir galės sėkmingai kitus daiktus gelbėti. Jei norima gaišti, reikia stalą nors patrau-

kyti iš vietos arba bent prisiliesti. Iš degančios triobos pirmiausia reikia išnešti kryželį (mūkelę) arba šventųjų paveikslus, tada bus lengviau užgesinti gaisrą, nes jie gelbės kitus namus nuo ugnies. Visoje Lietuvoje tikima, kad gaisrui kilus gyvulių (karvių) negalėsi išvaryti iš tvarto, pirma neišmetęs laukan bent vienų (trijų) šakių mėšlo, paimto iš vidurio tvarto, – tada patys gyvuliai seks paskui tave laukan, nusitrauks ryšius ir išbėgs, daugiau į tvartą nebegrįš; arba vedant gyvulius laikoma jiems panosėn pakišus ant šakių pakabintos trąšos, pirma jų nešama kiek mėšlo, tada gyvuliai seka paskui, mat tada jie nepastebi gaisro ir mano, kad juos perkelia į kitą vietą.

Gaisro gesinimas. Užsidegus triobai reikia triskart apibėgti aplink, tai ugnis nebesiplės, kiti namai nedegs. Taip pat ugnis nebesiplės, jei pasakysi ugnies vardą ir jį teisingai atspėsi, nes kiekviena ugnis turi savo vardą. Užtat gaisrui sulaikyti vartojamose maldelėse yra visa eilė tariamųjų ugnies vardų. Keletas pavyzdžių: „Atsitikus kokioje trioboje gaisrui, reikia trissyk apeiti degančią triobą ir sakyti: „Šventa Gabija, neplatavok!" Tada ugnelė susigaubia ir neina toliau". (*Živaja starina*, 1887, p. 255.) Kad ugnis sumažėtų, reikia kalbėti šią maldelę: „Ugnute, Ramute, šventa Gumija [vietoj Gabija?], gelbėk mus, gelbėk mus!" (Marijampolė). Užsidegus namui reikia kalbėti: „Šv. Liuberne, šv. Liuderne, šv. Liubystra...", po to peržegnoti ir parodyti į tą pusę, į kurią nori, kad ugnis eitų (Birštonas). Ugnį užkalba, kad nesiplėstų: „Iszreum [ar Ezaeum], stok stulpu!" (Dusetos). Užsidegus namui reikia atžagariai kalbėti „Tėve mūsų": amen, pikta nuo mūsų gelbėk, bet pagundą į mus nevesk ir t.t. (Juodupė). Ir gaisrą gesinant lieti ugnį tik tyru vandeniu, nes kitaip ugnis bus pikta, neužgesinama (Šiauliai). Gaisro ugnies taip pat negalima mušti, daužyti, o reikia dailiai užlieti, kad pačiam neatsitiktų gaisras, jei mušama ugnis supyks (Plungė). Visoje Lietuvoje tikima, kad Perkūno uždegto gaisro negalima užgesinti vandeniu, bet reikia gesinti rūgštim, rūgusiu pienu arba ožkos pienu.

Visoje Lietuvoje labai plačiai tebėra randamas tikėjimas, kad šv. Agota yra pati svarbiausia ugnies globėja ir apsaugotoja nuo gaisro nelaimės. Todėl užsidegus namui reikia paimti šv. Agotos duonos, apibėgti tris kartus apie degantį namą ir tą duoną įmesti į ugnies vidurį; apibėgant reikia melstis, kalbėti tam tikras maldas; kartais prieš metant duoną, ją peržegnoja; jei nėra kada apibėgti tris kartus, užtenka ir vieno karto; įmetęs duoną žmogus turi būtinai pasilikti stovėti prie degančio namo, kitaip ugnis seks paskui jį; įmetus duoną ugnis kyla stulpu į viršų, sudega tik tas vienas namas, ir ugnis į kitus pastatus nepersimeta. Arba reikia apibėgti triskart su Agotos duona (rečiau su paveikslu) apie degantį namą (kartais net ant arklio užsėdus jojama) ir su ta duona ar paveikslu bėgti tolyn į tuščią lauką, kur pakelėje nėra namų, tada ugnis seks paskui, vysis tą žmogų; duoną ar paveikslą reikia numesti nepavojingoje vietoje (lauke, į vandenį), atsivijus ugnis juos sudegins; žmogus neturi grįžti prie namų, iki gaisras nepasibaigs. Pirmasis būdas naudojamas tada, kai arti aplink degantį pastatą yra daugiau namų, o antrasis – kai bent į vieną pusę yra grynas laukas, pvz., užsidegus triobai kaimo gale. Kartais (rečiau) panašiai elgiamasi ir su šv. Agotos druska arba vandeniu. Einant aplink degantį namą su Agotos duona kalba: „Šv. Agota, šv. Gobija, gul ant vietos!" (Vabalninkas). Metant duoną sako: „Ugnele, ugnele, sustok!" (Šeštokai); „Šv. Agota, ugnelės patronka, apdenk ploščium savo, amen" (Antazavė). Yra daug pasakojimų, kaip tinkamai panaudojus šv. Agotos duoną gaisras buvęs sustabdytas, o nemokšos bėgdami gaisrą išplatinę po visą kaimą ar miestelį. Tokiuose pasakojimuose dažnai aiškiai pabrėžiamas kunigo pranašumas prieš rabiną. Pora pavyzdžių:

Didžiojo karo metu degė Upynos miestelis. Subėgo daugybė žmonių ir žydelių, kiekvienas galvojo, kaip greičiau užgesinus ugnį. Tuo tarpu atėjo kunigas ir įmetė į ugnį šv. Agotos duoną. Ugnis pradėjo rodytis stulpo pavidalu, bet gaisras nemažėjo. Kunigas užgiedojo „Dominus vobiscum". Žydai greitai nubėgo pas rabiną ir pasakė, ką, kunigas daro. Tada rabinas sako: „Jei kunigas sako „duonos po biškį", tai jūs neškit po visą kepalą ir meskit į ugnį – gal gaisras greičiau pereis". Žydai taip ir padarė: jie mėtė po didžiausią duonos kepalą, bet ugnis nenustojo plėtusis, išdegė daugiau, kaip pusė miestelio (Šilalė).

Kunigas ir rabinas atėjo gaisro gesinti. Degė žydo namai. Žydas neleidžia kunigui gesinti: Ui, kon ans su toke maže knygėla ir dunes trupinėla padarys". Rabinas užgiedojo prie ugnies: „Visala nė bisala, neblik!" Ugnis pradėjo dar daugiau plėstis ir eiti prie kitų namų. Žydas puola prie kunigo ir prašo gelbėti. Kunigas pragydo: „Dominus, po biškį pamažink!" Ugnis pradėjo mažėti ir netrukus visai užgeso (Kaltinėnai – Tauragė, užr. A. Brazdeikis).

Daugelyje Lietuvos miestelių, ypač Žemaitijoje, aiškioje vietoje randame šv. Florijono statulą, kad jis apsaugotų miestelį nuo gaisro: ant aukšto stulpo kariškos išvaizdos vyras lieja degantį namą.

Pasakojama, jog vieną kartą degė bažnyčia ir žmonės niekaip negalėjo užgesinti. Tada atėjo šv. Klerijons [Florijonas] su mažu kibiru ir užgesino gaisrą, pradėjęs vandenį lieti su tuo mažu kibiriuku rankoje. Žmonės, norėdami apsisaugoti nuo gaisrų, stato prie savo namų koplytėles su šv. Klerijonu. Jei visas kaimas bendrai stato vieną koplytėlę visam kaimui apsaugoti, tai stato labai aukštą, kad nuo jo viršaus būtų matyti visas kaimas (Eržvilkas).

Sudegę žmonės. Apie gaisro metu sudegusius žmones kalbama, kad jie kada nors blogai pasielgė su ugnimi, ją įžeidė, blogai užlaikė, – tai seno tikėjimo atgarsis. Jei dega žmogus, tai virš gaisro pašvaistės danguje matyti raudonas kryžius, o jei gyvulys – tai stulpas; kiek žmonių dega, tiek kryžių matosi. Gaisro metu sudegęs žmogus einąs tiesiog į dangų, nes jis jau žemėje atkentėjęs skaistyklą.

Padegėjas. Pradedant padegtam namui degti, trumpą laiką liepsnose ar dūmuose virš gaisravietės esąs matyti padegėjo atvaizdas. Reikia per šilkinę skarelę žiūrėti į gaisrą, tai liepsnose pamatysi padegėjo atvaizdą. Ugnis seka paskui padegėją: jeigu jis yra prie gaisravietės, tai ugnies liežuviai puola prie jo, – kur jis eina, ten liepsna linksta. Tuoj po padegimo padegėjo rankos (arba riešai, nagai) pajuoduoja, ant nugaros atsiranda raudonas kryžius (ant nuogo kūno), bet tai trunka tik trumpą laiką, kol namas dega. Jei guli pašarvotas gaisro metu sudegęs žmogus, tai atėjus padegėjui iš jo liekanų pradeda sunktis kraujas (Žiežmariai). Norint sužinoti padegėją, reikia pripilti bliūdą vandens, pastatyti dvi šventintas žvakes, peržegnoti, melstis ir apie vidurnaktį pamatysi vandenyje padegėją.

Gaisravietė. Visoje Lietuvoje tikima, kad iš gaisravietės nieko negalima imti (vogti), nes ir tavo namai anksčiau ar vėliau sudegs: kartu su tuo daiktu parsineši ir gaisrą į namus, ugnis nuseka paskui, užsitrauki ugnies kerštą (bausmę). Be to, iš gaisravietės vogti yra didelė (dviguba) nuodėmė, ir už tai Dievas skaudžiai nubaudžia. Be gaisro nelaimės, ką nors paėmęs iš ugniavietės užsitrauks dar ir kitas dideles bausmes: nudžius rankos (Marijampolė), išdurnės (Kabeliai – Panevėžys), trenks Perkūnas (Žiežmariai). Jei nori panaudoti per gaisrą degusią geležį, reikia ją pirma pas kalvį perlydyti, – jei taip nepadarysi, reikš tyčiojimąsi iš ugnies, ir gaisras atsinaujins (Vievis).

Peržvelgę prietaringas gaisro gesinimo priemones matome, kad jos remiasi liaudies įsivaizdavimu ugnies kaip gyvos būtybės ir skiriasi tik tuo, kad arba geruoju, arba piktuoju norima tą demoną nugalėti. Stabmeldiškos kilmės yra priemonės, kuriomis bandoma sujudusį elementą gražiuoju nuraminti, perprašyti. Bažnytinės priemonės, priešingai, griebiasi „jėgos" pagalbos: žegnojimo,

maldų ir pašventinto daikto pagalba stengiasi velnišką demoną per prievartą sutramdyti.

9. IŠVADOS

Kaip jau Schraderis yra pastebėjęs, namų židinio ugnies gerbimas ir jos laikymas šventa yra randamas visose indoeuropiečių tautose ir priklauso prie seniausiųjų religinių pažiūrų. Mitologiškas ugnies sudievinimas atsirado vėliau, kai indoeuropiečių tautos jau išsiskyrė ir pradėjo atskirai gyventi. Čia tenka pridurti, jog ne visose indoeuropiečių tautose tas ugnies sudievinimas įvyko, nes, kaip matėme, ne visos indoeuropiečių tautos turėjo specialius ugnies dievus. Tuo būdu židinio ugnies kultas yra senesnis, negu ugnies dievai, užtat židinio ugnies gerbimas daugelyje indoeuropiečių tautų turi daug panašumo, o ugnies dievai jau žymiai skirtingesni. Iš namų židinio ugnies kulto išsivystė tikėjimas ugnies dvasių arba demonų; jų buvo daug: kiekviena ugnis arba židinys turi tokį demoną. Dažnai (bet ne visados!) toji dvasia pasidarė namų globėju (plg. romėnų *penates*) ir sumišo su protėvių arba mirusiųjų kultu, kurie irgi dažnai laikomi tokiais namų arba šeimos globėjais (plg. romėnų *lares*). Paskutinis ugnies kulto išsivystymo laipsnis, susidaręs jau krikščionybės įtakoje, tai tikėjimas vargšių atgailaujančių sielų, kurios kenčia ugnyje ir laukia iš gyvųjų savo giminaičių pagalbos – maldų. Tokią ugnies kulto evoliuciją pergyveno visos indoeuropiečių tautos, bet tik kai kuriose jų iš ugnies dvasių išsivystė ir ugnies dievas tikra to žodžio prasme, t.y. su antropomorfiškomis savybėmis.

Lietuviuose labai ryškus yra tik pirmasis ir pats seniausias ugnies kulto tarpsnis: namų židinio ugnies gerbimas. Pažiūra į ugnį kaip į demoną irgi pakankamai aiškiai pastebima. Galimas daiktas, kad ugnies gerbimas vėlesniais laikais buvo siejamas su Perkūno, kaip asmeniško dievo, gerbimu, nes šio dievo matomasai pasireiškimas – žaibas – yra jungtis tarp dangiškos ir žemiškos ugnies. Šalia namų (šeimos) židinių, vėliau galėjo būti atsiradę ir **kilties** židiniai, pvz., skyrium aukštaičių (Vilniuje) ir skyrium žemaičių (prie Nevėžio), jei tikėti J. Dlugošo žinia. Tačiau per didelis mūsų protėvių ugnies kulto sutapatinimas su romėnų vestalėmis ir visa vaidilučių romantika greičiausiai yra Romos istorija gerai pažįstančių kronikininkų nuopelnas: panašiai visi jie elgėsi, susidūrę su stabmeldiškų tautų religijomis – jei tik šiek tiek panašu, tuojau ir pavartoja gerai žinomas sąvokas bei romėnų dievų vardus. Sakysim, jau minėtasis St. Rostovskis apie 1583 m. rašė ne tik apie lietuviškas vestales (ta vieta jau cituota anksčiau), bet pateikė ir kitą žinią apie mūsų ugnies kultą:

> Be tų dievų, apie kuriuos kalbėjome, pagonys garbino *Larja*, jų tarną, vadinamą *Dimstipan*, dūmų ir ugnies globėją. Jam buvo aukojama pora vištų. Po tos aukos giminaičiai ir kaimynai surengdavo puotą, kuria maldaudavo *Larą*, kad jis palaimintų kiekvieno turtą.

Tas dievas Larja ar Lara yra ne kas kita, kaip jau ne kartą minėti romėnų „lar" ar „lares", be abejonės, Rostovskiui gerai pažįstami; tai jis juos ir „persodino" į stabmeldišką Lietuvą. Dievas Dimstipanas jau lietuviškiau skamba (= dūmų ponas?!), bet tai greičiausiai irgi kokia nors lietuvių kalbos nemokančio vienuolio bloga nuogirda. Lygiai tas pat yra su tuo pačiu metu rašiusio J. Lasickio lietuviška ugniakuro saugotoja – deive *Polengabia*: tai ne kokios nors deivės vardas, bet paprastas „peleno ugnies (gabijos)" pavadinimas. M. Praetoriaus *Gabjaujis* (= jaujos gabija) irgi nėra kokia nors jaujos ar ugnies dievystė, bet tik paprastas „jaujos ugnies" pavadinimas.

Viena tik atrodo tikra, kad lietuviai jau žinojo specialią ugnies dvasią. Jos vardas – *Gabija*. Ji buvo ne viena, taigi, ne ugnies dievas, bet jų buvo daug, kiekviena besikūrenanti ugnis turėjo tokią savo dvasią ar demoną. Taigi ir „gabijos" vardą, kaip „laumę" ar „aitvarą", tiksliau būtų rašyti mažąja raide, nes tai bendrinis (rūšinis) pavadinimas; tik maldelėse į ugnį į ją kreipiamasi kaip į tikrinę asmenybę, kaip į tam tikrą vieną toje ugnyje gyvenančią dvasią. „Gabijos" vardas, kaip jau aukščiau įrodinėjau, yra grynai lietuviškos kilmės ir senesnis, negu Agota ar Gafija.

Prosenių gerbimo atošvaistės lietuvių ugnies kulte nepastebimos; vadinas, nuo ugnies dvasios ir žaibo (Perkūno) gerbimo lietuvių ugnies kulto evoliucija peršoko tiesiog į paskutinį ugnyje atgailaujančių sielų tarpsnį, aplenkdama asmenišką ugnies dievą, senolių ir namų dvasių ugnyje kultą.

Šios išvados, mano nuomone, patvirtina jau ne kartą prieitą įsitikinimą, kad kronikininkų ir kitų senų rašytinių šaltinių žinioms apie lietuvių senąją religiją patikrinti yra tik viena priemonė, gana patikima ir duodanti gerus rezultatus: mūsų tautosaka. Tuo pačiu būdu patikrindami ir koreguodami bei papildydami kitas rašytinių šaltinių mitologines žinias, pagaliau galėsime susidaryti gana tikrą ir pilną senosios mūsų tautos religijos vaizdą.

SAULINĖS DAINOS

Saulės (taip pat Mėnulio, žvaigždžių ir Perkūno*) gerbimą pirmasis pamini Petras Dusburgietis, rašęs apie 1326 m. Tiesa, jis kalba ne apie lietuvius, bet senprūsius. Jau kiek anksčiau (apie 1261 m.) rusiškasis Malalos kronikos vertimas kitų lietuvių (aukštaičių?) dievų tarpe mini Teljavelj (= Kalvelis?), kalvį, kuris nukalė Saulę ir pritaisė ją danguje, kad šviestų Žemei. Ir vėlesniais laikais netrūksta žinių apie Saulės gerbimą. Jeronimas Prahiškis, buvęs Žemaičiuose apie 1401–1404 m., pasakoja radęs čia žmonių, kurie garbinę Saulę ir reto didumo geležinį kūjį, kuriuo Saulė buvusi išvaduota iš nelaisvės (bokšto). Austrų diplomatas Sigismundus von Herberšteinas, buvęs 1517 m. Vilniuje ir Trakuose, tarp kitko mini Saulės ir Mėnulio gerbimą. Venecijos pasiuntinys Jeronimas Lippomanas 1575 m. rašė, kad kai kurie lietuviai tebesą pagonys, kurie iki šio garbiną Saulę, toliau miškus ir žalčius (*Soter*, 1939, p. 138). Ingolštato universitete 1580 m. padarytas įrašas mini, kad lietuviai Dievo vietoje garbinę Saulę, ugnį, miškus, gyvates ir kt. (ten pat, p. 136). Jonas Bretkūnas 1591 m. rašė: „Kits tarė, jog Saulė būtų Dievas, kits jog Mėnuo" (*Postilla*, II, 180).

Ir iki pat paskutiniųjų laikų mūsų liaudyje apsčiai randame Saulės (ir Mėnulio) gerbimo pėdsakų. Lietuvių tautosakos archyvo 1939 m. šiuo klausimu išleista anketa davė daug įdomios ir naujos medžiagos. Šiuo tarpu čia apsiriboju tik saulinių dainų klausimu, kurių pavyko keletą naujų surasti.

Be eiliuotų, dabar tik piemenų vartojamų, posmelių ir giesmelių, kuriuose tiesiog kreipiamasi į Saulę ir ko nors iš jos prašoma, turime šiek tiek ir epinio pobūdžio dainų, kuriose minima Saulė ir kiti dangaus kūnai bei jų tarpusavio santykiai.

Jau Liudviko Rėzos 1825 m. dainų rinkinyje randame keturias labai įdomias saulines dainas: „Mėnuo saulužę vedė" (Nr. 27), „Aušrinė svodbą kėlė" (Nr. 62), „Miela Saulyte, Dievo dukryte" (Nr. 78) ir „O vakar vakaratį prapuolė mano avatė" (Nr. 81). Daugiau šių dainų variantų lietuviuose iki šiol nerasta, tik Rėzos pateikti tekstai daugelyje rinkinių kartojami. Iš kur juos Rėza paėmė, nėra aišku. Ką mes apie jas žinome, yra nurodęs M. Biržiška Rėzos dainyno III leidime (Kaunas, 1935, I, p. 51–52, 116–118, 147). Pirmąsias tris randame ir latviuose, jas tyrinėjo ir lygino W. Mannhardtas („Die lettischen Sonnenmythen", in *Zeitschrift für Ethnologie*, VII, 1875) ir J. Lautenbachas (*Očerki* etc., 1896, I, p. 14–18, 23–26,

* Saulė, Mėnulis ir kiti žvaigždžių bei planetų pavadinimai turi būti rašomi didžiosiomis raidėmis, nes tai **tikriniai** vardai.

130–142). Atrodo, kad pirmąsias tris dainas lietuviai galėjo nesenais laikais paimti iš latvių, galbūt kuršiams tarpininkaujant, todėl jas Rėza gal ir galėjo Maž. Lietuvoj užtikti, tuo tarpu kai kitose Lietuvos vietose jos liko nežinomos. Ketvirtoji daina, atrodo, ir latviams nežinoma, tad jos kilmė lieka visai neaiški. Tiesa, vienas ne visai patikimas rinkėjas prisiuntė į LTA užrašą, kur iš tūlos Uršulės Dušauskaitės, 60 m. a., gyv. Klabinių k., Aluntos v., sakosi 1939 m. užrašęs tokį posmelį:

Vakarinia lovu kloja [= lovą klojo],
(A) Aušrinia Saula kėla [= Saulę kėlė],
Kai Saulutia miega,
Mėnuo pilniavoja.

Tatai atitiktų Rėzos dainų „Vakarinė atsiliepė: aš vakarais Saulelei turiu klot patalėlį" (Nr. 81) arba : „Aušrinė ugnį prakūrė, Vakarinė patalą klojo" (Nr. 78). Tačiau į šią žinią reikia žiūrėti labai rezervuotai.

Naują **konfliktą** dangaus kūnų tarpe mums pateikia ši iki šiol nežinoma buvusi daina, kurios liaudiškumas, atrodo, yra patikimas:

1. Ketino Laimė alaus daryti,
Čiūta čiūtela, žalia rūtela*,
Visas žvaigždelas susiprašyti,
Vienos Saulutės tik neprašyti.
Ketino Saula kerštą daryti:
Devynius rytus neužtekėti,
Dešimtam ryti rūku palaisti.
Devynius rytus rūku rūkavo,
Dešimtam ryte Saula pasrodė,
Visi žmonelas jos labai laukė.

B. Tumonienė, 75 m. a., Taraldžių k., Kamajų v. Užr. O. Kairytė 1939. LTA 2240(43).

Ta pati rinkėja pateikia dar vieną saulinę dainą, dėl kurios deda tokią pastabą: „Šią dainą, dar kai ėjom mokyklon, dainuodavom – mokytoja mus išmokė":

2. Leidos Saulelė**
Vakarėliuose.
Atsidūrėjo
Pusrytėliuose.
Klausė Saulelė
Pas Mėnulėlį:
– Ar daug, ar maža
Šios dienos darbo?
– Nei daug, nei maža
Šios dienos darbo.

Kabeliai, Panevėžio v. Užr. O. Kairytė 1939. LTA 2240(41).

Iš Joninių („kupoliavimo") dainų tik viena yra aiškiai saulinė, kur Saulė irgi kalbasi su Mėnuliu:

3. Ein Saulelė aplinkui dangų,
Ei kupoliau, kupolėli*,
Aplinkui dangų Mėnulio kelti.
Kelkis, Mėnuli, kelkis, šviesusis,
Jau aš šviesi seniai kėliausi,
Jau nušviečiau visą svietą,
Seną, jauną, mažą ir didį.

(Toliau paralelizmas iš žmonių gyvenimo" eina martelė šešuro kelti".) Šventežeris, užr. K. Būga 1902 (*Židinys*, 1939, Nr. 7, p. 28).

Panašaus pobūdžio, su paralelizmu apie motušę, kuri apeidama aplink dvarą skaito dukružes, yra kita daina, žinoma ir latviams (Lautenbachas, 27):

4. Užteka Sauložė
Daulėlu, lėlu,
Aplinkui danguži,
Daulėlu***.
Apeiki, Saulužė,
Aplinkui oružį.

Paskaityk, Saulužė,
Ar visos žvaigždužės?

* Šis refrenas kartojamas po kiekvienos eilutės.
** Kiekviena eilutė dainuojama du kartu.
*** Kiekvienam posmui tuo būdu sudaromas refrenas.

Jau skaitau, neskaitau,
Jau vienos ir nėra.

Šviesiausios žvaigždužės,
Kur anksti užtekėjo.

Kur anksti užtekėjo
Ir vėlai nusileido.

Juška, *Liet. svod. dainos*, Nr. 637.

Keturios čia pateiktosios dainos (1–4, plg. 9) pridera prie įdomiausių mūsų saulinių dainų. Jose paliečiami dangaus kūnų tarpusavio santykiai: Saulė kerštauja, ji kalbasi su Mėnuliu ir jį pažadina, skaito danguje žvaigždes ir neranda Aušrinės.

Toliau keletas dainų (5–7), kuriose minimi tam tikri **žmonių** santykiai su Saule:

5. – Oi Saulele, oi motule,
Ko taip anksti užtekėjai?

– Oi mergele, siratėle, –
Nors aš anksti užtekėjau,
Jau aš tave lauke radau.

– Oi Saulele, oi motule,
Ko taip vėlai nusileidai?

– (Oi mergele, lelijėle).
Nors aš vėlai nusileidau,
Dar tave lauke palikau.

Jadv. Vyčkačkienė, 56 m. a., Dargužių k., Valkininkų v. Užr. J. Čiurlionytė 1940 m. LTA 3249(41). – Greičiausiai tai irgi darbo (rugiapjūtės?) daina.

6. Vai Saulele, vai motule.
Nesileiskie dar labai giedriai.

Ba inpulsi rūtų daržan,
Nuskins tave su rūtele.

Įpins tave vainikėlin,
Uždės tave ant galvelės.

Nuveš tave bažnyčėlėn,
Statys tave prieš altorių.

Kur kunigas mišią kelia,
Kur mergeles vinčiavoja.

Gaidienė, 68 m. a., Žiūrų k., Varėnos v. Užr. P. Stukėnaitė. LTA 3405(174).

7. Einu per lieptelį,
Prie [= per] sriaunią upelę,
Pasvyrėjo kojelės –
Inpuoliau upelėn.

Eisiu pas močiutę,
Pas savo širdelę,
Eisiu pas močiutę,
Kad išsidžiovyti.

Saulelė – močiutė,
Mėnulis – tėvelis,
Vakarinė žvaigždelė –
Mano seserėlė.

V. Danilienė, 67 m. a., Gražulių k., Simno v. Užr. St. Pauža 1940. LTA 2208(28).

Įdomūs yra kreipimaisi į Saulę dzūkų rugiapjūtės dainose (8–13):

8. Lydu, laidu, Saulele,
Už kalnelio, už aukštojo.

Nusileisk gi, Saulele,
Vakaruosna, vėlyvuosna.

Kaišiadorys, *Tautosakos darbai*, V, Nr. 267.

Leiskis, leiskis, Saulele,
Už kalnelio, už aukštojo.

Nusileiski, Saulele,
Vakaruosna, vėlyvuosna.

Žasliai, *Tautosakos darbai*, V, Nr. 268.

Eik, Saulele motule,
Vakaruosna, vėlyvuosna.

Varėna, *Tautosakos darbai*, V, Nr. 269.

Daina sako, kad taip prašydamas:

Vaikštinėjo tėvukėlis
Po barelį, po platųjį,
(Arba: pabarėmis, parugėmis)
Prašinėjo Saulelės
Be kepurės, be kepurėlės.

Jis prašo Saulės, kad greičiau nusileistų, nes

Jauna mano dukrelė
Jau nuvargo, jau nuilso.

Tuo tarpu šešiurėlis priešingai prašo:

Nesileiski, Saulele,
Vakaruosna, vėlyvuosna.
Jauna mano martelė
Nepavargo, nepailso.

(Žr. *Tautosakos darbai*, V, Nr. 267–269).

Čia aiškiai pabrėžiamas skirtingas tėvo ir šešiuro nusiteikimas savo dukters ar marčios atžvilgiu: jie nori dieną sutrumpinti arba prailginti.

Įdomi mitologiniai epinio pobūdžio yra dzūkų rugiapjūtės giesmė, kurią gieda vakarop, pirma nusiėmę kepurę ir triskart nusilenkę į Saulę, nors šioje dainoje Saulė tik tarp kitko minima:

9. Oi teka, bėga Vakarinė žvaigždelė,
Visas žvaigždeles pasikviesdama
Oi tik gi nekvietė tamsiojo (šviesiojo) Mėnulio.
Oi sustok, palauk, Vakarine žvaigždele,
Ką aš tau sakysiu, daugel sugodosiu.
Pirmoji godelė – tamsioji naktelė,
Antroji godelė – margi debesėliai,
Trečia godelė – šviesioji Saulelė.

Toliau paralelizmas apie martelę; prašyti čia nieko neprašoma. *Tautosakos darbai*, V, Nr. 264–266. Plg. *Židinys*, 1939, Nr. 7, p. 29.

Rytų Lietuvoje randame sutartinių (trejinių), giedamų rugiapjūtės metu, kuriose tiesiogiai nesikreipiama į Saulę, bet minima Saulė (ypač refrenuose) ir kiti dangaus kūnai, be to, kas dainas dainuojant daro tam tikras apeigas (su pjautuvais) ir tikisi susilaukti gero oro derliui nuimti.

Mūsų motutė, kai eidavo dirbti, tai dainuodavo „Saulelės dainą“:

10. Kas tar teka par dvarelį?
Saula ridulėla,
Saulala, Saulala, ridulėla.

A kū tar neša par dvarelį?
Saula ridulėla,
Saulala, Saulala, ridulėla.

O. Baltakienė, 80 m. a., Vaičionių k., Kamajų v. Užr. O. Kairytė, 1939. LTA 2240(6).

11. Kas tar teka par dvarelį?
Saula riduolėla,
Saulala, Saulala,
Saulala riduolėla*.

Kū tar neša tekėdama?
Atneša davanėlių.
Kam paduosi davanėlas?
Kū patiksiu pirmam ryti.

Pasitikau šešurėlį,
Atadaviau davanėlas.
Dekavoja davanėlas [šešurėlis?].

* Toks refrenas po kiekvienos eilutės.

„Iš ryto, kai Saulė teka, ją baruos gieda. Atsistoja, žiūri į Saulę ir gieda. Atsistoja, užsideda pjautuvus ant kairio peties ir laiko už koto įsitvėrę. Giedodamos mislydavo, kad Saulė duos radzojų: gerumą grūdų, pagadą, išdžiovinimą rugių. Giedodavo žiūrėdamos į Saulę – tik pradeda Saulė lįst iš debesio ir jau gieda"*. Kar. Gudaitienė-Statulevičienė, 75 m. a., Ragelių bž., Rokiškio v. Užr. J. Būga, 1939. LTA 2108(9), pl. 1147(9).

12. Saulala, sadinõ lylia,
Aš regėjau, sadino lylia**.
(Du kalnaliu)
Tuos kalnaliuos
Du berželiai,
Tuos berželiuos
Dvi gegiutes
Ažkukava
Smūtnu balsu.

„Pamatę, kad Saulė sėda, moterys pasideda prieky savęs rugių pėdą ir subeda pjautuvus pėdan. Atsigręžę į Saulę ir gieda šitą sutartinę, dėkavodamos Saulei užu dieną. Susėdę, rankas sudėję žiūri į Saulę, linguoja priekin ir atgal, nusilenkdamos Saulei, ir gieda"***. Dainuotoja ir užrašytojas – tie patys. LTA 2108(225), pl. 1150(3).
„Išeinąs Kaune rusų kalba laikraštis *Sievero-Zapadnyi telegraf* praneša savo skaitytojams, kad Vidžiuose (Kauno gub., Ežerėnų apyg.) jau pradėję rugius pjauti, aprašinėja ir pasilikusį tenai senobės lietuvių paprotį. Prieš pradedant rugius pjauti vyriausias tų namų žmogus, rugpjūčio pradėjėjas, supjovęs keletą pėdų ir sustatęs aiškiausioje vietoje vieną gubą, atsigręžia į Saulę ir nusilenkia prieš ją keletą sykių lig pat žemės. Kiti visi pjovėjai nejudėdami ir nei žodelio netardami stovi ir žiūri. Tik pabaigus rugpjūčio pradėjėjui tą senobės paprotį, visi eina prie darbo". (*Viltis*, 1908.VII.18, Nr. 82)

Dar viena rugiapjūtės daina:

13. Ašei misliau, kad Saulutė
Nusilaidė, nusilaidė.

Ana būta da Saulutės
Užu kalna, užu kalna.

Ašei misliau, kad mana močiutės
Maža meila, maža meila.

Ana būta da mana močiūtės,
Didžios meilas, didžios meilas.

Toliau visai taip pat apdainuojama Mėnulis ir tėvelio meilė, Sietimėlis ir broliuko meilė, Aušrala ir sesytės meilė, pagaliau Šienpjūvėliai ir bernelio meilė, – ir tik pastaruoju atsitikimu neapsirinkama: „Ana būta da mana bernelio mažos meilas, mažos meilas". Rugiapjūtės daina, dainuoja moterys pjaunant per patį darbą „ant vakaro". Kar. Varkavičienė, 62 m. a., Miškininkų k., Salako v. Užr. Z. Slaviūnas, 1939. LTA 2120(11), pl. 1165(6).

Šioje paskutinėje dainoje Saulė ir kiti dangaus kūnai panaudojami tik palyginimams su atitinkamais žmonėmis – tokios rūšies dainų vėliau daugiau bus paminėta – vadinasi, apeiginis momentas jau visai nublukęs.

Norėdami, kad Saulė greičiau nusileistų, piemenys dainuoja (14–18):

14. Sėsk, Saulele, už miškelio, už miškelio,
Griūk, eglele, ant takelio, ant takelio.

Nuobodi diena be tėvelio, be tėvelio,
Dar nuobodesnė be motutės, be motutės.

Turiu brolį kalviuką, kalviuką,
Jis nukals man tilčiuką, tillčiuką.

Aš tuo tiltu tekina, tekina,
Aukso žiedą riedina, riedina.

Kur žiedelis nuriedės, nuriedės,
Ten Saulutė nutekės ir nusės.

Taraldžių k., Kamajų v.

15. Sėsk, Saulele, už medelio,
Griūk, eglele, už to kelio.
Ilga diena be tėvelio,
Da ilgesnė be motutės.

* Atsakomybė už šių pastabų tikslumą paliekama užrašytojui.
** Kiekviena eilutė įterpiama į tokius sutartinės rėmus.
*** Atsakomybė už šių pastabų tikslumą paliekama užrašytojui.

Mano broliukas kavolis,
Nukals mani žiedelį.

Aš tą žiedą paridenau –
Kur tas žiedelis nuriedėjo,
Ten mano sesiulė nutekėjo.

Kur tas žiedelis žibėjo,
Ten mano sesiulė nutekėjo.

Kur tas žiedelis rūdavo,
Ten mano sesiulė vergavo.

Radišių k., Južintų v. LTA 2108(102).

16. Sėsk, Saulute, už medelio,
Griūk, eglele, už takelio.

Užu žalių girelių,
Užu gilių marelių.

Toli mano namulio,
Užu šimto mylelių.

Aš per marias nebrisiu
Ir kojelių nešlapsiu.

Siu namo – pargenu, jei ne metas – ginsma atgalio.

Vaičionių k., Kamajų v.

17. Sėsk, Saulele, už medžio, už medžio,
Griūk, eglele, už tako, už tako.
Toli mano namuliai, namuliai.

Rokiškis. LTA 2212(243).

Piemenys vakare šaukdavo:

18. Saulele, vakaran, vakaran,
Piemenėliai, patalan, patalan!

Adutiškis.

Labai gausios yra trumpos piemenų giesmelės į Saulę (ir debesis), giedamos užeinant lietui giedriam orui išprašyti, kurių čia kiekvieno tipo tik po vieną kitą būdingą variantą tepateiksiu (19–24):

19. Nuvažiuok, debesėl,
Su dviračiais, su dviračiais,
Atvažiuok, Saulele,
Su karieta, su karieta.

Papilys. Niemi A. R., Sabaliauskas A., Nr. 270.

20. Nuvažiuok, debesėli, sunkiuose ratuose, ratuose,
Atvažiuok, atvažiuok, Saulele, rateliuose, rateliuose.

Panevėžys. LTA 1040(301).

21. Išeik, Saulele, su pyragais, su pyragais,
Nuvaikyk debesėlius su botagais, su botagais.

Južintai,1939. LTA 2108(103).

22. Saulute, močiute, užtekėk, užtekėk!
Aš tau duosius pupų rėtį – pasisėk, pasisėk!

Marijampolė, Keturvalakiai, Gražiškiai.

23a. Saulute, močiute, ant mūsų, ant mūsų!
Debesėli, juodbruvėli, ant Prūsų, ant Prūsų!
(Arba: ant paliokų, ant paliokų!)

Marijampolė. LTA 206(7).

23b. Debesėli, pragarėli, gudų šalin, gudų šalin!
Saulele, motule, mūsų šalin, mūsų šalin!

Vilniaus kr. LTA 633(57).

24. Saulala, motula,
Užkaisk, užkaisk!
Ba mes maži piemenukai,
Ba mūs trumpi kailinukai,
Mumi labai šalta, šalta.

Liškiava, 1937. LTA pl. 585(6).

Kad Saulė mėgsta ratuose važinėti, tiki daugelis indoeuropiečių tautų: „Seniausia [Saulės] įsivaizdavo forma greičiausiai bus **ratas**, kurį žirgas traukia per dangų... Taip pat ir latvių-lietuvių Saulė yra ratais važiuojanti su žirgais... Iš viso įsivaizdavimą apie Saulės važiavimą ratais galime laikyti tipišku ariškoms tautoms" (Schröder, *Arische Religion*, Leipzig, 1923, II, 66 t.). Čia pridera ir garsusis kultinis vežimas iš bronzos gadynės, vad. Trundholmo Saulės ratai: ant trijų porų ratų pritvirtintas bronzinis arklys ir didelis ornamentuotas, vienoj pusėj aukso blėka padengtas, skritulys – Saulė; rastas jis 1902 m. Seeland saloj (Danijoj), bet greičiausiai yra kilęs ir Pietryčių Europos (J. de Vries, *Altgerm. Religionsgeschichte*, 1935, I, 132–135).

Piemenų giesmelei, kur debesys varomi į gudus, A.R. Niemi randa atitikmenų suomiuose (ligi pat lapių etn. sienos šiaurėje) ir estuose. Anot jo, tai įdomiausi lietuviški skoliniai suomių-estų poezijoje ir šis skolinimas prideràs suomių poezijos visų ankstyviausiam raidos laipsniui (*Mūsų tautosaka*, VI, 298).

Tatai patvirtina jau seniai pastebėtą reiškinį, kad daugelis kadaise buvusių rimtų kulto apeigų, kaip neaiškios ir ne visados suprantamos liekanos, slypi vaikų ir piemenų tautosakoj: mažųjų tarpe jos randa savo paskutinę prieglaudą.

Atrodo, kad daugelyje dainų dangaus kūnai minimi tik paprasto poetinio palyginimo reikalu. Manyti, kad liaudies kūrėjas Saulę iš tikrųjų laikytų savo motina, Mėnulį – tėvu ir t.t., būtų per drąsu. Tai našlaičių paguodos kūryba. Keletas pavyzdžių (25–30):

25. Jokim, broliai vendravoti*,
Sau tėvelio paieškoti.

Šviečia danguj Mėnesėlis,
Tai ten mūsų tėvutėlis.

Jokim, broliai, vendravoti,
Sau motulės paieškoti.

Šviečia danguj Saulytėlė,
Tai ten mano motinėlė.

Jokim, broliai, vendravoti,
Sau broliuko paieškoti.

Šviečia danguj Sėtynėlis,
Tai ten mano broluželis.

Jokim, broliai, vendravoti,
Sau sesiulės paieškoti.

Šviečia danguj žvaigždytėlė,
Tai tem mano sesytėlė.

U. Vitytė, 84 m. a., Salakas. Užr. J. Būga 1939. LTA 2212(14), plg. LTA 1997(143) – fragmentas.

26. Kurčias miškas be genelio,
Taip aš jaunas be tėvelio.
Liūli liūli, liūli, liūli,
Taip aš jaunas be tėvelio.

Kurčias miškas be strazdelio,
Taip aš jaunas be protelio.

Kurčias miškas be lakštutės,
Taip aš jaunas be sesutės.

Kurčias miškas be gegutės,
Taip aš jaunas be močiutės.

Teka danguj Sauliutėlė,
Tai ten mano motinėlė.

Teka danguj Mėnesėlis,
Tai ten mano tėvutėlis.

Teka danguj Sėtynėlis,
Tai ten mano broliukėlis.

Teka danguj žvaigždutėlė,
Tai ten mano sesiutėlė.

J. Kraujalis, Želmeniškės k., Salako v. Užr. P. Cimbolenka 1939. LTA 2312(197).

* Kiekviena eilutė dainuojama dukart.

27. Gale lauko lazdynėlis,
Anei vieno riešutėlio.

Be motulės, be tėvelio
Sunku gyvent ant svietelio.

Gale lauko lazdynėlis,
Anei vieno riešutėlio.

Šviečia danguj Mėnužėlis,
Misliau mano tėvužėlis.

Šviečia danguj Sauliutėlė,
Misliau mano motinėlė.

Gale lauko lazdynėlis,
Anei vieno riešutėlio.

Be broliuko, be seselės,
Sunku gyvent ant svietelio.

Gale lauko lazdynėlis,
Anei vieno riešutėlio.

Šviečia danguj žvaigždutėlė,
Misliau mano sesiutėlė.

Šviečia danguj Sėtynėlis,
Misliau mano brolutėlis.

Padustėlio k., Dusetų v. Užr. O. Šeikutė 1939. LTA 2312(194).

28. Gale lauko lazdynėlis,
Anei vieno riešutėlio.

Dykas laukas be rugelių,
Sunku gyvent be tėvelių.

Šviečia danguj Mėnesėlis,
Tai ten mano tėvužėlis.

Šviečia danguj Sauliutėlė,
Tai ten mano motinėlė.

Šviečia danguj Sėtynėlis,
Tai ten mano broližėlis.

Šviečia danguj žvaigždutėlės,
Tai ten mano sesiutėlės.

Dusetos. Užr. S. Juodelytė 1939. LTA 2312(201).

29. Galu lauko lazdynėlis,
Ani vieno riešutėlio.
Koks lazdynas be riešučio,
Tai aš jauna be tėvučio.
Yr ant dangaus Mėnesėlis,
Tai ten mano tėvutėlis.

Gale lauko lazdynėlis,
Ani vieno riešutėlio.
Koks lazdynas be riešučio,
Tai aš jauna be motutės.
Yr ant dangaus Saulytytė,
Tai ten mano motinytė.

Gale lauko lazdynėlis,
Ani vieno riešutėlio.
Koks lazdynas be riešučio,
Tai aš jauna be broliuko.
Yr ant dangaus Sėtynėlis,
Tai ten mano broliukėlis.

Gale lauko lazdynėlis,
Ani vieno riešutėlio.
Koks lazdynas be riešučio,
Taip aš jauna be sesučių.
Yr ant dangaus žvaigždutytės,
Tai ten mano sesutytės.

Našlaitės dainuška.
Ant. Leščiuvienė, 64 m. a., Makilių k., Aluntos v. Užr. A. Urbonas 1939. LTA 2247(43).

30. Lėk, sakalėli, per Dūnojėlį,
Tam Dūnojėly plaukia laivelis,
Tame laively sėdi mergelė.
Ji sėdėdama ir dūmodama,
(Ir dūmodama, tai) gailiai verkia.

Nėra močiutės kraitelio duoti,
Nėra tėvelio dalelės skirti,
Nėra brolelio lauku lydėti,
Nėra seselės vainiko pinti.

Saulė močiutė kraitelį duos,
Mėnuo tėvelis dalelę skirs,
Žvaigždės seselės vainiką pins,
Sietyns brolelis lauku lydės.

M. Adomavičienė, 48 m. a., Vilkaviškis. Užr. V. Tamašauskas 1939. LTA 2261(22).

* * *

Kaip matome, lietuvių saulinės dainos nėra gausios. Kad Saulė ir Mėnulis sudaro porą, gyvena kaip žmona ir vyras, liaudyje ir šiandie plačiai užtinkama pažiūra. Jų vaikai yra žvaigždės, pirmiausia Aušrinė, tačiau kartais jų vaiku

laikoma ir Žemė. Liaudis pastebėjo, kad Saulė ir Mėnulis retai kartu testi danguje. Šį reiškinį paprastai aiškina kaip jųdviejų nesantaiką: susipyko, nes Mėnulis pradėjo vilioti Aušrinę (tada pastaroji jau nėra jųdviejų duktė), susiginčijo ir nepasidalino dukters Žemės (Saulė į ją žiūri dieną, o Mėnulis naktį), pykstasi todėl, kad neturi vaikų, pagaliau čia esąs kaltas rūstus Mėnulio būdas. Lietuviuose taip pat randame manymą, kad Saulė ir Mėnulis esą sesuo ir brolis. Šios labai įdomios mitų liekanos nuodugniau bus kitur nagrinėjamos. Panašius mitus randame visame plačiame pasaulyje, jau primityvių tautų tarpe, pvz., Saulė ir Mėnulis yra laikomi vedusiųjų pora Samoa saloje ir Angoloj (Afrikoj), apie jųdviejų nesantaiką pasakoja masai – negrų kiltis Afrikoj, taip pat indėnai Šiaurės Amerikoj. Broliu ir seseria juos laiko guarani Pietų Brazilijoj, daug kur Pietų ir Šiaurės Amerikoj, Fidži ir Admiraliteto salose (Okeanijoje), tik Saulė, kaip ir sen. graikuose, paprastai esti laikoma vyriškiu, o Mėnulis moteriške (Rühle, *Sohne und Mond im primitiven Mythus*, 1925, p. 37–43).

Apie dangiškąjį kalvį, nukalusį Saulę, Mannhardtas pateikia atitikmenis, rastus graikų, germanų ir suomių sakmėse; jis mano, kad tas mitų kalvis **kiekvieną** rytą Saulę iš naujo nukaląs (*Letto-preussische Götterlehre*, 1936, p. 66 t.).

Apskritai, Saulė mitų kilmei turėjo žymiai mažesnės reikšmės, negu Mėnulis. Mat, jos pavidalas yra labai pastovus, tuo tarpu Mėnulis, nuolatos keisdamas savo pavidalą, teikia mitus kuriančiai fantazijai žymiai daugiau medžiagos. Todėl ir L. v. Schröderis, parašęs visą tomą apie Saulės dievystę indoeuropiečiuose (*Arische Religion*, II), veikalo gale pripažįsta: „Mėnuliui ir jo gerbimui tenka pripažinti daug senesnis amžius, nors vėliau Saulė tvirtai ima brautis į priekį... Reikia mums pasitenkinti išvada, kad už arijų Saulės kulto stovi dar senesnis Mėnulio kultas" (p. 673 t.). Todėl daugelį mitų ir požymių, kurie dabar skiriami Saulei, tenka laikyti Mėnulio įtakoj susidariusiais ir tik vėliau priskirtais Saulei. Mėnulis buvęs pirmas ir seniausias laiko mastas. Tiesa, kai kurie mitologai, pvz., Hüsing ir Siecke*, per daug toli nueina, visus mitus ir pasakas kildindami iš Mėnulio kalendoriaus. Tačiau ir lietuvių liaudies tikėjimuose dar ir šiandie Mėnuliui tenka žymiai svaresnė reikšmė, negu Saulei, pvz., maldelės į jauną Mėnulį yra labai įdomios ir neabejojamai senesnės už saulines, kuriose minima dar ir „Perkūno karalystė" (po mirties). Etnologijoje soliarinė mitologija siejama su patriarchaliniais medžiotojais, lunarinė – su matriarchaliniais žemdirbiais. Kaip šios dvi pagrindinės kultūros tarpusavy rungėsi ir maišėsi, tas pats vyko ir su abiem žymiosiomis mitologinėmis pažiūromis.

ZUSAMMENFASSUNG

Über den Sonnenkult bei den alten litauischen Stämmen finden wir Nachrichten seit XIII. Jahrh. (Malalas-Chronik i. J. 1261, von Dusburg um 1326) und noch bis Ende des XVI. Jahrh. sprechen darüber die schriftlichen Quellen nicht selten. Auch jetzt zeigt uns der Volksglaube deutliche Überbleibsel der ehemaligen Sonnenverehrung.

In diesem Aufsatz sin nur die sog. Sonnenlieder behandelt. Vier interessante Lieder dieser Gattung finden wir bereits in der ersten litauischen Volksliedersammlung von Rhesa aus d. J. 1825 (Nr. 27, 62, 78, 81). Sie wurden von W. Mannhardt und J. Lautenbach bereits i. J. 1875 bzw. 1896 eingehend untersucht. Man

* Žr. str. „Über die mythologischen Anschauungen der Litauer und Letten" veikale *Göterattribute und sog. Symbole* (Jena, 1909, p. 21–49), kurie dėl savo lunatiškumo nustoja mokslinės vertės.

muss aber hervorhaben, dass mehr Varianten, die den Liedern von Rhesa ähnlich sind, später nicht aufgezeichnet wurden. Ein Fragebogen aus d. J. 1939 brachte aber einige neue Lieder ein, die hier veröffentlicht und mit schon bekannten Liedern verglichen sind.

Die Lieder 1–4 schildern die Ereignisse zwischen den Himmelslichtern: die Rache der Sonne, weil sie zum Bierfest der Göttin Laimė nicht eingeladen wurde – neuen Morgen geht sie nicht auf (1); die Sonne unterhält sich mit dem Monde über die Arbeit des Tages (2); die Sonne weckt den Mond auf (3); die Sonne zählt die Sterne an dem Himmel und findet dort die Venus nicht (4). Ferner behandeln die Lieder 5–7 die Beziehungen und Gespräche zwischen Sonne und Menschen (bes. Mädchen). Interessant sind die Roggenerntelieder der Dzūkai (8–13), wo die Sonne feierlich angebetet wird, dass sie schneller untergehen oder noch am Himmel bleiben möge. Die Hirten singen ebenfalls am Abend Lieder, dass die Sonne früher untergehen möge (14–18). Es gibt viele Hirtenreime, in denen die Sonne gebeten wird, dass sie aufgehen, hierherkommen, scheinen, erwärmen, die Wolke vertreiben (mit Peitschen!) möchte (19–24). Man stellt sich die Sonne als die mit dem Wagen fahrende vor (19–20). Mütterchen Sonne wird gebeten nach unserem Land zu kommen und die schwarzen Wolke werden zu den Nachbarländern geschickt (23). Schliesslich gibt es mehrere schöne Lieder (der Weisenkinder?), wo die Sonne als Mutter, der Mond als Vater, das Siebengestirn als Bruder und die Sterne als Schwestern angesehen bzw. angesprochen werden (25–30).

Es scheint aber, dass der Mond in dem litauischen Volksglauben mehr Achtung geniesst als die Sonne.

PERKŪNAS LIETUVIŲ LIAUDIES TIKĖJIMUOSE

1. PERKŪNO KILMĖ

1. Iš kur Perkūnas – niekas nežino. Vieną kartą Panelė Švč. klausė Dievo: „Iš kur pasidarė Perkūnas?" O Dievas sako: „Be manęs niekas nežino ir tau nereikia žinoti". Dusetos, Zrs. LTA 1032(153).

2. Perkūną sutvėrė Dievas trankyti velniams. Daugailiai, Utn. LTA 940(21).

3. Perkūnas buvo pasaulyje iš eilės devintas sutvertas. Rsn. m. LTA 832(526).

4. Senovėje Perkūnas gyveno aukštame neprieiname kalne. Jis buvo visų žmonių gerbiamas. Bet kai atsirado velniai, Perkūną Dievas pasišaukė pas save, liepė jam gaudyti velnius ir pavedė valdyti visą orą. Ir dabar Perkūnas valdo orą, bet ant žemės nusileisti negali. Ariogala, Kdn. LTA 832(582).

5. Seniau Perkūnas gyveno žemėje, aukštame kalne. Bet paskiau jį Dievas pasikvietė pas save. Seredžius, Kn. LTA 832(530).

6. Perkūnas pirmiau, sako, gyvenęs žemėje, bet jį Dievas paėmė į dangų. Dabar gyvena danguj. Rsn. v. LTA 832(531).

7. Anksčiau Perkūnas gyveno žemėje, bet už gerus darbus buvo paimtas į dangų. Rsn. LTA 832(524–525).

8. Perkūnas(arba, kaip žmonės sako, apaštalas Alijošius) gyveno žemėj, bet jį Dievas paėmė su siela ir kūnu į dangų. Dabar jis gyvena danguj. Rsn. v. LTA 832(523).

9. Perkūnas seniau gyveno žemėje ir buvo geras valdovas, žmonių buvo labai mylimas. Dabar gyvena debesyse, ten jis turi puikius rūmus ir dvarą. Šiluva, Rsn. LTA 832(527).

10. Sako, kad seniau Perkūnas gyvenęs žemėje, bet kai Dievas nubaudė angelus ir pavertė velniais, tada Perkūnas jau žemėje negyveno. Perkūnas dabar gyvena tarp dangaus ir pragaro. Ariogala, Kdn. LTA 832(529).

11. Perkūną Dievas sutvėrė. Jis gyveno senovėje, kaip ir visi žmonės. Dabar jis gyvena mėlynuose debesyse. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(348).

12. Dabar Perkūnas gyvena debesyse. Pandėlys, Rk. LTA 739(106).

13. Perkūnas neturi nuolatinės pastovios vietos: jis nuolat gyvena ore, debesyse, bet tai vienoj, tai kitoj vietoj eina, bilda. Plateliai, Krt. LTA 758(69).

2. PERKŪNAS IR ELIJAS

14. Elijas valdo Perkūną. Daugailiai, Utn. LTA 940(22).

15. Šv. Alijošius valdo Perkūną: jei Dievas nori ką nutrenkti, siunčia šv. Alijošių, kad pasakytų Perkūnui Dievo valią. Rsn. LTA 832(549).

16. Kai Perkūnui reikia ugnies, tai jis imasi jos šv. Elijo, nes Elijas yra ugnies valdovas. O šv. Petras tai yra Dievo pirmoji ranka, ir ką šv. Petras pasako, tą Perkūnas vykdo. Ariogala, Kdn. LTA 832(550).

17. Šv. Petras ir šv. Alijošius yra pranašai. Šv. Alijošius kartu važiuoja su Perkūnu ir važiuos iki pasaulio pabaigos. Rsn. v. LTA 832(551).

18. Perkūnas yra laikomas šv. Eliju. Nemakščiai, Rsn. LTA 832(552).

19. Kai griaustinis griauna, sako, kad šv. Petras su Elijaus(Alijošiaus) ratais padangėmis važinėja. Joniškis, Šl. LTA 760(13).

20. Šv. Elijas ir šv. Petras yra pranašai, o šv. Alijošius – Perkūnas bus pabaigos svieto pranašas. Rsn. v. LTA 832(545).

21. Perkūnas su šv. Petru pykstasi, nes šv. Petras jo neleidžia į dangų. Su šv. Eliju sugyvena neblogai. Šiluva, Rsn. LTA 832(548).

22. Šv. Elijas, bevažinėdamas po dangų, iššaukia griaustinį. Kai šv. Elijo ratai pataiko į akmenį, tuomet žaibuoja. Tverečius, Švn. LTA 759(15).

23. Aplamai, žmonės Perkūną vadina „Alijošiu". Išgirdus griaudžiant sako: „O, Alijošius važiuoja". Be to, sako, kad Perkūnas pasiskolinęs iš šv. Elijaus ratus. Velžis, Pnv. LTA 757(98).

24. Elijas Paskutinio teismo dieną važiuos per žmones Perkūno ratuose. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(33).

25. Šv. Elijošius praneš žmonėm pasaulio galą (šv. Elijas ir šv. Petras buvo pranašai). Rsn. LTA 832(546–547).

26. Gyveno žemėj du pranašai: Anokas ir Alijošius, juos Dievas paėmė gyvus į dangų, apsisiautęs debesimi. Jie ten ir gyvena. Kamajai, Rk. LTA 739(107).

27. Kai Ainoks su Alijošiumi gimė, o nemirė (jie gyvi pateko į dangų), tai jiems Dievas leido važinėtis po orą (kai debesys užeina) su ugniniais ratais, o tuos ratus vežė ugniniai arkliai. Rsn. LTA 832(687).

28. Elijošius ir Enochas valdo Perkūną. Petras nurodo, „kamandavoja". Viduklė, Rsn. LTA 832(553).

3. PERKŪNO IR DIEVO SANTYKIAI

29. „P. D. [= ponas Daugirdas] stengėsi išklausinėti neapšviestų žemaičių, kaip jie sau mislijasi Perkūną, kuris tas kulkas mėtąs ir griausmus iššaukiąs. Rezultatas jo triūso šis: daugumas tiki, kad Perkūnas esąs danguj, **į kurį jis gyvas esąs įžengęs**, ir tenai dabar užimąs gana aukštą vietą, kurią taip apreiškia: **kad Dievo nebūtų, tai jis būtų Dievu**, bet kadangi Dievas esąs, nes jis niekados nemirštąs, tai ir Perkūnas negalįs būti Dievu, nors **pirmiaus jis valdęs svietą** ir neretai nužengdavęs ant žemės, idant žinotų, kaip eina žmonėms ant svieto. Dabar Perkūnas jau neturįs valdžios; jis tiktai galįs perkūniją mėtyti. Jis esąs baisiai nekantrus, labai teisingas, bet neturįs nė truputį mielaširdystės, ir per tai jokio žmogaus neišklausąs maldų ir niekam niekados nedovanojąs. Dabar jis sėdįs danguje, nes kurgi kitur galėtų pasidėti; o kad jis tenai esąs, tai juk niekas negali abejoti, nes perkūniją ir kurčias girdi" (*Varpas*, 1891, Nr. 11, žr. str. „Wiadomość o wyrobach z kamiena gladzonego znalezionych na Żmujdzi i Litwie", *Pamiętnik Fizyjograficzny*, 1890).

30. Perkūnas – tai Dievo tarnas, o velnias – tai jo priešas. Dėl to Perkūnas kur tik nutverdamas šaudo velnią. Šiluva, Rsn. LMD I 144(28[2]).

31. Perkūną leidžia Dievas. Kad nebūtų velnio, nebūtų ir Perkūno. Lygumai, Šl. LTA 762(13).

32. Kai Dievas išmetė velnius iš dangaus, tai kartu išleido ir Perkūną-Alijošių

daužyti velnių, o angelą Mykolą davė Perkūnui per pagalbininką. Perkūnas vykdo Dievo paliepimą ir nuolat tranko velnius. Daugailiai, Utn. LTA 940(18).

33. Perkūnas Dievo bijo, kad jo nenutrenktų ilgam laikui ant žemės, kur dažnai gyvena velnias. Sakalas, Zr. LTA 1032(155).

34. Dievas liepia ir parodo Perkūnui, kur reikia trenkt. Sintautai, Šk. LTA 828(350).

35. Perkūno ir Dievo santykiai yra geri, nes jis padeda Dievui tvarkyti pasaulį, ir saugoja žmones nuo velnių. Ariogala, Kdn. LTA 832(537).

36. Perkūno santykiai su Dievu yra geri, nes Dievas pyksta ant velnių, o Perkūnas jam padeda ir nori kiekvienu atveju nutrenkti velnią. Ariogala, Kdn. LTA 832(539).

37. Santykiai Perkūno ir Dievo geri. Perkūnas Dievo palieptas šaudo velnius. Rsn. LTA 832(540).

38. Perkūno santykiai su Dievu yra geri, nes Perkūnas padeda Dievui nubausti nepaklusniuosius. Seredžius, Kn. LTA 832(541).

39. Perkūnas su Dievu sutinka gana gerai. Dievas dažnai jį siunčia ką nors nubausti, pav., velnią, kai šis perdaug pridaro žmonėms visokių šunysčių. Perkūnas nutrenkia velnią į pragarą. Bartininkai, Vlk. LTA 828(238).

40. Perkūno santykiai su Dievu yra geri. Jiedu vienas kitam padeda. Mrj. LTA 828(239).

41. Perkūnas yra Dievo pasiuntinys. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(32).

42. Perkūnas esąs Dievo pasiuntinys. Perkūno trenkimas jau Dievo numatytas iš anksto. Šiluva, Rsn. LTA 832(543).

43. Perkūnas yra Dievo pasiuntinys. Kai žmonės Dievui prasikalsta, tai Dievas siunčia Perkūną, kad gąsdintų žmones, ir tuomet Perkūnas labai smarkiai trenkia. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(349).

44. Griaustinis Dievo rankoj. Jei jį paleidžia – jis griauna. Lygumai, Šl. LTA 762(16).

45. Dievas yra Perkūno viršininkas. Jis Perkūną siunčia ten, kur nori. LTA 760(12).

46. Perkūnas priklauso nuo Dievo valios. Jis yra įrankis žmonėms bausti. Batakiai, Trg. LTA 832(538).

47. Senieji žmonės sakė: „Nepykinkim Dievo. Jis pasiųs Perkūną – nutrenks, namus sudegins". Perkūną laikė lyg Dievo žodžiu. Be Dievo valios Perkūnas nieko nedaro. Plateliai, Krt. LTA 758(81).

48. Perkūnas muša velnius, kad tie yra didžiausi Dievo priešininkai, o tas Dievo valios saugotojas. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(71).

49. Perkūnas Dievo klauso, nes yra jo pasiuntinys – ką jam Dievas įsako, tai tą jis ir daro. Subačius, Pnv. LTA 752(95).

50. Perkūnas baudžia žmones Dievo įsakymu. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(54).

4. PERKŪNO IR VELNIO SANTYKIAI

51. Daugelis senų žmonių tvirtina, jog Perkūnas velnius mušąs, nes velnias esąs Perkūno priešas (Brč.).

52. Perkūnas velnio neapkenčia, kur tik pamato, tai jį trenkia. Mrj. LTA 1001(560).

52a. Velniai pyksta ne taip ant Dievo, kaip ant Perkūno, kam jis juos taip pyškina. Tą patį Perkūną dabar vadina šv. Elijošium. Tverečius, Švnč. LMD I 474(387).

53. Perkūnas su velniu labai bloguos santykiuos. Perkūnas nori velnius užmušti, ir jie slepias po medžiais, akmenimis. Tauragnai, Utn. LTA 940(17).

54. Perkūnas su velniu nesugyvena: jie vienas kitą persekioja. Girkalnis, Rsn. LTA 832(486).

55. Perkūnas muša velnius čystydamas žemę. Pirmiau buvo daug velnių, su žmonėm dirbo, pinigus jiems nešė, dabar išmušė Perkūnas, tai mažai bėr. Liškiava, Alt. LTA 1041(104).

56. Kitą kartą velniai vaikščiojo ant žemės. Daugumą jų Perkūnas išmušęs, o kiti nebevaikščioja dėl to, kad žmonės labai gudrūs. Suv. LTA 600(35).

57. Kur velniukas bėga, tai ten griausmas muša. Dusetos, Zrs. LTA 1032(140).

58. Jei kur griausmas muša, tai ten velnias tupi. Dusetos, Zrs. LTA 70c(825).

59. Kur griaustinis trenkia, ten velnią trenkia. Lygumai, Šl. LTA 762(14).

60. Kur tik velnias slepias, ten Perkūnas trenkia. Panemunėlis, Rk. LTA 739(100).

60a. Kai Perkūnas smarkiai trenkia, tai jau tikrai ten, kur velnias tupi, papuola. Nočia, Ld. LMD I 474(577).

61. Perkūnas neapkenčia velnio ir muša, kur tik jį nutveria. Kamajai, Rk. LTA 1032(141).

62. Perkūnija trenkdama kožnąkart velniūkštį nutrenkia, per tai jie pusėtinai išbaigti esą, o iš tos priežasties ir jų pasirodymai liovinas. Tilžė (Bas., *LP*, II, 56, Nr. 2).

63. Velnias bėga pirma debesio, ir žaibas jį veja. Kaip trenkia, velnią užmuša. Jei padega namą ar medį, tai sako – velnią užmušė. Liškiava, Alt. LTA 1041(103).

64. Merkiniečiai dzūkai sako, kad jei Perkūnas trenkia medin ar naman ir jį uždega, tai tada velnią užmušė. Jei neuždega – velnias liko gyvas (Brč.).

65. Tarp Perkūno ir velnio santykiai blogi, nes sakoma: „Kur velnias tupi, ten Perkūnas muša". Krosna, Mrj. LTA 828(222).

66. Gruzdžių apylinkėj girdėjau aiškinant, kad jei nupieši velnią trobos sienoj ar durų išorinėj pusėj, tai tada trenkiąs į tą trobą Perkūnas. Vienas žmogus, sako, nupiešęs velnią daržinės duryse, ir tuoj Perkūnas ją sudeginęs. Velnią galima piešti tik naktį, mėnuliui šviečiant, anglimi ar juodu degutu (Brč.).

67. Perkūnas nuolat su velniais grūmiasi, išskyrus žiemą, nes jis tada važiuoja Rygon kantaplių pirkti. Salakas, Zrs. LTA 1032(178).

67a. Sako, žiemą negriaudžia todėl, kad velniai žemėje nelaksto, mat šalta, tai ir Perkūnui nėra kas daužo. Nočia, Ld. LMD I 474(576[2]).

68. Perkūnas kai kada po audros tyko tyliai baloje ar miške velnią pagriebti. Salakas, Zrs. LTA 1032(149).

69. Perkūnas žmonėms daro visuomet tik gera. Velnias priešingai: stengiasi žmones tarpusavy supykinti ar pan., nes jam iš to esą naudos. Šiluva, Rsn. LTA 832(490).

70. Perkūnas nori visus velnius suvaryti į peklą. Jovaras, Mrj. LTA 828(343).

71. Velnias su Perkūnu nesutinka, nes Perkūnas muša velnius gilyn iš šio pasaulio. Perkūnas yra leistas Dievo į žemę naikinti velnius. Jis jau labai daug jų išnaikino, nutrenkė į peklą. Rsn. m. LTA 832(491).

72. Pekla vieną kartą buvo išdalinta desentinomis, visi velniai buvo paimti į kariuomenę. Du velniai ištrūko ir įlindo į dvi kumeles, Perkūnas trenkė į tas kumeles ir jas nutrenkė kartu su velniais. Nemakščiai, Rsn. LTA 757(107).

73. Perkūnas su velniu visada pykstasi. Perkūnas velnius tranko todėl, kad jie apgaudinėja žmones. Velžis, Pnv. LTA 757(92).

74. Perkūnas velnio nekenčia ir jį tranko, kadangi jis gundo žmogų. Kamajai, Rk. LTA 739(95).

75. Žmonės sako, kad Perkūną Dievas siunčia velnius trankyti. Kybartai, Vlk. LTA 763(30c).

76. Kad Perkūnas velnio nemuštų, tai velnias ir gerus žmones į peklą nusivobytų. Perkūnas sergsti teisingus žmones nuo velnio žabangų. Subačius, Pnv. LTA 752(93).

77. Perkūnas ir velnias kariauja tarp savęs. Neturi velnias kryžiaus ženklo, todėl jį Perkūnas tranko. Panemunėlis, Rk. LTA 739(97).

78. Perkūnas esąs stipresnis, negu velnias. Juodupė, Rk. LTA 739(96).

79. Perkūnas nori suvaryti velnius į pragarą. Simnas, Alt. LTA 828(224).

80. Perkūnas su velniu nesutinka: Perkūnas jį trenkia, daužo. Sasnava, Mrj. LTA 828(223).

81. Perkūnas muša piktas dvasias. Kai pikta dvasia palenda po žmogum, tai žmogų užmuša. Jeigu bažnyčion, tai ir ten Dievas muša. Al. LTA 374d(2070).

82. Mano tėvas pasakodavo, jog persekiojančiam velnią Perkūnui ir žmogus turi padėti. Audroje velnias pasiverčiąs ožiuku, juodvarniu, žalčiu ar vokietuku. Jį galima nušauti tik sidabrine saga ar pinigu, arba užmušti šermukšnio medžio lazda, jei muši paėmęs ją už laibgalio. Iš užmušto velnio pasipila pinigai, o kartais derva su sieros kvapu (Brč.).

83. Kai Perkūnas į velniuką trenkia, jis jį neužmuša, tik nutrenkia į peklą ant septynių metų; septyniems metams praėjus, velnias vėl ant žemės pasirodo. Vlk. (Bas., *FM*, 10).

84. Perkūnas velnius tranko dėl to, kad velniai pavogė jo kirvį. Vlk. LTA 763(55a).

85. Velnias nuo Perkūno pavogė peilį, tai Perkūnas ant jo baisiai perpyko ir kai jį pamato, paleidžia kirvį ir pataiko į medį ar žmogų. Kybartai, Vlk. LTA 763(55b).

86. Perkūnas su velniu pykstasi dėl to, kad velnias iš po jo pavogė krūvą akmenų. Salakas, Zrs. LTA 1032(142).

87. Perkūnas su velniu nesutinka todėl, kad velniai pagauna Perkūno oželį ir smaloj verda. Viekšniai, Mžk. LTA 763(56a).

88. Perkūnas su velniu nesutinka todėl, kad velnias pavogęs Perkūno dukterį, ir už tai Perkūnas į jį trenkia. Viekšniai, Mžk. LTA 763(56b).

89. Velnias su Perkūnu visada pykstasi. Velnias Perkūno žmoną sudraskęs. Rsn. LTA 832(488).

90. Perkūnas piktas ant velnio. Pirma velnias lekia, o paskui Perkūnas trenkia. Velnias nori viršyti Perkūną, o tas jį persekioja. Rsn. LTA 832(494).

91. Vieną kartą velnias pasiskolino iš Perkūno pinigų. Bet kai Perkūnas paprašė, kad velnias grąžintų skolą, jis susijuokė ir pabėgo. Tada Perkūnas labai supyko ir pradėjo velnią šaudyti. Ir dabar Perkūnas velnią persekioja už seną skolą. Ariogala, Kdn. LTA 832(492).

92. Perkūnas persekioja velnią, nes jis paskolinęs nuo Perkūno pinigų ir neatidavęs, o patsai tapo turtingas. Rsn. LTA 832(489).

93. Kai žaibuoja, tai velnias juokiasi iš Perkūno, todėl jų dviejų santykiai yra blogi. Kalvarija, Mrj. LTA 1001(561).

94. Perkūnas yra susipykęs su velniu, ir todėl jį tranko; kai velnias pasislepia kokioj nors troboj, tai į ją trenkia Perkūnas. Todėl žmonės perkūnijos metu degina namuose šventą ugnį. Mrj. LTA 1001(559).

95. Perkūnui trenkti velnią dažnai įsako pats Dievas. Be to, velnias prasikalsta Perkūnui savo iškrėstomis šunybėmis ir vagystėmis, ar kitokiais nedorumais. Bartininkai, Vlk. LTA 828(221).

96. Perkūnas – tai Dievo tarnas, o velnias – tai jo priešas. Dėl to Perkūnas kur tik nutverdamas šaudo velnius. Šiluva, Rsn. LMD I 144(28).

97. Dievas nubaudė devynis chorus angelų, todėl Perkūnas ir tranko velnius. Rsn. v. LTA 832(487).

98. Perkūnas tranko velnius dėl to, kad velniai buvo nusikaltę Dievui. Ariogala, Kdn. LTA 832(493).

99. Kai Dievas išmetė velnius iš dangaus, tai vieni nukrito ant žemės, kiti liko kaboti ore. Kai koks medis ar augalas priauga prie kabančio ore velnio, tai velnias juo nulipa žemyn ir bėga pasikavoti, bet Perkūnas pamatęs jį muša ir trenkia į pragarą. Vlk. LTA 763(65).

100. Griausmas velnią muša, kad jis Dievą širdija. Velnias jį mėgdžioja(= iškišęs liežuvį rodo). Griausmas, Dievo tarnas, jį visur gaudo. Velnias glaudžiasi ir į žmogų, ir į gyvulį, ar net į kryžių. Dusetos, Zrs. LTA 1032(139).

101. Į velnią Perkūnas trenkia, nes velnias kibindamas rodo Perkūnui subinę. Plateliai, Krt. LTA 758(59).

102. Perkūnas muša velnią, pakaruoklius, kad Dievui nusidėjo. Šimonys, Pnv. LTA 739(94).

103. Perkūnas su velniais nesuteikia, nes Perkūnas pareina nuo Dievo, jis – Dievo bausmė, o velnias Dievui nusikalto. Sintautai, Šk. LTA 828(342).

104. Seniau buvo daug velnių, ale juos griausmas išmušė. Už tai juos mušdavo, kad anys žmones bludydavo. Švnč. LTA 759(26).

105. Perkūno santykiai su velniu yra labai blogi. Perkūnas pyksta ant velnio, kad jis žmones kiršina. Kai Perkūnas smarkiai trenkia, tai griausmas pataiko į velnio uodegą, ir velnią nutrenkia į peklos dugną. Būbleliai, Šk. LTA 828(344).

106. Santykiai tarp Perkūno ir velnio blogi. Perkūnas velnią muša. Kai sužaibuoja kryžium, tai tada muša velnią. Velnias piktina žmones, ir jį Perkūnas tranko. Virbalis, Vlk. LTA 828(226).

107. Dievas velnius uždarė pragare ir įsakė niekados iš ten neišeiti. Kartą pragaras užsidegė ir pradegė pragaro lubos. Velniai išlindo iš pragaro ir išsisklaidė po visą pasaulį. Velniukai pasivertė į juodus katinus ir vokietukus(juos galima pažinti, nes jie neturi nosyje skylučių). Dievas liepė jiems grįžti į pragarą, bet velniai neklausė. Dievas supyko ir jiems gaudyti pasiuntė Perkūną, kuris ir lig šiol juos vaikosi. Skaudvilė, Trg. LTA 832(495).

4.1. PERKŪNO IR VELNIO SANTYKIAI PATARLĖSE

108. „Slapstos, lyg kipšas nuo perkūnijos" (Kalvaitis, *Liet. vardų klėtelė*, p. 112).

109. „Kavojas, kaip kipšas nuo Perkūno". (Jucewicz, *Przyslowia*.)

110. „Bijos, it velnias Perkūno". (Daukantas, *Apynių knygutė*.)

111. „Kaip kipšas bijosi perkūnijos". (Mežinio žod. 181.)

112. a) Žemaičiuose yra sena patarlė, kuri aiškiai rodo, kad Perkūnas persekioja velnius: „Saugosi, kaip kipšas nu griausmo". b) Arba: „Kavojas, kap velns nu Perkūna" (Brč.).

113. „Šaipos, kai velniuks prieš žaibus". Eržvilkas, Trg. LTA 945(369).

114. Jei kas pašiepiančiai juokiasi, atsako supykęs: „Ir vaipysis[čia], kaip biesas prieš žaibus[arba: prieš perkūniją]". Plateliai, Krt. LTA 758(11).

115. „Ko šaipaisi, lyg velnias prieš Perkūną". Kalvarija, Mrj. LTA 828(283).

116. „Trankosi, kaip velnias Perkūno genamas". Kalvarija, Mrj. LTA 828(42).

5. KAIP IR KUR SLEPIASI VELNIAS NUO PERKŪNO

117. Velnias, norėdamas pasislėpti nuo Perkūno, slepiasi, kimba prie žmonių. Jei į tą žmogų ir muša, tai betgi velnio neužmuša, nes Perkūnas negali iš karto užmušti ir žmogaus, ir velnio. Kai velnias palenda po dideliu akmeniu, tai Perkūnas ir nebegali jo pasiekti. Velnias lenda po beržu, už tai ir beržą dažnai muša. Sako, Judošius Kristų išdavęs pasikorė ant epušės medžio, tai ir epušę Perkūnas muša. Subačius, Pnv. 1935. LTA 752(94).

118. Velnias, bijodamas Perkūno, pasislepia kamine, o jei ugnis kūrenasi, jis pradeda kamine šokti, todėl Perkūnas, jį pastebėjęs, trenkia. Kybartai, Vlk. LTA 763(40d).

119. Perkūno kulkos nesiekia velnio kamine. Girkalnis, Rsn. LTA 832(504).

120. Kunigiškių kaime, Šiaulėnų vls., per audrą ant ūkininko klojimo šokinėję „vokietukai", todėl tuo metu trenkęs Perkūnas ir sudeginęs tą klojimą (Brč.).

121. Velnias nuo Perkūno gali pasislėpti po „žmogaus zlasčia". Jei žmogus, eidamas per mišką su kirviu, be reikalo įkapoja medį, tai yra „žmogaus zlastis". Šiluva, Rsn. LMD I 144(28[3]).

121a. Be reikalo nekirsk kirviu sienon, įlįs velnias, Perkūnas spirs ir uždegs trobą. Papilys, Brž.

122. Pirmą kartą einant pavasarį į laukus artų, nereik vagą per kiemą varyti, nes jeigu atgalio velėna į vagą užsiverčia, tai po ja velnias ir palenda, slėpdamasis nuo Perkūno; šits dabar jeigu norėdamas ir trenktų į velnėpalaikį, bet jį po velėna esantį nutrenkti negali. Vlk. (Bas., *FM*, 9).

123. Nuo griausmo velnias lendąs po puodu, bet griaudžiant jau žmogus (puodų) nekilnoja. Kamajai, Rk. LTA 1032(146).

124. Kai griaudžia, sakydavę vaikai: „Kad palystum po puodu, tai Dievas nematytų". – „Kaip jūs līsit, kad velnias tupi!" – drausdavę tėvai. Perkūnijos metu drausdavę kiloti puodus, kad velnias neiššoktų, ir griausmas neuždegtų [trobos] begaudydamas velnią. Kamajai, Rk. LTA 1032(147).

125. „Nors po puodu pasivožk, visur Perkūnas pasieks". Kamajai, Rk. LTA 739(101).

126. a) Velnias lenda į trobas, glaudžiasi prie žmonių, slepiasi po rūbais, pasiverčia šunimis ar kitais žvėreliais. b) Perkūno kulkos jo nepasiekia po bičių avilių, nes Perkūnas bičių netranko. Daugailiai, Utn. LTA 940(19).

127. Velnias, slėpdamasis nuo Perkūno, pasiverčia kate, ožiu, šunim. Lygumai, Šl. LTA 762(18).

128. Norėdamas pasislėpt nuo Perkūno, velnias pavirstąs kate ir lendąs, progą gavęs, žmogui į kišenę. Rsn. LTA 832(500).

129. Nuo Perkūno norėdamas pasislėpti, velnias pasiverčia į katę raudonomis akimis arba į ožį, arba į kiaulę, kartais į vokietį. Rsn. LTA 832(501).

130. Velnias, norėdamas pasislėpti nuo Perkūno, pasiverčia į katę raudonomis akimis, į juodą šunį, kiaulę. Jis taikosi įšokt kur nors į trobą arba palįst po sijonu. Girkalnis, Rsn. LTA 832(502).

131. a) Norėdamas apsisaugoti nuo Perkūno bausmės, velnias pasiverčia į ožiuką arba katiną. b) Kad nesiektų Perkūno kulkos, velnias lenda ežero dugnan. Šiluva, Rsn. LTA 832(505).

132. Velnias pasiverčia kate ir įbėga į namus; kur ta katė įbėga, ten dažnai trenkia. Girkalnis, Rsn. LTA 832(509).

133. Velnias, norėdamas pasislėpti nuo Perkūno, lenda į vandenį arba į namų kaminą. Seredžius, Kn. LTA 832(510).

134. Velnias, norėdamas pasislėpti nuo Perkūno, lenda į žvyro krūvą, nes Perkūno kulkos per žvyrą nelenda. Sako, dėl to žvyre daug Perkūno kulkų randame. Skaudvilė, Trg. LTA 832(512).

135. Velnias nuo Perkūno trenkimo pasislepia po dideliu akmeniu, giliai vandeny. Jei Perkūnas trenkia į vandenį, žmonės taip sako: „Na, muset, velnias buvo į vandenį įlindęs, kad Perkūnas trenkė". Plateliai, Krt. LTA 758(64).

136. Biesas, norėdamas nuo Perkūno pasislėpti, lenda kur į trobesių užkampius, į bažnyčių bokštus, sėda ant kryžių, bet Perkūnas tuoj trenkia į biesą, neatsižvelgdamas, kad jis sėdi ir ant šventų daiktų. Plateliai, Krt. LTA 758(65).

137. Velnias, bijodamas Perkūno, lenda, kur randa tuščios vietos: po kryžium, vandenin, po akmenimis, žmogaus rūbuose. Šimonys, Pnv. LTA 739(98).

138. Po kryžium velnio Perkūno kulkos nesiekia. Nuo Perkūno velnias slepias po kryžium. Šimonys, Pnv. LTA 739(103).

139. Kai užeina perkūnija, tai velnias lenda į šventesnes vietas, kurias Perkūnas nelabai pastebi, ir tuo būdu velnias lieka nenutrenktas. Keturvalakiai, Vlk. LTA 808(231).

140. Velnias, norėdamas pasislėpti nuo Perkūno, lenda kur į medžio drevę ir kaišioja galvą. Arba pasiverčia ožiuku, juodu katinu ir lenda prie žmonių. Žmonės neturi tų gyvulių priimti, bet mesti juos lauk. Taip pat reikia žegnotis. Velžis, Pnv. LTA 757(94).

141. Velnias, norėdamas pasislėpti nuo Perkūno, lenda į ąžuolo skylę, o Perkūnas kai muša, tai ir ąžuolą sutrupina. Rk. v. LTA 757(93).

142. Velnias bėga nuo griausmo, slepiasi už žmonių rūbų, už medžių, už akmenų. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(69).

143. Velnias lenda į medžius, vandenį, o Perkūnui trenkus, iš tos vietos greit traukiasi, o paskum pasiverčia ponu ir juokauja. Kamajai, Rk. LTA 739(102).

144. Velnio Perkūno kulkos nesiekia po riešučio medžiu. Mrj. LTA 828(346).

145. a) Perkūnas negali nutrenkti velnio, kai jis yra baloj ar upėj: kai trenkia, tai velnias vandenin pasineria. b) Taip pat velnias kartais miške striksi nuo kelmo ant kelmo, o Perkūnas į jį striksintį nebepataiko. Kalvarija, Mrj. LTA 828(227).

146. Į vandenį nesiekia Perkūno kulkos. Mrj. LTA 828(228).

147. Velnias lenda po akmeniu, pavirsta juodu katinu, lipa į aukštą medį. Sasnava, Mrj. LTA 828(229).

148. Ukmergės apylinkėj pasakojama, kad per audrą velniai nuo Perkūno slepiasi po dideliais akmenimis. Perskilę dideli akmens esąs Perkūno darbas, kai jis įpykęs audroje mušęs po jais pasislėpusius velnius. Audroje patariama nebūti arti didelių akmenų (Brč.).

149. Po kiekvienu didesniu akmeniu velnias turi namus ir žmoną. Kai Perkūnas griauja, jis bėga pas savo žmoną. Kybartai, Vlk. LTA 763(44b).

150. Į akmenį trenkia dėl to, kad velnias sėdi už akmens ir rodo liežuvį. Kybartai, Vlk. LTA 763(44a).

151. Į akmenį dažnai trenkia todėl, kad tenai pasislepia juodas katinas, kuris Perkūno yra laikomas velniu. Pabaiskas, Ukm. LTA 1000(127).

152. Į akmenis griausmas muša todėl, kad kipšas dažnai ten sėdas ir uodegą pakėlęs rūrą Dievui rodo. Dusetos, Zrs. LTA 1032(56).

153. a) „Myšk ant akmenio, velniui galva sopės". b) Sakydavo, kad griausmas mušąs akmenį, nes ten velniukas susirietęs būna. Dusetos, Zrs. LTA 1032(60).

154. Sako, kad po akmeniu yra paslėpti velnio užburti turtai, tai ir Perkūnas trenkia į akmenį, norėdamas tuos turtus sunaikinti. Rsn. LTA 832(359–360).

155. Griaustinis taip dažnai muša į akmenį todėl, kad jį velnias yra pametęs. Girkalnis, Rsn. LTA 832(366).

156. Į akmenis Perkūnas trenkia todėl, kad ant jo dažnai velnias taboką trinąs. Šiluva, Rsn. LTA 832(367).

157. Vieną kartą velnias norėjo pasistatyti iš akmenų pilį. Ir pradėjo nešti akmenis iš upelio. Bet tai pastebėjo Perkūnas ir trenkė į velnio pilį. Tai ir dabar Perkūnas, pamatęs akmenį, trenkia į jį. Ariogala, Kdn. LTA 832(369).

158. a) Pasakojama, kad velnias iš akmenų statęs pilį. Perkūnas pastebėjęs, trenkęs ir sudaužęs pilį. Ir dabar kai Perkūnas pamato akmenį, tai mano, kad vėl velnias stato pilį, todėl ir trenkia. b) Kai kas sako, kad ant akmenų velnias sėdi ir vyžas lopo, todėl Perkūnas, norėdamas užmušti jį, trenkia į akmenį. Seredžius, Kn. LTA 832(372).

159. a) Daugiau muša į raudonakmenis, o į juodakmenis nemuša. b) Į akmenis muša todėl, kad ant akmens velnias smalą virė. Viduklė, Rsn. LTA 832(377).

160. Perkūnas trenkia į akmenis dėl to, kad velnias ant akmens dalgį plaka. Pilviškiai, Vlk. LTA 828(317).

161. Ant akmens dažnai mėgsta sėdėti velnias. Žaidęs „bobą" ar „čižiką", atsisėda ant akmens pasilsėt, kojų persiaut. Velžis, Pnv. LTA 757(71).

162. Perkūnas dažnai trenkia į akmenį, nes akmuo yra kilęs iš velnio: kai jie nusidėjo ir buvo išmetami iš dangaus, nukritę ant žemės visi pavirsdavo akmenimis, ir tiktai vienas iš šimto nukritusių velnių telikdavęs gyvas velnias. Piniava, Pnv. LTA 757(69).

163. Griaustinis muša į akmenis dėl to, kad po juo dažniausiai sėdi pasislėpęs velnias, kuris giedros metu atsisėdęs ant akmens juokiasi iš Perkūno. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(162).

164. Perkūno kulkos, sako, neveikia po akmeniu, todėl ir velnias, norėdamas apsisaugoti, visuomet užeinant perkūnijai lenda po akmeniu. Karsakiškis, Pnv. LTA 757(157).

165. Seniau griaudžiant negalima buvo sukti girnų, kad Perkūnas netrenktų. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(18).

166. Velnias niekur negali pasislėpti nuo Perkūno kulkų, visur jos pasiekia. Šiluva, Rsn. LTA 832(503).

6. PERKŪNO (GRIAUSMO) VARDAI

167. Perkūną vadina: „Dundulis", „Dievo rykštė". Kybartai, Vlk. LTA 763(5).

168. Perkūną dar vadina „Dunduliu", „Mesijošiu". Ariogala, Kdn. LTA 832(89).

169. Dar vadina: „Dundulis", „Piarūnas". Pabaiskas, Ukm. LTA 1000(116).

170. Perkūną kitaip dar vadina „Perūnas". Švn. LTA 759(16).

171. Perkūną vadina „Akmeniniu kalviu". Mrj. m. LTA 1001(469).

172. Perkūnas vadinasi „Bruzguliu". Kalvarija, Mrj. LTA 1001(470).

173. Perkūną vadina „Pikuolis" (?). Mrj. m. LTA 1001(471).

174. Kitaip Perkūną vadina „Šabarduliu". Mrj. m. LTA 1001(473).

175. Perkūną vadina „Dūdų seniu", „Velnio muzika". Rsn. LTA 832(668^2).

176. Kitaip Perkūną vadina: „Stungis", „Dūdų senis". LTA 832(664^2).

177. Žmonės Perkūną vadina „Dievaičiu", „Šventuoju". Rsn. LTA 832(665^2).

178. Kitaip Perkūną vadina „Dundusėliu" Rsn. LTA 832(690^2).

179. „Piemenėliai, bėkit bėkit už kalnelio, ateina Dundulis dundendamas". Liudvinavas, Mrj. LTA 828(10).

180. Perkūną dar kitaip vadina „Dunduliu". Sako: „Dundulis atdundena". Rsn. m. LTA 832(88).

181. Perkūnas kitaip vadinamas „Dryžulis". Mrj. v. LTA 828(12).

182. Perkūnas vadinamas „Samadulis", „Šaltyšiaus lova". Šunskai, Mrj. LTA 828(87).

183. Perkūną pas mus vadina „Dunduliu", „Burbuliu". Tverečius, Švnč. LTA 759(1).

184. Kitaip Perkūną vadina „Alijošiumi" ir „Trenktiniu". Kupiškis, Pnv. LTA 757(127).

185. Kitaip dar Perkūną vadina „Alijošium". Šimkaičiai, Rsn. LTA 832(79).

186. Žmonės Perkūną vadina „Dunduliu", „Burzguliu". Girkalnis, Rsn. LTA 832(48).

187. Žmonės dar vadina Perkūną „Dunduliu", „Mesijošium" ir „Liucipieriumi". Ariogala, Kdn. LTA 832(40a).

188. Perkūnas dar kitaip vadinamas „Perkūno muzikantu". Šiluva, Rsn. LTA 832(87).

189. Perkūną dar vadina „Dunduliu", „Burzguliu", „Dudučiu". Skaudvilė, Trg. LTA 832(94).

190. Perkūnas dar yra vadinamas „Velnio ratais". Nemakščiai, Rsn. LTA 832(93).

191. Perkūną dar vadina „Dunduliu", „Poškuliu", „Tarškuliu". Javaravas, Mrj. LTA 828(266).

192. Kitaip Perkūnas vadinamas „Dievo rykštė", „Karalius Perkūnėlis". Mrj. LTA 828(360).

193. Dar kitaip žmonės Perkūną vadina „Dunduliu", „Dundusėliu". Rsn. v. LTA 832(91).

194. Perkūną pas mus vadina „Dunduliu" ir „Pakabildžiu". Rsn. m. LTA 832(84).

195. Perkūnas vadinamas dar „Šarkutis", „Šamatulskis". Trg. v. LTA 832(80).

196. Perkūną dar kitaip vadina „Griaustiniu" ir tą, kurs plonai griauja, – „Tarškučiu". Šimkaičiai, Rsn. LTA 832(49).

197. Žmonės Perkūną dar vadina „Dundučiu", „Dunduliu". Rsn. LTA 832(51).

198. Negalima vadinti griaustinį stačiai „Perkūnas", nes jis gali supykti. Jį vadina „Perkūnėliu", „Dunduliu". Sasnava, Mrj. LTA 828(9).

199. Šiaulėnų apylinkėj seni žmonės draudžia vaikams sakyti žodį „perkūnas", jo vietoj liepia vartoti „griaustinį". Žodį „perkūnas", sako, gali tarti tik suaugę žmonės, ir tai su didele pagarba, kad jo neužrūstintų (Brč.).

200. Pasakotojas prisimena, kad jo tėvai vadindavo Perkūną „Dunduliu". Vadindavo dėl to, nes „Perkūną" retai kas ir minėdavo, buvo uždrausta, ypač mažiems vaikams. Bijodavo ištarti ir suaugusieji jo vardą. Dabar niekur neteko išgirsti, kad vadintų kitaip Perkūną. Pagiriai, Ukm. LTA 743(92).

201. Apie Perkūną bijodavo ir išsižioti. Anas buvo Dievo leistas. Jį žmonės laikė pagarboj. Žaibas – blogadarių rykštė. Kamajai, Rk. LTA 739(5).

7. VIETOVARDŽIAI IR ASMENVARDŽIAI SU „PERKŪNO" VARDU

202. *Perkunen*, kaimas, Bartenstein apyl., 1423 m. šaltinis. (Gerullis, *Altpr. Ortsn.*, 96)

203–204. *Perkūnlaukiai* ir *Perkūnija* (ežeras) iš Did. Lietuvos. (Ib., 234, 120)

205. *Perkune*, ežeras prie Schwadtken, Kr. Pr.-Eylau, 1374 m. šaltinis (Ib., 74). „Gross war die Zahl der altpreussischen Seen, die den Namen „Perkune" führten und deren Wasser man wunderbare Heilkraft zuschrieb. So wird ein „lacus Percun dietus", östlich von Mehlsack, bei den Dörfern Seefeld, Woppen und Glanden gelegen, bei Voigt (*Gesch. Pr.*, I, 584) in einer Urkunde von 1374 erwähnt" (*Altpr. Monschr.*, IV, 61).

206–208. *Perkūnai, -ų*, daugelio sodžių vardai; *Perkunlaukiai*, kaimas, Gumbinės apyl.; *Perkuniškiai*, kaimas, Įsrutės apyl. (Nesselmann, *Wörterb.*, 286).

209–210. *Perkūniškiai*, viensėdis, Nemunėlio Radviliškio v., ir kaimas, Šakių v. (*Lietuvių apgyventos vietos*, p. 35 ir 287).

211. *Perkūniškiai*, kaimas, Raseinių v. Sako, kad pirmiau tame kaime labai trankė griaustinis ir degino namus. Kiek tik pasistatydavo, tai ir sudegina, todėl ir praminė Perkūniškiais. LTA 823(667[4]).

212. *Perkūniškiai*, kaimas Biržų par.

213. *Perkūniškė*. a) Seni žmonės taip vadina Paupio bažnytkaimį (Rsn. aps.). b) Pusė kilometro į šiaurę bėga Upė, ant tos Upės yra tiltas, tą vietą vadina irgi P*erkūniške*. Ją, sako, praminė labai seniai: Perkūnas buvęs garbinamas prie Nemuno viename miške, ir kai kryžeiviai prisiartinę prie Nemuno, tai lietuviai, bėgę giriomis ir atbėgę prie to tilto, jį pasistatė. Ten jį ilgą laiką ir garbinę (?). Šimkaičiai, Rsn. LTA 823(656[4]).

214. *Perkūniškė* yra už $^1/_2$ km nuo Paupio bažnytkaimio (Viduklės v., Rsn.). Ten pirma garbinę Perkūną ir ten buvęs visos Lietuvos šventyklų centras (?). LTA 832(659v).

215. *Perkūniškė*. Ji yra Paupio k., Viduklės v., Rsn. aps. Ją taip vadina dėl to, kad ten buvus senovėj Perkūno šventovė. Kiti sako, kad ten buvęs ąžuolas. Jį Perkūnas sudaužęs, tai dėl to ją taip ir vadina. LTA 832(651[5]).

216–217. *Perkūniškė* ir *Perkūnėlis* yra Viduklės v., Rsn. aps. „Perkūniške" vadina todėl, kad toje vietoje, sako, buvusi Perkūno šventykla. „Perkūnėliu" vadina todėl, kad prie kelio buvęs medis, kurį Perkūnas suaižęs. Nemakščiai, Rsn. LTA 832(652[5]).

218–219. *Perkūniškė*, bažnytkaimis, Eržvilko v., Trg. aps.; *Perkūnėlis*, Eržvilko v., Trg. aps. – Skaudvilė, Trg. LTA 832(163).

220. *Perkūniškė*, kaimas, Vaiguvos v., Rsn. aps. – Kelmė, Rsn. LTA 832(158).

221. *Perkūniškė*, kaimas, Skaudvilės v., Trg. aps. LTA 832(153).

222. *Perkūniškė*, Kriūkų v., Šl. aps. LTA 832(663[4]).

223. *Perkūniškė*, Viduklės v., dabar, rodos, priskirta Eržvilko v. Pirmiau toj vietoj buvusios girios. Kada krikščionys ėmę naikinti žemaičių dievus, žemaičiai atnešę iš kažkur nuo Nemuno dievą Perkūną ir užkasę vidury girių, kad nepatektų krikščionims. Gal kai kas ir žino, kurioj vietoj yra Perkūnas įkastas, bet bijo sakyti, nes esąs užkeiktas. Dabar Perkūniškėje yra bažnytėlė, kaimas pavirto bažnytkaimiu ir vadinamas „Paupiu". Šimkaičiai, Rsn. LTA 832(154).

224–226. *Perkūniškių* yra trys kaimai: Betygalos v., Eržvilko v. ir Kalnujų apyl. (Rsn. aps.). Tie kaimai gavo tokius pavadinimus, kad ten dažnai pridarydavo žalos Perkūnas. LTA 832(152).

227. *Perkūniškių* vnk. yra Viduklės v., prie Nuomgalių dvaro. Čia yra labai senas ąžuolynas. Seni žmonės pasakoja, kad lietuviams, dar pagonims tebesant, ten buvusi Perkūno žinyčia. Nuo tos žinyčios ir kilęs Perkūniškių vardas. Dar ir dabar yra užsilikę tie šimtamečiai ąžuolai. Rsn. LTA 832(155).

228. *Perkūniškis*, vienkiemis, Južintų v., Rk. aps. – Kamajai, Rk. LTA 739(23).

229. *Perkūniškis*, Radišių k., Južintų v., Rk. aps. – Kamajai, Rk. LTA 739(22).

230. *Perkūnai*, kaimas, Gargždų v., Krt. aps.

231. *Perkūnkaimis*, kaimas, Salantų v. (*Vyr. žinios*, Nr. 261). Berods prieš parceliaciją toj vietoj buvo „Perkūndvaris".

232. *Perkūnkiemis*, kaimas, Kietaviškių v., Trakų aps.(*Liet. apgyv. vietos*, p. 392).

233. *Perkūnkalnis*, taip vadinamas Luponių piliakalnis, Šiaulių v. (*Gimtasai kraštas*, 1934, Nr. 1, p. 2).

234. *Perkūnkalnis*. Vienas didelis piliakalnis ties Luponių kaimu, Gruzdžių vls., vadinamas Perkūnkalniu, kitas Perkūnkalnis, su dideliu akmeniu viršukalnyje, yra ties Jurgoniškių kaimu, Šaukėnų vls. Liko tokių kalnų dar ir daugiau, tik daugumas jų krikščionybės buvo perkrikštyti „Velniokalniais" ir kitokiais (Brč.).

235. *Perkūnkalnis*, Pavištyčio k., Vištyčio v., Vlk. aps. Ten seniau gyvenęs Perkūnas (žmogus ar dievaitis?). Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(38).

236. *Perkūnkalnis*, Balsių k., Šilalės v., Trg. aps. LTA 832(16).

237. *Griausmo kalnu*, Pelyšių k., Šimonių v., Pnv. aps., vadinama dėl to, kad dažnai į jį muša griaustinis. LTA 757(17).

238. *Perkūno klonis* yra Dzirmiškių miške, Miroslavo v., Alt. aps. – Seirijai, Alt. LTA 761(3).

239–240. *Perkūnėlis* yra Eržvilko v., Trg. aps. *Perkūniškė* – malūnas ten pat. Šimkaičiai, Rsn. LTA 832(160).

241. *Perkūno ąžuolu* vadinamas Kupiškio v. Bėdos ganyklose didelio ąžuolo kamienas išpuvusiu viduriu. Jis dėl to taip vadinamas, kad yra griausmo sudaužytas. LTA 757(129).

242. *Perkūno akmuo* yra Kovarsko prp., prie Budrių ežero. Kupiškis, Pnv. LTA 757(24).

243. *Perkūntiltis*, senas tiltas, Negrivos k., Ariogalos v., Kdn. aps. Šios apylinkės gyventojai pasakoja, kad čia vieną naktį velnias nešė sielą į pragarą. Bet Perkūnas velnio neužmušė, tik suardė tiltelį. Velnias, palikęs nelaimingą sielą, pabėgo. Ir dabar, kai kas eina naktį per tiltelį, girdi kažin ką sunkiai dejuojant. LTA 832(165).

244. *Perkūnkapis* yra Dausynų k., Andriejavo v., Krt. aps. – Ariogala, Kdn. LTA 832(167).

245. *Perkūnija*, upė, tekanti per Naujakaimį, Liudvinavo v., Mrj. aps. LTA 828(277).

246. *Perkūnija*, vieta buv. Karpio miške (Kirklėnai, Pumpėnų v.): „Praeityje gi toje vietoje buvęs didelis ąžuolas, po kurio stovėjęs lietuvių dievas Perkūnas. Perkūnui išnykus, žmonės tą vietą pradėję vadinti Perkūnija" (*Lietuva*, 1926, Nr. 44. Padavimo tikrumas abejotinas. Daugiau panašių vietų aprašymų žr. *Lietuva*, 1927, Nr. 25).

247. *Perkūninė*, piliakalnis Moliūnų dvaro lauke, Kirklėnų par.

248. *Perkūninė*, sietuva pro Naujadvario k. (Liudvinavo v., Mrj. aps.) tekančioj Dovynės upėj. Žmonės pasakoja, kad seniau, kai Daukšių bažnyčioje būdavo sumos vidurys, toje sietuvoje rodydavosi milžiniškas vėžys, kuris gąsdindavo žmones. Keletą kartų į tą sietuvą trenkęs Perkūnas, nuo ko ji pasidariusi neišmatuojamo gilumo. Bet didžiulis vėžys daugiau nesirodęs. LTA 828(276).

249. *Perkuhn* Jakob, 1690 Pfarer in Walterkehmen und 1707 Erzpriester in Insterburg (Krause, *Litthauen*, 1834, p. 137).

250. *Perkūnas*, žmogaus pavardė, Kelmės v., Rsn. aps. – Tytuvėnai, Rsn. LTA 832(159).

251. *Perkūnėlis* gyvena Podvengliškos k., Sasnavos v., Mrj. aps. LTA 828(39).

252. *Perkūnas* Albinas ir Velniokas Juozas gyvena Burbiškių k., Betygalos v., Rsn. aps. LTA 832(671[4]).

253. *Griaustinis*, Raseinių m. gyventojas. LTA 832(162).

8. KEIKSMAI IR POSAKIAI SU „PERKŪNO" VARDU

254. a) Kad tave Perkūnai! b) Eik po Perkūnais! c) Kad tave Perkūnas trenktų! d) Kad tave Perkūnas užmuštų! Mrj. LTA 828(60).

255. a) Kad tave Perkūnas pagriebtų! b) Kiba tave čia Perkūnas atnešė! c) Baldosi kaip Perkūnas! Mrj. LTA 828(56).

256. Kad tave devyni Perkūnai sudaužytų! Skaudvilė, Trg. LTA 832(182).

257. O kad tave devyni Perkūnai rozu vienu nutrenktų! Sasnava, Mrj. LTA 828(53).

258. Kad tave Perkūnas trenktų vidury žiemos iš šunio šiknos! Sasnava, Mrj. LTA 828(59).

259. a) Kad tave Perkūnas muštų negriaudėjęs! b) Kad tave žibainės sunaikytų! c) O kad tave nutrenktų Perkūnas viduryje žiemos! Bartininkai, Mrj. LTA 828(51).

260. Kad tave Perkūnas, mergele jaunoji, nuneštų per krūmus! Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(50).

261. a) O kad tave Perkūnas trenktų negriovęs, nežaibavęs į devynis stuomenis! b) O Perkūnų Perkūnas muštų! c) O kad tu su Perkūnu skradžiai žemę nulįstum! Šunskai, Mrj. LTA 828(285).

262. a) Perkūno veisle! b) Perkūno vaike! c) Kad tave Perkūnas paimtų! d) Kad tave Perkūnėlis iš giedro dangaus muštų! e) Stauk tave devyni Perkūnai! f) Kas čia po Perkūnų! g) Mušė kaip Perkūnas į akmenį. Mrj. LTA 828(284).

263. a) Jį nė Perkūnas nenutrenkia! b) Perkūnas velnią muštų! c) Eina persikreipęs, kaip pelių Perkūnas. d) Nulėkė, kaip Perkūnas. c) Stovi, lyg Perkūno trenktas. Kalvarija, Mrj. LTA 828(283).

264. a) Kad tave Perkūnas trenktų vidury žiemos iš kumelės šiknos! b) Kad tau Perkūnas galvą sudaužytų! c) Kad tave Perkūnas trenktų ir nepataikytų! Mrj. LTA 828(282).

265. a) Kad tave Perkūnas trenktų nežaibavęs! b) Kad Perkūnas trenktų ant čysto lauko! Mrj. LTA 828(281).

266. Kad tave Perkūnas ant čysto lauko užmuštų! Liškiava, Alt. LTA 1041(101).

267. a) Kad tave Perkūnai per devynis kalnus neštų! b) Kad tave žiemą Perkūnas užmuštų! Paežeriai, Vlk. LTA 828(54).

268. O kad tave Perkūnas negriaudėjęs muštų! Mrj. v. LTA 828(57).

269. O kad tave Perkūnas negriaudamas užmuštų su žaibais! Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(279).

270. Kad tave pirmas Perkūnas uždaužtų! Liškiava, Alt. LTA 1041(100).

271. Kad tave pavasarį pirmas Perkūnas nutrenktų! Rsn. LTA 832(181).

272. a) O kad tave pirmas griausmas pavasarį užpleškintų! b) O kad tave griausmas negriaudęs uždaužtų! Švn. LTA 759(18).

273. a) Kad tave Perkūnas nutrenktų iš giedro dangaus! b) O tu, Perkūno stulpe! c) O tu, Perkūno broli! d) O tu, Perkūno kulka! e) Kad tave Perkūnas iš pirmo sykio nužaibuotų! Javaravas, Mrj. LTA 828(280).

274. a) Kad tave Perkūnas skersai žemę nutrenktų! b) Kad tave Perkūnas per devynis stuomenis nutrenktų! Simnas, Alt. LTA 828(278).

275. O kad tave Perkūnas nutrenktų skradžiai žemę sykiu vienu! Mrj. LTA 828(362 a–g).

276. a) O rupūže brangiausia, Perkūnėli mieliausias! b) Dievaži, Perkūno prašysiu, kad tave nutrenktų! c) Kiba Perkūno žaibus į piršlius prašysi, kad toks mandras. d) Nė Perkūnas nepadės tau, tu toks biesas! Mrj. LTA 828(362 z–s).

277. a) O mieliausias Perkūnėli, rupūže brangiausia! b) Kad tave Perkūnas laimintų, kaip tu mane laimini! c) Vaikai, nesidaužykit, nerėkaukit kaip Perkūnas po dangų! d) Kad tau galą liežuvio Perkūnas nutrenktų, kam sumelavai! Mrj. LTA 828(362 f–k).

278. a) Nemėtyk akių žvilgsnių kaip Perkūnas žaibų! b) Velniai imtų, tų mergų akių žvilgsniai taip trenkia kaip Perkūno trenksmas! Mrj. LTA 828(362 l–n).

279. a) Prašyk Perkūno, kad tau padėtų, o ne aš! b) Nė tu manęs klausei rodos, Perkūnų nori dabar iš manęs! c) Neik su Perkūnu imtis, ba pats liksi nudėtas ant vietos! Mrj. LTA 828(362 u–g).

280. Kad tave Perkūnas dievulėlis nutrenktų! Girkalnis, Rsn. LTA 832(173).

281. Perkūnragis (jautis)!Viduklė, Rsn. LTA 832(200).

282. a) Trauk tave devyni Perkūnai! b) O, kad tave šimts Perkūnų! Rsn. v. LTA 832(198).

283. a) Kad tave Perkūnas kartu su velniu nutrenktų! b) Kad tave Perkūnas į žemę nugramzdintų! c) Kad tave devyni Perkūnai užmuštų! Ariogala, Kdn. LTA 832(188).

284. Nubaus tave Perkūnas! Kamajai, Rk. LTA 739(26).

285. Kad žaibas uodegą išsvilintų! Pilviškiai, Vlk. LTA 752(7).

286. Kad tave Perkūns viduržiemyje nutrenktų! Rsn. m. LTA 832(187).

287. Kad tave Perkūnų Perkūnai muštų! Pilviškiai, Vlk. LTA 752(6).

288. Kad tave Perkūnas sutrupintų kurioj pekloj! Subačius, Pnv. LTA 752(80).

289. Perkūnas nemato ir tave, ir tavo tokį(stiprų) alų! Joniškis, Brž. LTA 757(32).

290. Kad tave Perkūnas, panele jaunoji, kam taip daugel bernelių vilioji! (Iš dainos). Joniškis, Brž. LTA 757(34).

291. Trenk tave šventi Perkūnai! Velžis, Pnv. LTA 757(36).

292. Sušaukė visus perkūnus, vis tiek nepadėjo (vadinasi, smarkiai prisikeikė). Joniškis, Brž. LTA 757(31).

293. a) Perkūnka! b) Perkūngalvis! c) Perkūno cielius! Pušalotas, Pnv. LTA 757(26).

294. Tėvai kartais grasina savo vaikams, jei jie atsisakinėja, neklauso: „Loska Dievo, kad tave Perkūns nenutrenkia". Plateliai, Krt. LTA 758(9).

295. Viena motina, labai supykusi ant savo dukters, pasakiusi: „Kad tave Perkūnas nutrenktų!" Perkūnas ją ir nutrenkęs. Plateliai, Krt. LTA 758(8).

296. a) Kad tave žieminis Perkūnas muštų! b) Blogiems javams esant, sakoma: Užderėjo kaip Perkūno ūsai! Alt. v. LTA 761(4).

297. Kad tu Perkūno kūju būtum užmuštas! Kvietiškis, Mrj. LTA 828(44).

298. Kad tave Dievas Perkūnu užleistų, kur akmenys nedygsta! Aukštadvaris, Trk. LTA 828(43).

299. a) Ot velnias vaikas, kad jį Perkūnas! b) Tai velnias, nei Perkūnas nemuša! Kalvarija, Mrj. LTA 828(42).

300. a) Kad tave Dundulis sutriuškintų! b) Kad tave griausmas! Daugailiai, Utn. LTA 940(6).

301. Kad tave Perkūnas trenktų iš giedro dangaus! Kalvarija, Mrj. LTA 1001(495).

302. Kad tave Perkūnas dievulis trenktų! Mrj. m. LTA 1001(507).

303. Kad tave šv. Perkūnėlis! Liškiava, Alt. LTA 1041(102).

304. Kad tave Perkūnas į peklą nutrenktų ir nukryžiavotų! Prienai, Mrj. LTA 1001(505).

305. O tu, pelių Perkūne! Javaravas, Mrj. LTA 1001(502).

306. Kad tu nudardėtum su Perkūnu! Pilviškiai, Vlk. LTA 763(19c).

307. Perkūnkailis! Kybartai, Vlk. LTA 763(19a).

308. Bjauriausias keiksmas: „Kad tave Perkūns muštų po Baltramiejaus!", nes tuomet baisiausios būna perkūnijos. Vlk. (Bas., *FM*, 8).

308a. „Griausk, griaustinėlis, mušk, perkūnėlis, mano piktū bernelį" (Niemi A. R., Sabaliauskas A., p. 290, Nr. 1260).

309. „Kad tave Perkūnas sukultų" (Bezzenberger, *Lit. Forsch.*, 57).

310. „Dieve duok, kad tave Perkūns, švents Perkūns, Dievaitis, šventas Dievaitis užmuštų, užtrenktų" (Iš Brodowskio žodyno rankr.; žr. Schleicher, *Handb.*, p. 108 ir *Lit. Märchen usw.*, p. 189).

311. „Dieve duok, kad Perkūns pakilęs dešimt klafterių tave į žemę įtrenktų... Dieve duok, kad velns pagriebtų, nuneštų į padanges" (Schleicher iš *PrL.*, žr. Grimm, III, 68).

312. Perkūne, mušk vokietuką, kaip juodą velniuką! Plateliai, Krt. LTA 758(57).

313. Griaunant griaustiniui, žmonės vengia minėti žodį „perkūnas", nes esąs koks tai lyg Dievas, baisesnis už velnią, ir galįs uždegti ar nutrenkti ką. Aplamai, žmonės mano, ypač seniai, Perkūną buvus kokiu galingu dievaičiu ir keiksmo posakį „Kad tave Perkūnas kur trenktų!" laiko baisesniu, negu posakį „Kad tave velniai!" Ariogala, Kdn. LTA 1039(13).

9. KAIP ŽMONĖS ĮSIVAIZDUOJA PERKŪNĄ

314. Perkūnas, sako, esąs senukas vėšas su kūju, jis padangėmis ant debesų ugnies ratais važinėdamas žiūri, ką žmonės ant žemės veikia; ant ko supykęs, pradeda smarkščiai važiuoti ir dundėti, nog to paeina dardėjimas ir griausmas. Vlk. (Bas., *FM*, 7–8).

315. Kiti sako, Perkūnas esąs baisus vyras; jis kai supyks ant ko – o labiausiai ant velnių – tai kaip pradės padangėse akmenis leisti, vis vieną palei kitą, tai net žarijos ritasi, kai akmens susitrenkia. Vlk. (Bas., *FM*, 8).

316. Perkūnas – senis su varine barzda, vienoje rankoje laiko ožį už virvės, o kitoje kirvį. Kas nusikalsta, jis tuo kirviu į tą leidžia. Kirvis jam vėl atgal sugrįžta į rankas. Vlk. LTA 763(3).

317. Perkūnas – senis, pasikinkęs į dviratį ožį ir su juo važinėja po debesis. Jis rankose turi kirvį, ir jei kas prasikalsta, tai jis kirvį paleidžia. Kai kirvis krinta žemyn, sužiba ir vėl grįžta atgal. Kai jis važinėja po debesis, girdime griausmą. Vlk. LTA 763(4).

318. Perkūnas yra senis, kuris turi ilgą barzdą, apsivilkęs odiniais rūbais, turi plaktuką, su kuriuo leidžia ugnį. Pasikinkęs žilus arklius, visuomet trankosi po pasaulį visų apleistas. Mrj. m. LTA 1001(460).

319. Perkūnas tai yra žilas senis. Jis visada sėdi geležiniuose ratuose ir važinėja per geležinius tiltus. Greitai lekia tais geležiniais tiltais, ir iš po ratų lekia ugnys. Tos ugnys tai ir yra žaibai. Bildėjimas tai yra ratų daužymas į geležinius tiltus. Tas senis yra labai piktas ir kai baisiai įpyksta, tai svaido ugnies kulkas žemėn. Tai sako trenkia. Plungė, Tlš. LTA 284(711).

320. Žmonės Perkūną įsivaizduoja su ragais, šiurkštaplaukį, pasipūtėlį ir labai

baisų ant pažiūros. Jis būna apsirėdęs baltais ir juodais drabužiais. Jo ginklas yra kirvukas; vienas galas yra storas, kitas plonas, juodos spalvos, viduryje su skyle. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(262).

321. Perkūną įsivaizduoja kaip piktą senį, su ilga, žila barzda. Jis yra labai teisingas, ginklas jo yra žaibas. Perkūnas yra Dievo pagelbininkas. Mrj. LTA 828(265).

322. Perkūnas ir Žaibas yra du ponaičiai, apsivilkę raudonais marškiniais, ant jų užsimetę žalius ploščius, kurie išsiūti geltonais, panašiais į žaibus, raikščiais. Perkūno plaukai juodi, susigarbinavę, o Žaibo – ugniniai, panašūs į žaibus. Žaibas turi prie krūtinės pasikabinęs skrynelę, iš kurios jis sėja žaibus. Griaustinis iš tokios pat skrynelės laido kulkas, vienos yra pailgos, kitos panašios į kirvukus. Kvietiškis, Mrj. LTA 828(264).

323. Žmonės Perkūną įsivaizduoja senį su ilga barzda, ugniniais ratais. Rsn. v. LTA 832(18).

324. Perkūną žmonės įsivaizduoja Dievu. Jis apsirengęs ugniniais rūbais. Rsn. v. LTA 832(19).

325. Perkūną žmonės įsivaizduoja kaip galingą dievaitį, didele žila barzda ir apsivilkusį ugniniais rūbais. Kelmė, Rsn. LTA 832(20).

326. Perkūną žmonės įsivaizduoja stiprų vyrą, apsivilkusį ugniniais rūbais. Jis yra labai stiprus ir turi didelę žilą barzdą. Tytuvėnai, Rsn. LTA 832(21).

327. Žmonės Perkūną įsivaizduoja kaip senį su barzda, sėdintį vežime ir rūkantį pypkę. Šimkaičiai, Rsn. LTA 832(22).

328. Perkūną mūsų bočiai įsivaizdavo kaip vyrą garbiniuota barzda ir su vilyčiomis rankose; o ant jo galvos liepsna deganti. Bausdamas žmones, jis mesdavęs savo vilyčias ir žaibus. Tą ugnį, kuri dega ant jo galvos, vadina žaibais. Skaudvilė, Trg. LTA 832(25).

329. Žmonės Perkūną įsivaizduoja pagyvenusio amžiaus vyru. Jis važinėja dviračiu, ketvertu arklių pakinkytu. Yra apsiginklavęs ugninėmis vilyčiomis ir akmeniniais kirvukais. Rsn. m. LTA 832(27).

330. Perkūnas esąs didelis, stiprus senis ruda barzda. Girkalnis, Rsn. LTA 832(28).

331. Perkūnas esąs prašmatniai apsirengęs, po debesis skraidąs, muzikantas. Perkūnas mėgsta vestuves, dažnai jose būna muzikantu. Šiluva, Rsn. LTA 832(30).

332. Žmonės Perkūną įsivaizduoja kaip senį, pasišiaušusiais plaukais, piktą ir nepermaldaujamą. Ariogala, Kdn. LTA 832(33).

333. Žmonės Perkūną vaizduojasi kaip senį su žila barzda, važiuojantį ugnies vežimu. Kai smarkiai važiuoja, tai tada ugnys eina į šalis ir žaibuoja. Seredžius, Kn. LTA 832(35).

334. Perkūnas yra senelis su barzda. Ant jo galvos dega ugnis – žaibai. Rankoje jis laiko vilyčias. Ant kurio žmogaus jis supyksta, tam jis meta žaibus ir vilyčią. Nemakščiai, Rsn. LTA 832(38).

335. Žmonės Perkūną įsivaizduoja žilabarzdį senį, kurio galvos plaukai stovi pasišiaušę ir kiekvienas atskirai. Jo veido išraiška rūsti. Viduklė, Rsn. LTA 832(39).

336. Perkūnas yra kaip rūstus žmogus, pasikinkęs keturius baltus arklius, kuris važinėjąs po dangų. Šiluva, Rsn. LTA 832(37).

337. Perkūnas yra senis su dideliais ratais, važiuojąs labai akmenuotu keliu. Jis turi kirvelį ir su juo užmuša blogus žmones, gyvulius, katruose velnias gyvena. Panemunėlis, Rk. LTA 739(2).

338. Perkūnas yra didelė šmėkla su ugnies ratais. Panemunėlis, Rk. LTA 739(3).

339. Žmonės Perkūną įsivaizduoja seniu su balta barzda, važiuojantį per akmeninius kalnus raudonuose ratuose, pakinkytuose dviem arkliais, taip smarkiai, kad net ugnį skelia. Pandėlys, Rk. LTA 739(4).

340. Perkūną įsivaizduoja kaip baisybę suveltais plaukais, ilgais nagais, ugnį skeliančiais. Pušalotas, Pnv. LTA 757(2).

341. Žmonės įsivaizduoja Perkūną dideliu žmogumi ilga barzda, susiraukusiu veidu, rudu ilgu apsiaustu, juosta persijuosusiu. Turįs didelį vežimą ir du arkliu. Kupiškis, Pnv. LTA 757(126).

342. Žmonės įsivaizduoja, kad Perkūnas yra piktas vyras, kuris turėdamas rankoje botagą važinėja padangėmis po orą. S. Kalvarija, Mrj. LTA 828(1).

343. Žmonės Perkūną vaizduoja žilu seniu, kurio veido spalva panaši į mėnulio spalvą. Jo rūbai yra ugninis raudonas apsiaustas, po kurio slepiasi jo ginklai ir valdžios ženklai. Perkūnas yra apsiginklavęs sidabro lanku, iš kurio šaudo aukso vilyčiom(?), o po jo diržu arba ant diržo kabo titnaginiai kirvukai ir už diržo užkištos kulkos, kurios panašios į titnago gabalą, į žmogaus pirštą. Kirvukyje yra skylė. Ji iš pradžių yra plati, o tolyn siaurėja. Jo valdžios ženklas yra sidabrinis skydas su žaibo kreivąja linija (?). Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(8).

344. Žmonės Perkūną įsivaizduoja seniu su ragais. Rsn. LTA 832(690[1]).

345. Žmonės įsivaizduoja Perkūną kaip malantį žmogų. Šimkaičiai, Rsn. LTA 832(656[1]).

346. Žmonės Perkūną įsivaizduoja sėdintį ratuose ir važinėjantį po dangų. Rsn. LTA 832(665[1]).

347. Perkūną įsivaizduoja taip: drūtas senis ilga barzda ir ilgais pirštais. Pirštus judinant, eina kibirkštys, kurias mes vadiname žaibais. Rsn. LTA 832(674[1]).

348. Žmonės Perkūną įsivaizduoja seniu, sėdinčiu ant gražaus balto žirgo, aštriai pakaustyto. Kiti įsivaizduoja seniu su ilga, balta, pražilusia barzda, sėdintį gintaro soste, ant galvos užsidėjusį vainiką, nupintą iš auksinių ievos žiedų, vienoje rankoje laikantį arklį, o antroje auksinę lazdą. Rsn. LTA 832(16).

349. Perkūnas važiuoja su ratais per dangų, turi ilgą botagą; kai botagu pliaukšteli, tai žaibuoja. Mrj. m. LTA 1001(465).

350. Žmonės įsivaizduoja Perkūną baisiu seniu su ilga barzda. Jo ginklas yra Perkūno kulka. Mrj. LTA 1001(463).

351. Perkūnas – tai senas kalvis. Jam Dievas pavedė daryti šovinius ir šaudyti velnius. Mrj. m. LTA 1001(462).

352. Žmonės įsivaizduoja Perkūną baisiu milžinu; kai jis pradeda eiti, pradeda griaustėti. Mrj. LTA 1001(461).

353. Žemaičiai kartais vaizduojasi jį kaip raitelį, sėdintį ant ugninio žirgo ir svaidantį akmeninėmis kulipkomis, kurios vadinamos „Perkūno kulkomis" (Brč.).

354. Kartais, sako, Perkūną galima matyti pasivertusį paprastu medinčium ir bešaudantį savo priešus – velnius (Brč.).

355. Žmonės įsivaizduoja Perkūną kaip seną medžiotoją su šautuvu, kuris labai toli gali nušauti. Mrj. m. LTA 1001(467).

356. „Neužilgo žmogelis mato – ateina su muškieta ant peties rudbarzdis vyras medžiodamas... susitinka su kitu dailum augalotu vyru, su ruda barzda, taipogi medinčium... Ir susyk pamato ateinantį kitą medinčių, apsivilkusį su žalia mandiera, ant galvos su raudona kepuraite". Vlk. (Bas., *FM*, 11–12).

357. „Sutinka kitą medinčių, tokį jau didelį, kad galva ligi debesų". Seredžius, Rsn. (Bas., *LP*, II, 58, Nr. 9).

358. „Patiko tokį vyrą, didelį su ruda barzda". Vlk. (Bas., *LPY*, IV, 80, Nr. 86).

359. „Ateina Perkūnas šviesiai apsirengęs, su obšro krepšiu, dvivamzde muškieta..." Linkuva, Šl. (Dow-Sylw., *Pod. žm.*, II, 62).

360. Žmonės sako, kad Perkūnas esąs kunigaikštis su ugniniu kalaviju, ir kai su tuo kalaviju pašvytuojąs, tada žaibuoja. Rsn. LTA 832(8).

361. Žmonės įsivaizduoja Perkūną vyrą su apsiaustu, kurio rankose yra ugninis kalavijas – kai juo sušvytruoja, tada žaibuoja. Rsn. LTA 832(5).

362. Žmonės išsivaizduoja Perkūną jaunu jaunikaičiu. LTA 832(2).

363. Perkūną pavaizduoja jaunu ponaičiu. Rsn. v. LTA 832(660[1]).

364. Žmonės Perkūną įsivaizduoja gražiu jaunikaičiu. Jis turi kūjį. Kalvarija, Mrj. LTA 1001(468).

365. Žmonės Perkūną įsivaizduoja gražiu jaunikaičiu. Jis apsivilkęs gražiais rūbais, o ant galvos turi žaibų vainiką. Bet kai Perkūnas supyksta, jis pasidaro baisiu, ima nuo galvos žaibus ir mėto. Ariogala, Kdn. LTA 832(31).

366. Žmonės įsivaizduoja Perkūną lyg kokį dievaitį, kuris buvo garbinamas Deltuvos apylinkėj, vardu Jovišas. Pabaiskas, Ukm. LTA 1000(115).

367. Seniau žmonės įsivaizduodavo Perkūną lyg kokį dievaitį, kiti sakydavo, kad pats Dievas. Pagirys, Ukm. LTA 743(91).

368. Perkūną žmonės įsivaizduoja dievu, kuris apsirengęs ugniniais rūbais. Šiluva, Rsn. LTA 832(29).

369. Nusibosta Dievui sėdėti ir prižiūrėti pasaulį, jis sumano pasivažinėti. Atsisėda į didelius ratus. Pakinkyti yra keturi arkliai. Angelai – „furmonai", ir važiuoja lygiu keliu. Bet velniai jį nori išversti iš ratų, tai kaišioja akmenis ir rąstus. Bet kai Dievas nekrenta iš ratų, tai velniai spjauna – darosi žaibai. LTA 832(26).

370. Žmonės mano, kad Perkūnas yra rūstus baudžiamasis dievas. Įsivaizduoja jį važiuojantį padebesiais greitais ugniniais ratais, su kūju rankoje. Kiti dar sako, kad tai šv. Mykolas Arkangelas, važiuodamas ugnies vežime, muša piktas dvasias. Rsn. m. LTA 832(12).

371. Kitaip Perkūną vadina Alijošium. Kai apaštalas Alijošius buvo dar gyvas, tai jį Dievas su siela, su kūnu paėmė į dangų, ir jis kai važiuoja žemėn savo ugniniais ratais, tai smarkiai griaudžia, ir jį žmonės vadina Perkūnu. Rsn. v. LTA 832(76).

372. Žmonės Perkūną (griausmą) įsivaizduoja, kad tai šv. Alijošius važinėja vežime su dviem ratais, ant ko jis užpykdavo, į tą ir trenkdavo. Rsn. LTA 832(6).

372a. Kai žaibuoja, tai Ilijošius važiuodamas per dangų žiebia degtukus, dairinėjasi, kur nusitūpęs velniūkšlis, tai strieloms taip ir pyškina, kaip musias. Tverečius, Švnč. LMD I 474(589).

373. Žmonės Perkūną įsivaizduoja kaip Alijošių, sėdintį karietoje, pasikinkusį du baltus arklius, kuriuos valdo angelai. Rsn. m. LTA 832(24).

374. Perkūną žmonės įsivaizduoja šv. Alijošiumi, važiuojančiu su ratais per oro erdves. Mrj. m. LTA 828(7).

375. Perkūno nebuvo, Alijošius važinėdavo su arkliais. Šimonys, Pnv. LTA 757(3).

376. Perkūną vaizdavosi važiuojantį Alijošių po padangę, dviem baltais arkliais didelėj karietoj. Ratų dundėjimas – tai Perkūno garsas, o iš arklių pasagų skylanti ugnis buvo žaibas. Tauragnai, Utn. LTA 940(2).

376a. Kai griaudžia – Elijošius dangum dunda savo ratais, jis skraido sparnuotais arkliais, iš nasrų eina ugnis. Nočia, Ld. LMD I 474(617).

377. Griausmas – tai Alijošius su žila barzda. Kai griaudžioja, tai jis važiuoja per debesis (kiti sako, dangum), ir iš ratų ugnis tyška. Veiveriai, Mrj. LTA 1001(466).

378. Perkūnas yra kaip ir pranašas. Anas trijuos asmenys: Alijošius, Anoke ir trečias...(nepamena). Jie yra labai seni, su ilgomis(baltomis) barzdomis, baltais drabužiais apsivilkę. Jie važinėja karietoj, pasikinkę trejetą baltų arklių. Kamanos, vadelės ir šlajai yra ugniniai. Kamajai, Rk. LTA 739(6).

379. Perkūną žmonės įsivaizduoja kaip žmogų: Sinoką ir Elijoką. Jie važiuoja per akmenis viršuj debesų ir griaudžia. Viešintos, Pnv. LTA 757(141).

380. Žmonės sako, kad tai esąs Ainoks su Alijošium. Rsn. LTA 832(651[1]).

381. Perkūnas važiuoja dideliais ratais, kurie skelia ugnį, ratus traukia pora baltų arklių. Pirma Perkūno eina angelas Mykolas ir peiliu skiria debesis. Perkūnas vartoja: strėlas, kirvukus, įvairaus pavidalo ginklus, juos žmonės rasdavo po audros. Daugailiai, Utn. LTA 940(1).

10. PERKŪNO ŠEIMA

382. Kiti sako, esą devyni Perkūnai: aštuoni vyrai, o devinta merga. Kiekvienas jų turįs paskirtą sau metą, o tas metas, kurį valdo Perkūniutė, esąs baisiausias, su didžiuliais griausmais. Vlk. (Bas., *FM*, 8.)

383. Devyni Perkūnai yra. Girkalnis, Rsn. LTA 832(229).

384. Perkūnas turi devynis sūnus. Kai jis ant jų užpyksta, tai jis juos veja ir keikia. Nuo to kyla audra ir perkūnija. Kybartai, Vlk. LTA 763(21b).

385. Sakoma, kad savo žmoną jis esąs nutrenkęs. Likęs jis ir devyni vaikai. Rsn. m. LTA 832(220).

386. Perkūnai yra 7(9). Jie visi dabar niekuomet negriaudžia, griaus tik teismo dienoj. Rsn. m. LTA 832(226).

387. Perkūnas gyvena gausioj šeimoj. Savo vaikus Perkūnas irgi moko baladotis. Tačiau jo vaikai labai silpni – nemoka taip šaudyti, kaip tėvas. Perkūnas yra vienas, tik daug vaikų turįs. Šiluva, Rsn. LTA 832(225).

388. Esą septyni Perkūnai. Prieš paskutinį Dievo teismą kilsią kartu visi septyni Perkūnai, kurie nutrenksią Liucipierių. Plateliai, Krt. LTA 758(12).

389. Yra septyni Perkūnai. Vienas šlubas, Dievo nuskriaustas, kuris yra labai piktas, tas ir mušąs. Kamajai, Rk. LTA 757(38).

390. Perkūnai yra septyni; vienas iš jų raišas. Jei kurį metą pasitaiko raišasis, tai tais metais labai tranko ir daug nelaimių žmonėms pridaro. Nemakščiai, Rsn. LTA 757(39).

391. Perkūnų yra daug. Vienas vadinamas „Klišiuku". Jis labai tranko. Viduklė, Rsn. LTA 832(234).

392. Perkūnai yra septyni: šeši griaudžia, o septintas ne. Jis griaus tiktai paskutiniame Dievo teisme, nutrenks Ancikristą ir uždegs žemę. Trg. v. LTA 832(219).

393. Perkūnas turi žmoną, vaikus, brolius ir seseris. Perkūnai yra septyni: šeši geri ir vienas blogas. Yra sakoma, kad jis visą laiką tik trenkia. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(288).

394. Perkūnai yra septyni. Pirmas Perkūnas yra nesmarkus, antras smarkesnis, o septintas Perkūnas yra labai smarkus, vyriausias ir smarkiausias. Mrj. LTA 828(286).

395. Perkūnų yra septyni. Jie pasiskirsto darbus: vienas pirmadienį, kitas antradienį, trečias trečiadienį ir t.t. Pilviškiai, Vlk. LTA 828(287).

396. Perkūnas turi didelę šeimyną, nes girdėti bildant tai vienam, tai kitam gale; vienas negalėtų taip greit važinėti iš vieno galo į kitą. Rsn. v. LTA 832(233).

397. Perkūnas yra nevedęs. Jis yra perdaug rūstus, tad sau tinkamos nesurado. Perkūnai yra keturi: vienas rytų, kitas vakarų, trečias pietų, ketvirtas šiaurės. Ariogala, Kdn. LTA 832(228).

398. Perkūnas neturi nei žmonos, nei brolių ir seserų. Perkūnų yra šeši. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(65).

399. Perkūnas neturi nei žmonos, nei brolių, nei seserų, nes jis yra Dievas. Perkūnas yra tik vienas. Rsn. v. LTA 832(216).

400. Perkūnas neturi šeimos, Perkūnas yra dievaitis. Tytuvėnai, Rsn. LTA 832(218).

401. Perkūnas neturi šeimynos. Jo yra keturi broliai: rytų, pietų, šiaurės ir vakarų Perkūnai. Seredžius, Kn. LTA 832(230).

402. Perkūnai yra keturi. Vienas yra vakarų, kitas žiemių, trečias rytų ir ketvirtasis pietų Perkūnas. Todėl yra keturi, kad vienu kartu pasitaiko griausti visose keturiose šalyse. Skaudvilė, Trg. LTA 832(221).

403. Perkūnas turi tris savo brolius. Taigi, viso Perkūnų yra keturi. Vienas yra rytuose, kitas – vakaruose, trečias – pietuose, ketvirtas – šiaurėje. Nemakščiai, Rsn. LTA 832(232).

404. Piktoms dvasioms mušt yra uždėti du Perkūnu. Vienas tai Mykolo Arkangelo, o kito nepamena. Alt. LTA 374d(2067).

405. Žmonės Perkūną išsivaizduoja dviejuose asmenyse: Alijošius ir Trenktinis. Kupiškis, Pnv. LTA 757(131).

406. Perkūnai yra: rudeninis ir pavasarinis. Girkalnis, Rsn. LTA 832(224).

11. PERKŪNO ŽOLĖS IR GYVULIAI

407. Perkūnžolė – maža, mėlynai žydinti žolė, vartojama vaistams. Vlk. LTA 763(28c).

408. Perkūnėlis(žolė), vartoja gydymui. Kamajai, Rk. LTA 739(40).

409. Perkūndagis(žolė), vartoja gydymui nuo dieglio. Kamajai, Rk. LTA 739(39).

410. Grauzmažolynis. Švnč. LTA 840(181[5]).

411. Perkūno oželiai yra ir žolė, kurias degtine apipylus geria nuo pilvo skaudėjimo. Daugmetis augalas, augąs padirviais, panašus į mažuosius šermukšnėlius. Plateliai, Krt. LTA 758(21).

412. Perkūno žolėmis naudojasi velnio apsėsti žmonės. Velnias Perkūno bijo. Taigi, pauostęs Perkūno žolių, tą žmogų tuojau apleidžia. Šiluva, Rsn. LTA 832(272).

413. Perkūno žolės yra kitaip vadinamos grauzmažolės. Jas vartoja griaustiniui užėjus – deda ant ugnies, kad griaustinis nedaužtų į tuos namus. Švnč. v. LTA 759(6).

414. Yra ir Perkūno žolių. Pavasarį, dar negriaudus, žmonės tomis žolėmis rūko trobas, kad Perkūnas netrenktų. Kamajai, Rk. LTA 739(34).

415. Perkūno arba barkūnų žolė žydi baltai, yra ir geltonų, žiedeliai kaip dobiliukų. Reikia jomis namus parūkyti, tai nėra baimės griaudžiant. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(12).

416. Perkūno žolėmis vadinami barkūnai, jie turi ilgas šaknis, auga krantuose, žydi geltonai. Jais gydoma priepuolio liga. Mrj. LTA 828(294[2]).

417. Yra Perkūno žolės. Jas vadina perkūnžolėmis. Jas taip vadina dėl to, kad yra Perkūno užaugintos. Perkūnžoles vartoja gydymui nuo priepuolio, reumatizmo ir sauso kaulų gėlimo. Liudvinavas, Mrj. LTA 828(90).

418. Perkūno žolėmis rūkosi, kad Perkūno nebijotų. Sasnava, Mrj. LTA 828(94).

419. Yra baltai žydinčios Perkūno žolės, jas vartoja svirpliams, blakėms išnaikinti. Mrj. LTA 828(96).

420. Yra žolių, vadinamų perkūnžolėmis, perkūnais. Perkūnžoles vartoja gydymui nuo širdies skaudėjimo. Kazlai, Mrj. LTA 828(298).

421. Seniau žmonės mėgo Perkūno ropeles sodinti ant stogo viršūnės, spaliuose arba stogo šiaurės pusėj, kerpėse. Kur Perkūno ropelės auga, tenai Perkūnas netrenkia. Plateliai, Krt. LTA 758(25).

422. Reikia Perkūno ropeles apipilti degtine ir tą skysčių lašinti į skaudančią ausį. Plateliai, Krt. LTA 758(24).

423. Reikia Perkūno ropelių sultimi tepti sutinusius sąnarius. Plateliai, Krt. LTA 758(22).

424. Yra tokia Perkūno žolelytė, su kuria galima nupjauti įvairios geležys. Tos žolelės žmogus negali atrasti. Tą žolelytę gali atrasti tik ežys. Reikia ežio gūžtą su vaikais aptverti vielų tvora, kai ežys norės juos išleisti, turės atnešti tą žolelę ir vielas nupjauti. Tada čia pat tą žolelę galima atrasti ir pasiimti. Kupiškis, Pnv. LTA 757(133a).

425. Kuršėnų apylinkės žemaičiai sako, jog paukštis „Perkūno oželis" esąs Perkūno siųstas žmonėms pranešti apie būsimą perkūniją ir audras. Perkūno oželis prieš lietų tyliai kyla aukštyn ir staiga leidžiasi žemyn, lyg ožio balsu bliaudamas. Tą balsą padaro jo sparnai (Brč.).

426. Kai pavasarį pirmą kartą smuikuoja Perkūno oželis, bus perkūnija, pareis greit Perkūnas. Plateliai, Krt. LTA 758(20).

427. Paukštis Perkūno oželis vadinamas taip todėl, kad jis bemekendamas prišaukia audrą su perkūnija. Be to, kai griaudžiant jis sumekena, tai tuoj trenkia. Velžis, Pnv. LTA 757(45).

428. Yra paukštelis Perkūno oželis. Sako, jis prieš perkūniją balsiau rėkia, kaip ir praneša ateinant Perkūną. Subačius, Pnv. LTA 752(83).

429. Perkūno ožiukas arba žekutis. Kamajai, Rk. LTA 739(38).

12. KAIP ŽMONĖS AIŠKINA GRIAUSMĄ IR ŽAIBUS

430. Kai griauja, tai Perkūnas važinėja ir kirvuku mėto, kas tuo laiku keikia. Kybartai, Vlk. LTA 763(17c).

431. Kai griauja, Perkūnas važinėja su ratais. Kybartai, Vlk. LTA 763(10f).

432. Kai griauja, Dievas ožį apžergęs per debesis joja. Virbalis, Vlk. LTA 764(16c).

433. Kai Perkūnas nori linksmintis, tai jis paima būbną ir su koja duoda į jį, ir nuo to kyla griausmas. O kai įsikarščiuoja pirsteli, ir išlekia kulka, iš to trenkia. Kybartai, Vlk. LTA 763(12b).

434. Kur Perkūnas su uodega pasuka, tai ten ir trenkia. Šk. LTA 763(11a).

435. Kai Perkūnas laižosi, tai tuomet sužaibuoja. Šk. LTA 763(11c).

436. Jei kas negražiai kalba, tai Perkūnas įlenda pro kaminą ir kaip varlę įmeta į prūdą. Šk. LTA 763(11d).

437. Kai griaudžia, Perkūnas mala su girnomis. Virbalis, Vlk. LTA 763(9).

438. Trenksmas kyla, kai Dundulis važinėja ratais ir ratai labai tarška. Rsn. LTA 832(678[3]).

439. a) Perkūnas šaudąs piktąsias dvasias, tad ir kyla griausmas. b) Perkūnas važiuojąs per dangų su akmeniniais ratais, tad kyląs griausmas. Betygala, Rsn. LTA 832(661[2]).

440. Perkūnui jo priešininkas pridedąs akmenų ant kelio, kur jam reikią važiuoti, ir kai Perkūnas per juos važiuojąs, kyla griaustinis. Rsn. v. LTA 832(660[3]).

441. Žmonės kalba, kad griaustinis turi botagą ir švaistosi, kai botagas pliaukši, tai griaudžia. Kalvarija, Mrj. LTA 828(88).

442. Kad perkūnija grum, tai Pondzius baras. Užventis, Šl. LTA 267(222).

443. Dievas supyksta ant žmonių ir siunčia Perkūną žmones subarti, sudrausti. Mrj. v. LTA 828(21).

444. Sako, kad griaustint Perkūnas ratais važiuoja. Vaikams liepia melstis, nes Dievulis barasi. Sasnava, Mrj. LTA 828(32).

445. Kai žmonės negražiai kalba, tai ten Perkūnas parodo špygą ir trenkia. Kybartai, Vlk. LTA 763(17b).

446. Perkūno trenksmas kyla iš kalvio, danguje kaustančio arklius. Rsn. LTA 832(99).

447. a) Žmonės Perkūną įsivaizduoja Dievu, ir kai Perkūnas kur nors trenkia, žmonės sako, kad tai yra Dievo bausmė. b) Kiti sako, kai Perkūnas griauja, tai Dievas važinėja po dangų apžiūrėti savo karalystės. Rsn. LTA 832(668[1]).

448. Vienas Perkūnas susimuša su kitu, todėl ir kyla griausmas. Trg. v. LTA 832(132).

449. Griaudžia todėl, kad kai velnias lenda į trobą, Perkūnas į jį trenkia. Vabalninkas, Brž. LTA 763(14d).

450. Kai griaudžia, žmonės sako, kad Perkūnas šaudo velnią. Jei velnias pasislepia kokioj troboj, Perkūnas į ją trenkia ir uždega. Ariogala, Kdn. LTA 832(140).

451. Kuomet ima smarkiai griausti, sako, kad Griaustinis muša velnią. Skapiškis, Rk. LTA 739(11).

452. Žmonės, gyvendami sodžiuj, nežino, kas tai tokio yra, kad viršuj kas važinėja laike audros. Jie mano, kad tai važinėja Dievas ant ratų. Ir kai pasirodo žaibas, tai žegnojasi manydami, jog Dievas duoda žinią, kad persižegnotų ir tuo būdu velnią nuo savęs nuvarytų, nes galėtų Perkūnas užmušti. LMD I 848(5).

453. Kai Perkūnas padangėse griauja, tai Dievas barasi ant žmonių; jeigu kur trenkia, tai ten velnias tupėjo; jei į žmogų trenkė, tai pas tą žmogų velnias buvo. Naumiestis, Šk. (*LP*, III, 56, Nr. 1).

454. Kai griaudžia, tai kalvis Bruzgulis iš patrankų šaudo velnius. Mrj. LTA 1001(487).

455. Merkiniečiai dzūkai sako, kad jei griaustiniui griaudžiant trenkia, tai tada velniai yra šaudomi (Brč.).

456. Griaudžiant velnias su Dievu barasi. Kur velnias nutupia, ten Perkūnas trenkia. Merkinė, Alt. LTA 311(2[143]).

457. Kai griaudžioja, tai Dievas vejasi velnius ir muša. Sasnava, Mrj. LTA 1001(491).

458. Griaujant tėvai mažiems vaikams sako: „Klausyk, Dievulis važinėja" arba: „Dievas barasi", arba: „Vėšas tėvulis griaudžia". Vlk. (Bas., *FM*, 8).

459. Dievas supyksta ant žmonių ir ima važinėti ratais. Pušalotas, Pnv. LTA 757(9).

460. Kai griaudžia, Dievas per dangaus tiltą važinėja. Kybartai, Vlk. LTA 763(14b).

461. Dievulis, supykęs ant griešnų žmonių, daužo kumščia į stalą, todėl taip dunda. Virbalis, Vlk. LTA 763(15d).

462. Kai griaudžia, Dievas kulokais grūmoja. Virbalis, Vlk. LTA 763(14c).

463. Griaustinis kyla iš Dievo. Dar sako, kad Dievo pasiuntinys važinėja dangaus plotais, ir iš to kyla griausmas. Liudvinavas. Mrj. LTA 828(16).

464. Kai griaudžia, žmonės sako, kad Dievas bulves mieruoja. Vlk. LTA 763(8b).

465. Sako, kad šventieji tuščią bačką raičioja. Mrj. LTA 1001(494).

466. Kai griaudžia, Dievas nuo kalno statines ritina. Vlk. LTA 763(13b).

467. Kai griaudžia, Dievas rita akmenis žemyn. Vlk. LTA 763(15c).

468. Kai griauja, Dievas akmenis veža. Kybartai, Vlk. LTA 763(10g).

469. Kai griaudžia, tai ten viršuj akmenis iš vežimo verčia. Mrj. LTA 1001(488).

470. Kai griaudžia, tai angelai sukrauja aukštą kaminą iš plytų ir jį paverčia. Virbalis, Vlk. LTA 763(15a).

471. Danguje šventieji akmenis raičioja. Paežeriai, Vlk. LTA 1001(490).

472. Šventieji akmenis ritina danguje. Kai trenkia, tai vienas akmuo nukrito žemėn. Seredžius, Kn. LTA 832(144).

473. Griaustinio trenksmas kyla iš danguje esančių uolų, kurios pradeda griūti ir sukelia tokį bildesį. Griaustinio trenksmas kyla iš dangaus gyventojų surengtos puotos: jie ten pradeda šokti ir sukelia tokį bildesį. Rsn. LTA 832(668).

474. Perkūnas ir kiti dievaičiai mėgsta linksmintis, šokti. Kai jie danguj šoka, žemėj girdėti Perkūno trenksmas. Rsn. LTA 832(117).

475. Dievas su ratais per dangų bruku važiuoja. Mrj. m. LTA 1001(483).

476. Statines akmenų raičioja danguje po bruką, tai už tai griausti. Igliškėliai, Mrj. LTA 1001(484).

477. Šyvis danguje važiuoja su akmenimis, tai už tai griausti. Igliškėliai, Mrj. LTA 1001(485).

478. Kai griaudžia, Dievas veža rudenį rugius namo. Pilviškiai, Vlk. LTA 763(13a).

479. a) Sako, kad Dievas danguje mala miltus, ir kai girnos sukasi, sukelia bildesį, vadinamą trenksmu. b) Dar pasakoja, kad Dievas po dangų važinėjąs ratus akmenų prisikrovęs ir sukeliąs bildėsį. O kad dangus nėra lygus, tai nevienodai ir bilda. Rsn. LTA 832(679[3]).

480. Ant lubų bulves pila. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(3).

481. Žmonės pasakoja: kai mes girdime griaujant, tai Dievas važiuoja su pilnomis vandens bačkomis. Kybartai, Vlk. LTA 763(18a).

482. Įdomiai vaizduojamas lietus ir Perkūnas Žemaičiuose, Šaukėnų apyl., Šl. aps. Kai Perkūnas griauna, žaibuoja ir lietus lyja, čia yra sakoma, jog tai Dievas padebesiais vežioja vandens kubilą. Kai vandenį išpilia, tai pasidaro lietus, o kibirkštys, išskeltos ratų ir arklių kanopų, tai žaibai (Brč.).

483. Šventieji susipyksta ir pradeda akmenimis mėtytis. Akmenys puola ant dangaus grindų, ir iš to kyla griausmas. Kurie akmenys didesni, pramuša grindis ir įtrenkia. Vlk. LTA 763(7).

484. Dievas mediniais laiptais rita akmenis. Būbleliai, Šk. LTA 828(270).

485. a) Perkūno balsas kyla tada, kai malūnininkas meta akmenį, tas akmuo susimuša į debesį, tai iš to kyla žaibai. b) Kiti mano, kad Dievas važinėja po dangų ir kai užvažiuoja ant akmens, tai iš to kylą trenksmas ir žaibai. c) Kiti dar sako, kad debesis į debesį trinas, ir iš to kyla griausmas ir žaibai. Žaibai, neturėdami kur dėtis, krenta žemyn. d) Kiti dar sako, kad šv. Petras dedąs į krūvą rąstus, ir kai debesis užkliudo, tai rąstai griūva ir trinas, tai iš to kyla griausmas. Šimkaičiai, Rsn. LTA 832(656[3]).

486. a) Dievas supykęs labai rūsčiai barasi ant žmonių. Ypatingai įkalbama vaikams, kad Dievas barasi už jų blogus elgesius. b) Sakoma, jog Dievas važiuojąs pasivažinėti. Jį veža šv. Alijošius keturiais žiliais. Kalvarija, Mrj. LTA 828(13).

487. Kai griaudžia, tai danguj girnomis mala miltus. Kalvarija, Mrj. LTA 1001(493).

488. Kai griaudžia, tai sako, kad Dievas pupas ar žirnius mala. Mrj. LTA 828(24).

489. Dievas pyragus mala. Pagiriai, Mrj. LTA 743(93).

490. a) Statines raičioja po dangų. b) Akmenis rita. c) Dryžulis su ratais važiuoja. d) Su grumantais važiuoja. Mrj. v. LTA 828(30).

491. a) Dievas kamine bulves mieruoja. b) Griausmas kyla iš debesų trynimosi į vienas kitą. c) Kai Perkūnas šaudo velnius, tai taip garsiai lankas braška. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(37).

492. Danguje esą pastatyti bosai, pilni vandens. Maži angeliukai žaisdami mėto įkaitintas kulkas į tuos bosus. Vandenyje kulka sprogsta, ir žemėje girdėti jos trenksmas. Angeliukai ne visuomet pataiko, matyti, blogi šauliai. Kai nepataiko, kulkos krenta į žemę ir tada trenkia. Skaudvilė, Trg. LTA 832(148).

493. Gudas su plytom važiuoja. Girkalnis, Rsn. LTA 832(104).

494. Raseinių apskrity žmonės sako, kad kai žaibuoja, tai Dievas braižo degtukus ir pliekia (ugnis). LTA 370(60[4]).

495. Dievas į svečius važiuoja. Mrj. LTA 828(274).

496. Yra žemėje labai maži raudoni vabaliukai. Kai Dievas, juos pasikinkęs, per dangų važinėja, tai griausti. Būbleliai, Šk. LTA 828(273).

497. a) Dievas gąsdina žmones už jų griekus. b) Velniai daužosi. c) Alijošius su ratais po debesis važinėja. d) Akmenis raičioja: sudeda ant stalų, tai kai pradeda raičioti, tik bildu bildu, dangus gal sugriūti. e) Dievas barasi. f) Perkūnas velnius daužo, Perkūnas velnius į peklą nutrenkia. Kazlai, Mrj. LTA 828(269).

498. Jei griaustinis griaudžia, tai žmonės sako, kad šv. Elijošius su ratais važinėja. Jei žaibuoja, tai Elijošius labai greitai po uolas važinėja, net ugnis iš po ratų pilasi į visas puses. Tverečius, Švnč. LMD I 399(17).

499. Kai Perkūnas griaudžia, tai ten žmogus, vadinamas Alijošium, važiuoja su šyvais arkliais per akmenis, ir kai smarkiai sutrenkia, tai mes girdime Perkūną griaudžiant. Grinkiškis, Kdn. LTA 1039(10).

500. Sako žmonės: kai griaudžia, tai Dievas, pykdamas ant žmogaus, siunčia šv. Elijošių. Ir jis važiuoja per grįstą akmenimis kelią žmonių draustų. Ir visuomet šv. Elijošius važinėdamas parodo Dievo rykštę, o paskum vėl toliau važiuoja, pakol žmonės nenusiramins. O jeigu žmonės neklauso, tai suduoda žmonėms su velnio rykšte, o paskum vėl važiuoja toliau. Norėdami, kad Dievas nepyktų, žmonės degina grabnyčią ir rūko šv. Jono žolynėliais namus. Vln. m. LMD I 656(10).

501. Šv. Alijošius vandenį vežioja. Vlk. LTA 763(14a).

502. Žmonės Perkūną įsivaizduoja, kad Alijošius važiuoja per dangų, o kai važiuoja į pakalnę, tai tada labai baldosi. Tuo metu ir girdėti griaunant. Rsn. LTA 832(670[1]).

503. Šv. Elijas važinėjasi su ugniniais ratais, ir kai važinėdamas labai trankosi, girdėti trenksmas. Kai pro debesis išlenda ratas, pasimato ugnis. Kai Dievas barasi, girdėti jo barimosi aidas perkūnijos pavidale. Rsn. LTA 832(666[2]).

504. Kai šv. Alijošius važiuoja per debesis dideliu vežimu, užkinkytu ketvertu arklių, tai mes girdim griaudžiant. O kai jis su savo ilgu botagu pliaukštelia, tai girdimas trenksmas. Bartininkai, Vlk. LTA 828(85).

505. Žmonės kalba ir vaikams pasakoja, kad šv. Elijošius važiuoja keturiais arkliais per dangų. Žaibas atsiranda iš po ratų, o griausmas kyla nuo to dundėjimo. Pabaiskas, Ukm. LTA 1000(117).

506. a) Alijošius važiuoja su dviem raudonais ratais ir su trim arkliais. Kai

važiuoja – liepsna. b) Palyginimas: „Važiuoja, kaip ir Perkūnas!" Kamajai, Rk. LTA 739(19).

507. Kai griaudžia, tai Elijošius per bruką važiuoja, jo ratai tarška. O kai žaibuoja, tai arkliams botagu pila. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(40).

508. Šv. Alijošius važinėja virš debesų karieta, pasikinkęs porą širmų arklių, ir lekia tiek, kad iš po ratų ugnis eina, tą žmonės mato žaibo pavidale. Naujamiestis, Pnv. LTA 757(19).

509. a) Ulijėšius jaunus kumeliukus pravažinėja. b) Ulijėšius velnių nemyli, tai juos daužo strėlom. Švnč. LTA 759(17).

510. Trenksmas kyla nuo šūvio, kurį šauna šv. Alijošius į kipšą. Naujamiestis, Pnv. LTA 757(11).

511. Šv. Alijošius važiuoja per debesis ir akmenim grįstais keliais ir dudena. Ir jeigu pamato kipšą, trenkia savo kulka. Mrj. LTA 828(271).

512. Trenksmas – Alijošiaus kulkos, paleistos į velnią. Šiluva, Rsn. LTA 832(136).

513. Kada griausti, tai žmonės sako, kad važiuojąs per dangų šv. Alijošius. Pasipina velnias, todėl griaustinis ir trenkia. Mrj. LTA 828(33).

514. a) Alijošius išvažiavo pasivažinėti ir pasislėpusius velnius išbaidyti. b) Manoma, kad trenksmas kyla, kai Alijošius važiuoja nelygiais keliais, nuo ko iš po ratų ugnis pilasi – tai žaibuoja. Trenkia tada, kai jis užvažiuoja ant akmenų. Rsn. m. LTA 832(133).

515. Ainokas su Alijošiumi važinėja ratais, kai smarkiai važiuoja, tai smarkiai bilda, dėl to ir kyla toksai trenksmas. O kai ugnys eina iš arklių šnervių, tai ir žaibuoja. Rsn. LTA 832(654[2]).

516. Ainoks su Alijošiumi gimė ir nemirė (jie gyvi pateko į dangų), tai Dievas jiems leido važinėtis po orą (kai debesys užeina) su ratais, kurie buvo ugniniai, o arkliai labai geri, ir kai jie važinėjasi, tai iš šnervių ugnys eina. Rsn. LTA 832(654[1]).

517. Kai Ainokas su Alijošium pakilo į dangų, tai Dievas leido jiems važinėtis po dangų ugniniais ratais. Kai jie važiuoja, tai ratai bilda, ir iš šnervių arkliams eina ugnys. Iš to kyla žaibai ir trenksmas. Rsn. LTA 832(651[3]).

518. a) Alijošius ir Ainokas po dangų važinėja su geležiniais ratais. b) Dievas pyragus mala. Karsakiškis, Pnv. LTA 757(148).

519. a) Kai griaudžia, žmonės sako, kad Alijošius ir Trenktinis važiuoja pasivažinėti. Kai vežimas parvirsta ant šono, tai tada esti didelis trenksmas. b) Kai griaudžia, tai tėvai vaikams sako, kad žmonės esą nebegeri, nesimeldžia Dievui, todėl Perkūnas važiuojąs jų perspėti. Kupiškis, Pnv. LTA 757(128).

520. Alijošius su Maiziešiumi per debesis važinėja. Skapiškis, Rk. LTA 379(13).

521. Šv. Petras po dangų važinėja. Kybartai, Vlk. LTA 763(10c), Merkinė, Alt. LTA 879(23).

522. Kai šv. Petras važiuoja su ratais, tai jo arklių kanopų ir ratų dundesys yra griausmas, o arklių kanopos žaibus mėto. Rsn. LTA 832(676[3]).

523. Kai griaudžia, tai šv. Petras važiuoja su ratais. Šk. LTA 763(11b).

524. Žmonės mano, kad danguj važinėja Dievas su Petru. Kai ratukai kur sutrinksi, tai griaudžia. Girkalnis, Rsn. LTA 832(102).

525. Šv. Petras Dievą ratukais vežioja po dangų ir bilda, o žaibuoja tada, kai angeliukai paskui vejasi ir pargriūva. Girkalnis, Rsn. LTA 832(107).

526. Šv. Petras mala miltus. LTA 832(664b).

527. Šv. Petras nukasęs bulves, sudedąs į maišus ir vežąs į rūsį. Bepilant kai kada iškrintanti bulvė ir krintanti žemėn, o kai šventas Petras nori ją pagriebti, tai iškiša ranką, o ranka smarkiai kryžuojama, tai pasidarą žaibai. Viduklė, Rsn. LTA 832(659 III).

528. Šv. Petras mala rugius, girnos besitrindamos padaro žaibus, o per nelaimę iškritusi girna krintanti žemėn. Viduklė, Rsn. LTA 832(659 II).

529. Šv. Petras akmenis raičioja! Pilviškiai, Vlk. LTA 752(55).

530. Griaudžia, kai šv. Petras akmenis skaldo. Šiluva, Rsn. LTA 832(101).

531. Kai žaibuoja, tai šv. Petras stovi prie dangaus vartų ir skelia į titnagą ugnelei uždegti. Virbalis, Vlk. LTA 763(16b).

532. Griaudžiant sako: „Šv. Mykolas su ratais važinėja". Merkinė, Alt. LTA 1041(97).

533. Šventas Mykolas važinėjąs po dangų, porą arklių į vežimą pasikinkęs. Vežimas pilnas pridėtas akmenų. Kai smarkiai važiuojąs, tai tačkoje akmenys kitas į kitą smarkiai mušasi, pasidaro didelis bildesys. O arkliai, mušdami smarkiai pasagomis, padarą žaibus. Viduklė, Rsn. LTA 832(659[1]).

534. Žmonės sako, kad šv. Mykolas su dalgiu rankoje pjausto debesis. Viduklė, Rsn. LTA 832(659 IV).

535. Kai šv. Morkus atvažiuoja iš pragaro, pradeda važinėtis danguje, tai girdėtis griausmas. Rsn. LTA 832(674[3]).

536. a) Norkus po peklą važinėja. b) Liucipierius akmenis skaldo. Šunskai, Mrj. LTA 828(36).

537. Kai griaudžia, šv. Juozapas važiuoja su statine pasivažinėti. Kybartai, Vlk. LTA 763(13c).

538. Vaikams sako, kad orą valdąs šv. Jackus. Šis liepiąs pranašui Elijui ir Perkūnui, ir juodu važiuoja ratais. Kur pamatę velnią, meta granatą, ta trūkstanti ir vietoj velnio ką nors kitą nuskaudžianti. Sasnava, Mrj. LTA 828(25).

539. Važinėjąs šv. Jurgis po dangų. Šiluva, Rsn. LTA 832(146).

540. Kai griauja, Antikristas su pečium važinėja. Vlk. LTA 763(10b).

541. Žmonės sako, kad Perkūnas griaudžia, tai jau artinasi pasaulio galas, nes dabar Alijošius važiuoja su geležiniu pečiu, iš kurio matosi ugnis ir girdisi toks bildesys. Ariogala, Kdn. LTA 832(142).

542. a) Šv. Petras su ratais po dangų važinėjasi. b) Šv. Alijus ugnies vežime važinėjas po dangų. c) Morkus po peklą daužosi. d) Šventieji rugius mala danguj. Rsn. LTA 832(14).

543. a) Šv. Alijošius važinėjąs danguj ugniniais ratais, o tuos ratus veža šeši dideli širvi arkliai. b) Šv. Petras bulves į rūsį pila. c) Šv. Petras rugius maląs. d) Šv. Petras supyksta, kai žmogus kokį nors blogą darbą padaro, ir savo didžiule lazda į dangų (šeria), ir dėl to kyla griaustinio trenksmas. Rsn. LTA 832(125).

544. Kai griaudžia, tai žmonės sako, kad velniai trankosi po peklą. Pajevonys, Vlk. LTA 763(8c).

545. Kai per Vėlines griauja, tai sakoma, kad velniai aplink dūšias šokinėja, kad jos negalėtų pagalbos iš žmonių prisišaukti, ir tas šokimas yra griausmas. Alsėdžiai, Tlš. LTA 763(6).

546. a) Sako, kad velnias važinėja su dideliais ratais. b) Sako, kad velnias statinėje didelį akmenį raičioja. Mrj. LTA 828(19).

547. Kai griaudžioja su lietumi, tai velniai eina maudytis, o Perkūnas juos tranko akmenimis. Šunskai, Mrj. LTA 1001(479).

548. Kai griaudžia, tai velniai mušasi dėl sosto. Liudvinavas, Mrj. LTA 1001(480).

549. Kai griaudžia, tai velnias skūrą dirba žmonių griekams rašyti. Su kūju kai kala, tai girdisi trenksmas, net kibirkštys – žaibas pilasi. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(2).

550. Kai didelis griausmas eina, tai žmonės kalba, kad eina šėtono galybė.

Mat velnias vis prašo Dievo, kad jam duotų didesnę valią. Tai kai velnias iš Dievo apveizdos ištrūksta, tai baisi perkūnija būna. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(5).

551. Perkūnija yra dangaus ir žemės dvasių kautynės. Viduklė, Rsn. LTA 832(40).

552. Judošius su Kaipošium važinėja ir griaudžia. Juodupė, Rk. LTA 739(17).

553. Užpelkių k. gyventojai mėgsta Perkūnui bildant posakį: „Brazdeikis parvažiuoja su savo peklaračiais". Plateliai, Krt. LTA 758(75).

554. Griausmas kyla iš to, kad vienas debesys trinasi į kitą, tada pasidaro žaibas ir griausti. S. Kalvarija, Mrj. LTA 1001(489).

555. Išėjo žmogus naktį arklių ganytų. Naktį užėjo debesys, ir pradėjo griaust. Anas buvo girdėjęs, kai griausmas kai kada galima pamatyt. Dabar žmogus ir akis ištempęs, žiūri į debesį, ar nepamatys griausmo. Tik žiūri – išėjo iš vieno debesio avinas su dideliais ragais, ir iš kito debesio toks pat, ir kad susibadė ragais, tai iš jų net ugnis sužaibavo ir taip smagiai suterškėjo, kad net miške medžiai nukriokė. Tai matai, iš kur griausmas griaudžia ir ugnis žaibuoja. Dusetos, Zrs. LTA 10a(55).

13. PERKŪNKULKĖS

556. Perkūnas šaudo varinėmis ir akmeninėmis kulkomis. Į velnią trenkiant, jo kulka eina gilyn į septynis stuomenis, ir kasmet iš žemės aukštyn vieną stuomenį kyla. Septyniems metams praėjus ją randi ant žemės gulinčią. Vlk. (Bas., *FM*, 10).

557. Perkūnas muša nekrikštytą žmogų Perkūno kulka. Kur ji pakliūva, ten ją galima rasti po 7 metų (Dow-Sylw., *Pod. žm.*, II, 473[3]).

558. Perkūno kulka atnešanti žmogui ir namams laimę, apgindama nuo Perkūno įtrenkimo, todėl dedą jas ant slenksčių naujose trobose; raganoms arba velniams jodant naktį arklius, tokia kulka, pakišta po ėdžiomis arba pakabinta ant drobynos, paliuosuojanti juos nuo nelabųjų (K. Tyszkewicz, *O kurhanach na Litwie i Rusi zachodniej*, Berlin, 1868, p. 179 = *LT*, III, 2, p. 322).

559. Akmens kirvukas deda prie trobos slenksčio, kad apsaugotų trobą nuo griausmo. Šeimininkės deda juos į duonos tešlą, manydamos, kad duone geriau iškeps (Tyszkiewicz, *O kurhanach*, p. 91).

560. Akmens kirvukas arba vad. strėla yra raganų čėravojimo pasūdžia. Todėl kiekvienas čėrauninkas turi turėt tą strėlą. Burtininkas, vad. čėrauninkas, kuris neturi to kirvuko, nelaikomas ir burtininku. Apie jį sakoma: „Šūdas iš jo ne čėrauninkas" arba: „Iš jo čėrauninkas, kaip iš ožio agradninkas". Zrs. LTA 11(18b).

561. Randamus laukuose akmeninius kirvukus vadina strėlomis. Perkūnas griausdamas paleidžia strėlą, tad ji kur pataiko, ten ir trenkia. Be to, kur toji strėla nukrenta, ten Perkūnas dažnai muša ir kitą kartą. Zrs. LTA 11(18a).

562. Perkūno ginklas – kulka. Kai jis trenkia, tai ta kulka įlenda per 9 stuomenis į žemę, o paskui per 9 metus iškyla. Mrj. LTA 828(3).

563. Perkūnas trenkdamas meta degantį kirvį, kuris įsismeigia giliai į žemę. Po trylikos metų tas kirvis iškyla į viršų ir tinka paprastam naudojimui kaip geras įrankis. Daugėliškis, Švnč. LTA 759(5).

564. Perkūno kulkos yra akmeniniai kirveliai, kuriais jis stengiasi užmušti velnią. Jei jis nepataiko į velnią, tuomet kirvelis įsmenga į žemę 7 sieksnių gilumon. Po 7 metų jis išlenda viršun. Žmogus, radęs šį kirvelį, būna labai laimingas. Tverečius, Švnč. LTA 759(4).

565. Žmonės labai norėdavo tas kulkas rasti. Trenkimo vietoj duobes kasdavo, bet giliai žemėj jokių žymių neradę, sakydavo: „Žemė užsiraukė – nebėra jokių pėdsakių". Plateliai, Krt. LTA 758(82).

566. Perkūno kulkomis seni žmonės vadina akmeninius kirvukus. Seni žmonės sako, kad Perkūno trenktam medyje arba giliai žemėje rasi Perkūno kulką. Karsakiškis, Pnv. LTA 757(150).

567. Perkūno kulkos yra akmeniniai kirvukai, juos vartodavo gydymo reikalams ir laikydavo šventu dalyku. Kupiškis, Pnv. LTA 757(41).

568. Yra Perkūno kirveliai – tai yra tokie akmeniniai kirveliai, rasti žemėse arba kur nors prie nuspirto medžio. Kas turi Perkūno kirvelį, tai į to namus niekuomet netrenkiąs Perkūnas. Panemunėlis, Rk. LTA 739(31).

569. Perkūno kulkos yra mėlyni akmenys, panašūs į kirvukus. Perkūno kulkas žmonės vartoja nuo priepuolio, gauto griaudžiant. Jas vartoja taip: priskuta ir išvirus geria. Liudvinavas, Mrj. LTA 828(68).

570. Tai yra kūjelis, kuris tinka kylančiam navikauliui išgydyti, reikia su juo tą vietą trinti. Mrj. LTA 828(69).

571. Perkūno kulkos tai yra tokie akmeniniai kirvukai su apvalia skyle. Jas vartoja gydymui: patrina jomis kokius nors skaudulius, navikus, karpas, pažandes. Trina ir gyvulius, kai būna nesveiki ir neėda. Sasnava, Mrj. LTA 828(75).

572. Apvalūs akmenys su skyle viduryje vadinami Perkūno kulkomis. Kai trenkia, Perkūnas meta tą kirvuką. Sasnava, Mrj. LTA 828(2).

573. Kai Perkūnas smarkiai tranko, tai žmonės sako, kad šaudo žemėn akmeniniais kirvukais, kuriuos ir vadina Perkūno kulipkomis. Juos atradę laiko, ir kai apserga gyvulys, tai tą kirvuką įdeda į verdantį vandenį, o paskui sugirdo tą vandenį. Viešintos, Pnv. LTA 757(20).

574. Perkūno kulka yra rudas apskritas akmenukas. Juos vartoja vaistams: sutrina ir geria nuo gumbo, jeigu iš žaizdos kraujas bėga, tai patrina su juo, ir kraujas nebėga. Būbleliai, Šk. LTA 828(295).

575. Apvalius akmenis su skylėmis, kurie vadinami Perkūno kulkomis, vartoja gydymui nuo dedervinių. Reikia dedervinę juo patrinti. Sasnava, Mrj. LTA 828(78).

576. Kai Perkūnas trenkia kur į kokią vietą, tai po septynių metų iš žemės išeina Perkūno grankulka, kuri yra labai vaistinga: jeigu auga navikas, reikia patrinti ir išnyksta; jeigu karvės speniai pasigadina, reikia patrinti ir pasitaisys. Grinkiškis, Kdn. LTA 1039(15).

577. Pas Jatkauską yra akmeninis kirvis, jie tą kirvį pavadino Perkūno strėle. Vieną kartą ėjo Jatkauskas į mišką ir pamatė Perkūno parverstą storą medį. Jis, priėjęs arčiau, pamatė akmeninį kirvį. Tai ir praminė jį Perkūno strėle. Širvintai, Ukm. LTA 1039(16).

578. Tai buvo 1915 m. liepos mėn. 20 d. Po smarkios audros su perkūnija Kanapeckienė (Bilaišių k., Dusetų par.) išėjo daržan skinti lapų. Beskindama pamatė prie savęs Perkūno įtrenktą žilvitį, o po žilvičiu rado juodą glūdyto akmens kirvuką. Kanapeckienė jį dar šiltą paėmus ir drebėdama bijodama parnešė namo. Laikė jį, kaip didžiausią vaistą. Nuo to tas Perkūno kirvelis visame Bilaišių kaime buvo vartojamas kaip vaistas. Jei atsirasdavo ant tešmens karvėms karpų, patrindavo kirveliu karpas, ir jos nunykdavo. Visi tiki, kad kirvelis tikrai turi gydomąją galią. Už tai labai sunku jį išgauti. Tik Lapienio vaikai, kurie lankė pas mane mokyklą, paėmė nuo bobų slapta ir man įteikė 1927 m. kovo 10 dieną. B. Zaleskis, Bilaišiai, Zrs. LTA 11(87).

579. Prieš karą K. Būga, būdamas studentas, dažnai atlankydavo Vazgelių-Drageliškių piliakalnį, Dusetų par. Jį pakasinėdavo, tyrinėdavo. Ten jam ir

pasisekė vieną kirvelį rasti. Parnešęs jį namo į Pažiegės k., Dusetų par., matyt, bus kur užmetęs, kad ir pats nerado. Vėliau jį radę profesoriaus broliai ėmė vartoti kaipo gydomąją priemonę. 1927 m. gegužės mėn. 15 dieną Būgos vaikai, kurie lankė pas mane mokyklą, atnešė tą kirvelį man. Jis pas mane ir randasi. B. Zaleskis, Bilaišiai, Zrs. LTA 11(88).

580. Akmens kirvuku (Perkūno strėle) gydoma, trinama nuo gyvatės įkirtimo, nuo karvių išputimo; kad kiaulės savo paršelių nesuėstų, kiekvieną kirvuku patrina. Ant karvės spenių karpoms atsiradus, trina, gydo vis tuo pačiu kirvuku. Ir daugelį kitų ligų juo gydo. Zrs. LTA 11(18c).

581. Jei karvės tešmuo ištinsta, patrinti su Perkūno kirveliu. Šešuoliai, Ukm. LTA 992(162).

582. Perkūnas nuolatos pyksta ant velnio. Savo akmeninėmis kulkomis jis šaudo į velnią. Perkūno kulkos vartojamos įvairioms žaizdoms gydyti, sumaltų kulkų milteliais barsto žaizdą. Šiluva, Rsn. LTA 832(248).

583. Perkūno kulkos yra randami laukuose titnaginiai akmenėliai. Jų vidurys yra visuomet kiauras, nes taip yra Perkūno sudaryti, kad geriau būtų šauti. Jas vartoja vaistams, pila ant žaizdų, paskutę į miltelius. Rsn. LTA 832(249).

584. Perkūno kulkas vadina „laumės speniais". Radę „laumės spenius", žmonės vartoja pasigydyti nuo rožės. Tytuvėnai, Rsn. LTA 832(240).

585. Perkūno kulkas vadina „velnio pirštais". Radę Perkūno kulką, žmonės ja trina skaudamą vietą. Rsn. v. LTA 832(238).

586. Perkūno kulkos yra tokie maži apvalūs ritinėliai, juos žmonės dažnai vartoja nuo gyvatės įgėlimo: sutrina ir užpila ant žaizdos. Ariogala, Kdn. LTA 832(252).

587. Perkūno kulkos yra pailgi akmenėliai, kuriuos randa laukuose ir žvyrynuose. Juos vadina „velnio pirštais" ir „skauspeniais". Juos žmonės vartoja gydymui: sutrynę pila ant žaizdos. Kai karvių sugenda pienas, tai tais „skauspeniais" ištrina tešmenis. Seredžius, Kn. LTA 832(254).

588. Strėlom gydo sutinimus. Kai sutinsta ranka arba koja, tai strėla trina. Karvėms tešmenis trina, kad duotų pieno arba nuo sutinimo. Švnč. LTA 759(19).

589. Apskritą mažąją, lyg ir kiaušinio pavidalo, Perkūno kulką reikia saldžiame (nerūgusiame) piene pavirinti ir gerti nuo puolamosios ligos. Plateliai, Krt. LTA 758(19).

590. Perkūno kulka yra naudinga gydymui: jei kyla ant kaklo koks skaudulys ar užima gerklę, tai reikia pasirišti po kaklo ir nešioti, kol prapuola. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(42).

591. Juodas nuzulintas akmens gabaliukas vadinamas Perkūno kirveliu. Sutrynę šmotelį Perkūno kirvelio ir sumaišę su vengrių devindrekiu, rūkydavo karves. Panemunis, Rk. LTA 739(29).

592. Perkūno kulkos randamos laukuose, pailgos, gelsvos spalvos, dar vadinamos „kaukaspeniais". Jos vartojamos mažiems vaikams gydyti, kai neužgyja bambelė ir pradeda pūliuoti, ir karvių speniams, kai speniai suskilę ir tešmuo sutinęs. Gydoma taip: paima kaukaspenį, peiliu priskuta iš jo miltelių, priskustus miltelius apibarsto vaikui ant bambelės, karvei ant tešmens ar į suskilusias vietas. Pagiriai, Ukm. LTA 743(95).

593. Perkūno kulkos dar vadinamos „velnio pirštais" arba „skauspiliais". Vartojama, sutrinus į miltus, ant žaizdų pilti, skausmui numalšinti. Vartojimui yra geresni, per kuriuos eina perdėm skylelė, nes greičiau mačija. Mrj. LTA 828(361).

594. Perkūno kulkos vartojamos įsisenėjusiems skauduliams gydyti. Reikia paimti Perkūno kulkos ir užskusti ant skaudamos vietos. Mrj. LTA 828(294[1]).

595. Perkūno kulka vartojama tiems, kurie nuomariu miršta, ja reikia patrinti navikaulis ir išgyja (išdyla). Liudvinavas, Mrj. LTA 828(292).

596. Perkūno kulkos yra vadinamos „kauspinais". Jos tinka žaizdoms gydyti. Dar jos vadinamos ir „velnio nagais". Yra pasaka, kad velnias, norėdamas sugriauti bažnyčią, paėmė didelį akmenį ir norėjo jį užmesti ant bažnyčios. Tai pamatęs, Perkūnas trenkė ir nulaužė velniui nagus. Vlk. v. LTA 828(296).

597. Perkūno kulkos yra akmeniniai piršteliai su skylute vidury. Tos kulkos vartojamos gydymui ir burtams. Mrj. LTA 828(83).

598. Žmonės Perkūno kulkas vartoja trinti sumušimams, apgamams ir navikauliams. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(82).

599. Perkūno kulką vartoja dantims gydyti – reikia pakrapštyti skaudamus dantis. Sasnava, Mrj. LTA 1001(518).

600. Perkūnas griausdamas išmetąs kulką, kuri krentanti ir įlendanti į žemę. Tik po septynių metų ji išlendanti iš žemės, o kas ją rasiąs, tai būsiąs laimingas, nes kur tik skauda, pakanka patrinti, ir vieta išgyja. Dar esą kitokių Perkūno kulkų. Kai Perkūnas trenkiąs į smėlį, tai susukąs iš smėlio lyg pirštą, kuris ir vadinamas Perkūno kulkele. Ant žaizdos užpilama jos priskustų miltų, ir žaizda užgyja. Kalvarija, Mrj. LTA 828(67).

601. Kai Perkūnas trenkia į žemę, tai žaibas lenda į žemės paviršių ir ten sukasi iki atvėsta, tokiu būdu tampa panaši į kulką. Žmonės jas renka vaistams. Jas deda suskustas į miltelius ant didelių žaizdų, nes jos gydą. Kai kurie žmonės jas nešiojasi kišeniuj, nes, sako, velnią nuveją. Bartininkai, Vlk. LTA 828(72).

602. Perkūno kulkos yra ilgos vilyčios, lyg pavadžios. Jos krenta iš oro aukštybių ir, pasiekusios žemėj kokį daiktą, sprogsta. Plateliai, Krt. LTA 758(15).

603. Sako, kaukapieniai – tai velnių nagai, Perkūno nudaužyti. Nočia, Ld. LMD I 474(576[1]).

14. KAIP ŽMONĖS ELGIASI AUDROS METU (APSISAUGOJIMO PRIEMONĖS IR BŪDAI)

a) ESANT LAUKE

604. Perkūnui griaujant, negalima drapanas pasikosojus (= atsiplėšus) eiti, nes velniui po drapanomis pasislėpus, Perkūnas žmogų užtrenktų drauge su velniu. Vlk. (Bas., *FM*, 10).

605. Perkūnijai dundenant, netink kedelius pasikelt ar kelines atsiraityt, čia pasislepia velnias nuo jį persekiojančios perkūnijos, o jei labai nedoras žmogus, tai ir jį užtrenkia. Pr. L. (Bas., *LM*, 26).

606. Lauke perkūnijos metu nereikia bėgti, nereikia po medžiais stoti, nes bėgant ciongas darosi, o aukšti medžiai greičiau žaibą pasiekia. Nereikia pasikaišyti rūbų, nešt kai ką susisukus, nes tarp raukšlių gali įlįst šėtono macė, kokiu pavidalu pasivertus. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(44).

607. Merkinės apyl., o taipogi ir kitur Dzūkijoj, užėjus perkūnijai, patariama nebėgti pavėjui, kad prie pasiraitojusių drabužių neprikibtų Perkūno vejamas velnias, nes tuomet šisai drauge su velniu gali užmušti ir žmogų (Brč.).

608. Nereikia bėgti atsisegus rūbus, nes velnias, pavirtęs į kokį gyvulį, įsikabina į rūbus, ir gali Perkūnas nutrenkti. Kybartai, Vlk. LTA 763(36b).

609. Nereikia eiti pasikėlus skvernus, nes juodas katinas įšoks skvernan, tada Perkūnas trenks. Nereikia gulti į griovį, nes ten yra traukimas. Pabaiskas, Ukm. LTA 1000(125).

610. Griaujant negalima pasikaišius(užsivertus) andaroką vaikščioti, nes velnias ten įšoka, ir tada trenkia į tą velnią, o pataiko į žmogų. Paežeriai, Vlk. LTA 352(175).

611. Griaudžiant nebėk, velnias nusitūps tarp kojų, o Elijošius nežiūrės žmogaus, vis tiek trenks. Tverečius, Švnč. LMD I 474(618).

612. Kad Perkūnas netrenktų, išsiversti avių kailius ir eiti (jei žmogus laukuose). Šešuoliai, Ukm. LTA 992(184).

613. Per perkūniją žegnojasi, kad velnią nuo savęs nuvaryti, nes Perkūnas trenkia tik į velnią. Vlk. LMD I 186(1).

614. Kryžiškai sumetus žaibus – Perkūnas trenks. Žmogui reikia kepurę nusiėmus žegnotis – Perkūnas nebetrenks, nes piktoji dvasia kryžiaus bijo ir pasišalina nuo žmogaus. Plateliai, Krt. LTA 758(34).

615. Perkūnijos metu reikia vaikščioti tuščiom rankom: nenešti krepšio, maišo ir pan., nes velnias dažnai ten pasislepia. Šiluva, Rsn. LTA 832(517).

616. Reikia stovėti ant lygios vietos, nes laksto velnias, kuris lenda visur, kavojas ir lenda po rūbais, akmenimis. Šimonys, Pnv. LTA 739(52).

617. Kad netrenktų, reikia nebūti arti šunies, saugotis juodo katino. Kybartai, Vlk. LTA 763(33a).

618. Jei per griausmą prie lauke sėdinčio atlekia šuo, tai į tą vietą tikrai spiria. Panemunis, Rk. LTA 739(51).

619. a) Perkūnijos metu reikia laikytis ramiai: nebėgti, nes ciongas traukia; nestovėti atsegtais rūbais, be kepurės; nestovėti po medžiu, nes taip pat ciongas traukia. b) Neiti, atsiplėšus undaroko, atsiraičius kelnių, nes Perkūnas mano, kad velnią neši. c) Gyvulių neleidžia todėl, kad dažnai velniai, pasivertę gyvuliais, eina prie žmonių. Be to, nuo gyvulių eina ciongas. Kamajai, Rk. LTA 739(50).

620. Geriausia, esant lauke, atsisėsti ant žemės ir laukti pereinančios perkūnijos. Bėgti negalima, nes Perkūnas manys, kad velnias bėga. Saugotis ypač juodų gyvulių ir daiktų, duodančių šešėlį. Mat, juose daugiausia velniai slapstosi. Mrj. LTA 828(364).

621. Jei perkūnija užklumpa moteris lauke pjaunant javus, tai visos susėda krūvoj ant kalno, viena vidury paima pjautuvą, kiek ranka pasiekia apsirėžia aplink ir numeta pjautuvą šalin, tai tame rate būnant griausmas nenutrenks. Liškiava, Alt. LTA 1041(107).

622. Jeigu per dirvoną pervaryta viena vaga, bet neužversta, nepadarytas sumetimas, tai nestovėk, nes Perkūnas trenkia. Liškiava, Alt. LTA 1041(112).

623. Perkūnijos lauke užpultam geriausiai atsigulti į grabę arba šiaip į žemesnę vietą. Bėgti negalima, nes darosi ciongas ir gali įtrenkti. Po medžiu irgi negalima stovėti, daugiausiai trenkia į medžius, nes jie dideli. Būbleliai, Šk. LTA 828(311).

624. Perkūnijos metu reik neit ežia, vaga, keliu, o tiesiai per laukus, tąsyk netrenks. Liudvinavas, Mrj. LTA 828(124).

625. Liškiavos apylinkės dzūkai tvirtina, jog, Perkūnui griaudžiant, negalima slėptis po medžiais, kurių šakos aukštyn auga. Galima slėptis tik po egle ir pušimi, nes jų šakos auga kryžiumi, ir todėl po jomis negali slėptis velnias (Brč.).

626. Perkūnijos metu nereikia stovėti po medžiu, nes velnias stengiasi pasislėpti. Velnias slepiasi dažniausiai eglėje, todėl labai pavojinga stovėti po ja. Tverečius, Švnč. LTA 759(7).

627. Perkūnijos metu miške reikia atsistoti po eglės medžiu. Perkūnas jo netrenkia, nes po juo buvo sustojusi Šventoji Šeimynėlė, kai bėgo iš Betliejaus. Mrj. LTA 828(127).

628. Perkūnijos metu galima stovėti po lazdynų krūmu, o po drebule negalima. Kai Šv. Šeimynėlė bėgo nuo Erodo kareivių, tai bėgdami atsistojo po drebule, tuomet drebulė pradėjo judinti savo lapus, kad juos pastebėtų kareiviai. Dievas už tai ją nubaudė. Kai pasislėpė po lazdynu, tai jo lapai pridengė, ir kariai nepastebėjo. Tai ir perkūnijos metu galima stovėti po lazdynu ir netrenkia. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(310).

629. Jei griaudžia, reikia stoti po lazdynų krūmu. Tverečius, Švnč. LTA 339(1[63]).

630. Nestovėti po senu medžiu ir nežiūrėti į dangų, nes gali patį Perkūną pamatyti. Virbalis, Vlk. LTA 763(37a).

631. Reikia į šv. Raulyną poteriaut, nes jis griaudžia. Reikia stovėti ant lygaus lauko, o ne po medžiu, nes po medžiu slepiasi ledokas, ir jeigu jis po žmogum pasislėps, tai ir žmogų nutrenks. Liškiava, Alt. LTA 374c(1309).

632. Po medžiu taip pat negalima stovėti, nes velnias dažnai tupi medy ir paskui užšoka ant žmogaus. Perkūnas paskui su velniu nutrenkia ir žmogų. Bartininkai, Vlk. LTA 828(123).

633. Perkūnijos metu, esant lauke, negalima stovėti po medžiu, prie akmens. Nebėgti, neturėti geležų. Rsn. m. LTA 832(319).

634. Reikia nestovėti po medžiu ir nesėdėti ant akmens. Girkalnis, Rsn. LTA 832(308).

635. Norint lauke apsisaugoti nuo Perkūno, reikia nestovėti po medžiu, prie upės. Tada geriausiai atsigulti į griovį. Rsn. m. LTA 832(312).

636. Negalima bristi per vandenį, nes gali trenkti. Kupiškis, Pnv. LTA 757(135).

637. Senieji vaikams sako, kad Perkūnui bildant nestovėti po dideliais medžiais, velnias stovi medy – Perkūnas į jį trenkia; nestovėti ant akmenų ar prie akmenų krūvos – Perkūnas trenkia į velnią, kurs ten stovi; trenkia ir kryžių, nes velnias ant kryžiaus atsisėdęs vaiposi; nestovėti prie vandens, nebėgti greitai, ugnį nekurenti ir prie jos nestovėti – Perkūnas trenks. Plateliai, Krt. LTA 758(80).

638. Galima slėptis po verba arba egle, tai šventi medžiai, ten netrenks. Daugiausia trenkia, slepiantis po epuše. Liškiava, Alt. LTA 1041(108).

639. Nestovėti po aukštu ir drūtu medžiu – velnias jame atsisėdęs prieš Perkūną vaiposi, Perkūnas trenkia. Plateliai, Krt. LTA 758(35).

640. a) Nevalia po medžiu stoti, nes velniai, kai nori nuo Perkūno pasikavoti, įsilipa į medžio viršūnę ir pasikavoja po lapais, o Perkūnas pastebėjęs trenkia į tą medį. b) Gyvulių irgi negalima leisti artyn, nes jie gali būt velnio apsėsti. Kazlai, Mrj. LTA 828(312).

641. Nesėdėti ant akmens, nes ten dažnai velnias tupi. Patariama stovėti po šermukšniu, nes jį retai trenkia, velnias šermukšnio baidosi. Šiluva, Rsn. LTA 832(295).

642. Po medžiu nestovėt, mat, į drevę įlenda, kavodamasis nuo Perkūno, velnias, o Perkūnas tuoj trenkia į jį. Velžis, Pnv. LTA 757(56).

643. Negalima po medžiu stovėti. Negalima prie vandens stovėti. Moterims negalima pasikaišyti sijono, nes velnias įlenda. Simnas, Alt. LTA 828(309).

644. Perkūnijos metu negalima lauke bėgti, stovėti po medžiu ir prie vandens. Taip pat negalima sėstis ant akmens, nes po akmenimis slepiasi velnias. Rsn. m. LTA 832(315).

645. Geriau stovėti vietoje, nelaikyti rankose geležinio daikto arba bent geležimi kaustyto. Ariogala, Kdn. LTA 832(322).

646. Perkūnijos metu nebėgti tekinam, nereikia kaišytis sijoną, nestovėti po medžiu, nes į medį daugiausia trenkia, neleisti prie savęs šuns, negalima neštis ant pečių dalgį. Paežeriai, Vlk. LTA 1001(536).

647. Perkūnijos metu lauke nestovėti po medžiu, arti upelio, nesėdėti ant akmens. Girkalnis, Rsn. LTA 832(317).

648. Perkūnijos metu greitai nebėgioti, neiti drauge su šunimi, nes velnias dažnai šunimi pasiverčiąs. Nestovėti baloje. Šiluva, Rsn. LTA 832(318).

649. a) Velniai nuo Perkūno slepiasi namuose, ežiose, vagoje, prie žmogaus, gyvulių, medžių ir net bažnyčioje. Griaudžiant nereikia stotis vagoj, o reikia stotis ant sumetimo. Be to, negalima stotis vagoj, kuri iš išdykimo yra nuvaryta skersai arimą ar taip kur nors. b) Vienas žmogus griaudžiant pajuokavo. Jis buvo pavarde Norkūnas, griaudė, ir jis pašidino tardamas: „Aš Norkūnas, tu Perkūnas, mušk mane!" Taip tuo kartu trinktelėjo, ir jį užmušė. Liškiava, Alt. LTA 374c(1313).

650. Perkūnijos metu nereikia bėgti, nereikia stovėti po aukštu medžiu, nereikia sėdėti ant akmens ar prie vandens. Nemakščiai, Rsn. LTA 832(326).

651. Šiaulėnų apylinkėj, užėjus perkūnijai, senieji žmonės draudžia juoktis vaikams ir suaugusiems. Mat, Perkūnas galįs supykti ir trenkti (Brč.).

652. Šiaulėnų apylinkėj pastebėjau, senus žmones draudžiant vaikams pirštu rodyti į švystelėjusį žaibą padangėse. Mat, bijoma, kad supykęs Perkūnas netrenktų į vaikus (Brč.).

653. Griaustiniui griaudžiant, nereikia rodyti pirštu į dangų, nes tuoj gali trenkti. Baisiogala, Kdn. LTA 1039(2).

654. a) Kai žaibuoja, negalima rodyti pirštu tam, kuris nematė žaibuojant. b) Žaibuojant ir griaujant negalima valgyti, nes gali velniuką suvalgyti. Višakio Rūda, Vlk. LTA 763(37b).

655. Griaujant, sutikus kunigą, reikia per kelnių kišenių parodyti jam špygą, tai velnias apsaugoja nuo Perkūno. Kybartai, Vlk. LTA 763(34a).

656. Panevėžio apyl., jei kas bijosi Perkūno, tai tam patariama valgyti supelėjusią duoną (Brč.).

657. Verbų sekmadienį, gyvulius varant, suduoda per nugarą pašventinta rykšte, tai paskui Perkūnas netrenkia. Mrj. LTA 828(106).

658. Kad ledai nedaužytų javų, reikia velykinio kumpio kaulus pakast ant visų keturių rubežių. Tą patį daro ir Perkūnui suvaldyti. Dusetos, Zrs. LTA 1032(165).

659. Šiuo laiku yra pastebima, kad kai griaudžia, tai nadraviečiai ypatingai nesibijo, tačiau, kai su dideliu žaibu smarkus trenksmas įvyksta, jie suglaudžia smailiai lūpas ir švilpia lyg arklius ragindami. Vienas senas vyras, ilgai gyvenęs nadraviečių tarpe, manė, kad jie taip darą, norėdami sulaikyti audrą, kad netrenktų arba mažiausia neuždegtų (M. Praetorius, iš *Mannhardt*, 535).

660. Kai žaibuoja, tai žegnokis, tai skrendančiam velniui vis tiek, kaip akmeniu kakton. Tverečius, Švnč. LMD I 474(619).

b) ESANT TROBOJE

661. Griaudžiant liepia vaikams neišdykauti, ramiai laikytis, o ypač nesijuokti iš Perkūno, nes jis tuomet galįs supykęs nutrenkti. Rsn. LTA 832(121).

662. Perkūnui griaudžiant, šunys reikia iš buto išvaryti, nes į šunį gali velnias įlist kavodamasis; Perkūnas, trenkdamas į velnią, trobą uždegtų. Pirmutinį šunį velnias iš molio nulipino. Vlk. (Bas., *FM*, 9).

663. Griaujant reikia skunias, kluonus ir t.t. uždaryti, kad negalėtų troboje velnias pasislėpti. Vlk. (Bas., *FM*, 10).

664. Ledokas tik kavojas nuo griaustinio po jais (šunim, kate). Ir jeigu Perkūnas,

vaikant ledoką, spiria šuniui ar katei, esant troboj, tai uždega. Liškiava, Alt. LTA 374c(1517).

665. Perkūnijai trenkiant, kates ir šunis vydavo iš trobos lauk, kad į namą nespirtų. Pašvitinys, Šl. LTA 293(613).

666. Jei griaudžiant yra šuva gryčioj, tai reikia išvaryti, nes gali Perkūnas mušt. Kamajai, Rk. LTA 293(864).

667. Kai griaudžia, tai kambary užtiesia veidrodžius ir paslepia plieninius daiktus. Kybartai, Vlk. LTA 763(39b).

668. Kai griaudžia, nenešti dalgio į pastogę, bet palikti laukuose. Kybartai, Vlk. LTA 763(40c).

669. Perkūnijos metu negalima kūrenti ugnį, neturi būti žirklių ant lango. Kybartai, Vlk. LTA 763(43b).

670. Jei griaudžia – negalima prie savęs laikyti geležį, nes velnias glaudžias. Liškiava, Alt. LTA 1041(105).

671. Griaudžiant pakavoja peilius ir kitus gelažgalius, išbruka kates, kad nepritrauktų griausmo. Dusetos, Zrs. LTA 1032(40).

672. Kad Perkūnas neįtrenktų per langą, reikia ant lango padėti magnetuotą peilį. Mrj. LTA 1001(523).

673. Griaudžiant šunis ir kates veja iš trobos. Sako, kad po jais slepiasi nuo Perkūno pikta dvasia. Liškiava, Alt. LTA 374d(2377).

674. Kaip manoma Rusijoj ir Lietuvoj, velniai, ieškodami sau užtikrintos vietos, slepiasi gauruotose gyvuliuose, ypatingai šunyse ir katėse. Todėl griausmo metu ir vienus ir kitus išveja iš trobos, kad išvengtų dangiškos ugnies (Afanasjev, I, 266).

675. Kai griaudžia, reikia ugnį užgesinti ir druskos paberti ant langų, kad neįtrenktų. Kybartai, Vlk. LTA 763(38a).

676. Perkūnas ten meta savo kulką, kur ugnis kūrenasi, nes mano, kad ten yra velnias. Ariogala, Kdn. LTA 832(347).

677. Griaudžiant durys ir langai uždarinėjami, kad velnias trobon nepatektų, nes tokion trobon Perkūnas dažnai trenkiąs. Krosnis kūrenti nepatariama. Šiluva, Rsn. LTA 832(344).

678. Perkūnui griaudžiant, kūrenti krosnies negalima, nes kamine slepiasi nuo audros sušalęs velniukas. Perkūnas, tai pastebėjęs, dažnai trenkia. Mrj. LTA 828(138).

679. Perkūnijos metu reik uždarinėti langai, durys, užkišti kaminas, kad persekiojamas velnias negalėtų įlįsti į trobą. Nereikia kūrenti ugnies ir jokiu būdu nesėdėti prie krosnies, nes dažnai ten tupi velnias, ir į jį Perkūnas trenkia. Bartininkai, Vlk. LTA 828(139).

680. Perkūnui užeinant, reikia užrakinėti trobesių duris, langus, kad pikta dvasia, pasivertusi vokietuku, kur į trobesių užkampį neužlįstų. Mat, piktoji dvasia šydojasi iš Perkūno, vaiposi prieš jį, o Perkūnas tuoj trenkia į piktąją dvasią. Plateliai, Krt. LTA 758(32).

681. a) Uždarinėt duris, kad velnias neįlįstų, nes, jį trenkdamas, Perkūnas gali uždegti trobą. b) Krosnies kūrenti negalima, nes pro atdarą kaminą gali į trobą įlįsti velnias. Daugailiai, Utn. LTA 940(11).

682. Perkūnijos metu krosnies kūrenti negalima, nes ugnyj kenčia velniai, ir dėl to į ugnį dažnai trenkia. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(153).

683. Vaikus gąsdina, sakydami, kad jie neitų prie langų, nes, kai Perkūnas pamato mažą, tai jis, pro debesis gerai neprimatydamas, mano, kad velniukas, kuris pavogė peiliuką, ir jis meta savo kirvį. Kybartai, Vlk. LTA 763(18b).

684. Šiaulėnų apylinkėje sakoma, kad, užėjus perkūnijai, negalima nei miegoti, nei gulėti, nes tokioj būklėj esantį žmogų Perkūnas gali nutrenkti (Brč.).

685. Kai griaudžia negalima gulėti, nes kas guli, tai ant velnio paduškos guli. Kamajai, Rk. LTA 1032(3).

686. Pasvaliečiai sako: „Jei nori, kad Perkūnas pačios netrenktų, nevalgyk niekad paskutinio valgio kąsnelio" (Brč.).

687. Perkūnijos metu nevalgyk, nes muš. Kamajai, Rk. LTA 1032(2).

688. Bėgo piktoji dvasia ir klausė: „Kur mušti: ar prie medžio, ar į miegantį žmogų, ar į valgantį". Todėl, kai griaudžia, nereikia valgyti, nes mušė į valgantį. Virbalis, Vlk. LTA 828(163).

689. Griaujant nereikia valgyti, nes galima praryti velnią. Kybartai, Vlk. LTA 763(58a).

690. Jei Perkūnas trankosi, reikia su padegintu cukrum trobą parūkyti, debesys išsisklaidys. Šešuoliai, Ukm. LTA 992(179).

691. Griaudžiant negalima virvės vyti, trenks į virvę. Šešuoliai, Ukm. LTA 992(152).

692. a) Užstumt juškas, rūkyti pašventintą kadugį, skambinti varpeliu. b) Nevalgyti, nešnekėt, nesiginčyt. c) Nelipt kopėčiom. d) Nejudink miegančios bėdos – miegantį nepabudink, nes netrenkia. e) Daug sykių nesižegnok. f) Lįsk į patalus ir pakulas. g) Nestok prie krosnies. h) Nelaikyk prie savęs juodos katės, nes į juodą katę dažniausiai trenkia, sako, kad į ją velnias įlenda, ir dėl to trenkia. i) Sodint ant vartų šermukšnius, tai netrenks. Šunskai, Mrj. LTA 828(308).

693. Kambarius apkaišyti šermukšniais. Liudvinavas, Mrj. LTA 828(111).

694. Vaikams draudžia stovėti prie lango, taip pat žiūrėti į veidrodį. Girkalnis, Rsn. LTA 832(113).

695. Griaudžiant negalima griežt, šokt ir dainuot. Alt. LTA 374d(2170).

696. Kai debesys užsikelia, tai reikia mest kačerga ar pušinė į kiemą. Daugėliškis, Švnč. LMD I 200(2).

697. Prieš griausmą išmeta kačergas ir pušinę, kad debesį nusuktų. Dusetos, Zrs. LTA 1032(7).

698. Jeigu užeina lietus su perkūnija, tai paimk ližę ir, nunešęs ant ežios, įsmeik kotą į žemę, tai lietus su griaustiniu nueis šalia, ir debesys skirsis. Punskas, Svk. LMD I 188(1).

699. Jei siaučia audra su perkūnija, reikia išnešti ližę ir pastatyti prieš debesį – debesys išsiskirstys, ir audra praeis. Žiežmariai, Trk. LTA 546(1).

700. Kad griausmas nemuštų, neša laukan kačergas ir ties durim kryžiškai sudeda. Dusetos, Zrs. LTA 1032(6).

701. Prieš perkūniją išmeta kačergas, pušines, ližę ir kieme sukryžiuoja, tai debesys prasuką pro šalį. Dusetų krašte dar tebedaroma. Antalieptė, Zrs. LTA 1032(8).

702. Vos pradeda Perkūnas trankytis, reikia, išnešus ližę, išmesti lauke – praskirsto debesis, ir Perkūnas neturi kur važiuoti. Javaravas, Mrj. LTA 828(302).

703. Išmeta pušines, kačergas atšlaiman, tai griausmas nedaužia. Švnč. LTA 759(20).

704. Traukdavo debesylo žolės lapą, kad persiskirtų per pusę debesys, nešdavo ližę laukan, dėdavo šventų žolynų židinin. Šimonys, Pnv. LTA 739(42).

705. Varpo balsas perskiria debesis, todėl, debesiui su griausmu prisiartinant, pradeda į varpus duzgenti. Vlk. (Bas., *FM*, 9).

706. Yra tokių skambučių, su kuriais prieš audrą eina aplink visus namus ir skambina. Liškiava, Alt. LTA 1041(110).

707. Merkinės ir kitose Dzūkijos apylinkėse, griaustiniui užėjus, bėgama aplink trobą varpeliu skambinant, kad Perkūnas netrenktų (Brč.).

708. Griaudžiant skambinti šv. Pranciškaus varpeliu – nemuš. Kupiškis, Pnv. LTA 282(114[82]).

709. Perkūnijos metu, esant troboje, reikia skambinti šv. varpeliu, tai netrenkia. Perkūnas yra geruose santykiuose su Dievu, todėl netrenkia. Mrj. LTA 828(145).

710. Griaudžiant reikia melstis į šv. Alijošių. Salakas, Zrs. LTA 1032(16).

711. Kai dar audros debesys toli, nupina iš devintinių žolynų ar verbų vainiką, degina jį ir per kaminą dūmus leidžia. Tada velnias spjaudos ir bėga, prasiskiria debesys, ir nustoja liję. Dar ir dabar taip daro. Liškiava, Alt. LTA 1041(109).

712. Verbų dienoje nešasi į bažnyčią kadagių. Parsinešę kokią vieną šakutę, sudegina, o kitas padeda. Kai Perkūnas užeina, tai tuoj meta į pečių ir sako, kad Perkūno nereikia bijoti. Rsn. LTA 832(292).

713. a) Melstis, žaibuojant žegnotis, žegnoti debesį, deginti šventas verbas, deginti grabnyčią, kaišioti už langų ir į plyšius šventas žoles. b) Jei užeina griaustinis, kūrenant krosnį, tai šventas žoles mesti į ugnį. Daugailiai, Utn. LTA 940(9).

714. a) Kambary rūko šventa verba. b) Išneša ant oro butelį su šventu vandeniu, nes Perkūnas bijąs švęsto vandens. Pabaiskas, Ukm. LTA 1000(124).

715. a) Žmonės, būdami troboj, turi užsikišti kaminą, užsidarinėti duris ir langus, dar net ir langus užtiesti balta drobe, nes per duris, pro kaminą, pro langus labiausiai lenda į trobą nuo griaustinio slėptis velniai, į kuriuos Perkūnas visuomet trenkia, o per baltą vaškuotą drobę joks velnias neįlenda. Bet vaškas turi būti šventintas. b) Reikia deginti šventas žoles ir šv. žvakes, kurių dūmai išvaiko velnius ir iš palėpių. Žolės turi būti šventintos per Verbą. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(118).

716. Verbose pašventintų katinukų (žilvyčio žiedų) nuryti, tai griausmo nebijosi. Dusetos, Zrs. LTA 1032(161).

717. Jei nori griaudimo nebijoti, reikia visuomet valgyti supelėjusią duoną. Apsa. LMD I 474(279).

718. Kai pamatai, kad ateina griausmas, reikia išnešt laukan Velykinio stalo maršką ir užtiest ant durų ar kur kitur. Dusetos, Zrs. LTA 1032(17).

719. Katroj staldengtėj Velykų rytą veža valgį bažnyčion pašvęst, ją pasideda, tai kai užeina debesys su griausmu, pakaria ją ant tvoros, tai griausmas nedaužia. Švnč. LTA 759(20).

720. a) Kalbėti šv. Onos litaniją (šv. Ona – debesų valdytoja). b) Šv. Benedikto agnosėliu žegnoti debesis – nebetrenks. Lygumai, Šl. LTA 762(6).

721. Tvartuose pakabina šv. Benedikto kryžių. Rsn. LTA 832(119).

722. Debesys skiriasi, peržegnojus šv. Benedikto medalikėliu ir sukalbėjus trejus poterius prie Švč. Trejybės. Daugiausia žegnoja perkūnijos debesį. Anksčiau namuose būdavę šv. Benedikto paveikslai, dažniausiai lenkiški, tai perkūnijos metu juos atskaitydavo. Statydavę laukuose ir šv. Benedikto kryžius (su dviem kryžiavonėm), kad apsisaugoti nuo griausmo ir ledų. Dusetos, Zrs. LTA 1032(15).

723. Kad nemuštų griausmas(ir šiaip nuo ugnies), reikia nemalt Kūčių dieną. Dusetos, Zrs. LTA 1032(27).

724. Kūčiose negalima malkos skaldyti, daug kartų muša griausmas. Kamajai, Rk. LTA 1032(29).

725. Perkūnui užeinant, smilko Dievo Kūno dieną šventintomis rūtomis, šventintomis raskilomis arba verbų skujomis, arba kitomis per Žolinę šventintomis

žolėmis: kučiais, dagiais. Visa tai vieni tik kaminan deda į degančius anglis, o kiti net eina, smilkydami aplink visus trobesius. Plateliai, Krt. LTA 758(31).

726. Perkūnui užeinant, reikia kieme, kur nors patvoryje ar paparkanyj, kryžiškai paberti žiupsnelį verbų skujų, kad Perkūnas į trobesius neįtrenktų. Plateliai, Krt. LTA 758(30).

727. a) Apsisaugoti nuo Perkūno galima švęstomis žolėmis, devintinio beržų šakelėmis, iš bažnyčios parneštomis. b) Žegnodavo, kad velnias nepristotų, nes kai velnias pristoja, tai Perkūnas greitai trenkia. Naujamiestis, Pnv. LTA 757(50).

728. Geria Švč. Trejybės šventėj parsinešę iš Krakulės vandenį (Krakulė – versmė Užpalių miestely, prie Šventosios upės) ir kalba po trejus poterius į Švč. Trejybę, kad griausmo nebijotų. Dusetos, Zrs. LTA 1032(160).

729. Perkūnui griaudžiant ir esant troboj, deginama šv. Agotos duona. Daugėliškis, Švnč. LTA 759(9).

730. Reikia parūkyti šventom žolėm namus, po pastoge padėti šv. Agotos duonos, užsižibinti grabnyčios žvakę. Subačius, Pnv. LTA 752(84).

731. Griaustant uždega žvakę, kad neįeitų velnias (velnias švęstos žvakės bijo) ir Perkūnas netrenktų, nes į velnią visuomet trenkia. Kvietiškis, Mrj. LTA 828(140).

732. Užsidega grabnyčios žvakę, šilkine skara apsigaubia ir grabnyčia ratą apsirėžia. Kamajai, Rk. LTA 739(44).

733. Perkūnijos metu troboje ant langų išstatomos keturios evangelijos. Vieni poteriauja, kiti dirba. Viduklė, Rsn. LTA 832(355).

734. Žymi šventinta kreida ant durų Trijų Karalių vardų raides, kaišo šventintom verbom, žiebia šventintas žvakes. Krosna, Mrj. LTA 828(109).

735. Kai labai griaudžia, tai reikia parūkyti arba šventintu ėglium, arba Agotos žolynais, arba vestuvių vainikėliu – Perkūnai aplenks tavus namus. Tverečius, Švnč. LMD I 474(620).

736. Nuo didelio griaustinio rūtų vainikėlį degina. Kalesnykai, Ld. LMD I 474(398).

c) KAIP APSAUGOTI NAMUS NUO GRIAUSMO

737. Dvistiebio (krūvom suaugusio) medžio rąstą arba dviširdies lentos negalima dėti trobesio sienon – Perkūnas į tokį trobesį trenkia. Seda, Mžk. LTA 758(67).

738. Į dvišakį medį, ypač eglę ar pušį, Perkūnas trenkia, nes medžių tarpe tupi pasislėpęs biesas. Seda, Mžk. LTA 758(66).

739. Jei prieš saulę susisukusį medį įdėsi į by kokį trobesį, tai anksčiau ar vėliau į tą namą Perkūnas spirs. Žagarė, Šl. LMD I 332(1[6]).

740. Raguvėlės apylinkėj sakoma: jei nori, kad Perkūnas į trobą netrenktų, turi namų pastogėn pakišti negyvą varlę (Brč.).

741. Jei laikysi namuose juodą katę, tai Perkūnas į tuos namus įtrenks. Gudeliai I, Mrj. LTA 1001(529).

742. O kad į namus netrenktų, tai reikia į visus keturis trobos kampus po truputį įkišti pašventintos verbos. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(305).

743. Kad nemuštų griausmas, kiša po kraklu oktavose švęstus žolynus, ypač ąžuolo, beržo ir kiečio šakutes. Dusetos, Zrs. LTA 1032(19).

744. Jeigu prie namų yra pasodintas gluosnis, tai į tuos namus netrenkia Perkūnas. Šunskai, Mrj. LTA 1001(522).

745. Reikia pasodinti šventą gluosnį, tai netrenkia į namus Perkūnas. Šunskai, Mrj. LTA 1001(543).

746. Prie namų turi būti didelių medžių, didesnių už namus. Būbleliai, Šk. LTA 828(304).

747. Norint apsaugoti nuo Perkūno namus, reikia labai daug prisodinti kieme medžių. Mat Perkūnas po medžiu esantį velnią stengiasi pritrenkti. Rsn. m. LTA 832(290).

748. Kad Perkūnas namų netrenktų, nereikia laikyti puodo su skyle, nes velnias ten slepiasi, ir užtat trenkia. Seirijai, Alt. LTA 208(176[30]).

749. Reikia pastatyti ant stogo kibirą vandens. Velnias, pamatęs vandenį, į jį pasineria, o kai trenkia Perkūnas į vandenį, jį palieja, ir namo neuždega. Ariogala, Kdn. LTA 832(297).

750. Reikia, pirmam griausmui sugriaudus, asloje palieti vandens kibirą. Į tuos namus visus metus neis velnias slėptis. Mrj. LTA 828(370).

751. Jei gandras ant stogo pradeda sukti lizdą, tai į tuos namus Perkūnas netrenkia. Mrj. LTA 1001(539).

752. Jei kuriuose namuose laiko karvelių, tai į tuos namus Perkūnas netrenkia. Veiveriai, Mrj. LTA 1001(540).

753. Jei kurio trobesio viduj raudonais gūžiais kregždės suka lizdus ir perisi, tai į tą trobą Perkūnas netrenkia. Alsėdžiai, Tlš. LTA 1001(542).

754. Veik visoj Lietuvoj tvirtinama, jog kurių namų pastogėj nusilipdė lizdą kregždės ir jame apsigyveno, tai į tuos namus netrenks Perkūnas. Taipogi, jei ant kurio namo stogo apsigyvena gandras, tai, sako, Perkūnas ir į tą namą netrenksiąs (Brč.).

755. Kur kartą mušė griausmas, muša ir dažniau, antri namai toj pačioj vietoj nestatoma. Dusetos, Zrs. LTA 1032(31).

756. Jei Perkūnas sudegino kokį trobesį, į tą pačią vietą naujo trobesio nestatyk – Perkūnas sudegins. Plateliai, Krt. LTA 758(51).

757. Nestatyk toj pačioj vietoj trobos, kur kartą mušė Perkūnas, nes vėl muš. Kamajai, Rk. LTA 1032(179).

758. Namus stato iš eglės, beržo ir ąžuolo. Kad Perkūnas namų nesudegintų, deda statant į kertes žvakių. Joniškėlis, Brž. LTA 1039(7).

759. Šiaulėnų apyl., kad į namus Perkūnas netrenktų, kiša pastogėsna, už durų ir langų Verbų, Joninių ir kitų šventų žolių (Brč.).

760. Norint nuo Perkūno atsigint, reik padaryt kryžučius iš kadugių šakelių, kurie per Verbą prieš Velykas yra pašventinti, ir tų kryžučių po vieną įdėstyti į visų trobų sąsparas (*LT*, IV, 1, p. 26).

761. Per Velykas yra šventinami valgiai, tai nuo valgių liekanas (kiaušinių lukštus, kaulelius, trupinius) reik padalint į keturias dalis ir aplink trobas pakasti žemėj keturiuose kampuose – tas apgina nuo baisių perkūnijų ir ledų (*LT*, IV, 1, p. 26).

762. Šermukšnio slenkstin įkalus, velnias trobon neįeina, tada ir griausmas nemuš. Dūkštas, Švnč. LTA 1032(151).

763. Velnią iš gryčios reikia vyti su šermukšniniu brūkliu, šventais daiktais, žegnotis, kad nuo savęs nuvijus velnią, nes kur velnias sustoja(ar ant akmens, vandens, ar kryžiaus, ar šalia žmogaus), į tą vietą Perkūnas trenkia. Plateliai, Krt. LTA 758(68).

764. Kad nemuštų griausmas trobų, Didžiojo Šeštadienio švęstu vandeniu švenčia trobų šelmenis. Dusetos, Zrs. LTA 1032(18).

765. Kamšo lazdyno šakutėmis nuo griausmo apie langus, duris, mat, lazdyno velnias bijo. Kamšę žmonės ir nešventintomis. Žasliai, Trk. LTA 1032(23).

766. Kad Perkūnas netrenktų naman, reikia užmušt kurmį, kuris pabalius rausia, parnešt namo, išdžiovint ir padėt ant pečiaus. Veisiejai, Sn. LTA 208(215[4]).

767. a) Statant namus, į kertę pjauna iš rąsto kryžiuką ir įdeda šventintos žvakės. b) Į tą namą netrenkia, kur yra šv. Dievo veido paveikslas, parvežtas iš Romos. Girkalnis, Rsn. LTA 832(300).

768. Karklo medžio kryželį prikala virš durų staktos iš oro pusės, kad Perkūnas į gyvenamąjį namą neįtrenktų. Kryželį taip sudaro: nudrožia karklo šakelės žievę, kryžmelę ir kryželio stiebelį sudeda iš dvigubos karklo šakelės, suriša siūlu ir taip parengtą kryželį prikala geležine vinimi virš durų ant staktos. Plateliai, Krt. LTA 758(26).

769. a) Šv. Benedikto kryželis trobesius apsaugoja nuo Perkūno įtrenkimo. b) Seniau paprastus mažus medžio kryželius žmonės patys padarydavo, kunigas pašventindavo, ir tokius kryželius namo parsinešę prikaldavo iš oro pusės virš durų staktoj, prie gyvenamo namo, tvartų, jaujos ir kitų trobėsių, kad Perkūnas neįtrenktų. Plateliai, Krt. LTA 758(27).

770. Šv. Benedikto medalikėlis apsaugoja žmogų ir trobesius nuo Perkūno įtrenkimo. Reikia šv. Benedikto pašventintą medalikėlį prikalti iš oro pusės virš durų staktoj, gyvenamo namo, tvarto, jaujos, klėties, o žmogus dėvi ant kaklo. Plateliai, Krt. LTA 758(29).

771. Verbų virbelius užkiša po trobesių stogo kazilu, o tvarte po balkiu, kad Perkūnas neįtrenktų. Plateliai, Krt. LTA 758(28).

772. Kiečiais Dovydų apylinkėj senos moterys iškaišo trobų pagegnes, kad vasarą Perkūnas nutrenktų ir trobos neuždegtų. Joniškis, Brž. LTA 757(49).

773. Kai Devintinį pašventina bažnyčioj berželius, tai atsinešus reikia parūkyti berželio šakomis trobą ir pakišti jų visuose trobos kampuose. Kupiškis, Pnv. LTA 757(51).

774. Reikia aprėžti tris ratus su kokiu geležgaliu ir kiekvieną namo kampą pakrapyti švęstu vandeniu. Kazlai, Mrj. LTA 828(306).

775. Nevelėk Didįjį Ketvirtadienį su kultuve rūbą, nes tuos namus Perkūnas sudegins. LTA 293(577).

776. Statant naujus namus, į pamatinio kertę reikia įdėti grabnyčią, tuomet niekados nespirs į tuos namus griaustinis. Joniškis, Šl. LTA 64(1086).

777. Į namų palėpes prideda šmotelių kokios nors šventintos duonos, pavyzdžiui, šv. Agotos. Mrj. v. LTA 828(108).

778. Kad apsisaugot nuo Perkūno trenksmo namus, reikia parsinešt šventintos Velykų ugnies ir visą savaitę ją išsaugoti, kad neužgęstų. Igliškėliai, Mrj. LTA 828(300).

779. Apsaugoti namams nuo Perkūno trenksmo, reikia dvynukais arkliais arba dvynukais jaučiais aparti aplink visus namus viena vaga. Liudvinavas, Mrj. 828(301).

780. Jei laukus kokio nors kaimo apyvaro vaga su dviem juodais dvyniais jaučiais ir dvynų pusė artojas, tai toks apvagojimas apgina laukus nuo perkūnijų, ledų, visokių ligų ir kitų nelaimių. Vlk. (Bas., *FM*, 9).

d) KAS DAROMA, GRIAUSMUI UŽDEGUS TROBĄ

781. Perkūno uždegtų namų nereikia gesyti, nes tai yra šventa ugnis. Andrioniškis, Utn. (*TirŽ*, V, 644).

782. Merkinės apyl. dzūkai sako, kad Perkūno uždegtų namų nereikia gesinti, nes tai esanti šventa ugnis (Brč.).

783. Pasvalio apylinkėje tvirtinama, jog jei Perkūnas į trobą trenkė, tai nieko tada iš tos trobos nereikia nešti laukan. Mat gaisras neišsiplatins, ir kiti trobesiai neįsidegs (Brč.).

784. Jei Perkūnas trenkia į namus ir juos uždega, tai gaisrą galima gesinti tik rūgusiu pienu ir barščių rūgštimi (=rasalu), vandeniu negalima užgesinti. Šl. m. LTA 760(15).

785. Jei Perkūnas įtrenkia į trobą, tai galima užgesyti tik rūgščiu pienu. Simnas, Alt. LTA 828(105).

786. Jei Perkūnas uždega trobą, reikia gesyti ožkos pienu. Liškiava, Alt. LTA 1041(118).

787. a) Jei į trobą įtrenkia Perkūnas, ugnį galima užgesinti tik ožkos pienu. b) Perkūnui į trobą trenkus, kad ugnis nesiplėstų, reikia ją laistyti ožkos pienu (Bas., *LP*, I, 25).

788. Šiaulėnų apyl. seni žmonės tvirtina, jog griaustinio uždegtą trobą reikia gesinti rūgusiu pienu, nes ji vandeniu esanti neužgesinama (Brč.).

789. Perkūno ugnis gesinti ne vandeniu, o rūgusiu pienu. Vanduo Perkūno ugnies negesina, o dar daugiau užpykdo. Teko girdėti, kad turi būti ožkos pienas. Dusetos, Zrs. LTA 1032(172).

790. Perkūno uždegtus namus reikia gesyti rūgščiu pienu, dar geriau ožkos pienu. Pnv. LTA 828(307).

791. Seni žmonės sako, kad kai Perkūnas uždega namą, tai negalima nieku kitu užgesinti, kaip tik rūgusiu pienu. Lazdūnai, Vln. LMD I 639(15).

792. Uždegus griaustiniui namus ar ką kita, galima užgesinti tik rūgusiu pienu, o visu kitu Perkūno ugnis neužgesinama. Mrj. m. LTA 828(242).

793. Reikia Perkūnui įtrenkus rūgusiu pienu užpilti tą vietą, kur įtrenkė. Kražiai, Rsn. LTA 303(166).

794. Perkūno ugnis gesinti rūgščia, o ne vandeniu. Dusetos, Zrs. LTA 1032(187).

795. Pajūrėlio apyl., Trg. aps., žemaičių sakoma, jog Perkūno įtrenktą ugnį niekuo neužgesinsi, kaip tik su burokų rasalu (Brč.).

796. Perkūnui uždegus trobą, reikia ant ugnies pilti rūgusį pieną arba šv. Agnieškos duoną mesti į ugnį, nes vanduo nieko negelbsti. Baisiogala, Kdn. LTA 1039(1).

797. Jei Perkūnas uždega namą, reikia į ugnį įmesti šv. Agotos duonos, tai ugnis užgęsta. Kybartai, Vlk. LTA 763(32a).

798. Jeigu Perkūnas uždegė namus, tai ne taip lengva rūgusiu pienu ir barščiais apgesinti; o jei šv. Agotos duoną apneši apie namus, tai liepsna per užbrėžtą ratą nei nemėgins veržtis. Švnč. par. LMD I 474(57).

799. Perkūnui uždegus trobą, reikia aplinkui gaisrą apnešti šv. Agotos duonos, tai ugnis nesiplečia. Veiveriai, Mrj. LTA 1001(528).

800. Jei uždega Perkūnas trobą, tai su šv. Agotos duona ugnį galima išvesti. Kamajai, Rk. LTA 757(52).

801. Kada į namą įtrenkia Perkūnas, tai kunigas apeina apie ugnį su šv. Agotos duona. Sako, kad ugnis nuo to mažta. Sintautai, Šk. LTA 600(28).

15. GRIAUSMO TRENKTAS MEDIS

802. Griausmas ąžuolo nemušąs, neįšeriąs. Žmonės dar ir šiandieną Dusetų krašte labai stebisi, jei griausmas ąžuolą trenkia. Ąžuolo netrenkiąs, kad ąžuolas esąs taip kietas, jog ir griausmas neįšeriąs, atsimušąs, pro šakas žemėn nuslystąs, siera nuo jo lapų nuslystanti. Visaip bando aiškinti. Kamajai, Rk. LTA 1032(22).

803. Į katrą medį perkūnija trenkė, turbūt dažnai jame tupi velniukas, reikia jį nukirsti. LMD I 207(1[31]).

804. Blogo medžio ir griausmas nemuša, o vis gražesnį, išlakesnį. Dusetos, Zrs. LTA 1032(188).

805. Perkūno sudaužyto medžio skeveldras kiša po stogais, kad Perkūnas netrenktų į namus. Mrj. LTA 828(321).

806. Jei randi griausmo sudaužytą medžio skeveldrą, tai reikia ją parsinešt ir sudegint. Tada į tuos namus niekad netrenkia griaustinis. Vlk. v. LTA 828(324).

807. Griausmo sudaužytos medžio skeveldros pakišamos po stogu (turi būti šiaudinis stogas), tai į tą triobesį nemuša Perkūnas. Kalvarija, Mrj. LTA 828(164).

808. Iš griaustinio sudaužyto medžio skeveldrų padaromi kryžiukai ir juos prikala prie trobų, tai į tą namą Perkūnas netrenkia. Liudvinavas, Mrj. LTA 828(165).

809. Sudaužyto medžio skeveldras pakiša po stogu arba po pamatu, kad Perkūnas netrenktų. Seredžius, Kn. LTA 832(393).

810. Perkūno trenkto medžio skeveldra reikia pakišti pastogėn, tai tų namų Perkūnas netrenks. Andrioniškis, Utn. (*TirŽ*, V, 644).

811. Panevėžio apyl., kad į trobą Perkūnas netrenktų, namų pastogėn kiša Perkūno atskeltą medžio skeveldrą (Brč.).

812. a) Kad apsaugoti namus nuo Perkūno trenkimo, reikia kad tuose namuose būtų kai kokio medžio skeveldrų, Perkūno atskeltų. b) Žmogus taip pat turi tų skeveldrų nešiotis kišenėj ir dėvėti baltais rūbais. Kupiškis, Pnv. LTA 757(134).

813. Perkūno suskaldytas akmuo dedamas į pamatus, kad netrenktų, ir po slenksčiu, kad velnias ar pikta dvasia neįeitų. Salakas, Zrs. LTA 1032(34).

814. Sienon įdėti Perkūno suskaldyto medžio, kad Perkūnas netrenktų. Salakas, Zrs. LTA 1032(33).

815. Perkūno suskaldyto medžio skeveldras negalima dėti pastogėn ar į vidų nešti – Perkūnas trenkia; taipogi negalima Perkūno suspardyto medžio dėti rąstu į sieną – į tokį namą Perkūnas trenks. Plateliai, Krt. LTA 758(43).

816. Sudaužyto medžio skeveldras negalima dėti pastogėn, nes vėl gali Perkūnas trenkti. Jos yra sudeginamos. Kelmė, Rsn. LTA 832(379).

817. Perkūno trenkto medžio statybai nevartoja, nes gali vėl Perkūnas trenkti. Liškiava, Alt. LTA 1041(120).

818. Griausmo daužyto medžio skeveldrų nededa trobon, kad nepritrauktų griausmo, o taip pat nededa ir sudaužyto akmenio skeveldrų. Dusetos, Zrs. LTA 1032(72).

819. Sudaužyto akmenio pamatan nedėti, nes muš. Kamajai, Rk. LTA 1032(71).

820. Nedėti to medžio, kur kartą griausmas mušė, trobesio sienon – muš. Kamajai, Rk. LTA 1032(180).

821. Jei Perkūno trenkto medžio skeveldrą pakiši po žagre ir aparsi lauką, tai išnyks iš dirvos usnys. Andrioniškis, Utn. (*TirŽ*, V, 644).

822. Perkūno įtrenkto medžio reik padaryti palyčią, aparti lauką, tai usnys prapuola (*LT*, IV, 1, p. 26).

823. Perkūno sudaužyto medžio skeveldras vartoja žagrėms, darydavo nuoragą ir ardavo žemę. Sakydavo, kad dirvoj usnių nebus. LTA 832(384).

824. Panevėžio apyl. tvirtinama, kad jei norima iš dirvos išnaikinti usnis, ariant lauką, po žagre pakiši Perkūno trenkto medžio skeveldrą ir taip apart lauką (Brč.).

825. Griausmo sudaužyto medžio skeveldra būdavo užkalama medinei žagrei kylys, tai usnys neauga. Javaravas, Mrj. LTA 828(172).

826. Perkūno sudaužyto medžio skeveldras vartoja nuo drugio kaipo vaistus, rūkydami ir gerdami. Švnč. LTA 840(181[9]).

827. Nutrenkto medžio skeveldros vartojamos nuo dantų skaudėjimo, nuo dieglio. Mrj. LTA 828(177).

828. Griausmo sudaužyto medžio skeveldras žmonės vartoja nuo priemečio ir nuo dantų skaudėjimo, rūkydami jas su svogūnais. Karsakiškis, Pnv. LTA 757(154).

829. Perkūno sudaužyto medžio skeveldros vartojamos nuo priemečio mažiems vaikams. Rk. v. LTA 757(74).

830. Perkūno sudaužyto medžio skeveldras vartoja kaip vaistus nuo drugio, rūkydami ir gerdami. Švnč. LTA 840(181[9]).

831. Perkūno paliestų daiktų nemėgsta velnias, ir jo padarytomis skeveldromis naudojasi velnio ligoms gydyti. Šiluva, Rsn. LTA 832(388).

832. Gydymui: dantis krapšto, kad neskaudėtų; rūko, kad nebūtų blakių, tarakonų. Sasnava, Mrj. LTA 828(169).

833. a) Griausmo sudaužytos skeveldros vatojamos gydymui. b) Kur rausia kurmiai žemę, ten reikia į žemę įkišti šito medžio, ir kurmiai nustos rausę. c) Seniau iš to medžio buvo daromos žagrei nuoragas. Nemakščiai, Rsn. LTA 832(394).

834. Jeigu skeveldrą to medžio, į kurį trenkė Perkūnas, įmesti vandeninio malūno ratan, malūnas tuoj sustos. Kalvarija, Tlš. LTA 600(33[18]).

835. Perkūno sudaužyto medžio skeveldras vartoja raganiai, norėdami padaryti kerštą kuriam nors žmogui – atneša šitą skeveldrą ir padeda į tą vietą, į kurią nori, kad trenktų. Piniava, Pnv. LTA 757(75).

836. Lietuviai tiki, kad jei žaibas trenkia į medį taip, jog jis sudžiūsta, tai nereikia prie jo prisiliesti, nes čia prie pat šaknų yra dangaus strėle prikalta piktoji dvasia ir, prisilietus prie tokio medžio, galima nenoromis nelabąjį išgelbėti. Jeigu žaibo trenktas medis nedžiūsta, tai ženklas, kad piktosios dvasios strėlė nepalietė (Afanasjev, I, 266).

837. Ariant šėlstantiems jaučiams nuraminti reikia Perkūno sudaužyto medžio skeveldrų užkišti už jungo. Mrj. LTA 828(347[1]).

838. Griaustinio sudaužyto medžio skeveldros sudeginamos. Šimkaičiai, Rsn. LTA 832(381).

839. Griausmo sudaužyto medžio skeveldros yra deginamos audros metu, ir smilkomi visi kambariai. Tas daroma, kad Perkūnas netrenktų. Girkalnis, Rsn. LTA 832(386).

840. Griausmo sudaužyto medžio skeveldros yra vartojamos apsisaugoti nuo griausmo trenkimo. Kupiškis, Pnv. LTA 757(137).

841. Iš Perkūno sudaužyto medžio daro kryžių ir kitus daiktus. Tytuvėnai, Rsn. LTA 832(380).

842. Griaustinio sudaužyto medžio skeveldras žmonės vartoja apsisaugoti nuo velnio, nes velnias bijo Perkūno trenktų daiktų. Ant sudaužyto akmens skeveldrų žmonės stato namus, nes į juos Perkūnas netrenkia. Ariogala, Kdn. LTA 832(389).

843. Griaustinio sudaužyto medžio skeveldros vartojamos apsisaugoti nuo jo įtrenkimo. Mrj. LTA 828(174).

844. Perkūno trenkto medžio skeveldras arba uždegto namo nuodėgulius pakiša po balkiu, tai nebūna troboje prūsokų ir blakių. Merkinė, Alt. LTA 1041(119).

845. Perkūno muštom medžio skeveldrom parūkina trobą ir naikina blakes. Alt. LTA 374d(2166).

846. Perkūno suskaldyto medžio skeveldros turi būti laikomos tvartuose, tada gyvuliai būna sveiki, nes juos neapsėda jokia „kvaraba"(velniai). Bijo, kad Perkūnas nemuštų į gyvulį ir neužmuštų kokios dešimt velnių, nes gyvulyje daug yra. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(175).

847. Kokį medį daužia griausmas, tai reikia papliauška atnešt ir uždėt ant lubų po samanom, tai vagis suklups. Linkmenys, Švnč. LMD I 201(1).

848. Dzūkijoj seni žmonės porina, kad jei nori, idant šautuvas gerai muštų, reikia jis aprūkyt Perkūno uždegto medžio angliais (Brč.).

16. MALDELĖS APSISAUGOTI NUO GRIAUSMO

849. Pradėjus griausti, ūkininkas imąs ant pečių lašinių paltį, nusiėmęs kepurę nešąs ją apie savo laukus ir kalbąs: „Perkūne deuaite nie muski und mana, dievu melsu, tavvi palti miessu". Audrai praėjus, parsinešdavo lašinius namo ir ten su savaisiais suvalgydavo (Lasicii, iš Mannhardt, 382).*

850. „Perkūnne Dievaiti, nemušk žemaitį, tiktai muškie gudą, kaip šunį rudą" (Akelaitis, *Rzut oka starożytnosci narodo litewskiego* = Miežinio žodynas, 181 = Jucewicz, *Litwa*, 140).

851. „Perkūnas Dievaiti, nemuškite žemaitį! Muškie tą gudą, kaip šunį rudą". Tokią žemaitišką maldelę pasakęs Tyškevičiui vienas vienuolis bernardinas, pastebėdamas, kad žemaičiai „gudu" vadina kiekvieną svetimą žmogų, kuris ne žemaitiškai kalba (K. H. Tyszkiewicz, *Wilija i jei Brzegi*, Drezno, 1871, p. 157).

852. „Perkūn dievaiti, netrenk žemaitį, trenk į gudą, kaip šunį rudą". Trg. v. LTA 832(401).

853. „Perkūne dievaiti, nemušk žemaitį, mušk gudą, kaip šunį rudą". Plateliai, Krt. LTA 758(61).

854. „Perkūne dievaiti, nemušk žemaitį, mušk vokietuką, kaip velniuką". Plateliai, Krt. LTA 758(60).

855. Kai griaudžia, žmonės kalba: „Sveika Marija..." ir „Perkūne dievaiti, netrenk į žemaitį, bet trenki į gudą, kaip į šunį rudą". Girkalnis, Rsn. LTA 832(137).

856. Žemaičiai seniau griaudžiant sakydavo: „Perkūne dievaiti, nemušk žemaitį, mušk gudą, kaip šunį rudą!" Rsn. LTA 832(121).

857–858. „Perkūne dievaiti, nemuški žemaitį, tik(bet) muški gudą, kaip šunį rudą". Mrj. LTA 828(179); Seredžius, Kn. LTA 832(405).

859. Aukštaičiai turi šią Perkūnui maldelę: „Perkūne dievaiti, netrenk į aukštaitį, trenki į gudą, kaip į šunį rudą". Ariogala, Kdn. LTA 832(403).

860. „Perkūnai dievaiti, nemušk manęs žemaičio, mušk šlektą gudą, kaip šunį rudą". Kamajai, Rk. LTA 757(77).

861. a) Perkūnui aukojamos aukos ir kalbama tokia maldelė: „Perkūne dievaiti, susimilk ant mūsų, nustumk tą tamsybę ant tyrų, o mes būsim paklusnūs iki pabaigos svieto". Rsn. LTA 832(399). b) Perkūnui deginama aukos, ir kalbama tokia maldelė: „Perkūne dievaiti, nustumk tą griausmą nuo mūsų namų, o mes būsim tau paklusnūs per visas dienas, iki pabaigos svieto". Rsn. LTA 832(400).

* Šis neaiškus tekstas bandomas įvairiai išskaityti: a) „Perkūne dievaiti, ne muški ant manęs, Dievą melsiu, tau paltį mesiu". b) Perkūne dievaiti, ne muški ant mano dirvų, melsiu (meldžiu), tau paltį mesiu". c) „Perkūne dievaiti, ne muški ant mano dirvų, melsiu (mesiu) tau paltį mėsos".

862. Pamatęs su griausmu debesį ateinant, piemens gieda: „Debesėli juodbruvėli, ant Prūsų, ant Prūsų! Mes tau duosim abrūsų, abrūsų. Debesėli ant Lenkų, ant Lenkų – Mes tau duosim dalenkų, dalenkų". Vlk. (Bas., *FM*, 8).

863. „Apsaugok, Dieve, nuo Perkūno, žaibo, nuo audros, nuo visokios velnio galybės". Pilviškiai, Vlk. LTA 752(20).

864. „Nuo Perkūno ir šturmo, nuo ūmo netikėtos mirties, išgelbėk mus, Viešpatie, nekorok rūstybėje savo. O žodis stojosi kūnu ir gyveno tarpe mūsų. Sveika Marija ir t.t." Igliškėliai, Mrj. LTA 828(328).

865. Griausmo metu moterys bėgo ir žegnojosi. Kunigas liepė nesižegnoti, bet kalbėti: „O žodis stojos kūnu ir gyveno tarpu mūsų". Merkinė, Alt. LTA 879(23).

866. „Kodėl nusigandot, o dūmos įeina širdėsna jūsų? – O šitai aš su jumis esmi, per visas dienas, iki pabaigos svieto". Rsn. v. LTA 832(398).

867. Yra smilkoma verba, ir kalba maldelę: „Kodėl nusigandot, o mintys įeina į širdis jūsų? – O štai aš su jumis esmi, per visas dienas, iki pabaigos pasaulio". Rsn. v. LTA 832(406).

868. „Gelbėk mus, Viešpatie, tu esi išganymas ir gyvenimas, todėl meldžiame Tave neapleisti". Mrj. LTA 828(182).

869. Jeigu vaikas skundžiasi tėvui, kad jis bijo Perkūno, tėvas sako: „Mano vaikeli, prieš Perkūnui sugriaunant, atsisuk veidu į debesį ir sakyk šiuos žodžius: Kryžius ant kraiko, kryžius ant stogo, kryžius ant šiaudų, kryžius ant spalių, kryžius ant medžių. Po kryžium gimiau, po kryžium augau, po kryžium kitus auginsiu. Perkūne, mane neliesk, žaibo nesiųsk. Pro šalį, pro šalį." Baisiogala, Kdn. LTA 1039(3).

870. Griaudžiant reikia kalbėti: „Nazarėtan prasidėjo, Betliejun užgimė, Jerozoliman numirė, tikras Dievas ir žmogus". Liškiava, Alt. LTA 1041(99).

871. Seniau, kai griausdavo, skaitydavę ir kalbėdavę maldelę: „Nuo perkūnijos ir audrų, kuriuos tu, Viešpatie, atpirkai savo brangiu krauju, apsaugok Viešpatie" (iš senų maldaknygių). Dusetos, Zrs. LTA 1032(199).

17. GRIAUSMO NUTRENKTO ŽMOGAUS LIKIMAS

872. Griaustinis žmogų muša, kad prie jo velnias glaudžias, slepias. Kur tik jis slepias, ten trenkia. Dievas velnią trenkia, nes šis iš jo juokias, erzina, priešinasi. Dievas sako žmogui: „Tau griekus atleisiu, ale trenkti turiu!" Dievas velnio negali užmušti, tik jį gąsdina. Jis nedega, turi nuo ugnies ploščių. Lygumai, Šl. LTA 762(15[1]).

873. Griaustinis gali dažniau gerą žmogų nutrenkti, nes velnias, Dievą erzindamas, labiau lenda slėptis prie gero žmogaus. Lygumai, Šl. LTA 762(15[3]).

874. Kai griausti, tai velnias pasislepia prie žmogaus, kai Perkūnas trenkia į velnią, užmuša ir žmogų. Mrj. v. LTA 828(216).

875. Perkūno nutrenktas žmogus laikomas šventu, ščėslyvu. Alt. LTA 374d(2164).

876. Perkūno nutrenktas žmogus esąs laimingas, nes jis patenkąs po mirties Perkūno dvaran, ir visų esąs labai gerbiamas ir mylimas. Šiluva, Rsn. LTA 832(481).

877. Perkūno nutrenktas žmogus yra laimingas, nes jam atleidžiamos nuodėmės. Rsn. LTA 832(477–478).

878. Apie griausmo nutrenktą žmogų pasakoja, kad jis yra laimingesnis, ne kaip pats numiręs. Kupiškis, Pn. LTA 757(91).

879. Griausmo nutrenktą žmogų skaito laimingu danguje. Dusetos, Zrs. LTA 1032(138).

880. Griausmo užmuštas žmogus eina dangun. Švnč. LTA 840(181[13]).

881. Jei žmogų užmuša, jis čyščiuj nebus, jau per jį ugnis yra ėjus. Merkinė, Alt. LTA 879(23).

882. Jeigu iš rytų į pietus arba vakarus einąs griaustinis užmuša žmogų, tai jis buvo Dievui mielas; tačiau jei užmuša iš vakarų į rytus einantis griaustinis, manoma, kad jis mirė dėl savo nuodėmių.(M. Praetorius, iš Mannhardt, 538).

883. Po nutrenkto žmogaus oda yra velnias, todėl jį gyvą muša Perkūnas. Jei kuris žmogus velnio apsėstas, tai jį ir muša Perkūnas. Kybartai, Vlk. LTA 763(52).

884. Tas žmogus buvo piktos dvasios apsėstas. Panemunėlis, Rk. LTA 739(92).

885. Žmogų Perkūnas nutrenkia kartu su siela. Daugailiai, Utn. LTA 940(15).

886. Kai Perkūnas žmogų nutrenkia, tai jo vėlės į dangų nepriima. Kybartai, Vlk. LTA 763(53b).

887. Žmogus, kurį užmuša Perkūnas, esąs blogas ir einąs į pragarą, jo net ir švęstuos kapuos nelaidoja. Tauragnai, Utn. LTA 940(16).

888. Kalbama, kad griausmo mušto žmogaus neneša į bažnyčią, o tik leidžia šventoriun, kur kunigas atlieka tikybines apeigas. Į kapus taip pat kunigas nevykstąs. Pasiteiravus sužinota, kad tai netiesa. Dusetos, Zrs. LTA 1032(136).

889. Manoma, kad Perkūno nutrenktojo sielą velnias nusinešė. Mrj. LTA 828(215).

890. Kai nutrenkia žmogų, sako, kad jis blogai elgėsi, ir Dievas liepęs jį nutrenkti. Perloja, Alt. LTA 763(54a).

891. Žmonės mano, kad tas žmogus buvo blogas, susidėjęs su velniu ar jam dūšią pardavęs, už tai jį ir Perkūnas nutrenkė. Mrj. LTA 828(220).

892. Manoma, kad tada žmogus buvo prasikaltęs Dievui arba susidėjęs su velniu. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(29).

893. Kaip dieviška galybė nekenčia velnio, taip ir Perkūnas, esąs Dievo valioj, nekenčia jo. Jei Dievas neleidžia, Perkūnas netrenkia į žmogų ar į kitą kokią vietą. Žmogus, kurį Perkūnas nutrenkia, nueina į pragarą, nes jį Dievas nubaudė už jo nusidėjimus. Plateliai, Krt. LTA 758(63).

894. Dievas ilgai laukia žmogų pasitaisant, bet nesulaukęs nutrenkia jį. Perkūno nutrenktas žmogus eina tiesiog pragaran. Tverečius, Švnč. LTA 759(13).

895. Griausmo nutrenktą žmogų žmonės vaizduojasi buvus nedorą, kuo nors nusikaltus Dievui. Pandėlys, Rk. LTA 739(91).

896. Žmonės sako, kad Dievui buvo prasikaltęs. Pagiriai, Ukm. LTA 743(97).

897. Taip jam Dievas skyrė, tokia jo mirtis buvo. Subačius, Pnv. LTA 752(92).

898. Griaustinio nutrenktas žmogus yra pražuvęs. Jis yra Dievo baisiai nubaustas. Šl. m. LTA 760(11).

899. Perkūno nutrenktas žmogus yra padaręs kokį nors nusikalstamą darbą, įžeidžiantį Perkūną. Girkalnis, Rsn. LTA 832(474).

900. Jei griausmas užmuša žmogų – griešnas buvo. Liškiava, Alt. LTA 1041(126).

901. Perkūno nutrenktą žmogų galima atgaivinti, įkasant jį į žemę, bet galva turi pasilikti neužpilta žemėmis. Mrj. m. LTA 828(246).

902. Jeigu gerą žmogų Perkūnas užmuša ir sudegina, tai reikia to žmogaus pelenus susemti ir papilti po gyvenamo namo balkiais, tai į tą namą neįtrenks. Virbalis, Vlk. LTA 763(53a).

18. PERKŪNAS BAUDŽIA NEDORĖLIUS

903. Perkūnas, kaip teisingumo prižiūrėtojas, seka žmonių darbus ir, kurie nesilaiko Dievo įsakymų, tuos nubaudžia. Jei Perkūnas trenkia į kokį trobesį, ir jei tam trobesiui degant, kas nors pavogęs kokį daiktą, parsineš į savo namus, tai

vėliau ar anksčiau vis tiek į tą trobesį trenks Perkūnas. Kupiškis, Pnv. LTA 757(139).

904. Perkūnas baudžia žmones už blogus darbus. „Ar matai, tas žmogus buvo kaltas – Perkūnas uždegė budinką; aš ir sakiau, kad aną Perkūnas nubaus už jo griekus". Plateliai, Krt. LTA 758(56).

905. Kursai žmogus ežią peraria, jį už tai Perkūnas muša. Vlk. (Bas., *FM*, 9).

906. Žmogų, kuris peraria ežią, muša Perkūnas. Kybartai, Vlk. LTA 763(28a).

907. Šiauléniškiai sako, jog prakeiktą žmogų Perkūnas trenkiąs iš giedro dangaus. Jei ir negiedroj Perkūnas trenkia į kuriuos namus ar kurį nors šeimos žmogų, tai jau toki laikomi labai blogais ir jų lenkiamasi iš tolo (Brč.).

908. Perkūnas teisingas. Nemėgsta jis gobšių, pavydžių žmonių. Jis tuos nubaudžia, būtent, uždega savo kulkomis jų trobesius. Vargšams padeda nelaimėje: duoda gerą derlių. Šiluva, Rsn. LTA 832(469).

909. Už gerus darbus Perkūnas moka geru, o už blogus – baudžia. Šiluva, Rsn. LTA 832(467).

910. Pasakojama, kad Perkūnas yra teisingas. Jis trenkia į turtingų žmonių trobesius. Bet jis yra nekaltas, jei uždega kokį nors trobesį, nes jame yra pasislėpęs velnias. Ariogala, Kdn. LTA 832(470).

911. Perkūnas dažniausiai nutrenkiąs piktus žmones. Geriems ir teisingiems žmonėms Dievas nesiunčiąs Perkūno. Šl. m. LTA 760(10).

912. Jis prižiūri, kad visi teisingai elgtųs ir geri būtų. Bloguosius ir melagius baudžia. Kamajai, Rk. LTA 739(88).

913. Žmonės sako, kad Perkūnas trenkia tik į blogų žmonių turtą, o gerų neliečia. Rsn. m. LTA 832(3).

914. Žemaičiai sako: „Kas savi ger, tou Perkūns trenk" (Brč.).

915. Perkūnas nutrenkia blogus žmones. Jei kas nors sako ant kito, kad tą nutrenktų, tai jį patį nutrenkia. Mrj. LTA 828(214).

916. Šiauléniškiai sako: „Nesikeik Perkūnais, nes Perkūnas užmuš" (Brč.).

917. Žemaičių sakoma, jog nuo Perkūno niekur nepasislėpsi. Nors ir po puodu pasivoši, vis tiek, jei būsi kaltas, jis ir ten atras (Brč.).

918. Nors Perkūnas nelaikomas žmogaus priešu, tačiau žmogus jo bijo ir saugosi. Senų žmonių pasakojimu, jei žmonės Perkūną užrūstina, tai jis gali ir į žmones trenkti (Brč.).

919. Jeigu į namą trenkia griausmas, bet neuždega, tą žmogų kiti laiko geru, kalbėdami: jis yra Dievui ypatingai mielas. Jie dar tiki, kad kur griausmas muša, vis tiek, ar uždega, ar ne, ten namuose buvo kas nors iš prūsų dievų, kad ir nors aitvaras. Jeigu į jį pataiko, tai jis uždega namą, jei nepataiko, tai griausmas ir žaibas nieko namui nekenkia. Aitvaras yra Perkūno, t.y. griausmo mušamas, nes jis su žmonėmis blogai elgiasi. Kadangi jis žmonių dėlei yra baudžiamas, tai ir keršija jis žmogui, uždegdamas namą (M. Praetorius, iš Mannhardt, 536).

19. PIRMOJI PERKŪNIJA

920. Perkūnas trenkdamas sujudina žemę, tai geriau auga javai. Kybartai, Vlk. LTA 763(50).

921. Sugriaudus pavasarį pirmą kartą, ūkininkai mano, kad Dievas jau sujudino žemę ir jau galima pradėti dirbti, sėti, jau viskas augs. Mrj. v. LTA 828(329).

922. Perkūnas pavasarį laikomas pavasario pranašu ir gamtos atgaivintoju. Šimkaičiai, Rsn. LTA 832(413).

923. Pirmas Perkūno trenksmas pavasarį sujudina žemę, todėl pradeda greičiau augti žolės ir javai. Šiluva, Rsn. LTA 832(454).

924. Griaustinis išjudina žemę, išvaro pašalą, ir augalai gerai auga. Girkalnis, Rsn. LTA 832(459).

925. Po pirmos perkūnijos tuoj išvaro gyvulius ir sėja javus. Girkalnis, Rsn. LTA 832(455).

926. Pirmoji perkūnija sujudina visą žemę, tada pradeda augti javai ir žolės. Batakiai, Trg. LTA 832(457).

927. a) Su pirmąja perkūnija pavasarį ateina gyvybė: medžiai ir laukai pradeda žaliuoti, viskas atgyja. b) Jei kas nusimaudys upėje po pirmos perkūnijos, neturės ligų, bus sveikas iki kito pavasario. c) Po pirmos perkūnijos reikia galvijus išginti į laukus, karvėms prie ragų prikabinti maišeliuose šventų žolelių. Tuomet jos bus sveikos, ir Perkūnas jų nenutrenks iki kito pavasario. Rsn. m. LTA 832(210).

928. Jei griaudžia, sujudina žemę, o žemei sujudėjus, augalai daug greičiau auga. Trg. LTA 832(451).

929. Užgriaudus pavasarį, geriau auga žolė ir javai. Kamajai, Rk. LTA 1032(127).

930. Pavasarį kai pirmą kartą sugriaudžia, tai greit augs žolė, nes supurtina žemę. Šešuoliai, Ukm. LTA 992(183).

931. a) Pavasarį sugriaudus Perkūnui, ima geriau augalai augti, mat, jisai išjudinąs žemę. b) Jei griaudžia vėlai rudenį, tai bus ilgas ruduo ir taip pat šiltas. Viduklė, Rsn. LTA 832(427).

932. Augalai ir javai pradeda augti, tik griaustiniui pirmą kartą sugriaudus. Tverečius, Švnč. LTA 759(11).

933. Kai pavasarį užgriaudžia, žemę atkrato, galima visa sėt ir augs. Antazavė, Zrs. LTA 1032(108).

934. Griaustinis nušviečia visus laukus, lyg numazgot numazgoja, viskas tuojau atgyja. Lygumai, Šl. LTA 762(12).

935. a) Pirmas Perkūnas sujudina žemę – auga gerai žolė, augalai, vešlūs darosi gyvuliai. b) Po pirmosios perkūnijos galima jau basam eiti. Plateliai, Krt. LTA 758(52).

936. Kai anksti pavasarį griaudžia, žmonės džiaugiasi – Perkūnas atitranko rugių šakneles, kurios anksčiau buvo įšalusios, tuo būdu geriau auga rugiai. Pandėlys, Rk. LTA 739(74[2]).

937. Šiaulėnų apyl., senų žmonių įsitikinimu, pavasarį neauganti žolė, kol pirmasai Perkūnas nepajudina žemės (Brč.).

938. Seniau, sako šiaulėniškiai, pavasarį nieko nepradėdavę sėti ir sodinti, kol neišgirsdavę pirmojo Perkūno. Kas to nepaisys, to javai nederėsią (Brč.).

939. Pavasarį, kai pirmą kartą išgirsdavo Perkūną griaudžiant, tai mergos rūtas sėdavo – rūtos būdavę gražios ir garbinuotos. Padovinys, Mrj. LMD I 299(1[12]).

940. Nuo pirmos perkūnijos medžiai sprogsta, gerai auga javai. Kybartai, Vlk. LTA 763(46a).

941. Jei pavasarį anksti griausti, tai tą metą gerai auga žolė. Liudvinavas, Mrj. LTA 828(205).

942. Anksti pavasarį griaudžiant, žmonės sako, kad būsią geri metai. Juodupė, Rk. LTA 739(73).

943. Jei griaudžia anksti pavasarį, tai gerai auga javai. Prienai, Mrj. LTA 1001(556).

944. Griausmingais metais geriau auga. Kamajai, Rk. LTA 1032(126).

945. Prūsų lietuvių sakoma: „Jei biržely Perkūns grūmoja, laukininks daug javų dagoja" (Brč.).

946. Kai griaudžia, javai geriau auga – žemę sutranko. Dusetos, Zrs. LTA 1032(125).

947. Po perkūnijos gerai grybai dygsta, mat žemę sutranko. „Grybai auga, kai po griausmo". Dusetos, Zrs. LTA 1032(124).

948. a) Kai griausmas užgriaudžia, žolė gerai auga; b) lydekos ir vėžiai pasidaro bailūs. Švnč. LTA 840(181[12]).

949. Jeigu griaudžia pavasarį, išginus mažus ėriukus, tai tie ėriukai bus sveiki ir nebijos ligų. Kalvarija, Mrj. LTA 828(339).

950. Pavasarį, kol griausmas neužgriaudžia, gyvatė yra didžiausias vaistas, o užgriaudus jos gydomoji galia sumažėja. Dusetos, Zrs. LTA 1032(89).

951. Neužgriausta gyvatė – vaistai nuo liaukų (tonsilitis), raudonosios kiaulėms, nuo gelažuonių ir kitų ligų arkliams. Arkliam duoda užpiltas degtine, supeni su avižomis. Dusetos, Zrs. LTA 1032(88).

952. Gyvatė pagauta negriaudus yra geras vaistas gyvulių akims gydyti, bet pagauta po griausmo jau netinka. Panemunis, Rk. LTA 739(71).

953. Kai Perkūnas pirmą kartą griaudžia, tada visos gyvatės atgyja. Panemunėlis, Rk. LTA 739(70).

954. Pagaut „majokas" (toks juodas, stambus vabalas, apie 5 cm ilgio, kvepia „pijolkos" žiedu), kol neužgriaustas, tai vaistai nuo pasiutimo. Dusetos, Zrs. LTA 1032(86).

955. Neužgriausti „majukai" (vabalai), apipilti degtine, yra vaistai gyvuliams. Panemunėlis, Rk. LTA 739(75[1]).

956. Anksti pavasarį, kol dar Perkūnas nesugriaudė, yra gaudomi vabaliukai, vadinamos „bobos", ir vartojami nuo gumbo ir padleco ligų. Kupiškis, Pnv. LTA 757(138).

957. a) Kol neužgriaustas skruzdėlynas, tai jo kodylas – vaistai. b) Neužgriausta gyvatė – vaistai nuo aklumo. Kamajai, Rk. LTA 739(77[2]).

958. Pavasarį, kol neužgriausta, renka žoles gydymui. Pačios žolės žydi melsvai, trimis lapeliais, auga po lazdynais ir kitais lapuočiais, jų žiedai labai kvepia. Kamajai, Rk. LTA 1032(95).

959. Ant kopūstų kotų atsiranda gumbuliukai – grūdeliukai, kol neužgriausti pasėti, tai dygsta, užgriaudus ne. Kamajai, Rk. LTA 1032(97).

960. Neužgriausto vėžio girnelė išima krislą iš akies. Dusetos, Zrs. LTA 1032(87).

961. Sakoma, kad pirmas Perkūnas pavasarį išgainioja velnius iš balų. Po pirmo Perkūno griovimo esą galima maudytis. Rsn. m. LTA 832(415).

962. Kol Perkūnas nesugriaudžia, negalima maudytis, nes velnias yra vandeny, taip pat negalima sėsti ant žemės ir ant akmens. Šimonys, Pnv. LTA 757(79).

963. Neužgriaustam vandeny negerai maudytis – šišas pristos. Neužgriaustan ežeran neik – gali prigerti. Kamajai, Rk. LTA 739(77[3]).

964. Perkūnui pavasarį neužgriaudus, negalima maudytis. Dusetos, Zrs. LTA 14(251).

965. Kai Perkūnas sugriaudžia, nuo tos dienos galima basiems vaikščioti. Būbleliai, Šk. LTA 828(334).

966. Pavasarį Perkūnui neužgriaudus, negalima lauke kūrenti ugnį, nes vasarą Perkūnas trobas sudegins. Dusetos, Zrs. LTA 14(252).

967. Ant neužgriaustos žemės negalima gulėti ir ugnis kūrenti. Kamajai, Rk. LTA 1032(85).

968. Kai žaibuoja ir negriaudžia, tada „amalą krečia". Jei „amalą krečia", obelims ar vyšnioms žydint, tada vaisių nei nelauk, nes amalas žiedus nugadina.

Jei per vasarą amalą krečia, tai avižų grūdai esti blogi. Labai daug yra tokių sunokusių, visai mažų grūdelių. Panemunėlis, Rk. LTA 739(82).

969. Jei be griaustinio žaibuoja – amalą meta. Tas amalas javus gadina, užtat javuose tada atsiranda daug kūlių ar dykų varpų. Joniškėlis, Brž. LTA 757(81).

970. a) Kai pirmą kartą pavasarį Perkūnas sugriaudžia, tai žmonės sako: „Jau atatrenkia medžiams žievę, todėl dabar bus galima karnos plėšti ir vamzdeliai sukti". b) Dar sako, jei žaibas pavasarį esti tankus, tai atneša amalą. Karsakiškis, Pnv. LTA 757(156).

971. Pirmasis griaustinis pavasarį atitrenkia žilvitį, ir vaikai tada gali iš žilvičio dūdas suktis. Joniškėlis, Brž. LTA 757(80).

972. Jeigu dienos metu griaudžiant, gimsta vaikas, manoma, kad jis būsiąs didelis ponas; tačiau, jei naktį griaudžiant, gimstąs, tai greit mirsiąs (M. Praetorius, iš Mannhardt, 538).

973. Žąsims perint, reikia apačioj lizdo geležį padėti, šiaip perkūnija kiaušinius užtrankanti, ir jie liekti vanskariais (paperais). Klp. LTA 604(268).

974. Po perkūnijos reikia lizde perinamus kiaušinius apsukti į antrą pusę, kad neužmirtų perinami paukščiai. Plateliai, Krt. LTA 758(54).

975. Perkūnas užtrenkia perinamus viščiukus, žąsiukus, ančiukus. Kad apsaugoti nuo užtrenkimo, reikia po perinamo lizdo pakišti dalgę ar plūgo noragą. Plateliai, Krt. LTA 758(53).

976. a) Perkūnas sujudina žemę, dėl to geriau augalai auga. b) Jei Perkūnas trenkia tada, kai paukščiai peri, tai užtranko kiaušinius ir neišsirita paukščiukai. c) Medžiams žydint, žaibas nuplikina žiedus ir vaisių neveda. Būbleliai, Šk. LTA 828(338).

977. a) Jei perint viščiukus griauja, tai juos užtrenkia ir neišsirita. b) Jei medžiams žydint žaibuoja, tai juos nužaibuoja ir jie nemezga (nebūna vaisių). Mrj. v. LTA 828(209).

978. Jei kuriais metais daug griauja ir žaibuoja, tai, žiūrėk, nudegina riešutus ir bendrai visus augalus. Subačius, Pnv. LTA 752(91).

979. Panevėžio apylinkėje tikima, jei pirmasai Perkūnas pareina prieš pusiaudienį, tai tą metą būsianti lietinga vasara, o jeigu po pusiaudienio – tai sausa (Brč.).

980. Jei pirmasis Perkūnas esti prieš pusiaudienį, tai bus lietinga vasara. Pnv. m. (*TirŽ*, V, 644).

981. Labai svarbu, kuriuo laiku pirmasai Perkūnas pasirodo pavasarį. Šiaulėniškiai geriausiais metais laikydavo tuos, kuriais perkūnija pasigirsta Velykose (Brč.).

982. Jei kovo mėnesį yra perkūnija, tai bus lytuota vasara. Skaudvilė, Trg. LTA 832(209).

983. Pikelių apyl., Mžk. aps., senieji žmonės tvirtina, kad jei kuriais metais kovo mėnesį pasigirdo pirmasis Perkūnas, tai karvės tą metą maža duosiančios pieno (Brč.).

984. Jeigu perkūnija pasirodo kovo pradžioje, tai bus šalta ir lietinga vasara; jei perkūnija pasirodo balandyje, tai vasarą esti smarki; jei perkūnija pasirodo gegužės mėnesį, tai vasara esti karšta ir giedri. Šimkaičiai, Rsn. LTA 832(211).

985. Jei kovo mėnesį griauja, tai bus geri metai; jei vėlai rudenį griauja, bus nerami žiema. Viduklė, Rsn. LTA 832(428).

986. Kai dar prieš Jurgį užgriaudžia ir vasariu vėju, bus geri javai. Dusetos, Zrs. LTA 1032(99).

987. Jei perkūnija pirm Jurgio girdėti duodas, tai dar po Jurgio galima šalčio sulaukti. Jei varlės pirm Jurgio kvaknoti praded, tai jų nasrai dėl pašalio

užsidaryti tur. Perkūnija labai prigadinga atsiranda, jei pirm Jurgio praded grumėti. Tlž. LTA 982(27).

988. Su ledu užgriaudus, bus šalta vasara ir ledai muš. Antazavė, Zrs. LTA 1032(106).

989. Jei pirmoji perkūnija užgruma, pievoms ar rugiams po sniegu ar po ledu esant, tais metais maža tebus šieno ir rugių; o jei užgruma be sniego ar ledo – daug bus. Plateliai, Krt. LTA 758(49).

990. Jei griaudžia anksti pavasarį, dar ledui tebesant, tai tais metais žolė blogai auga. Skapiškis, Rk. LTA 739(78).

991. Jei griausti anksti pavasarį, dar antšalui neišėjus iš žemės, tai bus šalta ir lietinga vasara. S. Kalvarija, Mrj. LTA 1001(557).

992. Jei pavasarį pirmas Perkūnas užgrumia, kol dar vietomis tebėra ledo – bus šalti metai, o jei nėra ledo – bus šilti. Plateliai, Krt. LTA 758(45).

993. Kai pirmą kartą išgirsta griaudžiant, sako, kad dabar būsiąs tikrasis pavasaris. Mat, Perkūnas išvarąs iš žemės paskutinį pašalą. Šl. m. LTA 760(9).

994. Pirmą kartą griaunant, jei dar miškas neišsprogęs, sako: „Sausą mišką užtrenkė – vagys užkurs (negirdės)." Lygumai, Šl. LTA 762(10).

995. Seniau manydavo, jei užgriaudžia medžius be lapų ar dar kai yra ledų, tai nesiseks vagims, ir vasara bus šalta. Alt. LTA 374(2171).

996. Jei pavasarį griausti ant neišsprogusių medžių, tai tą metą vagims nesiseka. Liudvinavas, Mrj. LTA 828(184).

997. Jei pavasarį, dar medžiams nesprogus, griaudžia, tai bus nederlingi metai. Krosna, Mrj. LTA 828(190).

998. Jei griauja anksti, kai medžiai be lapų, bus audringa vasara. Kybartai, Vlk. LTA 763(46b).

999. Jei griauja anksti pavasarį, kai dar medžiai be lapų būna, tai tą metą žmonės miršta; o jei griauja vėlai rudenį, tai ilgas ruduo būna. Mrj. v. LTA 828(193).

1000. a) Jei Perkūnas sugriaudžia ant neišsprogusių medžių, bus blogi metai; jei ant išsprogusių – geri metai. b) Jei anksti pavasarį griaudžia – geri metai, jei vėlai – blogi. Mrj. LTA 828(366–367).

1001. a) Jeigu nesprogusius medžius pavasarį Perkūnas užgriauja, tai bus vėlybas pavasaris. b) Jeigu vėlai rudenį griaudi, dar ilgas ruduo būsiąs. Sasnava, Mrj. LTA 828(195).

1002. a) Jei Perkūnas pirmą kartą pavasarį užgriauja plikus medžius, tai sakoma, bus blogi metai. b) Jei griauja vėlai rudenį, tai bus šilta žiema ir šalta ateinanti vasara. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(50).

1003. a) Jei vėlai griaudžia, bus nešalta žiema. b) Jei užgriaudžia nesprogusius medžius, bus šalta vasara. Šunskai, Mrj. LTA 828(201).

1004. a) Prieš pirmą perkūniją šeimininkės skuba kasti krienus, nes sako, kai užgriaudžia, išeinąs visas kartumas į žemes. b) Kai anksti užgriaudžia, žmonės tikisi ankstaus pavasario ir daug žolės gyvuliams. Pnv. LTA 757(87).

1005. Jei pirmoji perkūnija pavasarį per viršų pereina, tais metais bus tranki perkūnija. Plateliai, Krt. LTA 758(48).

1006. a) Jei griaudžia anksti pavasarį – bus geri metai. b) Jei vėlai rudenį – bus gili žiema. c) Jei žiemą, bus blogi metai arba karas. Ariogala, Kdn. LTA 832(420).

1007. Kai Perkūnas griaudėja, tai reikia pasivoliot – nieko nesibijosi. Merkinė, Alt. LTA 73a(237).

1008. Kad griaustinio nebijoti, reikia pavasarį, išgirdus pirmąsyk griaudžiant, ant žolės voliotis. LTA 66(1130).

1009. Išgirdus pirmą kartą griaudžiant, liepia vaikams griūti ant žemės ir voliotis, tad vasarą blusos nepjausią. Velžis, Pnv. LTA 757(84).

1010. Pirmą kartą griaustiniui griaudžiant, reikia voliotis po pievą, tuomet blusos nekanda. Brž. LTA 326(220a[21]).

1011. Kai pirmą kartą užgriaudžia, tai reikia pasivilioti ant dirvono, tai nesopa pečių; o jei ant kluonienos, tai neturi vočių. Liškiava, Alt. LTA 374e(2836).

1012. Kai pirmą kartą išgirsta griaudžiant, tai bėga prie sienos ir pečiais prisiglaudžia, tai pusiau (kryžius) neskauda. Dieveniškiai, Ašm. LMD I 398(3[6]).

1013. Seniau, kai pirmą kartą užgriaudžia, tai moterys, kur tuo laiku buvo, toj vietoj ir pasivoliodavo, tai ropės dera. Liškiava, Alt. LTA 374c(1310).

1014. Pirmąkart griaudžiant išgirdusios, moterys puola ant žemės ir voliojas, tad linai bus rąstu paristi, sulig žmogaus didumo. Liškiava, Alt. LTA 1041(116).

1015. Kai pirmąkart užgirsta sugriaudžiant, bandininkui reikia žagre pervirsti (per galvą persiversti), geriau banda derės. Kupiškis, Pnv. LMD I 661(8).

1016. Išgirdus pirmą kartą griaudžiant, reikia ant juostos užrišti mazgelį ir virsti kūlio. Pandėlys, Rk. LTA 739(74[1]).

1017. Išgirdus pavasarį pirmą kartą griaudžiant, virsti triskart kūlio, kad sektųsi gyvenimas, javai gerai augtų, gyvuliai sveiki būtų. Dusetos, Zrs. LTA 1032(77).

1018. a) Kai pirmą kartą pavasarį išgirsta griaudžiant, reikia tris kartus apvirsti kūliais, tada žmogus visą vasarą Perkūno nebijos. b) Kad nebijotų Perkūno, reikia papelėjusią duoną valgyti. c) Kai žiemą griaudžia, tai bus blogi metai. Kai griaudžia su sniegu, bus nederlius. Švnč. LTA 840(181[10]).

1019. Pikelių apyl., Mžk. aps., sakoma, jog pavasarį išgirdus pirmąkart Perkūną griaudžiant, paimk nuo žemės akmeniuką, patrink juo sau galvą ir padėk, iš kur buvai paėmęs, tai tada niekad galvos tau neskaudės (Brč.).

1020. Kai pirmą kartą užgirsti griaudžiant, reikia padaužyti galvą su geležimi, tai ji neskaudės. Papilys, Brž. LTA 265(260[22]).

1021. Išgirdęs pavasarį Perkūną, pulk kryžium ant žemės – tavęs per visus metus netrenks griausmas. Seda, Tlš. LMD I 194(3).

1022. Po pirmo griausmo, kad paskum netrenktų, reikia nueit po tiltu ir tris kartus per vandenį peršokt. Kybartai, Vlk. LTA 763(17a).

1023. Pirmą kartą pavasarį išgirdus griausmą, žmonės skubinas tekini pas buto langą ir klausia: „Ar namie blusos?" Namuos esantis atsako, kad ten ir ten jos nuėjusios. Kuriuos namuose šį paprotį pildo, sako, blusų per visą kiaurą metą nesant: jos nueina ten, kur klausiant buvo pasakyta. Vlk. (Bas., *FM*, 9).

1024. Jei griaudžia anksti pavasarį, tai reikia vienam namiškiui išeiti už lango ir klausti: „Ar namie blusos?" Troboj esantysis turi atsakyti, kad ne namie ir nurodyt, kur jos yra iškeliavę. Tuo būdu su pirmąja perkūnija blusos išnyks. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(200).

1025. Kol dar negriaudė, reikia prikast alierų (totorkų) šaknų, gailių žiedų ir paparčių lapukų ar šaknų, išdžiovinus padaryt miltelius ir barstyt lovą, tai nebus blusų. Liškiava, Alt. LTA 374c(1613).

1026. Jeigu pavasarį griaudžiant, bulius(?) bandoje bliauna ir mauroja, tai reiškia sausą vasarą ir gyvulių gaišimą (M. Praetorius, iš Mannhardt, 538).

1027. Kai Perkūnas pavasarį užgriaudžia, tai pana įsistebi, kurioj dienoj pradėjo, tai toj dienoj piršliai atvažiuos. Salakas, Zrs. LTA 1032(98).

1028. Iš kur ateina Perkūnas pavasarį, iš tos pusės grūmės visus metus. Jei nuo Prūsų, iš pusiaudienio, bus geri metai. Seda, Tlš. LMD I 194(3).

1029. Perkūnas turi savo takus, ir kuria sritimi ar puse pavasarį Perkūnas nueina, ta pačia sritimi eina ir per ištisus metus. Plateliai, Krt. LTA 758(50).

1030. Jeigu metų pradžioje pirmas griausmas eina iš šiaurės į pietus arba iš rytų į vakarus, tatai laiko ženklu, kad vėlyvesnė sėja gerai derės. Tuo tarpu, jei griausmas eina iš vakarų į rytus arba šiaurę, tai tiki, kad ankstyvoji sėja bus geresnė, tačiau tais metais vaikai mirs (M. Praetorius, iš Mannhardt, 538).

1031. a) Iš kurios pusės ateina griausdamas Perkūnas, toje pusėje jis daugiausiai tą metą žalos padarys. b) Jei Perkūnas griaudžia vėlai rudenį – bus gera žiema, jei anksti pavasarį – bus šalta vasara. Nemakščiai, Rsn. LTA 832(426).

1032. Jei pavasarį pirmoji perkūnija pareina iš vakarų ir su lietumi, bus lietingi metai. Plateliai, Krt. LTA 758(47).

1033. a) Jeigu pavasarį pirmas griausmas užgriaudžia rytuose, tai bus sausi metai, žiemiuose – šalti, pietuose – karšti, vakaruose – liūtys. b) Jeigu ant ežero yra ledas ir užgriaudė, tai bus šalta vasara. Švnč. LTA 759(23).

1034. Jei Perkūnas pavasarį parvažiuoja iš vakarų, bus daug įvairių vabzdžių, jei iš pietų – šilta vasara, iš rytų – vėjuoti metai, iš šiaurės – šalta vasara. Šiluva, Rsn. LTA 832(418).

1035. a) Jei pavasarį visai negriaudžia, tai bus blogi metai. Pirmąkart sugriaudus, pradeda augti žolė, ir nuo tada nebėr sulos. b) Jei pirmąkart sugriaudžia pietuose – bus šilta vasara, jei vakaruose – lietinga, jei rytuose – šalta. Velžis, Pnv. LTA 757(85).

1036. Jei pavasarį pirmą kartą griaudžia iš pietų, tai bus šilta, gera vasara; jei iš rytų ar vakarų – bus šalta ir nederlinga vasara. Subačius, Pnv. LTA 752(89).

1037. Jei pirmą kartą pavasarį užgriauja žiemių pusėj, tai bus šalta vasara; jei vakaruose – lietinga; jei pietuose – karšta, giedri; jei rytuos – tai vėjuota. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(22).

1038. Jei pirmą kartą išgirsta griaudžiant rytuose, tai bus šalta vasara, pietuose – šilta, vakaruose – šlapia. Kamajai, Rk. LTA 739(76).

1039. Jei pirmą kartą griaudžia iš rytų, tai vasara bus graži; jei iš vakarų – lietinga; iš pietų – šilta, karšta; iš šiaurės – šalta. Šiluva, Rsn. LTA 832(201).

1040. Jei perkūnija pavasarį ateina iš vakarų, tai bus negera vasara: bus daug musių ir įvairių vabalų, uodų. Jei perkūnija ateina iš rytų ar pietų, tai bus graži vasara. Jei perkūnija ateina iš šiaurės – bus šalta vasara. Rsn. LTA 832(208).

1041. Jei pirmą kartą griaudžia iš pietų – vasara bus šilta, jei iš rytų – saulėta, jei iš šiaurės – šalta, o jei iš vakarų – lietuota. Eržvilkas, Trg. LTA 832(215).

1042. a) Pirmą kartą pražydęs raudonas bijūnas apsaugoja nuo Perkūno. b) Jeigu pavasarį pirmą kartą griaudžia iš pietų pusės, tai visą vasarą daugiausia pūs vėjas iš pietų pusės, o jeigu iš šiaurės – bus šalta vasara. Mrj. LTA 828(336).

1043. a) Jei išgirsta pavasarį pirmąkart griaudžiant pietuose, tai vasara būna šilta; jei vakaruose – vėsi ir lietinga. b) Jei vėlai rudenį griaudžia, tai bus ilgas ruduo. c) Jei žiemą, tai žiemos nebus arba bus labai trumpa. Bartininkai, Vlk. LTA 828(188).

1044. Jei pavasarį pirmąkart griausti žiemiuose, tai bus šalta vasara; jei pietuose – šilta, karšta; jei vakaruos – lietinga, daug uodų bus; jei rytuose – bus sausa vasara. Sasnava, Mrj. LTA 828(191).

1045. Reikia žiūrėti, kur pirmą kartą pavasarį sugriaus griaustinis ir spirs: jei pietuose spirs – bus geri metai, jei žiemiuose ar kitur – blogi metai. Joniškis, Šl. LTA 64(1075).

1046. a) Jeigu anksti pavasarį griaudžia, bus prastas pavasaris. b) Jeigu rudenį vėliau griaudžia, bus ilgas ir šiltas ruduo. c) Jeigu žiemą griaudžia, bus blogi metai arba didelės brangenybės. Trg. LTA 832(414).

1047. a) Jei Perkūnas griaudžia anksti pavasarį, bus ankstyvas pavasaris. b) Jei griaudžia vėlai rudenį, bus nepastovi žiema. c) Jei griaudžia žiemą, bus trumpa žiema. Rsn. LTA 832(204).

1048. Jei griaudžia anksti pavasarį – bus šilta vasara; jei vėlai rudenį – bus bloga žiema; jei dažnai griaudžia – bus derlingi metai; jei griaudžia žiemą – bus blogi metai. Rsn. m. LTA 832(205).

1049. Jei griaudžia vėlai rudenį ar žiemą – bus bloga naujiena: blogi metai, bus kas negerai. Kamajai, Rk. LTA 739(79).

1050. Kai griaustinis griaudžia pavasarį, tai bus geri metai, o jei žiemą, tai tą metą turįs kilti karas. Ariogala, Kdn. LTA 832(422).

1051. a) Griaudžiant anksti pavasarį, vasara bus graži, karšta ir daug perkūnijos. b) Griaudžiant vėlai rudenį, bus šalta ir gili žiema. c) Griaudžiant žiemą, bus ankstyvas pavasaris. Alt. v. LTA 761(11).

1052. Jei griaudžia rudenį ar žiemą, reiškia blogus metus arba marą, badą, ar karą. Kamajai, Rk. LTA 739(72).

1053. a) Jei pirmas griaustinis ateina iš vakarų, tai per metus bus didelės perkūnijos. b) Jei griaudžia rudenį, bus ilgas ruduo. c) Jei žiemą, tai ateinantieji metai bus blogi ir niekas neužaugs. Rsn. m. LTA 832(206).

1054. Prūsų lietuviai sulig Perkūno ir orą spėja: „Jei rugsėjy perkūnija grūmoja, tai tą metą gili žiema pastoja" (Brč.).

1055. Rambyno apylinkės senieji laukininkai sako: „Jei rugsėjy Perkūnai braška, tai kitais metais medžiai pilni vaisių traška." (Brč.)

1055a. „Juo Tėtis padangėms dardės, juo mums javeliai užderės". MžL. (Kalvaitis, *Liet. vardų klėtelė*, p. 111).

1056. Jei Perkūnas griaudžia vėlai rudenį, tai ilgas būna ruduo. Paežeriai, Vlk. LTA 1001(555).

1057. Jei Perkūnas griaudžia lapkričio mėnesį, tai bus ilgas ruduo. Kdn. LTA 270(567).

1058. Kai rudenį griaudžia, tai ilgai nėra žiemos. Šimonys, Pnv. LTA 757(82).

1059. Jei per šv. Mykolą griauja, tai bus ilgas ruduo ir šilta žiema. Jei per Mykolą pietys vėjas pučia, tai tas pats pučia ir per visą žiemą, būna labai šilta. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(67).

1060. Jei griaudžia rudenyje po Mykolinių – ilgas ir šlapias ruduo. Mrj. LTA 828(368).

1061. Jei griaudžia vėlai rudenį, tai bus vėlyvas pavasaris ir nekokie ateinantieji metai. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(23).

1062. Jei griaudžia vėlai rudenį, tai bus šiltas ruduo. Jei žiemą, bus greit pavasaris ir šilta vasara. Panemunėlis, Rk. LTA 739(75^2).

1063. Kai griaustinis griaudžia anksti pavasarį, tai bus šilta vasara; o jei griaudžia vėlai rudenį, tai sako, kad nebus žiemos. Rsn. v. LTA 832(212).

1064. Jei griaudžia anksti pavasarį, tai bus šilta vasara; jei dažnai griaudžia, bus derlingi metai; jei vėlai rudenį – bloga žiema; jei žiemą griaudžia, bus blogi metai. Rsn. LTA 832(214).

1065. Jei griaudžia per Pelenų dieną – bus tais metais maras. Mrj. LTA 828(369).

1066. Jeigu žiemą griausti, tai bus sunkūs metai; o jeigu vėlai rudenį, tai ilgas ruduo; jeigu anksti pavasarį, tai bus kokie neramumai arba šiltas pavasaris. Liudvinavas, Mrj. LTA 828(332).

1067. Jei griaudžioja vėlai rudenį, sako, kad bus šiltas ruduo, o jei žiemą – bus gili žiema. Pilviškiai, Vlk. LTA 828(333).

1068. Jei griaudžia anksti pavasarį, tai ant javų kris amaras; o jei vėlai rudenį, tai bus šilta žiema. Vlk. v. LTA 828(335).

1069. Kai griaudžia anksti pavasarį, tai jis bus ankstyvas. Jei griaudžia vėlai rudenį, tai jis bus ilgas. Jei žiemą, tai smarkiai šals. Keturvalakiai, Vlk. LTA 828(194).

1070. Jei anksti pavasarį griaudžia, tai bus šilta vasara. Jei griaudžia vėlai rudenį, tai bus ilgas ruduo ir šalta žiema. Mrj. LTA 828(196).

1071. Jei griaudžia žiemą, tai žmonės sako, kad tai yra Čičinsko atsiminimas. Tai kartojasi per tam tikrus laikotarpius, ir tie metai būna nelaimingi. Turėtų griausti per Kalėdas, bet, kalendoriui pasikeitus, nebepataiko į tą dieną. Sako, kad šįmet (1936) griaus. Naujamiestis, Pnv. LTA 757(83).

20. KETVIRTADIENIS

1072. Ketvirtadienis yra savaitės vidurys, todėl ta diena yra paskirta Perkūnui. Perkūno dieną, ketvirtadienį, vestuves gerai daryti. Rsn. LTA 832(429, 434).

1073. Perkūno diena yra ketvirtadienis, jau galima piršliais važiuoti. Salakas, Zrs. LTA 1032(119).

1074. Ketverge veselias gerai daryti. Dusetiškiai daugiausia piršlėms važiuoja antradieniais ir ketvirtadieniais – tai jų tradicija. Vestuves kelia kaip kada papuola, tik saugo 13 dieną sausio nepradėti. Taip pat sąmoningai vengia pirmadienio. Antalieptė, Zrs. LTA 1032(118).

1075. Perkūnas norėjo apsivesti ketvirtadienį, ir tada velnias nuo jo pavogė žmoną. Dabar, kas daro vestuves ketvirtadienį, tam Perkūnas nori padaryti kokią nors žalą. Nemakščiai, Rsn. LTA 832(446).

1076. Ketvirtadienį Perkūnas važiavęs į šliūbą su savo sužadėtine Vaiva. Velnias jo žmoną pavogęs. Dėl to Perkūnas, keršydamas dėl savo nelaimės, tranko visus tuos, kas ketvirtadienyje veda. Skaudvilė, Trg. LTA 832(447).

1077. Daryti vestuves ketvirtadienį negerai, nes bus nelaimingas gyvenimas. Girkalnis, Rsn. LTA 832(441).

1078. Ketvirtadienyje nekelia vestuvių – bus nelaimingas gyvenimas. Kamajai, Rk. LTA 1032(117).

1079. Ketvirtadienį vestuves daryti negerai, nes nėra palaimos gyvenime. Rsn. LTA 832(433).

1080. Žmonės sako, kad ketvirtadienį Kristų nuteisė mirti, tai ir žmonės vengia daryti bet kokių linksmybių bei vestuvių. Subačius, Pnv. LTA 752(90).

1081. a) Ketvirtadienį patariama linus sėti. b) Vestuves daryti ketvirtadienį nepatartina, nes kas ketvirtadienį apsiveda, tas neturi gyvenime Dievo palaimos. c) Jeigu vaikas gimsta ketvirtadienį, tai jis bus girtuoklis. Girkalnis, Rsn. LTA 832(470).

1082. a) Didįjį Ketvirtadienį negalima dirbti darbų, kurie kelia trenksmą. b) Ketvirtadienį vestuves daryti negalima. Panemunėlis, Rk. LTA 739(81).

1083. a) Ketvirtadienį patariama sodinti rasodą. Sako, kad kopūstai būna geri. b) Ketvirtadienį nepatariama daryti vestuves. Rsn. LTA 832(435).

1084. Ketvirtadienį negerai daryti vestuves, nes paskum visą laiką apsivedusieji tarp savęs nesutinka, nes tarp jų velnias gyvena. Ketvirtadienis – velnio diena. Mrj. LTA 828(202).

1085. a) Ketvirtadienį vestuves negerai kelti. b) Ši diena geriausia prekybai. Rsn. LTA 832(437–438).

1086. Kai kas sako, kad jeigu kokį darbą pradedi ketvirtadienį, tai toks darbas nesisekąs dirbti. Pav., kai pradedi austi – gijos painiojasi, trūksta ir t.t. Trg. v. LTA 832(439).

1087. Ketvirtadienį draudžiama mesti audeklas, mat, sukčiaus diena, tai ir audeklas bus susisukęs. Velžis, Pnv. LTA 757(89).

1088. Gyvulių nepjauti ketvirtadienį, antradienį ir trečiadienį, nes jose yra raidė „r" – mėsa trauksis. Lygumai, Šl. LTA 762(11).

1089. a) Ketvirtadienį negalima skersti kiaules, nes bus ruda mėsa. b) Negalima žirnius sėti, nes bus kirmėlėti. c) Kurių dienų varduose yra raidė „r" (iš slavų kalbos), tai visuomet bus ruda mėsa ir kirmėlių. Naujamiestis, Pnv. LTA 757(88).

1090. Jei pirmą kartą griaudžia ketvirtadienį, tai netikintiesiems (žydams, liuteronims) reiškia ligas ir mirtį. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(25).

1091. a) Perkūnas ketvirtadienį dažniausiai ilsisi, labai retai kada griaudžia. b) Ketvirtadienį negalima daryti vakaruškų, visi kiti reikalingi darbai leidžiami. c) Vestuves daryti ketvirtadienį negalima, sako, kad jaunieji nesugyvena ir dažnai pešis. Ariogala, Kdn. LTA 832(443).

1092. Ketvirtadienį nekasti žemės, kitaip javus ledai muš su dideliu griausmu. Dūkštas, Švnč. LTA 1032(181).

1093. Seniau nepradėdavo ketvirtadienį laukų dirbti, nei sėti, nei sodinti, nes sakydavo – menkas bus prieauglis. Pilviškiai, Vlk. LTA 752(26).

1094. Pirmadienį, antradienį ir ketvirtadienį negalima sėti žirniai. Švnč. LTA 840(181[11]).

1095. Ketvirtadienį patariama sodyti bulves, tai būsiančios gardesnės. Sasnava, Mrj. LTA 828(203).

1096. „Senieji mislijo, kad Laumės vis daugiausiai četvergvakariais tarp žmonių bastydavos; šitas vakars tai buvo Laumių vakars, ir todėl niekur neturėjo būt verpiama. Jei kur četvergo vakarą moters buvo verpusios, tai atgulus, Laumės ant tų pačių vindų ėmė verpt iki gaidžių, o verpalus imdavusios vis drauge. Todėl šitas vakaras tarp lietuvininkų iki šiai dienai yra švents vakars, bet ypačei netur būt verpiama. Taip jau neturėjo tą vakarą būt skalbiama po saulės nusileidimo, ir nei šiaip kokie darbai neturėjo būt dirbami, kuriuos Laumės dirbdavo, jeib ne save pasišelptų, o žmonėms iškados padarytų" (Schleicher, *Handb. der lit. Sprache*, p. 202).

1097. „Četvargo vakarą jau atsigulus pradėjo morės labai vindus sukt" (Bas., *LP*, II, 196).

1098. Sakmėje iš MžL pasakojama „weswegen am Donnerstage in der Niederung nicht gesponnen wird": per aukštinį įsikišo ilga ranka su sugniaužtu ir grasinančiu juodu kumščiu, ir tarsi iš po žemių pasigirdo balsas: „Es ist heute Donnerstag! Wer an dem Tage noch ein Rad umdreht, ist des Todes! Wahret eure Leben!" (*Altpreuss. Monatsschrift*, XV, 454, Nr. 30).

ZUSAMMENFASSUNG UND VERGLEICHE

Das oben zusammengestellte Material von dem Volksglauben über den litauischen Donnergott „Perkūnas" ist hier zum grössten Teil zum erstenmal aus den handschriftlichen Sammlungen des LTA und LMD veröffentlicht worden und bietet uns viel Neues. Im folgenden wird versucht, einen zusammenfassenden Überblick darüber zu geben, und hier und da wird auch auf ähnliche Anschauungen bei anderen Völkern, besonders Germanen und Slaven, in den Fussnoten hingewiesen.

1. Perkūnas Ursprung. Häufig wird behauptet, dass Perkūnas früher auf der Erde lebte, als alle anderen Menschen; sein Wohnort befand sich auf einem hohen Berge; er war ein guter Herrscher und wurde von seinen Untertanen sehr geehrt; später wurde er aber für seine Verdienste von Gott mit Leib und Seele in den Himmel aufgenommen. Es wurde ihm dort die Herrschaft über Luft und Wolken zuerteilt und erhielt er auch den Auftrag, die Teufel zu verfolgen (4–11). Hier könen wir wohl den Einfluss der slavischen Elias-Legende verspüren. Man sagt auch direkt, dass Perkūnas von Gott erschaffen worden sei, um die Teufel zu vernichten (2, 3).

2. Perkūnas und Elias. Beide wurde häufig identifiziert, für eine und dieselbe Person gehalten (18, 23, 32), ausserdem wirken sie jedoch auch als zwei Wesen nebeneinander oder gar beide gemeinschaftlich (17). Doch Perkūnas steht häufig unter Elias Aufsicht, und dieser übermittelt ihm die Befehle Gottes (14–16). An Elias Stelle tritt nicht selten auch Petrus auf (16, 28)[1]. Sowohl Elias als auch Petrus sind augenscheinlich spätere Vertreter des alten Perkūnas, deren erster von den Slaven und deren zweiter von den Germanen zu den Litauern gelangt sein könnte. Auch die zwei unsterblichen Propheten Elias und Henoch, wohlbekannt aus hebräisch-biblischen Traditionen, sind bei den Litauern ebenfalls zu finden und werden mit dem Donner und Perkūnas in Verbindung gesetzt (26–28)[2].

3. Die Beziehungen zwischen Gott und Perkūnas. Gewöhnlich wird jetzt Perkūnas als Gottes Diener und Botschafter angesehen (30–50). Ihre Beziehungen sind gut, weil sie den gemeinsamen Feind, den Teufel haben und sich einander helfen (40). Aber man behauptet auch, dass früher Perkūnas über die Welt herrschte; auch jetzt sei er im Himmel und nehme dort eine hohe Stellung ein: falls es keinen Gott gebe, sei er Gott; jetzt ist er aber kein unbeschränkter Herrscher mehr, kann nur noch das Gewitter verwalten, ist sehr ungeduldig, herzlos, aber sehr gerecht (29).

4. Die Beziehungen zwischen Perkūnas und dem Teufel. Sie beide sind Erzfeinde: wo Perkūnas nur einen Teufel siecht, dort schlägt er ihn. Der Grund dieser Feindschaft wird verschieden erklärt. Gewöhnlich sagt man, dass die Teufel sich gegen Gott versündigt hätten, und Gott habe Perkūnas geschaffen, um sie zu vernichten. Ferner verführen die Teufel die Menschen und Perkūnas will sie davor beschützen (73, 105). Interessanter sind die mehr persönlichen Begründungen dieser Feindschaft: der Teufel will Perkūnas übertreffen (90); sie verfolgen einander (54); der Teufel lacht Perkūnas aus und neckt ihn (93, 100–101) – darüber erzählt eine Reihe von Sagen (Mt. 3452). Schliesslich hätte der

1 Besonders deutlich wird Petrus als Gewitterherr bei den Deutschen hervorgehoben: *ZfV*, V, 309, 323, 442 und IX, 231f.; Wuttke, 23.

2 Bei den Ukrainern werden als Verwalter des Donners bzw. Blitzes und Bekämpfer des Teufels Elias, Michael, Gabriel und Georg erwähnt: Čubinskij, I, 20–22.

Teufel manche Vergehen an Perkūnas oder seinen Angehörigen verübt: er hat seine Axt (84), sein Messer (85), einer Haufen Steine (86) und sogar Perkūnas Tochter (88) gestohlen. Es wird noch behauptet, dass er seine Frau zerrissen (89) oder Perkūnas Braut am Tage ihrer Hochzeit gestohlen habe (1075–1076). Endlich fängt und kocht der Teufel wenigstens in dem Teer die Donnerziege, Scolopax gallinago (87). Auch erzählt man, dass der Teufel von Perkūnas Geld geliehen und es ihm nicht zurückgegeben habe (91–92). Aber meistens wird diese Feindschaft als eine selbstverständliche und allen gut bekannte Sache angenommen, die weiter keine näheren Erläuterungen und Begründungen braucht. Die erste schriftliche Nachricht über das Vorhandensein dieses Glaubens bei den Litauern finden wir in einer Quelle des XVI. Jahrhunderts: „So hebt er wider an vnd bittet... den Gott Parkuns, dass er wollt gnedigen vnd zeittigen Regen geben **wegschlagen Peckollum mit seinem vntertanen Peckolli**" (Mannhardt, 247). Über die Etymologie des Wortes „Pekols" haben die Philologen viel gestritten[3], aber aus volkstümlichen Überlieferungen ist es ganz klar, dass mit dem Worte „Pekol(a)s" oder „Pikul(a)s" die Litauer, besonders die Altpreussen und die Litauer in Ostpreussen, ebenso die Masuren, den bösen Geist bzw. Teufel bezeichnet haben[4]. – Ferner wird nicht immer behauptet, dass Perkūnas den Teufel totschlage: man behauptet auch, dass er ihn nur in die Hölle treibe (70, 79, 107). Diese Anschauung ist sicher späteren Ursprungs.

Einige Sprichwörter zeigen deutlich die Angst des Teufels vor Perkūnas: „Will sich verbergen... hat Angst... wie ein Teufel vor P."; „Tobt, wie ein von P. gejagter Teufel"; falls jemand höhnisch lächelt, sagt man: „Warum lächelst du, wie der Teufel über den Donner (Blitz)?"[5].

5. Wo versucht der Teufel, sich vor Perkūnas zu verbergen. Einen offenen und aktiven Widerstand gegen Perkūnas zu leisten, traut sich der Teufel nicht. Gewöhnlich ist er sehr besorgt, sich in Sicherheit zu bringen. Eins der besten Obdächter für den Teufel ist das Wasser: dort erreichen ihn die Donnerkeile nicht (131b, 146). Auch pflegt der Teufel unter grossen Steinen zu wohnen, oder sich dort zu verbergen, darum schlägt der Donner so häufig in die Steine[6]. Aber hier ist der Teufel doch einigermassen sicher (117, 164), er wagt es von dort aus, sogar den Donner zu necken (152, 163). Einmal versuchte der Teufel auch, sich ein Schloss aus Stein zu bauen, aber Perkūnas zertrümmerte es noch rechtzeitig (157, 158a). Als donnerschlagsichere Plätze werden noch ein Bienenstock (126b), ein Nussbaum (144) und ein Sandhaufen (134) erwähnt. Die Biene ist ein heiliges Tierchen, der Nussbaum hat der hl. Familie Schutz gegeben, darum schlägt der Donner dort nicht ein; den Sand kann aber der Donnerkeil nicht durchdringen und bleibt dort stecken. Ferner versucht der Teufel, sich während des Gewitters in Schornsteinen (118–119) oder unter leeren Töpfen (123-125) zu verstecken, verwandelt sich in verschiedene Tiere (besonders in Katze, Hund und Bock) und versucht, in die Häuser einzudringen, sich zu den Menschen zu gesellen und in deren Kleidern zu verbergen. Aber Perkūnas schlägt ihn auch dort. Sogar in der Kirche oder auf einem Kreuz kann sich der Teufel nicht schützen (136)[7], also nirgends kann der Teufel ganz sicher sein, überall erreichen ihn die Donnerkeile.

[3] Zuletzt in *Indogermanische Forschungen*, Bd. 50, (1932), S. 63–69: A. H. Krappe, *Pikuls, ein Beitrag zur baltischen Mythologie* und Erwiderung von V. Pisani, daselbst, S. 237.
[4] S. die Quelle des XVII. Jahrh. bei Mannhardt, 535; Toeppen, 14 Anm., 1.
[5] Die Serben sagen: „Verkrümmt sich, wie der Teufel vor dem Gewitter" (Afanasjev, I, 265).
[6] Ebenso glauben die Esten (Boecler, 114, Eisen, 163) und Ukrainer (Čubinskij, I, 22).
[7] Vgl. Čubinskij, I, 24.

6. Die Synonyme für Perkūnas und das Gewitter. In ganz Litauen sind neben „Perkūnas" auch „Dundulis", davon Deminutiva „Dundusėlis" und „Dundutis", seltener „Burzgulis", „Bruzgulis" und „Burbulis" bekannt. Sie alle bedeuten ungefährt „der Brummer". Man nennt ihn auch „Tarškulis", „Tarškutis", „Poškulis", d. h. den Lärmer. Andere umschreibende Namen sind: „Trenktinis" (= der Schläger), „Dundutis" (= der Trompeter?), „Dūdų senis" (= der Trompetengreis), „Akmeninis kalvis" (= der Steinschmied), „Pikuolis" (= der Zürner). Es gibt deswegen so viele Namen, weil man den Donner nicht direkt „Perkūnas" nennen darf. Er könnte darüber böse werden[8]. Besonders kleine Kinder müssen sich davor hüten, diesen Namen auszusprechen, aber auch die Erwachsenen trauten sich früher nicht, Perkūnas direkt bei seinem echten Namen zu erwähnen; wenn aber doch, so sprachen sie ihn nur mit grosser Ehrfurcht aus (198–201). Deshalb gibt man Perkūnas häufig noch bestimmte Epitheta, wie „König" (192), „Gottchen" oder „Heiliger" (177). Sogar beim Schimpfen sagt man: „Dass dich Gottchen (oder der heilige) Perkūnėlis erschlage" (280, 291, 302–303, 310). Neben dieser Vergöttlichung und Heiligung, die noch Reste eines alten Glaubens sein mögen, finden wir auch deutliche Verteufelung: der Donner wird als „Teufelswagen" (190) oder „Teufelsmusik" (175) erklärt, man nennt ihn direkt „Luzifer" (187). Diese Umwandlung vollzog sich unter christlichen Einfluss, und viele Eigenschaften des Donnergottes wurden dem Teufel zuerteil oder er auch selbst zum Teufel gemacht[9].

7. Orts- u. Personennamen mit „Perkūnas". Es gibt in Litauen ziemlich viele Ortsnamen, die sich deutlich auf „Perkūnas" beziehen. Meistens sind es Dorfnamen, aber es gibt auch Berge, Seen, Flüsse und kleinere Ortschaften, die diesen Namen tragen. Man muss sie wohl nicht überall als Erinnerungen an den alten Perkūnas-Kultus betrachten: häufig wird direkt gesagt, dass ein Dorf deswegen diesen Namen bekommen habe, weil dort oft das Gewitter eingeschlagen habe (211, 224–226, 237) oder ein Eichbaum daselbst vom Gewitter zertrümmert wurde (215, 217, 241). Aber in bezug auf einige Ortschaften gibt es Sagen, dass dort Perkūnas verehrt worden sei, sein Tempel oder seine Statue da gestanden habe oder dieselbe dort versteckt gewesen wäre, um sie so vor den Kreuzbrüdern bzw. Einführern des neuen Glaubens zu retten (213–216, 223, 227, 246). Einige solche Berichte haben wir über eine Ortschaft „Perkūniškė" genannt, im Kreise Viduklė, Bezirk Raseiniai gelegen. Obwohl mir derartige, von Schülern aufgezeichnete Erzählungen etwas zweifelhaft erscheinen und auch später, unter dem Einfluss der romantischen Literatur, entstanden sein könnten, ist es aber doch nicht unmöglich, dass die Reste derartiger Überlieferungen tatsächlich noch im Volke fortleben. – Die Personennamen, welche sich auf Perkūnas beziehen, sind dagegen ziemlich selten, aber doch hier und da vorzutreffen (249–253)[10].

8. Verwünschungen und Phrasen mit „Perkūnas". Die Verwünschungen und Beschimpfungen mit dem Donnernamen sind bei den Litauern ebenfalls sehr häufig[11]. Neben den gewöhnlichen „dass dich Perkūnas erschlage, zerschmettere" oder „geh zum Perkūnas, hol dich Perkūnas", gibt es noch eigenartigere Flüche, die als besonders kräftig gelten, und womit aussergewöhnliche

[8] Dasselbe findet man auch bei den Finnen: Castrén, 40.

[9] Dasselbe bemerken wir noch deutlicher bei den Germanen: Grimm, I, 151 u. II, 847; Wuttke, 23, 37, 45.

[10] Die Ortsnamen mit Perun bei den Slaven s. bei Mansikka, 380. Derartige skandinavische Bezeichnungen finden wir bei de Vries, II, 280, Karte, III: Ortsnamen, die auf einen Thorkult hinweisen.

[11] Die slavischen Flüche mit Perun s. bei Afanasjev, I, 251, 265 und Mansikka, 379.

Umstände gemeint werden, z. B.: „dass dich Perkūnas ohne Donner und Blitz... aus dem klaren Himmel ...in der Mitte des Winters und aus dem Hinterteil des Hundes... erschlage"; oder: „dass dich der erste Donner (im Frühjahr) erschlage", „dass dich Perkūnas (neun Klafter tief) in die Erde einschlage", „das dich neun Perkūnai zerschmetterten". Dazu wird noch Perkūnas, wahrscheinlich zur Verstärkung des Fluches, mit dem Beinamen „Gottchen" oder „Heiliger" angerufen. Bekannt ist auch der Fluch „dass du von Perkūnas Hammer erschlagen würdest" (297).[12] – Die alten Leute halten einen Fluch mit Perkūnas für einen kräftigeren, als mit dem Namen des Teufels, weil jener stärker und fürchterlicher sei als dieser.

9. Wie stellt sich das Volk Perkūnas vor. Sehr häufig wird jetzt Perkūnas als ein Greis mit langem, grauem Bart vorgestellt, der da oben in einem von zwei oder vier Pferden gezogenen Wagen fährt. Der Donner ist das Geräusch seines Wagens.[13] Nicht selten spricht man über den feurigen Eliaswagen, den zwei weisse Pferde ziehen (371–377), oder über Elias und Henoch (378–380), den Erzengel Michael (370), schliesslich direkt über Gott selbst (368–370). Da wird wieder der Donnergott als ein fürchterlicher und starker Mann (315, 320, 326, 332, 336, 340, 342, 350), oder sogar als Jüngling (362-365) dargestellt. Der Donnergott hat feurige Kleider (324–326, 368). Auf der Erde sieht man ihn gewöhnlich in Gestalt eines Jägers (354–369), der einen roten (wörtlich „braunen") Bart hat (330, 356, 358). Noch wird der Donner als Musikant (331) und alter Schmied (351) bezeichnet. Man nennt ihn auch direkt „Gottchen" (366–367).

Uns interessieren mehr, zwar nicht so häufige, aber ohne Zweifel doch viel altertümlichere Vorstellungen über die Gestalt und Erscheinung des Donnergottes. Es werden hier einige Beispielie vorgeführt.

1) „Perkūnas ist ein Greis mit kupfernem Bart, an der einen Hand hält er einen Bock an einem Strick und in der anderen eine Axt. Wer sich verschuldet, nach dem wirft er mit der Axt. Die Axt kehrt wieder in seine Hände zurück" (316).

2) „Perkūnas ist ein Greis, der im vom Bock gezogenen Zweirad* durch die Wolken fährt. In den Händen hält er eine Axt, und falls jemand gesündigt hat, auf den lässt er die Axt fallen. Wenn die Axt hinunterfällt, blitz es und sie kehrt wieder zurück. Wenn Perkūnas durch die Wolken fährt, hören wir den Donner" (317).

3) „Man stellt sich Perkūnas als einen Greis mit einem Hammer vor. Er fährt mit seinem Feuerwagen durch die Wolken und sieht, was die Menschen auf der Erde tun. Wenn er böse wird, beginnt er schnell zu fahren und zu donnern" (314).

4) „Die Leute glauben, dass Perkūnas ein böser, strafender Gott sei. Man stellt sich ihn mit feurigem Wagen durch die Wolken schnell fahrend und einen Hammer in der Hand haltend vor" (370).

5) „Wenn es donnert, fährt Perkūnas und wirft mit der Axt nach demjenigen, der in dieser Zeit flucht" (430).

6) „Wenn es donnert, reitet Gott auf einem Bock durch die Wolken" (432).

7) „Während des Gewitters sagt man den Kindern, um sie von den Fenstern fernzuhalten, folgendes: wenn Perkūnas einen Kleinen sieht, dann könne er nicht

[12] Vgl. deutsche Flüche: „der Hammer schlage dich", „de Hamer sla". S. Grimm, I, 151, *ZfM*, IV, (1859), 149, *HDA*, III, 1373f.

* Damit wird hier überall der zweiräderige Karren gemeint.

[13] Dieselbe Vorstellung finden wir auch bei den Deutschen und Schweden: *HDA*, II, 312.

gut durch die Wolken hindurchblicken und glaube ein Teufelchen zu sehen, das sein Messer gestohlen habe, und wirft mit seiner Axt nach ihm" (683).

In diesen litauischen Volksanschauungen über ihren Perkūnas sehen wir eine verblüffende Ähnlichkeit mit dem skandinavischen Thor: der Donnergott mit kupferfarbigem Bart fährt in einem von Böcken gezogenen Zweirad[14] durch die Wolken, in der Hand einen wiederkehrenden Hammer oder eine Axt halten, und wirft damit gegen die schlechten Leute und den Dieb Teufel[15]. Das Zweirad wird noch in Nr. 329 u. 372, der Hammer in Nr. 297, 318, 364 und die Axt in Nr. 84, 320, 329, 337, 563–564, 572–573 erwähnt. An Stelle des rotbärtigen Thors oder Donars[16] finden wir den braunbärtigen Perkūnas (330, 356, 358). Die Axt ist bei Perkūnas häufiger zu finden, als der Hammer. De Vries meint: „Die Waffe des Donnergottes wird als ein Hammer berschrieben, ist aber früher eine Axt gewesen" (II, 213). Obwohl eine axtschwingende Gottheit anscheinend in grossen Teilen Europas und Asiens verehrt worden ist[17], und auch auf einigen vorderasiatischen Denkmälern wir die Götter mit Äxten vorfinden (de Vries, II, 213 u. I, 119 f.), scheinen doch die entsprechenden litauischen Traditionen mit germanischen in Berührung zu stehen. Es ist bemerkenswert, dass derartige Überlieferungen in Litauen hauptsächlich im westlichen Teil des Landes zu finden sind.

Als andere Waffen des litauischen Donnergottes werden erwähnt: Steine, welche er einen nach dem andern gegen die Teufel schleudert und die, wenn sie zusammenstossen, Funken sprühen, d. h. Blitz (315); ein feuriges Schwert (360–361)[18]; eine blitzschleudernde Peitsche (342, 349, 441)[19]; schliesslich feurige Pfeile (328–329, 334)[20].

Einige Schilderungen des litauischen Donnergottes müssen wir auch als individuelle Phantasiebildungen ansehen, nämlich Nr. 322, 343 u. 348, sie kommen hier nicht in Betracht.

Wir sehen, dass der Donnergott bei den Litauern als ein stark personifiziertes Wesen auftritt, darum darf das Wort „Perkūnas", obwohl im allgemeinen damit häufig das Gewitter bezeichnet wird, auch als Eigenname betrachtet werden.

10. Perkūnas Familie. Darüber scheinen die litauischen Volksanschauungen sehr verschieden zu sein. Man sagt, es gebe neun Perkūnai: acht Brüder und eine Schwester (382), oder einen Vater und neun Söhne (384–385), direkt neun Perkūnai, ohne Verwandschaftsangaben (383, 386). In den Flüchen werden auch neun Perkūnai erwähnt (256–257, 262e). Häufig wird auch von sieben Perkūnai gesprochen: 388–390, 392–396. Der siebente ist lahm, aber er ist der Schlimmste und schlägt besonders stark (389–394). Man spricht auch von vier Perkūnas-Brüdern: einer verwalte den Osten, der zweite den Westen usw. (397, 401–403). Manche glauben, dass Perkūnas Frau und Kinder habe (387, 393, 396), andere aber verneinen das entschieden (397–401), weil er zu böse sei, eine Frau zu dulden (397). Es wird wieder angenommen, dass er eine Frau gehabt, dieselbe aber zerschmettert

14 Das Zweirad (kolesnica) des Donnergottes kennen auch die Slaven: Afanasjev, I, 263 u. 432.

15 Bei den Letten hat Gott zur Verfertigung der Regenbögen drei Hämmer: je nachdem Gott einen oder mehrere von seinen drei Hämmern hebt, zeigen sich ein, zwei oder drei Regenbögen. *Teikas par Dievu*, Rīga, 1929, S. 13f., Nr. 17.

16 Wuttke, 23; de Vries, II, 211.

17 Die Jakuten z. B. nennen den Donner Sygä-Tojon, d. h. „Lord with the axe". Holmberg, 440.

18 Der finnische Donnergott Ukko hat auch ein feuriges Schwert: *Kalevala*, XII, 283 u. XLV, 253, vgl. Castrén, 43–44.

19 Vgl. Grimm, 148: „Der mit der blauen Peitsche verfolgt den Teufel" (aus Ostpreussen). Ebenso bei den Slaven: Afanasjev, I, 282.

20 Ukko's kupferne Pfeile: *Kalevala*, XXXIII, 264–276.

habe, und schliesslich sei er deswegen unverheiratet, weil er ein Gott ist (399, 400). – Der ursprünglichere Glaube mag von neun Perkūnai handeln[21].

11. Perkūnas Pflanzen und Tiere. Als Perkūnas Pflanzen werden bei den Litauern Melilotus und Sempervivum soboliferum genannt. Es gibt noch mehr derartige Pflanzen, sie sind aber so undeutlich beschrieben worden, dass ihre lateinischen Benennungen unmöglich festgestellt werden können, z. B. „Perkūno oželiai" (Donnerböcke), sie wachsen neben Ackerfeldern, sind mehrjährige Gewächse, kleinen Ebereschensträuchern ähnlich. Die Donnerpflanzen werden hauptsächlich zur Heilung von allerlei Krankheiten verwendet. Davon machen auch die vom Teufel Besessenen Gebrauch, weil der Teufel vor Perkūnas Angst habe und falls er den Geruch dieser Pflanze spüre, verlasse er sofort den Menschen (412). Noch vor dem ersten Donner räuchern die Leute mit diesen Pflanzen ihre Häuser, dann werde Perkūnas nicht einschlagen (413). Selbst die Menschen beräuchern sich damit, um vor dem Donner keine Angst zu haben (415, 418). Sempervivum soboliferum wird auf die Dächer der Häuser gepflanzt, dann schlage der Donner nicht ein (421)[22]. Solche Pflanzen, die den Donnerschlag verursachen könnten, kennen die Litauer wahrscheinlich nicht[23].

Als Donnertier ist überall „Perkūno oželis" (Scolopax gallinago) bekannt. Er wurde von Perkūnas gesandt, um den Menschen das Annähern des Gewitters zu verkündigen (425–426, 428). Man sagt noch, dass er fähig sei, das Gewitter herbeizurufen (427).

12. Wie erklären die Leute den Donner und den Blitz. Am häufigsten wird der Donner, wie schon erwähnt, so erklärt, dass jemand mit einem Wagen da oben im Himmel fahre, sei es Perkūnas (431, 438, 439b, 440, 444), Elias (498–508), Elias und Henoch (515–518), Petrus (521–525), oder der erzürnte Gott selbst (447b, 452, 458–460, 475, 479b, 495–496). Das Geräusch hören wir deshalb, weil der Wagen durch eine mit Steinen gepflasterte Strasse fahre, oder weil der Feind Teufel die Steine absichtlich darauf hingelegt habe (440).

Eine gewöhnliche Erklärung besteht auch darin, dass Perkūnas den Teufel jage und schiesse: 439a, 449–457, 491c, 497f, 547[24]. Dasselbe tut auch Elias: 509b–514a. Oder Gott ist böse und droht: 461–462, 486a, 497e[25]. Häufig unternimmt auch Petrus etwas: 526–531, 542a, 543b–d. Seltenere Erklärungen lauten: die Teufel tun etwas (546) oder kämpfen miteinander um den Thron (548); es kämpfen die Geister des Himmels mit denen der Erde (551); Perkūnas schlägt eine Trommel (433). Den Blitz erzeugen die Räder des Himmelswagens, oder die Peitsche des Donnerherrn (441, 504, 507), oder aus der Nase der Pferde kommt Feuer, also der Blitz, hervor (515–517). Es gibt noch eine Reihe lustigerer Erklärungen. Sehr häufig wird gesagt, dass im Himmel irgend etwas mit den Steinen getan werde (467–469, 471–472, 483); dass leere oder mit Steinen bzw. Wasser

[21] Die Liven glauben ebenso, dass es neun Donnersöhne gebe: LRU, I, 252. In den lettischen Volksliedern werden neun Donnersöhne (Barons, 33704), fünf Donnerbrüder (ib., 33709) und auch eine Donnertochter (ib., 33699) erwähnt.

[22] Ebenso bei den Deutschen: Wuttke, 103, *HDA*, I, 1412.

[23] Über die Donnerpflanze bei den Deutschen s. Wuttke, 22, 103, 105, 107, 109 und *HDA*, I, 1410–1412; Slaven: Afanasjev, I, 267f. u. 744.

[24] Über die Verfolgung des Teufels s.: Afanasjev, I, 263–265 u. 470–472, Zelenin, 398, *Etnografični zbirnik*, XII, Nr. 9, Čubinskij, I, 22f.; Grimm, I, 148, Kuhn-Schwartz, 454, Nr. 407, Müllenhoff, S. 601 u. 603, *ZfV*, V, 323f. u. 442, *HDA*, I, 1405 u. II, 313 f. Die Jakuten, Burjaten und Golden in Sibirien glauben ebenso, dass während des Gewitters Gott mit der Axt oder mit feurigen Pfeilen die Dämone und die bösen Geister verfolge. Holmberg, 442–443.

[25] Vgl. *Wuttke*, 23, *ZfV*, IV, 231.

gefüllte Fässer gerollt oder gefahren werden (465–466, 476, 481–482, 490a, 537). Der Donner wird nicht nur als Vergnügung der Himmelsbewohner angesehen, sondern auch als deren wirtschaftliche Arbeit betrachtet: es werde gemahlen (437, 479a, 487–489, 518b, 526, 528, 542d, 543c), das Getreide nach Hause gefahren (478), die Kartoffeln gemessen (464, 491a) oder in den Aufbewahrungsort geworfen (480, 527, 543b), der Schmied beschlage die Pferde (446) u. ä. Natürlich werden alle diese Erklärungen nicht genügend ernst genommen, nur spassweise gesagt und stammen von dem akustischen Eindruck des Donners. Sehr ähnliche Phantasiebildungen finden wir auch bei den Deutschen vor[26].

13. Die Donnerkeile. Die vom Donner geschleuderten Keile gehen 7 oder 9 Klafter tief in die Erde, dann steigen sie jedes Jahr um eine Klafter nach oben und so erreichen sie nach einer bestimmten Zeit wieder die Erdoberfläche, wo sie dann gefunden werden. Das ist eine weitverbreiteter Glaube[27]. Es gibt zwei Arten von Donnerkeilen:

1) die prähistorischen Steinwerkzeuge (Äxte), bei den Litauern „Perkūno kulkos... kirvukai... kūjeliai" genannt, d. h. Perkūnas Kugel, kleine Äxte und Hämmer;

2) versteinerte fossile Ammoniten, Crinoiden u. a., welche die Litauer „laumės speniai", „kaukaspeniai", „velnio pirštai" nennen, d. h. die Brust der Laumė (Fee) bzw. des Kaukas (Hausgeist, Kobold) oder direkt Teufelsfinger. Es wurde erzählt, dass der Donner manchmal dem Teufel die Finger abschlage (596, 603). Aber es wird auch auf natürliche Weise versucht, die Entstehung dieser Donnerpfeile (Perkūno strėlos) zu erklären: wenn der Blitz in den Sand fahre, dann drehe er dort aus dem Sand so einen Pfeil (600–601). Besonders heilkräftig seien diejenigen Donnerpfeile, die ganz durchbohrt sind (593)[28]. Die Steinäxte als Donnerwaffen sind bei den Litauern jedoch mehr bekannt als die Versteinerungen. Im allgemeinen dienten viele neolithische Steinäxte wahrscheinlich von Anfang an kultischen Zwecken, da sie entweder zu klein oder zu gross waren, oder wieder durch ihre Beschaffenheit zur täglichen Verwendung untauglich waren (vgl. de Vries, I, 119). Auch in der Bronzezeit wurden sie noch verfertigt.

In Litauen wird geglaubt, dass man an der Stelle, wo der Donner eingeschlagen habe, eine Donneraxt finden könne. Es wurde dort gesucht und... auch gefunden (565–566, 568, 577–578). Die Bauern schätzen sie sehr hoch und verwenden sie zur Heilung von allerlei Krankheiten, sowohl der Menschen als auch der Tiere (567, 569–599)[29]. Die Donneraxt schützt vor bösen Geistern (558)[30], ist aber auch ein begehrtes und wichtiges Werkzeug der Zauberer und Hexen (560)[31]. Besonders häufig wird ein Donnerkeil dazu verwendet, um die Kühe zu heilen, falls aus deren Euter mit der Milch auch Blut fliesst. Es werden die Euter mit einem Donnerkeil gerieben (576, 581, 587), oder man melkt durch die Löcher

[26] S. Wuttke, 23, Busch, *ZfM*, II, 54 u. 108, III, 30, Nr. 12, IV, 149, Kuhn-Schwartz, 454, Nr. 410, *HDA*, II, 312f.

[27] Bei den Deutschen: Wuttke, 91, *HDA*, II, 326; Russen: Afanasjev, I, 242; Ukrainern: Nowosielski, II, 166, Čubinskij, I, 21; Serben: E. Schneeweis, *Grundriss des Volksglauben und Volksbrauchs der Serbokroaten*, 1935, S. 49; Liven: *LRU*, I, 253.

[28] „Durchlöcherte Steine sind immer wirkungsvoll", Wuttke, 92. „Alles 'Durchbohrte' galt in früherer Zeit als Zauber gegen Blitz und Donner, wohl in Verbindung mit der Beobachtung der Blitzröhren. So kamen nicht nur die Seeigelgehäuse zu der Bedeutung als 'Donnersteine' oder 'Blitzsteine', sondern auch die durchbohrten neolithischen Steinhämmer, die bis in das 18. Jahrhundert hinein unter demselben Namen wie die Seeigelversteinerungen gingen und in gleicher Weise dienten". O. Abel in *Forschungen und Fortschritte*, 1937, S. 279.

[29] Vgl. *HDA*, II, 327f., Afanasjev, I, 267, Čubinskij, I, 21.

[30] Vgl. Afanasjev, I, 264.

[31] „Wer einen [Donnerkeil] besitzt, kann zaubern", Wuttke, 91.

der Steinäxte hindurch[32]. Man kann hier folgenden Gedankengang beobachten: die Kuh ist verhext, die bösen Mächte haben Angst vor dem Donner, also kann der Donnerkeil die Verhexung beseitigen. Auch gegen sog. Teufelskrankheiten (Epilepsia, Besessensein) sind die Donnerkeile besonders wirksam (569, 595). – Der weitverbreitete Glaube, dass die Donnerkeile das Haus vor Gewittereinschlägen schütze[33], ist den Litauern ebenfalls gut bekannt (558–559, 568).

14. Schutzmassnahmen und -mittel gegen den Donnerschlag. Wenn sich jemand während des Gewitters draussen befindet, dürfe er nicht schnell laufen[34]. Besonders müsse er sich davor hüten, die Kleider zu heben und auf diese Weise Falten zu machen, weil sich dann dort der Teufel in verschiedenen Gestalten, besonders häufig in Gestalt einer Katze oder eines Knäuels, verstecke und der Donner könne mit dem Teufel auch den Menschen töten (604–610, 643). Darüber erzählen viele Sagen (Mt. 3453), die bei den Litauern, Letten, Esten und Schweden auffallend ähnlich sind und an anderer Stelle näher erörtert werden[35]. Man dürfe sich nicht unter hohe Bäume stellen. Dort verstecke sich auch der Teufel, und darum schlage dort häufig der Donner ein (626, 631–635, 637, 639, 640a, 642–644)[36]. Besonders gefährlich sei es, unter einer Espe zu stehen (117, 628, 638)[37]. Doch gebe es auch Bäume, wo man ruhig während des Gewitters Obdach nehmen könne, denn diese meide der Teufel, nämlich: Nussbäume (628–629), Nadelbäume (625, 627, 638) und Ebereschen (641). Ferner müsse man alle diejenigen Stellen und Gegenstände meiden, wo der Teufel sich zu verstecken pflege, besonders Steine und Wasser (633–637, 641–644, 647, 650). Es sei nötig, auch die Tiere von sich fern zu halten, weil der Teufel in Gestalt von Tieren sich den Menschen zu nähern versuche, besonders in Gestalt von Hunden und Katzen (617–618, 619c, 620, 640b, 646, 648)[38]. Im allgemeinen muss man sich während des Gewitters ernst benehmen, man darf nicht singen, spielen oder tanzen, auch nicht lachen (651, 661, 695)[39]. Wer den Donner verhöhne, werde auf der Stelle getötet (649b)[40]. Man dürfe nicht mit dem Finger gegen die Wolke zeigen (652–654)[41]. Es sei ferner ratsam, sich zu bekreuzen, um so den Teufel wegzutreiben (660, 727b). Wer sich sehr vor Gewittern fürchte, müsse verschimmeltes Brot essen (656, 717).

Wenn das Gewitter heraufzieht, muss man sorgfätig alle Türen und Fenster verschliessen, um das Hineindringen des Teufels zu verhindern (663, 679–681a, 715a). Der Teufel versucht in Gestalt eines Tieres oder eines Mitmenschen in die Häuser zu gelangen[42]. Gewöhnlich haben die bösen Geister Angst vor Eisen und

32 Wuttke, 91f. u. 444, *ZfV*, V, 324, *HDA*, II, 327, Toeppen, 42.

33 Bei den Deutschen: Wuttke, 92, Grimm, I, 149, Kuhn-Schwartz, 455, Nr. 411, Müllenhoff, 358, Nr. 480, Busch, *ZfV*, V, 324f. u. IX, 232, *HDA*, II, 326f.; Masuren: Toeppen, 42; in Skandinavien: P. Herrmann, *Nordische Mythologie*, Leipzig, 1903, S. 340 u. 352; bei den Golden: Holmberg 443.

34 „Schnelle Bewegung zieht gleichfalls den Blitz herbei, darum die weiterbreitete Vorschrift während des Gewitters nicht geschwinde zu reiten oder zu fahren", *HDA*, III, 823. Bei den Litauern s. Nr. 606, 619a, 623, 644, 646, 650.

35 Den Slaven ist dieser Glaube auch nicht fremd: Zelenin, 397.

36 Bei den Esten: *H*, II, 20, 425–428(3) u. II, 60,117–120(12); Schweden: *ULMA*, 441: 21, S. 4–5 und Wigström, 84, Nr. 271.

37 Ebenso bei den Russen: *Etnografičeskoje Obozrenije*, 1916, Nr. 3–4, S. 45.

38 Vgl. bei den Letten: *LP*, VII, 1, S. 497 und *LFK*, 1368, 323; Liven: *LRU*, I, 53–54; Schweden: Wigström, 86, Nr. 277 und *ULMA*, 92: 95, S. 41–42.

39 Vgl. *HDA*, III, 826, Čubinskij, I, 23.

40 Vgl. O. Knoop, Sagen u. *Erzählungen aus der Provinz Posen*, 1893, S. 3, Nr. 4. Auch Wuttke, 304.

41 Bei den Deutschen: Wuttke 14, *HDA*, I, 1415.

42 Vgl. bei den Esten: Boecler-Kreutzwald, 110f.; Schweden: Wigström Nr. 270, 273-276, 279 und *ULMA*, 441: 21 S. 4–5, 2449: 10 S. 2, 5387 S. 6; Dänen: Kristensen, *Iyske Folkeminder*, (1886), VIII, S. 26, Nr. 54; Deutschen: *HDA*, II, 314; Russen: Afanasjev, I, 265.

Stahl[43], darum stellt man vor Türen und Fenster eiserne Gegenstände: in Schweden verwendet man dazu am häufigsten die Schere[44], bei den Esten dagegen Messer und Sense[45]. Bei den Litauern aber wird nur einmal erwähnt, dass man ein magnetisches Messer auf das Fenster legen muss (672), sonst finden wir merkwürdigerweise die gerade entgegengesetzte Meinung, dass man vor dem Gewitter alle eisernen Gegenstände von sich fern halten und auch im Hause verstecken muss, weil sie den Blitz anziehen (633, 645–646, 667–671). Es wird sogar ausdrücklich betont: die Schere habe nicht auf dem Fenster zu liegen (669) oder man dürfe bei sich kein Eisen halten, weil sich der Teufel daran lehne (670). Noch ist es bemerkenswert, dass einmal empfohlen wird, Salz auf die Fenster zu streuen (675). Wir wissen auch, dass der Teufel Salz nicht gern hat und davon in tiefen Schlaf versinkt. Ferner muss unbedingt das Feuer in den Öfen ausgelöscht und die Rauchgänge geschlossen werden, weil sich dort entweder der Teufel verstecke oder es ziehe, beides könne den Blitzeinschlag verursachen (675–679, 681b, 682)[46]. Die grosse Angst vor einem Luftzug, der jetzt überall als die grösste Ursache des Blitzeinschlagens angesehen wird, ist eine moderne naturwissenschaftlich begründete Ansicht und wahrscheinlich bei den Litauern noch ziemlich jung. – Sehr populär ist ferner der Glaube, dass man während des Gewitters Hunde und Katzen aus der Wohnstube vertreiben müsse, weil sich in ihnen der Teufel aufhalte (622, 664–666, 673–674). Man darf während des Gewitters nicht schlafen, weil man dann auf einem Teufelskissen ruhe (684–685). Aber es wird auch gesagt, dass der Schlafende nicht geweckt werden dürfe (692d)[47]. Besonders wird davor gewarnt, während des Gewitters zu essen, weil man dabei auch den Teufel verschlucken könne (654b, 687–689)[48]. Man darf auch nicht durch das Fenster blicken, besonders nicht neben dem Fenster stehen oder sitzen[49].

Um das Gewitter von seinem Hause fernzuhalten, ist es gut, auf dem Hofe hohe Bäume zu pflanzen (744–747), besonders wirksam ist natürlich die Eberesche (692i, 693, 762–763)[50]. Die Vogelnester beschützen das Haus auch vor Gewittereinschlägen (751–754)[51]. Das Glockengeläute vertreibe die Wolken; es gibt auch kleine heilige Glöcklein, die man vor dem Gewitter, um das Gebäude laufend, klingelt (705–709)[52]. Um die Wolken zu verteilen und zu vertreiben oder ihr Herankommen zu verhindern, hätten schliesslich auch solche Küchengeräte

43 Darüber bei den Deutschen s. Wuttke, 95 und *HDA*, III, 828; Russen: Afanasjev, I, 741.

44 S. Wigström, Nr. 274 u. 279; *ULMA*, 95: 4, S. 92, 441: 22, S. 4–5, 2449: 10, S. 2, 5387, S. 6.

45 Boecler-Kreutzwald, 110f.

46 Bei der deutschen Bevolkerung finden wir darüber zwei gerade entgegengesetzte Anschauungen: in Böhmen, Brandenburg und der Pfalz muss man das Feuer auf dem Herd ausgehen lassen, mehr verbtreitet dagegen ist die umgekehrte Vorstellung - man müsse das Feuer auf dem Herde unterhalten, nämlich in Hessen, Thüringen, Schwaben, Friesland, Brandernburg, Holstein und Norddeutschland. Wuttke, 305, Kuhn-Schwartz, 454, Nr. 409 u. S. 455, Nr. 41, *ZfV*, IX, 232, *HDA*, III, 824 u. 828.

47 Vgl. *HDA*, III, 827.

48 „Den Beter lass beten, den Schläfer lass schlafen, den Esser schlag tot", Wuttke, 197 (vgl. *ZfV*, IX, 232 und *HDA*, III, 826f.). Bei den Litauern finden wir Bruchstücke einer Sage, die vielleicht den Ursprung dieses Spruches erklären kann. Es lief der böse Geist und fragte, wo er schlagen kann: ob auf einen unter einem Baum Stehenden, oder Schlafenden, oder Essenden; es wurde der Essende geschlagen, darum darf man während des Donners nicht essen (Nr. 688). Die Ukrainer fürchten ebenso während des Gewitters zu essen, um nicht einen Teufel zu verschlucken (Čubinskij, I, 21).

49 Vgl. Wuttke, 304.

50 Näheres s. *HDA*, II, 523ff. und de Vries, II, 41f., 217.

51 Vgl. Wuttke, 119 f., Kuhn-Schwartz, Nr. 411, Afanasjev, I, 541.

52 „Seit dem Mittelalter verwendet man geweihte Glocken zur Abwehr der Blitzdämonen", *HDA*, I, 1417. Vgl. Grimm, III, 69, Wuttke, 142 u. 305, Kuhn-Schwartz, 454, Nr. 408, Čubinskij, I, 20.

Macht, wie der Feuerhaken, der Feuerbesen und der Brotschieber. Sie werden hinausgeworfen oder noch häufiger auf dem Hofe und neben der Tür kreuzweise aufeinandergelegt (696–704)[53]. Noch stellt man einen Eimer Wasser auf das Dach, dort verberge sich der Teufel, der Donner schlage gewöhnlich in das Wasser ein, aber das Haus bleibe unbeschädigt (749). Nach dem ersten Donner im Frühjahr wird in der Wohnstube ein Eimer Wasser ausgegossen, dann gehe dort der Teufel das ganze Jahr nicht hinein, um sich vor dem Gewitter zu verstecken (750). Wenn um die Häuser oder Felder herum eine Furche durch Ochsen- oder Pferdezwillinge geführt wird, bleiben dieselben vor dem Gewitter und dem Donnerschlag geschützt (779–780). Beim Häuserbauen darf man keinen zusammengewachsenen Baumstamm verwenden, weil sich dazwischen der Teufel verstecke und der Donner dort einschlagen könne (737–738). Falls in die Schwelle ein Keil aus Ebereschenholz hineingetrieben werde, könne der Teufel nicht hineingelangen, und das Haus sei dann vor dem Donnerschlag sicher (762). Die Nussbaumzweige beschützen das Haus auch vor dem Donnerschlag (765). Wo aber schon einmal der Blitz das Haus angezündet hat, baut man auf dieser Stelle kein anderes Haus mehr, weil es sowieso wieder einschlagen werde (755–757).

Wie in allen katholischen Ländern, so gibt es auch in Litauen eine Menge religiös-christlicher Schutzmassnahmen und -mittel. Die wichtigsten sind vielleicht die in der Kirche geweihten Blumen und Kräuter. Sie werden überall in den Häusern versteckt, besonders unter den Dächern (742–743, 759–760, 771–773), und wenn das Gewitter heraufzieht, werden sie verbrannt oder es wird damit geräuchert, wohl um den Teufel zu vertreiben (711–714, 715b, 725, 727a, 730)[54]. Es wird dazu die hl. Kerze angezündet (730–732, 734, 776), hl. Brot (777), hl. Feuer (778) und hl. Wasser (764, 774) verwendet, auch verfertigt man kleine Kreuze und nagelt sie an bestimmte Hausstellen an (760, 768, 769b). Reste der Ostermahlzeit und das Ostertischtuch schützen auch vor dem Donnerschlag (718–719, 761). Um den Teufel nicht hereindringen zu lassen, hängt man ein mit geweihtem Wachs verfertigtes Tuch über das Fenster (715a). Von den christlichen Devotionalien verwendet man gegen das Gewitter besonders Kreuzchen, Bilder und Medaillons vom hl. Benedictus, zu ihm muss man auch beten (720b, 721–722, 769a, 770).

Zu den Schutzmassnahmen, die unklaren Ursprungs sind, gehören folgende: man töte einen Maulwurf, lasse ihn gut austrocknen und halte ihn auf dem Ofen (766); wenn der Donner heftig tobt, verbrenne man die hochzeitlichen zeremoniellen Rautenkränze, Perkūnas werde dann dein Haus umgehen (735–736); man bringe draussen eine Flasche mit hl. Wasser an, dann habe Perkūnas (!) davor Angst (714b).

Falls jedoch das Haus trotz aller Massnahmen vom Gewitter angezündet wird, kann man so ohne weiteres das Feuer nicht löschen. Man behauptet sogar, dass das vom Blitz verursachte Feuer nicht gelöscht werden darf, denn es sei heiliges Feuer (781–782)[55]. Mit Wasser könne man so ein Feuer nicht bekämpfen, es werde noch mehr brennen, man könne es nur mit saurer Milch[56], überhaupt

[53] Ebenso bei den Deutschen (Wuttke, 131 u. 304) und Schweden (Wigström, S. 88, Nr. 281). Vgl. *HDA*, I, 1131.

[54] Vgl. Čubinskij, I, 22–3.

[55] Ebenso bei den Russen (Afanasjev, I, 267) und Ukrainern (Čubinskij, I, 22, Nowosielski, II, 166).

[56] Dasselbe bei den Deutschen (Busch, *ZfV*, IX, 232, *HDA*, I, 1421) und Slaven (Afanasjev, I, 716, Zelenin, 398, Čubinskij, I, 20–21 u. 23). Die Litauer glaubten sogar, dass saure Milch Perkūnas beliebteste Speise sei (Jucewicz, *Litwa*, Wilno, 1846, S. 145).

nur mit Säuren (784–785, 788–796), mit Ziegenmilch (786–790) oder mit dem Brot der hl. Agatha löschen (796–801).

Perkūnas liebt das Recht, es ist nicht seine Schuld, dass er ein Haus angezündet hat – dort hatte sich der Teufel versteckt (910). Die Schutzmassnahmen gegen das Gewitter richten sich hauptsächlich nicht gegen den Donner oder Perkūnas selbst, um sie verscheuchen zu wollen, sondern sie werden als Mittel gegen den Teufel verwendet, um ihn von den Menschen und ihren Wohnungen fernzuhalten[57]. Es gibt sowohl bei den Litauern, als auch andern Völkern viele Sagen darüber, wie der vom Donner verfolgte Teufel flieht und versucht, ein Obdach oder einen Schutz su finden. Diese Sagen werden eingehend in einer meiner anderen Arbeiten untersucht[58].

15. Der vom Blitz getroffene Baum. Falls der Blitz in einen Baum eingeschlagen hat, dann pflegt wahrscheinlich dort ein Teufel zu sitzen, darum müsse der Baum gefällt werden (803). Es ist auch der Glaube bekannt, dass der Blitz niemals in eine Eiche schlage[59]. Man versucht das auf verschiedene Weise zu erklären, und wenn einmal eine Eiche zetrümmert wird, dann wundern sich die Leute sehr darüber (802)[60]. Das Holz eines vom Blitz getroffenen Baumes wird als ein mit besonderen Kräften asgestatteter Gegenstand angesehen und zu allerlei abergläubischen Handlungen verwendet. Da beobachten wir aber eine Spaltung der Meinungen: einerseits glaubt man, dass der vom Blitz getroffene Holzsplitter das Haus vor dem Blitzschlag schütze, weil die bösen Geister dort nicht hineingehen würden (805–812, 814, 840, 842–843), dazu dienen auch die vom Blitz zetrümmerten Steine (813, 842); andererseits wird aber behauptet, dass sie den Blitzschlag verursachen, deswegen solle man derartiges Holz weder unter dem Dach halten noch es zum Bau verwenden (815–818, 820, 835)[61], und ebenso dürfe man keine derartigen Steine in das Hausfundament legen (818–819). Ferner herrscht ein weitverbreiter Glaube, dass durch die Benützung eines solchen Blitzbaumes zur Verfertigung von Pflugspitzen oder auch nur durch Eintreiben eines solchen Splitters in den Pflug die Felder vor Unkraut beschützt werden (821–825, 833c)[62]. Das Blitzholz wird gern als Heilmittel gegen allerlei Krankheiten verwendet (826–833)[63], besonders gegen Zahnschmerzen[64], ferner gegen Wechselfieber, Krämpfe und andere Teufelskrankheiten, weil der Teufel die von Perkūnas berührten Gegenstände nicht leiden kann (831). Deswegen könne man sich auch mit Hilfe eines Blitzholzes vor dem Teufel schützen (842)[65]. Beim Annähern eines Gewitters wird das Blitzholz angezündet, und alle Zimmer

57 Vgl. Mannhardt, S. 536, § 9.

58 Einen Teil der in Frage kommenden schwedischen Sagen hat bereits G. Granberg in seiner Arbeit *Skogsroet i yngre nordisk folktradition* (Upsala, 1935), S. 202ff. u. Karte, 26 dargelegt.

59 „Denn der Baum, den der Blitz nur selten trifft, steht in einer besonderen Beziehung zum Donnergott", de Vries, II, 216. „Übrigens gehört die Eberesche nach naturwissenschaftlichen Feststellungen zu den Bäumen, die am seltensten vom Blitz getroffen werden", *HDA*, II, 524. Dagegen: „dass die Eiche unter den einheimischen Bäumen ganz besonders häufig vom Blitz getroffen wird", *HDA*, II, 647. Über die Heiligkeit der Eiche bei den Litauern als Perkūnasbaum s. die Berichte von Praetorius aus dem XVII. Jahr. (bei Mannhardt, 534f.), von Rostowski aus dem XVI–XVII. Jahrh. (ib., 435, 438) und D. Fabricius (ib., 548).

60 „Die Eiche... wird vom Blitz, der sie trifft, nie entzündet (Oberpfalz)", Wuttke, 112.

61 Ebenso bei den Deutschen: Wuttke, 14 u. 304, *ZfV*, II, 325, *HDA*, I, 1409.

62 Vgl. Wuttke, 97, *HDA*, I, 1420.

63 *ZfV*, IX, 232, *HDA*, I, 1419f.

64 „Besonders gern werden Blitzbaumhölzer als Mittel gegen Zahnschmerz verwendet", HDA I 1420. „Zahnstocher aus solchem Holz schützen vor Zahnschmerz (Wstf., Bö., Pf.); Zähne und Blitz stehen in der indischen u. deutschen Mythologie in Beziehung", Wuttke, 97.

65 *HDA*, II, 327.

damit geräuchert, dann werde Perkūnas nicht einschlagen (839)[66]. Auch sonst hat der Blitzbaum verschiedene magische Kräfte: ein in das Rad der Wassermühle geworfener Splitter halte die Mühle an (834); die tobenden Ochsen würden ruhig, falls so ein Splitter in das Joch hineingesteckt werde (837); ein Splitter auf dem Dachboden halte die Diebe fest (847); um die Flinte schiesskräfftig zu machen, räuchere man sie mit Blitzbaumkohlen[67]; ein Blitzbaumstück in einem Stall gehalten, schütze die Tiere vor Krankheiten bzw. den Teufel (846); schliesslich werden die Wohnhäuser mit Hilfe von Blitzbaumsplittern und -kohlen vom Ungeziefer gereinigt (844–845).

16. Donnerbeschwörungen. Die populärste und noch bis heutzutage bei den Litauern lebendige Formel zur Donnerbeschwörung lautet: „Perkūnas Gottchen (Götze?), schlage nicht den Žemaiten (Niederlitauer), sondern schlage den Gudas (Russe), wie den braunen Hund" (850–853, 855–858, 860). An Stelle des Russen kommt auch der Deutsche vor: schlage den Deutschen, wie ein Teufelchen (854)[68]. Wenn die Oberlitauer diese Formel anwenden, dann sagen sie anstatt „Žemaiten" – „Aukštaiten" (859), doch in Oberlitauen ist diese Formel weniger bekannt. Es gibt noch eine andere, zum einfachen Hirtenreim gewordene und offenbar sehr verdorbene Formel, die vom Hirten beim Annähern von Gewitterwolken gern gesungen wurde (862):

Liebe Wolke, schwarze Braune, nach Preussen, nach Preussen,
Thun dir Handtücher verheissen, verheissen.
Liebe Wolke, nach Polen, nach Polen –
Werden schönes Garn dir holen, dir holen[69].

Dieser Kinderreim wird von A. R. Niemi als ein sehr altertümliches Lied angesehen, er vermutet es bei den Esten und Finnen, sogar bis zur lappischen Grenze vorzufinden und hält es für eine der interessantesten Entlehnungen der finnischen Volkspoesie aus dem Litauischen[70]. – Eine interessante Beschwörungsformel ist noch Nr. 869, besonders ihr Schluss: „Perkūnas, berühre mich nicht, sende den Blitz nicht. Vorbei, vorbei!".[71] – Über die bekannte Beschwörungsformel von Lasicius (Nr. 849) ist schon viel geschrieben und gestritten worden[72], und ich versuche noch eine neue Lesemöglichkeit des unklaren Textes

66 Dasselbe tun auch die Jakuten, Holmberg, 443.

67 „Sogar Kohlen von einem durch den Blitz entzündeten Hause haben Zauberkraft (Old.)", Wuttke, 97.

68 In dem litauischen Volksglauben, besonders in Sagen, ist die gewöhnlichste Erscheinungsform des Teufels gerade der Deutsche: „vokietėlis" oder „vokiečiukas".

69 Übersetzt von A. Kurschat in den *Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft*, Bd. II, Heft 11, S. 340 mit der Anmerkung: „*Dalenkų ist mit 'Garn' nur vermutungsweise übersetzt". Ich möchte wörtlich diesen Hirtenreim so übersetzen: „Wölkchen, du braunes (mit braunen Anlitz, brünett), nach Preussen, nach Preussen! Wir gehen dir Handtücher, Handtücher. Wölkchen, nach Polen, nach Polen – wir geben dir Weideplätze, Weideplätze." Man beobachtet die Neigung die Endsilben zu reimen (Prūsų – abrūsų, Lenkų – dalenkų), obwohl man damit inhaltlich fast bis zum Unsinn gelangt.

70 A. R. Niemi, *Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai*, Kaunas, 1932, S. 298. Niemi gibt noch weitere drei sehr interessante Hirtensprüche an (ib. 214), womit die Hirten um ein schönes Wetter bitten: a) „Fahre weg, Wölkchen, mit Zweirad, mit Zweirad; fahre hin, Sönnlein, mit Prunkwagen, mit Prunkwagen"; b) „Sönnlein, Mütterlein, in unser Land, in unser Land! Schwarzes Wölkchen nach Gudenland, nach Gudenland!"; c) „Wölkchen verbei! Am Garten des Gudas vorbei! Der Gudas wird dir einen Löffel Teer geben! Der Gudas hat ein schwarzes Ferkel!" Mit dem Worte „Gudas" vird nicht nur ein Russe, sondern auch im allgemeinen ein Fremder gemeint.

71 Vgl. den Bericht von M. Praetorius aus dem XVII. Jahrh.: „Beim Gewitter fielen die alten Preussen nieder und riefen; an szalin mus oder vielmehr pra izali mus, uns vorbei geh!" *Deliciae Prussicae*, hrsg. von W. Pierson, Berlin, 1871, S. 17.

72 S. bei Mannhardt, S. 383 Anm.

anzudeuten (wörtlich und nach litauischer Satzfolge übersetzt): „Perkūnas Götze (Gottchen), schlage nicht auf meine Äcker, [ich werde] anbieten (hinwerfen) dir eine Seite Fleisch." Aber ebenso stark begründet ist auch die folgende Lesart: „Perkūne Götze, schlage nicht auf mich, [ich werde] Gott beten, dir eine Speckseite hinwerfen". – Besonders auffallend sind die Berichte Nr. 861, die wörtlich übersetzt folgerdermassen lauten: a) „Es wird dem Perkūnas ein Opfer dargebracht und folgendes Gebet gesprochen: Perkūnas Gottchen, sei uns gnädig, verdränge diese Finsternis auf die Öde, und wir werden [dir] gehorsam sein bis zum Ende der Welt"; b) „Für Perkūnas wird ein Opfer verbrannt und folgendes Gebet gesprochen: Perkūnas Gottchen, verdränge diesen Donner von unseren Häusern, und wir werden dir gehorsam sein, alle Tage hindurch, bis zum Ende der Welt"[73]. Dem Stil nach sind sie den katholisch-kirchlichen Gebeten ähnlich, aber der Inhalt und die Erwähnung von Opfern (welchen?) können auch die Nachklänge der vorchristlichen Zeit enthalten, falls sie nicht von dem Aufzeichner ausgeschmückt worden sind. – Alle übrigen Gebete sind rein kirchlichen Ursprungs, meistens den Gebetbüchern entnommen (863–868, 871–871)[74].

Über die Opfer Perkūnas haben wir wohl einige, jedoch leider ziemlich dunkle und nicht ganz zuverlässige Berichte. Ausser Grunaus wenig glaubhafter Beschreibung der altpreussischen Bockzeremoniem[75], ungefähr aus dem Jahre 1526, haben wir noch einen Bericht über Bockopferung der Sudauer, ungefähr aus der Mitte des XVI. Jahrh., wo auch Perkūnas gebeten wurde, dass er gnädig sein wolle, zeitig Regen gebe und den Teufel wegschlage[76]. M. Praetorius im XVII. Jahrh. berichtet ebenfalls über Zeremonien der Bockopferung vor der Herbstsaatzeit (eine Wiederholung seiner Vorgänger?)[77]. Ein litauisches Volkslied, eigentlich ein Hirtenlied, besingt einen schwarzbärtigen Bock, der im Herbst auf einem Schlossberg, wo immer das Feuer brennt, von den Priestern namens Ruginis und Žvaginis Gott (Göttern) geopfert (erwürgt) wird[78]. Der volkskundliche Sammler J. Dovydaitis hat i. J. 1932 von einem Bettler L. Savickis aus dem Altersheim des Kirchdorfes Tryškiai folgendes erfahren: „Als die Opfer (Gaben) noch in der Kirche gesammelt wurden, entweder in Form von Getreide oder Vieh, brachte damals ein Bauer einen „pūras" (ein bestimmtes Kornmass) Getreide für Perkūnas und ein Lämmlein, dass [er] ihn nicht schelte. Wenn der Rauch zum Himmel steigt, dann nimmt Perkūnas [das Opfer] an. Wenn Perkūnas schilt, dann sagt man, dass Herrgott schilt. Besonders hatte [wer?] die Hämmel gern, das Schweinefleisch liebte er aber nicht".

73 Vgl. zwei estnische Beschwörungsformeln bei Eisen, 161, wo in der ersten die dicken und schwarzen Wolken ebenfalls zur „breiten Wüste" verwünscht werden.

74 Vlg. die serbische Beschwörungsformel aus dem XV. Jahrh. bei Afanasjev, I, 266, eine jüngere, Elias betreffend, aus einem Gebetbuch, ebenda, I, 478, und ein russisches Kindergebet am Eliastag, ebenda, I, 283f. Die deutschen Abwehrformeln s. in *HDA*, I, 1416 u. III, 829. Ein französisches Gebet zum „Saint Donat" s. *ZfM*, I, (1853), S. 109.

75 S. bei Mannhardt, 200f.

76 Das ist das sog. *Sudauerbüchlein*, s. bei Mannhardt, 247.

77 *Deliciae Prussicae* (hrsg. von W. Pierson), S. 23f., vgl. auch bei Mannhardt, S. 530, § 15 u. S. 536, § 7. Auch die Opferung eines schwarzen Hahnes wurde erwähnt – ebenfalls ein häufig dem Donnergott geopfertes Tier.

78 *Živaja Starina*, VII, (1897), S. 256 und Niemi–Sabaliauskas, *Annales academiae scientiarum Fennicae*, B. VI, S. 80, Nr. 12 = daselbst B. XII, 1, S. 235f. Beide Fassungen, obwohl sie etwas verschieden sind, stammen aus einer Quelle: sie sind vom Pfarrer B. Tamulevičius aus Kvėdarna um d. J. 1865 aufgezeichnet worden. Die ersten drei Zeilen sind bis heute als ein Hirtenlied bekannt, aber von der vierten Zeile an entartet es zu einem obszönen Scherzreim, wo keine Reste der Bockopfer mehr zu erblicken sind.

LTA 462(456). Eine sehr unklare Notiz[79]. Handelt es sich hier um etwas Ähnliches, wie bei den Deutschen um Wettergarben, d. h. Gaben an die Kirchern-diener zur Belohnung für das Glockenläuten während des Gewitters?[80]. Aber wozu dann die Rede über den Rauch?

Es ist bekannt, dass dem Donnergott in erster Linie Böcke[81], dann aber auch Hämmel geopfert worden sind[82]. Es ist auch möglich, dass in diesen wohl sparsamen und auch zweifelhaften Berichten doch Nachklänge der Bockopfer der alten Litauer an ihren Donnergott Perkūnas vorhanden sind[83].

17. Das Schicksal des vom Donner getöteten Menschen. Im allgemeinen wird geglaubt, dass der Donner dann einen Menschen töte, wenn sich bei diesem ein Teufel verstecke (872–874) oder derselbe von ihm besessen sei (883–884). Wenn der Mensch unschuldig getötet wird, dann gehe er direkt gen Himmel, ihm werden alle Sünden vergeben, und er wird als glücklich und heilig betrachtet (875–880)[84]. Oder Perkūnas nehme ihn in seinen Hof auf (876)[85]. Bei den Slaven und Litauern finden wir eine Sage vor (Mt. 3453A), in der Gott mit dem Teufel streitet. Der Teufel sagt, dass er sich überall verstecken werde, zuletzt auch bei einem Menschen. Gott aber antwortet, dass er dem Menschen die Sünden vergeben und ihn mit dem Himmel beschenken werde, aber den Teufel werde er doch töten. Darum versucht der Teufel, sich besonders bei einem guten Menschen zu verstecken (873), vielleicht deswegen, weil er glaubt, Gott werde Mitleid mit ihm haben. Die ursprünglichste Anschauung muss wohl eine andere gewesen sein: der Donner schlage überhaupt niemals in einen Teufel, der sich neben einem Menschen befinde, sonst wäre es doch für den Teufel sinnlos, bei den Menschen Obdach zu suchen. – Daneben finden wir eine gerade entgegengesetzte Meinung, dass der vom donner erschlagene Mensch unrein sei und nicht erlöst werden könne (886–889)[86]. Er habe in Verbindung mit dem Teufel gestanden oder sei wegen seiner Sünden und Freveltaten von Gott bestraft worden (890–900).

[79] Von demselben Erzähler sind insgesamt 14 Märchen u. Sagen aufgeschrieben worden, darunter sind einige ziemlich lückenhalt. Er war damals 60 Jahre alt, im Dorfe Luodai, Kreis Tryškiai, aufgewachsen, verstand ein wenig Lettisch und Russisch. Den obenerwähnten Bericht hatte er von den Dorfleuten gehört.

[80] Wuttke, 305.

[81] „Das ihm dargebrachte Opfer war vor allem der Bock", de Vries, II, 205.

[82] Die Böcke bzw. Hämmel wurden dem Donnergott nicht nur von Germanen geopfert, sondern auch von den alten Etruskern, Langobarden und einige kaukasischen Völkern. S. Grimm, I, 42, 145, 154, II, 843, III, 28.

[83] Brender führt in seinem Aufsatz „Zur altpreussischen Mythologie und Sittengeschichte" (*Altpreuss. Monatsschrift*, Bd. IV, S. 22) folgenden aus: „Der Mittelpunkt der Erntefeste war aber der Donnergott Perkūn, so dass wir allen Grund haben, zu glauben, dass ihm, dem langlebigsten Gotte besonders die Bockopfer gegolten. Wenn wir auch bei dem Frühlingsfeste von Bocksopfern nicht lesen, und dem Perkūn daher... der Gott des herbstlichen Erntesegens, Ziemenik, diese Ehre streitig machen könnte, so haben wir dagegen ein ausdrückliches Zeugnis von Matth. v. Miechovia (S. 195), dass das von den Schamaiten am 1. Oktober mit angezündeten Feuern begangene Herbstfest dem Perkūn galt."

[84] Bei den Deutschen: „Wen der Blitz erschlägt, wird selig (Bö); jedoch heisst es auch: der Blitz erschlägt nur den bösen Geist, der um den Menschen herumtanzt; versteckt sich aber jener in den Menschen, so erschlägt der Blitz beide (Bö.)", Wuttke, 197. Ebenso bei den Slaven: Zelenin, 397.

[85] Ein Žemaite in der Mitte des XVI. Jahrh. sagte: „Ich wollte gerne der Welt los sein und wenn mich Gott durch seinen Donner zu sich genommen hätte, so würde ich ohne einige Schmerzen aufgelöset seyn und dort im Himmel meinem Gott dienen. Und daraus hätte ich schliessen können, dass ich Gottes Kind wäre, weil er mit seinem Kinde, dem Diewaite, mich zu sich nehme", Mannhardt, 537. Vgl. Zelenin, 397, Nowosielski, II, 166, Holmberg, 445.

[86] Vgl. Zelenin, 397, Čubinskij, I, 23.

18. Perkūnas bestraft die Frevler. Perkūnas ist sehr gerecht, er beobachtet die Taten der Menschen, und wer Unrecht gegen die anderen Menschen tut oder die Gebote Gottes nicht befolgt, die bestraft er: verbrennt ihre Häuser oder tötet die Menschen selbst. Er wird direkt als „Aufseher der Gerechtigkeit" genannt (903)[87], liebt keine selbstsüchtigen und neidische Leute (908), leidet keine Diebe (903), Lügner (912) und Prahler (914). Wer im Zorn häufig Perkūnas erwähnt und wünscht, dass er die anderen schlage, den schlägt Perkūnas selbst (915–916). Andererseits muss man aber einige Perkūnas–Flüche (s. Abschnitt 8) als Ruf nach Gerechtigkeit betrachten, wo der stark unter dem Unrecht Leidende sich an Perkūnas als den Rechtsaufseher wendet (276b, 277d, 284, 290, 308a). Wer einen Rain umpflügt, den treffe dafür Perkūnas Zorn (905–906), also ist er auch der Grenzbeschützer[88]. Perkūnas belohne gute Taten mit Guten, schlechte aber mit Schlechtem (909, 911). Den Armen helfe er in der Not – gebe ihnen gute Ernte (908). – In den bekannten litauischen und lettischen Liedern über die Hochzeit und Liebschaft der Himmelskörper[89] durchschlägt Perkūnas den untreuen Mond mit seinem Schwerte, also ist er gewissermassen auch der Beschützer der Ehe[90].

19. Der erste Donner im Frühjahr. Der erste Frühjahrsdonner erschüttert die Erde, dann beginnen die Kräuter und das Getreide besser zu gedeihen. Die Bauern sagen, jetzt sei es schon Zeit, mit landwirtschaftlichen Arbeiten zu beginnen (920–921). Im allgemeinen wird der erste Donner als Frühlingsbote und Erwecker der Natur angesehen (922). Mit ihm kommt Leben in die Natur: die Bäume und Äcker beginnen zu grünen, alles wird lebendig und wächst gut (927–937)[91]. Früher pflegten die Bauern niemals vor dem ersten Donner zu pflanzen oder mit der Saat zu beginnen. Wer das nicht befolgt, der werde keine gute Ernte erhalten (938). Nach dem ersten Donner könne man ruhig auch die Herde auf die Weide treiben (925, 927c), könne schon barfuss gehen (965) und sich auf die Erde und die Steine niedersetzen (962). Besonders wird davor gewarnt, vor dem ersten Donner baden zu gehen, weil in dem Wasser der Teufel sitze, der erste Donner jedoch vetreibe ihn (961–964). Auch das Feuer darf draussen vor dem ersten Donner nicht angezündet werden, weil der Donner im Sommer die Häuser verbrennen werde (966–967). Die vor dem ersten Donner gefangene Schlage wird als eine sehr wichtige Arznei verwendet, besonders gegen Viehkrankheiten (950–952). Denselben Zwecken dienen auch einige Käfer und Ameisenhaufen (954–957). Sie werden gewöhnlich mit starkem Branntwein übergossen und so aufbewahrt bzw. den Kranken gegeben. Je früher der erste Donner kommt, desto besser, denn das bedeute ein fruchtbares Jahr (941–943). Aber wenn es noch zu früh über kahlen Bäumen donnert, wird es als ein schlechtes Zeichen angesehen: der Sommer werde kalt sein, es komme ein unfruchtbares Jahr, die Menschen würden sterben u. ä. (997–1003)[92]. Man glaubt noch, dass auch die Diebe in so einem Jahr kein Glück haben und betäubt sein werden (994–996). Es ist auch nicht gut, falls der erste Donner noch Eis und Schnee vorfinde (988–992). Noch gibt es auch einen schädlichen Donner, den sog. „amalas", er zeigt sich dann, wenn es blitzt, aber man ihn nicht hört – er vernichte die Blüten der Kirschen, Nüsse und des

87 Bei den Germanen: „Donar (Thor) war auch der Walter des Rechtes und Strafer des Unrechtes", *HDA*, II, 343. Vgl. Meyer, 358f.

88 Vgl. bei den Deutschen, obwohl nicht so deutlich: *HDA*, III, 1139 u. 1372.

89 W. Mannhardt, Die lettischen Sonnenmythen. *Zeitschrift für Ethnologie*, Bd. VII, (1875).

90 Vgl. *HDA*, II, 317.

91 Ähnlich glauben auch die Russen: Afanasjev, I, 432.

92 Ebenso bei den Deutschen: Wuttke, 197 u. 429, *HDA*, II, 317f.

Getreides und diese bringen dann keine Früchte (968–969, 976–978). Der Donner könne auch die zum Brüten gelegten Vogeleier „andonnern", um dies zu vermeiden, müsse man einen eisernen Gegenstand in das Nest hineinlegen (973–975, 976b, 977a). Nach dem ersten Donner wird sehr viel über das Wetter des kommenden Sommers (ob kalt oder warm, feucht oder trocken) und die Fruchtbarkeit des kommenden Jahres prophezeit. Es wird beobachtet, aus welcher Richtung der erste Donner kommt, und daraus zieht man dann viele Schlüsse (1028–1045)[93]. Sehr verbreitet ist auch die Ansicht, dass man sich beim Hören des ersten Donners auf die Erde niederlegen und wälzen oder über den Kopf werfen müsse, davon erwarte man viel Gutes: man werde von Krankheiten und Flöhen nicht überfallen werden, der Flachs, Gemüse und Getreide werde gut gedeihen, ebenso werde das Vieh gesund bleiben und man werde auch vom Schrecken während des Gewitters frei sein (1007–1018a)[94]. Wenn man während des ersten Donners ein bestimmtes Zwiegespruach halte, dann könne man dadurch das Haus für das ganze Jahr von den Flöhen säubern (1023–1024). Falls es noch spät im Herbst donnert, dann werde der Winter spät kommen oder es werde überhaupt nur ein milder winter sein (1056–1064). Falls es aber noch im Winter donnert, dann hält man es für ein schlimmes Zeichen: es würden ein unfruchtbares Jahr, Teuerungen, Hunger, Pest, Krieg u. ä. entstehen (1048–1052, 1064–1068)9[5]. Im allgemeinen wird bei den Litauern der Donner als ein Segen für die Bauern angesehen und gewitterreiche Jahre hält man für fruchtbare (941–947, 1048, 1055)[96]. Damit sehen wir, dass der alte Donnergott Perkūnas bei den Litauern auch die Bedeutung eines Fruchtbarkeitsgottes hatte[97].

20. Der Donnerstag. Am Donnerstag Abend gehen die Laumės (Feen) umher, darum darf man besonders nicht spinnen, weil die Laumės die ganze Nacht hindurch die Arbeit fortsetzen und das Garn mitnehmen oder sonst die Schuldigen bestrafen (1096–1098)[98]. Es ist nicht gut, am Donnerstag neue Arbeiten, besonders Webereien, zu beginnen (1086–1087). Auch ist es nicht ratsam, eine Feldarbeit zu beginnen, weil eine schlechte Ernte zu erwarten sei (1093). Besonders hüten muss man sich vor der Erbsensaat, weil sonst in den Hülsen viele Würmer sein werden (1089b, 1094)[99]. Aber es ist gut, die Kartoffeln (1095) und den Kohl (1083a) zu pflanzen. Wer am Gründonnerstag die Wäsche mit Schlegeln reinigt, dem werde Perkūnas die Häuser verbrennen (775). Am Fronleichnamstag, am Donnerstag, werden in der Kirche kleine Birkenbäume und Blumensträusse aufgestellt und nach einer Woche geweiht, um sie dann später als Schutz gegen den Donner zu verwenden. Die am Himmelfahrtstag der Maria geweihten Blumen werden auch dazu verwendet. – Am Donnerstag will Perkūnas ruhen, darum kommt an diesem Wochentage sehr selten ein Gewitter vor (1091). Was die Hochzeit anbetrifft, so herrscht die Meinung vor, dass der Donnerstag kein

93 Vgl. Wuttke, 197, *HDA*, III, 821, Čubinskij, I, 23.
94 Ebenso bei den Deutschen: Wuttke, 357, Meyer, 358 u. 360, *HDA*, II, 316.
95 Dieser Glaube soll antiken Ursprungs sein, *HDA*, II, 321.
96 „Gewitterreiche Jahre machen fruchtbar. Man spricht von 'lieben Wetter' und wünscht, dass es gnädig komme", *ZfV*, IX, 232. Vgl. Wuttke, 14, Meyer, 360, *HDA*, III, 821. Bei den Russen wird der Donner ebenfalls als „Gottes Gnade und Barmherzeigkeit" betrachtet, Afanasjev, I, 267.
97 „Er (Thor) steht immer in enger Verbindung mit der Fruchtbarkeit", de Vries II 228–9. Über den Donner und die Fruchtbarkeit des Feldes bei den Deutschen s. *HDA*, II, 318f. Über die finnischen Ukko-Zeremonien, die unverkennbar als Fruchtbarkeitsriten angesehen werden müssen, berichtet K. Krohn in *Zur finnischen Mythologie*, Helsinki, 1932, S. 33–37.
98 Vgl. *HDA*, II, 333.
99 Bei den Deutschen umgekehrt: Wuttke, 61, vgl. noch, S. 105.

geeigneter Tag dafür sei. Er wird als ein Teufelstag angesehen, darum werden die Vermählten kein Glück haben und sich untereinander streiten, weil zwischen ihnen ein Teufel zu leben scheine (1077–1079, 1081b, 1082b, 1083b, 1084, 1085a, 1091c)[100]. Gerade am Donnerstag wollte sich Perkūnas verheiraten, aber der Teufel hat ihm seine Braut gestohlen, deswegen sei er schlecht gestimmt, falls jemand an diesen Tage heirate (1075–1076). Es wird noch angenommen, dass am Donnerstag Christus zum Tode verurteilt worden sei, darum meiden die Leute an diesem Tage alle Belustigungen, sogar auch Hochzeiten (1080). – Der Donnerstag sei ein guter Tag für den Handel (1085b). An vielen Orten Litauens findet gerade am Donnerstag der Markt statt. – Am Donnerstag geborene und am Sonntag getaufte (oder umgekehrt) Kinder sollen Geister sehen[101].

Im allgemeinen wird bei den Litauern der Donnerstag nicht besonders geachtet und auffallend mit Perkūnas in Zusammenhang gebracht[102].

* * *

Bei Betrachtung des litauischen Volksglaubens über den Donner haben wir bemerkt, dass darunter viele Anschauungen gefunden worden sind, die auch andern Völkern, an erster Stelle den Germanen und Slaven, bekannt sind. Aber es gibt noch viele sehr altertümliche und interessante Glaubensreste, die bei den anderen Völkern nicht mehr so deutlich und lebendig ausgeprägt sind. Der Donnerglaube ist bei den Litauern bis heutzutage noch ziemlich populär und an allerlei altertümlichen und neuen Vorschriften reich geblieben.

Vor weitgehenden Schlüssen über den Kultus des Donnergottes Perkūnas bei den alten Litauern werde ich mich hier enthalten und diese Frage wird erst dann näher zu erörtern versucht werden, wenn auch die litauischen Donnersagen untersucht sind.

SUTRUMPINIMAI / QUELLENVERZEICHNIS

Afanasjev, A. Poetičeskija vozzrenija slavjan na prirodu. I. Moskva, 1865.

Bas. *FM* = Basanavičius, J. *Fragmenta mythologiae. Perkūnas–velnias,* in *Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft,* Bd. II, Heft 10, (1885), S. 7–19. Deutsche übersetzt ibid., S. 340–351. Der Übersetzer hat vieles missverstanden.

Bas. LP = Basanavičius, J. *Lietuviszkos pasakos,* Shenendoah, I, 1898, II, 1902.

Boecler, J. W. und Kreutzwald, F. R. *Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten,* St. Petersburg, 1854 (1. Aufl. 1654).

Brč. = Buračas, B. „ Perkūnas (burtai ir prietarai)". *Naujoji Romuva,* 1934, Nr. 180–181, S. 473ff.

[100] „In Beziehung auf Hochzeiten sind die Ansichten verschieden; wo die düstere Seite des Donnergottes sich vordrängt, bes. in Gegenden, wo slavische Elemente einwirken, da wird am D. keine Hochzeit gehalten, sonst 'donnert es in der Ehe' (N. dtl., zum Teil Old.); aber der Donner ist auch Gott der rechtlichen Ordnung... wo dieser Gesichtpunkt obwaltet, Hochzeiten grade gern am D. gehalten (S. dtl., Hess., Schwz., Old.)" Wuttke, 60. Vgl. *HDA,* II, 339f.

[101] Die entsprechenden litauischen Sagen s. bei Basanavičius, *Iš gyvenimo lietuviškų vėlių bei velnių,* Kaunas, 1928, S. 73f, Nr. 3–4, aufgeschrieben in Preussisch-Litauen. Vgl. Wuttke, 60, *HDA,* II, 338.

[102] Was den Ursprung der Heiligkeit des Donnerstages anbetrifft, so sieht man jetzt darin nicht mehr alte germanische Glaubensreste, sondern „es handelt sich eben um spätantike Sitte, die mit dem... synkretistischen Tagesgötterglauben zusammenhängt" (W. Budriot, *Die altgermanische Religion in der amtlichen Literatur des Abendlandes vom 5. bis 11. Jahrh.,* Bonn, 1928, S. 59). Über den Donnerstagsglauben bei den Germanen s. *HDA,* II, 331–345; Slaven: Afanasjev, I, 263; Esten: Boecler–Kreutzwald, 97.

Busch, M. *Deutscher Volksglaube*, Leipzig, 1877, Kap. VII, S. 247–281.
Castrén, A. M. *Vorlesungen über die finnische Mythologie*, St. Petersburg, 1853.
Čubinskij, P. *Trudy etnografičesko-statističeskoj ekspediciji v zapadno-russkij kraj*, Petersburg, 1872. Bd. I.
Eisen, M. J., übersetzt von Erkes, E. *Estnische Mythologie*, Leipzig, 1925.
Grimm, J. *Deutsche Mythologie*, I–III. 4. Aufl., besorgt von Meyer, E. H. Gütersloh, 1875–1878.
H = Hurt's handschriftliche Sammlungen zur estnischen Volkskunde.
HDA = Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Berlin, 1927 ff.
Holmberg, U. Finno–ugric, Siberian. *The Mythology of all Races*, vol. IV. Boston, 1927.
Kuhn, A. – Schwartz, W. *Norddeutsche Sagen*, Leipzig, 1848.
LFK = Latviešu Folkloras Kratuve, Riga.
LMD = Lietuvių mokslo draugija, Vilnius.
LP = Lerchis–Puškaitis. *Latviešu tautas teikas un pasakas*, I–VII. Mitau i. Rīga, 1891–1902.
LRU = Loorits, O. *Liivi rahva usund. Der Volksglaube der Liven*, I–III, Tartu, 1926–28.
LT = *Lietuvių Tauta*, Vilnius, 1907 ff.
LTA = Lietuvių tautosakos archyvas, Kaunas.
Mannhardt, W. *Letto–Preussische Götterlehre*, Rīga, 1936.
Mansikka, V. J. *Die Religion der Ostslaven*, I, FFC, 45, Helsinki, 1922.
Meyer, E. H. *Mythologie der Germanen*, Strassburg, 1903.
Müllenhoff, K. *Sagen und Lieder*, Kiel, 1845.
Nowosielski, A. *Lud ukraiński*, II, 1857.
Reichhardt, R. Volksastronomie und Volksmeteorologie in Nordthüringen, in *ZfV*, IX, (1899), S. 299 ff. (= *ZfV*).
Toeppen, M. *Aberglauben aus Masuren*. Danzig, 1867.
TirŽ = Tauta ir žodis, Kaunas, 1923 ff.
ULMA = Landsmolsarkivet, Uppsala.
Vries, Jan de. *Altgermanische Religionsgeschichte*, I–II, Berlin, 1935, 1937.
Wigström, E. *Folktro ock sägner fron skilda ladskap*, Stockholm, 1898–1914.
Wossidlo, R. Das Naturleben im Munde des Mecklenburger Volkes, in *ZfV*, V, (1895), S. 302 ff.
Wuttke, A. *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart*, 4. Aufl., Leipzig, 1935.
Zelenin, D. *Russische (Ostslavische) Volkskunde*, Berlin, 1927.
ZfM = Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde.
ZfV = Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, Berlin.

GRIAUSTINIS IR VELNIAS BALTOSKANDIJOS KRAŠTŲ TAUTOSAKOJE

Lyginamoji pasakojamosios tautosakos studija

PRATARTIS

Imtis šio darbo mane paskatino susidomėjimas lietuvių Perkūnu. Ši žymiausioji mūsų senosios mitologijos būtybė, kurios pėdsakus tautoje randame ir iki šių dienų, yra įdomi ne tik folkloristininkui, bet daugiau mažiau ir kiekvienam lietuviui. Tačiau veikiai paaiškėjo, kad imant nagrinėti tik vienos tautos tikėjimus bei tradicijas, jokių toliau einančių išvadų nebus galima daryti, nebent tik prirašyti eilę skambių frazių ir romantiškų teorijų, kaip darė senieji mūsų mitologijos tyrinėtojai. Tad tyrinėjimų sritį teko nuolat plėsti. Bet per daug plačiai užsimoti vėl yra ir metodiniu, ir techniniu atžvilgiu nepatartina, todėl tenka apsiriboti. Atrodo, kad natūraliausią ribą bus galima rasti imant dėmesio centru Pabaltįjį ir Skandinaviją, nes kaip tik tuose kraštuose šios tradicijos yra labai populiarios. Tiesa, neretai teks pažvelgti ir į kitus kaimynus – vokiečius ir slavus, tačiau jie šiam reikalui teduoda žymiai mažiau medžiagos.

Rašytiniai mūsų, kaip ir daugelio kitų tautų, mitologijos šaltiniai yra labai negausūs, jų žiniomis dažnai negalima visai pasitikėti, tad priėjau išvadą, kad daug daugiau ir patikimesnės medžiagos galima semtis iš liaudies tradicijų. Tačiau čia yra viena būtina sąlyga – tos liaudies tradicijos turi būti autentiškos, t.y. tikrai liaudies, tiksliai užrašytos, be jokių prasimanymų ir didžiausios visų tautosakininkų nelaimės – mokytų stilizatorių pagražinimų. Deja, ilgą laiką mitologija ir tautosaka buvo įvairiems diletantams savotiška pramogų aikštė, tad nuolat ir nuolat tenka sijoti ir rankioti grūdus iš pelų – tai sunkus ir ne visados pavykstąs darbas. Lietuvių tautosakos rinkėjai, ypač paskutiniais laikais, didžiąja dalimi yra aukštesniųjų mokyklų mokiniai. Nežiūrint įsakmių reikalavimų tautosakai rinkti instrukcijose ir mokytojų perspėjimų, vis dėlto randame nemaža nesąžiningų užrašymų ir prasimanymų. Aiškius prasimanymus galima lengvai išskirti ir atmesti, bet daugiausia yra tokių, kur liaudies tradicija supinta su savo išsigalvojimais ir pagražinimais – čia jau sunku, dažnai nieko kita nelieka, kaip tik dėti klaustuką. Tokios abejotinos medžiagos yra ir šiame darbe, ją įdėjau, nenorėdamas imtis per didelės eksperto atsakomybės ir pateikdamas ją vertinti didesniam tyrinėtojų skaičiui.

Tautosakos mokslas dar tebėra gana jaunas, jos turimas patyrimas, darbo priemonės ir metodai, deja, dažnai dar neleidžia daryti tikslių ir toli einančių išvadų. Tad nuolat tenka vartoti atsargumo ir netikrumo frazes, kaip „galimas daiktas", „reikia manyti", „greičiausiai" ir pan. Atrodo, kad tuo tarpu vertingesnis darbas yra atliekamas, kai pateikiama gerai sutvarkyta medžiaga, sudaroma geografinės bei etnografinės motyvų pasiskirstymo apžvalgos, konstatuojama jų panašumai ir skirtumai, negu kai kuriama skrajos hipotezės ar teorijos.

Didžiausia kliūtis tautosakos tyrinėjimų išvadoms daryti yra labai nevienodas įvairiuose kraštuose surinktos medžiagos kiekis ir dažnai gana sunkus priėjimas jau ir surinktąja medžiaga pasinaudoti. Tad ir šiame darbe daugiau bus medžiagos, kaip išvadų.

Didžiąją darbo dalį sudaro lietuviškoji medžiaga, dažniausiai skelbiama pirmąkart iš turtingų LTA ir LMD rinkinių. Beveik visi lietuviški variantai duodami pilni, tuo tarpu kitų tautų variantus dažniausiai teko trumpinti, pateikiant tik tikslų jų turinį. Toks trumpinimas yra leistinas ir dažnai neišvengiamas, tačiau turinys visada lieka nepakeistas, tik suprastinama jo forma, o šios rūšies tyrinėjimuose juk visas dėmesys kreipiamas kaip tik į motyvų turinį.

Darbą pradėjau 1933 m. rudenį Suomijoje. Kelis kartus esu jį iš pagrindų perdirbęs, nuolat taisęs ir papildęs, tačiau nesu tikras, kad tą pačią dieną, kai bus baigtas spausdinti, neatsiras naujų ir svarbių papildymų bei pataisų. Ne veltui sakoma, kad knyga pasensta tą pačią dieną, kai ji išeina iš spaustuvės. Tačiau didžioji jos dalis liks nesenstanti – tai liaudies kūrybos dokumentai, kurių didžioji dalis čia yra pirmą kartą skelbiami spaudoje (beveik visa iš archyvų imta medžiaga dar nebuvo spausdinta).

Pirmoji šio darbo dalis, pavadinta „Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose", jau paskelbta 1937 m. (žr. *Tautosakos darbai*, III, p. 149–238).

J. B.

Kaunas, 1938. XII. 31

ŠALTINIAI IR JŲ TRUMPINIMAI

Jei nenurodytas ypatingas trumpinimo ženklas ir panaudotas tik vienas to autoriaus veikalas, tai cituojant žymima tik autoriaus pavardė, veikalo tomas ir puslapis; jei panaudoti keli to paties autoriaus veikalai, pažymima dar ir leidinio metai.

Aa–Th. = *The Types of the Folk-Tale. A Classification and Bibliography.* Aarne's Verzeichnis der Märchentypen. Translated and enlarged by S. Thompson, in *FF Communications*, N° 74, Helsinki, 1928.

Afanasjev, A. *Poetičeskije vozzrenija slavian na prirodu*, I, Moskva, 1865.

Altp. Mon. = *Altpreussische Monatsschrift.*

AslPh. = *Archiv für slavische Philologie.*

Balys, J., „Perkūnas medžioja velnią. Lietuviškos kilmės mitologinis padavimas", in *Vairas*, XIII, 1935, Nr. 3, p. 293–302, Nr. 4, p. 450–458.

– *Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas (Motiv-index of the Lithuanian Narrative Folklore)*, in *TD*, II, Kaunas, 1936.

– *Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose*, in *TD*, III, Kaunas, 1937, p. 149–238.

– *Gero ir pikto prado kova liaudies tradicijose*, in *Vairas*, 1937, Nr. 11, p. 273–282 ir Nr. 12, p. 437–447 (ir skyrium: Kaunas, 1937, 20 psl.).

– *Lithuanian Legends of the Devil in Chains*, in *TD*, III, p. 321–331.

Bas., *FM* = Basanavičius, J. *Fragmenta mythologiae. Perkūnas ir velnias*, in *Mitt.*, Bd. II, H. 10, (1885), p. 7–19 (Deutsch: ebenda, S. 340–351).

Bas., *LP* = Basanavičius, J. *Lietuviszkos pasakos*, Shenandoah, Pa., I, 1898, II, 1902.

Bas., *LPY* = Basanavičius, J. *Lietuviškos pasakos yvairios*, I–IV. Chicago, Ill., 1904–1908; 4 leid., Kaunas, 1928.

Bas., *LV* = Basanavičius, J. *Iš gyvenimo lietuviškų vėlių bei velnių*, Chicago, Ill., 1903; 3 leid., Kaunas, 1928.

Bas., MS = Basanavičius, J., *Trakų ir lietuvių mitologijos smulkmenos*, Vilnius, 1921 (Atspausta iš *LT*).

Bas., *LM* = Basanavičius, J., *Iš senovės lietuvių mytologijos*, in *LT*, IV, 1, (1926), p. 5–26.

Batyr (Botyrius), Andrej, *Skazanija o litovskom gromoveržcie Perkunie*, in *Moskovskija universit. izviestija*, 1871, Nr. 9, p. 443–462.

Bergman, C. J., *Gotländska skildringar och minnen*, Visby, 1882.

Bienemann, Fr., *Livländisches Sagenbuch*, Revel, 1887.

Blinkenberg, Chr., *The Thunderweapon in Religion and Folklore*, Cambrige, 1911.

Boeckler, J. W. und Kreutzwald, F. R., *Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten*, St. Peterburg, 1854.

Brückner, A., *Mythologische Thesen*, in *AslPh*, 1926, Bd. 40, Heft 1–2, p. 1–21.

Castrén, A. M., *Vorlesungen über die finnische Mythologie*, Petersburg, 1853.

Čubinskij, P. P., *Trudy etnografičesko-statističeskoj ekspedicii v zapadno-russkij kraj.*, Petersburg, I, 1872, II, 1879.

Daukantas, S., *Pasakas Massiû*, Vilnius, 1932.

Dähnhardt, O., *Natursagen*, Bd. I, Berlin u. Leipzig, 1907.

DFS = Dansk Folkemindesamling (Archyvas), Köbenhavn.

Dobrovolskij, V. N., *Smolenskij etnografičeskij sbornik*, I, St. Peterburg, 1891.

Dow-Sylw., *PŽ* = Dowojna-Sylwestrowicz, M., *Podania Źmujdzkie*, I–II, Warszawa, 1894.

E = Eiseno estų tautosakos rinkiniai (rankraščiai), kuriuos dabar globoja ERA (Tartu).

Ehrenreich, P., *Die allgemeine Mythologie und ihre ethnologische Grundlagen*, Leipzig, 1910.

Eisen, M. J., übersetzt von Erkes, E., *Estniche Mythologie*, Leipzig, 1925.

EO = Etnografičeskoje obozrenie.

ERA = Eesti Rahvaluule Archiiv (Estų tautosakos archyvas), Tartu.

FFC = Folklore Fellows Communications, Helsinki, 1910 tt.

FSF = Landtman, G., *Finlands svenska Folksdiktning*, VII, 1, Helsingfors, 1919.

FUF = Finnisch-ugrische Forschungen, Helsingfors, 1900 tt.

Gnatiuk, V., *Galicko ruski narodni legendi*, in *Etnografičnij zbirnik*, XII, Lviv, 1902.

Gother, W., *Götterglaube und Göttersagen der Germanen*, 1928.

Gray, L. H., *Baltic Mythology*, Boston, 1918.

Grimm, J., *Deutsche Mythologie*, Bd. I–III, 4. Aufl., besorgt von E. H. Meyer, Gütersloh, 1875–1878.

Grinčenko, B. D., *Iz ust naroda*, in *Zemskij zbornik*, XII, Černigov, 1900.

H = Hurto estų tautosakos rinkiniai (rankraščiai), kuriuos dabar globoja ERA (Tartu).

Hartmann, E., *Die Trollvorstellungen in den Sagen und Märchen der skandinavischen Völker*, 1936.

HDA = Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Hersg. von Bächtold-Stäubli, H., Berlin, 1927 ff.

HDM = Handwörterbuch des deutschen Märchens. Hersg. von Mackensen, L., Berlin, 1930 ff.

Hermann, P., *Nordische Mythologie*, Leipzig, 1903.

Holmberg, U., *Finno-ugric, Siberian*, in *The Mythology of all Races* by Mac Culloch, vol. IV, Boston, 1927.

Ivinskis, Z., *Senovės lietuvių religijos bibliografija*, Kaunas, 1938.

Jannsen, H., *Märchen und Sagen des estnischen Volkes*, Bd. I, Dorpat u. Riga, 1881, Bd. II, Riga u. Leipzig, 1888.

Jonval, M., *Les chansons mythologiques lettonnes*, Paris, 1929.

Jucewicz, L., *Litwa*, Wilno, 1846.

Kleinschmidt, G. Perkūnas und Parjanya, *Eine Sprachstudie über den Feuerkult*, in *Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Insterburg*, H. 2, (1888), p. 163-185 (mėgėjiškas advokato rašinys).

Kreutzwald-Löwe, *Estnische Märchen*, Bd. I, Halle, 1869, Bd. II, Dorpat, 1881.

Krist. = Kristensen, E. T., *Danske sagn*, [1]I, 1892, [2]I, 1928.

Krohn, K., *Skandinavisk mytologi*, Helsingfors, 1922.

– *Die folkloristische Arbeitsmethode*, Oslo, 1926.

– *Übersicht über einige Resultate der Märchenforschung*, in *FFC*, 96. Helsinki, 1931.

– *Zur finnische Mythologie*, I, in *FFC* 104. Helsinki, 1932.

Kuhn, A., *Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks*, Berlin, 1859.

Kuhn-Schwartz, W., *Norddeutsche Sagen*. Leipzig, 1848.

Lautenbach, J., *Über die Religion der Letten*, in *Mag.*, XX, (1901).

Leyen, Fr. v. d., *Das Märchen in den Göttersagen der Edda*, Berlin, 1899.

– *Die Götter und Göttersagen der Germanen*, München, 1909.

LFK = Latviešu Folkloras Kratuve (Latvių tautosakos archyvas), Ryga.

LMD = Lietuvių Mokslo Draugijos tautosakos rinkiniai, Vilnius.

Loorits, O., *Das Märchen vom gestohlenen Donnerinstrument bei den Esten. Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1930*, Tartu, 1932, p. 47–121.

– *Estnische Volksdichtung und Mythologie*, Tartu, 1932.

LP = Lerchis-Puškaitis, *Latviešu tautas teikas un pasakas*, I–VII. Mitau u. Rīga, 1891–1902.

LRU = Loorits, O., *Livi rahva usund. Der Volksglaube der Liven*, Bd. I–III, Tartu, 1926-1928.

LT = *Lietuvių tauta*, Vilnius, 1907 tt.

LTA = Lietuvių tautosakos archyvas, Kaunas.

LVV = Mülenbach, K., Endzelīns, J., *Latviešu valodas vardnica*, Rīga, 1923-1932.

Mag. = *Magasin der Lettisch-Litterarischen Gesellschaft.*

Mannhardt, W., *Letto-Preussische Götterlehre*, Rīga, 1936.

Meyer, E. H., *Mythologie der Germanen*, Strassburg, 1903.

Mitt. = *Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft*, Heidelberg, 1880–1911.

Mogk, E., *Germanische Religionsgeschichte und Mythologie*, Berlin, 1921.

MP = *Mūsų pasakos*, sutvarkė S. Tijūnaitis, I–V. Kaunas, 1927-1932.

Mt. = motyvas.

Müllenhoff, K., *Sagen, Märchen und Lieder der Herzogtum Schleswig Holstein und Lauenburg*, Kiel, 1845, 2. Aufl., 1921.

NFS = Norsk Folkeminnesamling (Norvegų tautosakos archyvas), Oslo.

NME = Nordiska Museets Etnologiska Undersökning (archyvas), Stockholm.

Planzet, K., *Die Ost- und Westpreussischen Märchen und Schwänke nach Typen geordnet*, Elbing, 1927.

Prellwitz, *Über die Namen des Perkunas und über vergleichende Mythologie* (paskaitos santrauka), in *Mitt.*, Bd. IV, H. 23, (1898), p. 487–488.

Roźniecki, S., *Perun und Thor*, in *AslPh*, XXIII, (1901), p. 462–520.

Saintyves, P., *Pierres magiques*, Paris, 1936.

Schröder, L. v., *Arische Religionen*, Bd. I–II, 2 Aufl., Wien, 1923.

Schulenburg, W., *Wetterzauber mit Steinbeilen und Gott Perkunas*, in *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie*, 1896, p. 362 (apie perkūnkulkes, remiamasi Gisevium).

SFB = Bäckström, *Svenska Folksbocker*, II, Stockholm, 1846.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (Suomių literatūros draugijos tautosakos rinkiniai), Helsinki.

Šmits, P., *Latviešu mitologija*, Rīga, 1926.

– Die Mythologie der Letten, in *Die Letten*, Rīga, 1930.

ŠP = Šmits, P., *Latviešu pasakas un teikas*, XIII–XIV, Rīga, 1936.

TD = *Tautosakos Darbai*, Kaunas, 1935 tt.

TparD = *Teikas par Dievu*, in *Latviešu folkloras kratuves izlase*, Rīga, 1929.

TirŽ = *Tauta ir Žodis*, I–V, Kaunas, 1923 tt.

ULMA = Landsmolsarkivet, Uppsala.

Vries, Jan de, *The Problem of Loki*, in *FFC*, 110, Helsinki, 1933.

– *Altgermanische Religionsgeschichte*, Berlin u. Leipzig, Bd. I, 1935, Bd. II, 1937.

Wiedemann, F., *Aus dem inneren und äusseren Leben der Esthen*, St. Peterburg, 1876.

Wigström, E., *Folktro ock sägner fron Skilda landskap*, Stockholm, 1898–1914.

Wolt. etn. = Wolter, E., *Ob etnografičeskoj pojezdke po Litve i Žmudi*. Atspausta iš *Zapisok imper. Akademii Nauki*, LVI, St. Peterburg, 1887.

Wossidlo, R., Meklenburgo srities vokiečių tautosakos rinkiniai (privatus prof. W. archyvas, rankraščiai).

Wuttke, A. *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart*, 3. Aufl., Berlin, 1900.

ZFM = *Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde*.

ZFV = *Zeitschrift für Volkskunde*, Berlin.

Zelenin, D., *Russische (Ostslavische) Volkskunde*, Berlin, 1927.

ŽS = *Žyvaja starina*.

Rimčiausią iki šiol studiją apie Perkūną yra parašęs *A. Botyrius*. Jis buvo Maskvos universitetą baigęs lietuvis, domėjosi mūsų tautosaka, – pats sakosi, kad „didesnė dalis lietuvių padavimų mano yra užrašyta iš liaudies" (p. 462), – jo būta susipažinusio ir su kitų tautų atitinkama medžiaga ir turėta tiems laikams (1871 m.) pažangus lyginamojo metodo supratimas. Žinoma, jo filologiniai išvedžiojimai (Perkūnas iš „percautė") yra silpni ir šiaip dauguma išvadų šiandien jau nebepriimtinos, tačiau jaučiamas teisingas klausimų kėlimas ir neabejotini tyrinėtojo gabumai (daugiau apie jį žr. *Lietuviškojoj enciklopedijoje*, IV, p. 385–386).

KITI TRUMPINIMAI

ETNOGRAFINIŲ VIENETŲ (TAUTŲ) ŽYMĖJIMAS

Liet. = Lietuviai
Lat. = Latviai
Liv. = Livai
FE = Estai
FF = Suomiai
FL = Lapiai

FM = Vengrai
FGS = Suomijos švedai
GG = Vokiečiai
GD = Danai
GN = Norvegai
GS = Švedai
S = Slavai
SL = Lenkai
SR = Rusai (didžiarusiai)
SU = Ukrainiečiai (mažarusiai)
SB = Baltarusiai (gudai)
SS = Serbai
RR = Rumunai

GEOGRAFINIAI BEI ADMINISTRACINIAI VIENETAI

Lietuvių gyvenamos apskritys bei sritys

1. Al. = Alytus
2. Br. = Biržai
3. Bs. = Brėslauja
4. Gr. = Gardinas
5. Kn. = Kaunas
6. Kd. = Kėdainiai
7. Kp. = Klaipėda (m. ir aps.)
8. Kr. = Kretinga
9. Ld. = Lyda
10. Mr. = Marijampolė
11. Mž. = Mažeikiai
12. Pg. = Pagėgiai
13. Pn. = Panevėžys
14. Rk. = Rokiškis
15. Rs. = Raseiniai
16. Sn. = Seinai
17. Šk. = Šakiai
18. Šl. = Šiauliai
19. Št. = Šilutė
20. Šv. = Švenčionys
21. Tg. = Tauragė
22. Tl. = Telšiai
23. Tr. = Trakai
24. Uk. = Ukmergė
25. Ut. = Utena
26. Vk. = Vilkaviškis
27. Vl–Tr. = Vilnius–Trakai
28. Zr. = Zarasai

Kl. = Klaipėdos kraštas
PrL. = Prūsų Lietuva (Rytprūsiuose)
Vl. = Vilniaus kraštas

Latvijos apskritys (aprinkis)

1. Azp. = Aizpute
2. B. = Bauska
3. C. = Cesis
4. D. = Daugavpils
5. Il. = Ilūkste
6. Jg. = Jelgava
7. Jk. = Jekabpils
8. Jlt. = Jaunlatgale
9. K. = Kuldiga
10. Lp. = Liepaja
11. Ldz. = Ludza
12. Md. = Madona
13. Rg. = Rīga
14. Rz. = Rezakne
15. Tl. = Talsi
16. Tk. = Tukums
17. Vlk. = Valka
18. Vlm. = Valmiera
19. Vp. = Ventspils

Estijos apskritys (Maa, t.y. žemė)

1. Ha. = Harjumaa, vok. Harrien, centras Tallinn
2. Jä. = Järwamaa, vok. Jerwen, centras Paide
3. Lä. = Läänemaa, vok. Wiek, centras Haapsalu
4. Pä = Pärnumaa, vok. Pernau, centras Pärnu
5. Se. = Petserimaa, vok. Setukesien, centras Petseri
6. Sa. = Saaremaa, vok. Osel, centras Kuresaare
7. Ta. = Tartumaa, vok. Dorpat, centras Tartu
8. Va. = Walgamaa, vok. Setukesien, centrasWalga
9. Vi. = Wirumaa, vok. Wierland, centras Rakwere
10. Vl. = Wiljandimaa, vok. Fellin, centras Wiljandi
11. Vö. = Wörumaa, vok. Werro, centras Wöru

Suomijos provincijos

1. a = Varsinais Suomi (Eigentliches Finnland, Tikroji Suomija)
2. b = Satakunta
3. c = Uusimaa (Nyland, Naujoji Žemė)
4. d = Etelä-, Keski-Häme (Süd- und Mitteltawastland)
5. e = Pohjois-Häme (Nordtawastland)
6. f = Etelä-Savo (Südsavolax)
7. g = Pohjois-Savo (Nordsavolax)
8. h = Etelä-Karjala (Südkarelien)
9. i = Itä-Karjala (Ostkarelien)
10. j = Pohjois-Karjala (Nordkarelien)
11. k = Etelä-Pohjanmaa (Südösterbotten)
12. l = Keski-Pohjanmaa (Mittelösterbotten)
13. m = Itä-Pohjanmaa (Ostösterbotten)

14. n = Pohjois-Pohjanmaa (Nordösterbotten)
15. s = Inkeri (Ingermannland)

Danijos apskritys (Amt)

1. a = Köbenhavn
2. b = Frederiksborg
3. c = Holbäck
4. d = Praestö
5. e = Sorö
6. f = Bornholm
7. g = Maribo
8. h = Odense
9. j = Svendborg
10. k = Aarhus
11. l = Randers
12. m = Vejle
13. n = Aalborg
14. o = Hörring
15. p = Thisted
16. r = Ringkjöbing
17. s = Ribe
18 t = Viborg
19. u = Alpenrade
20. w = Hadersleben
21. v = Sonderburg
22. z = Tondern

Norvegijos apskritys

1. a = Östfold
2. b = Akershus
3. c = Hedmark
4. d = Opland
5. e = Buskerund
6. f = Vestfold
7. h = Austagder
8. i = Vestagder
9. j = Rogaland
10. k = Hordaland
11. l = Sogn og Fjordane
12. m = Möre
13. n = Sörtröndelag
14. o = Nordtröndelag
15. p = Nordland
16. q = Troms
17. r = Finnmark

Švedijos provincijos

1. a = Skone
2. b = Blekinge

3. c = Smoland
4. c^1 = Öland
5. d = Gotland
6. e = Halland
7. f = Östergötland
8. g = Västergötland
9. h = Bohuslän
10. j = Dalsland
11. k = Närke
12. l = Södermanland
13. m = Uppland
14. n = Västmanland
15. o = Värmland
16. p = Dalarna
17. r = Gästrikland
18. s = Hälsingland
19. t = Härjedalen
20. u = Medelpad
21. w = Jämtland
22. v = Ongermanland
23. z = Västerbotten
24. y = Norrbotten
25. q = Lappland

„x" visur reiškia – „vieta nežinoma".

I. ŽMOGUS NEPAŽADINA MIEGANČIO VELNIO, IR GRIAUSTINIS JĮ UŽMUŠA (Mt. 3451 = Aa–Th. 1148A)

SUOMIAI (FF)

1: m (Suomussalmi; 1882). – Žmogus pasisamdė velnią už padienį, abu rinko lydimuose malkas ir dėjo į krūvas. Bernas liepė išvirti košės, tik be druskos, tačiau žmogus išvirė su druska ir pakvietė berną valgyti. Jau bevalgant pradėjo berną imti snaudulys. „Jei užeitų audra, šerk man pagaliu į kairį kulną". Ūkininkas tačiau berno nežadino, griausmas šėrė į jį, tas pašokęs palindo po medžių krūva, griausmas uždegė medžius, velnias parlindo į žemes, išrausdamas plačią ir gilią duobę, kurią ir iki šiol galima matyti. SKS Kr. 0479.

2: m (Suomussalmi; 1882). – Žmogus ieškojo padienio lydimuose medžiams rinkti ir nepažindamas pasisamdė velnią. Ruošiantis virti košę, bernas sako: „Išvirk pilną katilą iki ąsų, tik be druskos – šilumoje ji mane migdo". (Žmogus nepaklausė ir išvirė su druska). „Pažadink mane, kai pamatysi debesis. Aš labai giliai miegu – reikia šerti pagaliu į kulną". Žmogus nuėjo apžiūrėti lauko. Pasirodo, kad kol jis virė košę, bernas surinko visus medžius. Suprato, kad tik velnias galėjo tiek padaryti, ir nežadino. Užėjo audra, lietaus plakamas velnias kaukdamas įlindo į medžių krūvą, griausmas ją uždegė, ir reikia manyti, jog ir velnias ten sudegė. SKS Kr. 0616.

3: m (Suomussalmi; 1882). – Gudrus vaikinas parsisamdė velniui už berną. Mt. 1007 + 1013. Pasibaigus metams, velnias lydėjo berną namo. Pakelėj sumanė pailsėti. „Jei užeis audra, pažadink mane". Bernas nepažadino, ir griausmas

užmušė velnią. Bernas nuėjo į jo namus ir iki šiol ten laimingai gyvena. – (Plg. mt. 3457 FF 1, Lat. 23, 26). SKS Kr. 0586.

4: m (Hyrynsalmi; 1890). – Žmogus ieškojo padienio lydimuose medžiams surinkti. Negalėdamas rasti, skundėsi: „Kad nors velnią galėčiau gauti". Velnias tuoj jį pasitiko ir sako: „Imk mane, aš esu spėrus vaikinas". Žmogus jį pasamdė ir nuėjo abu į lydimus. Žmogui einant košės virti, bernas sako: „Tu turėsi man išvirti saiką košės, tik nepridėk druskos". Kol košė virė, bernas sunešė visus medžius į vidurį lauko ir sudėjo į krūvą. Valgant bernas sako: „Aš labai giliai miegu. Norint mane pažadinti, reikia šerti štai ana kūle į kairį kulną". Tuo būdu žmogaus pažadintas, velnias tarė: „Matyt, mano ilgai miegota". Ir nubėgęs į mišką atnešė žmogui maišą sidabro. – Ėmė kilti audros debesys. Velnias: „Aš įlįsiu į medžių krūvą, tik nurodyk man vietą, kur pasislėpti. Tada uždek didžiąsias malkas, pataikydamas, kad angliai būtų jau išdegę, kai užeis debesys. Griausmas pyksta ant manęs, kad aš prieš jį norėjau sukilti". Audra išblaškė degančias malkas, lydimai išdegė ir ūkininkas gavo gerą lauką rugiams. SKS 0131.

5: m (Hyrynsalmi; 1882). – Žmogus ir velnias kartu rengė sėjai lauką. Surinko medžius, sudėjo į vieną krūvą, velnias pasidarė skylę, kurioje jis kaip tik išsiteko. Uždegė medžius, velnias įlindo vidun ir liepė žmogui laukti, kol medžiai sudegs į anglis. Velnias tupėjo degančiuose medžiuose, žmogus triskart klausė: „Ar jau yra anglių?" Velnias vis atsakydavo, kad dar nėra. Nebesulaukdamas, žmogus išblaškė anglis po visą lauką ir lydimai gerai išdegė. Pasėjo rugius, buvo geras derlius. Susiderėjo: kas atvažiuos su nuostabesniu arkliu vežti rugių, tam teks derlius. Žmogus, pasikinkęs į ratus savo atbulą ir nuogą žmoną, laimėjo derybas (= mt. 1091). SKS Kr. 0642.

6: m (Hyrynsalmi; 1892). – Žmogus rinko lydimuose medžius, atėjo kažkoks nepažįstamas, pasisamdė už padienį. „Virk košę be druskos, kad manęs neimtų troškulys – tada aš blogai miegu". Išvirė su druska. Pavalgę nuėjo miegoti. Padienis prašė jį pažadinti, jei pasirodytų audros debesys. Užėjo audra su griausmu. Žmogus jo nežadino. Išsigandęs velnias įlindo į šakų krūvą, jos užsidegė ir velnias sudegė. SKS Komulainen 3.

7: g (Kiuruvesi; 1885). – Žmogus rengė sėjai lauką, turėjo lydimuose daug darbo ir pasisamdė velnią už padienį. Per vieną dieną jie apdirbo visą lauką. „Dabar išvirk tu man košės". Velnias atsigulė (ant medžių krūvos) pailsėti ir užmigo, žmogus padegė medžius, velnias sudegė ir virto koše. SKS Kr. 14747.

8: g (Nilsiä; 1885). – a) Neturtingas žmogus ruošė sėjai lauką ir negalėjo vienas apsidirbti. Atėjo velnias ir sako: „Jeigu tu man ir maniesiems išvirsi košės, aš apdirbsiu tavo lauką". Žmogus pasiuntė tarnaitę virti košės. Velnias: „Tik virdama neperžegnok". Tarnaitė nepaklausė. Kol košė išvirė, laukas buvo apdirbtas. Velnias atėjo su savaisiais valgyti. „Oh, oh, prapuolė mano darbas! Tiek padirbau ir negaunu valgyti". Užėjo audra, velnias pasislėpė po medžių krūva, griausmas jas uždegė, ir velnias supleškėjo.

b) Darbas ėjo taip greitai, kad medžiai oru lėkė į krūvas. Beverdant košę, užtiško lašas ant rankos, nudegusi mergaitė peržegnojo puodą. Velnias, vos įdėjo pirmą šaukštą į burną, užpykęs tarė mergaitei: „Kam peržegnojai? Dabar mano darbas pražuvo". Ir nuėjęs į lauką velnias vėl išskirstė visus medžius taip, kaip pirma buvo. SKS Kr. 13589.

9: j (Kaavi; 1885). – Žmogus lydimuose rinko ir degino medžius. Atėjo du velniai ir prašė duoti jiems košės. Žmogus sakėsi pats nedaug teturįs, bet jeigu jie apdirbsią lauką, tai gausią. Velniai stropiai ėmėsi darbo. Sugriaudė. Velniai klausė žmogaus, kas tai būtų. „Mano tėvas barasi, kad jūs palengva dirbate".

Velniai dar labiau stengėsi. Sugriaudė antrąkart, dar smarkiau. Velniai išsigando ir palindo po medžiu. SKS Kr. 10884.

10: j (Kaavi; 1885). – Mergaitė rinko lydimuose malkas. Atėjo velnias ir sako: „Jei tu man išvirsi košės, aš surinksiu už tave malkas". Mergaitė virė košę, velnias dirbo. Užėjo labai smarkus sūkurys, išdegintuose lydimuose lekiojo kibirkštys. Sūkurys šėrė velniui į koją, pertrūko kelis. Velnias nebegalėjo sulaukti išverdant košės ir pabėgo: „Reikia sprukti. Su savo būgno lazdele jis permuš man dar ir kitą koją". SKS Kr. 12162.

11: j (Kaavi; 1885). – Juutas žmogui: „Aš surinksiu lydimuose šakas, jei tu man išvirsi košės". Pradėjo kilti debesys. Žmogus tyčiomis palengva virė, laukė audros. Juutas pasislėpė malkose, griausmas į jį trenkė. Bėgdamas velnias išblaškė degančius medžius ir lydimai gražiai išdegė. Velnias turėjo sprukti nesulaukęs košės. SKS Kr. 11205.

12: j (Kaavi; 1885). – Velnias leidosi į kelionę ir jam reikėjo malkoms rinkti žmogaus. Žmogus sutiko keliauti su velniu, jei tas pirma surinks jo lydimuose medžius. Velnias atėjo į lauką ir rado žmogų beverdantį košę. Velnias bematant išvalė visą lauką ir kvietė žmogų kartu keliauti. „Juk reikia dar pailsėti ir pavalgyti". Žmogus supylė į šaltą vandenį miltus, paplakė truputį, nukėlė puodą nuo ugnies ir kvietė velnią valgyti. Pavalgius velnias norėjo imti žmogų į kelionę. Tas driksterėjo ir sako: „Jei tu šitą sugausi į savo maišą, tada aš su tavim eisiu" (= mt. 1176). Velnias ėmė vytis šaukdamas: „Huš, huš, į maišą!" Devintos bažnyčios šventoriuj prisivijo pirdulį ir truputį palietė. Nieko nepešęs grįžo ir taip negavo žmogaus. SKS Kr. 11206.

13: j (Kühtelysvaara; 1895). – Ūkininkas skubėdamas dirbo savo lydimuose: kirto ir degino medžius, rinko į krūvas šakas. Atėjo velnias ir giriasi, jog jis esąs guvus berniokas malkoms rinkti. Dirba abu. Iki apyaušrio visi medžiai buvo suvilkti į krūvas. „Išvirk tu man košės pilną puodą iki ąsų ir įdėk visą saiką druskos". Velnias turėjo auksinę kūlę. „Smarkiai dirbau, eisiu truputį nusnūsti. Pažadink, kai tik ims kilti debesys. Tačiau aš kitaip nepabundu, kai tik auksine kūle smarkiai į kairį kulną sušėrus. Užėjusi audra užmestų mane ant laužo ir aš ten sudegčiau". Dabar ūkininkas pamatė, jog tai velnias, ir nežadino. Sudegė. SKS Rytk. 39.

14: j (Pielisjärvi; 1885). – Siponen (pavardė) kirto ir rinko kartu su velniu lydimuose malkas. „Greit užeis Esko[1] debesys. Tada užkurk". Pradėjus degti, velnias kaip sūkurys nurūko į Pielinen ežerą. SKS Kr. 9082.

15: j (Rautavaara; 1885). – Pelkonen (pavardė) ir velnias bendrai dirbo lauką. Kai jie surinko medžius į krūvą ir užėjo audra, velnias pasislėpė po medžiais, o Pelkonen sukūrė visur aplink ugnį. Medžiams sudegus, velnias staiga pašoko, angliai išlakstė į visas puses ir lydimai gražiai išdegė. Apsėjo lauką. Velnias pasiūlė: kas su nuostabesniu arkliu atvažiuos javų vežti, tam visi ir teks. Velnias atvažiavo dvejetu nubielytų ožių, Pelkonen pasikinkė savo nuogą žmoną (= mt. 1091, plg. var. 5). „Kas čia per dyvai?" Kiti: „Ji jau du velniu prarijo, dabar tikisi ir trečią gauti". Velnias paspruko šaukdamas: „Tik po saiką iš kiekvienos jaujos". Pelkonen džiovė į jaują kaskart tik po vieną pėdą ir vis gavo po saiką grūdų. SKS Kr. 10663.

16: i (Ruskeala; 1852). – Žmogus rinko lydimuose malkas ir supykęs tarė: „Tiek čia darbo, kad nors kas padėtų". Atėjo velnias. Iškirto, išdegino, aplaistė lauką ir pasėjo rugius. Žmogus liepė velniui padaryti tvorą. Užsidarę pavalgė, ir velnias nuėjo prigulti tardamas: „Jei išgirsi griaustinį, pažadink mane". Tolumoj

[1] „Esko" yra skolinys iš švedų, kur „oska" = griaustinis.

sugriaudė. Pabudęs velnias: „Kas čia trankosi?“ – „Tai eglėšakiai ugnyje spragsi“. Nusiraminęs užmigo. Sugriaudė antrąkart. – „Kas čia?“ – „Tai kurapkos pievoj triukšmauja, visas būrys nuskrido“. Velnias vėl miega. Smarkiai užgriaudė trečiąkart. Velnias pašoko ir griebė žmogų už kojų. Žmogus skubiai pasislėpė už pušies. Griausmas užmušė velnią, ir laukas atliko žmogui vienam. SKS Olsoni 36.

17: h (Rautjärvi; 1891). – Turtingas žmogus Hankoje ruošė dirvą ir jam reikėjo pagalbininko. Sutiko velnią. „Kiek norėsi užmokesčio?“ – „Susitarsim vakare, kai pamatysi mano darbą. Prieš aušrą padirbėkime kelias valandas lydimuose rinkdami medžius“. Pasidarbavus kurį laiką, velnias sako: „Eik dabar košės virti – išvirk didelį katilą iki ąsų ir įdėk druskos, kaip paprastai“. Pavalgęs velnias norėjo nusnūsti. „Aš labai giliai miegu ir negaliu pats nubusti. Mane pažadinti galima tik didele kūle triskart į kulną šeriant. Jeigu pasirodytų audros debesys, tuoj mane pažadink – kuo anksčiau, tuo geriau“. Žmogus nuėjo pažiūrėti, kiek bernas padirbo, kol jis košę virė. Pasirodo, iš viso lauko medžiai sunešti ir sukrauti į vieną vietą. Dabar suprato, kad jo samdinys yra velnias – paprastas žmogus tiek nepadarytų. – Iš rytų ėmė keltis audros debesys, girdėjosi griaudžiant. Žmogus nedrįso žadinti velnio. Griausmo pabudintas velnias pasislėpė savo suneštoj medžių krūvoj. Griausmas juos uždegė, ir velnias greičiausiai ten sudegė. O jei pasisekė kur kalno urve pasislėpti, tai daugiau mažai besirodo. SKS Lil. 724.

18: e (Karstula; 1884). – Ūkininkas ieškojo žmogaus lydimuose malkoms rinkti. Pasisamdė velnią. Jis dirbo už tris – iki pusryčių surinkdavo tiek, kiek kiti per visą dieną. Darbininkai suėmė velnią, uždėjo ant laužo ir uždegė, sakydami: „Temiršta velnias, ir bus galas“. SKS Kr. 84.

19: e (Pihtipudas; 1885). – Velnias paveržė iš žmogaus jo pačią ir iškeliavo. Ji buvo graži, liemeninga moteris, todėl velnias ją labai mėgo. Taip keliavo daugelį metų, kaip su savo žmona, maitino ir rūpinosi ja. – Kartą šiltą vasaros dieną atėjo paežerėn. Velnias buvo labai pavargęs ir atsigulęs liepė žmonai paieškoti galvą, tačiau užsnūsdamas liepė tuojau pažadinti, kai tik danguje pasirodys debesys. Moteris jo nežadino. Ėmus griausti, velnias pasislėpė ežero dugne, ir moteris galėjo grįžti prie žmonių. SKS Kr. 15362.

* * *

Visi šie suomių variantai turi labai ryškų vietinį pobūdį:

Suomijos ūkininkas pirmiausia turi iškirsti mišką, surinkti į krūvas medžius, išdeginti visą plotą ir tik tada gauna sėjai tinkamą lauką. Neįstengdamas pats vienas atlikti šio sunkaus darbo, ieško pagalbininko (padienio) ir nepažindamas pasisamdo velnią, kuris giriasi esąs labai guvus berniukas medžiams rinkti. Būdinga, kad niekur velnias nekerta miško, bet tik renka medžius į krūvas ir degina. Matyt, tai bus sunkiausias darbas. Čia velnias neturi jokių tamsių planų, jokios klastos, jis nė nemano skriausti žmogaus – stropiai dirba tik už paprastą košės puodą, daugių daugiausia lieka žmogaus pusiniu, bet žmogus skriaudžia savo pagalbininką – tas už savo stropų darbą bei pasitikėjimą dažnai ir gyvybę palydi.

Variantų analizė duoda tokį vaizdą:

1. Žmogus ieško darbininko ruošti lydimuose dirvai: 1, 2, 4, 7, 8, 17, 18.
2. Velnias, pasivertęs žmogum, parsisamdo už padienį (tik už maistą – košę) ir stropiai dirba: 1, 2, 4, 6–11, 13, 16–18.

2A. Velnias ir žmogus kaip pusiniai; žmogus apgauna velnią: 5, 15, 16.

3. Bernas prašo išvirti košės:
   a. pilną puodą iki ąsų (daug): 2, 4, 13, 17;
   b. be druskos: 1, 2, 4, 6;

c. dėti druskos, kaip paprastai: 17;
d. dėti daug druskos: 13;
e. neperžegnoti: 8.
4. Nuo druskos jį imąs miegas: 1, 2, (6, 17).
5. Žmogus neišpildo velnio prašymo – išverda su druska: 1, 2, 6, (8).
5A. Užpykęs velnias sunaikina savo darbą: 8.
5B. Velnias nesulaukia išverdant košės, griausmas jį išbaido: 9–11.
6. Pavalgęs velnias gula pogulio ir pamoko žmogų, kaip reikia jį iš gilaus miego pažadinti:
a. šeriant kūle (pagaliu) į **kairį** kulną: 1, 4, 13;
b. šeriant **triskart** kūle į kulną: 17;
c. apskritai šeriant į kulną: 2.
7. Jei pasirodytų audros debesys, prašo nieko nelaukiant žadinti: 1, 2, 3, 6, 13, 16, 17.
7A. Velnias tiesiog kalba apie savo nesantaiką su griaustiniu: 4, 9.
8. Žmogus eina pažiūrėti, kiek daug bernas padarė, kol jis virė košę: 2, 17.
9. Randa nurinkta nuo viso lauko medžius ir sudėta į krūvas: 2, 4, 17.
10. Dabar supranta, jog tai ne paprastas darbininkas, bet velnias: 2, 17.
11. Ima kilti debesys, žmogus nežadina miegančiojo: 1, 2, 6, 17.
12. Griausmo pagaliau išbudintas, velnias slepiasi medžių krūvoj: 1, 2, 6, 13, 17.
13. Griausmas uždega medžius, ir velnias ten sudega: 1, 2, 6, 7, 14, 17.
13A. Griausmas šiaip užmuša velnią: 3, 15.
13B. Žmonės nugalabina (sudegina) velnią: 7, 18.

Vertinant analizės davinius ir ieškant norminės formos, pirmiausia tenka nustatyti bendrą kiekvieno varianto pobūdį. Kaip paprastai, taip ir šiuokart, visoj eilėj variantų randame iš kitų motyvų įsibrovusius epizodus: var. 2 iš mt. 1000 tt., var. 5 ir 15 – mt. 1091, var. 11 – mt 1176. Apie var. 13 minimą velnio „auksinę kūlę" turime visą motyvą – 1063. Kai kurie variantai užsimiršimo dėka yra daugiau mažiau fragmentariški: 7–9, 14, 18. Dar kituose variantuose yra visai nublukęs esminis audros epizodas: žmogus ir velnias kartu dirba lauką, velnias įlenda į medžių krūvą ne tiek slėpdamasis nuo griausmo, kiek norėdamas išblaškyti po lauką degančius anglis: var. 4, 5, 15. Juose pastebimas tam tikras nelogiškumas, žinoma, turint galvoj „**pasakų** logiką". Įdomu, kad velnią nuo druskos labai ima miegas[1]. Ten, kur velnias prašo dėti **daug** druskos (var. 13) arba sakosi nuo jos **blogai** miegąs (var. 6), yra vėliau atsiradę „nesusipratimai". Vėlyvesnis yra ir draudimas peržegnoti (var. 8). Taip pat labai būdingas velnio **gilus miegas**, labai pavojinga jo silpnybė, kuri randama ne tik abiejose šio motyvo suomių ir estų redakcijose, kaip esminis bruožas, bet ir jam gimininingame mt. 3451A.

Visa tai turint galvoj, matosi, jog sveikiausi variantai yra: 1, 2, 6, 13, 17. Todėl ir juose randamiems epizodams turi būti priduodama lemiamos svarbos, bandant nustatyti norminę šio motyvo suomių arba A redakcijos formą:

Žmogus, ruošdamas lydimuose dirvą, ieško darbininko. Velnias, pasivertęs žmogumi, giriasi esąs guvus vaikinas ir parsisamdo už padienį (tik už maistą – košę). Stropiai dirba. Bernas prašo išvirti pilną puodą košės, tik be druskos – nuo druskos jį imąs miegas. Žmogus neišpildo berno prašymo ir išverda su druska. Pavalgius berną apima miegas, ir jis prieš guldamas sakosi, kad jį sunku esą pažadinti – reikią šerti kūle (pagaliu) į kulną, tik tada jis pabundąs. Jeigu pasirodytų audros debesys, prašo nieko nelaukiant žadinti. Žmogus tuo tarpu eina pažiūrėti, kiek daug bernas padarė, kol jis išvirė košę. Randa nurinkta nuo viso lauko medžius ir sudėta į krūvas. Dabar supranta, kad tai yra ne paprastas darbininkas, bet velnias. Ima kilti

[1] Lietuviuose ūkininkui parsisamdąs stiprus bernas – velnias irgi prašo virti valgį be druskos: LTA 405(205) Utena, plg. LTA 409(68) Veliuona.

debesys, artinasi audra, žmogus nežadina berno. Pagaliau griausmo išbudintas velnias slepiasi medžių krūvoj. Griausmas uždega medžius, ir velnias ten sudega.

Pažvelgę į geografinį variantų pasiskirstymą (žr. žemėl. I, p. 272) matome, jog jie daugiausia randami dviejose provincijose: rytinėj Pohjanmaa (m) ir šiaurinėj Karjaloj (j). Ypač verta dėmesio pirmoji sritis – tai jau labai iš senų laikų apgyventas Suomijos kraštas, ir čia randame net tris iš penkių geriausiai išlikusių variantų (1, 2, 6). Iš viso ten rasta 6 variantai (1–6) ir šiaur. Karjaloj 7 (9–15). Kadangi panaši motyvo redakcija kitur nesutinkama ir turi ryškų vietinį pobūdį, – yra sutapusi su Suomijos ūkininkų gyvenimu, – tad ir šio motyvo A redakcijos tėviškės reikia ieškoti čia pat Suomijoj, ypač rytinėj Pohjanmaa.

Dėlei motyvo amžiaus sunku kas tikra pasakyti. Paprasta kompozicija, nemažas motyvo išplitimas, velnio didelis panašumas į **milžiną** (pajėgumas, ypač ėdrumas ir neturėjimas jokių klastingų sumanymų) leidžia manyti, kad motyvas yra **gana senas**. Ypač būdinga „būgno lazdelė" (var. 10) – tai iš mt. 1165 paskolintas epizodas, kur lygiai taip pat atsitinka su milžinu. Mes matysime, kad milžinas yra daug senesnis už velnią, ir čia mes ypač turime pagrindo velnią laikyti vėlesniu įsibrovėliu milžino vieton.

ESTAI (FE)

1: Vi. (Jõhvi; 1896). – Pajūry miegojo velnias, atsukęs kojas vandens pusėn – pradės griausti, tuoj puls į vandenį. Kažkas atsukė jo kojas miško pusėn. Užėjo audra. Pabudęs velnias ėmė bėgti į mišką. Ten jį užmušė žaibas – liko tik mėlyno vandens klanelis. H, II, 53, 130(1).

2: Ha. (Kuusalu; 1894). – Velnias pavogė vaiką ir visados kartu vedžiojosi. Kartą staiga ėmė griausti, velnias nebegalėjo spėti grįžti namo, šoko nuo tilto į upę, ir vaikas liko laisvas. H, II, 47, 66(7).

3: Ha. (Kuusalu; 1894). – Buvo keikūnas vyras ir pateko 3 metams velnio valdžion. Kartą atėjo jie paupin. Velnias atsigulė miegoti, nugręždamas kojas į upę ir liepdamas žmogui jį pažadinti, jei imtų griausti. Užėjo audra, žmogus nežadino velnio, žaibas jį sutrupino į gabaliukus, kurie sukrito į jūrą. Žmogus liko laisvas, bet nematomas žmogiškoms akims. Suvalgęs peržegnotą duoną, vėl pasidarė matomas. H, II, 51, 723–724(7).

4: Ha. – Moteris grįžo iš Rygos, kur teisme neteisingai prisiekė. Einant per tiltą, velnias nusitraukė ją į vandenį. Septynis metus tarnavo velniui. Kartą velnias panoro nusnūsti ir liepė moteriai jį saugoti – jei užeitų audra, tuoj pažadinti. Velnias atsuko kojas į jūrą ir užmigo. Moteris atsuko jo kojas į lauko pusę ir, užėjus audrai, nežadino. Griausmo prikeltas velnias ėmė bėgti į tuščią lauką. Žaibas jį užmušė. Dabar moteris galėjo grįžti į žmones. Ji buvo labai pasikeitusi: užaugę labai ilgi dantys, kairė ranka 7 pėdų ilgio. Ją nuvežė į Rygą ir Tartu parodon, kad žmonės matytų, kas darosi su tais, kurie kreivai prisiekia. H, 57, 326(17).

5: Lä. (Hanila; 1896). – Velnias, besivalkiodamas po pasaulį, pamatė, kaip vargsta kiauliaganis. Velnias pasiūlė vaikui eiti su juo kartu. Sutiko. Ilgokai šilumoje pakeliavus, velnias jautėsi pavargęs ir norėjo numiegoti, liepdamas vaikui jį pažadinti, jei „vanakoli" (= senas griaustinis) imtų tarškėti. Velnias ilgai miegojo, vaikui atsibodo laukti, jis pažadino velnią sakydamas, kad jau triskart sugriaudę. Išsigandęs velnias skubėjo su vaiku toliau. Lygiai po 7 metų, Kalėdų vakarą, atėjo jie pas vaiko tėvą. Tėvas girdėjo sūnaus balsą, bet jo nematė. Paėmė tris šermukšnio lazdas, padarė galuose kryžius ir ėmė aplink švaistytis. Pradingo vaiką slepią debesys, jis buvo išvaduotas, velnias pabėgo. H, IV, 7, 205–212(5).

6: Vl. (S–Jaani; 1892). – Griausmas ir žaibai yra leisti piktoms dvasioms naikinti. Jei piktasis pasislėpia žmoguje, tai ir žmogus užmušamas (žr. mt. 3453A). Kai tik ima griausti, velnias slepiasi upėj, ežere ar šiaip kur (vandeny). – Talino apskrity gyveno senmergė, kuri vaikystėje tarnavo velniui. Velnias visų labiausiai bijodavo audros – vos išgirdęs griaustinį, imdavo mergaitę ant nugaros, bėgdavo prie upės ar ežero, mesdavo mergaitę ant kranto ir pats slėpdavosi vandeny. Kartą netikėtai užėjo didelis griaustinis. Griausmas ėjo nuo upės, tai velnias bėgo į mišką. Smarkus smūgis, velnias krito negyvas ir mergaitė liko laisva. H, IV, 4, 406–410(83).

7: Vl. (Tarvastu; 1894). – Buvo keikūnė moteris, velnias pasiėmė ją už tarnaitę. Kai velnias miegodavo, tai visados nugręždavo kojas į upės ar ežero pusę. Moteris turėdavo jį pažadinti, kai tik ima griausti, ir velnias tuoj slėpdavosi vandeny. Kartą, velniui miegant, užėjo audra, moteris atsuko velnio kojas į lauką. Griausmo prikeltas velnias bėgo tolyn nuo upės ir žaibas jį užmušė, liko mėlynas dūmas. H, II, 49, 139–140(5).

8: Ta. (Ropka; 1889). – Žmonės tiki, kad jei kur trenkia griaustinis, ten slepiasi pikta dvasia. – Vienas keikūnas ir nedorėlis pateko (gyvas) velniui, ir tas jį visur kartu vilkdavo. Kartą jie buvo labai pavargę ir norėjo paupy pailsėti. Velnias atsigulė, atsukęs kojas į lauką, galvą į upę, ir liepė jį pažadinti, jei tik imtų griausti. Žmogus atsuko velnio kojas į upę. Kai pradėjo smarkiai griausti, velnias pašoko ir ėmė bėgti. Pamatęs prieš save upę, apsisukęs bėgo atgal. Sužaibavo ir sugriaudė, iš velnio liko tik mėlynos gleivės. H, II, 30, 583–586(1).

9: Ta. (Äksi; 1893). – Kalėdų vakarą tėvas supyko ant sūnaus, netyčiomis sudaužiusio degtinės bonką, ir pasiuntė jį po velnių. Velnias pasiėmė vaiką ir 7 metus visur su savim vedžiojosi, buvo Rusijoj ir Vokioj. – Kartą atėjo paežerėn, velnias atsigulė, nukreipdamas kojas į ežerą, ir liepė vaikui jį pažadinti, jei imtų griausti. Vaikas atsuko velnio kojas į lauką. Pirmas griausmo smūgis pažadino velnią, jis pašoko ir ėmė bėgti. Žaibas jį pasivijo ir užmušė. Taip vaikas išsivadavo nuo velnio. H, II, 43, 866–869(8).

10: Ta. (Maarja; 1894). – Kartą valkiojosi senis Juudas (velnias) su Juhan palei Kargaja upę. Velnias atsigulė ant kranto, atsuko kojas į upę ir liepė Juhan jį pažadinti, kai tik nors kiek pasigirs griaudžiant. Juhan atsuko velnio kojas į lauką ir nežadino. Ėmus smarkiai griausti, velnias pabudo ir ėmė bėgti balos pusėn. Kai buvo įbėgęs pusėn balos, trenkė griausmas ir iš velnio liko tik mėlynas dūmas. Juhan liko laisvas. H, II, 51 29–30(8).

11: Ta. (Vönnu; 1897). – Mergaitė norėjo išsivaduoti iš Vanajuudo valdžios, bet negalėjo. – Kartą jis atsigulė paežerėj, liepdamas mergaitei atsukti jo kojas į ežerą ir paieškoti galvą. Jeigu pasirodytų puha-Jüri (šv. Jurgis = griaustinis), turinti jį tuojau pažadinti. Velniui užmigus, mergaitė atsuko jo kojas į lauką ir nežadino. Kai ėmė smarkiai griausti, velnias pašoko ir ėmė bėgti. Griausmas, iš velnio liko tik mėlynas dūmas. Taip mergaitė išsivadavo. H, III, 28, 587–589(2).

12: Vö. (Pölwa). – Žmogus pateko velnio naguos, visur turėjo jį lydėti, buvo Rusijoj ir Wörumaa, jokiu būdu negalėdamas išsivaduoti. – Kartą velnias labai pavargo, atsigulė paežerėj, nusuko kojas vandens pusėn ir liepė jį pažadinti, jei užeitų „hürü jürü" (= audra). Velniui užmigus, žmogus atsuko jo kojas didelės olos kryptimi. Ėmė griausti, velnias vis negirdi, tik kai žaibas visai arti ėmė mušti, žmogus pažadino velnią. Pašokęs velnias ėmė bėgti olos link, žaibas jį pasivijo ir sutrupino. Taip žmogus išsivadavo. H, III, 11, 723(2).

13: Vö. (Vastselina). – Žinoma, kad velnias bijo griausmo, kaip ugnies. – Vieną šiltą vasarą daugelį dienų iš eilės lijo ir griaudė. Velnias turėjo visą laiką upėje

lindėti. Kai po didelės audros vėl ėmė kaitinti saulė, velnias išdrįso išlįsti lauk ir tupėjo ant pušies. Tuo metu atėjo girion Kriisa bačkoms lankų pjauti. Jam patiko kaip tik ta pušis, kur velnias tupėjo. Pastebėjęs sušlapusį, drebantį velnią paklausė, kodėl jis taip suvargęs atrodąs. Velnias skundėsi - esąs labai sušalęs, nes kiauras dienas turėjęs upėj lindėti. „Dranguži, eik į saulę, kaitinkis ir džiovinkis, aš čia tavęs negaliu laikyti, man reikia šitos pušies". Velnias išsitiesė saulėje sakydamas: „Jei pamatysi užeinant audrą, pažadink". Atsukęs kojas upės pusėn, velnias ėmė knarkti. Kriisa palengva apsuko velnią priešingon pusėn. Tolumoj pasirodė debesys. Tik kai audra jau buvo čia pat, Kriisa pažadino: „Greit, greit kelkis! Hürü-mürü (=audra) jau ant tavo galvos". Velnias pašoko ir bėgt į mišką. Žaibas pasivijo velnią, iš jo liko tik melsva ugnelė ir molis. H, II, 73, 622(54).

14: Vö. (Röuge; 1896). – Namuose, kur visados bardavosi, pražuvo 9 metų mergaitė. Veltui tėvai jos ieškojo. Po 7 metų mergaitė atsirado ir šit ką papasakojo. – Kai suaugusieji barėsi klojime, atėjo pas ją į daržinę juodas žmogus ir nusivedė ją į savo požeminius namus. Paūgėjusią pasiimdavo į keliones. Jie lankė vestuves, krikštynas, visur valgydavo, tačiau niekas jų nematydavo. Kartą patėvis liepė jai paieškoti galvą ir sakė, kad mergaitė jį imtų judinti, jei pradėtų griausti. Mergaitė nepastebėjo kylančių debesų. Griausmas, iš juodo žmogaus liko tik pelenų sauja. Mergaitė surado namus, bet visą gyvenimą bijojo juodų žmonių. H, I, 8, 373(16).

15: Samara (estų kolonistai Rusijoj; 1889). – Netoli Tartu, Luunja apylinkėj, gyveno žmogus pavarde Juuda Juhan (=Velnio Jonas), nes jis 7 metus tarnavo velniui. Jie visur kartu keliavo. Velnias paimdavo Juhan ant savo nugaros ir lėkdavo juodu, kaip vėjas. Kartą atkeliavo į Tartu apylinkę. Prie Aaslava ežero velnias panoro pailsėti, atsigulė ant Emajõgi upės kranto ir liepė Juuhan jį pažadinti, jei tik ims griausti. Velnio kojos buvo atsuktos į upę, bet Juhan jį atsuko atbulai. Pakilo debesys, ėmė griausti. Trečiąkart sugriaudus velnias pašoko, griebė Juhan, tačiau pagavo tik už pirštų nagų (plg. FF 16) ir negalėdamas išlaikyti vienas pabėgo. Stiprus griausmas, iš velnio liko tik mėlynas vanduo. – Taip Juhan išsivadavo. Tačiau miręs vaidenosi. Kartą jį užklausė, kodėl vis bastosi žemėje. Atsakė, jog jo nė dangun, nė pragaran nepriimą. Dar kartą pasimeldė kunigas prie jo kapo ir vaidentis nustojo. H, II, 33, 525–528(1).

(Tai tas pats, kaip ir var. 10, estų išeivių iš Tartu apyl. nusigabentas net į Samarą. Var. 10 turi sveikesnę formą, o var. 15 pabaiga paimta iš kitų pasakų.)

Papildymai (korektūrinis prierašas)

Žmogus, matydamas besiartinančią audrą, atsuka į vandenį nukreiptas miegančio velnio kojas priešingon pusėn:

16: Ta. (Otepää): H, II, 31, 238(110).
17: Ta. (Nõo): E, 28, 200–201.
Tai darąs žmogus yra velnio tarnas, esąs jo valdžioje (velnio apsėstas?):
18: Ta. (Puhja): E, 40, 341–342(4).
19: Ta. (Palamuse): H, II, 43, 716–718(1).
20: Vi. (Narva): E, 22, 925(7).
21: Pä. (Halliste): E, 33, 216–220.

LATVIAI (Lat.)

1: Vlm. (Salace). – Velniai pasivogė vaikiną ir laikė jį sau per tarną. Liepė juos pažadinti, kai užeis griaustinis. Griaudžia antrąkart, vaikinas nežadina savo

ponų. Trečiąkart griaudžiant jis ėmė bėgti šaukdamas: „Raudonausiai, ateina Mėlynasai!“ Trenkė griaustinis, velniai pabėgo. LP, V, 128.

2: Jlt. (Berzpils). – Užpykę tėvai į sūnų: „Kad tave velniai paimtų!“ Velnias jį pasiėmė ir 19 metų vedžiojosi su savim. Niekas jų nematė. Vieną karštą dieną velnias atsigulė ant akmens ir liepė vaikinui jį pažadinti, jei kas atsitiktų. Užėjo Elijo valdomi audros debesys. Vaikinas norėjo velnią pažadinti, tačiau nematomas balsas jį draudė. Elijas sudaužė velnią ir akmenį į gabalus. LFK, 1368, 327.

3: D. (Asūne). – Sūnus buvo pažadėtas velniui (prakeiktas). Velnias pasiėmė vaiką ir visur kartu vedžiojosi. Užėjo audra. Velnias liepė vaikui uždėti jam ant galvos skrybėlę. Angelas draudė. Griausmas užmušė velnią, ir vaikas liko išvaduotas. LFK, 306, 85.

4: Jg. (Džūkste). – Vaikas ganė arklius. Atėjo jaunas ponas ir davė jam auksinį žiūroną – jis norįs pamiegoti ir vaikas turįs jį pažadinti, kai tik pamatysiąs nuo jūros besikeliančius debesis. Bežiūrėdamas per žiūroną vaikas pamatė debesyse raitelį ant pilko arklio su šautuvu rankoje. Jis mojo vaikui, kad nežadintų pono. Trenkė griaustinis, ponas pradingo, liko tik liepos žievė. LP, VII, 465.

5: Rz. (Driceni). – Velniui buvo pažadėtas sūnus. Velnias jį visur su savim vedžiojosi. Vaikas turėjo sėdėti šalia miegančio velnio ir jį saugoti. Kai ima griausti, turi mesti ant velnio kepurę, tada jis pabunda ir bėga. Kai kartą vaikas norėjo vėl taip pažadinti velnią, kažkoks žmogus iš dangaus tarė: „Nemesk kepurės ir pats eik truputį toliau“. Vaikas paklausė. Trenkė Perkuons, velnias pavirto į pelenus, vaikas liko laisvas. LFK, 640, 799.

6: D. (Eglūna). – Vienas vaikas, mirus motinai ir tėvui vedus kitą žmoną, išbėgo į mišką ir paklydo. Beklajodamas po mišką susitiko nelabąjį, kuris pasiūlė jam stoti pas jį už berną. Vaikui nieko kita neliko, kaip tik sutikti. Jis nusivilko savo rūbus ir padėjo po kelmu. Kai jau jie buvo kartu pragyvenę tris metus, kartą nelabasis tarė vaikui: „Tu čia sėdėk ir žiūrėk, kai tik Perkuons sugriaus, tai skubiai kelk mane“. Vaikas sėdi, sėdi - mato: artinasi audros debesys, bet priešaky joja ant balto žirgo vyras ir moja jam su ranka, kad jis eitų šalin. Kai tik vaikas paėjo šalin, Perkuons spyrė ir nuspyrė nelabąjį. Vaikas pasiėmė savo rūbus ir laimingai susirado savo tėvo namus. ŠP, XIII, Nr. 8, p. 226.

LIETUVIAI (Liet.)

1: Al. (Nedzingė). – Simas Balukonis arė dirvą. Atėjo žmogus baltais kailiniais (plg. mt. 3451 A FE 5). Buvo šiltas laikas, ir jis prašė artojo, kad jį pažadintų, kai užeis debesys. Kai pradėjo griausti, Balukonis nuėjo nepažįstamojo žadinti. Mato: ant kelmo guli susirangęs juodas šuo. Persižegnojo ir atstojo nuo jo. Trenkė į jį Perkūnas, ir kelmas sudegė. Šimtas metų su viršum, kai taip atsitiko. Wolt. etn., Nr. 3, p. 10.

ŠVEDAI (GS)

1: f. – Sena trolienė, pasirėdžiusi kaip ir kitos moterys, tačiau tuščia užpakaly, sutiko kelyje mergaitę ir prašė jos ją pasaugoti. Ji paėmė mergaitės žiursto abu šniūru, kad ta negalėtų pabėgti, ir atsiguldama tarė: „Kai išgirsi būgnininką (= griaustinį), pažadink mane“. Mergaitė atsirišo žiurstą ir taip išsivadavusi ją ten paliko. Ėmė griausti, trolienė pabudo ir bėgo, tačiau griaustinis ją užmušė. Liko tik jos kaulai, dideli kaip skroblai, dalis jų laikoma Orberga bažnyčioj. ULMA, 352:1, s. 1–3.

* * *

Nagrinėdami antrąją arba B šio motyvo redakciją, turime gana daug sveikų variantų, todėl nėra sunku rekonstruoti norminę formą. Variantų analizė duoda tokį vaizdą:

1. Velnias įsigyja žmogų už tarną ir palydovą:
   a. paima keikūną ar nusidėjėlį: FE 3, 4, 7, 8; Lat. 4;
   b. pasiima tėvų „po velnių" siunčiamą vaiką: FE 9 (plg. 14); Lat. 2, 3, 5;
   c. pasivagia vaiką: FE 2, (6), 14; Lat. 1;
   d. prisivilioja vaiką: FE 5; Lat, 4, 6; GS 1;
   e. paveržia vyrui žmoną: FF 19.
2. Ilgą laiką (7 metus) kitiems nematomi visur kartu keliauja, ir žmogus jokiu būdu negali išsivaduoti: FF 19; FE 2–5, 9, 11, 14, 15; Lat. 2, 3, 5, 6.
3. Šiltą vasaros dieną nuo kelionės pavargęs velnias nori pailsėti ir pamiegoti; išsirenka poilsiui vietą prie vandens ir gula, atsukdamas kojas į vandenį, kad, reikalui esant, tuojau galėtų ten pasislėpti: FF 19; FE 1, 3, 4, 7–13, 15.

3A. Palydovė ieško velniui galvą: FF 19; FE 11, 14.

4. Žmogui liepia jį pažadinti, kai tik pastebės audros debesis: FF 19; FE 3, 4, 7–13, 15; Lat. 2, 6; Liet. 1; GS 1.

4A. Uždėti velniui ant galvos skrybėlę (kepurę): Lat. 3,5 (plg. mt. 3457 FE 6).

5. Velniui užmigus, žmogus atsuka jo kojas į priešingą pusę: FE 1, 4, 7–13, 15.
6. Užėjus audrai, žmogus nežadina velnio: FF 19; FE 3, 7–11; Liet. 1; GS 1.

6A. Pažadina per vėlai: FE 12, 13; Lat. 1.

6B. Antgamtiška būtybė liepia žmogui nežadinti velnio: Lat. 2–6.

7. Griausmo išbudintas velnias bėga slėptis, tačiau ne į vandenį, bet į gryną lauką arba mišką: FE 1, 4, 7–13.
8. Griausmas jį užmuša (lieka tik **mėlynuma** – vanduo, dulkės, gleivės): FE 1, 3, 4, 6–13, 15; Lat. 2, 4; Liet. 1; GS 1.

8A. Griausmo išsigandęs velnias pabėga: FF 19; FE 2, 6; Lat. 1.

9. Žmogus lieka laisvas: FF 19; FE 2, 7–10, 12, 14; Lat. 3, 6.
10. Burtų pagalba žmogus pasidaro vėl matomas: FE 3, 5.

Daugumoje variantų pastebime mums gerai žinomus nukrypimus, užsimiršimus ir vėlesnes įtarpas, pvz.: FE 4 moralizuojanti pradžia ir galas; visas FE 13 yra savotiška nauja redakcija, greičiausiai užrašytojo „kūryba"; FE 14 mergaitė tik per savo neapsižiūrėjimą nepažadina velnio; FE 15 velnias bando bausti neištikimą tarną; FE 8, šiaip gana sveikame variante, sumaišytas kojų atsukimo epizodas; var. 15 pabaiga, kur buvęs velnio tarnas nepriimamas nė dangun, nė pragaran, greičiausiai bus skolinys iš mt. 330.

Velnias įsigyja sau tarną, pasiimdamas keikūną ir nusidėjėlį arba supykusių tėvų „po velnių" pasiųstą vaiką. Kad tėvų keikimas išsipildo ir su vaikais atsitinka taip, kaip jie užkeikiami, turime daug lietuviškų paralelių: mt. 3591. Kad velnias paveržtų vyro žmoną ir su ja moterystėje gyventų (FF 19), nėra šiam motyvui būdinga. Paprastai velnio tarnu esti vaikas arba jauna mergaitė. Tas pats tenka pasakyti ir apie burtų vartojimą žmogaus matomam pavidalui atgauti (FE 3, 5) – tai vėlesni, nepriklausomai nuo vienas kito išrasti, priedai. Tačiau aišku, kad velnio palydovas turi būti kitiems nematomas, to reikalauja pasakos logika, nors tai tik nedaugely variantų aiškiai pabrėžiama (tik FE 3, 5, 14; Lat. 3). Jis vėl matomas pasidaro, žuvus velniui ir kartu netekus galios jo burtams.

Būdinga, kad nutrenktas velnias paprastai virsta **mėlynu** dūmu, vandeniu, dulkėmis (plg. mt. 3452A FE variantus). Matyt, tai bus estų fantazijos specialybė, lygiai taip, kaip lietuvių pasakose nutrenkto velnio pavirtimas **smala** (žr. mt. 3452) ir velnio **smarvė** vokiečių tradicijose. Tačiau ši „estų specialybė" greičiausia bus paskolinta iš germanų: „Bezeichnend schildert eine preussische Volkssage das Gewitter so: **der mit der blauen Peitsche*** verfolgt den Teufel. Denn zumal die **blaue** Flamme schien göttlich, bei ihr wird geflucht; nordfries, 'donners blöstzen (blauer Schein) help!' und Schärteins Fluch war: blau Feuer!" (Grimm, I, 148).

Pilniausi variantai bus: FE 4 (išskyrus pradžią ir galą), 7, 8 (tik sumaišytas kojų sukeitimo epizodas), 9, 10, 11, 12. Didžioji jų dalis (8, 9, 10, 11) yra kilę iš Tartumaa, kiti iš artimos kaimynystės (žr. žemėl. I, p. 272). Kuo toliau nuo šios srities, tuo variantai labiau sudarkyti: FE 1–3 yra labai fragmentiški; nemažai svarbių epizodų trūksta ir FE 4, 5; ape kitus jau buvo kalbėta. – Pastebėtinas ir šio ciklo pasakose (žr. dar mt. 3452) labai pamėgtas bibliškas **septynių** skaičius.

Mt. 3451 B redakcijos normalinė forma galės būti tokia:

Velnias paėmė keikūną ar nusidėjėlį sau už tarną (pasiėmė tėvų užkeiktą vaiką). Ilgą laiką (7 metus) juodu kitiems nematomi visur keliavo, ir žmogus negalėjo atsikratyti velnio. Vieną karštą vasaros dieną pavargęs velnias užsimanė miegoti ir atsigulė, atsukdamas į vandenį kojas. Žmogui liepė jį tuojau pažadinti, kai tik pastebės debesis. Velniui užmigus, žmogus atsuko jo kojas į priešingą pusę ir, užėjus audrai, nežadino. Griausmo išbudintas velnias bėgo slėptis, tačiau ne į vandenį, bet į gryną lauką (mišką). Žaibas jį pasivijo ir užmušė, tada žmogus išsivadavo.

Tuojau pastebime, jog šią norminę formą maža teatitinka latvių variantai. Ten niekur nerandame taip būdingo kojų atsukimo epizodo. Be to, latvių variantai turi vieną visiškai naują epizodą: balsas, angelas, raitelis liepia nepildyti velnio įsakymo (Lat. 2–6). Auksinis žiūronas ir šautuvas (Lat. 4) jau visai moderniški dalykai. Latviams jau žinomas ir Elijas (var. 2). Angelas ir raitelis su šautuvu taip pat primena Eliją (plg. mt. 3452 SU 5). Taigi, latvių variantai yra gerokai nutolę nuo šios norminės formos ir įgavę slavų įtakos. Galima skirti net naują latvių redakciją (C), ji yra žymiai jaunesnė už B arba estų, tačiau neabejojamai iš jos išsivysčiusi.

Tas pats, tik dar didesniame laipsny, tenka pasakyti ir apie vienintelį lietuvių variantą. Čia visiškai nerandame ir taip visam motyvui būdingo tarnybos epizodo: A redakcijoj velnias tarnauja žmogui, B ir C redakcijoj atvirkščiai – žmogus velniui. Vienintelis su visu motyvu rišąs bruožas yra: velnias prašo žmogaus artinantis audrai jį pažadinti, tačiau žmogus to nepadaro, ir velnias lieka griausmo užmuštas. Daugiau šios rūšies variantų neteko užtikti, ir tas vienas yra blogai atmintas ar užrašytas. Turint galvoj veikų ir žymų latvių variantų nukrypimo faktą, galima manyti, kad ir lietuvių variantas yra kilęs iš to paties šaltinio – atkeliavęs iš Šiaurės ir kelionėje labai nukentėjęs. Švedų variantas (GS 1) yra artimesnis B redakcijai.

Kokiu būdu Suomijos krašto vidury (šiaurinėj Häme) atsidūrė vienas vienintelis B redakcijos variantas (FF 19), lieka paslaptis. Tačiau daug stebėtis irgi netenka – **geografinės ir etnografinės ribos pasakoms keliauti yra labai maža kliūtis**, tuo labiau tarp etniniai giminingų tautų, kurios tautosakos srity yra daug iš viena kitos paėmusios ir viena kitai davusios.

Pastebėtina, kad didžioji šio motyvo variantų dalis visuose keturiuose Pabaltijo kraštuose randama tose srityse, kurios yra arčiau sienos su slavais (žr.

* Plg. mt. * 1166 Liet. 6, Lat. 13, S 1 ir 3.

žemėl. I, p. 272). Sunku yra nuspręsti, ar tai tik pripuolamas reiškinys, ar jis rodo kokius nors santykius su slavais.

Sunku yra nustatyti ir B redakcijos kilimo laikas. Tačiau komplikuotesnis visuomeninis gyvenimas rodo, jog estų arba B redakcija yra žymiai jaunesnė už suomių arba A redakciją. Visi daviniai rodo, kad B yra išsivysčiusi iš A, pasikeitus veikėjų rolėms: A redakcijoje velnias tarnauja žmogui, B redakcijoje – žmogus velniui. Žinoma, visur turi nukentėti velnias ir griausmui paprastai pavyksta, žmogui padedant, nutrenkti velnią. Suomių A redakcijos FF 3 variantą traktuoti kaip pereinamąją formą iš A į B.

Galima dar sudaryti tokią hipotezinę mt. 3451 pagrindinę formą: milžinas (vėliau velnias) susibičiuliuoja (geruoju, vėliau prievartos būdu) su žmogum; guldamas prašo jį pažadinti, jei artintųsi audra; žmogus to sąmoningai nedaro, griausmas užmuša milžiną (velnią).

Savo paprastumo ir primityvumo dėka, šį motyvą, turint galvoj pagrindinę jo formą, galima laikyti vienu seniausių motyvų sakmių cikle apie griausmo dievo ir velnio nesantaiką.

II. ŽMOGUS IŠGELBSTI VELNIĄ NUO GRIAUSTINIO, IR VELNIAS JĮ APDOVANOJA (Mt. 3451A)

LIETUVIAI (Liet.)

1: Rs. (Tytuvėnai; 1936). – Kartą užėjo didelė perkūnija. Perkūnas daužė be pasigailėjimo, kas tik pakliuvo. Lietus pylė kaip iš kibiro, žaibai varstė dangų kryžiais. Į vieną trobelę pas senelius pasibeldė sušlapęs pakeleivis. Geri žmoneliai priėmė jį ir sušildė. Pasirodė, kad tai buvo velnias, nes jis neturėjo nosyje skylučių ir turėjo arklio kojas. Žmonės nusigando ir pradėjo karpyti šv. vandeniu. Velnias pradėjo cypti ir prašyti, kad jam leistų pasislėpti nuo Perkūno, o jis jiems duosiąs maišą pinigų. Velnias prašė, kad jį užkištų butelyje su šermukšniniu kamščiu, kitaip jis mirsiąs iš baimės nuo Perkūno. Žmonės taip padarė. Praėjus audrai, velnią paleido iš butelio, ir jis apdovanojo žmones. (Iš O. Petraitienės, 75 m. a., Eižėnų k., užr. B. Urbelytė.). LTA 832(650).

2: Uk. (Pabaiskas). – Medžiotojas stovi per audrą po medžiu. Girdi – kažin kas bluzga medy. – „Kas čia?" – „Tai aš, velnias. Išleisk mane iš medžio". – „Na, kaipgi aš tave išleisiu?" – „Imk peilį, prarėžk žievę, ir aš išlįsiu". – „Ar eisi rudenį už mane į kariuomenę tarnauti?" – „Eisiu, tik išleisk". – Medžiotojas išvadavo velnią. – „Dabar pasirašyk". Velnias pasirašė. – Pusę metų ištarnavęs, velnias pabėgo. – „Kai mane iškryžiuoja, tai man taip sunku, aš tada krintu ir tada mane muša". (Plg. FE 2, 4) *MP*, III, p. 22-23.

ESTAI (FE)

1: Vi. – Medžiotojas pamatė paupy išsitiesusį ir giliai miegantį mažą žmogutį. Staiga mato: prie miegančio bėga didelis vilkas, norėdamas jį sudraskyti. Medžiotojas nušovė vilką, o pilkas žmogutis įšoko upėn. Netrukus žmogutis vėl išlindo iš vandens (tai buvo vanapagan = velnias) ir klausė medžiotojo, kokio jis norįs atlyginimo. „Duok man iš geros širdies tai, ko pats nori". Žmogutis liepė medžiotojui ateiti tikrą dieną ton pačion vieton ir **atsivesti tą, kas jam yra artimiausias**. Sutartu laiku medžiotojas atėjo paupin ir atsivedė savo žmoną. „Imk peilį ir paieškok man galvą, kol vanapagan ateis". Vyras greit užmigo. Netrukus pasirodė vanapagan su aukso dėže. „Perpjauk savo vyrui kaklą, ir tada viena

gausi visą auksą". Žmona jau dėjo peilį prie kaklo, bet vanapagan pakišo savo ranką prieš peilį ir pabudinęs vyrą tarė: „Dabar mes kvit – tu išgelbėjai mane nuo mirties nušaudamas vilką, aš tave nuo žmonos peilio". – „Jeigu taip, tada mes kvit". – Tačiau velnias: „Aš vis dėlto laikysiu savo žodį – aš norėjau tik tavo žmoną ir tave patį išbandyti. Dabar imk auksą ir eik namo. **Tu verčiau būtum savo šunį paėmęs kaip žmoną**". Vyras namie gerai apkūlė žmoną ir toliau turtingai ir laimingai gyveno. E 35, 362–365 = Löwis of Menar, A., *Finnische und estnische Volksmärchen*, 1922, Nr. 67, p. 206–207.

2: Ha. (Juuru; 1889). – Per mišką eidamas vaikinas pamatė vienoj aikštelėj šalia akmens miegantį juodą žmogų. Kilo tamsūs debesys, ir tolumoje girdėjosi griaudžiant. Vaikinas pažadino miegantį. Tas jam padėkojo, prižadėdamas atsilyginti už gerą darbą ir pradingo po akmeniu. Atsidėkodamas juodasai vyras (velnias) pastojo vaikino vietoj tarnauti kariuomenėj. H, II, 16, 423–424(3).

3: Ha. (Juuru; 1888). – Vaikinas ėjo per mišką ir po šalikelėj augančia egle rado miegantį keleivį. Kadangi kilo debesys, žaibavo ir griaudė, vaikinas pažadino miegantį. Nepažįstamasai buvo jam labai dėkingas, prižadėjo atsilyginti ir pamokė, kaip bus galima jį rasti. – Vaikinas tarnavo 7 metus karuomenėj svetimame krašte. Sutiko vėl nepažįstamąjį ir tas jam papasakojo, jog jo žmona ruošiasi antrąkart tekėti. Nepažįstamajam padedant, jis netikėtai parkeliavo namo, susigrąžino žmoną ir buvo atleistas iš karo tarnybos. H, II, 16, 343–349(2).

3a: x. – Bedėdamas lauke į kupetas šieną, jaunas ūkininkas pamatė besiartinant audrą. Baigęs darbą ėjo namo ir pastebėjo po medžiu miegantį svetimą vyrą. Pažadino. Kai pabudęs vyras pamatė čia pat debesis, išbalo ir ėmė kišenėse ieškoti dovanų. Nieko neradęs atsiprašė, jog dabar lieką skolingas, bet ateisiąs laikas, kai jis jam atsilyginsiąs. Ūkininkaitis liksiąs kareiviu ir, kai svetimame krašte labai panūsiąs savo tėviškės, turįs apsižvalgyti aplink ir pamatęs kreivą beržą apeiti triskart aplink, subelsti į liemenį ir klausti: „Ar yra Kreivas (Köwer) namie?" Nepažįstamasai skubiai pasišalino, o ūkininkaitis veikiai viską apmiršo. – Iš tikrųjų jį paėmė kariuomenėn. Kartą jų kavalerijos pulkas stovėjo Šiaurinėj Suomijoj ir Sekminėse jam išpuolė ganyti arklius, kai kiti smuklėse linksminosi. Staiga jį apėmė didelis namų išsiilgimas. Dabar jis prisiminė nepažįstamąjį. Apsidairęs pamatė ir kreivą beržą. Pašauktas pasirodė Kreivasis, džiaugėsi jį matydamas ir išgirdęs jo norą būti namie, ėmė šnekėtis su medy esančiais savo sūnumis, kuris jų greičiausias. Vienas galėjo skristi kaip paukštis, kitas – kaip vėjas, trečias – kaip mintis. Tėvas pašaukė trečiąjį, liepdamas dar paimti ir maišą pinigų. Jis bematant pasijuto namie, ūkininko rūbuose ir šalia jo pinigų maišas. Pulke jo niekas nepasigedo. Tas Köwer buvo medžių dvasia. Boeckler und Kreutzwald, p. 112–114.

Kaip paprastai, taip ir šiuokart, Kreutzwaldas nepagailėjo savo lakios fantazijos iš liaudies paimtai tradicijai „išgražinti".

4: Vl. (Tarvastu; 1897). – Vaikinas ėjo į kariuomenę (naujoku) ir pakelėj jį užklupo audra. Prie tvenkinio pastebėjo ant akmens gulintį ir giliai miegantį žmogų. Vaikinas jį pažadino, tas skubiai nėrė į vandenį. Tuo pačiu akimirksniu griausmas sutrupino akmenį į gabalus. Praėjus audrai, nepažįstamasai išlindo iš tvenkinio. Tai buvo velnias. Jis davė vaikinui daug aukso ir nuėjo jo vietoj tarnauti kariuomenėj. H, IV, 8, 89–91(43).

5: Pä. (Karksi; 1895). – Šiltą vasaros dieną arė jaunikaitis netoli Sinijärv (Mėlynojo) ežero. Jis pamatė, kaip iš ežero išėjo baltas kaip sniegas žmogus (plg. mt. 3451 Liet. 1), atsigulė ant kranto ir miega. Iš miško išslinko vilkas ir tykodamas žiūrėjo į miegantį. Artojas bijojo, kad vilkas nesudraskytų baltojo žmogaus, ir jį

pažadino. Tas skubiai nėrė į vandenį. Tuoj ėmė griausti, žaibuoti ir lyti. Audra veikiai praėjo, ir žmogus arė toliau. Jis išgirdo iš ežero balsą: jis galįs pasiimti dėžę aukso, kuri yra paežerėj po dideliu akmeniu – tai esąs atlyginimas už išgelbėjimą nuo vilko; jis turįs ateiti prie akmens naktį prieš gaidystę. Ir auksą jis tikrai gavo. H, II, 48, 674–679(2).

6: Ta. (Alatskivi; 1888). – Kareivis pamatė prie Emajõgi upės miegantį žmogų. Kilo debesys, artinosi audra, kareivis pažadino miegantį. Tas aštriai pažiūrėjo į kareivį ir dingo vandeny. Ėmė lyti. Po poros dienų kareivis vėl rado ten tą patį žmogų bemiegant ir, kadangi artinosi audra, vėl pažadino. Taip tris kartus. Tada nepažįstamasai pasisakė, jog jis esąs Vandenis, jį privertę tris kartus ant kranto miegoti, ir jis būtų amžinai užmigęs, jeigu kareivis nebūtų jo pažadinęs. Be to, jį persekiojąs griaustinis. Norėdamas apdovanoti, Vandenis vedėsi kareivį pas save. Pakelėj pamokė: kai jo senelis jam siūlysiąs visokių gėrybių, nieko neimti, tik prašyti senos kuprinės, kurios pagalba viską gausiąs, ko tik norėsiąs. Kareivis paklaūsė, kuprinės pagalba išvadavo karalaitę nuo piktų dvasių ir pasidarė labai turtingas žmogus. H, III, 9, 332–337(2).

Variantas labai sudarkytas. Žadinimas tris kartus ir stebuklinga kuprinė – iš kitų pasakų paimti epizodai. Įtartinas ir „Vandenis".

7: Vö. (Rõuge; 1896). – Kartą Vanajuudas giliai miegojo paežerėj ant akmens ir nepastebėjo besiartinančios audros. Jį pamatė grįžtąs iš miško žmogus ir stebėjosi, kad nepažįstamas taip kietai miega, jog ir griausmo negirdi. Pažadino. Supratęs, kas dedasi, Juudas šoko vandenin. Iškišęs iš vandens galvą, liepė žmogui ateiti atsiimti atlyginimą, kai tik oras prasiblaivys. Žmogus gavo iš velnio skrybėlę aukso. H, II, 60, 117–120(12).

8: Vö. (Vastselina; 1906). – Buvo ruduo. Ūkininkas dėjo lankus kopūstiniams kubilams. Staiga užėjo griaustinis. Atbėgo mažas žmogelis ir prašo leisti jam po kubilu pasislėpti. Leido, dar užpylė viršun kibirą vandens. Kai griaustinio nebesigirdėjo, išleido juodąjį žmogelį. Prižadėjo atsilyginti už gerą darbą ir pradingo. Kai jis negalėjo sumokėti ponui nuomos, rado savo kieme du maišus aukso ir sidabro. H, II, 73, 392–394(63).

Papildymai (korektūrinis prierašas)

Artėjant audrai, kas nors pažadina miegantį velnią:
9: Sa. (Karja): E, 58, 378.
10: Sa. (Valjala): E, 25, 827–831(12).
11: Ta. (Maarja): ERA, II, 54, 145–147(147).
12: Ta. (Äksi): H, II, 28, 200–202(14).
13: Vl. (Tarvastu): E, 25, 373–374(1).

ŠVEDAI (GS)

1: f. – Mergaitė pamatė audros metu ant kelio vaiką, užmetė jam ant galvos rūbą ir tuo būdu išgelbėjo nuo mirties. Kai ji tekėjo, troliai ją apdovanojo: nusigabeno su arkliu ir ratais ir grąžino gražiai aprėdytą, tik ji turėjo nežiūrėti atgal. ULMA, 3557:1, s. 5.

* * *

Norminę šio motyvo formą galima numatyti ir be smulkesnės atskirų epizodų analizės:

Žmogus (paprastai jaunas vaikinas) randa prie vandens (ant akmens, po medžiu) miegantį nepažįstamą žmogų. Matydamas užeinančią audrą ir pastebėdamas, jog nepažįstamasai giliai miega, jį pažadina, kad bemiegančio nepermerktų lietus. Nepažįstamasai išsigąsta, pamatęs čia pat audros debesis, ir skubiai slepiasi (neria į vandenį). Už pažadinimą gausiai atsilygina pinigais (tarnauja kariuomenėj išgelbėtojo vietoj).

Sveikiausi variantai yra: FE 2, 4, 7. – Būdingu, bet pripuolamu įsibrovėliu reikia laikyti vilko epizodą (FE 1, 5; plg. mt. 3453 FE 3). Kodėl vilkas yra didelis velnio priešininkas, liaudies tradicijos irgi moka paaiškinti. Pasaulio pradžioje Dievas tvėręs gyvulius; velnias norėjęs pamėgdžioti Dievą, tačiau jis viską daręs atbulai, jo tvariniai buvę nevykę, pvz., Dievas sutvėręs paukštį, velnias rupūžę ir pan. (mt. 3081). Dažnai velnias negalėjęs savo tvariniams duoti gyvybės ir turėjęs šauktis Dievo pagalbos. Taip atsitikę ir tveriant vilką: velnias jį sumeistravojęs, bet vilkas nejudąs. Tada kreipiąsis velnias į Dievą; Dievas liepęs velniui taip tarti į savo tvarinį: „Vilke, vilke, griebk mane!" (arba „Vilke, vilke, praryk mane!", arba „Vilke, kelkis ir praryk velnią!", arba „Dievo vardu, kelkis ir praryk velnią!"), velnias iš pradžių bandė sakyti atbulai, pvz.: „Vilke, vilke, griebk Dievą!" (arba „Vilke, kelkis ir praryk senį Dievą!", arba „Velnio vardu, kelkis ir praryk Dievą!") – deja, vilkas nejudėjęs; vos tik velnias nedrąsiai pasakęs taip, kaip Dievas buvo liepęs, vilkas pašokęs gyvas ir vijęsis sprunkantį velnią. Šis mt. 3086 yra labai plačiai žinomas. Taigi, jau nuo pat sutvėrimo dienos vilkas yra didelis velnio priešininkas[1]. Čia liaudies sąmojingumas sukūrė gražų paveikslą: didelis velnio priešininkas yra jo paties tvarinys, bausmė už pastangas pamėgdžioti Dievą. Galbūt tuo pačiu reikia aiškinti ir lietuviuose dažnai sutinkamas tikėjimas, kad velniai biją šuns, šuo apginąs savo šeimininką nuo velnių ir dvasių, keturiomis akimis (šviesiais antakiais) šunys matą velnius ir juos persekioją, ir pan.[2] Viena mūsų etiologinė sakmė pasakoja, kad Dievas sutvėręs šunį, o jį pamėgdžiojąs velnias – vilką (*Mūsų tautosaka*, II, Nr. 7, p. 140). Apskritai, pasakose šuo yra laikomas ištikimiausiu šeimininko tarnu, kuris jį apsaugąs nuo visokių pavojų. Nepamirškime, kad šuo yra vienas pirmųjų žmogaus prisijaukintų gyvulių, todėl nenuostabu, jei jam daugelio tautų mitologijoj skiriama žymi vieta.

Neištikimos žmonos epizodas (FE 1) irgi reikia laikyti visai pripuolamai prijungtu prie mūsų motyvo. Tai visai savarankiškas mt. *894. Kad šiuo atsitikimu jis yra pripuolamai prijungtas prie mt. 3451A, rodo FE 5, kur neištikimos žmonos epizodo trūksta, nors šiaip variantas labai panašus į FE 1.

Velnio tarnavimas kariuomenėj (mt. *1168) išgelbėtojo vietoj atrodo irgi būsiąs vėlesniu, „laiko sąlygoms" pritaikytu, epizodu. Jo dažnas buvimas (FE 2, 3, 3a, 4; Liet. 2), galbūt rodo jauną viso šio motyvo amžių. Todėl ir antrojo lietuviško varianto priklausomumas mt. 3451A lieka abejotinas. Jame juk nėra esminio šio motyvo bruožo: **žmogus gelbsti kitą žmogų, visai nežinodamas, kad tai**

1 Štai viena estų pasaka. Kartą vienas žvejys, grįždamas namo, sustojo miške ir, susikūręs ugnį, kepasi žuvį. Iš miško atėjo juodas žmogus ir atsisėdęs prie ugnies, paprašė žvejo surasti jam gerą smaigą, – ir jis norįs kepti žuvį. Žmogus atnešė vieną, kitą, vis esą maži. Supratęs, kad jį patį keps, iš visų jėgų sušuko: „Švento Jurgio šunyčiai (taip estų tradicijose dažnai vadinami vilkai), gelbėkit mane!" Atbėgo 9 vilkai. Juodasis žmogus pasislėpė rato stebulėj. Vilkai lakstė apie ratus. Žvejys dūrė šermukšnine lazda į stebulę, velnias išbėgo ir vilkai jį nusivijo. (Jannsen, II, Nr. 22). – Vilkai žiemą esti šeriami iš dangaus (ten pat, Nr. 20).

2 „Die doppelänginen Hunde, die Verwandten des Wolfes, wittern und verfolgen den Teufel nicht minder, wie es der Wolf selbst, sein Erbfeind von Anbeginn tut" (Jannsen, II, 176). – Todėl velnias, sutikęs pamiestėj kareivį, prašo pernešti jį kuprinėje per miestą – negalįs apsiginti dvigubaakių šunų, jie vejasi jį būriais (ten pat, p. 34). Iš čia lietuviškas priežodis: „Nešūkauk, lyg šuo dvasią matydamas" (Kalvaitis, *Vardų klėtelė*, p. 112).

yra velnias. Neaišku, ir kas velnią medyje uždarė. Pirmasis lietuvių variantas sukelia irgi nemaža abejojimų, velnias dargi šermukšnio nebijo.

Būdingas yra **velnio dėkingumas**. Jis gausiai apdovanoja savo išgelbėtoją (plg. mt. 3451 FF 4), nors tas, jeigu būtų žinojęs, kad tai velnias, greičiausiai būtų visai jo nežadinęs (plg. mt. 3451 Liet. 1). Paprastai žmogus padeda griausmui sumedžioti velnią (žr. mt. 3452). Atsitikimai, kaip šio motyvo Liet. 1 ir FE 8, yra labai reti.

Visas šis motyvas greičiausiai bus **vėlyvesnis** mt. 3451 perdirbinys. Šiandie abu motyvai egzistuoja vienas šalia kito. Motyvas ypač išplitęs yra Estijoje (žr. žemėl. I, p. 272).

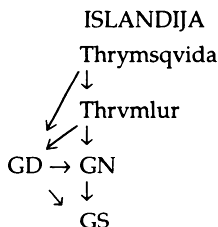
III. VELNIO VAGYSTĖ – GRIAUSMO IR VELNIO NESANTAIKOS PRIEŽASTIS (Mt. 3452A = Aa–Th. 1148B)

Kadangi šis motyvas didelio folklorininkų dėmesio susilaukė pirmiausia dėl savo panašumo su kai kuriomis **Eddos** giesmėmis ir dažnai yra su jomis lyginamas, tad pirmiausia susipažinkime su tų giesmių turiniu.

Thrymsqvida (giesmė apie Thrymą, sukurtą apie IX a. vidurį Norvegijoje):

Įtūžo Thoras, kai pabudęs pamatė, jog jo kūjo Mjölniro nebėra. Ir skundėsi savo nelaime klastingam Loki: „Dar niekas nejaučia nė danguj, nė žemėj, kad Asams (dievams) jų kūjis pavogtas". Loki, pasiskolinęs iš dievaitės Freyja sparnus, lekia į milžinų kraštą. Iš milžinų karaliaus Thrymo išgirsta, jog jis pavogęs Thoro kūjį ir paslėpęs aštuonių mylių žemės gilumoj. Tik tada, jei dievai jam duosią meilės ir vaisingumo dievaitę Freyją per žmoną, grąžinsiąs jiems ginklą. – Gražuolė Freyja pasipiktinusi atsisako būti Thrymo žmona. Dievai susirenka pasitarti. Išmintingas Heimdalas pataria: „Papuoškime Thorą nuotakos šydu ir Freyjos kaklaraiščiu, lai moteriški rūbai apsupa jo kelius, pajuostėj skamba raktai ir krūtinę dabina margi akmenys". Thoras nori priešintis – moterimi pravardžiuosią tada jį dievai, tačiau verčia ryžtis Loki žodžiai: „Greit tada Thursai (milžinai) sėdės Asgarde (dievų sostinėj), jeigu tu savo kūjo neatgausi". Thoras persirengia nuotaka, Loki – jos tarnaite, sėda į ožių vežimą, – skyla kalnai, dreba žemė – Thoras važiuoja į Thursų (milžinų) kraštą. – Iškilmingai juos priima nudžiugęs Thrymas. Puotos metu Thoras suvalgo visą jautį, aštuonias lašišas, visus moterims skirtus saldumynus ir išgeria tris statines midaus. Nustebintą jaunosios ėdrumu Thrymą nuramina Loki: Freyja dėl išsiilgimo aštuonias naktis nieko nevalgiusi. Nori milžinas pabučiuoti savąją, tačiau atšoksta į vidurį salės, išsigandęs jos žaibuojančių akių. Ir vėl nuramina jį Loki: Freyja dėl išsiilgimo nemiegojusi aštuonias naktis. Thrymas liepia seseriai atnešti Mjölnirą (kūjį) nuotakai pašventinti. Juokiasi Thoro širdis savo Mjölnirą išvydus. Pagavęs jį į rankas, pirmiausia užmuša Trymą, o paskum ir visą jo giminę. – Pagal Genzmer, *Edda*, Jena, 1922, II, 11–16.

Ši viena pačių gražiausių ir seniausių Eddos giesmių šiaurėje buvo labai išplitusi ir pamėgta. Iš jos kilo daugybė jai giminingų liaudies dainų. Apie 1400 m. Islandijoj buvo sukurta **Thrymlur** daina, kuri paskum atkeliavo į Norvegiją, Daniją, Ferarų salas ir Švediją. Šių liaudies dainų pareinamumas nuo Thrymsqvidos ir jų tarpusavio giminingumas matyti iš dedamos schemos:

(Žr.: B. Sijmons u. H. Gerring, *Die Lieder der Edda*, Halle, 1927, III, 308–311).

Hymisqvida (giesmė apie Hymirą, iš X a. pabaigos):

Dievai puotauja pas jūrų valdovą Aegirą. Alui daryti reikalingas didelis katilas. Tokį mylios gilumo katilą turi tik milžinas Hymiras. Thoras ir karo dievas Tyras (Hymiro sūnus) iškeliauja pas milžiną klasta išvilioti katilo. Randa namie tik Hymiro motiną. Vakare grįžta iš medžioklės ir pats Hymiras – nuo jo žvilgsnio trūksta salės stulpai ir sutrupa 8 katilai, lieka sveikas tik vienas. Piktu žvilgsniu pasitinka Hymiras svečius – jaučia, kad negeruoju baigsis Thoro apsilankymas. Liepia išvirti 3 jaučius, Thoras vienas suvalgo du. Prasideda jėgų bandymas tarp Hymiro ir Thoro. Miške Thoras sutinka juodą bulių, nusuka jam galvą, kurią užmauna ant savo meškerės. Žvejoja. (Thoras irkluoja, kad net irklai braška.) Hymiras sužvejoja du banginius, o Thorui užsikabina ant meškerės nuodingoji pasaulio gyvatė Midgard, rimčiausia Thoro priešininkė. Ištraukęs muša ją kūju, net žemė dreba. (Hymiras perpjauna meškerės šniūrą.) Nuostabioji žuvis nugrimsta. Hymiras siūlo pasidalyti likusį darbą: arba parnešti į namus banginius, arba ištraukti krantan laivą. Thoras atlieka abu darbus – ištraukia laivą su banginiais krantan ir parneša juos namo. Dabar Hymiras duoda Thorui sudaužyti savo stiklinę taurę – vis dar nori bandyti svečio jėgas. Thoras trenkia ją akmeninį stulpą, tas subyra, bet taurė lieka sveika. Hymiro meilužė pataria Thorui trenkti taurę į milžino galvą. Stiklas sudūžta. Thoras pasiima katilą, kurio Tyras negalėjo nė pajudinti, ir iškeliauja. Atsigręžęs pamato vejantis milžinus. Thoras visus juos savo kūju išmuša. Kiek pavažiavus, krinta apšlubęs vienas jų ožys. Tai buvo Loki kaltė. – Katilas gautas, dabar Asai gali gerti jau visą žiemą. – Pagal Genzmer, ten pat, 17–23.

LIETUVIAI (Liet.)

1: Vk. (Kybartai; 1935). – Velnias pavogė nuo Perkūno pypkę. Perkūnas labai supyko ant velnio ir pasakė, kad jį vis tiek nutrenks. Velnias pradėjo slapstytis, o Perkūnas jo ieškoti. Kas pamatydavo Perkūną, tas ir numirdavo. Vienas jaunikaitis pasisakė, kad jis galįs Perkūną nužudyti. Velnias tai išgirdęs sakė duosiąs jam daug dovanų, jei Perkūną nužudys. Jaunikaitis prisirišo veidrodį prie nugaros, užsėdo ant velnio ir nujojo pas Perkūną. Velnias pamatė Perkūną ir numirė, o Perkūnas, pamatęs savo atvaizdą veidrodyje, irgi numirė. Iš velnio pasidarė smala, o iš Perkūno auksas. Jaunikaitis susiėmė auksą ir buvo turtingas. Perkūno vietą užėmė jo sūnus. LTA 763(62).

2: Vk. (Kybartai; 1935). – Perkūnas norėjo įsimylėti, bet neturėjo į ką. Velnias pasivertė į labai gražią mergaitę ir nuėjo pas Perkūną. Perkūnas, ją pamatęs, labai pamilo ir norėjo pabučiuoti, bet vos tik pabučiavo, tuoj jam lūpos suaugo. Dabar Perkūnas, kai pamato velnią, tuoj prašo atidaryti burną, ir išeina iš jo burnos toks dundėjimas, vadinamas griausmu. LTA 763(66).

3: Vk. (Pilviškiai; 1925). – Kartą Dievas susipyko su Perkūnu, ir šv. Petras jį išmetė iš dangaus. Jis puldamas užsikabino už debesų ir liko kaboti. Jis iš dangaus išnešė šiuos daiktus: ožį, dviratį, peilį ir kirvį. Velnias peilį pavogė, o kiti dar liko (Užr. Inkratas, III kl. mok., girdėjęs Pilviškiuose iš senio Kudirkos). LTA 763(61).

4: Vk. (Alvitas; 1935). – Prieš pasaulio sukūrimą Perkūnas gyveno danguje su Dievu. Jis buvo Dievo tarnas. Po kurio laiko Perkūnas su Dievu susipyko, ir Dievas liepė šv. Petrui Perkūną iš dangaus išmesti, nes jis pavogė nuo Dievo kirvį, peilį ir dviratį. Perkūnas, bepuldamas iš dangaus, išsikabino už debesų, kur ir dabar jis gyvena. Po kurio laiko nuo Perkūno velnias pavogė peilį. Už tai Perkūnas ant velnio labai supyko, ir dabar kur tik pamato velnią, tuojau jis meta kirvį, bet kirvis į velnią nepataiko ir užmuša žmogų ar gyvulį, prie kurio velnias sėdėjo (Užr. A. Juškevičius, Šiaudiniškių k.). LTA 763(59).

5: Šk. (Būbleliai; 1935). – Kartą Perkūnas su savo broliu kirto malkas. Perkūnas buvo vienoj pusėj upės, o jo brolis buvo kitoj. Juodu turėjo tik vieną kirvį. Kai Perkūnas kirto, tai jo brolis kelmus rovė, o kai jo brolis kirto, tai jis kelmus rovė.

Ta upė buvo gili ir jie negalėjo perbristi, tai jie kirvį vis mėtė per upę. Tai pamatęs velnias atbėgo ir pagriebė kirvį. Perkūnas pradėjo bartis ant brolio, kam jis kirvio neatmeta. Pamatęs tai, žvirblis pasakė, kad jo kirvį nusinešė velnias. Perkūnas pradėjo jį vytis, bet nepavijo. Užtat Perkūnas ir dabar pyksta ant velnio (Meištų k.). LTA 763(63).

6: Rk. (Kamajai; 1935). – Perkūnas turėjęs daug akmenų krūvoje, ir velnias pavogęs vieną akmenį. Pavogtą akmenį įdėjęs savo gryčios pamatan, o jam (velniui?) vieno, statant gryčią, buvo pritrūkę. Perkūnas sužinojęs, kad (velnias) pavogė jo vieną akmenį, užpyko ir dabar muša, kur tik pamato. – Perkūnas kai kada velnią nutveria ant akmens sėdint, medy tupint, vandeniu plaukiant. Velnias stengiasi atsitūpti ant aukštesnio akmens ar aukštesniam medy, tad žmogui nereikia stoti po aukštesniu medžiu, jei tik velnias tupės (!). Velnias tupi aukščiau, kad geriau Perkūną pamatytų. (Iš K. Pankevičiūtės, 20 m. a., Pagrundos k. užr. A. Mažiulis.) LTA 1032(143).

7: Rs. (Viduklė; 1934). – Dar kai Trys Karaliai ėjo ieškoti užgimusio Dievo, tai jie nežinojo, kaip reikia paduoti dovanas. Tiesiai iš rankos negražu, tai sudėjo pinigų ir nupirko rėčiuką – sietą, tokį pailgą, kad geras būtų pasiimti. Sudėjo dovanas ant jo ir padavė Motinai Švenčiausiai, o ta paskum jį pakabino ant dangaus. Bet velnias ėmė ir pavogė tą sietuką ir pakabino, ne tik pakabino, bet giliai pakavojo po egle. Tai Motina Švenčiausia paprašė Perkūną, kad atimtų. Tai Perkūnas, radęs velnią pasikavojusį po egle, trenkė į jį, atėmė sietuką ir atidavė Motinai Švenčiausiai. Bet jis buvo dideliai sulankstytas, tai Marija vėl jį pakabino ant dangaus. Tai, ką mes vadiname Sietyno žvaigždėmis, yra ne žvaigždės, o tasai sietukas (Petras Urbutis iš Pakerulio k., 86 m. a., užr. A. Rubikas-Jurgūnas). LTA 1471(64).

Visi šie savotiški pasakojimai, ypač 1–5, užrašyti Kybartų gimnazijos mokinių, man kelia didelio įtarimo savo autentiškumo dėlei. Greičiausiai tai bus užrašinėtojų arba pasakotojų prasimanymai, norint nepalikti neatsakytus tokius anketos klausimus: „Kokie santykiai tarp Perkūno ir velnio? Kokia jųdviejų nesantaikos priežastis? Kodėl Perkūnas tranko velnius? Užrašyti kaip galima tiksliau ir pilniau tokio turinio pasakojimus: velnias pavogia iš Perkūno kokį nors daiktą (pypkę, būgną ar kita), Perkūnas gudrumu (padedant žmogui) jį vėl atgauna". Tačiau įdomu, kad Perkūno daiktų tarpe pasakojimuose minimi ožys, dviratis ir kirvis, skandinavų griausmo dievui Thorui taip būdingi daiktai. Perkūno ištrėmimas iš dangaus (var. 3-4) primena legendą apie nupuolusius angelus ir Liucipierių (mt. 3002), du broliu Perkūnu (var. 5) primena sakmę apie vienu kirviu pasidalinančius milžinus (mt. 3711). Vis dėlto į aukščiau minėtus pasakojimus tuo tarpu reikia žiūrėti rezervuotai.

LATVIAI (Lat.)

1: Il. (Bebrene). – Dievas pasidėjo ant stalo savo daiktus – skiltuvą ir trimitą, ir užmigo. Giliai įmigęs nejautė, kad atėjo velnias ir pavogė jo daiktus. Velnias paslėpė juos savo urve ir 7 metus darbavosi, tačiau nemokėjo nė ugnies išskelti, nė trimito išpūsti. Septynis metus nebuvo nei griausmo, nei žaibo. – Dievas dabar nebeturėjo darbo ir parsisamdė ūkininkui per piemenį. Ganydamas gyvulius pamatė, kaip atvažiavo velnias ir pasislėpė kalne. Dievas nusivarė ten savo gyvulius ir įlindo į velnių urvą. Velniai sėdėjo prie stalo, ir visi bandė išpūsti trimitą ar išskelti ugnį. Nepavyko. Dievas prašėsi leisti ir jam išbandyti. Velniai leido. Dievas pradėjo trimituoti ir skelti ugnį, velniai išbėgiojo iš urvo. Dievas vėl grįžo į dangų prie savo darbo. LFK, 765, 587.

ESTAI (FE)

Iki šiol yra paskelbta 16 estuose užrašytų šio motyvo variantų. Visus juos atspausdino vokiečių kalba O. Loorits savo studijoj *Das Märchen vom gestohlenen*

Donnerinstrument bei den Esten (Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1930, Tartu, 1932, p. 47–121). Tuo būdu jie yra visiems lengvai prieinami, tad ir jų turiniai čia nebus atpasakojami. Reikia tik pastebėti, jog daugelio estų variantų užrašytojai, kaip Lagos, Kreutzwaldas ir jų sekėjai, buvo didelėj naivaus romantizmo įtakoj, jie liaudies pasakojimus žymiai sudarkė savo stilizavimais, tad dabar dažnai labai sunku yra atskirti, kur baigiasi autentiškos liaudies tradicijos ir kur prasideda individuali pseudotautosaka. Minimoj studijoj Loorits kaip tik ir bando atskirti pelus nuo grūdų.

Išnagrinėjęs minimus variantus ir atskirus jų epizodus, Loorits pateikia vaizdžią jų tematikos schemą, kuri su kai kuriomis pataisomis čia pakartojama (skaičiai skliausteliuose rodo variantų numerius, kuriuose atitinkami epizodai yra randami).

1. Griausmo dievas miega (1–3, 5–10, 12–15, plg. 16), pasidėjęs griaudimo instrumentą po galva (7, 10, 15), uždėjęs ant jo savo ranką (2, 3, 5); jis miega ant debesų (2, 6, 7, 8), nuvargęs po perkūnijos (2, 8, 10).

2. Velnias pavagia jo griaudimo įrankį:
   a. vienas (1, 4, 6–7, 9–11, 13–16);
   b. su pagalbininku (2, 3, 5, 8, 12), kuris uždeda miegančiam griausmo dievui utėlę, kad jis kasydamasis atimtų ranką nuo griaudimo įrankio (2, 3, 5, 8); velnias paslepia grobį pragare (2, 4–6), už septynių užraktų (1, 2, 5, 8, 12).

3. Vagystės pasekmės:
   a. nusiminęs nuskriaustasai gėdijasi skųstis vyriausiam dievui (1, 14, 15), esti nubaudžiamas (6, 7, 9);
   b. žemę kankina sausra (1, 2, 11, 12, 15) septynis metus (8, 11, 14).

4. Pasivertęs žmogumi, griausmo dievas iškeliauja susirasti savo įrankį – kas yra vagis, jis žino:
   Aa. tarnauja žvejui už pagalbininką (1, 2, 8, 14, 15);
   b. pagauna žuvis vagiantį velnią (arba jo sūnų: 5, 10), žvejodamas kartu su savo šeimininku (1, 2, 9, 14, 15); velnias esti burtais pririšamas prie tinklo (1, 2, 15);
   c. pagautas vagis turi pakviesti juos į puotą pragaran (1, 5, 9, 10, 14); nueina parsinešti išsipirkimo pinigus (2, 15); tarną leidžia pasiimti tik šeimininkui užsispyrus reikalaujant (1, 2, 5, 14).
   B. Pikne patenka kitų draugėje į (velnių: 11, 13) puotą (7, 11, 13, 16).
   C. Velnias ieško vestuvėms muzikanto, nepažindamas paima savo priešininką (4, 8).

5. Puotoj Pikne gauna į rankas savo instrumentą:
   a. įkalba savo šeimininkui, kad tas prašytų velnią jį parodyti (1, 2, 7, 9, 15; plg. 11, 16);
   b. velnias (ir visi kiti) nemoka juo griežti (1, 2, 5, 7, 9, 10, 15);
   c. džiaugiasi Pikne (žiba jo akys) savo pill (instrumentą) išvydus (8);
   d. šeimininkas pašiepia velnią, kad jo piemuo geriau griežia (1, 2, 15), ir gauna instrumentą į savo rankas (7, 9, 16);
   e. instrumentas, visiems jį apžiūrinėjant, patenka į savininko rankas (1, 2, 5, 7–11, 14–15; ypatingai prašant: 5, 10, 11, 14).

6. Griausmo dievas esti pažįstamas:
   a. kas nors veltui bando iš anksto persergėti (9, 13, 16; pažįsta iš raudonų akių: 13, 16);
   b. kyla įtarimas pradėjus griežti (7, 11).

7. Griausmo instrumento savininkas užgriežia:

a. pirma pamoko, kaip turi apsisaugoti jo šeimininkas (7, 9);
b. staiga pasiverčia į savo tikrąjį pavidalą (1, 2, 8);
c. iš pradžių griežia kaip nemokėlis, toliau vis smarkyn (7, 11), žaibai ir griausmas, dreba sienos (2, 4, 5, 15), velniai krinta apalpę (1, 2. 4, 15), negyvi (5, 10, 14), iš jų lieka tik melsvuma: mėlynos ugnelės (9), mėlynos dulkės (11), mėlynas vanduo (12); velniai virsta koše (10, 16).

8. Pabaigos epizodai:
a. lietus gaivina išdžiūvusią žemę (1, plg. 15);
b. atsilygina savo šeimininkui-žvejui (audros metu bus jo tinklai pilni žuvies: 2, 15).

Remdamiesi variantų patikimumo ir atskirų motyvo epizodų analizės duomenimis, galime sudaryti tokią mt. 3452A estų redakcijos hipotezinę norminę formą:

Po audros nuvargęs griausmo dievas miega ant debesų. Kad ir saugo savo griausmo įrankį, velniui pavyksta (panaudojus utėlę, tačiau greičiausiai vienam be pagalbininkų) jį išvogti. Velnias jį paslepia už septynių (geležies) užraktų. Pabudęs dievas susirūpina ir tuoj supranta, kas yra vagis. Žemę septynis metus kankina sausra. Dievas pasiverčia berniuku ir parsisamdo žvejui už tarną. Žvejodamas su savo šeimininku, pagauna žuvis vagiantį velnią – jis esti burtais pririšamas prie tinklo. Mušamas turi noroms nenoroms prižadėti pakviesti žvejį ir jo tarną į puotą (vestuves) pragaran. (Dievas nepažintas ateina su kitais į velnių puotą.) Vienam velnių kyla įtarimas (raudonos berniuko akys), tačiau kiti nekreipia dėmesio. Tarno įkalbėtas, žvejys prašo mėgstantį pasigirti velnią parodyti savo nuostabųjį instrumentą. (Žiba iš džiaugsmo berniuko akys savo pill išvydus.) Niekas nesugeba šiuo instrumentu griežti. Žvejys užgauna velnio ambiciją savo pastaba: „Mano piemuo geriau mokėtų". Galop instrumentas atsiduria tikrojo savininko rankose. Iš pradžių griežia kaip pradžiamokslis, bet paskum – žaibai ir griaustinis, dreba pragaro sienos, velniai krinta užmušti (arba tik apalpę). Nudžiugęs Dievas ima žaisti savo instrumentu, lietus gaivina išdžiūvusią (per 7 metus) žemę. Dievas atsilygina pagalbininkui (žvejui).

Vietomis gal per daug atsargus būdamas, Loorits duoda dar paprastesnę norminę formą:

Der Teufel stiehlt das Donnerinstrument, der Donner verwandelt sich in einen Menschen, verschafft sich Zutritt zu einem Feste des Teufels und gewinnt sein Instrument durch List wieder (p. 118).

SUOMIAI (FF)

1: 1 (Kärsämäki; 1883). – Ukkonen miegant, velnias pavogė jo žaislą. Ukko, pasivertęs paprastu darbininku, atėjo pas paežerėj gyvenantį velnią ir parsisamdė už berną. Velnias užsiėmė žvejyba ir tuokart labai skubėjo. Išplaukus žvejoti, bernas klausia: „Irtis iš visų jėgų, ar kiek įrankiai leidžia?" Šypsodamasis velnias: „Gali ir iš visų jėgų". Laivas pertrūko, ir velnias liko kapsnotis su laivo pasturgaliu po ežerą, besišaukdamas pagalbos. Bernas jį išgelbėjo, paėmęs laivą. Dabar jau nebeleido jam iš visų jėgų irtis. „Tu esi vyras, jei taip galėjai padaryti, tačiau ir aš kartą buvau nemažesnis vyras, kai griausmo dievo įrankį pavogiau". – „Parodyk ir man tą įrankį ir pamokyk, kaip juo reikia naudotis". Velnias bandė griausti, tačiau jam blogai sekėsi. Padavė išbandyti bernui. Tas ėmė iš karto griausti palengva, paskum vis smarkiau ir smarkiau. „Gana, gana, mano vaikai išsigąs!" Griaustinis, velnias krito apalpęs, ir jo vaikai subyrėjo į tūkstantį dalių. SKS Ker. 215.

2: 1 (Kärsämäki; 1883). – Jie irkluoja, ir Ukko klausia: „Iš visų jėgų, ar pagal įrankių išlaikymą?" – „Gali ir iš visų". Laivas pertrūko, Ukkonen tuoj pasiekė krantą, velnias liko su laivo pasturgaliu kapsnotis jūroj. „Tu esi vyras, bet ir aš

tada buvau vyras, kai iš Ukkonen pavogiau jo griausmo įrankį". Prašo parodyti. Velnio rankose įrankis vos šiaip taip birbia. Paima Ukkonen, iš karto palengva, paskum vis smarkyn. Išsigandęs velnias: „Ne, ne! Vaikai bijo". Dar labiau užgriaudė. „Nee, nee... Ką tu darai?!" Trenkia, velnias krinta ant nugaros, jo vaikai sugniūžta. SKS Ker. 216.

3: l (Pyhäjärvi; 1884). – Dievas (Jumala) ir velnias plaukia jūra. Velnias vairuoja, Dievas iriasi. Velnias: „Tu neturi jėgų ir negali irkluoti, leisk man". – „Galima iš tikrųjų irkluoti?" – Paspaudė kartą, ir laivas sutrūko. Kiekvienam teko po galą laivo. Dievas yrėsi toliau, velnias liko vietoj. Netoli jūroj buvo sala. Ir velniui pagaliau pavyko ją pasiekti. Ten buvo Dievo griausmo įrankiai. Dievas pradėjo pamažu griausti. „Tu nemoki kaip reikiant". – „Galiu iš tikrųjų užgriausti?" – „Gali". Kai dabar pradėjo – griausmas išmetė velnią į orą, ir jis ten subyrėjo į tūkstantį dalių. SKS Kr. 2782.

4: e (Keitele; 1885). – Velnias pavogė Ukkonen griausmo įrankius. Ukkonen per berną. Žvejoja, bernas pamiršo baidiklį. Velnias pyksta. Bernas išrovė su šaknimis didelę pušį, baidė ja žuvis ir susuko tinklą į grumstą. Velnio sūnus džiaugiasi: „Dabar turime gerą berną, jis daro tokius stebuklus, jam niekas negali prilygti". Senis velnias: „Atnešk jam griausmo instrumentus, tepabando, ar galės pajudinti". Velniūkštis tegalėjo vos mažą toną išgauti. Duoda bernui: „Pabandyk ir tu, ar galėsi nors tiek, kiek aš". Berno rankose instrumentas jau smarkiau tratėjo. Velniūkštis: „Ne, ne, tai tėvo instrumentai!" (šios frazės prasmė neaiški). Užbirbino bernas antrąkart – žaibai ir ugnis, velnio namas liepsnose. Ukkonen su savo įrankiu pasišalino, velnias liko namuose degti. SKS Kr. 15160.

5: g (Pyhäjärvi; 1884). – Velniui buvo įdomu, kaip Dievas sukelia audrą. Be to, velnias labai bijojosi, kai Ukkonen smarkaudavo. Jam rūpėjo, kaip būtų galima Ukkonen pagauti, kad jis daugiau negriaustų. – Velnias nuėjo į Dievo namus, pavogė jo griausmo įrankius arba akmenis, su kuriais Ukkonen griaudžia, ir parsinešęs paslėpė sandėly už daugelio užraktų. Ukkonen tuoj suprato, kas yra vagis. Jis parsisamdė velniui už berną – velnias jį mielai priėmė, vyras buvo geros išvaizdos ir viską gerai atliko. Išėjo žvejoti. Velnias, būdamas trumpos atminties, pamiršo namie peilį (puukko) ir lazdą žuvims baidyti. Bernas nieko nesakė. Užmetė tinklą, kai prireikė baidiklio, Dievas išrovė su visomis šaknimis didelę pušį ir viena ranka baidė su ja žuvis. Velnias išsigando ir prašė tik nesmarkauti. Dievas vis norėjo smarkiau. Trečiąkart klausiant, velnias: „Tu gali taip pat, tik ne smarkiau". – Dievas tačiau taip smarkiai užsiautė, kad papoškėjo kaip smarkiausia griausmo kulka. Velnias krito be sąmonės, ir visi namai subyrėjo. Taip pat sutrūko ir visos uolos, kurios ir dabar turi plyšius. SKS Kr. 2202.

6: g (Pyhäjärvi; 1884). – Velnias pavogė Ukkonen griausmo įrankius. Ukkonen nebegalėjo sukelti audros ir griausti. Parsisamdė velniui už berną. Prie darbų jiedu bandė savo jėgas, bet bernas vis perviršydavo velnią. Galop velnias pasigyrė: „Eikime juos išbandyti, ar tu galėsi taip griausti, kaip jis". Pirmiausia bandė velnias, bet neišgavo gero tono. „Duok dabar man, tu vėliau dar kartą pabandysi". Velnias atsistojo ant instrumento. Ukkonen sviedė žaibą. Jie pakilo į orą, velniui trūko blauzdikaulis. Ir dabar dar girdėti danguj dundesys, kai Ukkonen vasarą tratina. SKS Kr. 2035.

7: j (Nurmes; 1885). – Dievas ir Juudas (velnias) žvejoja. Dievas irkluoja, Juudas sėdi užpakalinėj laivo daly. Dievas klausia: „Iš visų jėgų, ar pagal įrankius?" Juudas liepia iš visų jėgų. Laivas pertrūksta. Toliau plaukia skyrium kiekvienas savo laivo daly ir meta tinklus. Reikia žuvims baidyti lazdos. Tariasi,

iš kur imti. Dievas liepia Juudui išrauti pušį, tačiau tas neįstengia. Dievas išrauna ją su šaknimis, medžio viršūne baido žuvis, pagauna daug ir neša kartu miestan parduoti. Juudas klausia Dievo, kokį ūžiantį daiktą jis ten turįs. Dievas užgriaudžia, Juudas pabėga, ir jam lieka visos žuvys. SKS Kr. 9876.

8: j (Eno; 1885). Juusi – trys duonos kepalai – dėžutė ir kortos – mirtis (giltinė) raisto nendryne. Juusi pažadina mirtį, ir jie vėl pradeda kortomis lošti. Mirtis laimi viską, kas tik yra žemėje, danguje ir pragare. Dievas sako Juusi: „Imk iš didžiosios priemenės kampo griausmo įrankius, eik tarp dangaus ir žemės, kai užeis tamsūs debesys – griausk, kad uolos skiltų ir žemė drebėtų". Juusi išėjus, atėjo Piktasai į jo namus (šėtonas turėjo medžioklinį šautuvą), pavogė griausmo įrankį ir paslėpė uolose, savo gyvenime. Juusi išėjo ieškoti. Pamatęs pas velnią savo įrankius, klausia: „Kas čia toks?" – „Tai pavogiau aš iš Nenaudėlio" – velnias manė, kad įrankiai dar tebebuvo pas Dievą. Juusi: „Ką gi su jais pagaliau daro?" Tai buvo maža sukamoji tarškiklė. Velnias: „Jei ją truputį pasuki, ima smarkiai griausti". Juusi pradėjo sukti. Velnias persergėjo: „Nezvimbink per daug, Nenaudėlis išgirs". Juusi pasuko smarkiai, sudrebėjo žemė ir trūko uolos, Piktąjį išmetė į orą, kur jis ir iki šio tebėr. Vasarą ten girdime dundesį. SKS Kr. 8261.

9: j (Pielisjärvi; 1885). – Velnias pavogė Dievo griausmo įrankius. Bandė su jais griausti, nesisekė. Dievas elgetos pavidale: „Duok ir man pabandyti". SKS Kr. 8699.

10: i (Korpiselkä; 1884). – Nedoras žmogus pavogė Dievo griausmo įrankius. Dievas pasivertė žmogum ir nuėjo į Nedorojo namus. „Aš ieškau vietos kaip padienis, gal imsi mane per berną?" – „Priimsiu, jei tu mokėsi mano griausmo įrankiais pagriausti". – „Pabandysiu". Dievas iš karto prastai tegriaudė. – „Vis dėlto tu nemoki". – „Kaipgi reikia?" – „Turi labai smarkiai dundėti". Kad uždundino Dievas iš karto, Nedorėlis sutrupėjo į tūkstantį dalių, ir Dievas atgavo savo įrankius. SKS Kr. 7207.

LAPIAI (FL)

1: x. – Senuose laikuose vienas iš kalnų urvuose gyvenančių milžinų pagavo, surišo ir uždaręs savo urve laikė griausmo dievą. (Pagal kitą variantą, griausmo dievas buvęs pagautas jo paties urve.) Žemę kankino sausra. Kai milžinas miegojo, įsigavo į urvą vienas drąsus griausmo dievo tarnas, perpjovė raiščius ir išvadavo savo poną. Griausmo dievas grįžo į debesis, vėl ėmė kristi su žaibais ir griausmu lietus į ilgą laiką sausros kankintą žemę, ir be perstojimo lijo 7 savaites. – Leyen, 1909, p. 165; Gother, 76; Krohn, 1931, p. 123.

Viena **bulgarų** liaudies daina kalba apie tokį nepaprastą atsitikimą: susimokęs šventųjų būrys sugavo šv. Iliją, padarė teismą – užkalė jį varinėj dėžėj, užklijavo aukso smala (tirpiniu) ir įmetė į tamsų kalėjimą; tada Dievas neleido pūsti vėjui ir lyti lietui – išdžiūvo šuliniai ir upės, nebeaugo javai; stebėjosi visi šventieji, nuėjo jie melsti Dievą ir prašyti šv. Iliją; Dievas leido vėl pūsti vėjui ir lyti lietui, prisipildė šuliniai ir upės, vėl ėmė nokti javai. P. Eisner, *Volkslieder der Slaven*, Leipzig, 1926, p. 473–474.
Ši nuostabi daina pirmu pažvelgimu atrodo esanti panaši į lapių legendą. Tačiau, giliau panagrinėjus, tenka įsitikinti, kad ji visiškai išsitenka krikščioniškos pasaulėžiūros rėmuose, ten pat komentaruose aiškinama, kad kiti šventieji greičiausiai iš pavydo nutarė uždaryti Iliją kalėjiman, nes jam žmonės daugiau rodą pagarbos, negu kitiems šventiesiems (ten pat, p. 549).

Estų ir suomių variantai, kad ir turi tą pačią temą, tačiau detalėse yra gana skirtingi, tad juos tenka skyrium analizuoti. Suomių medžiaga yra visiškai

patikima, variantai užrašyti prityrusių folkloristų (K. Krohno ir kt.), be jokių „išgražinimų". Tačiau ne visi variantai yra pasakotojų pilnai atsiminti: var. 2, 3, 7 trūksta pradžios, kaip velnias pavogia Dievo instrumentą, ir šis parsisamdo už berną, var. 9 iš viso fragmentiškas. Tai paprasti pasakos gyvenimo reiškiniai.

Susiskirstę variantus į atskirus epizodus, gauname tokį vaizdą:

1. Griausmo įrankius (jiems pažymėti čia vartojama daugiskaita) turi:
   a. griausmo dievas Ukkonen (1, 2, 4, 6);
   b. tiesiog Dievas (3, 7, 9, 10);
   c. Ukkonen ir Dievo vardai maišomi kartu (5);
   d. Juusi, plg. FE Eliją (8).
2. Juos pavagia:
   a. velnias (1–6, 8, 9);
   b. Juudas (7);
   c. nedoras žmogus (10).
3. Išvogimo aplinkybės:
   a. Dievui miegant (1);
   b. nesant namie (5, 8);
   c. smulkesnės išvogimo aplinkybės nežinomos (4, 6, 9, 10).
4. Griausmo įrankių pavidalas:
   a. smulkiau nenusakytas (1–4, 6, 8–10);
   b. akmenys (5);
   c. tarškiklė (8);
   d. ūžiantis daiktas (7).
5. Velnias paslepia grobį už daugelio užraktų (5).
6. Dievas parsisamdo žvejyba užsiimančiam velniui už berną (1–7).

6A. Dievas elgetos (9, plg. FE) ir ieškančio darbo berno (10) pavidaluose.

7. Jėgų bandymas:

a. „Ar iš visų jėgų irtis, ar kiek įrankiai leidžia?" Laivas pertrūksta, velnias lieka su laivo dalimi kapsnotis jūroje (1–3, 7);

b. pamiršta baidiklį, bernas išrauna su šaknimis pušį ir baido ja į tinklą žuvis (4, 5, 7);

c. berno jėgoms išbandyti parodomas griausmo įrankis (4, 6, 10).

8. Nustebintas berno jėga, velnias pasigiria savo vyrišku žygiu, pavogiant Ukkonen griausmo įrankį (1–2).

9. Bernas prašo parodyti tą griausmo įrankį (1, 2, 8).

10. Velniui nesiseka griausti (1, 2, 4, 6, 9).

11. Bernas iš karto griežia palengva, paskum vis smarkyn (1–4, 6, 8, 10).

12. Išsigandęs velnias prašo nustoti griežti (1–2, 4–5; plg. FE 11).

13. Griausmas sunaikina velnią:
   a. jis apalpsta, jo vaikai subyra (1–4, 5–6, plg. 10);
   b. sudega (4, plg. FE 7); c. išmetamas į orą (8).

Norminė forma:

Velnias pavogia griausmo dievo Ukkonen (jam miegant) muzikos instrumentų pavidalo (?) griausmo įrankius. Dievas tuoj supranta, kas yra vagis, ir pasivertęs žmogumi parsisamdo velniui už tarną. Bando jėgas: irkluojant, išraunant pušį, griežiant griausmo įrankiais. (Nustebintas berno jėga, velnias pasigiria savo žygdarbiu pavogiant griausmo įrankius ir, berno prašomas, juos parodo.) Velniui nesiseka griežti. Bernas iš karto irgi griežia palengva, bet paskui vis smarkyn. Išsigandęs velnias prašo liautis. Griausmas sunaikina velnią (ir jo vaikus).

Galima įžvelgti tris ryškias suomių variantų redakcijas, kurios yra labai būdingos geografiniams jų pasiskirstymams (žr. žemėl. II, p. 273):

Ukkonen parodo savo jėgas:

A. irkluodamas (1, 2, 3), visi iš vidurinės Pohjanmaa;

B. išraudamas pušį (4, 5, plg. 6).

Var. 7 (iš Šiaurinės Karjalos) yra abiejų redakcijų junginys : A + B.

C. Ukkonen patenka nepažintas į velnio namus ir išvilioja griausmo įrankius (8, 9 iš Šiaurinės Karjalos, plg. 10 iš kaimyninės Rytų Karjalos; plg FE 7, 11, 13, 16).

Apskritai, jėgų bandymas suomių variantuose užima labai svarbią vietą. Jį žino visi variantai, išskyrus du C redakcijos variantus (8, 9) iš šiaurinės Karjalos. Tai norom nenorom primena Eddos Hymisqvidą. – A redakcijos variantai vidurinėj Pohjanmaa yra primityviškesni ir senesni už visus kitus. Jie gali būti artimiausi suomių norminei formai. – Variantas 10 iš Rytų Karjalos yra labiausiai išsiskiriąs iš visų kitų ir greičiausiai jis yra visų jauniausias.

Dabar reikia pabandyti nustatyti estų ir suomių variantų tarpusavio santykį. Palyginę estų ir suomių redakcijos normines formas, pastebime šiuos bendrumus (tai pagrindinė forma):

1. Dievui miegant, velnias pavogia jo griausmo įrankį ir gerai paslepia;

2. Pabudęs Dievas tuoj supranta, kas yra vagis;

3. Velnias nesugeba panaudoti griausmo instrumento;

4. Dievas pasiverčia žmogum (jaunu vaikinu) ir parsisamdo už berną; žvejybos epizodas;

4A. Dievas patenka nepažintas pas velnią ir gauna į rankas išbandyti griausmo instrumentą.

5. Iš pradžių griaudžia palengva, paskui vis smarkyn;

6. Velnias su savaisiais esti nubaudžiamas (sunaikinamas), ir Dievas atgauna savo instrumentą.

Šie panašumai pakankamai įrodo suomių ir estų redakcijų gimininingumą.

Pastebime, jog suomių redakcija yra daug paprastesnė, mažiau išvystyta detalėse, negu estų, – čia griausmo dievas tiesiog pats parsisamdo velniui už berną, be žmogaus tarpininkavimo; velnias atlieka vagystę irgi be pagalbininkų. Reikia manyti, kad labiau komplikuota estų redakcija yra vėlyvesnis išsivystymas iš kokios nors trumpesnės ir paprastesnės redakcijos, panašios į suomiškąją. Žuvų iš tinklo vogimas gali būti tik griausmo įrankio vagystės paralelizmas, pririšimas vagies prie tinklo burtų pagalba – skolinys iš kitų pasakų (plg. Aa–Th. mt. 571). Juk tarp suomių ir estų variantų yra per daug didelis panašumas, kad galėtume juos laikyti visai viena nuo kitos nepriklausomomis paralelinėmis tradicijomis. Dabar iškyla dilema: arba estų redakcija yra originali forma ir, tik bekeliaudama į Suomiją, įgavo kai kurių skirtumų, pamesdama senuosius epizodus ir priimdama naujus, arba suomių redakcija yra originalas, kuris Estijoje įgavo įtakos iš slaviškos Elijo legendos ir kitų pasakų. Jan de Vries yra linkęs priimti pirmąjį galimumą, kad ir pripažįsta, jog įrodymų trūksta – ir antrasis prileidimas turįs lygiai tiek pat pagrindo, kaip ir pirmasis, tačiau, jo nuomone, taip pat neturįs ir jokių neabejotinų įrodymų. Antrąjį galimumą yra linkęs priimti K. Krohnas.

Prieš bandydami atsakyti į šį klausimą, susipažinkime dar su slaviškų tautų Dievo ir šėtono legendomis, kurios pirmu pažvelgimu atrodo turinčios kai kurio panašumo su mūsų nagrinėjamu motyvu.

IIIA. DIEVO TARNO (ELIJO, MYKOLO) KOVA SU ŠĖTONU DĖL „DANGIŠKOS JĖGOS" (Mt. 3452A[1])

SLAVAI (S)

Didžiarusiai (SR)

1: Černigov (Novgorod-Sieversk). – Kartą pavogė velnias pono (Dievo) **dangišką jėgą** (smulkiau nenusakyta, kas ji). Jos pagalba sutvėrė kristalo dangų ir ten gyveno. Angelas Mykolas pažadėjo Dievui ją iš velnio išvogti. Mykolas sako velniui: „Žinai tu pasaulio platumą ir marių gilumą?" Pasaulio platumą ir aukštumą velnias žinojo, bet marių gilumo ne. Nunėrė išmatuoti. Tuo metu Mykolas pagriebė dangišką jėgą ir paspruko. Dievas pridengė jūrą storu ledu, grįžtąs velnias turėjo prasigraužti. Tada vijosi angelą. Dievas liepė Mykolui: „Šerk jį dangiška jėga!" Velnias sutrupėjo į mažas daleles, kurios krito (žemėn) 4 dienas. – *EO,* 1892, Nr. 2–3, p. 251 = Dähnhardt, I, 137–138.

Ukrainiečiai (SU)

2: Kiev. – Pradžioje buvo tik vanduo ir dangus, kuriame gyveno Dievas su savo dviem tarnais: Mykolu ir Gabrielium. Antrame danguje gyveno Satanaelis ir erzino Dievą. Dievas nutarė pavogti jo rūbus, kuriuose slėpėsi Satanaelio jėga. Kai Satanaelis maudėsi jūroje ir savo rūbus paliko ant akmens, Dievas ėmė erzinti Satanaelį: „Galėtum tu pasiekti marių dugną?" Jam panėrus, Dievas pašaukė Mykolą ir liepė pūsti į jūrą – jūra apsidengė ledu. Satanaelis savo galva pramušė ledą. Taip pat ir antrąkart. Satanaeliui panėrus trečiąkart, pūtė Mykolas su Dievu, ir šio ledo Satanaelis jau nebegalėjo lengvai pramušti. Tuo tarpu Gabrielius pagavo rūbą ir bėgo į dangų. Satanaelis pratirpdė savo kvapu ledą ir vijosi Gabrielių. Gabrielius turėjo tik du sparnu, Satanaelis šešis, taigi greit prisivijo. Tačiau nepastebėtas prisiartino Mykolas, nuplėšė Satanaelio sparnus, ir jis nukrito į jūrą. Abu angelai nunešė rūbą į dangų, ir tuose rūbuose Kristus mirė ant kryžiaus. – *Kievskaja starina,* 1887, Mai, p. 196 = Dähnhardt, I, 138.

Rutėnai (SUR)

3: Bukovina. – Kai Dievas kūrė pasaulį, sutvėrė taip pat žaibą ir griausmą ir pavedė juos abu velniui. Tačiau pastarasai juos netinkamai naudojo ir negerai elgėsi, tada Dievas pasiuntė didelį šaltį, kad vandenys įšalo per 24 pėdas gylio. Po šiuo tvirtu ledu miegojo velnias. Tada Dievas prikalbėjo šv. Eliją pavogti iš miegančio velnio žaibą ir griausmą. Elijas taip padarė ir pakilo su savo grobiu į dangų. Tada atsibudo velnias, išsigraužė iš po šio ledo sluoksnio, pačiupo Eliją už kojų ir pradėjo jį traukti žemyn. Elijas tačiau liko šiose grumtynėse laimėtoju, grąžino žaibą ir griausmą atgal į dangų. Kai dabar griaudžia, tai Elijas važiuoja su savo ratais ir vežasi pyragaičius. Dähnhardt, I, 139. Plg.: Kaindl, R. F., *Wetterzauberei bei den Rutenen und Huzulen,* in *Mitteil. der georg. Gesell. in Wien,* 1894, Bd. 38, S. 624.

Serbai (SS)

4: Nupuolę angelai apsigyveno žemėje, tačiau bėgdami pasiėmė saulę. Velnių karalius ją pasimovė ant ieties ir nešiojosi ant peties. Žemė skundėsi Dievui, kad saulė ją visai išdegins, ir Dievas pasiuntė šv. arkangelą Mykolą ją išvogti. Tas susidraugavo žemėje su velnių karalium, bet šis buvo atsargus. – Kartą abu

vaikščiojo pajūry. Nutarė maudytis, ir velnias įkišo į žemę ietį su saule. – „Nerkime ir pažiūrėkime, kuris ilgiau panėręs išbūsim". Mykolas panėrė ir išnešė dantyse jūros smėlio. Velnias spjovė į žemę, atsirado šarka, ji turėjo saugoti saulę. Velniui panėrus, Mykolas peržegnojo jūrą, kuri apsidengė 9 mastų storio ledu. Tada pagavo saulę ir bėgo pas Dievą. Šarka rėkė iš visų jėgų. Velnias ją išgirdo ir, supratęs reikalą, skubėjo atgal. Radęs ledą, nunėrė dar kartą į dugną, atsinešė akmenį, pramušė ledą ir ėmė vytis angelą. Prie pat dangaus velnias jį privijo ir iškando padą. Tada Dievas visus žmones padarė „iškąstais padais". Karadschitsch, *Volksmärchen der Serben*, 1854, S. 137f. = Dähnhardt, I, 136–137.

RUMUNAI (RR)

1: Siebenburgija. – Kai Petras miegojo, Judas pavogė nuo dangaus saulę ir mėnulį. Elijas išsiprašė leisti jam velnią nugalėti, buvo apginkluotas žaibu ir griaustiniu, sugavo velnią ir pririšo jį geležinėmis grandinėmis prie stulpo. Dähnhardt, I, 145.

2: Bukovina. – Seniau velnias vaikščiojo pasauly su patranka ir darė visokias nedorybes – žudė žmones. Tada Dievas pasiuntė šv. Eliją ir pamokė, kad jis turi su velniu maudytis ir atimti jo patranką. Elijas susiderėjo su velniu, kuris jų galėsiąs ilgiau išbūti panėręs vandenin. Velnias tvirtino, kad jis galėsiąs ilgiau ištverti, tačiau kai velnias panėrė į vandenį, Dievas leido vandeniui virš jo užšalti. Tada Elijas pagriebė nuo kranto du velnio sparnu ir patranką, ir skrido šalin. Kol velnias pralaužė ledą, Elijas jau buvo tolokai nuskridęs, tačiau bijojo, kad velnias jo nepavytų, ir tarė Dievui: „O, Viešpatie, jis mane pasivys, nes jis turi šešis sparnus, o aš vos du". Tada Dievas liepė jam panaudoti savo rankų jėgą ir nuplėšti velniui keturis sparnus. Elijas taip ir padarė. Nuo to laiko velnias vaikšto pėsčias ir iš apmaudo visad atsuka Elijui nugarą. Elijas vėl, kur tik jį pamato, leidžia strėlę, norėdamas jį užmušti. T. Pampile, *Vazduhul*. Bucuresti, 1916, p. 83.

LIETUVIAI (Liet.)

1: Pn. (Ramygala; 1936). – Liucipierius buvo vyriausias arkaniuolas. Kartą jis pavogė iš Dievo karūną. Dievas pasišaukė šv. Mykolą ir sako: „Jei tu esi paklusnus mano tarnas, tai atimk iš Liucipieriaus mano karūną". Mykolas galvoja, kaip čia dabar bus: „Aš turiu tik dviejų sparnų jėgą, o Liucipierius keturių, tai kaip aš jį nuveiksiu? Bet kad Dievas liepia – eisiu." Nuėjo Mykolas pas Liucipierių. „Ar tai jau ir tu, Mykolai, nusidėjęs?" – sako Liucipierius. „Nusidėjęs", – atsako Mykolas. „Tai gerai, – sako Liucipierius, – eik tu ten ir ten (nurodė vietą) ir išimk iš marių dugno smėlį. Ten mes gyvensime". – „Ne, – sako Mykolas, – eik tu, tu galingesnis". Ką darys, nuėjo Liucipierius, nusileido jis į marių dugną, o Mykolas paėmė ir užšaldė marias devynių sieksnių storumo ledu. Tada Mykolas už karūnos ir pasileido į dangų. Liucipierius panorėjo išsikelti į orą – negali. Tai tada jis pasileido visu smarkumu žemyn, nuo dugno atsimušė ir kad davė per ledą, tai tas tuoj išlėkė. Ir ėmė dabar vytis Mykolą. Kadangi Liucipieriaus perpus daugiau sparnų, tai jis perpus greitesnis ir pasivijo Mykolą dar pusiaukelėj. Mykolas mano: „Dabar bus riestai". Bet Dievas padavė Mykolui kardą, ir šis nukirto vieną Liucipieriaus sparną. Liucipierius dejuodamas nukrito žemėn ir mato, kad Mykolo nebepavys, nes beturi tris sparnus. Bet ir vėl šoko vytis, būdamas su trejais sparnais. Dabar Liucipierius nebegreit lėkė, bet visgi pasivijo Mykolą. Dabar Mykolas nukirto vėl vieną sparną. Liucipierius nukrito žemėn be vilties prisivyti Mykolą. Ir paėmė Liucipierių toks pyktis, kad ėmė jis kočiotis,

voliotis po žemę. Jo kraujas virė, degė iš pykčio. Iš čia ir pasidarė pragaras (Iš Jurgio Pratusio užr. Kazys Janionis). LTA 909(43).

2: Zr. (Salakas; 1938). – Kai trėmė Dievas Liuciponą iš dangaus, tai anas pasiėmė pačią geriausią knygą, kur buvo surašyta, kiek gims ir kiek mirs. Ta knyga Dievui buvo labai reikalinga, tai anas siuntė vieną šventąjį iš dangaus, kad anas išmonytų iš Liucipono tą knygą. Šventasai nuėjo į Liuciponą peklon ir pasisakė, kad ir jį išvarė iš dangaus. „Na, gerai, – sako Liuciponas, – būsime mes dabar abudedu". Ir pasikvalijo: „Aš turiu pačią gerąją knygą, katroj surašyta visi: kiek gims ir kiek mirs. Padabok, kad nori". Ir parodė. Šventasai stvėrė knygą, kaip jam Dievas buvo liepęs, ir bėgt. Velniai pradėjo vytis ir su degančiom rykštėm kapot jam sparnus, ir juos apdegino. Tada Dievas pamačėn pasiuntė aniuolus ir dvi poras sparnų. Tada šventasai su knyga ir išbėgo (Iš Uršulės Misevičienės, 60 m. a., gyv. Nariūnų k., užr. Vladas Dičiūnas). LTA 1486(422).

ESTAI (FE)

1: Ta. (Vönnu; 1896). – Kartą pakliuvo vienas geras angelas blogų angelų draugystėn, kurie tuojau jį viliojo prie blogybių ir bandė suvedžioti. Nieko negalėjo angelas bedaryti, reikėjo su vilkais kaukti, tačiau pirmiausia jis tarė senam nedorėliui: „Klausykit, pirma, negu jūs kokį nors darbą pradėsit, turite jūros vandenyje nusiplauti, tada ir aš pasiliksiu jūsų draugystėj". Tuojau visi velniai buvo pasiruošę tatai padaryti, ko angelas iš jų reikalavo. Tačiau kai jie sulindo vandenin, angelas padengė visą jūrą ledu ir nukirpo velniams sparnus, kurie kyšojo iš vandens, nes velniai nenorėjo jų sušlapinti. Tada velniai ėmė galvomis daužyti ledą, norėdami vytis pabėgusį angelą ir atimti iš jo grobį, tačiau ledas ne taip lengva buvo sutrupinti, o pabėgęs angelas sudegino velnių sparnus. Kai ledas galop buvo pramuštas ir išlindę velniai ruošėsi persekioti angelą, pakilo tokia didelė audra, kad velniai vos spėjo vėl sulįsti po ledu ir ten (kaip sakoma, „už Dievo nugaros") jie laikosi tol, kol yra ledo. Kai ledas ištirpsta, pradeda žvejai jiems neduoti ramybės. Nuo to laiko velniai turi trumpus sparnus, juos persekioja žaibas, ir nei vienas žvejas neįsileidžiamas į pragarą. E, 23017–23018.

* * *

Šiam motyvui folklorininkai yra parodę daug dėmesio, yra sukurtos kelios teorijos bei hipotezės, tačiau patenkinamai visa problema dar tebėra neišspręsta. Pirmiausia susipažinkime su jau pareikštomis kelių žymių folklorininkų nuomonėmis.

a. Vos pasirodžius spaudoje pirmam estų variantui, *J. Grimmas* laiške rašė A. Schiefneriui: „Juk tai gyva eddiškoji Hymisqvida, o iš dalies ir Thrymsqvida. Milžinai, senosios gamtos dievystės, vėliau virtusios velniais, pasisavina katilą ar kūjį, kuriuos iš jų dievas Thoras (Pikne) vėl gudriai atsiima". *Das Inland*, 1858, Nr. 39.

b. Tokių pat išvadų priėjo ir *Axelis Olrikas* (*Danske Studier*, 1905, p. 129–146, 1906, p. 65tt.). Jo nuomone, estų ir suomių variantai gyvai primena Thrymsqvidą ir Hymisqvidą, griausmo dievo padėjėjas esąs ne kas kitas, kaip Eddos Loki. Estų liaudies tradicijas veikusi germanų (pirmiausia skandinavų) įtaka. Šį mitą estai esą gavę iš rytinių gotų kilčių. Kas buvo tos labiausiai rytinės gotų kiltys, Olrikas nepasako. Pasiskolinimas įvykęs jau labai senais laikais.

c. Kad esama sąryšio tarp estų bei suomių tradicijų ir Eddos, neabejoja ir Fr. v. d. Leyen, tačiau jis prieina kaip tik priešingų išvadų: ne Edda yra liaudies

tradicijų šaltinis, bet liaudies tradicijos yra davusios pamatą šioms Eddos giesmėms. Eddos giesmių pagrindas – ten pat Šiaurėj jau prieš Eddą egzistavusios liaudies pasakos, panašios į FL 1. Autorius tvirtina, kad galbūt jau bronzos gadynėj (ca. 1500–1500 pr. Kr.) ir tikrai pirmaisiais amžiais po Kristaus, prasidėjo germanų įtaka rytų tautoms, kuri truko visą viduramžį. Ji ėjo į rytus ir į šiaurės rytus, siekė lapius, suomius, estus, galbūt, net ir lietuvius[1]. Kartu su ja keliavo ir religinės pažiūros, papročiai, mitai ir dievai, vieni sumišo su savaisiais, kiti ištisus amžius liko mažai pasikeitę. Todėl mes randame rytinių tautų literatūroje pasakas ir mitus, kurie yra senesni, negu Eddos. Nuostabiausi jų rodo sąryšio kaip tik su griausmo dievu Thoru ir jam panašiomis dievybėmis, duodami mūsų žinojimui naujus ir geresnius pagrindus (Leyen, 1909, p. 164). Estai gavo daug šiaurės germanų religinių pažiūrų per **švedus**. Šalia germaniškų elfų ir velnių (Hauskobolden) randame čia ir seną mitą apie Thorą, daug primityviškesniame pavidale, kaip Eddoje. Tik jie čia esą sumišę su jaunesniais, greičiausiai vėliau atkeliavusiais motyvais (Leyen, 1909, p. 166).

d. Dabar pažiūrėkime, kaip šią problemą bando išspręsti *Kaarle Krohnas* (1922, p. 202–207; 1931, p. 122–128). Jis pripažįsta, jog yra sąryšio tarp FL, FF ir FE variantų: „Die lappischen, finnischen und estnischen Varianten vertreten drei durch die Skandinavier vermittelte Fassungen, die mit der in Hamersheimt zur Rekonstruktion der skandinavischen Grundform vergleichen verden kann" (1931, p. 124). Tarnu pasivertusio Pikne pakvietimas į vestuves galima esą palyginti su nuotakos rūbais persirėdžiusiu Thoru. Taip pat ir čia, kaip Thrymsqvidoje, sukelia įtarimo svečio (nuotakos arba berniuko) **akys** (FE 13, 16). Kad pasivertimas tarnu yra primityvesnė forma, negu persirėdymas nuotaka, rodo FL 1. Jėgų bandymas žvejojant (FF variantai) primenąs ne tik Hymisqvidą, bet ir Gylfagining. Thoro kelionę pas milžiną Hymir[2]. Tačiau *Krohnas* mano: „Die entsprechenden Züge sind jedoch derart, dass sie auch unabhängig voneinander am verschiedenen Orten entstanden sein können" (1931, p. 125).

Iš viso *K. Krohno* nagrinėjimo susidaro toks įspūdis: **motyvas apie pavogtą griausmo įrankį savo primityviame pavidale nėra buvęs skandinaviškas dievų mitas, bet krikščioniška, bendra visai Europai, legenda**[3]. Jeigu ši legenda apsiribotų tik suomių ir estų variantais, tada esą dar galima būtų kalbėti apie skandinavų mito įtaką. Tačiau ji sutinkama ir ten, kur skandinavų įtaka tikrai nesiekia. Čia Krohnas cituoja variantus S 3, RR 1 ir dar vieną padavimą iš arabų istorinio veikalo ca. 1295–1363 m.:

> Žmogėdrai turi būti atiduota mergaitė. Herojus apsirengia nuotakos rūbais ir važiuoja pas jį. Žmogėdra nustemba matydamas, su kokia jėga nuotaka iššoka iš ratų. Dar daugiau nusigąsta, kai, įėjęs į jos palapinę, pamato žaibuojančias jaunosios akis. Traukiasi atgal, atneša aukso ir sidabro jaunajai nuraminti, bet herojus numeta moteriškus rūbus ir užmuša žmogėdrą.

1 Plg. šią A. R. Niemio nuomonę: „Den Grund für die reiche Fülle an finnischen und die Armut an litauischen Zaubersprüchen sieht Niemi darin, das die Entwicklung der finnischen Zauberdichtung unter dem kräftigen germanischen Einfluss vor sich ging, dem die gemeinfinnischen Stämme um Christi Geburt unterworfen waren; **die Litauer standen zu der in Frage kommenden Zeit nicht annähernd unter gleich mächtigem germanischen Einfluss**". Iš K. Krohn, *Magische Ursprungsrunen der Finnen*, in *FFC 52*, Helsinki, 1924, p. 293.

2 Thoras, pasivertęs jaunu Drengr, siūlosi žvejojančiam milžinui padėti irkluoti. Milžinas maža tesitiki iš mažo vaiko, tačiau veikiai mato, jog tas tvirtai irkluoja ir toliau nuplaukia, negu milžinas norėtų.

3 „Als Grundlage für den Mythus vom Hammersholen Thors hat sichtlich eine allgemeineuropäische Legende gedient" (1931, p. 128, plg. 1926, p. 155).

Dėl šio padavimo *Krohnas* pastebi, kad nors Thoro mitas ir yra senesnis, tačiau jų gimininguma sunku būtų kitaip išaiškinti, kaip tik prileidžiant bendrą viduramžišką tradiciją. – Krohnas nepastebėjo, jog šį tą panašaus randame ir rumunuose:

Bakala, „der Eulenspiegel der Wallachen", sutinka ąžuolyne vestuvininkus, kurie jį kviečia į vestuves. Bakala dėkoja, tačiau negalįs – kalnuose priaugę tiek kiaušinių, kad visą maišą prisirinkęs. Vestuvininkai nueina žiūrėti stebuklo. Atvažiuoja kitas vežimas su verkiančia nuotaka – ji mylinti kitą. Bakala apsimaino su ja rūbais, mergaitė pabėga. Puotos metu vestuvininkai pastebi, kad buvusi taip nusiminusi nuotaka traukia stiklą po stiklo. Einant gulti, žmona išsiprašo dar 5 minutes pasimelsti. Jai užriša ant kojos kaspiną ir išleidžia į kitą kambarį. Bakala ten randa vyriškus rūbus, persirengia, prie kaspino pririša kieme rastą ožį ir pasprunka. *ZFM*, III, (1855), p. 108.

Tačiau šios anekdotų pobūdžio tradicijos teturi tik tiek panašumo su mt. 3452A, jog čia eina reikalas apie moterimi persirengusį gudruolį vyrą. Žaibuojančios akys ir tariamosios nuotaikos alaus pamėgimas, bendri Thrymsqvidai ir šiems pasakojimams bruožai, yra tokie paprasti vyriškumo požymiai, jog galėjo būti nepriklausomai „išrasti".

Dar daugiau panašių reminiscencijų *Krohnas* būtų galėjęs įžiūrėti jo nepastebėtose slavų legendose S 1 ir 4, be to, dar RR 2. Tačiau arčiau prisižiūrėjęs visoms šioms slavų ir jų įtakos paliestoms kitų tautų legendoms, palyginę jas su šiaurės dievų mitu, matome, jog skirtumas yra labai didelis. Bendra tėra tik pati idėja – dualistinės jėgos kovoja dėl magišką jėgą turinčio objekto. Ir kaip tik čia tinka Krohno žodžiai, kad „die entsprechende Züge sind jedoch derart, dass sie auch unabhängig voneinander an verschiedenen Orten entstanden sein können".

e. Nuodugniai išnagrinėjęs estų variantus, *Loorits* susilaiko nuo toliau siekiančių išvadų. Tačiau jis labai abejoja, kad tai būtų krikščioniška legenda, lygiai taip pat ji galinti būti ir stabmeldiškos kilmės.

f. Neseniai visą šią problemą iš naujo pajudino *Jan de Vries* savo veikale *The Problem of Loki* (1933), ypač skyriuje V: „Loki, the servant of the thundergod" (p. 99-124). Pirmiausia jis kritikuoja *Olriko* teoriją: mes negalime rekonstruoti tokio skandinaviško mito, kur Thoras atgauna savo ginklą (kūjį) **parsisamdydamas už berną** ginklą pavogusiam milžinui (p. 114). Didžiąją estų variantų dalį esą galima kildinti tik iš rusų šaltinių, nors panaši pasaka rusuose ir nėra rasta. Žinoma, estai rusišką motyvo redakciją kiek pakeitę, tačiau be rusiškų tradicijų šis motyvas estuose esąs visai neįmanomas. Jeigu ir būtų buvęs savarankiškas „mitas" apie griausmo įrankio vagystę, tai jis turėjęs būti labai paprastos struktūros ir į savo dabartinę formą išsivystęs tik Elijo legendai veikiant. Išvada: „At any rate the famous Esthonian 'myth' of the theft of the thunder-instrument is in its present form originally a Christian legend and there is no connection whatever with any viking-tradition" (p. 111). Todėl šis estų motyvas nieko neduodąs šiaurės mitologijos tyrinėjimams – savo originalia forma jis kad ir turįs šiek tiek panašumo į Eddą, tačiau tikrenybėj rodąs net visiškai skirtingą griausmo dievo supratimą (ib., 123).

De Vries neranda jokio ir suomių variantų giminingumo su skandinavais: „For the study of Old-Norse mythology about the thundergod and his servant the Finnish tale seems to me of no value, indeed of less value than the Esthonian tradition" (p. 115). Jo nuomone, literatūrinė Edda galėjusi veikti liaudies tradicijas (antitezė *v. d. Leyenui*). Tiesa, liaudies tradicijos rodo paprastesnes ir primityvesnes pažiūras, negu Edda, tačiau šį reiškinį jis taip aiškina, jog liaudis, paėmusi literatūrinį produktą, jį transformuojanti į paprastesnes formas (p. 118).

Laikantis *Wesselskio* teorijos, jog pirmasai liaudies pasakų šaltinis yra literatūriniai kūriniai, viskas labai lengvai išsispręstų.

Taip ir klajoja folklorininkai tarsi kokiame užburtame rate. Tačiau taip radikaliai, kaip *J. de Vries*, nė vienas dar nebuvo šios problemos sprendęs.

Darydami visų šių teorijų sintezę, pirmiausia atkreipkime dėmesį į geografinį variantų pasiskirstymą. Tokiu atsitikimu galima daryti tolesnes išvadas tik tada, jei kalbama sritis yra gerai ištirta. Kaip tik tokią dalykų būklę turime Suomijoje ir Estijoje – čia buvo planingai visame krašte rinktos liaudies tradicijos ir jų surinkta labai daug. Todėl jei kurioj provincijoje randama daugiau kurio nors motyvo variantų arba visai nerandama, negalima tatai aiškinti pripuolamumu.

a. Visi suomių A grupės variantai (1–3) randami vienoje vidurinėje Pohjanmaa (l) provincijoje (žr. žemėlapį II, p. 273). Šiai grupei ypač būdingas yra jėgų bandymas irkluojant, gyvai primenąs Eddą. Nepamirškime, jog ši provincija yra sausumos kelias tarp Skandinavijos ir Suomijos, ir jau iš seno buvo apgyventa.

b. Šiaurės Häme (e) ir Šiaurės Savo (g) provincijas galime traktuoti kaip pereinamąją sritį. Ji buvo vėlai ir retai apgyventa. Čia susidarė B grupė (4–5). Išrauta pušis blogai derinasi su visu veiksmu, tai tarsi nevykęs erzacas, pamiršus pirminį irklavimo epizodą.

c. Kita gausi variantais sritis yra Šiaurės Karjala (j). Var. 7 yra A ir B grupių mišinys. Čia galėjo susitikti ir susijungti skirtingais keliais keliavę (iš 1 per g ir e) abiejų grupių variantai. Galop tos pat provincijos (j) var. 8, 9 ir Rytų Karjalos (i) var. 10 sudaro grupę C. Ji yra savo pagrindiniais bruožais labiausiai artima estų variantams (Dievas nepažintas patenka į velnio namus ir išvilioja griausmo įrankį; plg. FE 7, 11, 13, 16).

d. Nei Pietų Suomijoje, nei Šiaurės Estijoje nerandame neabejojamai autentiškų variantų. Vadinas, motyvas keliavo ne per Suomių įlanką, bet sausuma[4]. Ir štai jis išsineria Pietryčių Estijoj, netoli Rusų sienos.

Taigi, visiškai leistina yra hipotezė, jog **suomių variantai iš Šiaurės ir Rytų Karjalos sausuma atkeliavo į Pietryčių Estiją**. Keliaujant per rusų žemes arba ir vėliau estams turint santykių su rusais, įsibrovė slaviškos Elijo legendos epizodai. Juk nepripuolamas reiškinys, jei **dabar** rusuose nerandame nė vienos liaudies pasakos, kuri atitiktų estų variantus. Elijas neslaviškoms tautoms yra vėlyvesnis skolinys. Nuo šios slavų įtakos estų variantai greit išsivadavo, pvz., var. 7 iš Saaremaa jo jau nebežino. Atrodo, jog gryniausią estų liaudies tradiciją atstovauja pirmiausia var. 10, toliau 9 ir galop 13. Jie visi nežino nei Elijo, nei utėlės epizodų. Tad labai galimas dalykas, jog rusų įtaka palietė ne visus, bet tik dalį estų-rusų pasienio variantų, ir ne kelionės iš Suomijos metu, bet vėliau. Žinoma, galėjo Elijo epizodai minimuose variantuose būti pamiršti, bet tai tik rodytų, jog jie nesudaro motyvo **esmės**, kaip mano *J. de Vries*, bet yra tik pripuolamas dalykas.

Galbūt kai ką pasakys ir vienintelis latvių variantas, atsibastęs net netoli Lietuvos sienos. Čia nuskriaustasis yra pats Dievas (Dievas ir Perkūnas, kaip suomių, taip latvių ir lietuvių, dažnai yra painiojami), o ne kokia jo valdžioje esanti žemesnė dievystė (Elijas), jis pats be pagalbininkų leidžiasi ieškoti savo turto, bet – jis parsisamdo žmogui už piemenį, panašiai kaip piemuo – Elijas. Taigi, latvių variantas turi panašumo su FE 16, greičiausiai iš ten yra atkeliavęs, Elijo epizodai yra žymiai nublukę, tačiau likę visi būdingieji požymiai, kurie jį

[4] Kad runos (dainos) iš Suomijos į Estiją ir atvirkščiai keliavo irgi **sausuma**, t.y. Suomių įlankos pakraščiais, jau aiškiai įrodyta (žr. Krohn, 1926, p. 132, 138).

neabejojamai sieja su FF ir FE šios rūšies variantais: instrumentas pavagiamas miegant, jį velnias turi 7 metus, bet nemoka vartoti, žemė džiūsta, Dievas pasiverčia berniuku, nepažintas atkeliauna pas velnią ir, gavęs į rankas savo instrumentą, išvaiko velnius.

Variantų analizės pakankamai aiškiai parodė, jog: 1. suomių variantai yra primityvesni už estų ir 2. tarp jų Eddos esama sąryšio, kad ir netiesioginio – jie gali remtis **trečiu bendru** šaltiniu. Šis šaltinis turėjo būti artimesnis suomių norminei formai, kaip Thrymsqvidai. Eddos autoriai kalbamam motyvui suteikė labai vykusį literatūrinį pavidalą ir sukūrė gražiausią Eddos giesmę. Tačiau jos pagrinde glūdi **Skandinavijos liaudies tradicija, pasiekusi Suomiją, o per ją Estiją, gal ir Latviją.**

E. Mogk savo studijose įrodinėja, kad Eddos autoriai, imdami medžiagą iš liaudies tradicijų ir senų rašto šaltinių, ją visai laisvai literatūrino ir perdirbdavo. Todėl į Eddą jokiu būdu negalima žiūrėti kaip į autentišką germanų mitologijos šaltinį[5].

Vadinas: **pradinės formos, kuria remiasi Eddos Thrymsqvida, lapių ir suomių, toliau estų ir latvių pasakos apie pavogtą griausmo instrumentą, tenka ieškoti senosios Skandinavijos liaudies tradicijoje.** Bandant tiksliau nustatyti šios senos liaudies tradicijos protėvynę, daugiausia galimumo tenka Norvegijai – ten IX a. buvo sukurta ir Thrymsqvida.

Be suminėtųjų, kitose tautose šis motyvas nerandamas. Šiokių tokių atgarsių lietuviuose rodytų pradžioje duoti pasakojimai (Liet. 1–7) ir kai kurie liaudies tikėjimai (žr. *TD*, III, Nr. 84–86, p. 154), tačiau jų liaudiškumas yra abejotinas.

Motyvo kilmės laikui nustatyti turime aiškią tik vėliausią ribą arba terminus ad quem – IX a. pusė (Thrymsqvida). Tačiau liaudies tradicija, kuria ji remiasi, turi būti žymiai senesnė.

Norint įžvelgti šiame motyve bendrai žinomą krikščioniškosios Europos legendą, trūksta visų rimtesnių davinių. Jei tokia legenda ir būtų buvusi, tai ji vargu ar būtų galėjusi turėti įtakos Thrymsqvidai – ten ir prie geriausių norų negalima įžvelgti jokių krikščioniškos pasaulėžiūros bruožų, pagaliau jos kūrimo metu (IX a. pusėj) krikščionystė Norvegijos dar nebuvo pasiekusi – tai įvyko apie 1000 metus.

Slavų Dievo ir šėtono legendos tiesioginio sąryšio su Šiaurės Europos liaudies tradicijomis neturi. Tačiau galimas yra daiktas, jog abu ciklu remiasi bendru, gal net indoeuropiečių protautės laikus siekiančiu, tikėjimu apie dviejų negamtiškų būtybių rungtyniavimą ir kovą.

IV. PERKŪNAS MEDŽIOJA VELNIĄ (Mt. 3452)

LIETUVIAI (Liet.)

1: Kr. (Plateliai; 1935). – Vieno ūkininko žemėj, netoli jo namų, buvo labai didelis akmuo, ant kurio, perkūnijai užeinant ir griaunant, pasirodydavo juodas katinas, kuris šokinėdavo ir vaipydavosi prieš Perkūną – biesas buvo katinu pasivertęs. Perkūnas bieso nekenčia, bet jo niekaip negalėdavo nugalėti, užmušti. Perkūnas vis spardęs (trenkęs) į tą besivaipantį katiną ant akmens, o juodojo

[5] E. Mogk, *Novellistische Darstellung mythologischer Stoffe Snorris und seiner Schule*, in *FFC*, 51, 1923; *Zur Bewertung der Snorra-Edda als religionsgeschichtliche und mythologische Quelle des nordgermanischen Heidentums*, Leipzig, 1932. Plg. Kaiser, *Edda*, in *HDM*, I, 428tt.

katino, to bieso, niekaip negalėjęs užmušti. Ūkininkas nutaręs, kad reikia tą juodąjį katiną nunovyti. O buvo girdėjęs, kad sidabrine kulka ir patį biesą galima esą nušauti. Perkūnijai bildant, kai juodasis katinas pasirodė ant akmens ir pradėjo prieš Perkūną vaipytis, ūkininkas, prislinkęs palei dirvos ežią, kad jo katinas nepamatytų, ir jį nušovęs, o juodasis katinas galvatrūkiais nušautas nuo akmens nugriuvęs. Tuo pat laiku Perkūnas trenkęs į tą akmens vietą, kur katinas tupėjo. Po to Perkūnas (ugningo milžino, lyg stulpo, pavidale, ugnies rūbais, abiejose rankose laikydamas po dvi dideles ilgas strėlas) pasirodė medžiotojui ir, jas rodydamas, sakė: „Šitokių vylyčių daug išlaidžiau, bet nieko biesui negalėjau padaryti. Ačiū tau, kad tu man padėjai išsivaduoti iš to vargo". Perkūnas labai bieso nekenčia, vargsta su juo, nes biesas, matyt, yra galingesnis už Perkūną. Bet ir Perkūnas turįs galybę žmogum ar kuo kitu pasiversti. (Iš A. Urbono Užpelkių k. užr. J. Mickevičius.) LTA 758(2).

2: Kr. (Plateliai; 1935). – Kitą kartą Perkūnui bildant ant didelių akmenų, netoli vienos sodybos, šokinėdavęs, vaipydavęsis juodas kačiukas. Perkūnas į tą kačiuką spardęs, bet jokiu būdu negalėjęs į jį pataikyti, nes šisai suskubdavęs pašokti po akmens apačia. Vienas medžiotojas užsitaisęs šautuvą sidabriniu pinigu ir iš nejusčių pritykinęs, nušovęs tą kačiuką. Perkūnas sapne atėjęs ir padėkojęs medžiotojui už velnio nušovimą, nes velnias buvęs juodu kačiuku pasivertęs. (Iš I. Budrio Uogučių k. užr. J. Mickevičius.) LTA 758(73).

3: Šl. – Vieną kartą labai lijęˌ griaustinis griovęs, žaibai pliekę. Medinčius, per girią eidamas, palindęs po kokiu dideliu medžiu ir stovįs. Kaip tiktai žaibai supliekią, griaustinis nugriaunąs, tuoj šis ir išgirstąs, kad kažin kas mėgdąsis: „Ve, ve, ve". Toliau žmogus žiūrįs, kad ten medyje buvus drevė, tai katinas, iš tos drevės iškišdamas galvą laukan, po kožno nugriovimo ir mėgdąsis. Tas medinčius užsiprovijęs savo muškietą su sidabru, o katinas tuom tarpu išlindęs iš drevės mėgdytis; šis kaip šovęs, tas tik suteškėjęs. Tuoj griaustiniui apsistojus, oras išsiblaivė ir medinčius einąs namon. Beeidamas sutikęs tokį senuką, tas jam ir sakąs: „Tai dėku, kad tu tą mano neprietelių nušovei; aš jį atsivariau iš trečios karalystos, o vis negalėjau prisitaikyt užmušti. Tai dabar še aš tau duosiu tris kalipkas (kulkas), tai su tuom, kad ir kažin kas būtų stipriausias, didžiausias, pasidėk ant savo delno, papūsk – ir tuoj to nebeliks". Tai tas medinčius taip išmėginęs: buvęs labai didelis ąžuolas, tai šis, pasidėjęs ant delno vieną kalipką, papūtęs – ir medis išėjęs į mažiausias plastokas – sudraskytas tapęs. O tiedvi kalipki jis pasidėjęs kažin kur kokioj bažnyčioj dėl apsigynimo. (Nuo Mat. Slančiaus, mirusio 1875 m.) Bas., *LP*, I, 27, Nr. 25.

4: Šl. (Linkuva; 1887). – Vienas medžiotojas išėjo miškan medžioti. Vaikščiojo vaikščiojo ir paklydo. Staiga pakilo audra su perkūnija. Medžiotojas pasislėpė po egle. Ir čia pastebėjo, kad, vos Perkūnui trenkus, iš medžio drevės išlenda velniukas ir rėkia ožio balsu, mėgdžioja. Medžiotojas užtaisė savo šautuvą škaplieriais. Kai tik Perkūnas trenkė, tas velniukas tuoj išlindo ir rėkia ožio balsu. Iššovė į jį. Iš medžio drevės iškrito dublės. Perkūnas trenkė į tuos vidurius (dubles). Nustojo lijęˌ Medžiotojas rado kelią ir ėjo namo. Kely sutiko juodą žmogų, kuris jam pasakė: „Labai esu tau dėkingas, 15 metų persekiojau velniuką ir negalėjau jo užmušti, tu man pagelbėjai jį nudėti. Duosiu tau ragą šatrų ir ragą parako – nereikės jų niekados pirkti." (Papasakojo medžiotojas Stanislovas Mostovskis iš Barisų k.) Dow-Sylw., II, p. 62–63.

5: Rs. (Kelmė; 1935). – Kartą buvo didelė audra. Tuo tarpu medžiojo girioje medžiotojas ir nieko negalėjo nušauti. Tik štai žiūri – sėdi velnias ant akmens ir rodo Perkūnui liežuvį. Medžiotojas labai supyko ir nušovė tą velnią. Nuo to laiko

jam medžioklėje labai pradėjo sektis. Paskum tapo labai turtingas ir laimingai baigė gyvenimą, nes Perkūnas jam padėjo. (Iš B. Užmiškienės, 77 m. a., Pakražantės k. užr. L. Kaffemanaitė.) LTA 832(646).

6: Rs. (Tytuvėnai; 1935). – Sako, kartą ėjęs medžiotojas medžioti. Jis vaikščiojo visą dieną ir nė vieno zuikio nenušovė. Nuvargęs grįžta piktas į namus. Tuo tarpu pakilo smarki perkūnija. Jis eina ir pamato ant akmenų krūvos sėdintį velnią. Kai tik Perkūnas trenkia, velnias rodo Perkūnui liežuvį. Medžiotojas supyko ant velnio ir šovė į jį. Velnias sucypė ir krito negyvas žemėn. Medžiotojas eina tolyn ir pamato bėgant zuikį, bet labai toli, jis šauna, ir zuikis krenta žemėn. Tuo būdu Perkūnas atsimokėjo žmogui, kad jis galėjo pataikyti į kiekvieną gyvulį ir daiktą. Nuo to laiko jis buvo turtingas žmogus. (Iš O. Petraitienės, 75 m. a., Eižėnų k. užr. B. Urbelytė.) LTA 832(648).

7: Rs. (Šiluva; 1904). – Medžiotoją užklumpa didelė audra. Stovi po medžiu. Iš po kelmo išlenda juodas katinas ir kai sužaibuoja, tai jis kabar kabar ir šoka nagus pastatęs ant žaibų. Išėmė škaplierius, papešė nuo jų pūkiukų. Šauna, katino vietoj nuodėgulis. Ateina didelis vyras, ant pečių šautuvas. „Į ką tu čia šovei?" – „Į katiną, ale potam radau vietoj katino nuodėgulį". – „Tai dėkui tau, kad tu jį nušovei, aš 3 metai kaip jį šaudau ir negaliu nušauti. Ką tu bešaudamas jį supustijai paraką, aš tau atiduosiu". Ir padavė žiupsnį parako. Duodamas persergėjo, kad daugiau nedėtų kaip tik vieną grūdelį. „Tai tu užteksi visą amžių ir ką tik šausi, tai nušausi, bet jei dėsi daugiau, tai tu nedaturėsi nuo balso." Pasiėmė nuodėgulį ir nuėjo. – Taip jis šaudė ilgus metus. Kai įpylė daugiau, tiek kaip paprastai priemušiui, tai pats nuo balso pavirto ir negyvas. Pabudęs pamatė tą patį didįjį žmogų jį bejudinant. „O ką, ar aš tau nesakiau?! Gerai, kad aš čia pat buvau, tai tave atgaivinau, o kad būčiau toliau buvęs, tai tu būtum daugiau nešaudęs. Duok šen tą paraką, kur aš tau daviau!" Potam dažinojo, kad tai buvo Perkūnas. LMD I 144(34).

8: Rs. (Lyduvėnai; 1932). – Strielčius išėjo palevoti į mišką. Užėjo audra. Tai jis pelkutėje sustojo po egle ir laukia, kol nustos lytus. Netoli jo buvo didelis akmuo. Ant to akmens tupėjo juodas katinas. Kai pradėjo Perkūnas trankyti, tai kai tik trenkia, tai tas katinas lenda po akmeniu. Kai tik po trenkimo, tai tas juodas katinas vėl iššoka ant to akmens. Medžiotojas suprato, kad ten gali būti velnias. Jis buvo girdėjęs, kad su švinu nenušausi. Tai jis sulenkė sidabrinį guziką ir šovė į tą juodą katiną. Kai šovė, tai ir pataikė, iš to katino pasiliejo juoda smala. Po audros medžiotojas eina toliau. Sutinka kitą medžiotoją. Anas turi puikų šautuvą, kalbina šį: „Mainykim!" Medžiotojas nesutinka, nes jo buvo toks prastas šautuvėlis, o ano puikus. Tada anas siūlo jam ragiuką parako: kai norės šauti, tai reikės įdėti tik du grūdeliu, visuomet pataikys, kai tik šaus. Puikusis medžiotojas ir jo seno parako nepriėmė, atgal jam grąžino. Atsisveikindamas sako: „Tai už to katino nušovimą, aš jį trankiau 300 metų ir negalėjau numušti". Tam medžiotojui to parako pakako visą gyvenimą. Taip jis ir praturtėjo. (Iš Abromaičio užr. J. Dovydaitis.) LTA 462(243).

9: Rs. (Šimkaičiai; 1935). – Kartą medinčius išėjo medžioti. Jį užpuolė lietus su perkūnija. Jis pasilindo po medžiu. Kai tik žaibai sužaibuoja, tai iš gluosnio, kuris buvo prieš jį, velnias iškiša liežuvį ir mėgdžiojasi: „A-be-be-be, a-be-be-be". Strielčius turėjo dvi sidabrines grivenas. Užsiprovijo šautuvą, ir kai tik velnias iškišo liežuvį, jis šovė, ir iš velnio pavirto smalos kupeta. Tuomet atėjo senelis, apsikabinėjęs kulkomis, ragučiais, nagučiais, ir tarė: „Dėkui tau, aš tą bjaurybę jau kelinti metai medžioju, o sumedžioti nepavykdavo. Še tau už patarnavimą šį parako ragelį: tu šaudysi, ir užteks tau visam tavo gyvenimui – bet žiūrėk,

nemieruok. Bet kai aš eisiu medžioti, tu eik man padėti; kai tu eisi – aš tau". Tai pasakęs pranyko. Kai tik medinčius išeidavęs medžioti, tai Perkūns griausdavęs, nors būt ir graži diena, o kai Perkūns eidavo – tai ir medinčius kartu. Pagaliau jam įkyrėjo ta draugystė. Jis pamieravo ragelį ir paraką greitai iššaudęs. (Iš J. Stašaičio Patolupio k.) LTA 832(645).

10: Tg. (Eržvilkas; 1887). – Vienas jaunas kaimietis išėjo miškan medžioti, ir staiga jį užklupo audra su lietum. Pasislėpė jis po egle. Taip daužėsi perkūnija visai arti jo, kad atrodė – nebėra kur dėtis. Staiga jis pastebėjo, kad iš po griuvėsių išlindo ožiukas ir rodo Perkūnui liežuvį. Supratęs, kad tai ne ožiukas, bet velnias, išėmė iš šautuvo šratus, įdėjo dvi grivini (20 kapeikų) ir nudėjo tą ožiuką. Kai priėjo pažiūrėti, ar gera bus jo oda, tai rado tik gorčių smalos. Ateina Perkūnas žydriais rūbais, žaliu diržu susijuosęs, su barsiuko terba ir dvivamzdžiu šautuvu, ir sako: „Labai dėkoju, septynis metus šaudžiau ir negalėjau jo nudėti. Kuo galėčiau atsimokėti už tokį patarnavimą?" Ir davė tam kaimiečiui parako ryšulėlį: „Kai šaudysi šiuo paraku, tedėk pusantro grūdelio. Jei atsitiktų kitą kartą – nemušk ožiuko!" (Iš Juozo Sasnauskio Vadžgirių k.) Dow-Sylw., I, p. 203–204.

11: Vk. (Bartininkai). – Vienas žmogus rankiojo girioj malkas – sausų šakų. Tuo tarpu dangus pradėjo niauktis ir debesys, vėjo nešami, padangėmis braukti. Žmogelis, prisirinkęs pundelį malkų, norėjo jau namo grįžti, ale dirstels į užpakalį, žiūri – dailus švariai apsirengęs vokietukas po kelmus slankioja ir dairosi, kur būtų jam smagiau pasikavoti. Neužilgo žmogelis mato: ateina su muškieta ant peties rudabarzdis vyras medžiodamas. Vokietukas, pamatęs medinčių, tik šmikšt ir pasislėpė į išpuvusį viduryje medį, kuriame iš viršaus buvo tik skylutė nuo išpuolusios šakos. Bet velniūkštį medinčius jau buvo užžvelgęs. Jis pasišaukė tą žmogų ir sako: „Visą dieną sekioju paskui šitą bjaurybę ir negaliu jo nutverti; aš tau duosiu kažin ką, tik tu užkalk šitą skylutę su atbulu vagiu!" Žmogus išpildė, ką medinčius buvo įsakęs, ir tas išnyko iš akių. Po valandėlei žmogus girdi – tik nuterškė, nudardėjo trinkt, trinkt! – ir medis į smulkius šipulėlius išlakstė, tik smala pasiliejo. Bas., *FM*, p. 10–11.

12: Vk. (Bartininkai). – Vienas medinčius, eidamas paupėle, pamatė Bukį (velnią) vandeny besimaudantį. Atsiminė jis turįs sidabrinį guziką savo mandieroj, nes tik sidabru galima velnią užšauti. Tuojau jis tą guziką išpjovė, sulenkė biskį, kad lįstų į muškietą, įdėjo ir kaip plimpters – Bukutis dingte dingo, net smala išsiliejo. Eina sau tas medinčius tolyn, susitinka su kitu dailum augalotu vyru, ruda barzda, taipogi medinčium. „Ačiū tau labai žemai, – sako rudbarzdis, o tai buvo Perkūnas, – kad tu man tą velniapalaikį užšovei. Aš jau devinti metai jį vaikau ir negalėjau sugriebti". Perkūnas davė tam žmogui kulkų, šratų ir parako. Tas žmogus paskum šaudė šaudė ir niekad nebaigė. Bas., *FM*, p. 11.

13: Vk. (Bartininkai). – Vieną sykį žmogus medžiodamas laukuose pamatė, kad iš po akmens išlenda vokietukas ir linkčiodamas subinę rodo prieš debesį, kurs baisiai griovė ir žaibavo. Medinčiui tuojaus puolė negera mislis į galvą, kad čion ne žmogysta, ale būtinai pikta dvasia. Jis su savimi turėjęs sidabrinį guziką, su kuriuo, muškietą užprovijęs, kaip pikšters į pačią vokietpalaikio subinę – tik smala teškėdama pasiliejo. Paėjęs dar artyn prie to akmens, žiūri, kur būtų dingęs velniukas, ir susyk pamatė ateinantį kitą medinčių, apsivilkusį su žalia mandiera, ant galvos su raudona kepuraite. Priėjęs sako: „Brolau, ko ieškai?" – „Čion mačiau nė šiokią, nė tokią žmogystą, kuri mečidamasi prieš debesį subinę rodė; mislydamas, kad ledakasis, nušoviau jį, bet nežinau, kur dingo". – „Ačiū tau už tai labai gražiai, kad tu nušovei mano priešininką. Aš jau jį vaikausi septinti metai, o niekaip negalėjau pagauti. Duok gi man savo muškietą, aš tau ją užprovysiu už taip didelę

geradėjystę, kad tau dar geriau sektųsi; ale į vidų muškietos nežiūrėk, ką aš įdėsiu". Pasakęs atsisveikino, ir Perkūnas nuėjo savo keliu. Tam žmogui dabartės baisiai sekėsi medžioti. Jam muškietą nereikėjo nė provyt. Būdavo, į ką užsimanys šauti, tas sukrisdavo ant žemės. Taip dar per ilgą laiką nusibodę jam nepažiūrėjus į muškietą; pažiūrės į vidų – randa tik žiupsnį suodžių. Ale potam ir medžioklė jam jau kiaurai nesisekė. Bas., *FM*, p. 11–12 = *LP*, I, 27, Nr. 24.

14: Vk. (Bartininkai). – Sykį Budavonės girios sargas su muškieta išėjęs į kraštą girios nuo Vaisbuniškių. Ale, sako, ateina debesys iš vakarų kampo. Jis, bežiūrėdamas į tą debesį, pamatė Vaisbuniškių lauke – iš po akmens išlenda toks mažas vokietukas ir tupi ant akmens. Tas debesys tuoj pakilo, ėmė griaut, žaibuot. Kai tik sugriauja – tas vokietukas po akmeniu, kai nustoja griovę – tas vėl ant akmens ir rodo subinę. Tas sargas turėjęs sidabrinę sagutę, jis ją sudaužė ant akmens, užtaisė muškietą, supylė tuos šmotukus sidabro. Kai vokietukas subinę ištempė prieš debesį, tai jis jam kaip rėžė, tai girdi, net smala akmuo apsiliejo. Eidamas toliau pagiriu žiūri – ateina toks senis. Sako tas senis: „Tai jau nušovei tą mano priešininką?" Sako: „Jau". – „Tai dėkui tau, kad tu jį nušovei; aš jį septynias mylias atsivijau, o nieko negalėjau padaryti. Už tai, kad tu man tokią geradėjystę padarei, aš tau duosiu parako – biskį įpilsi į muškietą, o ką pamislysi, tą nušausi; ale į žmogų niekad nemislyk šauti". Tas senukas nuėjo, o tam medinčiui kelis metus labai sekėsi šaudyi. O kaip kitą sykį prie baudžiavų, buvo Pagernevoj labai bjaurus akamonas, tie baudžiauninkai visi sudėjo jam po auksiną, kad jį, kaip jis atjos pas girią, nušautų. Taip sykį jis atjojo pas baudžiauninkus – jis pamierau šauti, bet ne jį nušovė, ale pats save. (Pilukaitienė iš Ožkabalių.) Bas., *LPY*, IV, 79–80, Nr. 85.

15: Vk. (Bartininkai). – Vilkaviškio pav., Gražiškių par., Vidgirių girioj buvo sargas. Ale sykį tas sargas, bevaikščiodamas po girią, išėjo į Graužinių kraštą, o iš vakarų pakilo debesys su griausmu. Ale jam bestovint susyk iš po akmens iššoko toks vokietukas ir šoka ant akmens. Ale tas sargas mislia: kas čia būtų, čia ne kitaip, kaip čia velnias šoka. Jis įsidėjo į muškietą sidabrinį pinigą, o pamieravęs kaip davė, tai tik smala ant akmens pasiliejo. Jis nuėjęs toliau į girią patiko tokį didelį vyrą su ruda barzda. Sako: „Tai dėkui tau, kad tu mano nevidoną užšovei, aš jį visą vasarą negalėjau iš po to akmens iškrapštyti. Už tą geradėjystę aš tau duosiu šruotų ir parako, kad tau užteks, iki tu gyvas būsi, ir tau joks šūvis nenueis tuščiom – tikėk manim, kaip aš Perkūns esu". Tas sargas to parako neišbaigė, pakol gyvas buvo, ir niekad tuščiom šūvis nenuėjo. (Viganauckas iš Ožkabalių.) Bas., *LPY*, IV, Nr. 86.

16: Vk. (Bartininkai). – Buvo toks gaspadorius, jis turėjo du sūnu: vienas buvo linkęs prie gaspadorystės, o antras turėjo baisų norą prie medžioklės, dėl to tėvas jam jo amato ir negynė. Nupirko jam tėvas gerą muškietą, jis vaikščioja ir gaudo laukinius žvėris ir paukščius. Ale sykį, jam bemedžiojant, pagiriais pradėjo kilti debesys ir ėmė griauti. Pakilo zuikis, jis jį pašovė, o tas zuikis ant trijų kojų į girią, o jis paskui tą zuikį. Tas zuikis jam ten kur užsislėpė. Jis to zuikio beieškodamas atėjo prie tokio didelio ąžuolo, pakelia galvą aukštyn, žiūri – tam ąžuole skylė, o iš tos skylės išlindęs šuniukas ir kraiposi: kai tik sužaibuoja, sugriauja, tas šuniukas šmakšt į tą skylę. Kai nustoja griauti, tai vėl iš tos skylės išlenda katė ir tamposi prieš debesį – kaip tik sugriauja, tai toj katė šmakšt į skylę. Kaip nustoja griausmas, tai vėl išlenda juodvarnis ir plezdena sparnais, kaip tik sugriauja, tas į skylę. Dabar jis žiūrėj žiūrėj, mislija: ką čia daryt? Jau jis mato, kad tai velnias mėčyjasi prieš debesį. O jau jis buvo girdėjęs, kad su sidabru galima velnią užšauti. Jis kišenėj turėjo sidabrinę timpą. Jis ėmė tuoj į burną, su dantimis

sulenkė, įsidėjo į muškietą ir laukia. Ale iš tos skylės išlindo katė. Jis pamieravęs kaip davė, tik smala pasiliejo. Nuėjo debesys, nusigiedrijo, jau jis eina iš girios. Patiko tokį senuką su muškieta. Sako tas senukas: „Dėkui tau, vaikeli, kad tu tą mano nevidoną užmušei. Aš jį vaikau jau kelintas metas, o vakar aš jį atsivijau net iš Prancūzijos į tą girią, ir vėl čia į to medžio skylę įlindo, ir nieko negalėjau su juom paveikti. Už tai aš tau, vaikeli, duosiu šitą muškietą, kad ką tu pamislysi, tai ir nušausi. O kad ir prieš tave stotų didžiausia galybė karališkų kareivių, tai ir vienu šūviu nukirsi visus". (Gavęs tokį ginklą, medžiotojas išėjo į pasaulį mandravoti. Vienoj karčiamoj sužinojo, jog svetimas karalius baigia nukariauti to krašto kunigaikštį. Jis žadėjo vienas priešą nugalėti. Tikrai, vienu savo šūviu išguldė visą priešo kariuomenę, paėmė nelaisvėn patį karalių, vedė kunigaikščio dukterį ir užvaldė abu kraštu.) Bas., *LPY*, IV, 80, Nr. 87.

17: Vk. (Bartininkai; 1903). – Kartą miško sargas, vaikščiodamas po Budavonės girią, priėjo smilčių kalnelį, vad. Lapkalniu. Pamatė, kaip velniukas išlenda iš lapės urvo, atsistojęs kraiposi, šoka ir vis kažin kam rodo pasturgalį. Pakilo debesys, pradėjo griausti. Kai trenkia, tai velniukas lenda į urvą, kai nustoja, jis išlenda iš kitos olos ir vėl tyčiojasi. Sargas jau buvo girdėjęs, jog velnią galima nušauti sidabru. Išėmė iš mašnos sidabrinę timpą, dantimi sulenkė ir įdėjo muškieton. Kai tik tas velniapalaikis išlindo iš urvo ir pradėjo tyčiotis, šovė ir tik smala pasiliejo. Nepoilgam sutinka aukštą barzdotą vyrą su muškieta. „Dėkui tau, prieteliau, kad tu užmušei tą bjaurybę, aš jau jį varinėjuosi 23 metai ir negalėjau užmušti, vakar net iš Prancūzijos jį atsivijau ir vėl buvo apsislėpęs šiame kalne. Už tai aš tau dovanosiu savo muškietą, kad tu galėsi šaudyti ir šaudyti, kol būsi gyvas ir užtaisyt niekad nereikės". Kai mirtinai susirgo, tai toji muškieta kažkur pradingo. LMD I 133(1).

18: Vk. (Bartininkai; 1905). – Senovėj, **kada da Perkūnas dievaičiu buvo**, tai tankiai pasirodydavo laike lietaus žmogaus pavidale. – Kartą medinčius vaikščiojo po girią, susyk užėjo debesys ir pradėjo lyti, griauti ir mušti Perkūnas. Jis po medžiu stovi ir žiūri, netoli jo stovi ąžuolas, o tame ąžuole buvo išpuvus skylė. Kaip griausmas praeina, tai iš tos skylės išlenda vokietukas su raudona kepuraite ir mėčiojasi prieš debesis, o kaip sugriauja, tai tas vokietukas į tą skylę. Jis turėjo prie savęs sidabrinį pinigą, tuoj dantimi sulenkė, kaip tik tas vokietukas išlindo, tai jis pamieravo gerai ir paleido. Taip iš to vokietuko tik smala pasiliejo. Tuoj nustojo griovę, žiūri jis atsistojęs į tą ąžuolą. Ateina žmogus su barzda. Sako: „Dėkui tau, žmogau, kad tu mano neprietelį užšovei, jau 7 metai kaip jis mane erzino. Aš tau už tai užprovysiu muškietą, tai galėsi šaudyti, iki tu gyvas būsi ir ką pamieruosi, tą nušausi". Ir taip buvo: šaudė iki gyvas ir nereikė užprovyti, ką tik pamierau, tą nušovė. O kada jis mirė, liko muškieta sūnui, ale jau jis turėjo užprovyt. LMD I 133(152).

19: PrL. – Avižius iš Pazuižių (Ragainės pav.) pasakojo. Senovės laikuose, nekuriam medžiotojui bemedžiojant, didi perkūnija užkilo, o jis pamatė prie didžio akmens mažą raudonai rėdytą vyrytį su žalia kepure, kursai Perkūnui trenkiant po tuom akmeniu pašoko ir po nusigarsėjimo vėl iš po akmens išlindęs prieš perkūndebesį besityčiodamas pasitursinęs subinę rodė, o vėl trenkiant jis vėl po akmeniu pašlumštelėjo, o griausmui nugarsėjus, vėl išlindęs perkūnijai subinę rodė. Taip vis besikaitant ir tam vyryčiui prieš perkūniją vis besityčiojant, medžiotojas įsipykinęs išsiėmė sidabrinį pinigą, tąjį suskaldęs ir į vamzdį įbėręs pučką užprovijęs ir, vyryčiui pasitursinus, ant to pamierijęs jį nušovė. Ir prie akmens nusiskubinęs, ant tos vietos, kur vyrytis perkūnijai tyčiavos, tiktai smalos klanelį rado. (Sakoma, tokiu būdu velniūkštis smala susišika, į smalą pavirsta.)

Apsidairęs pamatė dabar jisai nekurį senuką, jau prisiartinantį ir tariantį: „O tai tu jį veikiai nušovei." – „Na je, aš jį nušoviau", – atsakė medinčius. „Ale kam tu tai darei, – sakė senukas, – aš jį jau septynias mylias atsivijau, o jam nieko nedariau; daugiau taip nedaryk – į žmogų neturi šaut. Štai aš tau parako duosiu, nuo to tik porą grūdelių įdėjęs kožnąkart pataikysi, ale į žmogų, minau, nešauk." Tas senukas buvęs Perkūnas. Po to tas medžiotojas jau kelis metus didžiausioje laimingystėje su tuo paraku medžiojęs buvo. Kartą jis su nekuriuom žmogumi didiai susipykęs, su minėtuoju paraku pučką užprovijęs, ant jo pamierijęs padirgė, ale ne savo priešininką, bet save patį nusišovė". (V. K.) Bas., *LP*, II, 57, Nr. 7.

20: Mr. (1935). – Žmogus arė lauką. Pakilo su perkūnija debesys ir ateina tiesiog ant to žmogaus. Po kiek laiko atėjo toks vyras su strielčiaus drapanomis ir šautuvu. Jis tarė: „Padėk, Dieve!" Artojas atsakė: „Dėkui". Tada sako tas strielčius: „Ar tu man negalėtum padėti pagauti velnią? Aš esu Perkūnas. Aš jį jau septinti metai gaudau ir negaliu pagauti". Tada sako jam tas strielčius: „Jis atbėgs pas tave kaip kokių septynių metų vaikas. Tada tu atsisėsk ir paimk jį už kojų pirštų, tai jis negalės nuo tavęs pabėgti. Jis prašysis, kad tu jį priglaustum. Kai tas debesys ateis tiesiog ant tavęs, tai tu sakyk tam vaikui: tai dabar einame, aš tave priglausiu. Tu jį nusivesk į galą arimo ir pakišk po velėna. Tada aš jį užmušiu, nes jis yra velnias". Kai tik tas strielčius nuėjo, tuoj atbėgo tas vaikas ir prašosi, kad jį priglaustų. Artojas atsisėdo, pasiėmė už kojos pirštų, ir tas vaikas negalėjo pabėgti. Kai tas debesys jau atėjo virš galvos, tai artojas nusivedė tą vaiką ir pakišo po velėna. Kai tik sugrįžo į kitą galą varsnų, tuo tarpu tik susižaibavo ir trenkė į tą pačią vietą, kur buvo jis tą vaiką pakišęs. Tuoj po to atėjo tas pats strielčius ir sako: „Kad tu man padėjai jį pagauti, tai aš tave apdovanosiu". Nusivedė tą žmogų į kitą galą lauko, pakėlė akmenį ir liepė semti pinigus. „Tik, – sako, – daugiau tai jau nesemk, nes užteks čia ir tavo vaikams". Ir pranyko tas strielčius. (Užr. V. Baltrušaitis Degučių apyl.) LTA 828(378).

21: Mr. (Liudvinavas; 1935). – Kartą vienas medžiotojas griausmo metu stovėjo ties ežeru. Staiga Perkūnas pradėjo vis trenkti į vieną tą pačią vietą. Medžiotojas matė velniuką, kuris atsukęs užpakalį erzino Perkūną, o kai tas trenkdavo, jis pasinerdavo į vandenį, ir Perkūnas jo nenutrenkdavo. Tada medžiotojas, žinodamas, kad velnią nušauna tik sidabriniu guziku, įsidėjęs sidabrinį guziką nušovė velnią. Praėjus griausmui, ėjo jis namo ir sutiko kitą medžiotoją, kuris jam sako: „Dėkui, kad nušovei tą biaurybę, nes aš jį 7 metus gaudžiau. O dabar imk šį paraką, kai baigsis, vėl įdėjęs kito sumaišyk, tai parakas neišsibaigs, ir tu ką norėsi, galėsi nušaut". Tai taręs išnyko. Medžiotojas naudojosi gautu paraku, bet vieną sykį pabaigė ir nedapylė, todėl daugiau parako neturėjo, su kuriuo ką pamatydavo, galėdavo nušaut. (Iš K. Čekaičio, 80 m. a., Želsvos k. užr. V. Bieliauskas.) LTA 828(377).

22: Mr. (Kalvarija; 1935). – Kartą medžiojo medžiotojas po girią. Ir ištiko labai didelis lietus. Pamatė beeidamas ant nulaužto medžio juodą ožiuką, kuris šokinėjo nuo vieno kelmo ant kito, vis mekendamas. Kai jis taip striksi, tai Perkūnas į jį trenkia, bet nepataiko. Medžiotojas tai pamatęs atsiminė, kad tokį ožį negalima nušauti paprasta kulka, nes yra ožiu pasivertęs velniūkštis. Tuoj jis išsiėmė iš marškinių kaklo auksinį guziką ir, užtaisęs juo šautuvą, šovė į besikraipantį prieš Perkūną velnią. Ožys persivertė aukštielninkas žemėn. Medžiotojas nuėjo toliau savu keliu. Kai tik išėjo pamiškėn, susitiko žmogų lazda besiramsčiuojantį, į mišką einantį. Žmogus jam labai dėkavojo, kad jis tą biesą užmušė. „Buvau jau 12-ka metų su juo kovojęs, dabar gerai, žmogau, padarei, nes per tą dvylika metų daug žmonių išžudžiau. Duosiu tau parako, su kuriuo ką norėsi, tą ir nušausi. Ir

būsi labai geras medžiotojas". Davė jam pilną parako tabakierką, kurio mažiausios kruopelės užtekdavo, kad nušautų bet kokį gyvulį. Buvo jis geriausias medžiotojas, kuris ką tik norėjo, tą nušovė. (Iš J. Varnagirio, 60 m. a., Ivantiškių k. užr. P. Varnagiris.) LTA 828(380).

23: Mr. (Krosna; 1935). – Vienas vyras turėjo didelį patraukimą medžioti. Kartą jį bemedžiojantį girioje užklupo didelis lietus su perkūnija. Norėdamas pasislėpti nuo lietaus, ėjo į toliau stovinčią išpuvusiu viduriu eglę. Pakeliui sutiko nepažįstamą žmogų. Tas davė jam parako ragą ir prašė nušauti lapę, kuri tuo metu pro juodu prabėgus įlindo į supuvusią eglę. Medžiotojas užsitaisė šautuvą ir kai šovė, tai vietoj lapės liko tik smalos balukė. Nepažįstamasis padėkojo medžiotojui, atidavė likusį šūvio paraką, sakydamas, kad jis niekad nepasibaigsiąs. Tą lapę nepažįstamasai sakėsi gaudęs jau septynerius metus, bet ji vis ištrūkdavusi. Tas nepažįstamasis buvo Perkūnas. (J. Drūtys, 56 m. a., Liepynų k.) LTA 828(374).

24: Al. (Merkinė). – Katinas vuokse įlindęs buvo. Strielčius ėjo, ir (katinas) prašos, kad pakavot jį. Strielčius iš muškieto šovė, iš viršaus Perkūnas, užmušė ir ąžuolą sudegino. Wolt., etn., 11, Nr. 4.

25: Al. (Merkinė; 1937). – Buvo senas kytras ledokas ir jo niekaip negalėjo griaustinis užmušti. Ledokas vis slapstėsi drevėse ir iškišdavo liežuvį prieš debesį. Kai griaustinis Perkūnas trenkia, ledokas paskavoja drevėn, o kai tik nustoja graudėt, ledokas iškiša liežuvį iš drevės ir veblena – šidina iš griaustinio. Griaustinis nieko jam negali padaryti, niekaip negali pataikyti. Ten kokis medžiotojas pastebėjo ledoką veblenant, prisimušė šautuvą imperijolu (sidabriniu pinigu), ir kai ledokas iškišo liežuvį veblent prieš debesį, nutaikęs šovė ton vieton, kur ledoko būta, tik smala pasiliejo, o iš debesio pasigirdo balsas: „Dėkui tau, ba jau septinta karalystė, kaip aš jį gaudžiau". (Iš B. Ulčinsko, 62 m. a., Raitininkų k. užr. V. Ulčinskas.) LTA 1074(103).

26: Al. (Merkinė; 1937). – Vaikė vaikė griausmas vieną ledoką ir niekaip negalėjo jo nutrenkti. Visur ledokas kavojas – ir vandenin, ir kitur. Griausmas niekaip negalėjo jo žaibu nudėt, ba ledokas buvo labai kytras. Tik kai ledokas paskavojo drevėn ir iškišęs per duplią liežuvį vebleno prieš debesį, tai ten kokis medžiotojas prisimušė muškietą sidabriniu pinigu, kai ledokas iškišo liežuvį, ir nušovė tą ledoką. O iš debesio griausmas medžiotojui atsakė: „Jau devinta karalystė, kaip aš jį gaudau, dėkui, kad padėjai". (Iš M. Glaniausko, 79 m. a., Raitininkų k. užr. V. Ulčinskas.) LTA 1074(110).

27: Slonimas (Zaset sodžius). – Eigulys mato girioje besivalkiojantį velnią. Užeina audra. Išims ir savo čuikos (sidabrinį) guziką, užtaiso ir šauna. Jam atsako iš dangaus, kad būsiąs laimingas pas Dievą, jam būsią visa atleista už tai, kad jis (velnią) uždaužęs. „Nes aš (Dievas) jau 7 metus jį gaudau ir negalėjau uždaužti". *Mitt.*, IV, H. 20, p. 173.

28: Kn. (?). – Artojas pamatė po velėnomis besislepiantį velnią. Jis turėjo prie savęs karabiną, užtaisė sidabro kulka ir nušovė velnią. Pasirodė Perkūnas ir dovanojo jam aukso strielbą, sakydamas: „12 metų negalėjau užmušti to velnio, o tu jį užmušei". *ŽS*, 1894, p. 487–488.

29: Kn. (Seredžius). – Buvo kitąsyk taip sau medinčius. Jis vieną dieną išėjo medžioti ant zuikių. Diena buvo graži, saulėta, karšta, kad nors ir marškinius pasidėk. Jam besisukinant po krūmus, pradėjo iš vakarų lyg kad griauti; pradėjo vėjuks pūsti, debesys juodas, kad baisu pažiūrėti koks, užmauroja. Pradėjo lyt; žmogus pasistojo po ąžuolu, o nelabai toli iš priešais buvo didelis akmuo. Jam bežiūrint, iš kur ne iš kur ant akmens atsirado vokietuks ir šoka kazoką. Sužaibavo – šmakšt

po akmeniu pasilindo ir kiūto; griaustinis nugriovė, jis ir vėl ant akmens šoka kazoką. Taip vienąsyk, antrąsyk. Medinčius sumislyjo – tik čia negeruoju jis taip šokinėja, ar ne velnias tiktai, ir, išsiėmęs iš kišenės sidabrinį pinigą, įsidėjo į muškietą ir, kaip tik velniukas užšoko ant akmens, jis pacieliavojęs jam tik dzykt! ir iššovė. Velniūkštis keberėkšt! išvirto ir pasiliejo ing smalą. – Po valandos apsišvaistė dangus; medinčius, grįždamas namo per krūmus, sutinka kitą medinčių, tokį jau didelį, kad galva ligi debesų. Priėjęs tas didysis medinčius prie šito sako: „Dėkui tau, brolau, kad tu nušovei tą velniūkštį; jau ciela vasara, kaip aš jį vaikau ir niekaip negaliu nušaut per tą akmenį". Atsisveikindamas didysis medinčius davė šitam ragelį parako ir keletą kulkų ir pasakė: „To parako ir kulkų užteks tavo amžiui, ir nė vienas šūvis neis pro šalį, kaip aš Perkūnas esu". Bas., *LP*, I, 58–59, Nr. 9.

30: Uk. (Pabaiskas). – Audros metu medžiotojas slėpėsi po krūmu ir žiūrėjo į ežerą. Pamatė, kaip kažkoks sutvėrimas, nusigandęs griausmo, įlindo į vandenį, tik uodegos galas kyščioja. Perkūnas smarkiai trenkė į jį, bet nepataikė. Medžiotojas primušė šautuvą ketverge ir pykšterėjo. Gyvulys išsiskėtojo ant vandens. Lietui praėjus, medžiotojas ištraukė grobį ir negalėjo pažinti, koks čia būtų gyvulys. Pagaliau suprato, kad velnias. – Eidamas krūmais sutiko žilą, pliku pakaušiu senį. „Sakyk, ko tu nori, kad nušovei velnią? Aš jį šešeri metai gaudžiau ir vis negalėjau gerai pataikyti. – Te tau ir tokią pypkę, kurios niekados neišrūkysi, ir tokį šautuvą, kuris 7 mylias neš". (Plg. S 16.) *MP*, III, 21.

31: Pn. (Ramygala). – Vieną kartą išėjo strielčius medžioti. Pamatė užeinant didelę audrą, įėjo miškan pasislėpti. Kad pasikėlė didelis viesulas, net medžiai prie žemės linksta. O Perkūnas trenkia ir trenkia be perstojimo. Strielčius pastebėjo, kad vis trenkia ir trenkia į tą pačią vietą, kur vidury miško laukas apartas. Ir pamatė, kaip iš po velėnos išlenda rudas, kaip rankovė didumo, ir rodo uodegą į debesį. Kai tik jis pasirodo, tai į jį Perkūnas trenkia. Ir taip ilgą laiką, net strielčiui nusibodo žiūrėti ir jam net pikta pasidarė, kad Perkūnas jo neužmuša. Ir paėmė strielbą ant pagatavo, ir laukia, kaip tas uodegą parodys. Ir jam bežiūrint, kaip tas rudas išlenda iš po velėnos ir rodo uodegą, tai jis trinkt ir nušovė. Ir žiūri, kas bus toliau. Tai pamatė ateinantį didelį ir labai tvirtą vyrą, ir einantį ant jį. Priėjęs sako: „Dėkavoju tau, už ką tu jį nušovei ir manęs daugiau neerzins. Tai duok aš tau strielbą užprovisiu, kad nigdi nereikės provyti, tik niekam nesakyk, kas tau užprovijo. Aš esmu Perkūnas, o tenai, ką tu nušovei, tai velnias. Ir galėsi šaudyti visą savo gyvenimą". – Ir taip strielčius pragyveno daugel metų, neišpasakytai jam vedėsi, net apylinkės vyrai dyvijosi iš jo pasisekimų. – Vieną kartą buvo labai didelė ablava, kad iš plačios apylinkės buvo susirinkę visi strielčiai pas turtingą dvarininką. Medžioklė mūsų strielčiui geriausiai iš visų pasisekė. Kai parėjo visi į dvarą, jis buvo pagirtas labiausiai iš visų, žinoma, ir ponas labiausiai jį mylėjo, davė gerti, ko tik norėjo. Įsigėrė strielčiai, ėmė girtis kožnas, kad gerą strielbą turįs. Ir pradėjo ant dvaro šaudyt – tas gerai šaudo, tas dar geriau. Ant galo pagalios ir mūsų gerasai (strielčius) neiškentė su savo (strielba) nepasigyręs: „Durniai jūs durniai, jų mat strielbos, šakaliai! Mano tai strielba, aš neprovijęs galiu šaut ir šaut be galo". Ir pradėjo šaudyt. Tik iššovė tris kartus ir jau nebešauna. Visi nustebo ir tą pamatę. O tas strielčius kad nusigando, kad jo strielba pagedo, ir atsiminė, kad jam buvo užginta su sava pasigirti. Su ašaromis grįžo namo, raudojo ir raudojo, kolei numirė, kad tokią strielbą patrotijo. O kiti strielčiai daug ką apie jį pasakoja – girdi, matę, kaip velnias šalia jo stovėdavo ir providavo strielbą. Kiti sakydavo, kad ponas tyčia pakvietė ant medžioklės, kad strielbą išmonyti – kaip nugirdė jį, tai jam ir apmainė strielbą, tada raudojo žmogus, kolei numirė iš to. LMD I 812(1).

32: Pn. – Užėjo debesys ir lynoja. Grįžo namo nieko nenušovęs medžiotojas. Pakėlęs galvą pamatė ant šakos tupintį nepažįstamą pūkuotą paukštį. Šovė, paukštis nukrito. Pasiėmęs laimikį skubėjo namo. Kely sutiko seną žmogelį, tas prašė parduoti jam paukštį ir siūlijo pora nabajų. Bet nabajai buvo nepaprasti: „Jei pamatysi didelį pulką paukščių, tai šauk ir visus nušausi; o jei į mažą būrį šausi, tai ir pačiam pakenks". – Handlų pabaigęs strielčius sugrįžo spakaine namo. Wolt. etn., 11, Nr. 15.

33: Pn. (Traupis). – Užėjo lietus, eidamas namo medžiotojas pamatė ežere antį. Šovė keliskart, bet po kiekvieno šūvio antis rodė žmogui uodegą ir vėl sau plaukė. Supratęs kad velnias, šovė sidabriniu pinigu. Ištraukęs iš vandens pamatė, kad tai ne antis, bet katė. *Mitt.*, IV, H. 20, p. 173.

34: Zr. (Dusetos; 1927). – Strielčius ėjo palevot. Užėjo debesys su griausmu. Strielčius palindo po egle ir sėdi. Netoli pamatė, kad tam ežerėly kaip tik iškiša kana kas šikinę, tai griausmas tuoj ir muša. A griausmas kaip tik muša, tai šikinė tuoj ir prapuola, jai ir nepapuola. Taip strielčius daboja daboja, net supyko ant debesio, kad taip ilgai nepraeina, bet vis muša ir muša ton šikinėn, ir nieko nepadaro. Strielčius paėmė, nurišė nuo strielbos diržą, diržo sagtį nuėmė, sulenkė, įsidėjo strielbon ir laukia. Kaip tik tas ežere iškišė šikinę, strielčius tik pakšt jam iš strielbos ir iššovė. Tas tik kudulkšt ir apvirto. „Dėkui tau, – sako griausmas, – kad man padėjai jį užmušt. Aš jau treti metai jį mušu ir negalėjau užmušti, o tu iš viso užumušei". – Griausmas daug davė strielčiui pinigų. Strielčius parėjo namo linksmas, kad biesą ežere užmušė ir kad iš griausmo pinigų gavo. (Iš K. Aršvilos, 60 m. a., Latviškės k. užr. Zaleskis.) LTA 10a(56), plg. 1032(185).

35: Zr. (Dusetos; 1937). – Griausmas muša kokį nečystą. Vieną kartą eina medžiotojas ir mato – koks antinas galvą įkišęs vandenin ir gaudo žuvis. Medžiotojas šovė vieną kartą, kitą – ir vis nenušauna. (Plg. var. 33.) Pamislyjo, kad gali būti velnias, sukramtė nusimovęs sidabrinį žiedą, prisimušė šautuvą, kaip šovė ir nušovė. Tada išgirdo iš dangaus balsą: „Aš penkiasdešimt metų mušu ir neužmušau, dėkui tau!" Ten būta velnio. (Iš J. Lingės, 90 m. a., Bilaišių k. užr. N. Malašinskaitė.) LTA 1081(227).

36: Šv. (Paringis; 1935). – Senovėj ganė diedas arklius paežerėj. Užėjo lietus su griausmu, su būru švytravimais. Diedas daboja į ežerą – griausmas vis daužia ežeran. Diedas atsidaboja, kad ežere velnias šikinę iškiš viršiau vandenio, ė griausmas tvaksi. Kaip dauš griausmas, velnias vėl vandenin įsitraukia. Perdien griausmas piškina ir nieko velniui nepadaro, neužmuša. Griausmas pradėjo prašyt mužiką: „Maž kokią rodą žinai, kaip užmušt? Aš nieko nepadarau?" Žmogus turėj strielbelę ir griviną užkeiktą. Griviną sulenkė, primušė, sėdi ant kelmo ir pilniuja, kada velnias iškiš šikinę. Griausmas perstojo, velnias šikinę iškišė, žmogus pricieliujo ir drak! Velnią ir užmušė, nugrimzdo galan ežero. (Iš G. Luneckienės, 35 m. a., Rizgūnų k. užr. K. Trapikas.) LTA 795(3).

37: Šv. (Tverečius). – Kai griausmas griauja, Dievas velnius muša. – Buvo vienas labai pabažnas strielčius. Kur eidavo, vis meldės ir meldės Dievui. Kartą paliujo anas girioj ir užspėjo jį ten griausmas su lietum. Strielčius stojos po medžiu ir pradėjo poterius kalbėt. Netoli nuo jo buvo didelis akmuo. Kai tiktai žaibas blykstels, iššoksta iš po akmenio ponaitis ir rodo šikinę. Kaip tiktai griausmas trenks, anas vėl po akmeniu palenda. Strielčius užsiširdijo, ką anas rodo Dievui šikinę, ir paėmęs strielbą primušė sidabriniu guziku, ba velnio šatrai neima. Kai tiktai ponaitis, išlindęs iš po akmenio, parodė šikinę, strielčius tuojau susdėjęs iššavė jon. Kai anas iššavė, ponaitis nuvirto nuo akmenio. Strielčius nieko nedabodamas, poterius kalbėdamas nuvėjo namo. Naktį prisisapnavo jam

Dievas: „Dėkui, ką užšavai velnią. Aš jau jį penkiolika metų vejojaus ir niekaip negalėjau jo užmušt. Alia tiktai neik į tą daiktą, ba iš strioko pamirsi". Strielčius nepaklausė, nuėjo ant rytojaus padabot tą daiktą. Ten anas rado juodą, kaip nuodėgulį, didelį kelmą. Anas taip jo išsigando, kad tuojau ir pamirė. E. Volteris, *Lietuviška chrestomatija*, St. Peterburg, 1904, II, p. 381–382.

38: Šv. (Ceikiniai; 1935). – Senybos buvo diedas ir boba, ir turėjo vieną sūnų. Buvo dar prie ponų. Ponas užsiširdyjo ir atidavė jį saldokystėn. Anas praslūžyjo saldokystėj metus. Buvo klusnus. Jį paleidė namo. Anam beeinant namo, jį kely užėjo didelis lietus su griausmu. Jam pabaiso. Anas sustojo eit. Daboja – lietus pilia, griausmas daužo. Anas užvydo: iš po velėnos liežuvis kyšt kyšt. O anas ėjo su strielbu. Saldokas išsiėmė iš kišeniaus griunelę, razmušė ir primušė savo strielbą, ir šavo tan liežuvin. Tada iškart išsipagadyjo, gražu. Tada saldokas vėl eina toliau. Beeidamas sutiko gražų ponaitį. Anas klausia saldoko: „Ko tu nori gero nuo Dievo, ar an šio svieto, ar tan svietan, kad geriau būtų? Mes 10 metų mušėm šitą liežuvį, niekaip negalėjom pakliūt, o tu iškart pakliuvai". Tada jam saldokas atsakė: „Aš noriu, kad kolai aš gyvensiu an šio svieto – ir kai numirsiu – ir tam sviete, kad būt gerai". Ponaitis jam pasakė: „Gerai", – ir nuvė savo keliu. Saldokas, atėjęs namo, gyveno bagotai. Sulaukęs senystės ir pamirė. Jį prirėdė, paguldė, žmonės susirinkę meldės, giedojo. Paskum jau užmigo visi pavargę. Pasikelia ryto anksti, daboja, kad saldoko jau nėr – aniolai nusinešė stačiai dangun. (Veličkų k. užr. J. Aidulis.) LTA 724(4).

39: Šv. (Ceikiniai; 1935). – Buvo senas diedas, jau akim nematantis, ir anas mėgdavo paliuit. Rozą anas eina per giria, ė kad ūžia griausmas, vėjas, viesula – nėr kaip jam paskavot: po dideliu medžiu baisu – gali griausmas daužti. Daboja, dairinėjas – taip atstuoliai stovi alksnio krūmas. Ė griausmas tik terkši. Bestovint pasdarė jam šiušu. Atsigręžta, daboja – regis šviesa, dedas iš kokios juodos gerklės – ūžt ūžt, kyšt liežuvį, kyšt... Ė kadai buvo strielbos: pakulu primušei paraką, kad šratų nėr, tai akmenėliais prisimuši. Daboja anas, nėr kuom prisimuša strielbos, pieva, ir akmenėlių nėra. Anas drykst nuo žipono guziką atatraukė, ė guziko būta sidabrinio, ir prisimušė strielbą. Kad dziornuja iš strielbos – nuo to nustoj griausmas, ir daboja – velnias guli krūme negyvas, sidabriniu guziku ir užmušė jį. (Iš V. Lunecko, 38 m. a., Rizgūnų k., Paringio par., – jis girdėjęs šią pasaką iš jau mirusio senelio Mikalausko Ceikinių par. – užr. J. Aidulis.) LTA 792(143).

40: Šv. (Kunigiškė; 1935). – Senyboj žmogus pavasarį nuėjo su strielba ščiupokų (lydžių) pilniut, kai jie nerštė. Užėjo didžiausias griausmas. Anas daboja: per vandenį kas bėga. Kai tik griausmas sugriaudžia, tai kojos, kai vėžio replės, kyšt paskavoja, kai nustoja griaust – tai vėl išlenda. Anas paėmė strielbą, primušė desiontku (= sidabrinis 10 kap. pinigas), priscieliujęs, kai velnias kaip reples kojas kyštelėjo iš vandens, tik pykšt ir užšavo velnią. (Iš J. Veličkos, 45 m. a., užr. V. Velička.) LTA 796(34).

41: Šv. (Gaureliai; 1935). – Nuvėjo gaspadarius miškan pasivaikščiot ir užėjo lietus su griausmu. Anas atsistojo po egle netoli ežero. Tuo laiku sugriaudė smagiai. Paskum tik – terkš! Net jam ausys užučypė. Egi daboja – iššoko ponaitis iš vandens ir prausias atsistojęs ant šiekštos. Tada anas paėmė stralbą, prisimušė sidabru (velnius tiktai sidabru nušauna), priscieliuja. Paskum tiktai – terkš! Ir pragaišo tas ponaitis. Tada jam balsas iš viršaus sako: „Dėkui tau, kad tu jį užmušei, aš jį septynerius metus mušiau ir neužmušiau". (Iš K. Lunecko užr. J. Velička.) LTA 759(34).

42: x. – Buvo toks biednas žmogus, ir sykį jis išėjo į girią. Jis beeidamas susitiko žmogų, apsistraigiusį kulkomis. (Plg. var. 9.) Sako: „Aš tave, žmogau, užmušiu,

jei tu nepaimsi tokį velnią". Žmogus ėmė verkti, sako: „Kaip aš jį pagausiu?" – „O kai išgirsi griausmą debesyse, tai tu nueik su šake pas akmenį, kai tik jis išlįs, pavebliuok biskį, aš sugriausiu, kitą kartą kaip iškiš galvą, pavebliuok, aš dar sududensiu labiau. O kai trečią kartą sugriausiu, tai tu tik sprandą palaikyk, tai aš jį užmušiu." Žiūri žmogelis, kyla iš vakarų toks juodas debesys ir nuėjo į girią pas tą akmenį. Sykį suvebleno, velnias iškišo truputį galvą, antrąsyk sududeno, iškišo visą galvą ir veblena. Trečiąkart išlindo pusė ir veblena. O jis tuoj šake prispaudė, kai duos Perkūnas – tik smala pasiliejo. Paskum tam žmogui davė dikčiai pinigų, ir dabar gerai gyvena. LTA 198(295). Iš Petrapilio rusų geografijos dr-jos archyvo.

43: Šl. (Joniškis; apie 1887). – Kitą kartą vasarop vienas studentas, turėdamas akvatą paliavoti, išėjęs su šaudykle į girią. Jam bevaikščiojant apsiniaukęs dangus, pradėjęs iš tolo griaustinis belsti ir žaibas pliekti. Studentas, grįždamas atgal, į šalis žvalgydamasis, pamatęs, kad iš vieno medžio drevės velniukas iškišdamas galvą, kai žaibus met, tai jis liežuvį iškoręs mėgdąsis, ir po daug kartų taip daros. Studentas užsitraukęs už kito medžio, sulaužęs savo sidabrinį žiedą ir tuomi užprovijęs šaudyklę. Daugiau iš šalies pasistebėjęs, kai velniukas iškiša galvą iš drevės juodo katino asaboj ir su liežuviu mėgdos prieš žaibus, tai studentas kaip movęs per galvą, taip velniukas ir palenkęs galvą – nebegyvas. Tai iš debesio atskambėjęs padėkavonės balsas: „Dėkui, dėkui, kad nušovei tą ponaitį, nes aš jau devinti metai, kaip jo ieškau". Studentas parėjęs namo. Taip nuo to karto ir nebėra giriose tokių žebelių, nes tuo kartu nušovė. (Iš J. Rimeikienės Sargūnų k. užr. J. Trumpulis.) LTA 1208B(1283).

44: Mr. (Šilavotas; 1937). – Perkūnas trankydamas muša velnius. Vienas žmogus žaibuojant ir lyjant keliavo važiuotas. Jam teko važiuoti paežere. Gi žiūri tas žmogus, kad velnias, iškišęs iš ežero galvą, rodo Perkūnui liežuvį ir veblena pamėgdžiodamas. Perkūnas įpykęs tik trinkt tam velniui. Velnias panėrė, o po kiek laiko kitoj vietoj iškišęs liežuvį vis tyčiojasi iš Perkūno. Taip keliskart Perkūnas bandė užmušti velnią, bet vis nesisekė. Pagailo žmogui Perkūno, ir jis įsidėjo į savo šautuvą kulkos vietoj „dvidešimtuką" (20 skatikų sidabrinis pinigėlis). Tuo pinigėliu ir nušovė liežuvį berodantį velnią. (Iš Onos Urbanskienės Mielaiškampio k. užr. P. Urbanskas.) LTA 1429(6).

45: Rs. (Girkalnis; 1938). – Kartą vienas medžiotojas medžiojo antis. Jam bemedžiojant, užėjo Perkūnas, ir jis atsistojo po medžiu. Medžiotojas pamatė ant trobos belipant juodą katiną. Kur tik tas katinas lipa, ten Perkūnas trenkia, bet vis nepataiko. Medžiotojas suprato, jog čia velnias. Jis įsidėjo sidabrinį pinigą ir iššovė. Katinas nukrito nuo stogo ir vietoj jo liko smalos krūva. Tuoj pamatė medžiotojas ateinant senuką. Senukas padėkavojo už nušovimą ir atsidėkodamas davė parako ragelį. Duodamas liepė į šūvį dėti to parako tik po tris grūdžiukus. Medžiotojas taip ir darydavo. Su tuo paraku nušaudavo taip toli žvėrį ar paukštį, kiek akis gali matyti. Kiekvienas šūvis nenueidavo ant pūsto. To parako užteko vaikų vaikams. (Iš O. Kurelaitytės, 57 m. a., Keryvų k. užr. J. Prakapas.) LTA 152(182).

46: Kn. (A. Panemunė; 1938). – Vieną kartą eina strielčius per mišką. Dabar jis žiūri – ateina didelis debesis. Atėjo didelis debesis, ir jam žiūrint iš po kelmo kas kyščioja. Jis dabar žiūri, kad iškišo velnias šikną prieš debesį ir rodo. Kaip tik debesis ateina artyn, tai jis vėl nutraukia atgal, kaip tik debesis ateina jau netoli jo, jau trenkia, tai jisai vėl intraukia. Tai dabar susigalvojo strielčius – ką čia dabar reikia daryt? – pasiėmė, įsidėjo grivinuką į savo šautuvą ir tiesiog šauna: kai tik iškišo šikną in debesį, ir šovė. Kaip tik jisai šovė, ir pasileido smala. (M. Rimienė, 50 m. a., iš Žiegždrių k. Pažodžiui nurašyta iš fonografo plokštelės.) LTA pl. 881(7).

LATVIAI (Lat.)

1: Jg. (Naudite). – Audra. Miške ant akmens šoka mažas žmogelis. Perkūnas kelis kartus jį trenkia. Matytojas šauna žmogelį (sidabrine) saga. Jis pradingsta. Paskum žmogus sutinka senį. „Tu atlikai gerą darbą, tai buvo velnias". *LP*, VII, 478.

2: Rg. (Ropaži). – Medžiotojas neturi laimės. Miške mato ant akmens šokančią juodą katę. Veltui muša dukart Perkūnas. Medžiotojas užtaiso šautuvą sidabrine saga ir šauna katę. Ji pavirsta rupūže. Ateina svetimas žmogus. „Tu esi geresnis medžiotojas, kaip aš. Duok savo šautuvą, aš jį užtaisysiu, ir tu visados turėsi laimės". LFK 565, 296.

3: D. (Dagda). – Medžiotojas mato, kaip Perkūnas vis muša į stuobrį. Nugriaudus velnias iškiša savo pasturgalį, bet kai trenkia, vėl pasislepia. Medžiotojas užtaiso šautuvą ant kaklo nešiojamu kryželiu ir šauna velnią. Aplinkui pasklinda bjauri smarvė. LFK 196, 4.

4: Rz. (Andrupene). – Medžiotojas girdi, kaip stuobry lindėdamas velnias erzina Perkūną: „Grudul, Grudul, čia mano pasturgalis". Medžiotojas šauna velnią sidabriniu žiedu. Netrukus jis sutinka jauną vyrą, labai griežto veido, tas duoda jo šautuvui galios viską nušauti, tik nereikią taikyti. Kai užsimiršęs taiko, gauna barti. Kartą žmonės turguj jį nugirdė, ir jis vėl taiko. Smarkus Perkūno trenksmas, medžiotojas ilgai serga. (Plg. Liet. 7, 31.) Pasenęs vėl sutinka tą patį vyrą – dabar jis turi jau malonų veidą. Duoda jam naują šautuvą, kuriuo galima viską nušauti, taip pat leistina ir taikyti. Kai šautuvas nusidėvėsiąs, reikią šauti į vandenį ir vėl būsiąs kaip naujas. LFK 283, 23.

5: Rz. (Silajani). – Medžiotojas mato, kaip Perkūnas vis trenkia į akmenį. Po akmeniu tupi velnias – tai iškiša galvą, tai vėl greit pasislepia. Medžiotojas šauna velnią gyvuoju sidabru. Paskum gauna iš seno žmogaus šautuvą, kuriuo viską gali nušauti. LFK 221, 280.

6: D. (Eglūna). – Kartą vienas miško sargas pastebėjo ežere nelabąjį, kuris išlenda iš ežero, atsisėda ant akmens ir rodo liežuvį į aukštą Parkiunui. O Parkiuns tik muša, bet šis vis įpuola vidurin ežero. Tuokart miško sargas suprato, kad Parkiuns negalės jo užmušti, tai jis užtaisė savo šautuvą gyvuoju sidabru ir kai tik tas išlindo iš ežero, iššovė – tik pelenai nudulkėjo. Tuojau nustojo griaust ir žaibuot. Miško sargas sutiko Parkiunį, kuris už nušovimą jam pasiūlė mainyti šautuvais: ką tik norėsiąs, tą galėsiąs su juo nušauti. Jie susimainė šautuvais, ir nuėjo kiekvienas savo keliu. Kartą įsigėręs miško sargas susilažino, kad jis galėsiąs sušaudyti ąžuolą. Tuo pačiu metu, kai jis susiderėjo ir norėjo šauti, ąžuolas subyrėjo smulkiais gabalais. Po kurio laiko Parkiuns vėl susitiko miško sargą ir sako: „Tau nereikėjo lažintis; kad tu taip darei, tai mainykimės šautuvus atgal". Nuo to laiko nėra tokio šautuvo, kuris galėtų ąžuolą sudaužyti. *ŠP*, XIII, p. 226, Nr. 7.

7: Md. (Lubana). – Kartą vienas medžiotojas išėjo medžioti, išvaikštinėjo mišką skersai ir išilgai, bet nieko nenušovė. Einant namo pasikėlė dideli debesys, pradėjo žaibuoti ir griausti. Medžiotojas pasislėpė nuo lietaus po egle. Perkuons pradėjo mušti prie pat netoli stovėjusio akmens. Medžiotojas pamatė už akmens mažą pliką vyruką, kuris rodė Perkuonui pasturgalį. Perkuons mušė kelis kartus, bet vyrukas vis nesiliovė. Medžiotojas užtaisė šautuvą ir laukia. Kai tik vyrukas pasirodė, medžiotojas gerai nutaikė ir iššovė, toj vietoj tik dūmai ir ugnis pasipylė. Po to medžiotojas galėjo tuo šautuvu viską nušauti, jis pasidarė toks stiprus, kad tik nuo vieno šrato krisdavo kiekvienas žvėris. *ŠP*, XIII, p. 225, Nr. 6.

LIVAI (Liv.)

1: – Žmogus ieškojo miške savo arklio. Griaudė. Sutiko seną žmogų, kuris jam sakėsi esąs griausmo tėvas. Šis davė jam didelę kulką, liepė nueiti prie upės, kur esanti gili vieta ir kurioje pasislėpęs velnias erzina griaustinį. Kai velnias iškišiąs virš vandens savo „juodą pasturgalį" turįs sviesti į jį duotąja kulka. – Žmogus taip ir padarė. Ach, kaip gražiai išsiliejo vanduo! Nuo to laiko velnias nebesislepia toje gilaus vandens vietoje, jis bijo kulkos. *LRU*, I, 54.

ESTAI (FE)

1: Va. (Sangaste; 1897). – Visa vieno didelio ūkio šeimyna išėjo bažnyčion, namuose liko tik senelis ir du mažu vaiku. Senelis supo ant kelių vaikus, kai staiga kažkas jį pašaukė: „Seni, ar tu turi laiko?" Jis greit atsisuko, bet nieko nematydamas neatsiliepė. Balsui užklausus trečiąkart, senis pagaliau atsakė: „Taip". – „Jei tu turi laiko, tai ateik čia prie atdaro lango". Senis priėjo prie lango, tačiau vis tiek nieko nematė. Tada senis tarė: „Kas mane šaukia?" – „Aš", – atsakė balsas. Ir su tais žodžiais senis pamatė prieš save augalotą vyrą, su serbentinėmis akimis ir žila barzda. Jis padavė seniui mėlyną apvalainį ir tarė: „Kai tu šiandie popiet pamatysi užeinant mažą, bet tamsų debesį, tai nueik prie ežero, prie to didžiojo akmens, kurį tu žinai, ir kai debesis jau bus užėjęs, paimk šitąjį ant savo delno ir, laikydamas jį nukreiptą į akmenį, pūsk savo kvapu į tą kiaušinį. Tai tu pamatysi, kas tada atsitiks". – „Mielai aš išpildyčiau tavo norą, – atsakė senis, – bet aš turiu prižiūrėti du mažu vaiku". – „Tai nesvarbu, – tarė svetimas nepažįstamas vyras, – vaikais bus geriau pasirūpinta, jei tu ten visai nebūsi". Tada senis pasižadėjo jo norą išpildyti ir tvirtai suspaudė rankoj kiaušinuką. Nepažįstamasai vėl dingo. Senis dabar laukė debesėlio. Neilgai trukus pietuose pasirodė debesėlis, kuris greit ėmė kilti. Tada senis greitai nuėjo ant ežero kranto prie akmens. Dar truputį palaukė, debesys jau gerokai pakilo, tada padėjo kiaušinėlį ant delno ir papūtė. O dangau, kas pasidarė! Visas dangus iš karto apsidengė tirštais debesimis, iš debesų krito žaibas ir nepaprastai stiprus griaustinis, taip kad visa žemė sudrebėjo ir didysai akmuo visu ilgumu trūko pusiau. Senis taip pat drebėjo nuo stipraus griausmo. Tada vėl atėjo tas pats vyras ir tarė: „Ar žinai, kas aš esu?" – „Nežinau", – atsakė senis. „Aš esu pats žaibas, o ten ant akmens ežere ilgą laiką gyveno senas velnias, kurio aš jokiu būdu negalėjau sugriebti, kaip tik per tave. Jei aš būčiau pasirodęs visoj savo stiprybėj, tai senas nedorėlis būtų pasislėpęs ežere, o dabar aš vyrelį bemiegantį sugriebiau ir užmušiau. Atsidėkodamas duodu aš tavo anūko dešinei rankai didelę jėgą, su kuria jis kiekvieną priešą nugalės". Tada jis vėl dingo seniui iš po akių. Nuostabiu būdu iš anūko iš tikrųjų pasidarė didelis karžygis. E 30568–30572.

2: Vö. (Röuge; 1890). – Kartą meškeriojo vienas vyras paupy, staiga pradėjo smarkiai lyti ir žaibuoti. Vyras girdėjo, kad upėj taip pat griaudžia. Jis žinojo, kad taip darė senas velnias, kuris piktžodžiavo Dievui. Vyras turėjo kišenėj sidabrinę dešimtkapeikę, įdėjo tą pinigą į šautuvą ir šovė į balsą vandenin. Kad jis seną velnią užmušė, galima buvo suprasti iš vandens paviršiun išsikėlusių gleivių. Kadangi vis dar lijo, nuėjo jis į smuklę lietų praleisti. Pripuolamai įkišo ranką kišenėn ir ten atrado tą patį pinigą, kuriuo buvo velnią nušovęs. Taip atsitiko todėl, kad jis Dievo priešininką užmušė. H, II, 32, 366(3).

SLAVAI (S)

Mažarusiai (SU)

1: Dobrohostov (Drohobyč). – Gyveno žmogus, vaikščiodavo jis po mišką ir šaudė, kas bebūtų: ar kiškį, ar kita ką – kas pasisukdavo po ranka. Kartą jam pasirodė velnias ir sako: „Tu dar daug nušausi, bet kai eisi komunijos, tai išspjauk į rankas, nunešk į mišką, padėk ant ąžuolo ir šaudyk į ją. Kai į ją šausi, tai dar daug paskui ką mušti". Taip jis ir padarė: nuėjo išpažinties ir prie komunijos, ėmė ir išspjovė tą komuniją, paskum pasiėmęs šautuvą nunešė ją į mišką ir padėjęs ant ąžuolo, ant pat viršaus, iššovė. Sutemo jam akyse ir nieko nebematė – išėjo iš proto, nežinojo, kur jis esąs. Ir taip vaikščiojo, kaip beprotis, po mišką; medžiojo, bet jei ką užmušęs, prieina, tai nieko neranda. Taip klaidžiojo po mišką 7 metus. O per 7 metus buvo kasdien didelės liūtys, griausmai daužėsi, žaibavo. Jis atsistos, būdavo, po ąžuolu ir stebi. Ir pamatė kartą tokį akmenį ant žemės, o iš po to akmens toks mažas velniukas vis išlenda ir juokias, kada žaibuoja. Žmogus prisižiūrėjęs užtaisė šautuvą ir į tą velniuką bauch! Ir užmušė jį. Prieina, o prie to akmens naftos klanas. Tada oras pragiedrėjo, ir žmogus jau susivokė, kad jis miške klaidžiojąs, tą ir tą buvo padaręs. Nuėjo žmogus namo, susirado kelią. Nuėjo tuoj išpažinties ir pasidarė vėl toks pat žmogus, kaip ir visi kiti. (Gnatas Tračas.) Javorskij, J. A., *Pamiatniki Galicko-Russkoj narodnoj slovesnosti* (*Zapiski*, XXXVII, 1), Kiev, 1915, p. 21, Nr. 12.

2: Stary Sambor (Mšance, 1899). – Buvo vienas tokis, kuris norėjo būti geru medžiotoju, bet negalėjo nieko užmušti. Kažkas jam pabūrė, kad eitų išpažinties, paslėptų tą komuniją į burną po liežuviu ir eitų į mišką. Ten esąs išrėžtas Dievo Motinos paveikslas – išpjaustė piemenys. Ten nuėjęs turįs į jį iššauti. Kai šovė į jį, tai pradėjo kraujas bėgti. Ir persigando, vos pabėgo, jau jam ne per geriausia. Eina, o jam jau prieš akis visokių žvėrių daugybė: ir lapės, ir vilkai, ir meškos, ir kiškiai, ir kiti, ir visokie paukščiai. Bet jis nuėjo pas vieną poną (ir stojo tarnauti) medžiotoju. Išeina į mišką ir jau aplink turi ką šaudyti. Pamatė ponas: „Aš nenoriu tokio medžiotojo, eik tu sau, tu nesi tikras". Vienu žodžiu, vienas taip jį pavarė, ir kitas, ir trečias. Jis labai gailėjosi, ką padarė, ir nusprendė eiti išpažinties. Nuėjo išpažinties, pradėjo išpažinti, kaip esą, ką padaręs. Kunigas nenori duoti jam išrišimo. Jis nuėjo pas kitą – šis taip pat nenori. Nuėjo į vyskupą – ir šis nenori. Eina keliu, jam žvėriena taip ir pinasi po kojų, bet jis nenori mušt. Atėjo pas kalvį ir sėdasi. O kalvis jam sako: „Ko tu toks nuliūdęs?" – „Taip ir taip esu padaręs," – papasakojo visa, kas buvo iš pradžios. Kalvis sako: „Aš tau duosiu atgailą". Paėmė geležinį ratlankį, storiausį kokį turėjo, – ir sukaldino jam ant kaklo. – „Eik, kai šis lankas nutrūks, tu būsi baigęs atgailauti". Jis vaikščiojo, vaikščiojo ilgai – nuėjo į mišką, atsisėdo ant kelmelio ir sėdi. O taip griaudžia, tokia audra, kad net tamsu. O bėda – kad jį – iš uolos vis išbėga, iškiša ... lyg į griausmą ir vėl pasislepia, lyg nesibijotų griausmo. O jis pastebėjo tai ir galvoja: „Tfu, kad tave, begėdi, ko tu čia iš manęs juokus kreti ir ... rodai?" Paėmė šautuvą nuo peties, prisitaikė į jį, kai tasai, pakėlęs uodegą, išėjo iš uolos, paspaudė gaiduką: prask! Ir tasai ištirpo į smalą. Ratlankis nutrūko nuo kaklo, ir Ponas Dievas jam atleido nuodėmes dėl to, kad griausmas negalėjo užmušti, o jis užmušė. (Iš Gricio Oliščako Terleckio.) Gnatiuk, p. 211, Nr. 203.

3: Stryj (Chitari). – Vienas tėvas turėjo sūnų ir išvarė jį iš namų, vos turintį 6 metus. Ir nuėjo jis į tolimą kraštą, stojo tarnauti pas popą – ganyti arklius. Atnešė jam angelas tokią dūdelę: jei arkliai toli kur užklysta, tai ja pašvilpus vėl sugrįžta. Kartą, kai jau buvo išsitarnavęs, parėjo į savo kaimą ir pasiprašė

nakvynės. Nieko nebuvo namie, tik viena moteris. Sugulė jis su ja lovoj ir pradėjo ištvirkauti. Ateina angelas: „Ne, – sako, – tai yra tavo tikra motina". Jis iš baimės pašoko ir netrukus išėjo. Kitą naktį (vakarop) užėjo į karčemą. Pradėjo žmonės kalbėti, – o jis buvo ir medžiotojas, – vienas sako: „Man meška avižas ėda, kad esi toks šaulys, jei ją nudėtum, kiek norėsi pinigų, tiek duosiu". Nuėjo jis nakvoti į avižas. Girdi – avižose šlama, kas ten būtų, – ir šovė kartą. Uždegęs žvakę žiūri – žmogus, ir traukia jį į išvartas, kad niekas nežinotų. Ir vėl ateina angelas: „Tai yra tavo tikras tėvas, – sako, – neturėsi nuodėmės, kad jį užmušei". Ir nuėjo jis toliau. Vieną dieną pakilo didelė audra ir perkūnija. Jis žiūri – velnias juokiasi iš Dievo. Ir sako pats sau: „Viešpatie, padėjai man užmušti mano tėvą, padėk man užmušti štai tąjį (velnią)". Ir sėdosi už kelmo (korč): kai sugriaudžia ir sužaibuoja, tai jis (velnias) neria į vandenį. Vos baigia griausti, vėl erzina Dievą. Medžiotojas šovė ir užmušė jį – plauko vandens paviršiuj. Dievas pats nusileido ir sako: „Kad tu jį užmušei, nebebus nė didžių audrų. Eik su manim". Nuėjo jis su Viešpačiu Dievu, nusileido angelai ir paėmė jį į dangų. Ir ten jis buvo, kur tik norėjo, visko jam buvo lig valiai. (Iš Ivano Chomincio.) Gnaktiuk, p. 213, Nr. 205.

4: Manev (Bohorodčany). – Medžiotojas, šovęs į ostiją, kaip beprotis valkiojasi po mišką. Užeina audra. Staiga iš po uolos iššoka mažas juodas žmogelis, žaibas jį muša, net žemė dreba, o jis erzina Dievą: išlindęs iš po akmens, rodo liežuvį ir mėgdžiojasi. Medžiotojas stebisi, kodėl žaibas jo negali užmušti. Šauna. Iš žmogelio lieka tik dulkės. Tai buvo velnių vyriausias. Pažvelgęs į viršų mato atskrendantį angelą, kuris klausia: „Ko tu nori, kad tu jį (velnią) nušovei? Elijas jau 7 metus jį persekiojo ir negalėjo užmušti. O tu jį užmušei. Mane siunčia Dievas paklausti, ko tu už tai nori". – „Nieko, tegul tik Dievas man atleidžia mano nuodėmes". – „Eik pas dvasininką, daryk išpažintį ir žiūrėk, kad daugiau nenusidėtum". – Padaręs išpažintį ir gavęs išrišimą, krito bažnyčioj ir mirė. *Materiali do ukrainskoi etnologii*, 1909, t. XI, 2, p. 116, Nr. 10.

5: Nadwirna (Selenycia). – Tėvo žudytojas, gyvenęs kraujomaišoj su savo motina, turi atgailaudamas ganyti baltas avis, kol jos pasidarys juodos. Gano, bet nepalieka ir šautuvo. – Kartą pamatė pajūry būrį žmonių, kurie mediniais pjūklais pjovė ąžuolus ir kankinosi. Per jūrą ateina ponas („pan", galbūt ir mitologiškas „panas"). Jį pamatę žmonės ėmė rėkti ir raitytis – jis juos kaskart skaudžiai mušdavo ir kankindavo, nors jie ir gerai dirbdavo. „Man vis tiek, užmušiau tėvą, nušausiu ir tą bjaurybę". Šovė, ponas nukrito nuo arklio. Žmonės puolė ant kelių ir ėmė melstis. Jo avys paliko juodos. Nusivarė avis pas vyskupą, gavo išrišimą – jis užmušė velnių vyriausiąjį. Buvo priimtas į dangų ir ten pasiliko iki šios dienos. Jis pasiėmė kartu ir savo šautuvą – griausmas yra jo šūviai. Jis vadinasi Elijas. Ten pat, p. 12–15, Nr. 9[2].

6: Ėjo ūkininkas (mužikas) su šautuvu rankoj. Kelias ėjo pagal ežerą. Prie ežero buvo didelis akmuo. Tuo laiku danguje griaudė. Kai tik sugriaus, tai nelabasis ir pasislepia po akmeniu, o kai nutilsta, tai tas vėl iššoksta ir šidinasi iš Dievo. Ūkininkas prisitaikė ir pašovė nelabąjį. Eina keliu, o priešais ateina žmogus, nei jaunas, nei senas, o jo šautuvas toks gražus, tik auksas ir sidabras. „Sveikas, gerasis žmogau!" – „Sveikas!" – „Geras tavo šautuvas, o geras jis tuo, kad kai paimi jį, tai peržegnoji, o kai ant vinies kabini, vėl peržegnoji. Pasikeiskim!" O tai buvo pats Dievas. „Tavo šautuvas, – atsako žmogus, – aukso ir sidabro, o mano – žiūrėk, koks prastas, mums netinka keistis". – „Vis dėlto pasikeiskim, – prašo Dievas, – aš paimsiu tavo, o tu mano, ir po metų atsikeisim toj pačioj vietoj. Tavo šautuvu aš užmušiu visus iki vieno tuos prakeiktuosius,

kurie mane išjuokia". Pasikeitė, ir kai tik būdavo pradeda žmogus šaudyti iš Dievo šautuvo, tuojau griausmas ir griaudžia. Afanasjev, I, 472–473.

Chorutanai

7: Vieną kartą išėjo girininkas medžioti. Staiga dangus apsiniaukė, griaustinis sugriaudė, žaibai sušvitravo ir pasruvo lietus. Negalėdamas toliau eiti, girininkas atsigulė po medžiais ir dairosi aplink. Žaibų šviesoje netoli jis pamatė baisią žvėrišką būtybę. Manydamas, kad tai žvėris, prisitaikė, šovė ir nudėjo. Sulaukęs dienos, mano jisai, paregėsiu, ką būsiu nušovęs. Tuo metu prisiartino prie jo senelis ir klausia: „Ar žinai, kokį žvėrį užmušei? Tu užmušei velnią, kuriam aš septynerius metus taikiau kirčius ir negalėjau užmušti. Aš esu šv. Elijas ir už tavo darbą apdovanoju tave laime ir turtinga sužadėtine". Ten pat, I, 472.

Huculai

8: Pasakoja liaudis, kad prieš šimtą metų, o gal dar seniau, ganė piemenėlis pievoje avis. Pieva buvo apsupta jauno miškelio, kuriame buvo daug uolų, po kuriomis gyveno velnias. Audros metu išbėgdavo velnias į pievą ir kykždėsi iš žaibų, o kai griausmo kulka jį norėdavo pasiekti – pasislėpdavo vėl po uola. Apie tai, kad jį galėtų pastebėti piemuo, velnias nenumanė. Apsisaugoti nuo žvėrių piemuo turėjo su savim šautuvą. Kartą griaudžiant velnias vėl išbėgo iš uolos, kad pasijuoktų iš perkūnijos. Piemuo pasipiktino, kaip gali velnias išjuokti Dievą, pagriebė šautuvą, prisitaikė į velnią ir jį nudėjo. Tuomet nusileido iš dangaus angelas ir paklausė jo, ką norėtų gauti dovanų iš Dievo už savo žygį. – „Būti tokiu galingu ir išmintingu, kad niekas pasauly manęs nenugalėtų", – atsakė jaunuolis. Angelas pasikėlė į dangų ir papasakojo Dievui jaunuolio norus. Tada Dievas liepė pranešti, kad ant jo galvos išaugs trys auksiniai plaukai, ir taip ilgai jis bus išmintingas ir galingas, kol prieš ką nors nusilenkęs neteks tų plaukų. Ir davė jam vardą „Dobosz". Kai tie trys plaukai sužibo ant piemens galvos, jau žinojo jis savo ateitį, o tarp kita ko ir tai, kad galės žūti tik tada, kai bus jam nudėti nulieta sidabro kulka, atlaikytos pamaldos „na prystoli 12 służbiw soborowych" ir nupešus jo aukso plaukus, ta kulka į jį iššauta. (Toliau savotiška Mt. 302 variacija: meilužė išgauna paslaptį, išpeša auksinius plaukus, o jos vyras nušauna Doboszą sidabro kulka. Minimos šio tolimesnio veiksmo vietos: Chyźki, Kosmacz, Czarnahora, Kostrzyca.) *Lud*, VI, Lwów, 1900, p. 352.

9: Apie „latawiec"* liaudis pasakoja šitokį atsitikimą. Vienas medžiotojas nuėjo į mišką medžioti. Tuo laiku užėjo didelė audra, pradėjo smarkiai lyti, žaibuoti ir griausti. Medžiotojas, neturėdamas ką beveikti, ieškojo kur pasislėpti. Laimei, pastebėjo netoliese seną ištrūnijusią eglę, kur ir pasislėpė nuo lietaus. Čia pat atskrido juodasis paukštis, pasislėpė tarp šakų ir rodo užpakalį. Medžiotojas turėjo užtaisytą šautuvą. Neilgai galvodamas prisitaikė, iššovė ir nudėjo paukštį. Tada atsirado kažkoks ponas ir klausia, kuo įstengė nudėti „latawiec". Medžiotojas atsakė, kad turėjęs šautuvą, užtaisytą šratu ir pašventintais kviečiais.

* Liaudis iš Biečo apylinkės pasakoja apie jį šit ką. – Tai esąs paukštis: juodas, panašus į juodąjį strazdą, tik kiek didesnis už jį. Tai vaiko vėlė, kurį motina nužudžiusi, vos jam užgimus ir užkasusi. Paukščio pavidalu klaidžioja naujagimio vėlė, niekur nerasdama ramybės. Griaustinis tranko į jį, bet užmušti jo negali. Kai užeina audra, neramusis „latawiec" cypia, kaip alkanas vanagas, ir slepiasi, kur galėdamas, net po šiaudiniu stogu. Tokį paukštį reikia varyti šalin, kad griaustinis neuždegtų trobėsio. Kas septinti metai atlekia jis į pačią vietą, kur jį motina palaidojo, ir šaukia triskart: „Krikšto, krikšto, krikšto!". Kas išgirdęs pakrikštytų – išvaduotų vėlę, ir pats būtų laimingas (ten pat).

Tada pasakė tasai ponas: „Už tą paukštį priimk nuo manęs tokį šratą, kuriuo užmuši kiekvieną gyvį pasauly, o niekuomet priemušio tau netrūks. Dvidešimt metų tykojau tą paukštį ir ne tokiu pabūklu, vis dėlto nudėti jo negalėjau". Po to tasai ponas išnyko – tai buvo dangaus pasiuntinys. (Mikolaj Rybowski.) *Lud*, VI, Lwów, 1900, p. 196.

10: Korčyn. – Buvo Korčyne puikus šaulys, jo sūnus ir iki šiol tebegyvena, jį pažįsta Uryče, nes buvo vedęs Uryčo djako Danieliaus Opolinskio dukterį. Šį šaulį vadina **Karyczort**, o tatai dėl tokios priežasties. Vieną kartą išėjus medžioti užklupo jį audra. Pasislėpė jis kalnuose. Ir velnias taip pat ten pasislėpė. Kai žaibavo ir griaudė, sėdėjo jis ramus kiaurymėje, kai aprimo, išlindo bestija iš kiaurymės ir išstatė ... į dangų. Įsižiūrėjo jį tasai šaulys ir iššovęs nudėjo jį vietoj. Tuoj pasigirdo balsas iš dangaus: „Palaimintas esi ant amžių amžinųjų! Ilgai mes jį tykojom, bet vis pasprukdavo, kol štai dabar tu jam galą padarei". (Iš Strzetelsko Grynbergowo užrašė Bielowski.) *Lud*, V, Lwów, 1899, p. 372.

11: Ušitsk. – Vienas medžiotojas ėjo su šautuvu netoli didžiulės uolos. Tuo metu buvo didelė perkūnija. Kai pradėjo lyti, medžiotojas pasislėpė po uolos iškyšuliu. Kai griaudė griausmai ir žaibavo, velnias ramiai sėdėjo po iškyšuliu, bet vos tik audra nurimdavo, jis išlįsdavo ir, atsistojęs prie uolos kojomis aukštyn, pradėdavo juoktis iš Dievo. Ir štai vėl sugriaudė, bet velnias tučtuojau pasislėpė po uola. Medžiotojas visa tai matė, bet niekaip neišdrįso iššauti į tą „mažą ponaitį švarkely, bekulnį ir su nagais ant rankų ir kojų pirštų". Žiūrėjo medžiotojas ir pagaliau, parinkęs tinkamą momentą, iššovė į tą „ponaitį". Pastebėjęs, kad pataikė į velnią, priėjo prie jo, bet pasirodė, kad toj vietoj liko tik lyg papilta smalos. Kol medžiotojas žiūrėjo, prie jo atskrido Archangelas (Archistratig) Mykolas su šautuvu ant pečių ir dėkoja medžiotojui sakydamas, kad jis duosiąs jam už tai visko, ko tik jis panorėsiąs. Žmogui labai patiko Mykolo šautuvas, ir jis prašė jį jam padovanoti. Šv. Mykolas stengėsi jį atkalbėti, sakė, kad šis šautuvas jam netiks, bet galų gale reikėjo sutikti. Pasikeitė jie šautuvais ir sutarė: jei medžiotojui šautuvas nepatiks, galėsiąs jį vėl atkeisti. Medžiotojas, paėmęs Arch. Mykolo šautuvą, nuėjo medžioti. Ką tik pamatys – viską nušauna. Nei vienas gyvis, nors ir mažiausias, neišvengė mirties. Bet maža to – šio šautuvo garsas buvo kaip griaustinis. Bet atsitiko kartą taip. Netoliese tos vietos, kur gyveno medžiotojas, buvo didelė kūdra. Ten pat gyveno ir jos šeimininkas dvarininkas. Išėjo kartą tas medžiotojas į kūdrą pamedžioti ir pamatė ančių būrį. Prisitaikė, iššovė – visas vietoj nušovė. Surinkęs antis, medžiotojas nuėjo pas dvarininką. – „Kur gavai tiek daug paukštienos?", – klausia jo dvarininkas. – „Jūsų kūdroj prišaudžiau", – atsakė medžiotojas. Dvarininkas jokiu būdu netiki ir klausia jo: „Kuriuo dienos metu šaudei?" Tasai pasakė. – „Taip, – atsakė dvarininkas, – aš girdėjau tuo metu griausmą sugriovus". Nuo to laiko medžiotojas pradėjo bijoti savo šautuvo ir nuėjo į sutartą vietą šautuvais atsikeisti. Archangelas Mykolas sutiko. Gavęs savo šautuvą, medžiotojas nuėjo medžioti ir pasirodė, kad jo šautuvas pasidarė daug geresnis, negu pirma. Čubinskij, I, p. 19–20.

12: Kiev. – Buvo vienas medžiotojas, ir jis vis vaikščiojo – taip sau, medžiojo, žvėrį mušė. Turėjo jis šratų, parako, tokio paprasto parako, bet turėjo ir šventinto – taip sau, dėl visa ko. Kartą užklupo jį miške debesys – griausmas, lietus. Jis ir pasislėpė po ąžuolu nuo to lietaus. O tas ąžuolas stovėjo prieš kalną. Kai pradėjo griausti, jis žiūri, kad iš kalno išlenda avinas ir mekena. Kai žaibas sužaibuoja – pasislepia, kai griausmas nugriaudžia – vėl jis išlenda ir vėl mekena. Medžiotojas tai mato. Jam taip noris užmušti tą aviną. Užtaisė jis iškratęs šautuvą šventintu priemušiu ir prisitaikė: kai tasai išlįs – šaus į jį. Kai avinas vėl išlindo, jis jį ir

mušė. Kur dingo debesys? Pasidarė šviesu, saulėta. Priėjo medžiotojas ten, kur avinas mekeno – nieko nebuvo, tik smala talkšojo. Jis nustebo, pastovėjo, pastovėjo ir nuėjo namo. Ir sutiko svetimą žmogų: eina senelis ir nešasi šautuvą (rušnyca), gal du ar tris kartus didesnį už jojo. Priėjo, pasveikino ir sako: „Tu šaudei?" – „Šaudžiau". – „Ką tu užmušei?" – „Tai nežinia ką: kai taikiau – avinu išrodė, o kai užmušiau ir nuėjau pasižiūrėti – smala talkšojo". Ir tas diedas jam tuoj pasiūlė pasikeisti šautuvais. Medžiotojas sako: „Man sunku bus nešioti tokį didžiulį šautuvą". O diedas sako: „Nieko, kad ir jis didesnis yra, bet į jį nereikia dėti nei parako, nei kulkų". – „O kaip gi galima šauti be parako ir šratų?" – „O taip: kai norėsi šauti, tai prisitaikyk ir šauk. Daugiau nieko. Bet jis ne toks jau ir svarus. Man jis truputį sunkokas, nes senas esu, o tau – kaip tik pagal tavo išgales. Pasikeiskim – kai nenorėsi manojo turėti, tai ateik į šią vietą ir vėl galėsi atsikeisti". – „Na, gerai". Pasikeitė, nuėjo tas diedas. Tada medžiotojas parėjo namo, Ir nuo to laiko jis nebemedžiojo iki Jordano, iki Krikštijimo. Ir tik kai ėjo į Jordaną, jis pagalvojo: „Eisiu į Jordaną ir šautuvą paimsiu – kai vandenį švęs ir pradės šaudyti, tai ir aš iššausiu". Nuėjo. Kai šventino vandenį, pradėjo šaudyti, ir kai jis iššovė, – tai viskas krito ant žemės, ir toks trenksmas buvo, lyg būtų griausmas sugriaudęs. Liko tik tas medžiotojas – visi krito negyvi. Išsigandęs bėgo, kur akys mato – baisu, kad tiek nudėjo. Bėgo, bėgo ir atsirado miške, kur kadaise aviną buvo nudėjęs. Pastebėjo ir tą senį, su kuriuo pasikeitė šautuvais. Pamatęs diedą sustojo. – „Na, matai, kokį šautuvą man davei, kiek jis man baimės įvarė, kad aš tik vienas likau gyvas. Kodėl man davei jį? Per jį aš nelaimingas, kad tiek žmonių užmušiau". Tada senis atkeitė šautuvus ir sako: „Matai, manasis koks: tu iššovei, ir visa ant žemės krito, o tavo – tenušauni tik tą, į ką taikai. O tai, ką tu buvai vasarą nušovęs – ne avinas buvo, bet velnias. Aš jau 7 metus taikiaus jį nušauti, bet vis neužmušiau, o tu nušovei. Taip jau tau Dievas davė. Aš tau ir daviau savo šautuvą, kad žinotum, kokia jėga mušiau jį. Eik dabar namo. Nesirūpink – visi, kurie buvo kritę nuo tavo šūvio, atsikėlė gyvi ir sveiki". Pasakė senis ir dingo kažin kur. Grįžo medžiotojas namo – visa, kaip buvus. Bet nuo to laiko nebemedžiojo – nepatiko. *Kijevskaja starina*, XC, (1905), p. 149.

13: Černigov (Vyblych, 1898). – Svynių kaime buvo vienas ponas. Ir nuėjo jis medžioti. Vaikščiojo, vaikščiojo – nieko neužmušė, o čia perkūnija prasidėjo. Ponas ir grįžta namo. Eina jis, o griaustinis taip smarkiai trankosi. Girdi ponas: kai tik griausmas nutyla, tai kažin kas pradeda bambėti. Sustojo ponas, žiūri – ogi piktoji dvasia pamėgdžioja Dievą, kaip Jis barasi. Pagalvojo ponas, kas daryti su tuo prakeiktu velniu, o paskui iššovė į jį. Velnias krito ant žemės, kaip žmogus. Ponas tada išsigando ir neatsigrįždamas nubėgo namo. Kur buvęs, kur nebuvęs – ateina senas diedukas ir šaukia poną, o ponas iš baimės taip įsismagino bėgti, kad ir sustoti negali. „Palauk, – sako senelis, – aš tau kai ką pasakysiu". Vos pasivijo jis poną ir klausia: „Ko tu bėgai?". Ponas jam ir papasakojo, kaip buvę. Tada senelis ir sako: „Nieko nebijok ir prašyk manęs, ko nori, ko tau reikia". – „O ko aš norėčiau? – sako ponas, – kuo verčiuos, to man ir reikia". Ir nuo to laiko, kai išeina medžioti, tai vos paneša. Tai jam Dievas davė todėl, kad jis velnią nudėjo. (Iš R. Čečni užr. M. S. Čudnovskaja.) Grinčenko, Nr. 134, p. 108.

14: Vienas medžiotojas vaikščiojo prie upės, kurios krantuose buvo didelės uolos. Vaikščiojo, vaikščiojo ir nieko nesumedžiojo. Pradėjo griausti. Pasislėpė po uolos iškyšuliu. „Kas tai yra, kad griausmas muša vis į tą pačią vietą?" – galvojo jis. Mato: velnias išsikiša iš uolos ir juokiasi iš Dievo. Dievas paleidžia strėlę, kol ji atlekia, velnias pasislepia. Kai griausmas trenkia į uolą, velnias vėl išlenda. – „Palauk, – sako žmogus, – aš tau parodysiu! Žinau, kuo galima tave

užmušti". Turėjo prie liemenės kelias sidabrines sagutes, nutraukė ir užtaisė jomis šautuvą. Ir kai tik velnias iškišo galvą – paf! Ir tik smala užtrūko toje vietoje, užmušė velnią. Išgirdo balsą iš kalno: „Sakyk, ko nori – viską tau padarysiu, nes tu mano priešą nudėjai; ar nori pinigų, visokių turtų?" – „Nieko nenoriu. Tik noriu, kad ką pamatęs, nors ir už kelių varstų, galėčiau iššovęs nudėti". Taip ir buvo. Nowosielski, A., *Lud ukrainski*, Wilno, 1857, II, p. 165–166.

15: Kupiansk (Kubanja). – Išėjo vienas medžiotojas medžioti. Lietus, pasislėpė jis po medžiu. Kai sužaibuoja – iš balos iššoksta gyvulys, stojasi keturpėstas, kasa (spardosi) kojomis ir tyčiojasi (šidija), kai sugriaudžia – paskavoja į balą. Nudėjo. Tik užmušė, prieina žilas senis su aukso šautuvu ir sako: „Susikeiskime šautuvais: aš kiek šaudžiau – neužmušiau, o tu vienu kartu nudėjai". Tasai senis buvo šv. Ilja, kuris velnius šaudo. *EO*, XVIII, (1893), p. 109 t.

LENKAI (SL)

16: Sandomierz. – Vienas ponas mėgo visuomet sekmadienį prieš mišias eiti pamedžioti. Taip kartą vaikščiojo, vaikščiojo ir negalėjo nieko sumedžioti, o buvo jau šventų mišių laikas. Ir štai užeina juodas debesis, ir pradeda iš toli griausti. Tas ponas žiūri ir mato prie upės ant akmens tupintį kažin kokį didelį paukštį. Galvoja: „Nieko nesumedžiojau, reikia nors šisai užmušti". Ir prisiminė, kad jau 7 metus nešioja tarboj pašventintą priemušį. Iškrėtė priemušį iš šautuvo, užtaisė šiuo šventintuoju ir iššovė. Paukštis fik! ant žemės nuo akmens. Tas ponas priėjo prie jo, pakėlė ir apžiūrinėja, nes tokio paukščio niekuomet dar nebuvo matęs. Ir sako pats sau: „Gaila priemušio – toks bjaurus paukštis". O čia kažin kas staiga sušuko jam už nugaros: „Negailėk, pone, aš jau 7 metus tą paukštį sekiau ir negalėjau jo nudėti. Kai tu taikei į jį, aš taikiau į tave: nebūtum jo nudėjęs, būčiau nudėjęs tave". Išsigando ponas, atsigrįžo ir pamatė prieš save didžiulį kaip medį kaimietį, su šautuvu kaip kalade. Tai buvo Perón, kuris visuomet medžioja tokius bjaurius paukščius. Tie paukščiai vadinasi „latavce", nes labai greit skraido. Perón paėmė poną už rankos, ilgai dar kalbėjosi, apžiūrinėjo šautuvus, o paskui jam pasakė, kad niekuomet sekmadienį nemedžiotų. Ir nuskrido, kaip vėjas. (Plg. Liet. 30.) A. Leskien u. W. Nehring, *Volksthümliches aus dem Munde der Sandomierer Waldbewohner. AslPh.*, 1881, Bd. V, S. 641–642.

17: Kraków, 1875. – Vienas žmogus, 30 metų ištarnavęs kariuomenėj, grįžo į gimtąjį kaimą. Čia jis stojo tarnauti pas poną už šaulį-miškininką; ponas apgyvendino jį miško lūšnelėj, o jis turėjo ponui medžioti žvėrieną. Vieną kartą jam bemedžiojant miške, staiga užėjo audra, pradėjo smarkiai žaibuoti ir griausti. Audros nugąsdintas pasislėpė jis po lazdynu, kur esą, pagal senų žmonių tikėjimą, saugiausia vieta nuo piktosios dvasios. Besėdėdamas pastebėjo, kad iš uolos kartas nuo karto išbėga kažkoks žmogus, iškiša užpakalį ir vėl pasislepia. Neilgai galvodamas, užtaisė šautuvą, ir kai vėl pasirodė tasai žmogus – iššovė tiesiai į iškištą būtybės užpakalį. Po to nuėjo pasižiūrėti prie uolos, kad pamatytų, ką yra nudėjęs, bet toj vietoj pastebėjo tik pasiliejusią smalą. Kiek pastovėjęs nuėjo toliau į mišką, nes jau ir pragiedrėjo. Susitiko senelį, kuris jam sako: „Tu geresnis šaulys ir už mane: septynis metus šaudžiau į tą piktybę ir vis pataikyt negalėjau. Žinai, drauge, ką esi nudėjęs?" – „Nežinau, dieduk, – atsakė miškininkas, – vis dėlto, manau, kad tai kažkas pikta, kas veikia prieš gera, nes kai nuėjau pažiūrėti, į ką pataikiau, tai tik šiek tiek smalos teradau". – „Taigi, bičiuli, tasai, į kurį pataikei, yra piktoji dvasia ir mano priešas. Aš esu Ponas Jėzus iš dangaus, tykojau jį septynerius metus. Dieve, tau padėk už tai, kad jį nudėjai. O dabar pasikeiskime šautuvais: tu man duok savąjį, o aš tau manąjį, dar pridėsiu maišą ir botagą. Ką

norėsi – užmuši, ką užmuši – į maišą įsikiši, kai panorėsi – botagas pats nuplaks". Miškininkas krito į kojas seneliui (padėkojo), ir kai tasai išnyko, grįžo namo su nauju šautuvu, maišu ir botagu, ir visa papasakojo savo žmonai. (Toliau konglomeratas iš motyvų: 332, *330C, 330B.) O. Kolberg, *Lud*, VIII, Kraków, 1875, p. 133.

RUMUNAI (RR)

1: Bukovina. – Vienas piemuo, beganydamas avis ir žaisdamas švilpyne, pamatė iš po akmens išlendantį velnią ir savo šautuvu jį nušovė. Elijas pasiuntė pas jį angelą paklausti, kokio atlyginimo noris už tokį darbą. Piemuo sakėsi noris įgyti tokią jėgą, kad jo visi bijotų, ir sužinoti, kokia mirtimi jis mirsiąs. Elijas suteikė jam jėgą ir pranešė, kad jį kuo kitu negalima būsią nužudyti, kaip tik dvylikoje mišių pašventintais kviečiais ir šventintu švinu. (Plg. S 8.) T. Pampile, *Vazduhul*, Bucuresti, 1916, p. 83.

* * *

Šio motyvo pagrindinė idėja yra: žmogus padeda Perkūnui užmušti velnią. Tatai žmogus atlieka dvejopu būdu:

A. pačiam Perkūnui prašant (net reikalaujant) ir nurodant būdą, kaip jis tai gali atlikti (Liet. 11, 20, 42; Liv. 1; FE 1);

B. žmogus savo iniciatyva tam tikru šūviu užmuša griausmą išjuokiantį velnią (likusieji variantai).

Pirmoji variacija (A), kurioj žmogus nevartoja ugnies ginklo, kur pastebima mažesnė krikščionystės įtaka ir iš viso labiau primityvūs pasakojimai, tenka laikyti senesne, iš kurios galėjo išsivystyti komplikuotesnė, daugiau krikščionystės bruožų turinti ir dabar labiau populiari B variacija. Velniui užmušti panaudojamos priemonės kiekviename A variacijos pasakojime vis kitokios. Gaila, kad šios rūšies pasakojimų labai nedaug terasta. Tad toliau daugiau teks analizuoti B grupės variantus. Į var. Liet. 23 ir 36 galime žiūrėti kaip į pereinamąją formą iš A variantų grupės į B. Įtartino autentiškumo variantais tenka laikyti Liet. 5–6 ir Lat. 4 antroji dalis.

Pirmiausia susidarysime pagrindinių motyvo epizodų schematinį vaizdą:

1. Šovėjo užsiėmimas:
   - a. medžiotojas: Liet. 2–10, 12, 13, 16, 18, 19, 21, 22, 24–26, 29–35, 37–38, 45, 46; Lat. 2–5, 7; S 1, 2, 4, 9–17;
   - aa. medžiotojui tądien nesisekė ką nors nušauti: Liet. 5, 6, 32; Lat. 2, 7; S 13, 14, 16;
   - b. miško sargas: Liet. 14, 15, 17, 27; Lat. 6; S 7;
   - c. artojas (ūkininkas): Liet. 1, 20, 28, 41; S 6;
   - d. malkų rinkėjas: Liet. 11;
   - e. arkliaganis: Liet. 36;
   - f. kareivis: Liet. 38;
   - g. studentas: Liet. 43;
   - h. piemuo: S. 8, RR 1;
   - i. meškeriotojas: FE 2.
2. Medžiotojas slepiasi nuo audros po medžiu: Liet. 3, 4, 7–10, 18, 29–31, 34, 37, 45; Lat. 7; S 1, 7, 9, 12, 15, 17;
3. Žmogus mato besislapstantį velnią:
   - a. ant (prie, po) akmens: Liet. 1, 2, 5, 6, 8, 13–15, 19, 29, 37, 42; Lat. 1, 2, 5; S 1, 4, 5, 8, 11, 14, 16, 17; RR 1;

b. stuobry su skyle (drevėj): Liet. 3, 4, 9, 11, 16, 18, 24–26, 43; Lat. 3, 4; S 9, 10;
c. vandeny: Liet. 21, 30, 33, 34, 36, 40, 41, 44: Lat. 6; Liv 1; FE 2; S 3, 15 (baloj);
d. po velėna: Liet. 28, 31, 38;
e. urve: Liet. 10; S 10;
f. kalne: S 12;
g. po kelmu: Liet. 46.

4. Velnias turi tokį pavidalą:
a. (juodas) katinas: Liet. 1–4, 7, 8, 16, 24, 43, 45; Lat. 2;
b. ožiukas: Liet. 10, 22; avinas: S 12;
c. paukštis: juodvarnis – Liet. 16; nepažįstamas pūkuotas paukštis – Liet. 32; antis – Liet. 33, 35; juodas paukštis – S 9, 16;
d. šuniukas: Liet. 16;
e. žvėriška būtybė: S 7, 15; kažkoks sutvėrimas – Liet. 30, 40;
f. žmogus (vokietukas, ponaitis): Liet. 11, 13–5, 18, 29, 41; mažas juodas žmogelis: S 4, 11; mažas plikas vyrukas: Lat. 7; kažkoks žmogus: S 17;
g. smulkiau nenusakyta (tiesiog velnias): Liet. 5, 6, 9, 17, 21, 27, 36, 44, 46; Lat. 3, 6; S 1–3, 6, 13, 14.

5. Velnias išjuokia ir erzina Perkūną:
a. rodo pasturgalį: Liet. 13, 14, 17, 19, 21, 31, 34, 36, 46; Lat. 3, 4, 7; Liv. 1; S 2, 9, 10, 17;
b. mėgdžiojasi, šaiposi, juokiasi: Liet. 3, 4, 9, 42, 43; FE 2; S 1, 3, 4, 8, 11–15;
c. rodo liežuvį: Liet. 5, 6, 10, 25, 26, 38, 39, 44; Lat. 6; S 4;
d. šoka: Liet. 1, 7, 15, 16, 29.

6. Perkūnas veltui stengiasi jį nutrenkti: Liet. 1–4, 7–10, 12–19, 21, 22, 25–31, 34, 36–41, 43, 44; Lat. 1–7; S 1, 4, 6, 7.

7. Supratęs, kad tai velnias, medžiotojas užtaiso šautuvą ir šauna:
a. sidabro saga: Liet. 8, 12–14, 21, 27, 34 (?), 37, 39; Lat. 1, 2; S 14;
b. sidabro pinigu: Liet. 2, 9, 10, 15–19, 25, 26, 29, 30, 33, 36, 38, 40, 44, 45, 46; FE 2;
c. sidabro kulka: Liet. 1, 28;
d. sidabro žiedu: Liet. 35, 43; Lat. 4;
e. tiesiog sidabru: Liet. 3, 41;
f. gyvsidabriu: Lat. 5, 6;
g. auksiniu daiktu: Liet. 22;
h. škaplieriais: Liet. 4, 7; kryželiu (sidabro?) nuo kaklo: Lat. 3; šventintais kviečiais: S 9; šventintu paraku: S 12, 16;
i. šauna paprastu medžioklės priemušiu: Liet. 31; Lat. 7; S 1–7, 8, 10, 11, 13, 15, 17; RR 1.

7A. Žmogus kitu būdu padeda Perkūnui užmušti velnią: Liet. 11, 20, 42; Liv. 1; FE 1.

8. Šūvio pasekmės:
a. pasilieja smala: Liet. 8–19, 25, 29, 42, 45, 46; Lat. 3 (smarvė); S 1 (nafta), 2, 11, 12, 14, 17; pelenai: Lat. 6; gleivės FE 2;
b. pavirsta nuodėguliu: Liet. 7, 37 (kelmu): c. lieka tik dulkės: S 4;
d. nušauna nuostabų gyvulį: Liet. 30, 32, 33; Lat. 2; S 16;
dd. nušauna žmogų: S 13;
e. tiesiog nušauna: Liet. 1–6, 21, 22, 31, 34, 36, 39, 40, 43; S 8.

8A. Kartu žmogus šauna ir griausmas trenkia: Liet. 1, 4, 24.

9. Sutinkamo Perkūno pavidalas:

a. medžiotojas: Liet. 8, 20, 21;
šviesiai apsirengęs, žalias diržas, barsiuko terba, dvivamzdis šautuvas – Liet. 10; rudabarzdis vyras su muškieta ant peties – Liet. 11; dailus augalotas vyras, ruda barzda – Liet. 12; žalia mandiera, ant galvos raudona kepuraitė – Liet. 13; didelis vyras su ruda barzda – Liet. 15; aukštas barzdotas vyras su muškieta – Liet. 17; sutinka kitą medinčių, tokį jau didelį, kad galva ligi debesų – Liet. 29;
b. senukas: Liet. 3, 9, 14, 16, 19, 30, 45; Lat. 1, 5; Liv. 1; S 7, 12, 13, 15 (Ilja), 17;
c. tiesiog žmogus (vyras): juodas vyras – Liet. 4; didelis vyras – Liet. 7; ugningas milžinas – Liet. 1; žmogus su barzda – Liet. 18; žmogus lazda besiramsčiuojąs – Liet. 22; didelis ir labai tvirtas vyras – Liet. 31; gražus ponaitis – Liet. 38; apsistraigęs kulkomis žmogus – Liet. 9, 42; svetimas žmogus – Lat. 2; jaunas vyras – Lat. 4; nei jaunas, nei senas – S 6; augalotas vyras su serbentinėmis akimis ir žila barzda – FE 2; kažkoks ponas – S 9; didžiulis kaip medis kaimietis, su šautuvu kaip kalade: S 16.

9A. Užsirekomendavimas, kad jis esąs Perkūnas: Liet. 15, 20, 29, 31; S 7 (Elijas), 16 (Perón).

9B. Pasirodo pats Dievas: S 3, 17 (Jėzus).

9C. Nusileidžia iš dangaus angelas: S 8, 11.

10. Padėkojęs už priešo nušovimą, Perkūnas pasakojasi, kaip ilgai persekiojęs velnią:
a. visą dieną: Liet. 11;
b. visą vasarą: Liet. 15, 29;
c. kelinti metai: Liet. 9, 16;
d. ilgus metus: 3 m. – Liet. 7, 34; 6 m. – Liet. 30; 7 m. – Liet. 10, 13, 18–21, 27, 41; S 7, 12, 16, 17; 9 m. – Liet. 12, 43; 10 m. – Liet. 38; 12 m. – Liet. 22, 28; 15 m. – Liet. 4, 37; 20 m. – S 9; 23 m. – Liet. 17; 50 m. – Liet. 35; 300 m. – Liet. 8.
e. iš toli atsivijęs: iš už 7 mylių – Liet. 14; iš Prancūzijos – Liet. 16, 17; iš kelintos karalystės – Liet. 3, 25–6.

11. Žmogus esti apdovanojamas:
a. paraku: Liet. 7–10, 14, 19, 21, 22, 45;
b. paraku ir kulkomis (šratais): Liet. 3, 4, 12, 15, 29, 32 (šoviniais); S 9;
c. šautuvu: Liet. 16, 17, 28, 30; Lat. 5;
d. užtaiso šautuvą: Liet. 13, 18, 31; Lat. 2, 4, 7;
dd. apsimaino šautuvais: Lat. 6; S 11, 12, 15, 17;
e. dovanoja neišrūkomą pypkę: Liet. 30;
f. ima sektis medžioklė: Liet. 5, 6; S 13, 14;
g. duoda daug pinigų: Liet. 20, 34, 42; grįžta iššautas sidabrinis pinigas: FE 2;
h. laime ir turtinga moterim: S 7;
i. duoda jėgą ir žinojimą: S 8, RR 1;
j. sapne padėkoja: Liet. 2, 37;
k. dėkoja balsas iš debesų: Liet. 25–7, 35, 41, 43; S 10, 14;
l. atleidžiamos nuodėmės: Liet. 27; S 1–4;
m. mirusį angelai nuneša į dangų: Liet. 38; S 3, 5.

11A. Angelas klausia, kokio norįs atlyginimo: S 4, 8; RR 1.

12. Stebuklingos dovanos vartojimo sąlygos:
a. nežiūrėti į vidų: Liet. 13;
b. nemieruoti: Liet. 9;

c. nešauti į žmogų: Liet. 14, 19;
d. nesigirti: Liet. 31;
e. netaikyti: Lat. 4;
f. tedėti po vieną (du) grūdelį parako: Liet. 7, 8, 10, 19, 45.
13. Dovanos sunaudojimas:
a. laimingai vartojama: Liet. 8, 12, 15, 17, 18, 22, 45.
b. neklausant persergėjimo, ji nustoja savo stebuklingos galios: Liet. 9, 13, 21, 31;
c. nusišauna: Liet. 7, 14, 19; Lat. 4 (serga);
d. atima dovaną, jei nesilaiko perspėjimo: Liet. 7; Lat. 6;
e. atsimaino, žmogui panorėjus: S 11, 12.

Dabar reikia bandyti nustatyti svarbesnių epizodų primityvumo laipsnį.

1. Velnio šovėjas B grupės variantuose paprastai yra **medžiotojas**. Atrodo, kad jam tądien medžioklė nevyko. Nors tatai ryškiai pabrėžiama tik nedaugely variantų, tačiau nė viename variante nekalbama apie tos dienos laimikį. Stiliaus atžvilgiu gauname labai gražią kompoziciją: kiaurą dieną medžiojęs ir nieko nenušovęs medžiotojas piktas stovi lietuje po medžiu: na, ir čia dabar pasitaiko tokia proga – rasi, nors velnią nudėsiu. Artojas, miško sargas ar šiaip neturtingas žmogelis, malkų rinkėjas, atrodo, geriau tinka A grupės variantams. Savotiškas junginys yra Liet. 28 varianto artojas, kuris ir ardamas turi prie savęs karabiną.

2. Velnias paprastai matomas mažo žmogelio (vokietuko) pavidale. Tokios išvaizdos velnias greičiausiai bus įsivaizduojamas ir tuose variantuose, kur kalbama tiesiog apie velnią. Tačiau mėgsta pasiversti ir įvairiais gyvuliais, ypač juodu katinu – tai viduramžiuose labai populiari pažiūra apie matomąjį velnio pavidalą.

3. Velnias mėgsta gyventi ir slėptis **po akmeniu**, užtat griausmas dažnai į akmenis trenkiąs, – taip mano daugelio Europos tautų liaudis, jų tarpe ir lietuviai. Akmenį, kaip velnio slėpimosi vietą, dažnai randame mt. *1166, 3454, 3458. Dar dažnai mūsų nagrinėjamų tautų liaudies tradicijose pabrėžiama, jog geriausia velnio apsisaugojimo vieta nuo griaustinio yra vanduo. Kai kuriuose variantuose aiškiai sakoma, jog žmogus buvo prie ežero (Liet. 30, 33–34, 36, 40–41, 44; Lat. 6) ar upės (Liv. 1; FE 2). Tačiau dar dažniau minima ir miške labiau natūrali slėpimosi vieta yra drevė, kurioj mėgsta slėptis mažu gyvuliu pasivertęs velnias. Reikia atkreipti dėmesį, jog medžiotojas velnią nušovęs dažnai randa smalos klaną (labai būdingas lietuvių ir slavų variantų bruožas), o tatai medžiotojas lengviausiai galės pastebėti šovęs velnią ant akmens.

4. Iš velnio naudojamų griausmui išjuokti būdų, – pasturgalio rodymas, mėgdžiojimas, liežuvio rodymas ir šokimas, – labiausiai užgaulus, berods, bus pirmasai, jis yra ir labai dažnas, tad jis greičiausiai priderės ir norminei formai.

5. Žmogus šauna velnią **sidabru**. Tai plačiai Pabaltėj ir Europos šiaurėj sutinkamas tikėjimas, jog tik tuo būdu galima velnią, raganą ir kt. panašią būtybę užmušti. Sidabro pinigas, berods, bus primityviškesnis už sagą – juk sidabrinės sagos nėra kasdienis dalykas. Visi kiti šautuvo užtaisymo būdai – pripuolamas ir vėlyvesnis dalykas, dažnai aiškioje krikščionystės įtakoje (Liet. 4, 7; S 6, 9, 12, 16). Sidabro priemušio nežino beveik visi slavų variantai (išimtis var. 14), dažniausiai ten šaunama paprastu medžioklės priemušiu.

6. Sutinkamas Perkūnas dažnai irgi yra priėmęs **medžiotojo** pavidalą. Tai aukštas, stambaus sudėjimo rudabarzdis vyras. Panašiai įsivaizduoja ir skandinavai savo Thorą, tik jis yra raudonbarzdis ir šautuvo vietoj turi kirvį. Senukas irgi vargu ar bus krikščioniško Dievo atgarsis – juk ir germanai, ir estai–suomiai,

pagaliau ir lietuviai griausmo dievą dažnai vaizduojasi senelio pavidale (liet.: „vėšas senelis su kūju").

7. Perkūno pirmykštė dovana turėjo būti **parako ragas**, salyga – nežiūrėti į vidų, nemieruoti. Pažiūrėjus ar pamieravus, daiktas netenka savo stebuklingosios ypatybės. Nors šie epizodai ir nedaugely variantų tėra aiškiai išlikę, tačiau juos tenka laikyti pirmykščiais: neišsibaigiamumas ir kartu draudimas žiūrėti, mieruoti, skaityti yra visų vad. „stebuklingųjų dovanų" neišskiriami ypatumai. Tai mes dažnai randame, pvz., mūsų tradicijose apie laumes (neišsibaigiąs audeklas ir pan., žr. mt. 3694). Slavų variantuose ypač mėgiamas apsimainymas šautuvais. Iš debesų dėkojąs balsas, pasiuntinys angelas, nuodėmių atleidimas, mirusio šaulio į dangų paėmimas – yra aiškūs slavų kilmės epizodai (plg. mt. 3458 S 1). Juos mes ir randame tik slavų ir su slavais susisiekiančių Lietuvos sričių variantuose. Vėlyvesnis įsibrovėlis yra ir epizodas, kur Perkūnas bara medžiotoją, kam jis nušovęs ožiuką ar žmogų (Liet. 10, 19). Kad šis barimas yra vėlyvesnis krikščioniškos moralės įtakoj atsiradęs bruožas, rodo tolimesnė veiksmo eiga: kad ir bara, bet vis dėlto apdovanoja.

Visa tai turėdami galvoj, galime manyti, jog šio motyvo B grupės variantų norminė forma yra buvusi tokio turinio:

Per visą dieną nieko nenušovęs medžiotojas slepiasi nuo lietaus po medžiu. Jis pastebi po akmeniu (drevėj) besislepiantį mažo žmogelio (gyvulio) pavidalu velnią, kuris erzina Perkūną, rodydamas prieš debesis pasturgalį (rodydamas liežuvį, pamėgdžiodamas griausmą). Kai trenkia, jis greit slepiasi, nugriaudus vėl išlenda ir toliau krečia savo pokštus. Perkūnas veltui stengiasi jį nutrenkti. Medžiotojas, supratęs, kad tai velnias, užtaiso sidabru (pinigu) šautuvą ir šauna. Pasilieja smala. Tuoj nustoja siautusi audra. Namo eidamas medžiotojas susitinka Perkūną šaulio (senelio) pavidalu. Perkūnas dėkoja jam už jo priešo nukovimą, kurį jis jau seniau gaudęs, bet vis negalėjęs prigriebti, ir atsidėkodamas dovanoja medžiotojui stebuklingą parako (ir šratų) ragą, kurio vieno kito grūdelio užtenka visam priemušiui ir kurio nė vienas šūvis nenueina tuščiai. Medžiotojas ilgai ir sėkmingai naudojasi stebuklinga dovana, tačiau kai smalsumo vedamas sulaužo draudimą (nežiūrėti į vidų), daiktas netenka savo stebuklingos ypatybės.*

Šis motyvas, dabar turimais daviniais, plačiausiai yra žinomas Lietuvoje (žr. žemėl. III, p. 274), kur jis turi ryškią, pilnai išsivysčiusią ir pastovią formą. Pasakojimo rėmai ir personažai yra būdingi lietuviams. Stiliaus atžvilgiu šis motyvas irgi dažnai turi užbaigtą ir tiesiog meistrišką liaudies kūriniui kompoziciją. Latvių variantus tenka laikyti atkeliavusiais iš Lietuvos: tai rodo jų buvimas tik pietuose, arčiau etnografinės lietuvių sienos, ir labai mažas skaičius, nors latviai pasakų yra daugiau surinkę, negu mes. Tas pats tenka manyti ir dėl livųestų variantų. Slavų (ypač SU) variantai turi jau visai kitą pobūdį. Čia ir tenka nustatyti mūsų motyvo santykį su Galicijos mažarusių legenda apie du dideliu nusidėjėliu. SU 1–5 variantus nagrinėja *N. P. Andrejevas* savo studijoj *Die Legende*

* *A. Botyrius*, remdamasis savo turima medžiaga, pateikia tokią norminę formą: „Vieną kartą medžiotoją miške užklupo audra. Kad apsisaugotų nuo lietaus, pasislėpė jis po medžiu. Kai pradėjo lyti, medžiotojas pastebėjo, kad iš po akmens (pagal kitą variantą – iš ąžuolo drevės) kažin koks Limiano rodo debesiui iškištą liežuvį. Kiekvieną kartą, kai jis tatai darė, trenkdavo Perkūnas; bet dievaičio pastangos buvo bergždžios. Tada medžiotojas, spėdamas, kad šis žvėris turbūt yra velnias, išėmė iš kišenės 30 kapeikų monetą, perlaužė ją, įdėjo į šautuvą, iššovė į nežinomą jam žvėrį ir taip taikliai, kad tas krito negyvas. Tada priėjo prie medžiotojo miško sargas, žaliu švarkeliu, su virtine kulkų, kurios buvo sunertos ant permestos per petį virvės ir paklausė: „Ar tu žinai, kokį žvėrį esi nušovęs?" Medžiotojas atsakė, kad niekados nebuvo matęs tokio žvėries ir todėl nežinąs. Miško sargas buvo ne kas kitas, kaip Perkūnas. Jis nupirko iš medžiotojo užmuštąjį žvėrį ir davė jam šratų ir parako, sakydamas: „Jeigu tu užtaisysi šautuvą vienu grūdeliu parako ir įdėsi vieną šratelį, tiek pat toli ir taip pat smarkiai šaudysi, kaip ir aš". Perkūnas, kuris pasirodė medžiotojui, buvo vidutinio amžiaus ir vidutinio ūgio" (p. 454).

von den zwei Erzsündern (*FFC*, 54, Helsinki, 1924). Jis iš šių variantų rekonsruoja tokią antrąją (šalutinę) Galicijos mažarusių mt. Aa–Th. 756C norminę formą:

Medžiotojas, norėdamas tapti geru šauliu, svetimo patartas padeda po medžio žieve nesuvalgytą komunikatą ir šauna. Iš medžio išteka kraujas, šaulys išsigandęs pabėga. Jį graužia sąžinė, ima gailėtis, tačiau ilgą laiką niekas nenori duoti jam išrišimo. Galop vienas kunigas liepia jam užsidėti ant galvos geležinį lanką ir nešioti tol, kol jis pats nukris. Labai ilgai taip atgailauja. Kartą audros metu miške pamato kažką iššokantį iš po akmens, išjuokiantį griausmą ir vėl pasislepiantį. Medžiotojas šauna ir užmuša tą būtybę. Tuojau nukrenta nuo jo galvos lankas – jis nušovė velnią, kurį griausmas iki tol be sėkmės bandė nutrenkti, ir Dievas jam už tai dovanojo nuodėmes (p. 69).

Motyvas, kur medžiotojas šauna į ostiją arba mūką, norėdamas pasidaryti taikliu šauliu, pažįstamas ir lietuviams (mt. 3320), tačiau niekur jis nėra jungiamas su motyvu apie nušaunamą velnią. Pats mt. 765C ir Lietuvoje, ir Latvijoje, ir Lenkijoje yra **visiškai nežinomas**. Ir Andrejevui minimi SU variantai (šūvis į ostiją – velnio nušovimas – mt. 756C) atrodo įtartini. Dėl var. 1 ir 3 jis sako: „Die Variante ist etwas zweifelhalft" (p. 15). Šis įtarimas jam galėjo kilti pakankamai nepažįstant lietuviškų mūsų nagrinėjamo motyvo variantų. Nors jis ir sudaro antrą mažarusišką mt. 756C redakciją, taičau apie ją sako: „Diese **zweite** kleinrussische Redaktion ist natürlich **jünger** als die erste" ir „**Die erste** kleinrussische Redaktion (ist) zwifellos ziemlich spät entstanden, nicht vor dem Ende des XVI. oder vor dem XVII. Jahrh." (p. 69 ir 58). Vadinas, **antroji** mažr. redakcija (mūsų SU variantai) turį būti dar jaunesnės datos, negu XVII a. pradžia.

Daug šviesos mums duoda lietuvių kolonistų tarpe Slonimo apyl. užrašytas variantas (Liet. 27), originale turįs daugiau slaviškų, kaip lietuviškų, žodžių, ir jo šiaip mums nesuprantama pabaiga – nuodėmių atleidimas. Jį išaiškina SU variantai. Tai pereinamoji forma iš mūsų nagrinėjamo mt. 3452 į SU mt. 756C mišinio redakciją, bet jokiu būdu neatvirkščiai. Visa tai mums sako:

1. mūsų motyvas yra pasiekęs slaviškas tautas pietuose;
2. ten jis buvo visiškai sukrikščionintas ir dažnai prijungtas prie mt. 756C, kas jau rodo, jog jis ten yra importas.

Tokią pat išvadą priėjo ir *Andrejevas*, nors jam lietuvių variantai plačiau ir nebuvo žinomi: „In Galizien vollzog unter dem Einfluss unserer Legende (mt. 756C) eine **Verbindung** zweier Erzählungsstoffe (der Schuss auf die Hostie und der den Donner verhöhnende Teufel)... Die Entstehungszeit dieser Redaktion lässt sich unmöglich feststellen" (p. 118).

Kol pasiekė Galiciją, mūsų motyvas gerokai nukentėjo, buvo pamiršta daug svarbių epizodų, jie žymiai pakito, padarė žymios įtakos slavų Elijas ir legenda apie du dideliu nusidėjėliu, tačiau giminingumas su lietuviškais variantais liko lengvai pastebimas. Vienintelis rumunų variantas yra mažarusių var. 8 kopija. Tuo tarpu abu lenkų variantai nerodo žymaus giminingumo su mažarusiškais, jie yra artimesni lietuviškiems. Ar nebus tik lenkai šiuo atveju tarpininkais tarp lietuvių ir mažarusių? Visi šie daviniai leidžia manyti, kad **motyvas yra susidaręs Lietuvoje ir yra lietuvių liaudies kūrinys**.

Galbūt kai kas būtų linkęs jį laikyti labai senu, stabmeldystės laikus siekiančiu „mitu". Taip nėra. Savo dabartinėj redakcijoj (B grupės variantai) motyvas yra labai jaunas, turįs daug ryškių krikščioniškos pasaulėžiūros bruožų. Jau visiškai krikščioniško Vakarų Europos velnio pavidalas tai rodo. Aiškus asmenų ir įvykio vietos nusakymas (Liet. 14–15, 17) tradicijai duoda sakmės (Sage) pobūdį. Tačiau minėtais atsitikimais tiksliai nurodyti asmenys ir vyksmo vieta dar

nesako, jog tradicija yra visai jauna, kad jis štai savo pradžią gavo tada ir tada, ten ir ten. Priešingai, tai tik rodo, jog motyvas yra labai susigyvenęs su liaudimi, jos ypatingai pamėgtas ir progai pasitaikius pasisavinamas, suteikiant jam lokalinį ir asmeninį pobūdį. Motyvo B redakcijos ankstyviausį amžių arba terminus a quo padeda nustatyti ugnies ginklo (šautuvo) ir sidabro pinigų bendras žinojimas. Parako šautuvai imta naudoti XVII a. Liet. 16–17 variantuose minima sidabrinė timpa gali būti „Tympf" arba „Achtzehngröscher" – šis pinigas buvo vartojamas Lenkijoj ir Prūsijoj 1654–1765 m. (*Wörterbuch der Münzkunde*, I, 6). Nors pinigo pavadinimas galėjo būti į sakmę įdėtas ir vėliau, taigi sakmė galėtų būti ir senesnė, tačiau šautuvas, turįs motyvo B redakcijoj pirmaeilės svarbos, negalėjo būti Lietuvoj plačiai žinomas kaip medžioklės ginklas anksčiau, negu XVII a. antroji pusė, tad ir sakmės B redakcija negali būti senesnė*.

Tuo tarpu motyvo A redakcija, kur žmogus padeda Perkūnui užmušti velnią be šautuvo pagalbos, yra žymiai senesnė ir iš jos bus išsivystę B redakcijos variantai. Tačiau A redakcijos amžiui nustatyti nėra jokių davinių. Livų ir estų variantai rodo, kad motyvas keliavo ne tik į pietus, bet ir į šiaurę. Šis livų–estų skolinys iš baltų gali būti gana senas, tai rodo ir tas faktas, kad du iš trijų variantų yra aiškūs A grupės atstovai. Ir abu tuodu variantu (Liv. 1 ir FE 1) greičiausiai išlaikė seniausią šio motyvo formą: griausmo dievas duoda žmogui į rankas savo griaudimo įrankį, kuriuo jis, atitinkamai pamokytas, užmuša velnią – mat, žmogui lengviau neįtartam prie velnio prisiartinti.

Šio motyvo nagrinėjimą esu jau spausdinęs 1935 m. *Vairo* XIII t. 293–302 ir 450–458 psl. antrašte *Perkūnas medžioja velnią, lietuviškos kilmės mitologinis padavimas*. Dabar, turėdamas žymiai daugiau medžiagos, vietomis esu priėjęs kiek kitokių išvadų. Svarbiausias skirtumas – skiriu dvi motyvo redakcijas, dėlei ko tada abejojau.

V. PERKŪNO PERSEKIOJAMAS VELNIAS IEŠKO ŽMONĖSE PRIEGLAUDOS (Mt. 3453)

LIETUVIAI (Liet.)

1: Vk. (Pilviškiai; 1935). – Kūreno žmogus pirtį linams džiauti. Tuo metu lauke griovė ir žaibavo, tai žmogus vis žegnojasi. Į pirties pašalę atsmuko draugu pasivertęs velnias. Jis kalbina žmogų: „Mes esam draugai. Padėsiu aš tau kūrenti pirtį, tik tu nedaryk taip, kaip dabar darai: vis tik griebi ir dedi su ranka ant savęs kryžavai. Pas mus nėra tokios mados, taip nedaro nieks ir man nepatinka". Žmogus pasižiūri atidžiai į savo draugą ir mato, kad jo nosies tik viena šniukšlė ir kojų smailios kulnės – ne taip, kaip žmogaus. Jis suprato velnią čia esant. „Eik tu iš čia, čia tavęs niekas nešaukė!" – varo žmogus velnią, nevadindamas jo tiesiog velniu. „Girdi, lauke Perkūnas trenkia, gali ir čia kas negero atsitikti". Velnias nenori išeiti. „Ar tu manęs nepažįsti? Juk mes draugai! Man nepatogu lauke būti, kai griaudžia". Bet žmogus nusitraukė nuo kaklo

* Panašus motyvas žinomas ir čeremisams, kur šautuvo vietoj randame lanką: „Sehr verbreitet ist die Vorstellung, dass der Donnergott die Teufel vertreibt oder tötet... Wenn der Mensch einen Teufel töten kann, so geht das Donnerwetter vorüber. Einmal hatte ein Mann mit dem Bogen einen *ia* erlegt, der dem Donner sein entblösstes Hinterteil zukehrte, und sofort hörte das Blitzen auf" (U. Holmberg, *Die Religion der Tscheremissen*, *FFC*, 61, 1926, p. 68).

Kokie santykiai galėtų būti tarp suomiškos kilmės čeremisų tautos ir slavų bei baltų tautų variantų, tuo tarpu neįmanoma išspręsti. Tačiau aišku, kad turime reikalo neabejojamai su tuo pačiu motyvu. Pirmiausia visa tai rodo, kad šis motyvas turi būti gana senas. Toliau susidaro įspūdis, kad čeremisų pasakojimai yra daug artimesni lietuvių, negu slavų, variantams ir yra primityviškesni už slaviškuosius.

brostvas ir ėmė jom žegnoti velnią, tai tas staugdamas išbėgo. Kai tik velnias nubėgo per mastą nuo pirties, Perkūnas kad trenkė į velnią. Atbėgo šeimininkas žiūrėti, ką čia Perkūnas taip smarkiai mušė. Bernas papasakojo, kas čia buvo. Apžiūrėjo, kur Perkūnas trenkė, bet jokios žymės nerado. (Iš K. Balsienės, 78 m. a., užr. P. Preikšas.) LTA 752(37).

2: Vk. (Pilviškiai; 1935). – Buvo girtuoklis žmogus. Griaudžiant jis ėjo iš karčiamos namo. Priėjęs namus jis palindo po pastoge ir ten rado susitraukusį velnią. Žmogus sako: „Velne, ko tu čia lindi? Matai, kad tave Perkūnas tyko užmušti". – „Mane muš, o tave užmuš", – atsakė velnias ir priėjo artyn prie žmogaus. Žmogus užsirūkė pypkę, o velnias atsisėdo ant pypkės. Žmogui dūmą užtraukus, Perkūnas kad trenkė į pypkę: žmogų užtrenkė, o velnias, matyt, pabėgo. (Tie patys.) LTA 752(38).

3: Vk. (Pilviškiai; 1935). – Griaudžiant ir lyjant ėjo merga, pasikaišius andaroką, iš lauko karves melžus. Susitiko bobelę, kuri perspėjo, kad andaroką pasileistų, nes ten gali būti nuo griausmo nelabasis pasislėpęs. Mergina andaroką pasileido, ir iš jo iškrito koks tai šepetys, kaip seniau buvo galvom šukuotis. Vos tik nužengus merginai keletą žingsnių nuo tos vietos, kai trenkė Perkūnas į šepetį, tik stulpas ugnies pasirodė. Tai turbūt ir bus buvęs velnias į šepetį pasivertęs, jei nebūtų mergina išmetusi, tai gal ją pačią būtų Perkūnas užtrenkęs. (Tie patys.) LTA 752(39).

4: Vk. (Bartininkai.) – Ūkininkas penktadienį prieš pietus išėjo su tarnaite žuvauti. Pakilo debesys ir ėmė griausti. Jau eis namo, tik atsisuka tarnaitė į užpakalį ir mato, kad už jos stovi toks vokietis. Persigandusi stūmė tą vokietį šalin, tąsyk sužaibavo ir trenkė. Iš vokiečio pasiliejo smala, bet ir tarnaitę pritrenkė. Ūkininkas užkasė mergą iki pažastų į žemę, po kokios valandos atgijo. Bas., *LPY*, IV, 82, Nr. 88.

5: Vk. (Bartininkai). – Rugiapjūtėj užėjo didelis debesys su lietum ir griausmu. Dvi Rasių dvaro mergos bėgo, pasikėlusios sijonus, namo. Užvaizda mato: paskui mergas bėga juoda katė ir pribėgusi užšoko vienai už sijono atlankos. Tada kad ims apie tas mergas plakti žaibai. Ant arklio sėdęs užvaizda ėmė jas vytis ir šaukti: „Mergos, pasileiskit kedelius!" Mergos atsigręžė. Pirmutinė pamatė antrosios sijono atlankoj juodą katiną raudonomis akimis. Išsigandusios pasileido sijonus. Katinas iškrito ir šoko pabėgėjęs medin. Tik kad trenks Perkūnas į tą medį, tik šipuliai išlakstė. Bas., *LPY*, IV, 79, Nr. 84 = Bas., *LM*, p. 23.

6: Vk. – Dar ne per seniai pasakojo nuo Pajavonio iš Būdviečių ūkininkai, Šviderekas ir Šlikas, kaip jiedu sykį matė vieną atsitikimą. Jiem laike perkūnijos beeinant, prieš Būdviečių kaimo tiltą pamatė bėgant mergą, pasikėlus andaroką nuo lietaus. Prieš patį tiltą pasileido ta merga andaroką, ir tiedu vyrai pamatė, kaip iš jo atlankos išpuolęs rudas katinas nubėgo po tiltu. O tuomsyk sužaibavo kryžium, trenkė į tiltą ir nuskėlė kampą, o toji merga liko gyva. LMD I 133(161).

7: PrL. – Kraupišky, Ragainės pav., nekurio ūkininko dvi dukreli ant pievų šieną grėbė, ale perkūnijai užkilus, jiedvi namon skubinos. Tėtatis jų jau didei laukdamas ir per langą jiedviem priešais žiūrėdamas, jiedvi viršutinius kedelius pasikėlusias išvydęs, paskui josios sterblėje pamatė raudoną vyrytį. Berods, dukrelė to netėmijo, kačeig ji bestrunydama savo seselę vos pasekė; ale žaibai jau ne paliautinai apie jiedvi plakė. Tėvs tai vislab matydams ir vos prišaukt galėdams šaukė: „Mergos, paleiskite kedelius!" Jiedvi tai nugirdusios, ypačiai paskutinioji, akiumojoj balso paklusius, kedelius paleido. Tame mirksnyje tas raudonjeskis iš kedelio tiesiog į šalia stovintį gluosnį įšoko, o Perkūnui su žaibais jį šaujant, jis smala susileido, kuri šalia gluosnio matoma buvo, o mergi dvi laimingai namus atsiekė. (V. K.) Bas., *LP*, II, 57, Nr. 6.

8: Kl. – V. Bastiks iš Preilos apie nekurį savo pritapimą man tarė: „Apie metą 1893 man su merga bei dviem kaimynais mėnesienoj į Jūrę lašišų žvejot išėjus ir jau ant Jūrės su laiveliu, kurį anapus kopų prilaikėm, beplūderuojant, užkilo didė vėtra su skaudžia perkūnija bei lytumi: atsirado aigyptiška tamsybė, kuri vien nepaliaujančiais žaibų plakimais trikindama, jau visai apie mūs laivelį sukos. Mes skubinomės nuo vandens žemyn kraštą atsiekę, o laivelį, ant kranto užvilkę, apvožėm dėlei užuksnio. Vos atsidvėsę nuo išgąsčio, pamatėme vokietuką su balta krūtine prie mergos jau tik plaštakos atstume bestovintį, kai ale vėl sužaibavus į jį trenkė, tai visai siera pasmirdo – merga apnyko, o to velniūkščio vietoj vien plokelis smalos liko". (V. K.) Bas., *LP*, II, 57, Nr. 5.

9: Rs. (Šimkaičiai; 1935). – Sykį parein iš kažkur merga, pasikaišius sijoną: mat, lijo ir buvo perkūnija, todėl pasikaišė, kad nesušlaptų. Parėjus netoli namų, sako, reikia susitvarkyti. Kai tik nuleido sijoną, ogi strykt iš skraito velnias ir nubėgo juokdamasis, visas pasišiaušęs. (Iš M. Ambrozaitienės, 80 m. a., Naukaimyje.) LTA 832(497).

10: Kr. (Plateliai; 1935). – Prieš kokius 90 metų Alsėdžių miestely viena moteriškė likusi vienų viena namuose, nes kiti buvę išėję į laukus darban. Staiga nei iš šio, nei iš to užėjęs trankus Perkūnas, o moteriškė labai bijojusi Perkūno, kad jos nenutrenktų. Kad Perkūną nusuktų į šalį ir kad jis ant viršaus neužeitų, ji pagriebusi saują verbų ir Žolinėje šventintų žolių, bėgdama per gryčią kaminan, pamačiusi pro langą iš kiemo į gryčios prieangį įeinantį ponaitį, lyg vokietuką: juoda skrybėle, juodais rūbais apsirengusį, batais apsiavusį. Ji pradžiugusi, kad būsianti nebe viena, nebijosianti Perkūno. Vos spėjusi įmesti kamine ugniavietėn į degančias anglis šventenybių, bėgusi priimti įeinačiojo gryčion ateivio, bet išieškojusi gryčioj visus pašalius, kampus ir užkampius, pagaliau išbėgusi kieman, o ateivio niekur nebemačiusi. Iš tiesų, biesas buvęs vokietuku pasivertęs, ir jei moteriškė nebūtų gyvenamojo namo užsmilkiusi šventintomis žolėmis, vokietukas būtų pradėjęs vaipytis prieš žaibus, ir Perkūnas, neapkęsdamas vokietuko pasityčiojimų, būtų trenkęs į jį, ir tuo būdu būtų uždegęs gyvenamąjį trobėsį. Bet biesas, pabūgęs užsmilkytųjų šventenybių, pranykęs iš gryčios. Todėl reikia, griaustiniui užeinant, visados uždarinėti duris, langus, kad biesas, vokietuku pasivertęs, neužeitų kur į gyvenamojo ar negyvenamųjų trobėsių kokį užkampį ir tenai nesivaipytų, nesityčiotų iš Perkūno, nes Perkūnas, trenkdamas į jį, uždega gyvenamąjį ar kitą trobėsį. Net ir priežodis yra: „Ir vaipysis, kaip (it) biesas prieš žaibus". (Iš O. Mickevičienės Mačiūkų k. užr. J. Mickevičius.) LTA 758(4).

11: Kr. (Plateliai; 1935). – Viena moteriška dideliai bijojusi perkūnijos. Viena pati bebuvusi pasilikusi namie. Pamačiusi, kad užein didelė perkūnija: visi pašaliai užjuodavę. O turėjusi tokią madą, kaip ir visi žmonės, užeinant perkūnijai dėti į ugnį švęstų žolių: verbų, Dievo Kūno rūtų ir per Žolių Šventę šventintų žolių. Bėganti žolėmis nešina į kuknią, – o trobos buvusios prie pat vieškelio, – ana bėgdama pro langą pamačiusi taip greitai įbėgant juodai apsidariusį žmogų, lyg vokiečioką. Ši prasidžiaugusi, mislijanti, neb viena bebūsianti. Įdėjus žoles į ugnį, laukianti – nieks neįeina. Bėganti pro angą veizėti, mislijanti, ką ans kieme stovi ant pamato, po pastoge. O ten buvęs viens budinks. Kaip ana nemačiusi po pastoge svieto (žmogaus), taip ana bėg į daržinę. Išveizėjusi ten visus pašalius – nėr nei kokio žmogaus. O keliu einant vėl nemačiusi, buvo lyguma ir toli į rinkį buvo matyti. Nurokavę žmonės, kad pikta dvasia buvo pasivertusi į vokietuką, o kaip įdėjo švęstų žolių ir pranyko. Liūb senieji sakyt, kad Perkūns trankos, kur pikta dvasia nustoja. Ir priežodis yra: „E vaipysies, kaip pikčius prieš žaibus". Nelabasis vaipos, o Perkūns neapkent, tuojau trenk į aną. Įdėjus švęstų žolių, kol

dar nėra ant viršaus Perkūns atėjęs, tuojau nusuk į šalį, o kai jau ant viršaus yr Perkūns, tuokart nebegal bedėti šventų žolių, Perkūns ant vietos vien trenk ir trenk. (Mačiūkų k. užr. J. Mickevičius.) LTA 552(817).

12: Rk. (Panemunis; 1936). – Lijant bėgo boba, pasikėlus andaroką. Kaip ji andaroką paleido, tuoj iškrito lydys, į kurį trenkė Perkūnas. Matyt, kad lydžiu buvo pasivertęs velnias. (Šilkailių k. užr. J. Būtėnas.) LTA 739(109).

13: Šv. (Paringis; 1935). – Rozų ganė piemenys keltuvas, o ant akmenio, daboja, sėdįs kokis ponaitis ir šaukiąs piemenis: „Eikšte, vaikai, į mane pasikalbėti". Ir labai griaudžia, pykši. Dangus tik švitruoja nuo žaibų. O piemenys ir bijosi, sarmatijasi – tokis ponaitis. Tik paskui sužaibavo, kai davė griausmas, ir išgaišo tas ponaitis. Piemenys rokuoja: tai buvęs velnias ir griausmas jį užtrenkęs. (Iš A. Ragaišio Rizgūnų k. užr. J. Aidulis.) LTA 792(51).

14: Šv. (1936). – Velnias, norėdamas pasislėpti nuo Perkūno, slepiasi pas žmones. Vieną kartą buvo toks atsitikimas: moteriškė nešėsi prijuostėj salotų, ir užėjo griaustinis, pradėjo prie moteriškės žaibuoti; tada moteriškė metė salotus į šalį; kai numetė nuo savęs ir pati atšoko į šalį, tuo kartu griaustinis daužė į tuos salotus. Žmonės spėja, kad velnias, norėdamas pasislėpti nuo griaustinio, buvo įšokęs į prijuostę, į salotus, o kai salotus išmetė ir kartu velnią su salotais, tada daužė griausmas į pasislėpusį salotuose velnią. (Iš E. Cijūnelienės Trebučių k. užr. A. Švogžlys.) LTA 759(14).

15: x (Suvalkų gub.) – Moteriškę kely užklupo lietus su perkūnija. Ji pasikaišė sijoną ir eina. Kad ėmė aplink plakti žaibai, net jai pabaiso. Atsiminus, kad už sijono gali pasislėpti velnias, paleido jį ir tuoj atlankos išpuolė paršas. Pradėjo bėgti, bet sužaibavo kryžium, iš paršo tik smala pasileido. – Kiti sakosi matydavę, kad, prieš žaibui uždegant trobą, ten įlėkdavusi varna, rainas katinas, šuo ir pan. *ŽS*, 1894, p. 487 = Bas., *LV*, 322, Nr. 58.

16: x. – Dar ir šiandien lietuvių liaudies tikima, kad Perkūnas muša į tą vietą, kur yra pasislėpęs velnias. Jei audra užtinka velnią lauke, tada jis kur galėdamas ieško pasislėpti, skuba kuo greičiausiai slėptis arba papuvusio medžio drevėj, arba tuščioj daržinėj, o kartais ir gyvenamuose namuose. Yra žemaičiuose pasakojimas, kad vieną kartą, smarkios liūties su perkūnija metu, į vienus namus įbėgęs frakuotas jaunas vokietukas. Prie krosnies sėdėjusi šeimininkė padavė jam suoliuką ir paprašė pasišildyti. Svečias valandėlę pasilsėjęs ir mandagiai padėkojęs greit išsinešdino iš namų, paliepęs išmesti į kiemą jam paduotą suoliuką, kurį vos išmetus Perkūnas suskaldė į smulkius šipulius. Vokietukas, garsiai nusikvatojęs, pradingo. A. Jucewicz, *Przysłowia ludu litewskiego*, Wilno, 1840, p. 25–26, Nr. XI: paaiškinimai patarlei „Kawojes kajp kipszas suwg perkuna".

17: Br. (Vaškai; 1887). – Į vienos moters trobą įbėgo kažkoks ponaitis. Toji padavė jam kėdutę, sakydama: „Prašau, ponaiti, sėstis". Jis padėkojo ir atsakė: „Žinai ką – išnešk tą kėdutę laukan". Vos tik ji išnešė kėdutę, tuoj į ją trenkė Perkūnas. Tas ponaitis buvo velnias. Norėjo jį Perkūnas sudaužyti, bet jis, vos išgirdęs Perkūną griaudžiant, bėgo toliau ir įbėgo į trobą, kad jo neužmuštų. Tą kėdutę dėl to liepė išnešti lauk, kad Perkūnas netrenktų į trobą, bet tik į kėdutę. Po to suūžė viesulas, ir velnias dingo. (Iš Palanskienės Ručionių dv.) Dow-Sylw., II, p. 417 = LM, p. 22.

18: Al. (Liškiava; 1937). – Užėjus griausmui, eina žmogus pasiraitojęs kelnes. Kažkoks balsas šaukia: „Žmogau, žmogau, atsiraitok kelnes!" Kai tik jis atsiraitojo, išlėkė peliukė, tuokart kad trenkė griaustinis. LTA 1041(95).

19: Br. (Papilys; 1937). – Ėjo ūkininkas pjovęs šieną, pradėjo žaibuot. Paėjo jis po egle ir taisos šniaukšt taboką. Prieina ir kitas žmogus, išsiėmė gražią tabokinę,

davė ir jam savo tabokos pašniaukšt. „Kažin dabar velniai ar vaikščioja, ar ne?" – klausia ūkininkas. „Katras žmogui nieko bloga nedaro, tai nieko, o katras žmogų vedžioja, tai tą muša Perkūnas", – atsakė nepažįstamasai. (Toliau mt. 3302). Apstojo lyti, įsikalbėjo jie, nepažįstamasai turįs ir kitą gražią tabokinę. „Mano ir pati šniaukščia taboką" – sako ūkininkas. „Aš turiu dvi, parnešk pačiai dovanų". Taip gražus ragelis, taip žiba, eina namo ūkininkas ir gražiuojasi rageliu. Įeina gryčion, šakalys uždegtas, pati verpia. „Ar žinai, žmonel, ką aš tau atnešiau?" Išima iš užu trinyčių gražųjį ragelį – ogi tošia apsuktas kiaulmėšlis. (Iš J. Plepo, gim. 1868 m., Dukurnių k. užr. J. Balys.)

20: Rs. (Girkalnis; 1938). – Vieną kartą užėjo didelė perkūnija. Vienoje gryčioje buvo viena moteris ir ji bijojo Perkūno. Bet pro gryčios duris pas ją atėjo ponaitis ir pagriebęs kėdę išlėkė lauk. Pats užsilipo ant kėdės, jį trenkė Perkūnas ir iš jo pabiro krūva pinigų. (Iš J. Tverkaus, 80 m. a., Plingių k. užr. St. Džiugas.) LTA 1542(393).

LATVIAI (Lat.)

1: Vlk. (Alsvikis). – Audros metu mergaitė rado mažą juodą ir baimingai cypsintį paukštelį. Paėmė. Ėmė trankytis griaustinis. Išsigandusi mergaitė šaukė: „Dieve, gelbėk!" Paukštelis pavirto juodu **kamuoliu** (plg. GS 1) ir išsprūdęs ritosi keliu. Smarkus trenksmas, kamuolys prapuolė. LP, VII, 1, p. 497.

2: Md. (Cesveine). – LFK 72, 7139.

3: Il. (Prode). – LFK 517, 40.

4: Rz. (Kunata). – LFK 566, 393.

5: Jg. (Naudite). – LP, VII, 1, p. 496.

Visų šių var. 2–5 turinys tas pats: audros metu bėga pasikėlusi rūbus moteris; draugė liepia jai rūbus paleisti, nes tai nepatinką Dievui; moteriai paklausius, iš sijono iškrenta **kamuolys** ir ritasi keliu; griaudžia, kamuolys pradingsta.

6: Ldz. (Berzpils). – Žmogus audros metu rūko pypkę. Tabokinėj pastebi juodą musę. Meta tabokinę šalin, griausmas ją sutrupina. Pakelėj randa sėdintį juodą žmogų, kuris klausia, kam jis užmušęs jo brolį. LFK 1368, 323.

LIVIAI (Liv.)

1. – Mergaitei ganant bandą užėjo audra. Atbėgo mažas raudonas (var.: geltonas) šunelis ir norėjo prie piemenėlės pasislėpti. Dideliu vargu pasisekė mergaitei šunimi atsikratyti, ir jis tada pasislėpė po didelės eglės šaknimis. Netrukus griaustinis sutrupino eglę. Kai vakare mergaitė visa tai namie pasipasakojo, tai išmintingi seni vyrai sakė, jog tai buvęs velnias. Audros metu negalima jokio šuns, net ir savojo, artyn prisileisti. *LRU*, I, p. 53–54.

ESTAI (FE)

1: Pä. (Pä-Jaagupi; 1889). – Seni žmonės draudžia audros metu stovėti po medžiu, bėgti pasikėlus rūbus, nes ten gali pasislėpti velnias, o griaustinis, trenkdamas velnią, užmuša ir žmogų. – Kartą grįžo iš miško viena moteris ir, kad lengviau būtų eiti, pasikėlė sijoną ir marškinius. Ėmė žaibuoti. Ji nori bėgti, negali. Balsas liepė jai pasileisti sijoną. Ji taip padarė, ir sunkumas prapuolė. Tuo pačiu akimirksniu sugriaudė, ugninės gyvatės pavidalo žaibas šėrė į artimą krūmą, kurį pridengė mėlyni garai ir dūmai. Girdėjosi spiegimas, it ožkos balsas, ir viskas nutilo. – Panašiai atsitiko su vienu vyru, kuris audros metu stovėjo po egle, neperžengnojęs medžio. Ant galvos buvo užsimetęs apsiaustą. Jis išgirdo

balsą, liepiantį jam pasišalinti nuo medžio. Vos kiek toliau paėjėjo, griausmas sutrupino medį. H, II, 20, 425–428(3).

2: Vö (Röuge; 1896). – Vanajuudas (= senas velnias) labai bijo griausmo. Kai griaudžia, jis bando žmonėse ieškoti prieglaudos. Pvz., jis pasislepia tuščioj kišenėj arba pakeltame moterų sijone, tai vėl prisigretina prie po medžiu per audrą stovinčio žmogaus, ir tada griausmas gali kartu ir žmogų užmušti. Tačiau jei medyje išpjaunamas kryžiaus ženklas, velnias ten negali slėptis. H, II, 60, 117–120(12).

3: x. – Moteris ėjo svečiuosna, prisidėjusi prijuostę kiaušinių. Jai ėmė rodytis, kad kiaušiniai žiurste juda. Staiga pradėjo Pikker trankytis ir lyti. Ji pasislėpė po pušimi. Aplink taip ėmė pilti žaibai, jog ji net užsimerkė. Pravėrus akis pamatė prieš save didelį vilką. Išsigandusi paleido iš rankų žiurstą. Iš jo iššoko juoda katė, ir vilkas, kaip vėjas, ją nusivijo. Audra veikiai praėjo, švietė mėnuo. Nustebusi pamatė, jog ji visai nesulyta ir lauke visur sausa. Jannsen, II, 63–64, Nr. 21.

4: x. – Griausmo persekiojamas velnias ieškojo prieglaudos pas piemenį, ir tas paslėpė jį savo duonos terboj. Kai užėjo audra, metė nuo savęs terbą tolyn ir juokdamasis šaukė" „Še tau! Imk duoną ir prieskoniu". Boeckler, Kreutzwald, 111.

5: Worms ir Nuckoe. – Moteris audros metu kažką nešėsi savo žiurste. Iš debesų pasigirdo balsas: „Paleisk savo žiurstą!" Kai ji tai padarė, iškrito mažas juodas gyvulėlis, mažesnis už katę, bėgo tolyn, tačiau buvo vietoje žaibo sutrupintas. Mannhardt, p. 197.

Šis variantas užrašytas iš ten gyvenančių švedų kolonistų.

6: x. – Audros metu negalima eiti tuščiomis ir atdaromis kišenėmis, nereikia, bijant sušlapti, pasikelti rūbus, reikia išlyginti drabužių susiraukšlėjimus. Ten gali pasislėpti velnias, o tada žaibas kartu ir žmogų užmuša. Wiedemann, 440; Jannsen, II, 180.

7: Vö. – Griežtai draudžiama audros metu bėgti, apsidengus kokiu nors rūbu, nes griausmo dievas jį gali palaikyti sprunkančia dvasia ir užmušti. Apie gerą bėgiką sakoma: „Jis lekia, kaip piktasis nuo griaustinio". Boecler, Kreutzwald, 111.

Ir Lietuvoje persergima, kad audros metu nereikia lauke bėgti, nes mušiąs griaustinis, tačiau nebemokama paaiškinti kodėl arba sakoma, kad žaibą pritraukiąs bėgančio sukeltas „ciongas".

8: x. – Kai griaudžia, iškiša per langą du peiliu ir tuo būdu tikisi apsisaugoti nuo griausmo trenkimo: taip norima nubaidyti griausmo persekiojamas ir trobose pasislėpti norinčias piktas dvasias. Tuo pačiu tikslu kai kur deda ant slenksčio į viršų nukreiptais ašmenimis dalgis, kad į namus įsibraunančios dvasios susipjaustytų sau kojas. Į kiemą primetama visokių aštrių įrankių. Pasakojama, kad seniau ant jų rasdavę kraujo pėdsakų. – Audros metu aklinai uždaro duris ir langus, kad dvasios neįsibrautų. Pasakojama, kad vienas ūkininkas didelės audros metu pamatęs savo pirkios kampe besislepiantį velnią. Jis išvijęs jį su burtų medžiu (šermukšniu?) lauk, ir kieme prie pat durų jį užmušęs griaustinis. Ir jo kaimynai matę šį užmuštą velnią – jis turėjęs tris bjaurias galvas. Boeckler, Kreutzwald, p. 110–111.

Papildymai (korektūrinis prierašas)

Velnias slepiasi nuo griausmo žmonių rūbuose:

9: Ha (Tallinn): EVR, 34, 254(7).
10: Ha (Tallinn): EVR, 34, 261–262(1).
11: Ha (Nissi): ERA, II, 27, 462–463(14).

12: Jä (Ambla): E, 20, 164.
13: Pä (Töstamaa): E, 31, 170(10).
14: Pä (Halliste): E, 33, 228–229.
15: Ta (Kambja): H, II, 29, 811–812(7).
16: Ta (Tartu): E, 61, 883.
17: Ta (Röngu): E, 43, 779(3).
18: Ta (Vönnu): E, 16, 918–920.
19: Vi (Vi.-Maarja): ERA, II, 38, 319–320(86).
20: Vl (Tarvastu): E, 21, 198–199(2).
21: Vl (Tarvastu): H, IV, 8, 47–48(22).
22: Vl (Viljandi): H, I, 7, 278(11).

Balsas iš dangaus liepia paleisti pakeltą rūbą (sijoną, žiurstą ir pan.):
23: Ha (Jüri): ERA, II, 28, 745–747(1).
24: Pä (Jaagupi): H, II, 20, 425–428(3).
25: Ta (Otepää): H, II, 31, 237(101).
26: Ta (Puhja); H, IV, 3, 873–875(1).

SUOMIAI (FF)

1: j (Pielavesi; 1885). – Griausmas vijosi velnią. Kai audra pasiekė Nilsiä apylinkę, artojai nuėjo slėptis nuo lietaus po akmeniu. Pasirodė nepažįstamas žmogus ir taręs: „Liip laip lyja", pradingo po tuo pačiu akmeniu. Artojai susiprato ir palikę akmenį nuėjo po medžiu. Griausmas suskaldė akmenį. SKS Kr. 14962.

LAPIAI (FL)

1: (Varanger). – Velnias bijo griaustinio. – Kartą užklupo žvejį jūroj audra, ir jis skubiai irklavo į krantą, kur buvo jo pirkelė. Sėdėdamas prie židinio, virėsi žuvį. Audra vis didėjo. Staiga įėjo pirkelėn norvegiškai apsirėdęs svetimas žmogus (lapiai velnią visados įsivaizduoja **norvego** pavidale) ir klausėsi, ar negalįs prisėti, kol praeis lietus. Žvejys leido. Netikėtai sudundėjo griaustinis, nepažįstamasai skubiai išbėgo lauk ir stačia galva nėrė į vandenį. Beskubėdamas paliko ir savo kuprinę. Po kurio laiko lapis ją peržiūrėjo, ir ten rado tik sulaužytus ir niekam netikusius daiktus, kuriuos žmonės paprastai supykę ir keikdami išmeta lauk. Qvigstad, *Lappiske Eventyr og Sagn*, Oslo, 1927, I, 169, Nr. 37.

ŠVEDAI (GS)

1: x. – Kai Thoras su žaibais važiuoja oru, išsigandę milžinai rieda įvairiuose pavidaluose, dažniausiai kaip **kamuoliai** arba **rutuliai**, nuo kalnų žemyn į pievas ir bando pas pjovėjus ieškoti prieglaudos. Tačiau šie, suprasdami pavojų, sulaiko juos pjautuvais. Dažnai atsitinką, kad krintąs žaibas sutrupinąs pjautuvą. Tada milžinai aičiodami grįžta atgal į kalnus. Afzelius, I, 10, cit. iš Grimm, II, 835–836.

2: a. – Griaustinis (Oskan) yra prisiekęs milžinų ir trolių priešas, kurie dabar paprastai rodosi juodos katės arba senos moters pavidaluose. Audros metu jie ieško apsaugos nuo griaustinio ir yra žmonių, mačiusių, kaip gyvuliais ir žmonėmis pasivertę troliai yra griausmo persekiojami. Arba – ritasi jie, kaip ugnies kamuoliai, per stogų kraikus. – Griaustinis yra žmonių atžvilgiu draugiškai nusiteikęs, jis trenkia tik tada, jei važiuojančių ratuose arba namuose pasislepia troliai, ir tuo būdu nukenčia žmonės ir jų turtas. Wigström, p. 84, Nr. 269.

3: d. – „Torspjäskö" yra trolis, kuris labai bijo griaustinio, ir todėl bando apsisaugoti, pasislėpdamas tarp žmonių. Kartais jis pasiverčia kate, šuniu, zuikiu arba paukščiu, bet dažniausiai sena ir vargingai atrodančia moterimi. – Taip

kartą, besiartinant audrai, šarka pasivertęs torspjäskö atskrido į ūkininko kiemą. Jis išsidavė, nes, didėjant griausmui, vis labiau juokėsi. Pagaliau jis įlindo priemenėn. Ūkininkas skubėjo išvyti trolį, bet ant laiptų jį užmušė griaustinis. Wigström, p. 86, Nr. 276.

4: a. – Kaip žinoma, lauke būdami troliai mėgsta audros metu pasiversti įvairiais pavidalais, kad griausmas jų nepažintų. Dažnai jie pasiverčia juoda kate arba dideliu kamuoliu. Tokius kamuolius galima matyti ritantis tų namų stogais, į kuriuos trenkia griaustinis. – Kai praeitais metais griausmas sudegino Skanör, matė tokį kamuolį ritantis visos eilės namų stogų kraikais, kurie ir sudegė. Tokie kamuoliai ritasi ir viduriu vieškelio, kol nepasiekia žemės. Todėl audros metu, einant keliu, vis reikia laikytis dešinės pusės (mat švedųose važiuojama ir einama iš kairės), tada troliai negali pasislėpti žmonių rūbuose. Kartą toks kamuolys atlydėjo mane su seseria iki namų slenksčio ir norėjo įsibrauti į vidų, nes smarkiai griaudė. Bet mes paėmėm šluotą ir išvijom trolį iš kiemo. Vos tai padarėm, trenkė į trolį griaustinis, tačiau namams nepakenkė. Kai mes išėjom jo pasižiūrėti, jis gulėjo kaip truputis košės, bjauru pažvelgti. Wigström, p. 85–86, Nr. 275.

5: c. – Prieš griausmui įtrenkiant į Ljungby bažnyčią, matė aviną (trolį) bebėgant bažnyčios stogo kraiku. ULMA 22:25, s. 45.

6: d. – Dar neseniai buvo gyvų žmonių, kurie atsiminė, kaip žaibas sudegino Vamblinge bažnyčią. Šios nelaimės kaltininkas buvo torspjäskö. Tai buvo sekmadienio vakaras, ir keliu ėjo būrys dainuojančio jaunimo. Jie pamatė pro šalį beskubančią moterį. „Kas tu esi per torspjäskö, jei nenori prie mūsų prisidėti?" – „Aš apkulčiau jus, jeigu neturėčiau skubėti į bažnyčią" (plg. var. 24). Netrukus užėjo audra, ir žaibas sudegino bažnyčią. Wigström, p. 87, Nr. 278.

7: d. – Audros metu troliai ieško namuose prieglaudos ir dažnai įlenda į virtuvę per pamazgoms nubėgti vamzdį. Wigström, p. 85, Nr. 273.

8: c. – Kartą, kai ūkininkas Elgelta pjovė lauke javus, užėjo audra ir toks lietus, rodos, dangus būtų prakiuręs. Atėjus laikui pusryčiauti, suėjo jie į daržinę. Užvalgę, kaip paprastai, ruošėsi pogulio. Visą laiką lijo. Stina atsigulė užugardėj. Petras sėdėjo daržinėj ir, nusiėmęs kepurę, meldėsi, Jonas ėjo iš daržinės lauk ir pamatė atbėgant mažą zuikį, kuris norėjo daržinėje pasislėpti. Jonas norėjo jį pasigauti, tačiau Petras perspėjo: „Palik jį, dėl Dievo meilės, niekas negali žinoti, kas jis yra". Jonas pasimetė gaudęs zuikį, ir tas norėjo pasislėpti po uola. Tačiau tuo pat metu trenkė kūmas (= griaustinis), ir zuikis pražuvo. Griausmakulkė sutrumpino Jono medinę klumpę, nes ji buvo palietusi zuikį. Uoloje, matyt, ir dabar nedidelis plyšys, kuri padarė zuikį mušdama griausmakulkė. Tai buvo zuikiu pasivertusi pikta dvasia. ULMA 92:45, s. 41.

9: a. – Neseniai audros metu su dideliu triukšmu atbėgo nuo Balingslövs ežero juoda katė ir įlindo į Petter Svens pirkelę. Žmonės paskubėjo gyvulį išvyti. Vos tik ji atsirado po grynu dangum, kaip į ją trenkė griaustinis. Liko tik truputis putų. Wigström, p. 84, Nr. 270.

10: x. – Sena moteris sėdėjo prie daržinės ir mezgė, pasidėjusi ant slenksčio žirkles. Pradėjo griausti. Atbėgo avis ir rėkia: „Atimk žirkles!" Moteris nepaklausė, avis bėgo tolyn ir ją užmušė griaustinis. ULMA 95:4, s. 92.

11: d. – Didelės audros metu sėdėjo priemenėj moteris ir siuvo. Galvotrūkčiais atbėgo torspjäskö ir atsistojo pašalėj. Manydama, kad tai bus kokia nors lietaus užklupta moteris, pakvietė ją pastogėn, kol praeis audra. Pjäsk padėkojo, tačiau prašė pirma nuimti žirkles. „Taip, tu esi tokia, tada turėsi šį tą pajausti". Pjäsk bėgo toliau, tačiau vos už kelių žingsnių į ją pataikė griaustinis ir užmušė. ULMA 441:21, s. 4–5.

12: c[1]. – Sara Eklund siuvo svetimuose namuose. Kažkas pasibeldė, ir kai ji pradarė duris, pamatė du gražiu ponaičiu. „Įeikite, nors tai ir ne mano namai". – „Paimk šalin žirkles". – „Tai jūs tokie..." – ir uždarė duris. Netoliese trenkė griaustinis į telefono stulpą. Todėl ir kaba ant durų avikirpės žirklės. ULMA 5387, s. 6.

13: d. – Senis Cederquist pasakojo: kartą, jo motinai kerpant avis, užėjo griaustinis. Pasirodė varganos senės pavidale torspjäskö, visa iki kaulų perlyta, ir prašėsi įleisti ją trobon. „Prašau įeiti", – nieko nemanydama tarė motina. „Paimk šalin žirkles, kurios ten guli ant slenksčio". Dabar motina suprato, jog tai bus torspjäskö, jei negali per geležį peržengti. „Ne, tada geriau eik sau ir ieškok prieglaudos po ana didele pušimi, kur ten stovi". Torspjäskö turėjo klausyti, tačiau vos ten nuėjo, kai žaibas perskėlė pušį nuo viršūnės iki šaknų. – Toks pat atsitikimas pasakojamas ir kitose Gotlando salos vietose. Wigström, p. 87, Nr. 279.

14: a. – Kartą griaudžiant atėjo į ūkininko kiemą mažas vaikas su raudona kepuraite. Jį pasitiko tarnaitė, matė, kaip jis yra išsigandęs ir manydama, kad jis žmonėms pridera, pakvietė į trobą. „Aš negaliu dėl žirklių". Dabar suprato, jog tai trolis, nes ant durų visad kabėjo žirklės, kad tokiuos sulaikytų. Ji skubiai uždarė duris. Trolis pasislėpė malkų eilėj, trenkė griaustinis ir sudegino namus. Wigström, p. 85, Nr. 274.

15: c. – Sena moteris sėdėjo ant laiptų ir siuvo. Išgirdo triukšmą ir pamatė prieš slenkstį nepaprastai didelę raganą, kuri norėjo, kad moteris atimtų žirkles. Pradėjo griausti, senė įėjo vidun, prie namų trenkė griaustinis. Senė manė, kad tai buvo miško dvasia, kurią užmušė griaustinis, nes jos daugiau nebesimatė. ULMA 2449:10, s. 2.

16: k. – Važiavo žmogus iš malūno. Smarkiai griaudė, ir jis pamatė prieky einančią moterį, kurios tarpkojy slėpėsi ugninis kamuolys. Tai buvo miško dvasia, iš baimės pasivertusi į ugnies kamuolį. Vyras liepė moteriai pasileisti sijoną. Ta paklausė, ugnies kamuolys iškrito, ir po akimirksnio mušė į jį griaustinis. Wigström, p. 87–88, Nr. 280.

17: d. – Kitąkart žąsimi pasivertusi torspjäskö norėjo pasislėpti nuo griaustinio, palįsdama po jaunų mergaičių sijonais. Laimei, jos nujautė, kokia čia žąsis, ir liepė jai lįsti į šalia stovintį išpuvusį medį. Žąsis paklausė, ir tuojau į medį trenkė griaustinis. Wigström, p. 86, Nr. 277.

18: g. – Darbavosi pievoje bernas su merga. Staiga užėjo griaustinis, ir jie pasislėpė po uola. Bernas pamatė, kaip nepaprastai skubėdamas atsirito vilnonių siūlų kamuolys ir pasislėpė po mergos sijonu. Bernas supratęs, jog tai trolis, nieko nelaukdamas nuplėšė nuo mergos visus rūbus iki paskutinio siūlo ir numetė šalin. Merga pamanė, jog bernas išėjo iš proto. Tačiau vos tik rūbai buvo numesti tolyn, kai mušė į juos žaibas, sunaikino visus rūbus, žinoma, kartu ir trolį. Audra irgi tuojau liovėsi. ULMA 3191:5, s. 14.

19: g. – Senė ėjo taku pasikėlusi žiurstą, ją pasivijo didelis siūlų kamuolys ir bandė jos žiurste pasislėpti. Balsas perspėjo: „Pasileisk žiurstą!" Senė paklausė, kamuolys pasirito po egle, į kurią tuoj trenkė griaustinis. Tas kamuolys buvo trolienė Dunga, griaustinis ją užmušė, nes daugiau nebesimatė. ULMA 25:52, s. 8.

20: c. – Troliai taip bijo kūmo (griaustinio), kad jie visados nori pasislėpti, kai jis važiuoja su arkliu. Tada jie kuo nors pasiverčia, dažniausiai zuikiais. – Kartą žmonėms pievoj bešienaujant užėjo audra. Viena grėbėja buvo nėščia. Staiga atbėgo zuikis ir pasislėpė po jos rūbais. Tuojau taip arti trenkė griaustinis, kad buvo galima jausti degėsius. Zuikis prapuolė, moteris labai susirgo ir pirm laiko pagimdė. ULMA 92: 95, s. 41–42.

21: g. – Tokias istorijas apie Thoro ir trolių vaidus dažnai girdime. Visados, kai esti tokie kivirčai, negalima laikyti atdarų ar pakeltų rūbų, nes ten gali ieškoti apsaugos dvasios, ir ne visados perspėjama, nes tokius dalykus reikia žinoti. Taip pat nedrįsdavo žmonės audros metu slėptis po medžiu, nes tuo būdu galima lengvai patekti į dvasių kelią ir per neapsižiūrėjimą likti užmuštam. ULMA 25:52, s. 10.

22: a. – Visados yra pavojinga audros metu užsimesti ant galvos kokį nors rūbą, nes ten pasislepia troliai, o tada griaustinis užmuša kartu ir žmogų. – Kartą ėjo moteris, užsidėjusi ant galvos rūbą, kad apsisaugotų nuo lietaus. Tik išgirdo balsą: „Pasislėpk, mano Una!" Tada ji suprato, jog tai buvo trolis, liepiąs ir kitam pasislėpti. Moteris numetė rūbą, ir iš jo išriedėjo didelis siūlų kamuolys. Tuo pačiu akimirksniu mušė šalia jos griaustinis. Wigström, p. 85, Nr. 272.

23: f. – Kažkas palindo po lauke ekėjančios tarnaitės rūbais. Ji greit numetė nuo savęs rūbus. Trenkė į juos griaustinis ir užmušė dvasią. ULMA 3558:5, s. 6.

24: d. – Seniau manydavo, kad griaustinis nori išmušti piktas dvasias, kurias vadina „torspjäskö". Iš šalies pažiūrėjus, jos atrodydavo kaip gražios moterys, bet labai bijodavo žaibo. Norėdami apsisaugoti, kad jos neįsibrautų į namus, o griaustinis kartu su „pjäsk" ir namų nesudegintų, išmesdavo prieš duris kirvį ar kurį aštrų daiktą arba stiprios audros metu vyrai eidavo lauk „pjäsk" nugainioti. Kiekvienas atskrendąs mažas paukštis buvo laikomas „pjäsk" ir tuojau vejamas į mišką. – Kartą keli vaikai uogavo miške su savo motinomis. Užėjo audra, ir uogautojai ieškojo po medžiu prieglaudos. Ten jiems bestovint atbėgo torspjäsko. Vienas vaikas tarė: „Mamyte, paskubėk bėgti nuo medžio, ten yra pjäsk". – „Turėčiau laiko, tai tave apkulčiau", – atsakė nubėgdama pjäsk, bet kiek atsitolinus ją užmušė „tornet" (bokštas = griaustinis). ULMA 441:21, s. 4–5.

25: a. – Dėdė Elna Pärs stovėjo kartą miške po skroblu. Atbėgo didelė kiaulė, visai panaši į tikrą gyvulį, ir bandė prie žmogaus ieškoti apsaugos nuo griausmo. Tačiau jis tuojau suprato, kas ji yra, ir pasišalino nuo medžio. Po minutės trenkė į medį griaustinis. Wigström, p. 84, Nr. 271.

26: o. – Mergaitė nešėsi audros metu milžtuvę ir pamatė, kad po ją raitosi dvasios, kaip kamuoliai. Ji pastebėjo ir raudonas jų kepuraites. Mergaitė pastatė milžtuvę šalin, į ją trenkė griaustinis. ULMA 3971, s. 9.

DANAI (GD)

1: (Okjaer, Jutl.) – Audros metu įbėgo į trobą mažas žmogelis ir atsisėdo prie krosnies – jis bijojo griaustinio. Stiprus bernas išvijo jį lauk. Tačiau išbėgdamas spėjo mesti žvilgsnį į duoną, ir ji pasidarė nebegalima valgyti. Kristensen, E. T. *Yyske Folkeminder*, 1886, VIII, p. 26, Nr. 54.

SLAVAI (S)

Didžiarusiai (SR)

1: Saratovas. – Kai buvau 20 m. amžiaus, nuėjau vieną šventadienį į Perunupę meškerioti. Pamatęs ateinant tamsius debesis ir bijodamas audros, bėgau namo. Išėjęs į lygų lauką, pamačiau iš Perunšaltinio atbėgantį verkiantį mažą vaiką raudona kepuraite. „Eikš pas mane ir nebijok". Vaikas ėmė juoktis. Staiga baisus žaibas ir griaustinis. Aš persižegnojau ir meldžiuosi. Vaikas sužviegė, buvo vietoj negyvas ir ten tik rūko. Bet pribėgęs ton vieton nieko neradau. Man net plaukai atsistojo. Dabar tik supratau, kad tai buvo velnias. Jei jis būtų spėjęs prie manęs pribėgti, būtų ir mane užmušę. Vaikai, aš nemeluoju, aš pats mačiau, kaip Elijas

savo griausmo kulka nelabąjį užmušė. Aš ieškojau toj vietoj kulkos, bet neradau – matyt, buvo giliai žemėse parlindusi. Dabar, kai griaudžia, neprisileidžiu prie savęs jokio žmogaus, nes velnias gali kiekvienu pavidalu pasiversti. *EO,* 1916, Nr. 1–2, p. 82 tt., Nr. 9.

BALTARUSIAI (SB)

2: x. – Moteris pjovė lauke rugius. Užėjo audros debesys. Susikeikė: „Kad audra mane užmuštų!" Išgirdo šėtonas ir tuoj prie jos. Griausmas ir ją sutrupino.
3: x. – Žmogus plėšė miške karnas. Užėjus audrai, pasislėpė po medžiu ir drevėj pastebėjo dvi žuvi. Pasišalino, audra sutrupino medį. Būtų daug velnių, jei Perunas jų nepersekiotų. Žiemą velniai dauginasi, vasarą Perunas juos vėl išmuša. Romanov, *Belorusskij sbornik,* Vitebsk, 1891, V, p. 7–8.

* * *

Tikėjimas, kad griausmo persekiojamos piktos dvasios ir velniai ieško žmonėse prieglaudos, dažniau moteryse, kaip vyruose, ir ypač mėgsta slėptis už pakelto moterų sijono ar žiursto, kaip matome, yra plačiai žinomas Šiaurinėj Europos daly.

Galima išskirti tokias ryškias variantų grupes (žr. žemėl. IV, p. 275):

A. Pikta dvasia audros metu įvairiuose pavidaluose stengiasi prisigretinti prie **lauke** esančių žmonių:

1. Slepiasi rūbuose, ypač už bėgančių moterų pakelto sijono ar žiursto: Liet. 3, 5–7, 9, 12, 14, 15, 18; Lat. 2–5; FE 1–3, 5, 6; GS 16–23.
2. Gretinasi žmogaus pavidale: Liet. 4, 8, 12, 19; FF 1; S 1.
3. Gretinasi kokio nors gyvulio pavidale: Lat. 1, 6; Liv. 1; GS 17, 20.
4. Gretinasi prie žmogaus, stovinčio audros metu po medžiu: Liet. 19; FE 1, 2; GS 21, 24, 25; S 3.

B. Audros metu pikta dvasia įvairiuose pavidaluose braunasi į **trobas** prie žmonių:

1. Pikta dvasia lenda į trobas žmogaus pavidale: Liet. 1, 2, 10, 11, 16, 17; FE 8; FL 1; GS 6, 11–15, 24; GD 1.
2. Pikta dvasia lenda į trobas kokio nors gyvulio pavidale: GS 3, 5, 8–10.

C. Pikta dvasia rodosi ugninio arba paprasto siūlų kamuolio pavidale: Lat. 1–5; GS 1–2, 4, 16, 18, 19, 22, 26.

Piktos dvasios negali peržengti per geležį, todėl šveduose ant durų kabinamos avikirpės žirklės (var. 10–15, 24). Panašiai daroma ir estuose (var. 8), tai neabejotina švedų įtaka. Kad piktos dvasios bijo geležies, tiki ir Sibiro, ir Indonezijos primityvių tautų šamanai[1]. Tuo tarpu manymas, jog aštrūs daiktai todėl išmetami į kiemą, kad įsibraunančios dvasios „susižeistų kojas" (GS 24, FE 8), yra vėlesnės kilmės, negu tikėjimas į magišką geležies galią.

Nenuostabu, kad lietuviuose randame kaip tik priešingą įsitikinimą: užeinant griausmui, reikią paslėpti visus geležinius daiktus, prie jų neprisiliesti, nes geležis pritraukianti žaibą. Dargi įsakmiai persergima, kad neturi būti paliktos ant lango žirklės ir nereikia laikyti prie savęs geležinių daiktų, nes tada velnias glaudžiasi (žr. *TD,* III, p. 226). Toks griežtas prasmės pakitėjimas liaudies tradicijose nėra retas reiškinys.

[1] Panašūs tikėjimai (metalas apsaugo žmones nuo piktų dvasių, jos ieško audros metu žmonėse prieglaudos ir kt.) randami ir čeremisuose (U. Holmberg, in *FFC,* 61, p. 68).

Būdinga, jog švėduose ir latviuose šiais atsitikimais pikta dvasia labai mėgsta **kamuolio** pavidalą (plg. E. Hartmann, p. 31, 67–68). Grimmas net sako: „Ich meine öfter vernommen zu haben, dass sich der Teufel aus einem Knäuel entwickelte" (II, 835–836). Pakankamo pagrindo tokiam manymui trūksta. Šis įsivaizdavimas duodasi labai lengvai ir paprastai išaiškinti. Yra žinomas gamtos reiškinys, jog žaibas iš tikrųjų neretai pasirodo ugninių kamuolių pavidale, ypač jei esti kur nors įtrenkiama. Ir dažniausiai pirma pamatome žaibą ir tik vėliau išgirstame griausmą. Kad ir panašus pastebėjimas gali būti visur savarankiškai atrandamas, tačiau latviai šią jau **komplikuotą** sąvoką, t.y. kad pikta dvasia kamuolio pavidale slepiasi už moterų sijono, greičiausia bus gavę tiesiog iš švedų, bet nesavarankiškai išradę. – Velnias juodos katės pavidale (Liet. 5, 6; FE 3, 5; GS 2–4, 9) yra vėlesnių laikų padaras.

Labai svarbu pažymėti, jog švėduose niekur nekalbama apie griausmo persekiojamą **velnią**, bet visados apie milžinus, milžines ar kitas kokias būtybes: trolius, torspjäsko, skogsman ir pan. (žr. taip pat mt. 3457 GS variantus).

Tatai aiškiai rodo, jog šios rūšies švedų liaudies tikėjimai yra daug senesni, negu kitų tautų, nes velnias yra palyginti labai jauna būtybė[2]. Todėl ir atitinkamų motyvų švediškus variantus turime laikyti išeinamuoju punktu, pirmykštėmis sąvokomis, kurias kitos tautos jau savotiškai prisitaikė. Labai yra įdomus šio motyvo GS 21 variantas. Tarp kitko ten tiesiog sakoma, jog audra yra Thoro ir trolių vaidai. Ir pati audra tuoj praeina, kai tik užmušamas trolis (GS 18; FE 3; plg. mt. 3452 Liet. variantus). Švedai griaustinį laiko žmonių prietėlium, jei nuo jo ir tenka žmonėms nukentėti, tai kaltos piktos dvasios (var. 2).

Tiesa, ir švedų variantuose yra jaunesniųjų laikų įtakos. Kai kuriems mūsų nagrinėjamo ciklo motyvams teturime labai maža švediškų variantų. Tatai galima ir tuo aiškinti, jog švėduose tautosakos rinkimas ilgą laiką nebuvo reikiamoj aukštumoj, be to, kai kas galėjo likti ir nepastebėta. Visa tai turint galvoj, netenka stebėtis, jei iš švedų pasiskolintose kitų tautų liaudies tradicijose neretai randame išlikusių labai primityvių bruožų, kurių jų pirmykštėje tėviškėje neberandame. Tai neretas liaudies tradicijų gyvenimo reiškinys.

VI. DIEVO GINČAS SU VELNIU (Mt. 3453A)

LIETUVIAI (Liet.)

1: Al. (Liškiava). – Griaudžiant velniai slepiasi visur. Kartą velnias su Dievu ginčijosi. Velnias sako: „Aš eisiu po žmogum, ba jis ščėslyvas". Dievas sako: „Aš tave ten mušiu". Velnias: „Aš eisiu bažnyčion". Dievas atsakė: „Aš ir ten mušiu". (Užr. E. Šnederis.) LTA 374d(2172).

2: Šl. (Lygumai; 1935). – Griaustinis žmogų muša, kad prie jo velnias glaudžias, slepias. Kur tik jis slepias, ten trenkia. Velnią Dievas trenkia, kad šis iš jo juokias, erzina, priešinasi. Dievas sako žmogui: „Tau griekus atleisiu, ale trenkti turiu". Velnio Dievas negali užmušti, tik jį gąsdina. Jis nedega – turi nuo ugnies ploščių. Griaustinis gali dažniau gerą žmogų nutrenkti, nes velnias, Dievą erzindamas, labiau lenda slėptis prie gero žmogaus. (Iš U. Valantinienės, 65 m. a., Ramonaičių k. užr. V. Trinka.) LTA 762(15).

3: Pn. (Upytė; 1935). – Velnias buvo įvarytas į peklą, ir jam Dievas uždraudė išeiti iš peklos. Vieną kartą velnias paklausė Dievo: „O ką, Dieve, darytum, jeigu aš išeičiau iš peklos?" – „Tai aš tave perkūnu nutrenkčiau". – „O jeigu aš palįsčiau

[2] Apie skandinavų trolius plačiau žr. E. Hartmann studiją.

po medžiu?" – „Tai ir medį kartu trenkčiau". – „O jeigu prie žmogaus?" – „Tai ir žmogų kartu trenkčiau". Dabar Dievas trenkia ten, kur velnias pristoja. (Stultiškių k. užr. K. Rutkauskas.) LTA 757(117).

4: Zr. (Dusetos; 1936). – Dievas užpyko ant velnio, kam anas po žemę valkiojas ir žmones griekan veda, ir baras ant velnio. Dievas sako: „Tu nesivalkiok po žemę, aš griausmu užmušiu". Velnias sako: „Aš palįsiu po akmeniu". Dievas sako: „Aš akmenį sudaužysiu ir užmušiu". Velnias: „Aš palįsiu po medžiu". Dievas: „Aš medį suskaldysiu, vis tiek užmušiu". Velnias: „Aš pasinersiu vandenin". Dievas: „Aš vandenį ištaškysiu ir užmušiu". Velnias: „Aš įeisiu bažnyčion". Dievas: „Aš bažnyčią sudaužysiu, o tave užmušiu". Velnias: „Aš įlįsiu žmogun". Dievas: „Žmogui dangų davonosiu, ale vis tiek tave užmušiu". (Iš M. Malašinskaitės, 57 m. a., Vozgelių k. užr. N. Malašinskaitė.) LTA 1032(144).

5: Bs. (Rimšė; 1935). – Griausmas griaudžia – tai Dievas velnius muša. – Dievas su velniu sporijos. Dievas sako: „Aš jus griausmu išmušiu". O velnias sako: „Kaip tu mane muši, tai aš į žmogų lįsiu". O Dievas sako: „Kad aš žmogų į sau pasiimsiu". **Jei griausmas žmogų užmuša, tai Dievas iš rozo jį pasiima – laimingas skaitos**. (Iš K. Jakimausko, 45 m. a., Čižiūnuose, užr. J. Aidulis.) LTA 724(70).

6: Rs. (1935). – Griausmo nutrenktam žmogui nuodėmės yra atleidžiamos. Velnias ginčijosi su Dievu dėl žmogaus. Dievas prižadėjo velnią kiekvienoj vietoj nutrenkti. Velnias sako: „Lįsiu prie žmogaus". Dievas sako: „Žmogui nuodėmes atleisiu, o tave vis vien nutrenksiu!" LTA 832(476).

7: Al. (Merkinė; 1936). – Ledokas su Perkūnu sprečina. Ledokas sako: „Aš į bažnyčią eisiu". Perkūnas atsakė: „Aš ir ten tave šausiu". – „Aš cimborijon eisiu". – „Aš ir ten tave šausiu". – „Aš po andaroku palįsiu". – „Ir ten tave šausiu". (Iš M. Jievaišienės, 66 m. a., Subartonių k., Merkinės v., užr. J. Balys.) LTA 879(23).

SLAVAI (S)

Didžiarusiai (SR)

1: Šenkursk. – Audros metu velniai pasislėpė medžio stuobry. Griaustinis jį sutrupino ir užmušė gyvulius. „Ponas esu aš, – tarė griaustinis, – aš tave užmušiu". – „Aš pasislėpsiu stuobry". – „Aš sutrupinsiu stuobrį". – „Aš pasislėpsiu gyvuliuose". – „Aš ir gyvulius užmušiu". – „Pasislėpsiu žmonėse, tavo verguose". – „Aš ir vergų nepagailėsiu". *EO*, 1916, Nr. 3–4, p. 45.

2: Kuzilevskaja. – Sakoma, kad audros metu velnias slepiasi žmoguje. Dievas: „Aš sutvėriau žmogų, ir aš jo nepagailėsiu" (t.y. užmušiu kartu su besislepiančiu velniu). Ten pat, p. 66.

Baltarusiai (SB)

1: x. – Piorun persekioja daugiau vyrus, kaip moteris. Jis muša velnius (čerti). Velnias Dievui: „Ką tu man padarysi, aš pasislėpsiu". – „Aš tave užmušiu". – „Aš pasislėpsiu gyvuly". – „Aš užmušiu gyvulį ir tave". – „Pasislėpsiu medy". – „Sutrupinsiu medį". – „Aš pasislėpsiu žmoguj". – „**Aš atleisiu žmogui nuodėmes** ir tave užmušiu". Romanov, *Belorusskij sbornik*, 1891, V, p. 7.

2: Smolensk (Šatalov). – Kai Dievas vaikščiojo žemėje, ginčijosi su velniu. Pradėjo Dievas grasinti velniui. Velnias: „Aš pasiversiu gyvate". Viešpats: „Aš vis dėlto užmušiu tave". Velnias: „Aš pavirsiu rugio grūdu". Viešpats: „Kuo nepavirstum, aš pažinsiu visas tavo mintis – ką tik galvosi, įspėsiu". Velnias: „Aš dvylika sieksnių į žemę įlįsiu". Viešpats: „Aš žemę atidengsiu, vis tiek priešą užmušiu". Velnias: „Aš įlisiu į žmogų: pasiversiu grūdeliu, ar už kaklo, ar į

užantį". Viešpats: „Aš tam žmogui nuodėmes atleisiu, bet vis tiek jo nepagailėsiu (užmušiu), kad tave sunaikinčiau". Dobrovolskij, I, p. 226–227, Nr. 3.

3: Smolensk. – „Šventas, šventas, šventas Viešpats, Dievas mūsų!" – taip sakyk, kai griausmas griaudžia. Perkūnijos metu Dievas muša velnią ir nepagaili Jis žmogaus, jei jame velnias slėptųs: Dievas jam nuodėmes atleis ir užmuš tokį žmogų. Muša Dievas tokius (kuriuose velnias yra pasislėpęs) gyvulius, degina trobas. „Nepasigailėsiu žmogaus, užmušiu jį, nuodėmes jam atleisiu!" Ten pat, I, p. 226, Nr. 2.

Mažarusiai (SU)

1: Ušitsk. – Velnias sako Dievui: „Aš taip pasislėpsiu, kad tu manęs neužmuši." – „Ne, užmušiu!", – atsakė Dievas. – „Aš pasislėpsiu po žmogum". – „O aš užmušiu ir žmogų, ir už tai duosiu jam dangaus karalystę". Toliau velnias, išskaičiuodamas visus daiktus, po kuriais galėtų pasislėpti, pamiršo paminėti lazdyną. Liaudis ir tiki, kad pasislėpti nuo griausmo strėlės galima tiktai po lazdynu. Čubinskij, I, p. 19.

2: Vaikai, kai žaibuoja, kad nesibijotume nieko! Tai prasiveria dangus, o šv. Mykolas į keturias puses šaudo piktąsias dvasias. Kai jus griausmas užmuš, tai už tai jums visos nuodėmės bus atleistos. Piktoji dvasia sako: „Aš pasislėpsiu gyvuly". O Ponas Dievas sako: „Aš užmušiu gyvulį, o tam žmogui dešimteriopai atlyginsiu". – „Aš pasislėpsiu į žmogų". – „Aš ir žmogų užmušiu, ir jam nuodėmes atleisiu". – Aš pasislėpsiu medy". – „Aš ir medį suskaldysiu, o tave vis dėlto užmušiu". – Kartą dvi moterys sėdėjo prie krosnies. Mato – išbėgo pelė iš po tos krosnies. O čia griausmas buch į tą pelę! Iš pelės pasidarė smala, ir tas dvi moteris griausmas užmušė. Toji pelė tai buvo velnias (didko). Gnatiuk, p. 17, Nr. 9.

3: Kupiansk (Monočinovka). – Kai lynoja ir debesys užeina, negalima keliu eiti ir dainuoti, nes tada bėgioja velnias ir erzina Iljį. Ir sako: „Nebėgiok keliu, o tai aš tave užmušiu". – „O aš, – sako, – pasislėpsiu po žmogumi". Jis sako: „Aš užmušiu žmogų ir jo sielą paimsiu į (dangaus) karalystę, o tave nugalėsiu". *EO*, XVIII, (1893), p. 109.

* * *

Kyla klausimas: kodėl gi audros metu pikta dvasia arba velnias taip stengiasi slėptis žmonių tarpe, jei griausmas ir ten jį vis tiek muša? Tatai paaiškės, panagrinėjus liaudies nuomones apie griausmo užmuštus žmones.

Apie griausmo užmuštųjų likimą nevienodai manoma. Čia pastebime tam tikrą sąvokos raidą. Lietuviai tiki, kad velnio dėlei nekaltai Perkūno nutrenktam žmogui esti atleidžiamos jo nuodėmės:

> „Dievas yra didžiausias velnių neprietelius, kur galėdamas anas juos persekioja. Velnias niekur negali pasikavoti nuo Perkūno (Dievo) kulipkų, visur jos jį pasiekia. Niekur velnias nerasdamas užuodangos nuo Dievo kulipkų, mislija rasiąs pas žmogų, bet baisiai velnias apsirinka. Dievas velniui ir dėl žmogaus nedovanoja, užumuša kartu su žmogumi. Žmogui, nors anas būtų ir didžiausias griešninkas, Dievas atleidžia visus griekus ir įsileidžia dangun". (Būga iš Pažiegės, Zarasų aps.) Bas., *LP*, 281, Nr. 5.

Ne veltui Dievas sako velniui: „Aš atleisiu žmogui nuodėmes ir tave užmušiu" (Liet. 2, 4–6; SB 1). Panašų tikėjimą randame ir didžiarusiuose. Zeleninas apie tai sako: „Velnias yra mirtingas, jis gali būti žaibo užmuštas. Audros metu baimės pagauti velniai slepiasi už įvairių daiktų: už medžių, namuose, taip pat tarp žmonių. Tačiau šventojo pranašo Elijo strėlė, žaibas, atranda jį ir ten, ir

dažniausiai užmuša kartu su žmogum, už kurio jis slepiasi. Tuo reikia aiškinti ir dvejopą pažiūrą į žaibo nutrenktuosius: kai kuriose vietose jie neskiriami nuo paprastų nešvaria, t.y. prievartiška ir pirmalaike, mirtimi mirusių žmonių[1]; tuo tarpu kitur tikima, kad Dievas atleidžia jiems visas nuodėmes, kadangi jie velnio dėlei nekaltai buvo užmušti[2]. Atrodo, jog ši labiausia Kaukazo tautų tarpe išplitusi pažiūra – žaibo užmuštieji yra tuo pačiu ir dangaus išrinktaisiais arba šventaisiais – nėra iki rytinių slavų prasiskverbusi" (p. 397).

Pažiūra, kad kartu su velniu nutrenktam žmogui yra atleidžiamos jo nuodėmės, kaip matome, yra žinoma ne tik slavams, bet ir jų kaimynams lietuviams. Tačiau atrodo, kad dar senesnė už šias abi pažiūras yra buvusi nuomonė, jog **griausmas iš viso nemuša prie nekalto žmogaus prisiplakusios ar į jo namus įsibrovusios piktos dvasios**[3]. Visoj eilėj mt. 3453 variantų (GS 9, 11, 13, 16–18, 20, 23, 25; FE 1, 3, 5; Lat. 1–5; Liv. 1; Liet. 5, 7, 14, 15) griausmas nemuša velnio, kol jis esti prie žmogaus, tik gąsdindamas daužosi aplink. Tatai negalima aiškinti žaibo „netaiklumu" – kai tik velnias pabėga nuo žmogaus, žaibas iš karto į jį pataiko. Dažnai tiesiog perspėja balsas iš debesų, kad pasileistų sijoną ar žiurstą (Liet. 18; GS 19; FE 1, 5), vadinas, nenoriu užmušti žmogaus. Šis „balsas iš dangaus" ir kito žmogaus perspėjimas (GS 16; Liet. 5, 7) greičiausiai turi tarpusavy sąryšio ir pirmasis yra ankstyvesnis. Švеduose toks perspėjimas laikomas paprastu dalyku, tik pastebima, jog žmogus **ne visados** perspėjamas, nes tokie dalykai reikią žinoti arba sakoma, kad panašiais atsitikimais užmušamas „per nepasižiūrėjimą" (var. 21).

Kalbant apie mt. 3453, galima manyti, kad pati šio motyvo **idėja** galėjo įvairiose vietose ir nepriklausomai kilti, ypač turint galvoj ryškų vietinį pobūdį rodančius B grupės variantus. Tačiau A grupės variantai yra jau per daug sudėtingi, kad būtų galima kalbėti apie savaimingą kilimą. Įdomu, kad taip Pabaltėj populiarių A grupės 1 skyriaus variantų neteko pastebėti slavuose. Apskritai slavų variantai rodo žymiai didesnę krikščionystės įtaką.

Visas šis sakmių ciklas savo pradus ima iš Thoro ir trolių kovų ir ryškiausiai yra atstovaujamas Švedijoj. Tad čia, ar bent Skandinavijoj, tenka ieškoti motyvo tėviškės. Tai labai senas tikėjimas, išlikęs gyvas iki mūsų dienų, padaręs ryškiai pastebimą vidują evoliuciją ir įvariuose kraštuose prisitaikęs vietos bei laiko sąlygoms.

Mt. 3453A, atrodo, bus išsivystęs iš mt. 3453, taigi vėlyvesnis už pastarąjį, ir į lietuvius jis bus patekęs per slavus.

VII. GRIAUSTINIS MUŠA ANT AKMENS SĖDINTĮ IR SIUVANTĮ VELNIĄ (Mt. 3454)

LIETUVIAI (Liet.)

1: PrL. (Stalupėnai, Docūnų k.) – ...Kaip dabar vėl ziegorius dvylika buvo, tai vėl kas ant kupetos tupėjo. Dabar jie visi ėjo žiūrėti; ale jie tik bijojosi visai artyn prieiti. Tai jie iš tolo matė, kad čia šusteris dirba. Dabar jie jį ir užšnekino,

[1] Panašiai ir kai kur vokiečiuose. Plačiau žr. *TD*, III, p. 233.

[2] Afanasjevo tvirtinimu, slavų liaudis tikinti, jog griaustinio užmuštas žmogus nusivaląs nuo savo nuodėmių dėl to, kad jis yra nekalta auka dėl jame pasislėpusio velnio. Apie tai mažarusiai taip pasakoja: „Norėdamas kaip nors išsisukti nuo bausmės, velnias pasiverčia kuo gali ir slepiasi po žmogumi, nes žino, kad Dievas žmogų myli. Bet Dievas ir žmogaus nepagailės – užmuš, kad velnią pražudytų. Kurį žmogų griausmas užmuša, tas laimingas pas Dievą, nes jam visos nuodėmės atleidžiamos". (Afanasjev, I, 266–267).

[3] „Perkūnas veja velnią, ir jei jis spėja pasislėpti pas žmogų, tai Perkūnas jo nenutrenkia, o jei nespėja pasislėpti, tai nutrenkia". Kybartai, Vk. LTA 763(57d).

ale tas šusteris visai neatsiliepė. Kad tie naktigonys į jį žiūrėjo, tai jis vis į padanges dairėsi, o sakė:

Kad tu, Mėnesėl, nešviesai,
Tai aš kurpait' vėl nesiuvai.

Dabar jie ale visi pabėgo... Kitą vakarą jie vėl ėjo, ale jie vėl tą patį girdėjo. Viens iš jų sakė: „Mes visi susitarę eisim, tą šusterį užmušim". Kaip jie artyn priėjo, tai tas šusteris jiems po akių prapuolė. Ale jie tik ant tos kupetos tol mušė, kol jiems toks mažas juods grumulėlis pasidarė: dabar jie visi vierijo, kad čia velniukas tupėjo. Cappeller, *Indogerm. Forsch.*, Bd. 31, S. 446.

2: Vk. (Bartininkai; 1904). – Baudžiavos gadynoj ėjo ūkininkas naktį arklių žiūrėti. Buvo šviesi mėnesiena ir eidamas pro didelį akmenį pamatė ant jo šokant mažą vyruką su raudona kepuraite. Jis švilpauja ir rėkauja: „Šmit-rut, šmit-rut". Kai mėnuo užlenda už debesų, tai vyruko nebesimato, kai vėl šviečia, tai jis ant akmens šoka, švilpia ir rėkia: „Šmit-rut, šmit-rut". Žmogus turėjo šermukšninę lazdą, leido į tą vyruką, – tik smala pasiliejo ant to akmens. Jį apėmė baimė, ir jis pradėjo bėgt namo, ir jam rodosi, kad kas jį atsiveja. Prie namų pasitiko jo paties šunes, pasiundė šunimis, tai tie nusivijo, rodos, ką pagauti norėdami. LMD I 133(53).

3: PrL. (Ragainė). – Nekuriam ūkininkui iš Malmaščių (Ragainės pav.) atsitiko, kartą vakare namon pareinant, pro nekurį labai pažįstamą, šalia kelio gulintį, didį akmenį pro šalį eit. Čion prisiartinęs, debesiui pro mėnulį prasitraukiant, pamatė jis ant to akmens mažą vaikiną, kursai, lyg besiūdams, su rankomis mastigavo sakydams: „Švitklop – pons kelines lopa". Kitam debesiui vėl už mėnučio užsitraukus, vaikuzas lyg nusigandęs apsistojo; kai mėnutis vėl nušvito, vaikuzas dar čia pat sėdėdams, vėl taip pat darydams, kaip pirma ištarė, tai ūkininkas prižengė, ir kai jau trečiąkart, lyg ką siūdams, vėl rankomis mastiguodams tarė: „Švitklop – pons kelines lopa", tai jis su lazda išsikešęs tarė: „Aš tau parodysiu švitklop – pons kelines lopa!" – lazda ant vaikėzo paleisdams, kursai lyg dulkelė nuo akmens nudulkėjo, o ūkininkas išsigandęs kiek įgalėdams namon bėgo ir jausdams, lyg ko atvejams, savo labai sargiu ir didžiu šunudu šaukė: „Apočkai, apočkai!", nes viens taip vardu buvo. Šunudu kiek įgalėdamu iš namų jam priešais atbėgo, pro jo šalį į užpakalį lyg ką sugaut norėdamu, porą kartų aplinkui cypdamu apskriejo – ūkininkas tuoj jutosi nuo persekiojimo valnas ir su šunimis laimingai parėjo. (V. K.) Bas., *LP*, II, 137, Nr. 10.

4: PrL. (Ragainė). – Nekursai ūkininkas iš Baltušačių (Kraupiško par., Ragainės pav.), miglotoj dienoj nuo medžioklės pareidams, pamatė mažą vaikelį ant kupsto sėdint ir kelines belopant; jį velniūkščiu išpažinęs, skubinosi savo pučką su ašminu užprovyt ir jį nušaut, ale jam besiskubinant pučkos lazdelei sulūžus, turėjo tą vaikėzą namon bizyt. (V. K.) Ten pat, Nr. 11.

5: PrL. (Ragainė). – Skatikų pievose (Būdviečių par., Ragainės pav.) ant nekurio daikto yra žmonės tankiai matę mažytį vaikiną sopagus (čebatus) siuvantį. (V. K.) Ten pat, Nr. 12.

6: Rs. (Tytuvėnai; 1935). – Vieną kartą buvo šilta diena. Vėliau atšalo, ir pradėjo lyti lietus. Sena moteriškė grįžo iš bažnyčios. Beeinant į namus, pradėjo Perkūnas griauti. Ji labai nusigando ir atsiklaupė ant žemės, kad pasimelstų. Štai ji pamato sėdintį ant akmens velnią ir siuvantį. Velnias šaipėsi iš moteriškės ir rodė Perkūnui špygą. Tuo tarpu išgirdo Perkūno balsą: „Žmonėms nuodėmes atleisiu, o velnius visus nutrenksiu". (Iš O. Petraitienės, 75 m. a., Eižėnų k. užr. B. Urbelytė.) LTA 832(649).

7: Kr. (Budriai; 1932). – Mano tėvas nabašninkas su draugu Vaišnoru ėjo nakties metu medžioti (Vaišnora buvo siuvėjas). Nuėjo laukt miškan žvėrių. Belaukiant apsiniaukė ir pradėjo lyti, mėnuo nebešvietė. Tai jiedu, sėdėdami ant Minijos kranto, pamatė, kad, mėnesiui pašvietus, matosi Minijoj akmuo, ant kurio sėdi šiaučius ir siuva batus. Mėnuo tai šviečia, tai vėl pasislepia. Tas šiaučius sėdėdamas ir sako: „Sveti ne sveti, ja sebe rabotaju" (Šviesk nešviesk, aš vis tiek dirbu). Tai Vaišnora ir sako: „Aš šausiu". Tėvas sako: „Nešauk". Vaišnora nuėmė nuo rožančiaus vieną poterėlį, įdėjo į vamzdį ir paėmęs ant strieliaus bilst! Tas ir nugriuvo nuo to akmens, net akmuo nusiaižė. Tada jiedu pargrįžo namo. (Iš B. Rudelaitės, 70 m. a., užr. J. Dovydaitis.) LTA 462(352).

8: Šl. (Joniškis; 1885). – Vienas žmogus ganęs arklius apie minėtą balą (Vaineikių k. lauke), naktis buvus, mėnesiena ir reti debesėliai vaikščioję padangėm. Šis buvęs užsnūdęs, potam atbudęs, ėjęs arklių pasižiūrėti, ar gerai tebėr. Lįsdamas pro tuos krūmelius išgirdęs kažin ką tokį bešnekant. Daugiau jis ant to balso palengva ir lendąs, ar negaus pamatyti, kas ten taip sako: „Sveti klopca, sveti klopca". Prilindęs per tankynę artyn ir pamatęs aikštelėje ant vieno kelmelio besėdintį ponaitį ir čebatus besiuvantį. O kaip tik debesys užeinąs priešais mėnesį, tuoj ir surinkąs: „Sveti, klopca!" Daugiau tas žmogus palengva palengva atslinkęs atgal ir parbėgęs namo. LMD I 978(3).

9: Pn. (Raguva). – Buvo šeštadienio vakaras. Ore taip šalo, kad net tvoros šaudė. Kaimo bernai ėjo vakaruoti. Beeidami per mišką pamatė velnią, kuris sėdėjo ant kelmo ir siuvosi batus. Velnias siuvosi batus iš gražiausios odos, o įrankiai, rodos, iš aukso padaryti – blizga, šviečia. Bernai panorėjo iš velnio viską atimti, bet nepasitikėjo savo jėgomis. Vienas paėmė baslį, prisiartino prie velnio ir kad droš galvon. Velnias sugriuvo žemėn. Tada bernai pareikalavo, kad atiduotų savo brangenybes. Velnias atidavė. Bet kas atsitiko – gražiausia oda virto paprasta beržų toše, blizgančioji yla – surūdijusiu akėčvirbaliu, viela – medžių šaknimis. Jie netikėjo, kad velnias jiems tuos pačius daiktus duoda, apkratė, bet daugiau nieko nerado. Tada bernai atidavė velniui tuos jo prietaisus ir nusispjovę parėjo namo. Mat, ir paprasti daiktai velnio rankose atrodo brangiai ir gražiais. (Kirmėliukų k. užr. A. Piesliokas.) LTA 42(22).

10: Rk. (Kamajai; 1935). – Naktį vienas žmogus ėjo pro akmenį, gulintį prie Šulnalių. Ė tada mėnuo švietė. Tik brač užgirdo, kad čiur čiur čiur – siuva velnias čebatus. Anas girdi, ale nemato. – Dažniausiai velnias tupi ant akmenų, ir Perkūnas jį muša, ba velnias dažnai jį šidija. (Iš K. Počkytės, 60 m. a., Mickūnų k. užr. P. Vilutis.) LTA 739(64).

11: Zr. (Dusetos; 1927). – Naktį ėjo žmogus per mišką, kur visuomet pajuokdavo. Buvo graži mėnesiena. Žmogus beeidamas pamatė – sėdi vyras ant kelmo ir botagą veja. Kai tik mėnuo užeina už debesio ir nebešviečia, tuoj anas rėkia: „Švieskai, šviesk!" Kai tik mėnuo išeina, anas ir vėl veja. Šitas žmogus žiūrėjo žiūrėjo, klausė klausė ir, paėmęs lazdą, kad rėš jam per pečius. Tas tik sušvilpė, nusijuokė: „Cha cha cha, Mykaliukui teko". Ir nuskrido per mišką. Žmogus nuėjo savo keliu. Nuo to laiko daugiau nebepajuokdavo. (Užr. B. Zaleskis.) LTA 10a(58).

12: Šv. – Ceikinių par., Melagėnų v., yra netoli Ytoniūnų sodžiaus vieno ūkininko 3 dešimtinės žemės. Tame miškely yra įdubimas, ir ten yra vandens. Yra tame miškely toks akmuo, kuris visai panašus į namą, bet, žinoma, daug mažesnis. Vieną kartą ėjo nakčia pro tą miškelį ūkininkas. Buvo graži naktis, mėnuo gražiai švietė. Beeidamas pamatė ant to akmenio sėdintį velnią ir siuvantį batus. Pamatęs tą ūkininką, (velnias) nusijuokė: „Šviesk, Mėnuli, aš batus siuvu". Priėjęs ūkininkas kaip duos jam lazda per nugarą, velnias pasikėlė į viršų ir

pradėjo juoktis. Velnias tarė: „Ne taip tu mane mušei! Bet mano graži yla dar liko, labai gaila". Ūkininkas pradėjo ieškoti tos ylos, bet rado tik medinių ekėčių stipiną. Velnias vėl nusijuokė: „Tu mane išgąsdinai, o aš tau sumelavau". Ūkininkas nusispjovė ir nuėjo namo. (Užr. Gudelaitis.) LTA 339(18).

LATVIAI (Lat.)

1: K. (Varma). – Velnias sėdi miške ant rąsto ir siuva. Graži mėnesiena. Užeina debesys, velnias bėga, žaibas jį muša. LFK 739, 3487.

2: C. (Ergli). – Turinys kaip var. 1. LP, VII, p. 475.

3: Md. (Vecgulbene). – Prie Vecgulgebe yra pelkė, vadinama Velniabalė. Ten ant akmens sėdėjo velnias ir šukavosi. Griaustinis jį užmušė. Akmuo dar ir dabar tebėr. LKF 142, 7330.

4: Rz. (Gaigalava). – Velnias sėdi Dauguvoje ant akmens ir nori apversti pravažiuojančius laivus. Perkuons privažiuoja su vienu laivininku prie akmens ir šeria velnią lazda. Velnias paneria į Dauguvą, palikdamas ant akmens savo aukso žiedą. Perkuons atiduoda žiedą laivininkui, kaip atlyginimą už pagalbą. LP, VI, 1, p. 449 ir LFK 615, 1.

5: x. – Dauguvoje ant akmens sėdėjo velnias ir šukavosi auksinėmis šukomis. Ten nuvažiavo vienu laivu griaustinis ir užmušė velnią. Laivininkas gavo šukas. LP, V, 383.

6: x. – Senais laikais vidury Dauguvos stovėjo didelis akmuo, ant kurio dieną naktį sėdėdavo velnias ir šukuodavosi aukso šukomis savo plaukus. Kiekvieną ten pasipainiojusį laivą jis sutrupindavo. Dievas Perun pasiryžo velnią nubausti. Kadangi audros debesims artinantis velnias tuoj nerdavo į vandenį ir nesirodydavo paviršiuj, tai Dievas prašė žvejo jį nuvežti prie velnio akmens. Jis turįs neišsigąsti žaibų, tie jam nieko nepadarysią. – Žvejys palengva yrėsi prie velnio akmens. Velnias šukavosi plaukus, pamatęs žvejį, pasidėjo šukas ant akmens ir ėmė į jį žiūrėti. Atsistojo vidury laivo dievas Perun ir sviedė velniui į krūtinę žaibą. Velnias norėjo apsvaiginti Dievą savo nuodingu kvapu – veltui, turėjo mirti. Perun pradingo. Žvejys pasiėmė velnio paliktas šukas. LP, V, 383 = Bienemann, p. 68–69, Nr. 80.

7: D. (Livani). – Velnias gyvena mažoj Dauguvos saloj priešais Nizgale ir skandina laivus. Balta skara apsisupusi žmogystė važiuoja prie jo. Ji (Dievas) paleidžia griaustinį ir užmuša velnią. LFK 758, 971.

8: x. – Perkuons liepė žvejui važiuoti su juo į Angern (Engure?) ežerą. Trenkė griaustinis. Vanduo pasidarė raudonas, kaip kraujas. Perkuons tarė: „Užmesk tinklą, gausi atlyginimą. Aš nubaudžiau tą, kuris buvo ežere". Žvejys sugavo didelį lydį, pilną gintaro. LP, VII, 478.

9: x. – Medžiotojas pievoje prie akmens laukė zuikių ir vilkų. Mato: ant akmens atsisėdęs velnias taisosi savo kailinius. Rogių padanga – jo adata, stora virvė – siūlas. Ėmė niauktis, artinosi audra. Kai mėnesį pridengė debesys, supykęs velnias šaukė: „Truputį šviesos, truputį šviesos!" Kai griaustinis buvo jau čia pat, velnias pašoko nuo akmens. Tuo pačiu metu krito žaibas ir užmušė vietoje velnią, kuris, užsiėmęs savo darbu, nepastebėjo prisiartinančio didžiausio savo priešo. *Revue de traditiones populaires*, III, 1888, p. 117.

LIVAI (Liv.)

1. – Senais laikais Luž kaime gyveno du ūkininku. Didžiojo Ketvirtadienio rytą vienas jų nuvedė arklį į pievą miške ir pamatė, kad kažkas ant šieno kupetos

lopo savo kelnes. Adata buvo taip didelė, kad ūkininkas išsigando ir sušuko: „O šventas griaustini, kaip didelė adata!" Kai siuvantis tai išgirdo, nušoko nuo kupetos ir pabėgo, kad net visi medžiai linko. Ūkininkas adatą parsinešė namo, ir kalvis iš jos abiem ūkininkam nukalė po plūgą. Tas kelnių lopytojas buvo velnias.

2. – Kadaise buvo senas jaujos kūrentojas. Vieną dieną atėjo į jaują velnias, norėdamas savo kelnes susilopyti. Gaidys užgiedojo, ir velnias grįžo į pragarą. Tačiau savo kelnes pamiršo jaujoje. Tai buvo vargšui jaujos kūrentojui didelė laimė, nes jam liko velnio kelnės ir adata. Kelnės buvo taip didelės, kad iš jų pasiuvo penkis maišus, kurių kiekviename tilpo po 4 saikus javų, o iš adatos nusikalė du plūgu. *LRU*, II, p. 210.

ESTAI (FE)

1: Ta. (Palamuse). – Senas piemuo (skerdžius) ganė pabaly bandą ir pynė vyžas. Atėjo senas žmogelis, pėdos aukštumo, ilga barzda, ir prašė piemens jį to paties išmokyti. Piemuo reikalavo maišo aukso. Gavo, tada išmokė. Atsisėdęs ant samanų kelmo, žmogelis ėmė dirbti. Artinosi audra, žaibavo. Žmogelis šaukė: „Neweeli, neweeli, šviesk man, kad matyčiau pinti vyžas!" Debesys pridengė saulę. Žmogelis dar kartą tą patį sušuko. Griausmas ir žaibas. Žmogelis pradingo žemėje, toj vietoj liko urvas. Dabar piemuo suprato, kad tai buvo velnias. H, IV, 8, 426–429(3).

* * *

Šio motyvo variantus tenka skirti į dvi grupi (žr. žemėl. V, p. 276):

A. Šviesią **mėnesienos** naktį žmogus mato, kaip **ant akmens** sėdėdamas velnias siuva; ima niauktis, savo darbu užsiėmęs velnias nepastebi prisiartinančios audros ir pyksta, kad darosi tamsu (tyčiojasi iš griaustinio: Liet. 6, FE 1); per vėlai pastebėjęs pavojų, bėga; griaustinis jį užmuša (Lat. 1, 2, 9; FE 1). Arba be griausmo epizodo: žmogus lazda muša velnią (Liet. 1–3, 11, 12), nori atimti jo įrankius (Liet. 9), šauna (Liet. 4, 7), galop pats išsigandęs pabėga (Liet. 2, 3, 8). Būdinga, kad velnias paprastai vartoja tam tikrą frazę, nusiskųsdamas šviesos stoka. Sveikiausi variantai bus: Liet. 7, Lat. 9 ir Fe 1.

B. Dauguvoj ant akmens mėgsta sėdėti velnias ir šukuotis plaukus (Lat. 3, 5, 6); jis skandina pro šalį plaukiančius laivus (Lat. 4, 6, 7); Perkūnas prašo laivininką (žvejį) nuvežti jį prie akmens; velnio nepažintas, Perkūnas prisiartina ir jį muša; velnio paliktą auksinį daiktą gauna žmogus už pagalbą (žiedą: Lat. 7, šukas: Lat. 5, 6) arba esti kitokiu būdu apdovanojamas (Lat. 8).

Grupė B (tik Lat. variantai) primena žinomą Lörelei legendą. Tuo tarpu sunku spręsti, ar šie latvių pasakojimai bus liaudies, ar šviesuolių kūryba Lörelei pavyzdžiu. O gal vokiečių kolonistai Reino legendą pritaikė naujai tėviškei? – Už motyvo liaudiškumą kalba tokia latvių liaudies daina:

Susitiko Dievs su velniu
Viduj jūros ant akmens, –
Kailinėliai briku braku,
Kardužėliai šmigu šmagu.
Barons, 43692

Livų variantai pridera A grupei, nors yra gana nublukę, tuo tarpu vienintelis estų variantas yra labai ryškus A grupės atstovas. Kadangi šiaip šis motyvas estams yra visai nežinomas, tad vienas variantas bus atklydęs ir kaimynų, greičiausiai iš latvių. – Kad rusiška frazė (Liet. 7, 8) ir Perun vietoj Perkuons (Lat. 6)

rodytų slavišką motyvo kilmę, tenka labai abejoti. Kad šis motyvas nesvetimas Lietuvoje gyvenantiems rusams, rodo toks pasakojimas:

Marijona Vapšytė, kilusi iš Sabalunkų k., Salako v., buvo biedna mergaitė, tarnaudavo pas ūkininkus ir nuo tų ūkininkų eidavo darbus (baudžiavą). Labai buvo linksma ir didelė juokdarė. Sulig pasakotojų žodžių, paduoda čia tokį jos šposą. – Marteniškių palivarke (Salako v.) moterys lauke pjovė vasarojų. Ir kai urėdas buvo atstojęs, tai toji M. Vapšytė, persirišusi per pusiaujį balta skara ant juodo andaroko ir juodos spancarkos (kikliko), nubėgo į Blaslaviškių kaimo artojus (tai gretimas kaimas su Marteniškiais ir gyvenamas vien maskolių). Greit nubėgo, ant akmenio atsisėdo ir siuva, siuva greit čebatus (nuduoda, kad siuva dratu ir pakala, kaip kūjeliu). Nuo to akmenio nubėgo ant kito ir ten taip pat „siuva". Tai maskoliai dabojo dabojo, da vyt! Ana bėgt. Kai pribėgo į savuosius, tai susimaišė su savom, skarą nuo pusiaujo nusirišo. Atbėgę maskoliai tikino, kad jiems prisidavė „satana" ir kad čia prie jų atbėgo. Bet šitie išsigynė, kad nieko nematę. Maskoliai atstojo, bet paskui ir kitiems pasakojo, kad, girdi, jiems ariant prisidavė. (Iš Marės Rūkštelienės, 77 m. a., gyv. Salake, užr. Elzė Rūkštelytė, 1938. XI. 1.) LTA 1788(6[1]).

Aišku, daugiau dėmesio yra verti A grupės variantai. Jie rodo kai kurį panašumą su mt. 3452, ypač var. Liet. 7. Tačiau jame taip pat randami ir visi būdingieji mt. 3454 bruožai, kurių mt. 3452 visai nežino: mėnesienos naktis, velnias siuva, tupėdamas ant akmens, ir visai nepastebi besiartinančios audros (plg. Lat. 9). FE 1 velnias tyčiojasi iš griaustinio, bet čia trūksta būdingo mt. 3452 šūvio sidabru. Tyčiojimąsi randame dar Liet. 6, šūvio sidabru atgarsį Liet. 4, žmogus kartais esti medžiotojas (Liet. 4, 7; Lat. 9), bet grupės A variantuose niekur nėra šovėjo (mušėjo) apdovanojimo epizodo, kurį randame daug labiau nuo mt. 3452 nutolusiuose B grupės variantuose. Daugumoje variantų dabar turime paprastą žmogaus (-nių) nakties nuotykį su siuvančiu velniu, taigi be Perkūno. Greičiausiai tai bus vėlyvesni pasakojimai, kur Perkūnas liko pamirštas.

VIII. GRIAUSTINIS PERSEKIOJA IR TRENKIA VELNIĄ (Mt. 3457)

Šiame skyriuje yra dedama visa eilė anekdotų pobūdžio pasakojimų, kurie netelpa į anksčiau nagrinėtus tipus. Juose kalbama, kaip griaustinis įvairiomis progomis persekioja ir stengiasi mušti velnią (milžiną), o pastarasai bėga ir slapstosi. Žmogui paprastai čia tenka tik **pasyvaus stebėtojo** rolė. Tai įvairiausi pasakojimai, sakmės ir anekdotai, dažniausiai surišti su kokia nors vieta ar asmenimis arba įterpti į kitas žinomas sakmes ir pasakas. **Tačiau jų gausumas ir įvairumas rodo, kaip populiarus tose tautose yra tikėjimas į griaustinio ir velnio nesantaiką.**

Norint išvengti painiavos, medžiaga pateikiama geografinėje tvarkoje, nors kartais keli įvairių tautų pasakojimai rodo nemaža panašumo ir galbūt skaitytojui būtų parankiau juos rasti vieną šalia kito. Tačiau tada pasunkėtų ir susikomplikuotų klasifikacija, nebūtų išlaikyta nei geografinis, nei turinio principas, tad ir tarpusavy panašius įvairių tautų variantus tenka dėti įvairiose vietose ir tik paskum daryti atitinkamas pastabas.

LIETUVIAI (Liet.)

1: Al. (Merkinė; 1937). – Vieną kartą Dundulis (griausmas) užširdo ant vieno ledoko, kam tas iškišęs liežuvį šidino iš debesio. O ledokas būtinai norėjo pabėgt. Ledoko macies labai greito būta, jis medžiais pavietrėm išlekia pirma debesio, aplenkia debesį ir įlindęs drevėn, iškišęs liežuvį prieš debesį pavablena, šidina iš

Dundulio. Ir kai debesys prisiartina, ledokas pasilsėjęs dumia toliau ir vėl kirkina Dundulį. Daug griausmas medžių sutriuškino, norėdamas ledoką nudėt, o ledokas vis lekia ir lekia toliau, papuldamas po pačiu debesiu, tai ištrūkdamas vėl. Ir led neled, net devintoj karalystėj, Dundulis užmušė ledoką ir tą drevę sutriuškino, kur buvo paskavojus ledoko macis, o ledokas net smala pasliejo. (Iš S. Ulčinsko, 88 m. a., Raitininkų k. užr. V. Ulčinskas.) LTA 1074(104).

2: Al. (Merkinė; 1937). – Užėj debesys, ir kad tranko, žaibuoja. Tai vis ledokus griausmas žaibu mušė. Ten kokis raganius žinojo, kad kiekvienas griausmas vis užmuša ledoką. Susikūrė tas raganius ugnį ir duonos kavalką degina, varto ant ugnies. Kai duona gerokai pasvilo, išeina iš raisto tokis didžiulis jautis ir uosto šitą duoną. Ir kaip davė žaibas tan jautin, tai tik klanas smalos ten pasidarė. (Iš M. Guduko, 72 m. a., Raitininkų k. užr. V. Ulčinskas.) LTA 1074(109).

3: Al. (Jieznas; 1910). – Kūmai, veždami į Jiezną krikštyti vaiką, pamatė raiste palei Surmio ežerą prie piliakalnio varną. Kūma liepė kūmui išlipti ir sugauti, sako: „Pririšim į alksnį, grįždami parsivešim vaikams pasibovyt". Taip ir padarė. Pavažiavus pusverstį, kaip Perkūnas į tą alksnį, sudaužė alksnį ir varną, net plunksnos išlakstė. LMD I 573(15).

4: Šk. (Naumiestis). – (Mt. 545B.) Tas juodkatinis užtiko 6 dvarus, kuriuose buvo velnių, gyvulių ir darbininkų, tik negalėdavo būt ten joks valdovas – tie velniai užsmaugdavo. Vienam dvare buvo sukrauti trys kūgiai šiaudų. „Sulįskit, – sako, – ba parvažiuos 7 Perkūnai su pečiais ir jus nutrenks". Velniai sulindo. Tada tas juodkatinis sako: „Pons Peleniau, kai privažiuosiva mažą dvarą, tai uždek vieną kūgį šiaudų, o kai klaus tas pons, kodėl tai darai, tai sakyk, kad mes pietų eidami vis taip darom". Tas pons pamislijo, kad Pelenius už jį bagotesnis. (Plg. Lat. 1, 12.) LMD I 292(3).

5: Vk. (Pilviškiai; 1935). – Yra prie Višakių Rūdos Velniagirė ir Velniabalė. Žmonės ten kalba: „Nevažiuokite Velniabalėn, nes ten visi velniai susirinkę ir tuoj ten Perkūnas muša". Žmonės matę, kaip toj baloj pasirodęs baisus velnias su trim ragais, paskum darėsi dar baisesnis, vertėsi su dešimt ragų. Gal būtų visus žmones jis išbadęs, bet užėjo Perkūnas ir trenkė jam į tuos ragus, kad į šipulius subyrėjo. (Iš K. Balsienės, 78 m. a., užr. P. Preikšas.) LTA 752(4).

6: Vk. (Pilviškiai; 1937). – Buvo biednas žmogus. Reikia kas namuose įsitaisyti – veltui nieks neduoda, o pirkti pinigų nėra. „Kad nei velnias man tų pinigų neatneša", – tarė kartą supykęs žmogus. Tan žodin atsirado velnias ir pasiūlė žmogui pinigų, jei tas užrašysiąs jam, ko namuose nepalikęs. Žmogelis nepagalvojo, ėmė ir užrašė. Susitarė, kad velnias jam pinigų atnešiąs į stubą. Parėjęs namo, žmogus randa gimusį sūnų. Labai nusimena atsiminęs, kad jį užrašė velniui. Bet ką bedarysi, kaip nuo velnio sutartį beatgausi. Nueina žmogus pas kunigą klausti rodos. Kunigas liepia pašventinti namus ir sūnų pakrikštyti. Žmogus tai neužilgo padarė. Ateina velnias su pinigais ir, negalėdamas įeiti į stubą, staugia palangėj. Išeina žmogus žiūrėti, kas čia staugia. „Kodėl tu nesilaikai sutarties? – barasi velnias. – Kažin ką padarei mano vaikui ir namams, kad aš nebegaliu įeiti". – „Kad negali įeiti, tai ir nereikia. Aš su tavim jokių reikalų nenoriu turėti ir tavo pinigų man nebereikia", – pasakė žmogus. Supykęs velnias kad sušvilps, net visą trobos čytą (= stogo galą) nuplėšė. „Tai da su bestija ir susidėk. Kad tave Perkūnas sumuštų!" – sukeikė žmogus ant velnio, tiek žalos jam padariusio. Tan žmogaus žodin kad trenkė Perkūnas ant jo daržo, tik dūmai ir ugnis nuėjo. Tai Perkūnas žmogaus atstumtą velnią trenkė. (Tie patys.) LTA 752(35).

7: Vk. (Bartininkai). – Beardamas lauką prie Raudėlų ežero, artojas pamatė velnią, vokiečiuko pavidale pakrantėmis besivalkiojantį. Pakilo debesys, ėmė

lyti. Žmogus nuo lietaus palindo po krante gulinčiu luotu. Strykt ir iššoko iš po luoto vokietukas. „Iš kur esi?" – „Aš parėjau iš Anglijos", – ir dingte dingo iš akių. (Plg. FF 6.) Bas., *FM*, p. 10.

8: Vk. (Ožkabaliai). – Ūkininkė nuėjo parsivaryti iš upės žąsiukus, nes artinosi baisūs debesys. Žiūri, atbėga toks juodas ponaitis ir šaukia: „Kur man bėgt, kur man dingt, neturiu kur pasidėti..." – „Kad neturi kur pasidėti, tai lįsk į šitą upę..." Vos tik spėjo tas ponaitis į upę įlįsti, tuoj sugriovė sužaibavo, trenkė Perkūnas, net vanduo iš upės išsiliejo ant krantų. Bas., *LPY*, IV, 78, Nr. 83.

9: Vk. (Ožkabaliai). – Kartą mergaitė nunešė skerdžiui paludienių. Tuosyk iškilo debesys, ėmė smarkiai lyti, griaudėti ir žaibuoti. Juodu atsisėdo ant žemės, kad neužtrenktų. Bet staiga prieš juos atsirado ponaitis ir ėjo prie jų. Kai priėjo visai arti, staiga pavirto į arklį. Bet tuo kartu trenkė Perkūnas ir tą arklį užtrenkė. Dar kartą trenkė, ir jis įlindo į žemę. LTA 452(122).

10: PrL. (Ragainė). – Gudžuos (Būdviečių par., Ragainės pav.) šienavimo laike, žmonėms prie upės šieną begrėbiant, užkilo didei skaudi perkūnija su lytumi; grėbikai, dėl lytaus po šieno kupetomis sulįsdami, pamatė visai nuogą juosvą kūdikį atbėgantį ir raudulingai bešaukiantį: „Kur bėgsiu, kur dingsiu"... Grėbikai numanydami, kas tas per viens, sakė: „Šok į vandenį!" Tam nusidavus, perkūnija tuom žyg paskui į vandenį įtrenkė. (V. K.) Bas., *LP*, II, 56, Nr. 3.

11: PrL. (Ragainė). – Banaitienė iš Paskalvių (Ragainės pav.) sako: „Senovėj labai tankiai piktosios dvasios pasirodydavo, dabar tokie pasirodymai jau kuone į užmiršimą parėjo, kadangi perkūnija jas kuone išbaigus yra. Dar jaunystėje kartą perkūnijai užkylant aš, iš ežero antyčius namon varydama, pamačiau grabėj atbėgantį vokietuką, kursai kačieg kepurę su plunksnų pokšte užsistatęs turėjo, ale tačau kai mažas kūdikis verkė; aš ranką ištiesus vadinau jį artyn, nes norėjau jį iš grabės ištraukt ir drauge pasiimt, tas ale neklausė. Man antyčius ant kiemo vos užvarius, supyškėjo perkūnija į tą vaikiną, ir jis buvo šalin. (V. K.) Ten pat, Nr. 4.

12: PrL. (Ragainė). – a) Perkūnas vijosi aitvarą, tai buvo bene XVIII a. gale. Paskalvių k. melžėjos turėjo, eidamos į lauką, su valtimi per brastą ties kapinėmis pervažiuoti. Tai užėjo tokia vėtra, jog ji vandenį bei žemę podraug su savim nešė. Tai, sakoma, Perkūnas aitvarą vijosi. Jis vis rijo bei spjovė, kur tropijo vandenį arba žemę, vislab drauge ėmė ir vėl kitoj vietoj pylė bei krėtė. Tam nustojus, ėjo melžėjos namo. Rado brastą ties kapinėmis užpiltą taip, kad sausomis kojomis pereiti negalėjo, Perkūnas buvo spjaudams brastą užpylęs. (Plg. GS 2.)

b) Perkūnas vijo aitvarą. Aitvaras kavojos, veik lindo į kalnus, veik slėpėsi vandenyse, ežeruose. Perkūnas jį vijo, apvertė kalnus bei mušė savo syla į vandenį, aitvarą užmušt norėdams. Aitvaras rijo vandenį, spjovė prieš Perkūną atsigyt norėdamas. Perkūnas jam metė žemę prieš, jį nuslopyt norėdams. Taip atsitiko, kad ant žemės radosi daug ežerų bei kalnų. Sena pasaka yra: neva Raudonečių ežeras yra andai Perkūno išlestas, aitvaro vandeniu pildytas. Kur Perkūns žemę griebė, radosi ežerai, duobės. Aitvaras spjovė vandenį, pripildė tuomi duobes. Kur Perkūns drėbė žeme, ten stojosi kalnai. (Originale visur rašoma „atvars". Užr. J. Banaitis.) LTA 982(59).

13: Tg. (Šilalė). – Velniai įsimetė į klebono jaują. Jie ten susirinkę kėlė triukšmą, darė vakarėlį (= šoko?). Niekas negalėjo jų iš ten išvaryti. Kartą šovė Perkūnas, velniai išsiskirstė po visą Lietuvą ir dabar visur rengia vakarėlius. Į visas gegužines ateina velnių. (Užr. J. Dovydaitis.) LTA 462(301).

14: Kr. (Plateliai; 1935). – Kitą kartą prie vieno ūkininko namų buvęs didelis akmuo, kuris kliudęs jam arti ir bet kuriuo būdu prie namų privažiuoti. Žmogus norėjo tą akmenį pašalinti ir pagaliau nusprendė jį palaidoti. Nuėjęs ir pradėjo

prie akmens kasti duobę. Bet staiga iš juodo debesies, kuris buvo viršum akmens, iššoko ugninis milžinas (labai didelio ir stipraus ūgio vyras), kurio rūbai irgi buvę ugniniai. Tas ugninis milžinas sakęs žmogui: „Tau nėra dar priėjus smertis, greičiausiai bėk iš tos vietos, nes aš turiu ant to akmens šokti". Žmogus jo labai pabūgęs, kuo greičiausiai kiek pabėgėjęs nuo to akmens ir atsigręžęs žiūri – jokio ugninio milžino nebesą. Perkūnas da visai negrumėjęs. Tik staiga sugrumėjęs ir trenkęs (spyręs) į tą akmenį, kuris į šipulius išsitaškęs. Taigi, Perkūnas esąs ugninis milžinas, jis ant akmens šoko taip smarkiai, jog šisai į šipulius išsitaškė.* (Iš A. Urbono Užpelkių k. užr. J. Mickevičius.) LTA 758(1).

15: Pn. (Subačius; 1935). – Sako, kad kitą kartą Perkūnas vijęsis velnią, o tas greit palindęs po dideliu akmeniu ir Perkūnas nebegalėjęs jo nutrenkti. Bet užtat nuo to karto Perkūnas nuolat mano, kad velnias po akmeniu yra pasislėpęs, ir supykęs muša, norėdamas velnią užmušti. (Iš V. Čiuliepienės, 80 m. a., Žvirblionių k. užr. M. Preikšas.) LTA 752(87).

16: Pn. (Subačius; 1935). – Žvirblionių k., Subačiaus v., yra tokia klampi juodalksniais apaugusi pieva, kurią žmonės seniau vadino Perkūnbale arba dar kitaip Velniobala, Velniogala. – Sako, ten boba kokį ožį varinėjusi, tai Perkūnas kad davęs, tai ta boba su ožiu kiaurai žemės nuėjusi, tik dumblina duobė-eketė telikusi. Ta boba su ožiu buvę velniai. Ir daugiau kartų ten yra vaidenęsi. Sako, nujoja bernai naktigonių, tai ateinąs koks ponaitis iš vidurio Perkūnbalės ir kalbinąs eit veltynių; jei kas einąs, tai kad išvoliojąs tą po dumblynę. Arba, būdavo, mainydavęs su vyrais pypkėm. Pypkė graži, blizga – pasižiūrėk ant rytojaus, ogi kelmo šmotas. – Jei ganydavo piemens arti gyvulius, tai kai pamato užeinant debesį, tai ir gena tolyn gyvulius nuo Velniogalos, nes ten labai dažnai trenkdavęs Perkūnas. Šiaip bala ir dabar klampi, maž neįeinama. (Tie patys.) LTA 752(78).

17: Pn. (Velykiai). – Neparginė piemenė dviejų ožkelių. Gaspadinė išsiuntė mergiotę ieškoti. Ji nuėjus ant ganyklų šaukė: „Cibute, cibute!" – ir išgirdo už balelės bliaunant. Kai ji nuėjo kur bliovė, pašaukė, tada atsiliepė kitapus balelės. Ji perėjo vėl į ten, kur bliovė, ten nėra. Tada nešaukdama ėjo, kur bliauna, ir rado ožkelį sulytą, susitraukusį stovint pakrūmėj. Įsidėjus į kvartūką nešėsi ir pradėjo sakyti: „Ožytis nabagėlis..." Tas pradėjo mėgdžioti drūtu balsu: „Ožytis nabagytis..." Ir griaudžia, ir žaibuoja, ir vis po kojom puola žaibas. Ji nusigando ir metė tą ožiuką iš kvartūko laukan. Tada pylė griausmas, ir pavirto tas ožkelis į nuodėgulį. Ji persigandus namo eidama rado savo ožkelius patvory. (Plg. Lat. 3). LMD I 809(9).

18: Rk. (Kamajai; 1935). – Velnias norėjęs pavogti iš bobos blynų. Boba kepdama blynus snaudusi, velnias tykojęs, tuo laiku sugriaudę, velnias išsigandęs ir šokęs per kaminą, visas išsisuodinęs ir už tai dabar juodas. (Iš O. Mažiulienės, 48 m. a., Duokišky užr. A. Mažiulis.) LTA 1032(157).

19: Rk. (Kamajai; 1935). – Vienas velnias tykojo žmogaus dūšios. Visur sukinėjosi, bet negalėjo gauti. Tuo laiku sugriaudė, ir velnias išsigandęs pradėjo bėgti. Griausmas vis mušė. Velnias šoko per upelį ir išsisuko koją. Už tai dabar vienas ir šlubas. (Tie patys.) LTA 1032(158).

20: Bs. (Rimšė; 1927). – Buvo tai baudžiavos laikais. Vieną sekmadienį urėdas neleido žmonių į bažnyčią, bet nuvarė šieno grėbti. Pakilo debesys, darbininkai ėmė skubėti, vos pradėjo atsitolinti nuo gūgių šieno, pradėjo baisiai lyti ir griaus-

* Ankstyvesniu ir pirmykščiu žmonių manymu, tas milžinas turėjo būti ne Perkūnas, bet velnias, kuriam ant akmens bešokant trenkė Perkūnas.

ti. Darbininkai sugrįžo ir susėdo po kupetomis, urėdas irgi palindo po šienu, žinoma, atskirai. Darbininkai pamatė juodą varną ant kupetos, po kuria sėdėjo urėdas. Tą varną trenkė Perkūnas, kartu užmušė ir urėdą, ir sudegė visos kupetos. Taip nubaudė Dievas neteisingą urėdą. LMD I 581(3).

21: Šv. (Paringis; 1935). – Kadaise bernas niekaip neapsiženijo. Velnias bernui pasisiūlė svotu, bernas ir paėmė velnią svotu. Anys susiūturiojo kurį vakarą ir išėjo. Juos beeinant užėjo lietus su griausmu. Velnias jau dalpstos (= baidos), atadūrauna (= atgaliuoja), privengia griausmo. Jau griausmas ir labiau dudena, velnias jaunikį prašo: „Užeikim kur nuo lietaus paskavot". Bernas sako: „Ė vagi ąžuolas su dublia, ir paskavosme". Anys priėjo ant ąžuolą, velnias įlindo dublion, o jaunikiui liepė lipt viršūnėn. Jaunikis įsigrūdo viršūnėn ir sėdi. Velnias, iškišęs galvą, klausia: „Ar greit praeis lietus su griausmu?" Jaunikis sako: „Lietus tai praeina su grazma, alia ateina du vilkai". Velnias: „Tų vilkų tai nebijok, aš juos nubaidysiu". Velnias išsirito iš dublios, jaunikis iš ąžuolo. Velnias pašniaukštė, pribuvo ožys ir katinas. Velnias padavė katinui kempinę turėti, katinas turi, o velnias su ožiu kai pradėjo badytis, tik kibirkštys skyla ir užudegė kempę. O vilkai ugnies bijo ir nėjo pas juos. Svotas su jaunikiu nuėjo pas mergą. Jaunikis nesuderėjo pasogos ir skyrėsi. Jaunikis veda velnią namo. Išėjo oran, lietus lyja, griausmas urščioja, velnias kusija naktuit. Jaunikis: „Ne, eisime namo". Jaunikis eina, ir velnias dremblina paskui net šniokšdamas. Atėjo girion, lietus, ir griausmas labiau pradeda griausti. Velnias jaunikį kalbina: „Vėl reikia paskavot". Priėjo ant tą patį ąžuolą, velnias vėl dublion, jaunikis viršūnėn įsirito. Griausmas griaudžia. Perstoja biškutį griaust, velnias iškišęs galvą klausia: „Jauniki, dar griaudžia griausmas?" Jaunikis: „Ne, jau". – „Ė kas čia dudena?" – „Čia mano diedukas trąšas veža, ratai tuksi". Velnias ūtura su jaunikiu, griausmas kai trinktelėjo, velnią užmušė ir ąžuolą išvertė. Ir velnio ragus nubraškino. Ir dabar kai kurie velniai be ragų, tai to veislės. (Iš G. Luneckienės, 35 m. a., Rizgūnų k. užr. K. Trapikas.) LTA 795(2).

22: Šv. (1935). – Vieną kartą mano tėvas ėjo pas Steponą Zabalevičių (kaimyną, gyvenantį kolonijoje). Tuo laiku labai griaudė, ir lietus lijo. Anas priėjo labe (slėny) krūmelį, kaip šoko iš po to krūmelio kas juodas, padabnas į kamuolį, kaip pradėjo griausmas duot iš abiejų galų šitan kamuolin ir šitaip numušė per visą lauką. (Iš K. Urbanavičiaus Sabališkės k. užr. J. Velička.) LTA 759(33).

23: Tr. (Pikužės palv.; 1855). – Ponaitis skaito velniaknyges. Pasirodo velnias ir klausia, ko reikalaująs. Ponaitis meta knygas į krosnį. Namuose ima vaidentis. Šventina namus, niekas negelbsti. Pakvietė dzekoną, jis liepė išnešti iš palociaus geresnius daiktus, išeiti visiems lauk ir vėl pradėjo skaityt. Tai Perkūnas kaip davė iš visų keturių pusių ir viršaus, tai tik ugnis pasidarė ir viskas sudegė. Kai jo paklausė, ar galima ant to daikto statyti kitą palocių, jis atsakė: „Visados, nes kas vaidenos, to jau nėra šiame sviete". (Užr. Chigelskis.) LMD I 333(2).

24: Rs. (Girkalnis; 1938). – Sykį šienpjoviai pjovė šieną. Jau buvo pavakarys ir jie manė eiti namo. Tik štai pamatė, kad priešais juos ateina ponaitis. Lazda pasiramsčiuodamas, brylius ant galvos, o rūkstąs cigaras dantyse. Priėjęs prie jų artyn sako: „Al–m–m padėk!" Vyrai atsakė: „Dėkui!" Ponaitis tuoj pasiūlė rūkyti, išsiėmė cigarų ir visiems apdalino. Jiems berūkant iš pietų taip smarkiai užkilo debesiukas su žaibais ir perkūnu. Ponaitis pasižiūrėjęs į debesiuką ir sako: „Sudiev, vyrai, neturiu laiko, reik bėgt". Ir ponaitis mažais žingsniukais išnykęs iš akių. Vyrai nustebę žiūri į viens kitą, nesuprasdami, kas čia įvyko taip greitai. Paskui ir debesiukas prapuolęs, ir griausmas. (Iš St. Izikio, 50 m. a., Juodkėnų k. užr. St. Džiugas.) LTA 1744(69).

25: Rs. (Girkalnis; 1938). – Sykį užėjo baisus griaustinis. Vienas žmogus ėjo keliu ir, pamatęs ateinant šturmą, palindo po medžiu. Tik pamatė jis juodą katiną į medį belipant. Kad trenks Perkūnas, tai medis į kavalkus sutrupėjo, o katinas nubėgo kitur ir vėl lipa ant trobos. Kad žiebs, tik žemė sudundėjo ir dega troba, o katinas vėl pasileido per lauką. Kai trenkė, žmogus pamatė iš dangaus kažką krentant. Jis priėjo prie to sudaužyto medžio ir rado tokį kirvuką. (Iš O. Kurelaitytės, 57 m. a., Keryvų k. užr. J. Prakapas.) LTA 1552(224).

26: Kn. (A. Panemunė; 1938). – Vieną kartą eina žmogus keliu pro didelį mišką. Ir stovėjo kelmas. Tai jis dabartės eidamas pro tą kelmą žiūri, kad sėdi atsisėdęs velnias ir verkia. Jis pas jį klausia: „Ko tu verki?" – „Ai, – sako, – kaip aš neverksiu, kad aš neturiu vietos, neturiu kur pasidėt. Lyja, šalta, nėr kur pasidėt, pekloj nelaiko jau manęs, žmonių nemoku traukt in pagundą, nu, eisiu, kur aš eisiu – sėsiu ant šito kelmo". Tai dar (= dabar) tas žmogus pasakė: „Einam su manim drauge!" Parsiveda jis jį namo, inkelia jis jį in gluosnį: „Ir tu čionais gyvenk, tegu tave kelmai, ir būk čionai!" Jis inlipa in gluosnį, atsisėda tas velnias ir sėdi tam gluosny. Ir užėjo didelis debesis, kaip davė in tą gluosnį, sutriuškino jį ir išmušė jį iš to gluosnio. Ir jis išbėgo, ir vėl ateina palei tą žmogų, ir verkia: „Kur man dėtis?" – sako. „Eik pas mane, lipk ant pečiaus ir būk!" Tai jis kaip užlipo ant pečiaus, tas velnias, užkėlė jis jį ant pečiaus, tai tas velnias sėdi. Kai tik tas žmogus kambary, nakties laike, tai jis nieko nedaro, kaip tik tas žmogus išeina, tai jis pradeda ir vėl baladotis. Tai jis, ką jis darys, paima jį tuojau vėl peržegnoja ir: „Eik iš mano namų, kad aš tavęs daugiau nematyčia!" Ir išvarė tą velnią. (M. Rimienė, 50 m. a., iš Žiegždrių k. Nurašyta pažodžiui iš fonografo plokštelės. Atrodo, kad pasakotoja čia nemaža improvizavo.) LTA pl. 881(8).

LATVIAI (Lat.)

1: K. (Skrunda). – Tinginys įsigijo katiną, kuris parnešdavo jam maisto iš virtuvės velnio pily. Velnio tarnai pagavo katiną ir nuvedė pas savo poną. Katinas skundėsi, kad jis ir jo šeimininkas paklydę ir esą alkani. Velnias pakvietė pas save ir katino poną. Tas prižadėjo velniui parūpinti mėsos. Klastingai sugavo daug zuikių. Audra ir griaustinis. Tinginys sako: „Ateina turkų karalius su dideliais šūviais, kurie siekia iki dangaus". Velniai pasislėpė šiaudų kūgy. Griausmas juos užmušė. Tinginys ir katinas užvaldė velnių pilį. (Plg. Liet. 4, Lat. 12.) LFK 237, 536.

2: Vp. (Sisegal). – Girtas ūkininkas įkrito duobėn ir pateko pragaran. Ėmė ruoštis statyti bažnyčią, tada velnias jį išmetė lauk. Išmesdamas sužeidė galvą. Ūkininkas nutarė velniui atkeršyti. Jis pakėlė puotą, pakvietė velnią ir Perkūną svečiuosna. Įsikaušo, draugija pagyvėjo, o Perkūnui drebėjo pirštai – jis norėjo šauti. Tai pastebėjęs velnias išsigando ir susitraukė kampely – jis bijojo, kad įsikaušęs Perkūnas neišsvilintų jam akių. Perkūnas pasiėmė skiltuvą ir ėmė žiebti kibirkštis. Galop siekė ir į parako statinę, norėdamas gerai užtaisyti ir pokšterėti. Drebėdamas velnias pasiklausė, kur jis galėtų pasislėpti. Ūkininkas nurodė šiaudų kūgį. Velnias tuoj ten pasislėpė, tik uodegos viršūnytė kyšėjo. Perkūnas supylė į vamzdį visą parako statinę ir klausia, kur galėtų šauti. „Pilk čia pat kūgį", – tarė ūkininkas. Krach, ir velnias pavirto į pelenus. Nuo to laiko nebėr daugiau pasauly velnių. LP, VI, 112^{30}. Variantai: VI, 11, 112^{1-43}; VI, 1, p. 424; II, 34, 40.

3: Jg. (Nīca). – Moteris grybauja. Audra. Randa mažą rėkiantį ožiuką, paima jį į sterblę ir glostydama guodžia: „Ach tu, vargšas gyvulėli!" Trenkia griaustinis, ožiukas bėga. Tai buvo velnias. LP, V, 96.

Lietuvoje labai išplitęs yra mt. 3300, kaip žmogus keliaudamas randa rėkiantį sušalusį ožiuką, pasigavęs jį glosto ir guodžia: „Vargšas oželis" ir pan. Tačiau oželis ima jo žodžius mėgdžioti. Supratęs, kad tai velnias, žmogus jį pameta. Arba mt. 3301: pasiimtas į ratus oželis pasidaro taip sunkus, kad vos arkliai paveža (plg. Lat. 8). Tačiau visuose lietuviškuose variantuose trūksta griausmo epizodo.

4: Jg. (Embūte). – Juods (= velnias) padeda latviams prieš vokiečius. Perkūnas padeda lietuviams, muša vokiečius ir persekioja Juodį. Tas bėga, niekur neranda saugios vietos, nes visi katilai apversti. Jis pasislepia už latvio Indulio vokiškos sužadėtinės Arijos. Perkūnas ją užmuša. LP, VII, 466; var.: ib. 468.

Labai įdomus variantas, galbūt prisimenąs ordino, latvių ir lietuvių kovas. Tik klausimas: ar jis yra liaudiškas? Įtarimo sukelia ir vokietės **Arija** vardas. Taip pat neteko pastebėti, kad velnias nuo griausmo mėgtų slėptis katiluose, kad ir su katilais velniai turi daug reikalų.

5: Md. (Belava). – Velnių galvonas sėdi pelkėje ant akmens ir erzina griaustinį, kuris pasislepia debesyse ir trenkia velnią. Akmuo sutrupa, ten lieka ruda dėmė. LKF 142, 745.

6: Tl. (Arlava). – Eidamas į smuklę žmogus susitiko velnią. Mt. 1146. Pamatė ekėčias. „Kas čia?" – „Tai seno vyro padorios šukos". – Jis užsidėjo ekėčias ant nugaros. Pamatė kitą įrankį. – „Tai garbinga seno tėvo karūna". Tą užsidėjo ant galvos. Pamatė girnapusę – tai buvo seno vyro garbinga sagtis. Velnias įsikišo žalgą į savo guziko ąsą ir ant jos užmovė girnapusę. Smuklėn jų nepriėmė. Velnias užsakė už saiką pinigų degtinės. Atėjo daugiau bernų. Ėmė griausti. Velnias išsigando. Bernai sakė: „Tai žemės vėžys galanda savo dantis" (plg. mt. 3451 FE 16). Tretįkart griausmas trenkė į „sagtį", ir velnias puolė į tvenkinį. LFK 237, 806.

Lietuviškuose šio motyvo variantuose (mt. *1146 A) pasakojama, kaip velnias paskolina žmogui šyvukę (karvę). Ilgai nesulaukdamas velnio, parduoda gyvulį. Tada tuoj ateina velnias. Gauna iš ūkininko dovanų: tėvo akinių makštį (avilį), tėvo šukas (ekėčias), tėvo botagą (spragilą), tėvo cukrinyčią (piestą), tėvo tabakinę (sląstus). Šyvukės vietoj užrodo mešką. Velnias joja. „Ale bent įpenėjai tu man šyvukę". – **Griausmo epizodo trūksta** – ir lat. variantuose jis matomai bus vėlesnis įterpimas.

7: Vlm. (Liepupe). – Trys žvejai žvejoja Stints ežere (Rygos aps.). Užeina audra su perkūnija. Žvejai meldžiasi. Laive pastebi vaiduoklį ir irklu išmuša jį vėl į vandenį. Griaustinis jį nutrenkia. Vėl oras nusiblaivo. (Plg. mt. 3453 Liet. 8.) LP, V, 138.

8: Vlm. (Rencēni). – Ūkininkas paima į ratus pavargusį aviną. Užeina audra. Avinas vis darosi sunkesnis. Ūkininkas jį išstumia lauk, ir tada griausmas sutrupina aviną į gabalus. Tad buvo velnias. (Plg. var. 3.) LFK 116, 795.

9: Jg. (Pienava). – Velnias atkeliavo iš Švedijos į Dondangen (Cēsis aps.). Jį lydėjo jo tarnas Sūkurys ir skandino laivus. Griausmas persekiojo velnią ir atvijo iki Jakabpils. Velnias pabėgo į Lesten (Tukumo aps.), rinko akmenis ir norėjo mušti griaustinį. Pavogė lavoną. Griaustinis jį atvijo į Pienava. Išbyrėjo jo akmenys, ir nukrito kurpės. Užgiedojo gaidys, velnias pabėgo į Lietuvą. LP, III, 105.

Šis įdomus pasakojimas gali simboliškai pavaizduoti, kaip liaudies tikėjimai keliauja iš vienos vietos į kitą, nuo vienos tautos prie kitos. Žinoma, tuo nesakoma, jog šis atsitikimas, pvz., tiesiog reikštų, kad tikėjimas į velnią atėjo į Lietuvą iš Švedijos. – Pasakose mėgstama egzotiški kraštai, pvz., Turkų žemė, Anglija, Prancūzija ir kt.

10: Jg. (Džiūkste). – Senuose laikuose prie Džiūkste gyveno stipruolis milžinas. Kilo karas, ir milžiną įprašė saugoti nuo priešų pajūrį. Jis sutiko. Kartą jam pajūry prie Kemmern bevaikščiojant, apėmė miegas. Ištiesė kojas per Dauguvą ir užmigo. Tuo laiku priešai pasiekė krantą. Jie pastebėjo milžino kojas, bet nesuprato, kas čia galėtų būti. Vienas ėmė kirviu kirsti milžino kojoj skylę. Tas

pamanė, kad tai musė kanda, bet pagavęs pažino priešą. Pašoko, išmušė visus ten esančius ir ėmė ieškoti kitų. Priešai tuo tarpu iš baimės ėmė šauktis į Visagalį ir kaltinti milžiną. Jų šauksmas buvo išklausytas – Dievas ėmė mėtyti žaibus ir griausmą. Milžinas išrovė didelį ąžuolą ir gynėsi nuo audros. Ąžuolas buvo taip didelis, jog jo šaknys siekė net iki Aa upės. Kai Tėvas pamatė milžiną su ąžuolu rankoj, dar labiau užpyko, metė į jį žaibą, ir milžinas su ąžuolu pargrimzdo į žemes. Toje vietoje atsirado Leelmeš pelkės (tarp Kemmern ir Džiūkste). Bienemann, p. 7, Nr. 10, plg. LP, II, 85.

Šio padavimo liaudiškumas labai abejotinas.

11: Rg. (Inčukalns). – Velnias gyvena vad. „Velnio urve" prie Aa upės. Griausmas jį persekioja ir trenkia, bet nepataiko, velnias pabėga. LP, VII, 489.

12: Rg. (Dole). – Tinginys liko bezdžionių karalium ir gyveno kartu su savo katinu. Kartą bezdžionių karalius susitiko griausmo karalių, ir jie išėjo pasivaikščioti. Katinas visur užbėga pirma ir grasindamas liepė velnio karvių, avių ir kiaulių piemenims sakyti, jog tos kaimenės esančios bezdžionių karaliaus nuosavybė – kitaip juos užmušiąs griausmo karalius. Katinas juos atvedė prie velnio pilies ir griaustiniu grasino velniams. Tie pasislėpė šiaudų kūgiuose. Griausmo karalius juos užmušė. LP, V, 87.

Tai mt. 545B pritaikymas ad hoc. Plg. Liet. 4, Lat. 1.

13: Rg. (Kastrane). – Vaikas ganė vištas. Užėjus audrai, suvarė paukščius į kūtę ir išgirdo ten didelį triukšmą. Mato – iš kūtės išbėgo dvigalvis velnias, skrenda oru ant durų. Prie kalvės numetė duris. Stiprus Perkūno trenksmas. LP, VII, 743.

14: Rg. (Sloka). – Prie Durbenhof arė tėvas lauką. Užėjo audra. Per lauką atėjo juodas ponelis, atsigulė vagoj ir bandė žemėmis bei velėnomis apsidengti. Trenkė griaustinis, ponelis sužviegė ir pradingo. LFK 384, 1820.

15: Rg. (Lielvārde). – Griaustinis persekiojo velnią, jis pasislepė po akmeniu, kurį griaustinis sutrupino. LFK 696, 762.

16: C. (Vecpiebalga). – Keliavo du juodu ponu. Staiga užklupo juos audra. Vienas ponas pasislėpė troboj, kitas liko miške. Stiprus griaustinis – namas liepsnose. Miške irgi trenkia. LFK 753, 927.

17: C. (Vecpiebalga). – Mirė žmogus ir liko skolingas velniui. Sūnus tarnavo velniui už tėvo skolą: mt. 1007 + 1006 + 1175. Po to išėjo pasivaikščioti. Mt. *1146A: Velnias rado girnapusę, užsimovė ant piršto, ekėčias – užsidėjo ant galvos, pajūry rado du laivu – šliūrės. Dabar „vaikščioja" po jūrą, bernas sėdi laive. Griaudžia. Velnias: „Kremteli, Kremtels!" Bernas: „Mano tėvas su talka veža mėšlą. Jie išgėrė mirties vandens (= degtinės) ir triukšmauja". Taip triskart. Tada žaibas trenkė velniui į širdį ir jį užmušė. (Plg. var. 6.) LP, VI, 1, p. 380.

18: C. (Druviena). – Velnias vakarieniavo su panaktiniais. Tie apskundė velnią seneliui (= Perkūnui?). Tas įmušė velnią su kūle į žemes, net žaibavo aplink, užmovė ant galvos puodą, mindė kaire koja ir rašė pirštu. Velnias virto akmeniu. LP, V, 95.

19: Vlk. (Rauza). – Buvo išpranašauta, kad karaliaus sūnų užmuš griaustinis. Karalius liepė išmūryti tvirtą rūsį. Audra. Karaliaus sūnus nenorėjo eiti į rūsį ir šnekėjosi su piemeniu, kuris sakė, kad Dievas jį visur rasiąs. Ėmė smarkiai griausti. Skubiai atvažiavo karieta, išlipo juodas ponas ir pasislėpė rūsy, kurį tuoj sutrupino griaustinis. LFK 145, 1376.

Ši legenda gerai žinoma ir lietuviams (mt. *932), bet lietuvių variantuose paprastai trūksta juodo pono epizodo.

20: Vlk. (Alsviki). – Ponas pardavė velniui sielą, gavo daug pinigų ir šešis juodus arklius. Elgeta prašė pono jį pavėžėti, tas jį iškoliojo. Ponas paėmė į ratus juodą ožį. Vežėjas bijojosi, jis žinojo, kad velniai, norėdami pasislėpti nuo griaustinio, mėgsta pasiversti į ožius. Trenkė griaustinis, liko tik šeši samanų kelmeliai. Elgeta sako: „Taip atsitinka tiems, kurie parsiduoda velniui". LP, VII, 499.

21: Vlk. (Jaunrose). Pajūry buvo audra. Velniai pasislėpė išpuvusiam ąžuole. Lapė (!) meldė Perkūno, kad jis trenktų į ąžuolą. Vienas velnias, išsigandęs griausmo, palindo pajūry po akmeniu. Akmuo jį prispaudė ir nebegalėjo išlįsti. Jis drasko ir graužia akmenį, bet Dangun žengimo dieną akmuo vėl atauga. – (Plg. mt. 803.) LP, VII, 1, p. 487.

22: Md. (Gulbene). – Du ūkininku važiavo naktį per mišką. Arklys nebėjo toliau – jį laikė juodas žmogus. Ūkininkas rėkė ir grasino, niekas negelbėjo. Tada šėrė triskart į lanką, velnias paleido arklį. Griaustinis, velnias pradingo, liko tik juodi dūmai. LP, VII, 473.

23: Md. (Bērsone). – Mt.: 1045 + 1063 + 1071 + 1072. – Mt. *1146A: Velnias užsidėjo ant galvos dvejas ekėčias (šukas), įsikišo kojas į luotus (šliūres). Griaudžia. Bernas: „Mano tėvas dirba su talka... Kumeliukas pabėgo, kumelė žvengia". Tretįkart griausmas velnią užmušė. (Plg. var. 6, 17.) LP, VI, 1, p. 386.

24: Rz. (Gaigalava). – Juodis yra Perkūno priešininkas. – Kartą senis kūreno pirtį. Iš krūmų atėjo Juodis – blizgančiomis akimis, ilga barzda. Jis norėjo šiek tiek nusnūsti ir pasišildyti. Senis sako: „Šildykis, kol miela Mahra (= Marija?) ateis maudytis". Audra. Debesyse sėdi žmogelis ir klausia senį, ką jis dirba. „Šildau pirtį mielai Mahrai". Juodis bėgo, griaustinis jį užmušė. „Gerai, kad tu mielą Mahrą suminėjai, kitiap būčiau ir tave užmušęs". LFK 615, 129. Plg. LP, VII, 465 iš Blieden.

25: Rz. (Airniene). – Velnias pasižadėjo ūkininkui išvalyti kaminą, už tai ūkininkas pažadėjo duoti jam ir jo vaikams valgyti. Velnias atsinešė iš miško žalgą ir eglaitę, užsilipo ant stogo. Griaudžia, iš baimės velnias išmetė žalgą, ji sutrūko. Velnias atsinešė kitą, ją sumindžiojo gyvuliai. Atsinešė trečią ir vėl lipo ant stogo. Griaudžia, žalga nukrito, užmušdama velnio bobą ir vaikus. Vėtra numetė žemėn velnią, ir jis užsimušė. LFK 370, 536.

26: Jlt. (Vilaka). – Velnias vargino arklius. Gudrus Jucis išbaidė jį su šautuvu (mt. 1157). Velnias parsisamdė ūkininkui metams už berną. Velnias turės visados gauti pakankamai darbo, kitaip turės ūkininkas jam tarnauti. Jis iškasė gilią duobę, pastatė pilį, apgręžė miške visus medžius. Gudrus Jucis davė susirūpinusiam ūkininkui gerą patarimą, kaip atsikratyti velnio: mt. 1175. Velnias atstojo ir parsisamdė kitam ponui: nuvijo ilgą virvę (lyną), padarė stogą iš sėmenų grūdų ir kt. Jucis ir čia pamokė poną: velnias turi maitinti vilkus. Dideliu vargu atliko ir šį darbą. Tada velnias turėjo artimiausią naktį užsilipti ant stogo, kai užeis audra ir griausmas muš visus stabmeldžius, velnias turės skaityti smūgius. Velnias negalėjo. Tada pats Jucis parsisamdė velniui už berną: mt. 1049 + 1052 + 1132 + 1525D + 1875 + 1525A. (Plg. FF 1, 3; Lat. 17, 23). LFK 222, 26; var.: LFK 90, 25.

Šie motyvų sujungimai ir griausmo epizodų įterpimas galėjo įvairiose vietose visai savarankiškai atsirasti. – Dažniausiai velniui užduodami neišpildomi darbai yra: ištiesinti rangytą plauką (mt. 1175) ir nuvyti iš smėlio virvę (mt. 1174). Šiedu motyvu, kaip patiriame iš A. Wesselskio studijos*, yra išplitę ne tik Europoj, bet ir Azijoj, tai parankiausia priemonė išsivaduoti nuo sutarties su velniu.

* „Das Recht des Teufels auf Arbeit", *Niederdeutsche Zeitschrift für Volkskunde*, X, 1–2, 1932.

27: Jk. – Dievas ir velnias kartu medžiojo. Velnias nešėsi ir katilą žvėrienai virti. Abu labai išalko. Velnias pavogė jautį ir verda. Velnias sako, kad dviem neužteksią, reikią traukti burtus. Dievas nenori. Sutaria: tas gaus mėsą, katras katrą išgąsdins. Velnias muša lazda į eglės žievę. Dievas nebijo. Dabar Dievas užleidžia audrą, žaibuoja ir griaudžia, išsigandęs velnias bėga. Dievas paskum atidavė velniui jo katilą. LFK 549, 176.

Plg. mt. 1525D ir Liet. mt. *1147A. Pastarojo turinys: dailidė, Perkūnas ir velnias kartu gyvena miške; pasistato trobą ir augina ropes; laumė įpranta vogti ropes, skaudžiai apmuša saugojančius lauką velnią ir Perkūną; dailidė apgauna laumę (mt. 151), gauna jos geležinį vežimaitį ir vielų botagaitį; sutaria gąsdinti vienas kitą – kas laimės, tam teks bendrai pastatytas namelis; laimi dailidė – anie mano, jog vėl atvažiuoja laumė. Motyvas žinomas ir rusams. Latviškame šio motyvo variante randame muzikantą, velnią ir mešką, čia jų **alų** vagia **senė** (LP, V, 135).

28: x (Liefland). – Audra. Piemenys varo namo gyvulius. Per kirtimus atlekia ponelis ir šaukia: „Bėkite, piemenys, ateina Čamda". Jis pabėgo į daržinę, griaustinis trenkė į ją. LP, V, 95.

29: Jk. (Seces). – Velnias gyveno Dauguvos verpete ir buvo dideliai susidraugavęs su Altenes riterių pilies ponu. Jis nešė ponui pinigus. Dievas dėl to užpyko ir sviedė į velnią griausmą. Velnias parlindo iki ausų į dumblą ir tik dideliu vargu vėl išsivadavo. Kitą naktį velnias skundėsi ponui, kad Dievas jį mušęs, sutrupėjęs katilas ir išbyrėję pinigai. Kai vėliau velnias vėl nešė pinigus, Dievas taip spyrė, kad tas daugiau nebeprašė (nusibaigė). Dar dabar matyti toji vieta, kur buvo užmuštas velnias – ten vanduo verda verpetų verpetais. Ten randama blizgančių akmenukų – jais pavirto velnio pinigai. *TparD*, p. 21–22, Nr. 28.

Šiuo atsitikimu velnias bus ne kas kita, kaip „naudu pūkis" (pinigų aitvaras).

30: Ldz. (Merdzene). – Šunimi pasivertęs velnias gyvena po dideliu akmeniu. Griaustinis persekioja velnią, trenkia į akmenį, ir velnias pabėga. LFK 548, 3397.

Viename latvių dainos motyve Perkūnas yra prašomas: „Svieski žaibą, o Perkūne, į ežero (šaltinio) gilų gylį – vakar skendo Saulės dukra, kai ten aukso taurę plovė". Matyt, dėl jos paskendimo bus kaltas koks nors ten apsigyvenęs nelabasis, jei jau griaustinis kviečiamas pagalbon. Ir iš tikrųjų, kitas dainos variantas duoda pagrindo manyti, kad ten ar nebus tik velnio (juodžio) šeima susisukusi sau lizdą: „Sviesk, Perkūne, savo žaibą į šaltinio gilų gylį – tenai rasi velnio dukrą, aukso taurę beplaunančią". Galbūt Saulės duktė todėl ir buvo prigirdyta, kad velnio duktė galėtų įsigyti jos aukso taurę. (Dainos cituotos iš: W. Mannhardt, „Die Lettischen Sonnenmythen", *Zeitschrift für Ethnologie*, 1875, p. 79.)

ESTAI (FE)

1: Vi. (Repnika). – Senais laikais velnias norėjo persikelti iš Aarva upės į jūrą. Kelionėje jį užklupo griaustinis, kurio senas žmogus (= velnias) labai bijojo. Senis ėjo dideliais žingsniais, klupo ir krito, ir dar šiandie galima matyti jo galvos, kūno ir kojų pėdsakus (akivarai, vandens duobės ir pan.). Juos vadina „Velnio urvais", jie yra Vaivara apyl., prie Laagna dvaro. H, II, 36, 410–411(4).

2: Ha. (Vigala; 1893). – Karštą vasaros dieną važiavo žmogus su šieno vežimu. Staiga pasirodė mažas barzdotas žmogelis ir prašėsi priimti jį į vežimą – esąs labai pavargęs. Iš pradžių žmogus nenorėjo, bet kai gavo saują auksinių – leido, ir tas pasislėpė šiene. Pradėjo smarkiai žaibuoti ir griausti, ir žaibas šėrė į vežimą. Žmogelis, kaip vėjas, pašoko iš vežimo ir nėrė į artimą upelį. Tuoj ėmė žaibai toj vietoj kristi į vandenį. Dabar žmogus suprato – tai buvo velnias. Įkišo ranką kišenėn – aukso vietoj epušės lapai. Eisen, *Vanapagana jutud*, Tallin, 1893, I, 34, Nr. 9.

3: Pä. (Halliste; 1894). – Iš pradžių eglė ir visi kiti medžiai buvo labai gražūs, visi buvo lygūs ir tiesūs, neturėjo nė vienos sausos šakos ir skaniai kvepėjo. Velniui tai nepatiko, ir jis pradėjo gadinti medžius – lankstė, laužė ir pan. Tai pamatė miško dievas ir pasiuntė Köu ir Pikker, kurie tuojau velnią išvijo iš miško. Nuo to laiko velnias bijosi Köu ir Pikker. H, III, 24, 157–158(24).

4: Pä. (Töstamaa; 1889). – Girtuoklis žvejys kaušo smuklėje, kai kiti jūroje žvejojo. Nuėjęs pajūrin ir kitų neberadęs, ėmė keiktis. Atėjo velnias, pataisė seną laivą, užmetė girtuoklio tinklus ir sugavo daug žuvies. Besidalinant krante žuvį, ėmė kilti nuo jūros tamsūs debesys ir pradėjo griausti. Velnias liepė žmogui pasaugoti žuvis, kol praeis audra, tada jie dalinsiąsi toliau. Velnias pasislėpė po akmeniu. Staiga žaibas trenkė į akmenį, ir jis subyrėjo. Nusigandęs žvejys pabėgo į smuklę. Ten nuėjęs smuklininkas rado daug žuvies ir sutrupintą akmenį. H, II, 19, 416–420(6).

5: Ta. (Äksi; 1895). – Medžiotojas sutiko miške rudabarzdį žmogų. Mt. 1157. Žmogus liko nesužeistas. Medžiotojas išsigando. Staiga ėmė kilti tamsūs debesys, ir pradėjo griausti. Velnias pasiūlė kartu pasiieškoti priedangos nuo lietaus. Radus šulinį, velnias nunėrė į dugną. Medžiotojas sukūrė ugnį, kaitino joje akmenis ir geležgalius ir mėtė į šulinį velniui ant galvos, sakydamas: „Žaibuoja, siuh ir säuh". Pritrūkęs akmenų ir geležgalių, be to, matydamas, kad jie velniui nekenkia, tarė: „Audra praėjo". Velnias išlindo iš šulinio ir pranyko pasakęs: „Tokios stiprios audros, kuri be perstojimo truktų 3 dienas, aš dar nebuvau matęs". H, III, 26, 157–160(2).

6: Ta. (Palamuse; 1904). – Žmogui miške renkant malkas ėmė kilti juodi debesys, lyti ir griausti. Pasislėpęs nuo lietaus po dideliu beržu, mato, kaip iš miško išeina raudongalviai vaikai, pasilenkia prie beržo šaknų ir sako: „Duok šen mano kepuraitę". Kiekvienas gavo savo kepuraitę ir nuėjo savo keliu. Tą pat padarė ir žmogus – ir jis gavo Vanaätt (= seno velnio) kepurę, padarytą iš žmogaus nagų. Užsidėjęs šią kepuraitę, galėjo taip greit, kaip vėjas, lėkti, matė miške besivalkiojančius ir žmones persekiojančius velnius. Kai jam atsibodo, sudegino ją, ir taip vienas Vanaät liko be kepuraitės. H, II, 74, 192–193(4).

Prietarą, kad nereikia mesti žemėn nupjaustytas nagas, žino ir lietuviai. Tik čia iš tų nagų padarytos kepuraitės daro velnius nematomus, ir tada jie gundo žmones. Todėl nupjaustytas nagas reikią sudeginti. (Žr. Bas., *LV*, 282 Nr. 10; Wolter, *Lit. Legenden*, Nr. 2, *EO*, VI.)

7: Vö. (Kanepi; 1889). – Prie Emajögi upelio šienpjovius užklupo audra. Jie matė, kaip per pievą bėgo į upę žuvinė gyvatė ar kitas panašus gyvulys. Sužaibavo ir sugriaudė, iš gyvulio liko tik mėlynos gleivės. H, II, 32, 552(25).

8: Vö. (Kanepi; 1889). – Baloje prie Suutla dvaro žmogus pjovė šieną. Pradėjo žaibuoti ir griausti. Audra skubiai artinosi, sustojo prie dviejų šaltinių, ir ten visą laiką smarkiai žaibavo ir griaudė. Praėjus audrai, pašoko iš vieno šaltinio juodas šunelis, su raudona dėžute po kaklu, ir nubėgo į kitą šaltinį. H, II, 32, 552(24).

9: Vö. (Räpina; 1895). – Kalvis užrašė velniui savo sielą. Po 12 metų: mt. 330A. Velniui prilipus prie suolelio, ėmė griausti – iš velnio liko tik mėlynos gleivės. Velnio arkliai ir vežimas liko kalviui. Kitą dieną tas pats atsitiko su kitu velniu, pirmojo broliu (prilipo prie daržinės stulpo, griaudžiant liko mėlyna ugnelė), pagaliau trečiądien su trečiu (pakibo obely, mėlynos gleivės). H, II, 52, 618–633(48).

Į plačiai žinomą kalvio ir velnio motyvą (= Aa–Th. 330A) labai vykusiai įpinti griausmo epizodai, kurių paprastai šiame motyve nerandame.

10: Sa. (1890). – Kai Töll išgirdo, jog velnias nužudė jo draugą Lülle-Pärn, nutarė velniui atkeršyti. Kartą audros metu jis ėjo pro Mulutu dvarą ir pamatė susirietusį velnią, besėdint ant akmens. Töll sviedė į jį akmenį. Akmuo numušė velniui ragą. Velnias išsigando – manė, kad griaustinis pataikė. Nusirito nuo akmens ir ėmė dejuoti. Töll šėrė botagu velniui į kojas. Velnias stengėsi pasislėpti, nevyko – Töll akmenimis ir botagu visur jį pasiekė. Galop velnias pabėgo. H, R, 3, 418–424(10).

SUOMIAI (FF)

1: k (Jurva; 1884). – Matti ir kalnų dvasia (milžinas). – Mt.: 1060 + 1063 + 1084 + 1050 + 1052 + 1012 + 1049 + 1115 + 1121. Toliau Matti reikalauja algos už savo tarnybą: „Tiek, kiek aš panešiu". Ima raizgyti virves apie klėtį – nusinešiąs visą. Milžinas išsidera: „Pasitenkink tiek, kiek aš panešiu". Pripila maišą sidabro ir lydi Matti namo. Kelyje prieina ežerą. Pasigirsta griaustinis, milžinas išsigąsta ir, numetęs pinigus, ima tiesiog per ežerą plaukti namo. Kad vanduo neitų į burną, užsikiša gerklę mediniu kuolu. Matti šaukia: „Kamštis negerai laikosi!" Milžinas prašo pataisyti. Matti jį visiškai ištraukia, ir milžinas prigeria. SKS Tark. 40.

Čia turime motyvų konglomeratą iš dviejų žinomų ciklų: jėgų bandymas tarp žmogaus ir velnio (mt. 1060–1114) ir tarnybos kontraktas (mt. 1000–1029). Griausmo epizodas yra pripuolamai pakliuvęs.

2: l (Pyhäjärvi; 1884). – Kalne gyveno velnias. Griaustiniui ėmus daužytis apie kalną, jis pabėgo, pasislėpė ant vienos pirkelės aukšto ir išsigandęs ėmė per aukštinį dergti. Moteris surinko velnio išmatas – tai esą burtų priemonės. Apstojus griausmui, velnias užmušė 9 kumeles ir, atsitūpęs ant bažnyčios stogo, pasisiuvo iš jų odų batus. Kadangi kalne jį persekiojo griaustinis, tai nutarė jis kitur perkelti savo gyvenimą. Pasiėmė iš kalno visą savo turtą (paveldėtą akmenį grūstuvą, girnas ir lopšį), bet pakeliui viską išmėtė – iš jų atsirado pusiasaliai ir kt. SKS Kr. 2197.

3: g (Kiuruvesi; 1884). – Žmogus parsidavė velniui su sąlyga, kad tas išpildys visus jo užduotus darbus (iš ciklo „Sielos pardavimas velniui": mt. 1170–1199). Liepė velniui apžiūrėti griaustinį ir pranešti, kaip jis yra padarytas. Velnias negalėjo atlikti šio uždavinio, ir žmogus liko laisvas. SKS Kr. 2313.

4: g (Nilsiä; 1885). – Velnias tarė: „Mes nieko neturėtumėm prieš vargšą Esko (griaustinį), jei jis nesidaužytų su pušimis (plg. mt. 3452A FF grupę B) ir nemuštų žemės kiaušiniais". SKS Kr. 14137.

5: m (Suomussalmi; 1882). – Velnias norėjo pasislėpti medyje nuo Dievo audros. Užėjusi audra sutrupino medį, velnias turėjo bėgti. SKS Kr. 0481.

6: i (apie 1820–1830). – Kai aš buvau jaunas, girdėjau kalbant senus žmones. – Kartą buvo didelė audra, labai griaudė. Vienas sakė: „Griausmas prigriebs nedorą žmogų". Kitas: „Kai griausmas paskutinę vasarą smarkavo, nutvėrė ir užmušė prie Novgorodo sienos vieną nedorą žmogų (= milžiną). Jis bėgo į didelį neišeinamą mišką, tačiau buvo sugautas. Vienoj kišenėj jis nešėsi 25 maišus miltų, kitoj – 25 glėbius malkų ir norėjo išsikepti duonos. Užmuštas liko ant nugaros gulėti, pastatęs kelius. Kai apačia jo kelių važiavo vežimas, tai vežimo lankas nesiekė kelių sulenkimo". – Kai ilgai lyja, sakoma: „Lietus pūdo nedorą žmogų". SKS Sjörgen 28.

ŠVEDAI (GS)

1: – Dvi seserys milžinės gyveno kaimynystėj: viena ant Edha kalno prie Högbysocken, kita netoli Skäggenäs, Smolande. Pastaroji norėjo pasidaryti tiltą į

savo sesers gyvenimą, prisidėjo žiurstą akmenų... Einant į Pesnässocken, pradėjo Thoras griausti, ji taip išsigando, jog krito negyva. Ahlquist, *Oeland*, II, 98.

2: b. – Taip, seniau troliai buvo pavojingi, ne kitaip būtų ir dabar, jei griaustinis nebūtų daugybę jų išmušęs. – Aš pats mačiau Nättrakulle prie upelio, kaip griausmas taip negailestingai persekiojo trolius, kad akmenys ir žemė liko išdraskyti. (Plg. Liet. 12.) Kai jie peršoko per upelį, griaustinis juos persekiojo ir kitoj pusėj. Aš žinau, ten netoliese iš senų laikų gyveno troliai. Ten yra ir vad. „Nuotakos uola": toje vietoje nugrimzdo nuotaka su visais palydovais, juos troliai nusigabeno į Fabbe ežerą. Wigström, p. 44, Nr. 177.

3: m. – Griaustinis persekioja trolius. Kai ima griausti, jie važiuoja namo vėjo sukūriuose, kuriuos dažnai mes matome prieš audrą. ULMA 303:85, s. 7.

4: a. – Moteris nusidėjo savo vyrui, ir ją pasiėmė troliai. Po kurio laiko vyras vedė kitą žmoną, nes apie pirmąją nieko nebebuvo girdėti. Tačiau pirmą Kalėdų naktį jis išgirdo, jog kamaroj, kur buvo padėtas alus, kažkas vaikščioja. Nuėjęs rado savo pirmąją žmoną – ji turėjo eiti vogti troliams alaus. Moteris sutiko pasilikti pas vyrą, jei jis prižadės niekad neminėti griausmo vardo ir nelieps griaudžiant skubintis. Ji liko, ir abi moterys pasidarė geromis draugėmis. Tačiau kartą vasarą vyras užsimiršęs paragino: „Moterys, užeina griaustinis, paskubėkit sunešti skalbinius". Tada pavogtoji vėl pražuvo ir daugiau nebegrįžo. Wigström, p. 66, Nr. 233.

5: a. – Anksčiau buvo labai pavojingi Nixai. Jie grobdavo mažus vaikus, ir niekas nedrįsdavo maudytis, neįmetęs į ežerą peilio. Jie rodydavosi visokiuose pavidaluose. Tačiau dabar retai juos žmonės bemato. – „Kodėl taip atsitiko?" – „Mat, griaustinis juos išmušė, taip daugely vietų prie Möckeln ir kitur". Wigström, p. 115, Nr. 368.

6: c. – Girdėjosi Nixus rėkiant. Juos mušė griaustinis ir jie pražuvo. ULMA 3558:3, s. 6.

7: a. – Senė Israeli ilgai negyveno, nes kai ji, pasišnekėjusi su Tuve, grįžo namo, ją pasivijo ir užmušė griaustinis. Didelį plokščią akmenį kalvos pakojy ir dabar tebelaiko durimis į Israeli gyvenimą. Wigström, p. 45, Nr. 180.

8: c[1]. – Kartą Sandby prie Bredsättra buvo tarnaitė. Ji nereikalavo nei rūbų, nei užmokesnio, buvo labai kukli ir darbšti. Atėjus vasarai, ėmė griausti, ir ji klausėsi, ar negalinti sode įlįsti į išpuvusį karklą. Buvo jai leista, tačiau griausmas netrukus jį sutrupino, ir mergaitės daugiau nebesimatė. ULMA 5382, s. 3.

9: c[1]. – Ūkininko sūnus vedė „Mysing Högs" dukterį. Ji buvo labai stipri, galėdavo sulenkti pasagą, tačiau kai audros metu negalėjo pereiti per žirkles į trobą, ją užmušė griaustinis. (Plg. mt. 3453 GS variantus.) ULMA 93:25, s. 105.

10: m. – Ubagė padėjo nuimti ir sustatinėti javus. Kai ji, nusivilkusi rūbą, pasidėjo ant žemės, trenkė į jį griaustinis ir moteris pradingo. Rūbe rado tris statines javų, kurias ji buvo išsigliaudžiusi. „Tai buvo tikra trolienė". ULMA 303:617, s. 12.

11: c. – Užeinant audrai, būrys dvaro bernų šūkaudami važiavo vilkstinėje į miestą. Atbėgo kumeliukas ir ėmė lįsti prie arklių. Tie prunkštė ir tampėsi, vos galima buvo nuturėti. Staiga kumeliukas nubėgo šalin, trenkė griaustinis ir girdėjosi, kaip kumeliukas nužvengė. Daugiau jo nebesimatė, matyt, jį griausmas užmušė, ir tai tikrai buvo ne kas kita, kaip trolis. ULMA 92:45, s. 42.

12: c. – Kartą užeinant audrai senis Hvaskrua kapojo kieme malkas. Atbėgo mažas zuikelis ir bandė pasislėpti po akmeniu. Tačiau nespėjo: trenkė griaustinis, akmuo sutrupėjo ir zuikelio niekur nebesimatė. Tai buvo ne kas kita, kaip trolių zuikis, buvęs kur nors karves išmelžti. ULMA 92:45, s. 42.

13: c. – Pamatė ant kalno žiurkę, ėmė kilti debesys ir griaustinis trenkė ten, kur buvo žiurkė. Ji pražuvo ir manoma, jog tai buvo trolis. ULMA 175:227, s. 7.

14: d. – Kai senė Wahlgren kartą audros metu ėjo iš Halla namo, pamatė ant kelio nuo vieno krašto į kitą bebėgiojančią kiaulę. Galop ji pasislėpė akmenų krūvoj, ir netrukus ten trenkė griaustinis. ULMA 7084, s. 6.

15: x. – Kaip ir visi troliai, taip ir „skogsro" (miško dvasios) labai bijo juos persekiojančio griausmo. Audros metu dažnai girdėti miške balsiai dejuojant „skogsman" ir „skogsfru" (miško vyrą ir žmoną). – Pasakojama apie karalių Odeną, kuris medžiojęs milžines. Kartą, grįždamas namo, sutikęs vieną kareivį, jam prisipažino, kas esąs, ir sakėsi, kad Visagalis jam pavedęs išnaikinti visas milžines. Kareivio paklaustas, ar karalius su tuo turįs daug vargo, Odenas pastebėjęs: „Taip, bet juk aš turiu pagalbininką griaustinį". – Apie vienos milžinės mirtį sakoma: „Ją pasivijo griaustinis ir užmušė". – Daugelyje šios rūšies pasakojimų griausmas veikia kaip personifikuota būtybė. HDA, II, 314.

16: a. – Kai Dievas tvarkė nedorus angelus, dalį jų išmetė ant žemės. Seniau jų buvo daug daugiau, tačiau dalį jų išmušė griaustinis, iš dalies troliai neteko jėgos nuo to laiko, kai prarado „Ljungby ragą ir pypkę". Pagaliau krikščionių mokslas atėmė visoms tokioms būtybėms jėgas. Tačiau niekas netiki, kad šiandie tokių nedorėlių visiškai nebėra. Apie tai šioje apylinkėje daug girdėti kalbama. Wingström, p. 37, Nr. 154.

NORVEGAI (GN)

1. (Sogri). – Kad griausmas muša milžinus (Troll) ir požemines būtybes, ir norvegams gerai žinoma. Taip pat griaustinis dažnai vadinamas „būgnininku". Vienas muzikantas buvęs nuvestas griežti į milžino laidotuves, kurį užmušęs „didysis būgnininkas". Sande, *Fro Sogn*, I, 207.

2. Milžinai pagrobė mergaitę ir nusigabeno pas save į kalnus. Kartą ją ten sutiko vienas ūkininko vaikas. Mergaitė pasakojosi, jog jai ten pas kalnų gyventojus labai gerai klojasi, ir ji esanti patenkinta. Vienintelis daiktas, kurio milžinai biją, esąs „būgnininkas Torr", nes jis juos žudąs. Aasen, J., *Bröver av Landsmäler i Norge*, 1853, p. 26.

DANAI (GD)

1. (Seeland). – Vienas vyras iš Gjerlöv pasakojo, kad kartą jo jaunystėj buvo lauke rasta žaibo užmušta „Bakkekvinde" (= kalvoj gyvenanti moteris, milžinė). Ji buvusi kaip gyvulys, visa apželusi plaukais. Kamp, J., *Danske Folkeminer*, 1877, p. 342, Nr. 14.

2. (?; 1855). – Krūmuose netoli Ebberup kaimo gyveno po žemėmis milžinas (Trold) su savo žmona. Kai griausdavo, visados girdėdavo ten šaukiant: „Lusse, eik namo, griauja!" Krist.[1], I, Nr. 26.

3. (Stege). – Kalvoje netoli Bidsiunge gyvenančio nykštuko vaikai dažnai žaisdavo su ūkininkų vaikais. Kartą vasarą pradėjo griausti, nykštukai šaukė: „U, u, uu, griaudžia, dabar mes turime bėgti namo", – ir kiek galėdami spruko į namus. Krist.[1], I, Nr. 764.

4. Münchene esančiame rankraštyje „Liber visionum" (manusc. Clm. 6914), kilusiame iš XIII a., pasakojama, kaip vienas velnias buvęs priimtas į Vitsköl vienuolyną Danijoj. Tačiau jis save išdavęs. Kartą išėjęs su kitais broliais pasivaikščioti ir išgirdęs griaudžiant. „Aš girdžiu Grenlandijoj didelį griaustinį. Jis artinasi, dabar jau Islandijoj. Dabar Norvegijoj – aš nebedrįstu ilgiau čia pasilikti". Jis bėgo vandens link, tačiau žaibas jį pasivijo ir užmušė. *Danske Studier*, 1912, p. 15–17.

Turime daug viduramžių legendų, kuriose pasakojama, kaip velniai, pasivertę žmonėmis, įstodavo į vienuolynus, būdavo labai pavyzdingi vienuoliai ir net likdavo abatais. Bet tada ištvirkindavo visą vienuolyną. – Ši legenda mums sako, jog jau XIII a. buvo tikima, kad velniai nuo griausmo slepiasi **vandenyje.** Tik daug vėliau gamtininkai pastebėjo, jog vanduo yra geras elektros laidas, t.y. „pritraukia" žaibą.

IX. KODĖL PERKŪNAS MUŠA VELNIUS (Mt. 3458)*

LIETUVIAI (Liet.)

1: Mr. (Daukšiai). – Dievas sutvėrė aniuolų dvylika korų ir paskyrė į du pulku, duodams jiems valdoną – kunigaikštį. Vienas iš dangaus kunigaikščių Velsibubas nenorėjo Dievo klausyti, pradėjo priešintis. Dievas šaukė Velsibubą pasiteisyti, paduoti priežastis nepaklusnumo, bet Velsibubas atsiliepė: „Koks tu, Dieve, divinas! – tau tiek ateiti pas mane, kaip man pas tave". Dievas užsirūstino ir Velsibubui tarė: „Tu divinesnis, nes ant tavo galvos ragai randasi". Tada Velsibubas pažiūri, kad ant jo galvos baisūs ragai užaugo. Paskui Dievas Velsibubą su visais jo šalininkais išmetė iš dangaus skaitliuje trijų korų. Išmesti aniuolai puolė žemyn tris dienas ir tris naktis, kaip migla. Kada Dievas, visus išmetęs, peržegnojo ir pasakė: „Amen", tai krintanti, kur katras puolė, tai ten ir pasiliko: vieni buvo nupuolę ant žemės, antri į vandenį, kiti gi pasiliko bekabanti ant oro, medžių ir tt. Jeigu visi velniai būtų nupuolę ant žemės, tai negalima būtų buvę pereiti žmogui. Velniai, nukritę ant žemės, pradėjo slankioti ir žmonės visaip gundyti, vedžioti bei apgaudinėti, ką Dievas išvydęs sutvėrė Perkūną, liepdamas velnius ganyti, mušti į pragarą. Išmušus visus velnius nuo žemės, pasiliko dabar tiktai kabanti ant oro, bet augant visokioms žolėms ir medžiams, velniams pasisekė pasiekti žemę. Kai tiktai kuris pasiekia kojomis žemę ir ima bėgti, tai Perkūnas vejasi ir muša; ale Perkūnas velnią užmušti negali, tik jį numuša į peklą ant septynių metų; po septynių metų velnias vėl gali iš peklos išeiti. Perkūną valdo šv. Mykolas, o žaibus šv. Jokūbas: Jokūbas užmeta žaibo kilpą velniui ant kaklo, o paskui šv. Mykolas jį nutrenkia. (P. Kazakevičienė iš Bevardiškių k.) Bas., *LP*, II, 5, Nr. 1.

2: Mr. – Kai angelai norėjo susilyginti su Dievu, Dievas visus bloguosius ištrėmė iš dangaus. Kai tie angelai krito, tai vieni debesyse, kiti medžiuose, treti laukuose liko. Dievas pamatė, kad piktos dvasios visur žmones gundo, kad žmonės niekur negali ramiai pagyventi, todėl sumanė juos sugaudyti. Todėl Dievas pastatė namus po žeme, kuriuos praminė pekla. Pats Dievas, neturėdamas laiko velnius gaudyti, išsiuntė žaibą, kad jis sugaudytų visus velnius ir į peklą sumestų. Žaibas, Dievo liepiamas, kaip tik pamato kur velnią, tuojau neria ant kaklo ir dideliu trenksmu nuneša į pragarą. Todėl dabar kai pamato velnią, Perkūnas tuojau pagauna ir į peklą meta. Perkūnas daugiausia tremia vasarą ir pavasarį, nes velniai daugiausia tada būna. Mat, kaip karšta, tai velniai išeina priešais saulę pasikaityti, o Perkūnas pamatęs tuojau pagauna ir į peklą meta. Dabar jau velnių ant žemės nematyti, nes Perkūnas išgaudė. O senovėje, kai Dievas dar nebuvo siuntęs žaibo velnių gaudyti, tai jų labai daug buvo. Kur tik koks žmogus pasisukdavo, tuojau jau čia ir velnias prie jo lenda. Dabar velnių visai nėra, nes žaibas visus sugaudė ir į peklą sumetė. LTA 489(24).

* Žr. dr. J. Balys, „Gero ir pikto prado kova liaudies tradicijose", *Vairas*, 1937, Nr. 11, p. 273–282 ir Nr. 12, p. 437–447; tas pats, „Lithuanian Legends of the Devil in Chains", *TD*, III, Kaunas, 1937, p. 321–331.

3: Vk. (Pilviškiai; 1935). – Dievas ir Liucipierius turi abu dideles jėgas, todėl viens kitam pavydi. Kai buvo velniai angelais ir pasikėlė į puikybę prieš Dievą, tai Dievas liepė Perkūnui velnius ištrenkti iš dangaus. Tada velnių iš dangaus per tris dienas ir naktis kaip snigte snigo, taip jų daug buvo. (Iš K. Balsienės, 78 m. a., užr. P. Preikšas.) LTA 752(30).

4: Rs. (1936). – Liucipierius visad pavydi šv. Petrui, kad jis turi dangaus vartų raktus. Jis visad tykoja įvažiuoti pro dangaus vartus su savo septyniais pavaldiniais – arkliais pakinkytais. Kai Petras pastebi Liucipieriaus karietą, tuoj ima skaldyti savo milžinišku kūju didžiausias uolas, kad užversti kuo daugiau akmenimis dangaus vartus. Liucipierius, važiuodamas per akmenis su savo karieta, labai smarkiai dunda ir žiežirbos lekia. Žmonės įsivaizduoja tą dundėsį perkūnu, o žiežirbas žaibu. (Iš S. Semaškienės, 75 m. a., užr. H. Semaška.) LTA 832(653).

5: Rs. (Šiluva, 1905). – Išvarius velnius iš dangaus į peklą, atsirado septyni, kurie norėjo atgal sugrįžti į dangų. Jie lipo aštriais stulpais į dangų perprašyti Dievą. Ale Dievas pasakė: „Aš jūsų negaliu atgal priimti, bet kaip jūs tokie geri, tai paliektu jumis Perkūnais. Šaudykite tuos, katrie išein iš peklos ant žemės". Jie ir paliko Perkūnais. Kur tik velnias pasisuka, ten jie ir šaudo. (Užr. P. Šivickis.) LMD I 144(55).

6: x. – Perkūno atsiradimą lietuviai šiaip aiškina. Kada angelai sukilo danguje ir norėjo būti aukštesniais už Dievą, tada dievas įsakė arkangelui Mykolui ištremti juos iš dangaus į pragarą. Kada arkangelas pradėjo vykdyti Dievo įsakymą, pradėjo Perkūnas raudoti, kad jį visai nekaltą varo iš dangaus. Dievas jo pasigailėjo, paliko danguje, tačiau su ta sąlyga, kad jis savo buvusius draugus muštų. Ir štai dabar, vos pasirodo velnias, Perkūnas tuoj muša jį savo kulkomis ir varo į pragarą, iš kur jis išeina per tiek metų, per kiek metų Perkūno kulka išeina iš žemės. A. Botyrius, p. 455.

7: x. – Dievas sutvėrė peklą, paskum sutvėrė velnius ir liepė jiems bėgti į peklą. Bebėgdamas velnias išsisuko koją ir pasivėlino. Kiti jau buvo užsikabinę duris ir nebeįsileido. Jis nuėjo pasiskųsti Dievui. Dievas jam tarė: „Tu lakstysi po orą ir trankysi juos, kai išeis iš peklos". Dabar vasarą, kai velniai išeina pasivaikščioti, tai jis juos ir tranko su Perkūnu, o mes sakome, kad griaustinis griaudžia. LTA 260(541).

8: x. – Žmonės prasti tiki, kad jeigu (Perkūnas) trenkia, tai užmuša velnią. Kai pradeda griaut, tai šv. Petras su šv. Povilu eina šaudyt velnių. Jiedu varo velnius per šerengą, kaip piemens kiaules, o šv. Jokūbas jiems pavarinėja velnius. Bet velnias, pamatęs šventuosius, labai greit bėga, tai tada šventieji žaibuoja kryžium (per trenkimą eina du žaibai ir iš tikro kryžium žaibuoja), tai velnias išsigąsta kryžiaus ir šventieji jį nutrenkia į gilumą peklos. LTA 390(14).

9: Vl–Tr. (Kaniava; 1927). – Šv. Teresė buvo skaisti mergaitė. Kartą ledokas (nelabasis) pūstelėjo ant jos, ir ji pastojo sunkybėn. „Dievuli, tu žinai, jog buvau skaisti ir dabar man taip pasidarė". – „Nebijok nieko, Terese, pagimdysi sūnų Elijošių. Jis važinės po dangų ir šaudys ledokus (nelabuosius, piktas dvasias)". Ir dabar kada griaudžia, tai Elijošius važinėja ir šaudo piktuosius. (Grybašos k.) LMD I 653(6).

SLAVAI (S)

1: *Galicijos guculai.* – Medžiotojas Elijas ėjo per mišką ir rado labai gero vandens šaltinį. Atsigulė pailsėti ir užmigo. Staiga per miegus girdi: „Elijai, kelkis, valgyk duoną, gerk vandenį, tavęs laukia didelė kelionė". Pabudęs mato šalia savęs angelą, kuris jam tą patį pakartoja. Pasiruošė, buvo paimtas į dangų ir liko griausmo valdovu. – *Materiali do ukrainskoj etnologii,* t. XI, 1909, p. 12, Nr. 1.

RUMUNAI (RR)

1: (Dolj, Mž. Valachija). – Elijas buvo galvijų priklys. Kai kartą jis grįžo iš turgaus, susitiko jaunikaitį, senį ir galop vaiką (tai buvo velnias įvairiuose pavidaluose), kurie jam triskart tą patį pranešė, kad jo žmona ir jo tėvas guli vienoje lovoje. Perpykęs Elijas parėjo namo, ištraukė kardą ir prietėmoj užmušė miegančius savo tėvą ir motiną. Tada Dievas pasiuntė baltą debesį, kuris Eliją nunešė į dangų. „Tave velnias apgavo?!" – „Taip, Viešpatie, jis mane suvedžiojo. Aš meldžiu duoti man valdžią ant jų". Dievas tai padarė, tačiau leido nudžiūti dešinei rankai, kuria jis užmušė savo tėvus. Nuo to laiko Elijas paliko kairiarankis ir tol nemirs, kol negims sūnus iš brolio ir sesers. – Kai griaudžia, tai Elijas šauna strėle į velnią, norėdamas juos pasauly išnaikinti. *Biblioteka folkloristica*, Nr. 2, 1908, p. 23–25.

2: Cernauti, Bukovina. – Velnias apgavo Eliją, ir jis užmušė savo tėvus. Tada Dievas davė jam griausmą, kuriuo jis į velnius griaudė ir žaibavo. Kai Elijas pradėjo griausti ir žaibuoti, galima buvo manyti, kad bus pasaulio galas. Dievas, pamatęs, kad šv. Elijas pasidarė per daug galingas, atėmė jam vieną ranką ir koją. Taip sužalotas, be vienos rankos ir šlubuojąs, jis yra ir šiandie. Todėl, kai nori velnius vaikyti, sėdasi į ratus. T. Pampile, *Vasaros šventės rumunuose*, 1910, p. 175.

3: Valcea, Mž. Valachija. – Kartą velnias pasikvietė Dievą svečiuotis į šventę, kuri buvo suruošta apleistame šuliny. Ir šv. Elijas norėjo kartu eiti, tačiau Dievas neleido. Vis dėlto Elijas ten nuėjo ir atsirado šventėj kaip tik tuo metu, kai ten buvo linksmiausia. Jis atnešė Dievui namuose pamirštą jo cigarnyčią. Kai pamatė velnius iš visos širdies ten besilinksminančius, Eliją paėmė pyktis, ir jis pradėjo daužyti velnius, neatsižvelgdamas į Dievo draudimą. Jis sunaikino visus velnius, išskyrus vieną, kuris pasislėpė po Dievo apsiaustu. „Aš jį mušiu", – tarė užpykęs Elijas Dievui ir jokiu būdu nenorėjo susilaikyti. Dievas pamatė, kad negalima su juo susitvarkyti, ir nulėmė, kad Elijui nudžiūtų dešinė ranka. Pasilikusį velnią Elijas ir šiandie persekioja, griausdamas ir mušdamas žaibu. *Material de Folklor*, XIII, (1913), p. 472.

X. ELIJAS IR ENOKAS (Mt. 3459)

LIETUVIAI (Liet.)

1: Kr. (Plateliai; 1935). – Enokas (Ainas) su Elijošiu esą rojuje dar nemirusiu. Juodu būnančiu tol, kol labai pasenstą; tada nueinančiu po vienu medžiu, atsisėdančiu ir tampančiu vėl jaunu. Prieš Dievo teismą juodu išeisią iš rojaus, mokysią žmones, patrauksią daug žmonių prie Dievo. Liuciperis labai pyksiąs ant jų ir abu nužudysiąs. Tris dienas Jeruzalės turgavietėj juodu negyvu gulėsią. Antikristas pasidarysiąs galingas, žengsiąs į dangų: ir kaip tik pasikelsiąs nuo žemės oran žengti į dangų, Perkūnas jį tuoj nutrenksiąs. Būsianti pabaiga pasaulio, užsidegsianti žemė, būsiąs didelis svieto sumišimas. Iš keturių pasaulio pusių angelai supūsią triūbomis, vėjas supūsiąs pelenus, kelsis iš numirusių numirėliai, būsiąs paskutinis Dievo teismas. (Iš O. Mickevičienės Mačiūkų k. užr. J. Mickevičius.) LTA 758(6).

2: Kr. (Plateliai; 1935). – Elijas (žem. Elijošius) su Einoku gyvena ore, virš debesų. Kada juodu važiuoja padebesiais, iš ratų tekinių žaibai lekia. Prieš Dievo teismą juodu darys stebuklus. Daug pritrauks prie savęs žmonių. Elijas su Einoku sukels perkūniją, kuri trenks į Antikristą, o nutrenkus Antikristą uždegs žemę. Bus svieto pabaiga. (Iš I. Budrio Uogučių k. užr. J. Mickevičius.) LTA 758(72).

3: Rk. (Kamajai; 1935). – Seniai, labai seniai, kai dar Adomo ir Ievos nebuvę, Dievas sutvėręs Alijošių ir Anoką. Jie niekuomet nemirs. Dievas juos įsodinęs į ugninį vežimą, kuris buvęs pilnas ugnies (žaibo). Juodu įsisėdę į vežimą ir važinėję dangumi. Kai jie važiuoja, žmonės sako, kad griaudžia. Žiemą ir rudenį Alijošius ir Anokas ilsisi ir taiso ratus, kurie bevažinėjant per vasarą sudilo. Vadelės taip pat raudonos ir ugninės. Kai juodu važiuoja, tai Alijošius laiko vadeles, o Anokas pilia iš ratų žaibą. Rūbai nedegami, raudoni, ilgi. Šeimos neturi. Abudu per visą laiką bus nevedę. Gyvulių turi tik arklius. Griaudžiant reikia melstis, kad Alijošiui ir Anokui įtikti. Norint nuo jų apsisaugoti, reikia deginti ugnis. Kada negriaudžiama, sakoma, kad Alijošius ir Anokas miega arba taiso savo vežimą. (Iš J. Tebelškio Urlių k. užr. C. Vaičikonis.) LTA 739(1).

4: Šv. (1936). – Alijošius ir Janakas važinėja debesiuos su dūšia ir su kūnu. Prieš teismo dieną ateis žemėn. Po visą pasaulį važinės ir įkalbinės žmonėm, kad stipriai laikytųsi tikybos. Važinės pustrečių metų. Tada važinės po pasaulį Antikristas ir duos popierių pasirašyt. Kas pasirašys, tai tam bus geras gyvenimas: bus išgert, valgyt, – žodžiu, bus laimingi. O kas nepasirašys, tą gelažinin pečiun uždarys ir keps. Antikristas važinės irgi pustrečių metų. Alijošių ir Janaką papjaus Antikristas. Tada pasilies kraujas ant žemės ir užsidegs, o nuo to užsidegs visa žemė ir sudegs. Tai bus pasaulio pabaiga. Alijošius ir Janakas važinėja ratais po debesis, tada graudžia. Kai botagu suduoda arkliams, tai tada daužia griausmas ir kibirkštys – tai yra botagas. Vaikams liepiama žegnotis, kad velnias pasišalintų iš pirkios. Rūko trobą šventais žolynais, taipogi norėdami pašalinti velnią iš namų. (Jacūnų k. užr. R. Žilėnas.) LTA 840 (181²).

Elijas ir Enokas esą vieninteliai nemirę ir su kūnu į dangų paimti žmonės. Pagal žydų liaudies tikėjimą, jie dažnai keliaują žemėje, atnešdami žmonėms laimę. Elijas yra griausmo valdovas daugelio rytų tautų tikėjimuose, ypač slavuose, Kaukazo ir Balkanų tautose, taip pat jų įtakoje esančiuose kaimynuose. Taip Elijas per slavus pasiekė lietuvius ir estus. – Pas pranašą Malachijų 4, 5 randame pasakyta: „Žiūrėkite, aš noriu jums pasiųsti pranašą Eliją, pirm negu ateis didžioji ir baisioji Viešpaties diena". Remdamasi Jono 11, 3 pranašystėmis, senoji krikščionių bažnyčia tikėjo, kad Elijas ir Enokas ateis į žemę ir kovos su Antikristu, tačiau pralaimės ir mirs kaip kankiniai. Ši legenda, kad prieš pat pasaulio pabaigą pasirodys Antikristas ir kovos su Eliju, buvo plačiai žinoma per visus viduramžius (žr. *HDA*, II, 781–785). – Lietuviuose šios biblinės (semitų) ir orientalinės kilmės tradicijos buvo sujungtos su senuoju Perkūno tikėjimu.

XI. PERKŪNAS BAUDŽIA UŽ TYČIOJIMĄSI IŠ JO (Mt. 3460)

LIETUVIAI (Liet.)

1: Vk. (Pilviškiai; 1935). – Kartą Antanavo dvare ganė didelę dvaro bandą piemenys ir pristovas. Viena piemenė griaudžiant ėmė paleidusi plaukus šokti, kad lietus plaukus išlytų. Pristovas sakė: „Nešok, vaikeli, geriau poteriauk, matai, kad dangus neramus". Bet ta nepaklausė ir šoko toliau. Perkūnas kad trenkė, nuplėšė tai piemenei, jau gerai pusmergei, plaukus ir įmušė juos giliai į žemę. (Iš Tamošaitienės, 78 m. a., Antanavo k. užr. P. Preikšas.) LTA 752 (46).

2: Kr. (Plateliai; 1935). – Vienas piemuo, Perkūnui bildant, sakęs, jog jo tėvas parvažiuojąs su telega*. Jisai turįs didelę pypkę, kurią užkūręs užrūko, kad visi pašaliai aptemsta, o Perkūno bildesys esąs tik telegos tekinių brazdėjimas. Jis visai nebijojęs Perkūno trenksmo (treikėjimo), lyg šidojęsis ir visokiais būdais

* Telega – padargas šienui vežti, grėbiant iš lankos į pakūgę, kalvon.

niekinęs patį Perkūną. Tik kad davęs Perkūnas į tą piemenį ir negyvai nutrenkęs. (Iš J. Šudrausko Dovainių k. užr. J. Mickevičius.) LTA 758 (75).

3: Kr. (Plateliai; 1935). – Vienas žmogus buvęs labai išdidus, jis visai nebijojęs Perkūno. Šidavojęsis perkūnijos metu iš Perkūno – nuleidęs kelnes, pastatęs pasturgalį ir sakąs: „Še tau, Perkūnali – patriūbyk man į pasturgalį". Perkūnas užpykęs ir taip spyręs į jį, jog šis į purslas išėjęs. Negalima Perkūno niekinti, nes jis yra su Dievo galybe. (Iš J. Ruzgio Užpelkių k. užr. J. Mickevičius.) LTA 758(76).

4: Rk. (Panemunis; 1935). – Vienas gaspadorius turėjo pasileidusį piemenį. Kartą jam ganant pradėjo griaust. Piemuo kišenėj turėjo riekę duonos, atsigręžęs pasiūlė Perkūnui tardamas: „Perkūnai, še tau duonos, jeigu nori – graužk!" – ir tvoktelėjo botagu Perkūnui per šoną (?). Perkūnas užsirūstino ir nutrenkė piemenį. (Iš T. Rušėnienės, 61 m. a., Ginočiuose užr. T. Rušėnaitė.) LTA 739(112).

5: Zr. (1936). – Kai 1932 m. užmušė Dubaraičio k. (Antazavės v.) Jagminą, žmonės samprotavo ir kalbėjo: „Jagminas buvęs bedievis, tai už tai Dievas griausmu užmušęs, jis miręs „noglu ir nečystu smerčiu". Jagminas juokęsis iš griausmo, mat pasistatęs perkūnsargį, tai užėjus debesiui pasakęs: „Aš dabar galiu griausmui ir nuogą šikinę parodyt, ir tai man nieko nepadarys". Atidaręs tada langą ir pasišaipęs iš griausmo. Griausmas nepakenčiąs pašaipų, nei jokių juokdarių, kurie iš jo juokiasi, anas esąs galingesnis ir už visus perkūnsargius.

Kai 1934 m. vasarą buvo užmušta Stauskaitė iš Jaskoniškių k. (Dusetų v.), žmonės jau visai kitaip kalbėjo: „Tokia jau Dievo buvo smertis skirta. Kokiu jau smerčiu mirtų, močiai sunku, o kai griausmas muše, tai sunkiausia". Šiaip pasakymas: „Kokią jau, Dieve, smertį siųsi, tik nors griausmo smerčiu nekorok". (Užr. A. Mažiulis.) LTA 1032(167).

6: Rs. (Šiluva; 1905). – Anais metais užmušė Perkūnas Raseiniuos policeiskį. Apie jo užmušimą šitaip žmonės pasakoja. Rytą anksti atsikėlęs, jis sušaukęs savo namiškius ir pasakoja, kad jam miegant atėjusi pana ir sakanti: „Tave šiandien Perkūns užmuš". O jis sakąs: „Aš tokio smerčio nenoriu". – „Jei tu išlaikysi, kai aš suveršiu su stancka tavo mažiuką pirštuką, tai išliksi gyvu". Tai pasakius, paėmė šilkinę stancką ir suveržė su ja mažiuką pirštuką taip labai, kad jis pabudo nuo to skausmo. Jam pasakojant savo sapną, visi namiškiai apstojo apie jį. Pasirodė mažas debesuks, ir sykiu trinkt griaustinis ir nutrenkė jį ant vietos. (Užr. P. Šivickis.) LMD I 144(65).

Kuo tas policininkas Perkūnui prasikalto, taip ir lieka neaišku.

* * *

Kitų tautų liaudies tradicijose irgi įsakmiai pabrėžiama, kad griaustiniui reikia rodyti pagarbą ir jokiu būdu negalima iš jo tyčiotis. Pav., vokiečiuose vienas ūkininkas tuojau atleido iš tarnybos savo berną, kai tas audros metu tarė: „Mielas Ponas Dievas mėto duonos gabalais" (Müllenhoff, 1845, p. 358, Nr. 480). Poznanėje pasakoja: kai vienas kunigas audros metu tarė: „Angelai kėgliauja", tuo pačiu akimirksniu trenkė žaibas į bažnyčią, užmušė kunigą, bažnyčia paskendo ir ten atsirado ežeras (Knoop, O., *Sagen u. Erzählungen aus der Provinz Posen*, 1893, p. 3, Nr. 4). Nemaža panašių pasakojimų yra estuose, ypač Võrumaa srity. Pvz.: vienas vyras pagrasino griaustiniui, tardamas: „Tavo botagas nėra ilgesnis, kaip manasai!" ir jis buvo tuoj griausmo užmuštas, žr. H, III, 11, 300(11). Arba griausmas užmušė poną, kai jis pagrasė griaustiniui kumščiu, tardamas: „Ką aš esu tau skolingas?!" žr. E, 46, 350(1). Keletas variantų pasakoja apie vieną nedorą

poną, kuris šaudė iš patrankos (šautuvo) į griaustinį, bet buvo pats griausmo užmuštas, žr. E, 41, 642–645(13); E, 46, 351–352(2); ERA, II, 2, 521(1).

XII. VELNIAS BIJO MUZIKANTO GRIAUSTINIO (Mt. 1165)

LIETUVIAI (Liet.)

1: Sn. (Lazdijai). – Reikia bernui vesti, neturi pinigų. Išėjo į mišką. Sutiko poną. „Einu vestuvėms pinigų ieškoti". – „Aš tau duosiu". Atnešė pilną maišą aukso. „Iš kur aš ponui atiduosiu tiek pinigų?" – „Aš iš tavęs pinigų neimsiu, tik pakviesi mane į vestuves". – „O kur aš poną rasiu?" – „Ateisi šiton vieton, tik pamanysi apie mane, ir aš ateisiu". Nuėjo pas kunigą. „Kai nueisi prašyti į vestuves, jis klaus, kas bus svotas, tai tu pasakyk: Ponas Dievas; o kas bus svočia – Panelė Švč.; o kas bus broliai – visi šventi; o kas bus drūčkos – Uršulia su savo tavorkštėm; o kas bus muzikantas – tai sakyk, Dundulis". – Surengęs vestuves nuėjo į tą vietą, kur jie kalbėjosi. „Atėjau pono į vestuves prašyt". – „Gerai. O kas bus svotas?" – „Ponas Dievas". – „Tai aš jį gerai pažįstu, labai geras žmogus. Kas bus svočia?" – „Panelė Švč." – „Aš ir ją žinau, labai gera moteriškė. O kas bus broliai?" – „Visi šventi". – „Pažįstu aš juos visus, labai geri vyrai. O kas bus drūčkos?". – „Uršulia su savo tavorkštėm". – „Ir jas pažįstu, labai geros mergos. Kas bus muzika?" – „Dundulis". – „O tai negeras žmogus, kam tu jį prašei. Anais metais ėjau per laukus, tai kaip metė man kirviu, tai gerai, kad tik kojon pataikė, ir dabar šlubuoju. Neisiu į vestuves, nes aš jo labai bijau. Dovanoju aš tau tuos pinigus ir keliauk sau sveikas namo". Parėjo bernas namo ir apsivedė. LTA 449b(119).

2: Al. (Seirijai; 1924). – Vienas gražus jaunikaitis pasdabojo gražią turtingo pono dukterį. Tačiau jis neturėjo pinigų. Išėjo ieškoti. Dideliam miške susitiko ponaitį. „Kur tu eini ir ko tu nori?" – „Noriu ženytis, bet pinigų neturiu". – „Aš tau duosiu". – „Tai kada aš ponaičiui atiduosiu?" – „Kada turėsi, tik už tai paprašysi mane an veselios". – „Tai jau ant veselios būsi pas mane pirmas". – „Bet gerai, ką tu paprašysi už svotą?" – „Patį Dievą". – „O už svočią?" – „Panelę Švč." – „O ką prašysi už brolius?" – „Korą aniolų". – „Bet ką gi prašysi už muzikantą?" – „Perkūną". – „Viskas būt nieko, visi geri, tik tas Perkūnas manęs labai nemyli, grajindamas labai muša. Žiūrėk, – pakėlęs koją sakė velnias, – jis man koją išmušė. Tai jau gal aš visai nebūsiu, apsieisi be manęs, Kai turėsi kada pinigų, tai atėjęs šiton vieton šauk: „Libuk, Libuk, Libuk!" Jaunikaitis iškėlė vestuves, suprašė į svečius Dievą už svotą, Panelę Švč. už svočią, korą aniolų už brolius, už muziką Perkūną ir daug kitų. Pats šėtoniukas nebuvo. (Toliau mt. *1166, var. 1.) LTA 208(99).

3: Mr. (1936). – Kartą važiavo su malkomis žmogus namo ir nuklimpo miške. Tąsėsi ir mušė arklį, bet tas neišvežė. Nusiminė žmogus ir ilsisi. Žiūri – keliu eina vyras, ir sako jis ūkininkui: „Ką tu man duosi, tai aš tave išgelbėsiu?" Žmogus niekaip nesugalvojo, ką čia jam pasiūlyti. Vyras vėl sako: „Jei tu mane prašysi į savo vestuves, aš tave išgelbėsiu". Žmogus sutiko, vyras tik sušvilpė, ir vežimas išėjo iš duobės. Žmogus suprato, kad tai buvo velnias, ir norėjo dar ką sakyti, bet jau jo nebuvo. Žmogus nuvažiavo namo. Ilgai galvojo, kaip čia nuo to velnio nusikratyti, vis dar nesiženijo, manydamas, kad velnią Dundulis kur nutrenks. Bet pagaliau nutarė apsivesti, ir kai viskas buvo paruošta, jis nuėjo ant kryžkelės ir sušvilpė (taip jie buvo susitarę). Atėjo velnias ir klausia: „Ar viskas jau suruošta? Ką prašei į svočias?" Žmogus pagalvojo ir sako: „Panelę Švč." Velnias atsakė, kad gera žmona, ir paklausė, kas bus svotas. Žmogus pasakė, kad Viešpats Dievas. Velniui nelabai patiko, bet jis klausė toliau, kas bus piršlys. Žmogus

atsakė, kad šv. Mykolas. Pagaliau paklausė, kas bus muzikantas. Žmogus atsakė, kad muzikantu pakvietęs Perkūną. Velnias tik sušvilpė ir nubėgo, o žmogus taip ir atsikratė velnio. (Iš I. Vosylienės, 90 m. a., Skriaudučio k. užr. J. Vosylius.) LTA 828(376).

4: Mr. (1936). – Gyveno ūkininkas, turėjo vieną dukterį ir laikydavo berną. Tas bernas su ta dukteria susidraugavo, ir norėjo jiedu ženytis. Bet reikia prieš raštus tam tėvui duoti šeši šimtai litų. Vieną dieną tas bernas išėjęs į giria, vaikščioja ir vis galvoja, kur gauti tuos pinigus. Tuoj prie jo iš kažin kur priėjo toks ponaitis ir klausia: „Kodėl tu toks nuliūdęs?" Tas bernas išpasakojo jam viską. Tada tas ponaitis sako: „Aš duosiu tau tuos pinigus, bet turėsi mane paprašyti į vestuves. Pinigus kada turėsi, tada atiduosi". Ir davė jam tuos pinigus. Paskum pasisakė savo vardą, kad kai ateis prašyti į vestuves, tuo vardu jį šauktų ir jis ateis. – Gavęs pinigus, tas bernas tuoj padavė užsakus. Paskum jis ėjo išpažinties ir pasisakė kunigui, iš ko jis tuos pinigus gavo. Kunigas sako: „Žinai ką, vaikeli, tu tuos pinigus gavai iš velnio". Bet tas bernas dar sako: „Jis liepė už tai į vestuves paprašyti". Kunigas sako: „Jei jis bus vestuvėse, tai daug negera padarys. Tu po visam ateik pas mane į namus, tai darysim rodą, kad jis nebūtų tose vestuvėse". Bernas atėjo pas kunigą. – „Klaus jisai, kas bus piršlys, tai tu sakyk, kad Ponas Dievas; klaus, kas bus svočia, tai tu sakyk, kad Motina Švenčiausia; klaus, kas bus per brolius, tai tu sakyk, kad visi šventi; o kai klaus, kas bus muzika, tai tu sakyk, kad pats Perkūnas". Surengęs viską vestuvėms, bernas nuėjo į pagirį ir pašaukė velnią tuo vardu, kokiu jis liepė. Atėjęs klausia: „Ar jau ženijatės?" Bernas sako: „Ženijamės, tai atėjau į veseilę paprašyti". Velnias klausia: „Kas bus piršlys, kas bus svočia, kas bus per brolius ir kas bus muzika?" Tas sako: „Piršlys bus Dievas". – „O tai geras žmogus, tai pamatysiu". – „Svočia bus Dievo Motina". – „Tai gera žmona". – „Per brolius tai bus visi šventi". – „Tai visi geri žmonės. Tai ateisiu. O kas bus muzika?" – „Perkūnas". – „E, tai neisiu – jis man jau septyni metai kai davė į pašonę, tai dar ir dabar skauda". Ir nėjo velnias į vestuves. Po vestuvių jis susidarė pinigų ir nunešė į girią. Šaukė, bet atėjo jau ne tas ponaitis. Ir pasakė, kad aną Perkūnas nutrenkė. (Užr. V. Baltrušaitis, Degučių k.) LTA 828(379).

5: Vk. (Keturvalakiai; 1936). – Anais laikasi gyveno labai neturtingas, kaip dabar visi žmonės gyvena, siuvėjas. Siuvėjas turėjo trobelę ir lauko. Taip pat jis turėjo didelę šeimą, kurią savo menku uždarbiu negalėjo išmaitinti, todėl pardavė lauką, bet gyvenimas nė kiek nepagerėjo: jis praleido pinigus, už kuriuos nusipirko keletą centnerių javų, ir viskas. Ir vėl siuvėjas gyveno neturtingai. Jis pragyveno ir trobelę, kurią kamarninkas pardavė vienam strielčiui. Tačiau dar davė tris dienas laiko išsimokėti skolą ir atsiimti trobelę, bet siuvėjas pinigų neturėjo. Vieną vakarą atėjo pas siuvėją pasivertęs žmogumi velnias, nugirdė nusiminusį kriaučiuką ir ėmė velnias pasakoti jam apie aukso kalnus ir viską žadėjo atiduoti, jei jis jam dūšią atiduos arba savo sūnų, kuris turėjo tuoj gimti. Siuvėjas sutiko. Velnias atpirko trobelę ir padarė siuvėją laimingu. Tačiau siuvėjas visaip manė atsikratyti velniu, nes po mirties turėjo jam tekti. Gimė siuvėjo žmonai sūnus, bet dar siuvėjas atprašė velnio, kad jis lauktų iki sūnus užaugs ir per jo vedybas galėsiąs nunešti abu su žmona (sūnų ir marčią). Sūnus užaugo ir ruošė vestuves. Sūnus dar nieko nežinojo, kad jis turės velniui tekti. Tėvas, blogai padaręs, beveik pražudęs šeštąjį sūnų, nuėjo pas šv. Petrą ant rodos. Šv. Petras siuvėją pamokino, kad per vedybas turi griežti Perkūnas, tai velnias bijosiąs ateiti ir sūnus liksiąs nenuneštas. Žmogus pakvietė Perkūną už muzikantą, šv. Oną už virėją, šv. Juozapą už piršlį, šv. Petrą už svotą. Vestuvės ūžė. Atėjo velnias ir klausė siuvėjo: „Kas yra vestuvėse?" Žmogus ėmė pasakoti viską iš eilės, bet kaip tik

pasakė, kad yra Perkūnas – velnias dingo ir daugiau nesirodė. (Iš Kučinskienės Vidgirių k. užr. A. Jaudegis.) LTA 828 (244).

6: Vk. (Bartininkai). – Bernas skolinosi iš velnio pinigų vestuvėms, bet tas išsiderėjo, kad ir jį pakviestų. „Koks bus piršlys?" – „Kunigą paprašiau". – „Tai gerai, su kunigais ne visada gaunu pasišnekėti, tai nors per tavo vestuves su juom gerai atsikalbėsiu. O kas bus svočia?" – „Ten mano kaiminka (= Marija?)". – „Pažįstu, yra gera žmona. O kas bus už muzikantą?" – „Muzikantą gerą paprašiau: ketinu gerą veselią kelti, tai reikia ir geros muzikos – paprašiau Perkūną". „Tai labai negerai padarei, aš su juo nesutinku ir visai nenoriu jo nė sutikti, jis mane kai kartą trenkė, tai vos gyvas likau – dar ir po šiai dienai skauda kairį šoną; tai jau aš pas tave ant vestuvių neisiu ir tau pinigus dovanoju". Bas., *LPY*, IV, 56, Nr. 57.

7: Rs. (Viduklė; 1936). – Ėjo žmogus per mišką ir sutiko žalią ponaitį. – „Kur tu eini?" – klausia ponaitis. Jaunasis žmogus ir sako: „Noriu ženytis, ale neturiu pinigų". „Gerai, – sako žaliasis, – aš tau duosiu pinigų, ale tu turėsi mane paprašyti į veselę". – „Gerai, – sako ženiklis, – o kur aš poną rasiu?" – „O čia, tam miške, po sausuoju ąžuolu". Jaunasis gavo daug pinigų ir kitą sykį atėjo prašyti velnią į veselę. Prie miško jis pamatė ant kelmo sėdintį senį. „Kur tu eini?" – klausia senis. „Einu ponaitį prašyti į veselę. Jis man davė pinigų veselei". – „Kai paprašysi, – sako senis, – jis tavęs klaus, kas bus svočia. Tu jam sakyk, kad Motina Švč. Kai klaus, kas bus piršlys, sakyk, kad šv. Petras. O kai klaus, kas bus staršasis (tvarkdarys), sakyk, kad švents Perkūnas". – „Gerai", – sako ženiklis. Miške sutiko ponaitį. Ženiklis ir prašo: „Prašom, ponaitis, pas mane į veselę". – „Gerai, – sako velnias, – ateisiu. Ale tu man sakyk, kas bus svočia?" – „Motina Švč." – sako tas žmogus. „O, tai smagi moteriška, kad šoksme, tai šoksme. O kas bus piršlys?" – „Švents Petras". – „O, – sako žaliasis, – tai fain vyrs. Gerai, galėsime pakortuoti. O kas bus staršasis?" – „Ugi šv. Perkūns". – „Aaa! – sušuko velnias, – kam tokį durnių prašei? Juk jis nekaštavojęs šnapso daužosi, kaip pablūdęs, o kai įsigers, tai visus sudaužys. Neisiu į veselę". Tai velnias ir nėjo į veselę. (Iš J. Bajorino, 70 m. a., užr. K. Dubinskas.) LTA 832 (644).

8: Rs. (Šiluva). – Bernui reikia pinigų vestuvėms. Miške sutinka ponaitį. „Aš tau ne tik pažyčiosiu, ale ir su visu atiduosiu, jeigu tu mane paprašysi į veseliją". – „Tai kur aš ponaitį rasiu?" – „Gi ateisi ant tos pačios vietos". Gavo šimtinę. Eina kviesti. Netoli pasitinka senelį. – „Kai klaus, kokia bus besėda, tu sakyk..." Sutiko ponaitį, kviečia į vestuves. „Gerai, koki bus besėda?" – „Svočia bus Motina Švč." – „Aa, pažįstu, labai smagi žmona, o kas daugiau?" – „Šv. Juozapas svotas, aniolai, arkangelai broliais". – „Tai vis gerai, o daugiau?" – „Piršliu bus Perkūnas". Velnias iš išgąsčio sudrebėjo ir atsiliepė: „E, tai neisiu, jis baisus labai, kur tik pamatęs, mane daužo, kas bus, kai nueisiu į jo akis – smertis. Turėkis pinigus, dovanoju tau, į veselią neisiu". Viesulai suūžė, ponaitis pakilo ir nuėjo per pelkę. LMD I 311(1).

9: Rs. (Raseiniai; 1889). – Gyveno neturtingas jaunas žmogus, kuris norėjo vesti, bet neturėjo iš ko. Ėjo verkdamas per lauką ir sutiko vokietuką, kuris jo paklausė: „Ko verki?" – „Noriu vesti, bet neturiu pinigų vestuvėms kelti". – „Eik kartu su manim, aš tau padėsiu". Ilgai ėjo ir pagaliau priėjo kažkokią lūšną. Įėjo vokietukas ir išnešė pilną kepurę pinigų. Tasai dėkodamas žemai nusilenkė. Atnešė jam ir kitąsyk kepurėj pinigų. – „Kai kelsi vestuves, ir mane pakviesk". – „Gerai, gerai! O kuo tu vardu?" – „Gotlibs". – „O kur gyveni?" – „Baloje karklyne yra mano lūšnelė. Kai prieisi prie to karklyno, pašauk: „Gotlibs, Gotlibs, prašau tave į vestuves!" Kai atėjo vestuvių laikas, nuėjo ten jaunuolis ir sušuko: „Gotlibs,

Gotlibs, prašau tave į vestuves!" – „O kas ten daugiau suprašyta?" – „Ponas Jezus svotu, Dievo Motina svočia". – „Ką daugiau pakvietei?" – „Perkūną su būgneliu". – „Ir kam visus tuos niekšus kvietei?! Gerai, kad svotu Poną Jezų pakvietei, o Dievo Motiną svočia, bet kam reikėjo tą Perkūną kviesti? Aš ten vestuvėse negaliu būti nei už krosnies. Pasilaikyk mano pinigus, ir viskas. Aš neisiu, nes manęs Perkūnas gyvo nepaliks". (Iš Barboros Juciusienės Mirklių dv.) Dow-Sylw., I, p. 134–135.

10: Kr. (Plateliai). – Įsigeidė žmogus ženytis, bet neturi pinigų. Eina mišku ir galvoja: „Nuo paties velnio paimčiau pinigus, kad tik jis duotų". Sutiko gražų ponaitį. Gavo pinigų, bet turėjo pakviesti į vestuves ir velnią. Klausia kunigo patarimo. „Sakyk, kad Ponsdievas bus piršliu, o Panelė Švč. su kitais šventaisiais bus parėtkoj". Velnias: „Ponsdievas jau senelis, o Panelė Švč. su kitais šventaisiais labai įdomu pamatyti. Geriau sakyk, kas bus muzikantu!" – „Dundulis". – „Į veselę neisiu..." (Toliau mt. *1166 var. 8.) LTA 217(157).

11: Šl. (Joniškis; 1930). – Eina kartą vienas bernas į vakaruškas ir švilpauja. Jis neturėjo gražių drabužių ir nemokėjo taip gražiai grajyti armonika, kaip susiedo bernas. Beeidamas jis sutiko gražiai apsirengusį ponaitį. Tai buvo velnias. Ponaitis ir sako bernui: „Neverta nusiminti dėl tokių niekų. Jei tu mane paprašysi į savo veselę, tai aš tau duosiu gražius drabužius ir padarysiu, kad tu armonika grajisi gražiausia". Bernui patiko ponaičio pasiūlymas, ir jis prižadėjo jį pakviesti į vestuves. Susitarė, kad kviesti ateis į tą pačią vietą. Džiaugiasi bernas gražiais savo drabužiais ir stebisi savo mokėjimu grajyti. Greitai jis sumislijo ženytis. Viską paruošė ir tada atsiminė savo pažadėjimą ponaičiui. Jis nežinojo, ką daryti. Tame sodžiuje gyveno išmintingas senelis. Nueina bernas pas tą senelį ir prašo patarti, ką jis dabar turi daryti. Senelis savo gyvenime buvo daug visokių velnių matęs ir pažino jų gudrybes. Jis patarė bernui nueiti į sutartą vietą ir pasakyti velniui, kad jis į vestuves pakvietęs kleboną, Dievą ir Perkūną. Velnias nusigąs jų ir nebeis į vestuves. Bernas taip ir padarė. Kaip tik jis nuėjo į paupį, tuoj pas jį atėjo tas pats jaunas ir gražus ponaitis. Taip jis ir sako ponaičiui: „Prašom, ponaiti, rytoj į mano vestuves". – „O svečių ar daug bus?" – klausia velnias. „Nedaug, – atsako bernas, – paprašiau tik didžiausius gimines: kleboną, Dievą ir Perkūną". Velnias pagalvojo ir tarė: „Dėl klebono maža bėda, mudu galim greta sėdėti, su juo galima geruoju susitarti. Su Dievu ir būtų galima ištikti: jei jis sėdi vienam gale stalo, tai aš kitam. Bet su tuo durniu Perkūnu tai niekaip negalima susitarti. Jis tuoj burbuliuodamas puola viršum". Spjovė velnias ant berno ir nulėkė sau. (Iš A. Čiutos, 50 m. a., Plikiškių k. užr. J. Čiuta.) LTA 324(6).

12: Br. (Joniškėlis). – Sako, jog velniai seniau daug dažniau rodęsi žmonėms, negu dabar. Seneliai pasakoja, jog kai jie, būdami dar piemenimis, ridinėdavo kartais ripkas, tai nušoks, būdavo, velniukas nuo tvoros ir prašosi leisti jam kelissyk paristi. Tokioj senovėje panorėjo vienas žmogus vesti. Bet būdamas neturtingas ir turėdamas prie savęs didelę šeimyną, negalėjo nė kokiu kitu būdu išpildyti tą savo norą, kai tik eidamas svetur ant uždarbio. Išėjęs ant vieškelio, netoli savo namų, susitiko su velniu. Velnias atsiliepė tuojau į žmogų: „Kur gi dabar eini?" – „Einu ieškoti uždarbio. Norėčiau pačią vesti, bet neturiu kuo pradėti gyventi", – atsakė nuliūdęs žmogelis. Velnias klausė toliau: „O kiek tau reikėtų pinigų?" – „Pradžiai reikėtų nors kokie dvidešimt rublių gauti". – „Cha, cha, cha!" – nusijuokė velnias. – „Aš tau pūrą sidabrinių duosiu, tik tu už tai turi pakviesti mane ant savo vestuvių". Bet pamatęs, kad žmogus, išgirdęs tuos žodžius, stovi nusiminęs, ramino jį, prižadėdamas nereikalauti nuo jo greitai pinigų. „Atiduosi, – sako, – kada galėsi, kada prasigyvęsi, aš galiu laukti". Ir

įdavė velnias žmogui visą maišą sidabrinių pinigų. Žmogus, paėmęs pinigus, pagrįžo namole, nors ir linksmas, bet nevisiškai smagus: nežino pats, ką su velniu daryti, taip jam nerodėtų tokis svečias kviesti ant savo vestuvių. Gerai apmanęs, nuėjo pas kunigą ir apsakė jam savo rūpestį. Kunigas pamokino, kaip reikia su velniu kalbėti. Atėjus vestuvių laikui, žmogus vėl nuėjo ant vieškelio ir, susitikęs ten velnią, kvietė jį pas save vestuvių. Velnias klausia: „Kas bus piršliu per tavo vestuves?" – „Piršliu bus pats Dievas", – atsakė žmogus. „Tai geras senis, – atsakė velnias, – mes su juo gerai pasižįstame; malonu bus su juo pasimatyti. Bet kas bus svočia?" – „Svočia bus Motina Švč." – „Ir toji man gerai pažįstama, pusėtina moteriškė. O kas gi bus broliais, pamergėmis?" – klausė vėl velnias. Žmogus išskaitė visus šventuosius, angelus, archangelus, o velnias vis sakosi gerai juos pažįstąs ir vis džiaugiasi su jai pasimatysiąs. Pagaliau velnias užklausė dar sykį: „O kas bus muzikantu?" Žmogus matydamas, jog visas kunigo pamokinimas išėjo ant nieko, – jie velnio nuo vestuvių nė kiek nenubaidė, – valandą pamastęs, atsakė: „Į muzikantus prašiau Perkūną". – „Perkūną!" – sušuko pašokęs velnias. „Kam gi tu jį prašei? Nėra dar septynių metų, kaip jis mane trenkė ir taip sumušė šoną, jog iki šiolei šlubuoju. Ne, dėkui tau, su Perkūnu nenoriu matytis, nelauk manęs per vestuves. O pinigus, kaip galėsi man atiduoti, atnešk į tą mišką ir pašauk: „Bauke, Bauke!" – tai aš atbėgsiu jų atsiimti". – Žmogus linksmas, kad jau tokio svečio jam ant vestuvių nereikės laukti, pargrįžo namole ir vedė pačią. (Toliau mt. *1166 var. 13.) *Mūsų pasakos*, Tilžė, 1894, p. 25, Nr. 10 = Bas., *LP*, II, 59, Nr. 10.

13: Pn. (Kupiškis). – Panorėjęs vaikinas vesti, bet neturįs pinigų. Susirūpinęs einąs ir sutinkąs tokį ponaitį. Klausiamas išsipasakoja savo bėdą. Ponaitis siūlosi paskolinti pinigų, bet prašosi, kad pakviestų ir jį į vestuves. Vaikinas sutiko, nors žinojo, kad tas ponaitis yra velnias. Viską vestuvėms surengęs, eina jis į nusakytą balą ir šaukia: „Kukai, Kukai!" Ateina tas pats ponaitis ir klausia: „Na, kas gi buvo tavo piršlys?" – „Pats Ponas Dievas". – „Aa, pažįstu, geras senelis. O svočia?" – „Marija Švč." – „Nieko moteriškė. O pajaunis?" – „Visi šventi". – „Gerai, gerai. Daugumą pažįstu. Na, o kokia gi bus muzika?" – „Paties Perkūno". – „Oi, tai aš jau negaliu eiti. Jis jau devyni metai, kaip taikosi mane nutrenkti. Ūliokit sau vieni. Kai užsidirbsi pinigų, ateik į šitą balą ir pašauk". (Toliau mt. *1166 var. 15.) LTA 42(7).

14: Uk. (Pagiriai, 1935). – Seniai jau seniai, vienas žmogus ėjo į veseliją. Beeinant jam pro mišką, išbėgo velnias iš miško, prisivijo tą žmogų ir kartu eina. Žmogus iš karto pažino, kad velnias. Jiems beeinant, velnias žmogui neduoda ramybės, tai šio, tai to vis klausia. Žmogus galvoja, kaip čia atsikratyti velnio. Ant galo pagalios velnias klausia žmogaus, kur jis eina. Žmogui tada atėjo mintis atsikratyti velnio, sako: „Į veseliją". – „O kokia kompanija bus toj veselijoj?" – „Svočia – Švč. Pana Marija". – „Na, piršlys?" – „Šv. Juozapas". – „Na, muzikantu kas bus?" – „Ogi Perkūnas". – „Jeigu muzikantu Perkūnas, tai aš neisiu į tą veseliją". „Kodėl?" – „Aš vieną kartą buvau tokioj veselijoj, lietutis šiltas lynojo, aš prisiglaudžiau prie vieno didelio akmenio, tai kaip užgrajijo Perkūnas, kad traukė smičiu man per šoną, net dabar negaliu pavaldyti to šono". Taip pasakęs velnias nubėgo atgal į mišką, o žmogus nuėjo į veseliją. (Iš Kilijono Maišynų k. užr. V. Vaičiūnas.) LTA 743(99).

15: Ut. (Anykščiai). – Žmogus neturėjo pinigų, o jam būtinai reikėjo ruošti vestuves. Jis išėjo į mišką ir manė sau, kad kas paskolins jam pinigų, tai tą jis paprašys į vestuves. Taip pamanęs jis susitiko ponaitį (velnią), kuris jam davė pinigų. Grįždamas namo jis sutinka ubagėlę. Ta jo klausė, ko jis taip linksmas. Tas pasisakė, kad jis gavo pasiskolinti pinigų vestuvėms. Tada moteriškė jam

sako: „Kaip atėjęs į mišką prašysi velnią į vestuves ir kai jis klaus, kas yra jaunųjų pabroliai, tai sakyk: visi keturi aniolai sargai, vyriausias svotas šv. Perkūnas". Kai žmogelis atėjo prašyti velnio į vestuves, tai jį klausia, kas bus svotai. Žmogelis taip atsakė, kaip pamokė jį senelė (Dievas?). „O, tai negaliu eiti į vestuves. Anas mane negirtas muša, o kaip prisigers, tai jau jo bijau, neisiu". Ir velnias, bijodamas Perkūno, pinigų išsižadėjo. LTA 221(119).

16: x. – Vienas bernas sumanė vesti, bet neturėjo pinigų. Eina jis kartą keliu ir galvoja, kur galėtų jų gauti. Nusiminęs tarė sau vienas: „Kad ir patį velnią susitikčiau, ir tai prašyčiau pinigų paskolinti". Lyg tyčia arti būta velnio. Tas ir sako bernui: „Aš čia esu, galiu tau paskolinti pinigų, bet tu už tai mane turėsi pakviesti vestuvėsna." Bernas nusiminė negerai išsitaręs. Pinigai tai tikrai jam buvo reikalingi, bet bijojo su velniu susidėti. Tai išsikalbinėdamas tarė velniui: „Aš negalėsiu tavęs rasti į vestuves pakviesti". – „Matai šitą kryžkelę? Čion ateisi ir mane rasi. Bet tu man pasakyk, ką daugiau prašysi?" Bernas, norėdamas išsisukti nuo tokio svečio, tarė: „Svotu prašysiu šv. Petrą, svočia – Šv. Mariją, o muzikantu – tai Dundulį". – „Petras su Marija geri žmonės. Bet jei Dundulis bus, tai aš neisiu. Vieną kartą buvau su juo susitikęs, tai va ir dabar esu šlubas – taip jis mane sutrenkė". – „Tai kaip bus su skola?" – paklausė bernas, kurs jau turėjo rankose pinigų maišelį. „Kai sudarysi, atiduosi", – atsakė velnias. (Toliau mt. *1166 var. 23.) *Žvaigždutė,* 1927, Nr. 7, p. 124.

17: Vk. (Gižai, 1936). – (Pradžioj ir gale mt. *1166 var. 25.) Jonas nupirkęs didelį puikų dvarą ir jau besiruošiąs vestuvėms su vieno turtingo pono dukterimi. Ale jam vis neišeinąs iš galvos Baukaus įsakymas prašyti jį į veselią. Einąs Jonas pas kleboną klaustis. „Žinai ką, – sakąs klebonas, – prašyti tu jį turi, ba perpykęs, gali dvarą pražudyti ar kitokių blogybių pridaryti. Ale kai nueisi, tai jis tavęs klaus, kas bus svotai, piršlys, jaunieji, tai tu sakyk visus šventuosius, o muzikantą – Perkūną". Jonas, klebono pamokytas, nuėjęs vidurnaktį į plynią ir šaukiąs: „Baukau, Baukau!" – „Ar tu čia, Jonai? Ką sakysi?" – „Atėjau į veseilią prašyti, ji bus mano dvare". – „A, į veseilią. Dėkui, kad neužmiršai. O kas bus piršlys?" – „Ponas Dievas". – „Geras žmogus, mudu seni pažįstami, o kas svočia?" – „Dievo Motina". – „A, tai ir gera žmona. Mudu ponas Dievas prieš penkiolika metų supažino. Seniai matėmės, tai nors pasišnekėsim. O kas broliai?" – „Šventas Petras, Povilas ir visi kiti apaštalai. O pamergės – tai Marija Magdalena ir kitos skaisčios mergelės". – „A-a, visi geri žmonės". – „Tai ateisi?" – „Ateisiu, žinoma, ateisiu, visi toki geri žmonės, kitaip nė būti negali". Jau beeinantį Joną pasišaukė: „Ė, palauk! O kas bus muzikantas?" – „Ugi Perkūnas". – „Tai jau aš neateisiu". – „Na, tai kodėl?" – „Ugi kaip jis man prieš dešimtį metų į kairįjį šoną įgrajijo, tai ir dabar sopuliai varsto". (S. Česnienė iš Bardauskų k., laisvai atpasakojo Vytautas Česna.) LTA 1561(23).

18: Šl. (Joniškis). – Vienam tėvui varguižiui gimęs vaikas. Šis einąs pas tą, einąs pas kitą į kūmus prašyt, bet jo nė vienas nepasigailįs. Daugiau einąs per lauką, pasitikęs nepažįstamą, tas klausinėjąs – kur, ko eini? Tas žmogelis jam savo reikalą apsisakęs. „Tai aš tau eisiu į kūmus". Bet tas žmogus išvydęs, kad jam viena skylaitė nosyse, tai supratęs, kad jis yra velnias. Tas žmogus nenorėdamas, kad jis eitų į kūmus, ėmęs sakyt: „Aš ir kunigą pas save paprašysiu". Velnias: „Tai kas yra? Aš vis į jūsų bažnyčią įeinu". Žmogus: „Aš ir Poną Dievą pas save paprašysiu". Velnias: „Tai ką tas seniuks man darys? Nebijau". Žmogus: „Aš ir Motiną Švenčiausią pas save pasiprašysiu". Velnias: „Ta žmonelė niekam nieko blogo nedaro". Žmogus: „Aš ir visus šventuosius pas save paprašysiu". Velnias: „Tai kas tas yr? Tavo šventieji savo vietoj bus, o aš savo vietoj, ir gana". Žmogus

mislijęs, mislijęs, kas gi čia bus, kad jis nieko nebijo, dar vėl pamislijęs, sakąs: „Aš ir Perkūną pas save pasiprašysiu". – „Eke, – velnias sakąs, – tai kam jo reik?" Žmogus taip pat. Velnias: „Tai aš pas tave neisiu, kad tą Dundulį žadi prašyti, jis pikts, spardos". (Iš Kaz. Tautvaišo užr. M. Slančiauskas.) LTA 1208B(1567).

LATVIAI (Lat.)

1: Vlk. (Alūksne). – Ūkininkaitis įsimylėjo pono dukterį. Kartą kapojo miške žabus ir vis galvojo apie mergą: „Kad nors velnias man padėtų tą mergą gauti!" Atėjo velnias, prižadėjo padėti, tik reikalavo leisti jam pirmą naktį su žmona perguléti. Bernas sutiko. Kitą dieną bernas rado miške velnią su juoda karieta jo belaukiantį. Velnias aprėdė berną, kaip kaimyninį poną, ir važiuoja piršlėmis. Duktė patenkinta, tėvai sutinka. Atėjo vestuvių vakaras, bernas eina į mišką velnio kviesti. Važiuoja į jaunosios namus. Pusiaukelėj velnias sustoja ir klausia: „Kur tavo muzikantai?" – „Jie jau ten". – „Kas tokie?" – Pērkuons ir Zibens". – „Tada aš nevažiuoju, praeitais metais jie nudėjo mano brolį. Lik sveikas!" Velnias išlipo iš vežimo ir kaip viesulas nuėjo per mišką. Bernas vedė ir laimingai gyveno. LFK 179, 839.

LIVAI (Liv.)

1. – Velnias klausė seno kavalieriaus, kodėl jis nevedęs. Neturįs pinigų. Davė jam visą gorčių. Kitą rudenį vėl susitiko – už tuos pinigus vos galėjęs nupirkti nuotakai batus. Velnias davė dar du gorčiu, tačiau turįs pakviesti ir jį į vestuves. Galįs pakviesti ir Dievą, tik nekviesti Pikne (Perkūno). Jei Dievas sėdėsiąs galustalėj, tai velnias prie stalo šono. Tačiau vestuvėse buvo visi trys: Dievas, Pikne ir velnias. Pikne šėrė velniui į šoną, kurį jam ir dabar tebeskauda. Velnias prašėsi: kai Pikne eisiąs laukan, reikią jį užkelti ant krosnies, tada jis katės pavidale uždrošiąs jam į akis – tegu žinosiąs, kaip esti malonu, kai jis kitus muša. *LRU*, I, 53.

* * *

Šio motyvo GS, GN, GD, FF ir FE variantai yra tarpusavy tiek panašūs, jog jų turiniui atpasakoti bus panaudojama formulių sistema, kurią jau sėkmingai panaudojo *N.P. Andrejevas* (FFC 69), *Fr. Ranke* (FFC 113) ir kiti folklorininkai. Tai labai paranki priemonė, didelė laiko, vietos ir jėgų ekonomija. Tada skaitytojui taip pat lengviau apžvelgti visą medžiagą ir tarpusavy palyginti atskirus variantus, negu nuobodžiauti beskaitant nuolatinius pasikartojimus ir pagaliau nebesusigaudyti medžiagos gausybėj.

Pirmiausia duodama pati formulių schema bei jų reikšmės ir tada, jomis pasinaudojant, bus atpasakoti variantų turiniai. Tik ten, kur varianto turinys netilps į schemos rėmus, bus papildoma žodžiais arba atpasakojamas ir visas daug kuo nuo įprastos formos skiriąsis variantas.

A = Žmogaus padėtis:
- 1 = ūkininkas:
  - a = užvaizda;
  - b = ženiklis bernas;
- 2 = angliadegys;
- 3 = labai neturtingas žmogus – skolinasi pinigų:
  - a = parduodamas savo sielą;
  - b = pažadėdamas vaiką (jo sielą);
- 4 = žvejys.

B = Negamtiškos būtybės pavidalas:
1 = milžinas;
2 = nykštukas;
3 = koboldas;
4 = burtininkas;
5 = velnias.
C = Santykiai tarp žmogaus ir dvasios:
1 = ypatingai geri;
2 = tik kaimyniški;
3 = blogi.
D = Žmogui gimsta kūdikis, reikia dvasią pakviesti:
1 = į kūmus;
2 = tik į krikštynas.
DD = Reikia kviesti į kitas iškilmes:
1 = vestuves;
2 = alutį.
E = Kviečiama dėl šių priežasčių:
1 = buvo iš anksto pažadėta:
a = už paskolą;
b = už išvedimą iš miško;
c = už pagalbą kelionėj;
d = už pagalbą žejyboj;
e = šiaip dvasia išsiderėjo pakviečiama;
2 = nenorima susipykti;
3 = norima gauti dovanų.
F = Žmogui nesinori kviesti, nes:
1 = šis svetys labai daug valgo ir geria;
2 = nesinori iš viso turėti tokį svetį (kiti bus nepatenkinti), nenori giminiuotis ir pan.

G = Iš keblios padėties išsivaduoti padeda bernas: jis prižada reikalą taip sutvarkyti, kad dvasia ir neužsigaus, ir duos dovanų, ir į puotą vis tiek neateis.

GG = Pats suinteresuotasai susipranta, kas reikia daryti.

H = Dvasiai labai patinka kvietimas, dėkoja už suteikiamą garbę, tačiau tuojau klausia, kas bus daugiau svečių; kvietėjas, iš anksto sugalvojęs, sako:
a = Ponas Dievas;
b = Kristus;
c = Marija;
d = šv. Petras;
e = kiti šventieji;
f = visa Trejybė;
g = kas nors iš dvasininkų
(vyskupas, kunigas ir pan.).
HH = Dvasios reagavimas:
a = džiaugiasi susitiksiąs;
b = nepatenkintas (teksią sėdėti kampe, jiems kalbant tylėti, nesileisti į ginčus, bandyti susitaikyti);
c = atsisako;
d = nedrįsta kartu eiti bažnyčion.

J = Galop išgirdęs, jog muzikantu pakviestas Būgnininkas (= griaustinis), griežtai atsisako priimti kvietimą, nes:

1 = kartą Būgnininkas užklupęs šėrė jį būgno lazdele (sutrūkusi lazdelė pataikė į jį, nesuspėjus pasislėpti), permušė vieną šlaunį ar šoną, pamušė koją, jog ir dabar tebeskauda, – susitikus pamuš ir kitą koją;
2 = šiaip mušė;
3 = jiedu gyvena piktuoju.
K = Padėkojęs už kvietimą ir atsiprašęs, duoda kūmo dovanų:
1 = kvietėjas jau pats buvo atsinešęs maišą;
2 = gausiai įpila pinigų (šiūpelę);
3 = dar klausia, ar kas daugiau davė; išgirdęs, jog daugiau davė šventieji ar šiaip kiti iš kviestųjų, vis prideda daugiau, kad nebūtų blogesnis už kitus arba norėdamas visus kitus perviršyti; kai žmogus mato, jog daugiau nebepaneš, sako, jog daugiau niekas nedavęs.

L = Dvasia padeda žmogui parnešti namo dovanas; prie namų išgirdusi muziką, dvasia mano, jog ten jau yra Būgnininkas ir skubiai grįžta.

LL = Baigiasi žmogaus ir dvasios bičiulystė.

M = Dvasiai supratus klastą, dovanos virsta niekais.

ŠVEDAI (GS)

0: x. – B 1, A 1 (Kötner), C 1, D 1, E 2, F 1, G (nori didelių žuvų; „Kam?" – „Krikštynoms"), H d, a, c, HH b (su Dievu dar blogiau – sėdėsiąs tyliai kampe), J (Trumslagaren = Tore Oket arba Oskedundret), J 1 (prieš 14 dienų grįžtantį iš baliaus mušęs jį su „trummesticka=torviggen", t.y. būgno lazdele arba perkūnkulke), K 1, 2, 3 (reichstalerų ir kitų monetų). *SFB*, p. 292–295.

Iš šio ar jam tolygaus šaltinio pareina: FF 0, SGS 6–9, GD 0–0 A.

1: d. – B 1, A 1, C 1, D 1, E 1d 2, F 1, 2 (ir: stabmeldys trukdys krikščioniškas ceremonijas), G (prašo didelių žuvų krikštynoms), H de (Mykolas ir Gertrūda), J (Trumslagaren), J 1 (prie savo „miegamojo" durų pataikė su „thors-kil" arba „osk-vigg", t.y. griausmakulke), K 1, 2, 3. Bergman, p. 350–355.

Variantas labai panašus į GS 0 (žuvų prašymas, perkūnkulkės metimas) ir SGS 5 (Mykolas ir Gertrūda kitų šventųjų vietoj). – Autorius pastebi, jog panašių legendų esą ir kaimyninėse Smoland ir Östergötland provincijose.

2: d. – B 1 (Hobergo senis seniau buvęs pusdievis, plg. GS 0), A 4, D (daug mergaičių, pagaliau gimsta sūnus), E 1 (sutinka miške Hobergo senį, kuris klausia, kodėl taip esąs nuliūdęs ir pažada vargšui pagelbėti), K 2. *Kotiseutu*, 1910, p. 272 t.

Užrašyta iš vieno karininko Helsinkyje, kilusio iš Gotlando salos. Pabaigos nebeprisiminė.

3: w (Berg; 1924). – A 1, B 1, D 1, K 2, 3 . NME.

4: p (Siljansnäs; 1913). – A 1, B 1, C 1, DD 1, K 2. NME.

5: f (Hycklinge; 1912). – B (Hobergsgubben in Hallingrovall), C 1, D 1, K 2, 3. NME.

6: f (Hällestads; 1912). – A 1, B 1, C 3, D 1, G (nenorėdamas pats eiti, siunčia berną), H e, J 1. NME.

7: c^1 (1908). – A (moteris), B 1, D, H, J (äskan), HH c, J 1, K 1, 2, 3. NME.

8: a (Borrby; 1915). – A 1, B 1, D 2, E 3, H, J, HH c, J 1, K 1, 2, 3. NME.

9: a (1908). – B 1, D 1, K 2. NME.

Švediškų variantų būtų buvę galima pririnkti daug daugiau, tačiau visi jie neperžengia var. 0–1 rėmų, dažniausiai tik yra žymiai fragmentiškesni ir nieko nauja nesaką, todėl nuo daugesnio jų įtraukimo į šią studiją buvo atsisakyta.

SUOMIAI (FF)

0: x. – B 1, A 1, C 1, D 1, E 2, F 1, G, H dac, HH b, J 1, K 1, 2, 3.

Suomiška brošiūra *Hobergin Äijä*, spausdinta 1792 m. (kelios laidos). – Tai pažodiškas GS 0 varianto vertimas.

1: a (Yläne; 1913). – Gotlande (Kotland) yra Hooperk kalnas, kuriame gyveno velnias (Kobold) ir buvo pramintas „Hooperko seniu". – A 2, B 3, C 2, D 1, G, K 1, 2, 3, H cd, J 1, F 1. SKS Vihervaara 646.

2: i (Suistamo; 1908). – A 3b, B 5, D 1, E 1a, G (šv. Petras pasižada būti kūmu ir tikrai esti), H d, HH b, J 1, LL (už paskolą buvo velniui pažadėtas vaikas; šv. Petro patarimo dėka, velnias negavo vaiko ir nereikėjo grąžinti skolos; velnias atsisakė eiti į kūmus tik tada, kai sužinojo, jog ten bus ir griaustinis – dėl šv. Petro buvo tik nepatenkintas). SKS Salminen 53.

3: j (Eno; 109). – D 1, B 1, GG, H dc, J 1, K 2. SKS Turunen 114.

4: a (Eurajoki). A (neturtingas žmogus), D (ką kviesti į kūmus?), B 1, E 3, F 1, G, H c, J 1, K 1, 2, 3. *Kotiseutu*, 1910, p. 272 tt.

SUOMIJOS ŠVEDAI (SGS)

5: x. – B 1, A 1, C 1, D 1, E 2, F 1, G (nori didelių žuvų), H d, e (Mykolas ir Gertrūda), HH b, J 1, K 1, 2 (šiūpelę reichstalerų) 3. *Hembygden*, 1911–1912, Nr. 7, p. 89 = *FSF*, p. 660.

Šaltinis: rankraštis, rastas ranka rašytoj dainų knygoj, datuotoj 1821 m., tačiau kitos ten paliktos pastabos verčia manyti, jog šis rankraštis yra rašytas apie 1785 m.

5A: c (Borgo). – Lygiai tas pats, kaip ir var. 4, tik trumpiau, mažiau frazių. *Nyland*, VI, p. 20 = *FSF*, p. 659.

Variantai 5–5A veik pažodžiui atitinka GS 0 ir FF 0 variantus, skiriasi tik šventųjų vardai – Mykolas ir Gertrūda vietoj Petro, Dievo ir Marijos. Visi šie variantai (GS 0–1, FF 0–1, SGS 5–5A) prasideda panašia fraze: „Gotlande yra didelis kalnas Hoberg (= Aukštakalnis) vardu, kuriame gyveno didelis milžinas (bärgtroll), vadinamas Hobärgsgubben (= Hobergo senis)". Jiems labai artimi yra spausdinti daniški šaltiniai (GD 0 ir 0 A). Kaip matyti, jie visi remiasi vienu bendru spausdintu švedišku šaltiniu, identišku su GS 0, kuris vėliau buvo išverstas daniškai ir suomiškai.

6: c (Mörskom). – A (labai neturtingas žmogus), D (apskritai reikia ruošti krikštynas, nėra iš ko), G (bernas prižada sutvarkyti reikalą ir eina pas Höbargsgubben), H g, HH (prižada ateiti), J („Ar bus Dangaus būgnininkas?" – „Taip"), J 1, K 2 (daug šviežių žuvų ir pinigų) 3 (viso tris šiūpeles, niekas daugiau nedavęs). *Nyland*, VI, p. 19 = *FSF*, p. 659.

7: c (Esbo). – A 1, D 2, G (bernas pataria pakviesti „Bergrat"), H g, J, K 2, 3. *FSF*, p. 660.

8: a (Nagu). – B 1 (Hobergo senis gyvena to paties vardo saloj), A 4, C 1, D 1, G, H c, d, e (Povilas), J, K 2. *FSF*, p. 660.

9: a (Hotskär). – A (turi daug vaikų), B (Landrat), K 2, 3. *FSF*, p. 660.

Var. 6–9 yra ne kas kita, kaip var. 5 nuotrupos.

ESTAI (FE)

1: Wi. (V–Maarija; 1894). – B 5, D 1, E 1b, F 2, G, H, J (Griausmo – Mats, Žaibo – Juhan, Dangaus – būgnas), J 2. ERA, H, II, 46, 675–676(1).

2: Ha. (Jüri; 1896). – B 5, D 1, E 1c, F 2, G, H e, b, J 3, K 2. ERA, H, IV, 7, 116–118(9).

3: Ha. (Kuusalu; 1917). – B 4 (Suomijoj), D 1, E 2, GG, H b, e, HH c, K 2. ERA, E, 50235–50236.

4: Ha. (Kuusalu; 1932). – B 5, D 1, F 2, G, H a, c, J 1, K 2, M. ERA, II, 57, 244–245(2).

5: Jä. – A la, B 5, C 1, D 1, E 2, F 2, GG, H, J 2, LL. H, II, 39, 268–269(410).

6: Jä. – A la (Dievo daržinės), B 5, C 1, DD 2, E 2, F 2, GG, H, J 3, LL. H, II, 39, 266–267(409).

7: Pä. (Halliste; 1893). – A 3a (vagilių pora), DD 1, E 3, K 2, H e, d, HH c, LL. ERA, H, II, 42, 320–321(6).

8: Pä. (Pärnu; 1888). – A 3b, B 5 (Taabus), D 1, E l a, F 2, G, H, J (Audra – Petras ir griausmas – Villen), J 2. ERA, H, II, 20, 29–32.

9: Ta. (Äksi; 1889). – D 2, E 1c, B 5 (pasivertęs ponu), GG (kunigas pamoko), H f, HH c, K 2. ERA, H, I, 2, 471(5).

10: Sa. (Karja; 1875). – B 5, E 1c (atsidėkodamas, kad jo vaikai sulaikė šunis, kurie jį katės pavidale vijosi per sodžių), D 1, K 2, H, J (ilgas vyras = griaustinis ir šv. Jurgis = žaibas), J 2 (griaustinis ratu išmušė pasturgalio kaulą, žaibas nusvilino veidą), M (reikalauja grąžinti dovanas – lazdyno ir epušės lapai). ERA, H, I, 4, 513–514.

NORVEGAI (GN)

1: h (Setesdal; 1846). – A 1, B 1, D 2, E 3, H a, d, J 1, K 2 3. NFS J. Moe 2, 21.

2: h (Aamli). – A 1, B 1, C 3, D 2, F 2, G (reikalauja 6 metų algos), H g, HH b, J 1. NFS H. Ross 14, 7.

3: g (1878). – B 1, D 2. NFS Moltke Moe 10, 14.

4: g (Skafsa). – A 4, B 1, C 1, D 4, E d, G, H g, h, d, HH b, J (Tora = Didysis būgnininkas), J 1, K 2, 3. NFS Ross 15, 53.

5: g. – A 1 b, B 1, C 1, DD 1, E 2, F 1, G, H d, c, e, J 1, K 2, 3. *Norsk Folkekultur*, 1922, p. 84.

6: g. – A 1, B 1, C 1, D 1, E l e, F 1, G, H a, c, J 1, K 2 3, L. *Norig*, 1910, Nr. 1–3.

7: g. – A 1, B 1, D 2, E 2, G, H c, d, b, HH b, J 1, K 1, 2, 3. Landstad, *Mytiske sagn fro Telemarken*, 1926, p. 51.

8: g (Lordal). – A 1, B 1 (Heibergsgubbe), D 2, F 1, F 2, G, J 1, K 1, 2, 3. NFS Bugge, IV, 119 = Bugge-Berge, *Norske Eventyr og Sagn*, 1913, II, 58.

9: g (Grungedal). – A 1, B 1, C 1, F 1, D 2, G H e, c, J 1 (Tor), K 1, 2, 3. Skar, *Gemalt fro Stesdal*, 1911, V, 182.

10: d (Valdres). – A 1, B 1 (milžinas Hoberggubben Gotlande), C 1, D 1, E 2, F 1, G, H d, a, c, HH b, J 1, K 2, 3. NFS m. Moe 98, 13.

11: d (ib.) – Jaunas vaikinas pasigavo kalnų trobelėj požeminę mergaitę, parsigabeno tėviškėn, nusipirko sodybą ir nori kelti vestuves. Vakare prieš vestuves pasirodo jos tėvas. H b, HH b, J 1, K 2. *Den 17 de mai*, 30.V.1912.

12: d (ib.). – A 1, B 1 (Höibergsgubben iš Gulland), C 1, F 1, E 1e, G, H a, b, c, HH b, J 1, K 1, 2, 3, L. A.E. Vang, *Gamla Reglo aa Rispo ifraa Valdres*, 1850, p. 30 = R. Loland, *Norsk Eventyrbok*, Oslo, 1905 p. 199.

13: d (Gubransdalen; 1842). – A 1, B 1 (Höibergsgubben), DD 2, F 1, G, H d, a, c. NFS Asbjörnsen 14, 7.

14: k (Hardanger). – Turtingas milžinas gyvena Jonshorn kalne ir nematomas veža ūkininko laive savo produktus į Bergen parduoti. Atvažiavus vieton, pasirodo matomame pavidale, sumoka už atvežimą ir siūlosi būti kūmu. E 3, H c, b, d, a, HH c (nes šie ponai turi būgnininką Thor), J 1, K 2, 3 (prašo palikti puotos metu tuščią garbės vietą). A. Faye, *Norske Folkesagn*, p. 16.

15: k (ib.) – A 1, B 1 (milžinas iš Jonarhorn kalno), C 1, D 2, F 1, G, H b, d, c, HH b, J 1, K 2, 3. NFS Fr. Lowzow, II, 62.

16: k (Vossestrand). – A 1, B 1 (milžinų karalius), D 1, F 1, E 3, K 2, 3, H, J 1. Björgas, *Or gomol Ti*, p. 17.

17: l. – A 1b, B 1, DD 1, E l e, F 2, G, H, J 1, K 2, 3. Sande, *Fraa Sogn*, II, 137.

18: l. – B 2, C 1, D 1, E 2, GG, H, J (Storedundra = Didysai triukšmas), J 3, K 2, 3. *Aftenposten*, 14.II.1897.

19: l (Sunnfjord). – Milžinas mėgsta vogti ūkininko vaikus. Jauniausias sumano milžiną apgauti. Jis pasislepia krūmuose ir, kai milžinas ateina rinkti malkų, iššokęs pasveikina jį kaip savo tėvą. Kvailas milžinas patiki, yra pasiruošęs priimti jį už sūnų, net pakrikštyti. Vaikas turi susirasti kūmus, tačiau persergimas, kad neprašytų Didžiojo būgnininko. Vaikas kaip tik jo nori. Milžinas jį paleidžia ir nustoja vogti vaikus. *Dölen*, 1869, Nr. 50.

20: l (ib.) – A 1, B 1 (Höibergsgubben), D 1, E l e, F 2, G, H c, b, HH b, J 1, K 2, 3. NFS Ross 19, 58 = Berge, *Norsk Sogenkunst*, 1924, p. 32.

21: m (Nordmör; 1918). – A 1, B 1, C 1, D 2, F 1, G, H, J 1, K 2, 3, L. NFS E. Langset 6, 84.

22: m (Romsdal). – Ūkininkas turi daug vaikų, nebegali gauti kūmų. Sutinka nepažįstamą žmogų, kuris sakosi esąs jo kaimynas ir prižada būti kūmu, tačiau neturį būti kviečiami nei Būgnininkas, nei Marijos sūnus, nes pirmasai permušęs jam šlaunį, o antrojo akivaizdoje jis liekąs visas sustingęs ir sušalęs. Artimiausią sekmadienį milžinas nuėjo bažnyčion, bet ten rado ir Būgnininką, taigi turėjo skubiai gelbėtis. Po kelių dienų atėjo milžinas pas ūkininką į svečius, buvo gerai pavaišintas ir liepė jį palydinčiam ūkininkui pasiimti maišą dovanoms. K 2, 3, L. O. Rekdal, *Eventyr og Segner*, Oslo, 1933, p. 52.

23: m (Sünnmör). – Du broliai milžinai: Erkne ir Öydgard, vienas nevedęs ir labai turtingas, kitas turi daug vaikų ir neturtingas. D 1, E 3, F 2, G, H d, c, b, HH c, K (dovanoja salą). *Tidsk. for Sunnmörs hist. lag.*, 1922, Nr. 13–14, p. 4.

24: o (Sparbu). – A 1, B 1, E l e, F 2, GG, H c, J (Svarthanin = juodas gaidys), J 3, K 2, 3. Braset, *Hollraöventyra Svanöventyra*, 1910, p. 40.

25: p (Tysfjord). *FL*. – A 1, B 1, D 1, F 1, G, H d, a, c, HH b, J (Atsja = tėvas griausmas), J 1, K 2, 3, L. Qvigstad, *Lappiske Eventyr og Sagn*, IV, Nr. 13, p. 4505.

DANAI (GD)

0: x. – A 1 + 4, B 1, C 1 (reikalauja jį gerbti, kaip Dievą), D 2, E 2, F 1, G, H d, a, c, HH b, J 1 (būgnininkas už muzikantą, milžinas pamanė, kad griaustinis), K 1, 2, 3. *Tvende lystige Hystorirer etc.* (Dvi juokingos istorijos: viena apie senį iš Höjbergo arba kalnų dvasią Gotlande ir tt.). Haderslev, 1805.

0A: x. – Labai panašų variantą pateikia Nyerup, remdamasis irgi spausdintu, tačiau be datos („spausdinta šiais metais") šaltiniu; skiriasi tik pabaiga: K 2 (labai daug dukatų, reichstalerų ir kt. monetų), LL. R. Nyerup, *Almindelig maskabslasning i Danmark i Nroge*, Köbenhavn, 1816, p. 243–247.

1: o (Bratten). – A 1, B 1, C 1, D 2, F 2, G, H c, a, d, HH b, d, J (šv. Petras), J 1, K 2, 3. Krist.,[2] I, Nr. 918.

1A: o (Taars). – Thomas Led ruošia krikštynas. Bernas pataria pakviesti ir kalnų milžiną iš Bodilshöj. Milžinas nustemba ir klausia, kodėl jį kviečią. Greičiausiai todėl, tai esąs paskutinis ūkininko vaikas. H c, d, a. J 1, K 2, 3. Krist.,[2] I, Nr. 919.

2: n (Fredbjerg). – A 1, B 1, D 2, E 3, G, H c, a, d, J (7 būgnininkai), J 1, K (prižada laimės žvejyboj). Krist.,[2] I, Nr. 917.

3: t (Fjends). – A 1, B 1, C 1, D 2, F 1, G, H a, d, c, e, HH c, J 1, K 1, 2. Kristensen, *Yyske Folkeminder*, IV, 1880, p. 282, Nr. 400.

4: t (Fly). – A 1, B 1, D 2, F 1, 2, G, K 2, 3, H c, a, HH b, J 1. Krist., ^{1}I, Nr. 1409 = ^{2}I, Nr. 916.

5: t (Haarup). – A 1, B 1, D 2, H a, d, J 1 (šv. Petras), K 2. Krist. , ^{1}I, Nr. 1413.

6: t (Aakjaer). – A 1, B 1, D 2, E 2, G, K 1, 2, 3, H d, c, J 1. Krist., ^{1}I, Nr. 1410.

7: l (Mejlby). – B 1, G, H c, J 3 (tik fragmentas). Krist., ^{1}1, Nr. 1412.

8: l (Orslev). – Kalnų milžinas gausiai apdovanoja moterį, kuri buvo jo žmonos priėmėja. – A 1, B 1, D 2, E 3, H, J (žaibas ir griaustinis), J 3, K 2 (nunešė milžinui į kalvą sriubos ir kepsnį), K 2. Krist., ^{1}I, Nr. 1108.

9: k (Lino). – A 1, B 1, D 2, E l e (už rogių paskolinimą), G, H a, d, HH c, K 2. Kristensen, *Skattegraveren*, I, 1884, p. 51, Nr. 210.

9A: k (Satrup). – Žvejys pagaudavo vis tiek žuvų, kiek turėjo vaikų. Vienam numirus džiaugėsi – dabar ir jam pačiam teks visa žuvis. Bet tada ėmė sugauti viena žuvim mažiau. Kalnų milžinas prižadėjo jam pasisekimą žvejyboj, jei jis jam pažadės, kas namuose nematomas yra. Gimsta sūnus. D 2, G, H a, c, d, HH b, J 3, K 2, 3. Krist., ^{2}I, Nr. 921.

10: r. – A 1, B 1, D 2, E 2, G (duktė), H (milžinas klausia, ar bus Būgnininkas – greičiausiai), J 1, K 2, 3. Krist., ^{1}I, Nr. 1415.

11: r (Hammerum). – A 1, B 1, D 2, F 2, E 2, G, K 1, 2, H c, HH a, J 1. Krist., ^{1}I, Nr. 1416.

11A: r (Hjerm; 1839). – A 1, B 1, C 1, D 2, E 2, G, H d, g, HH b, d, („Kokia bus muzika?" – „Fleitos ir trimitai, galop būgnas"), J 1, K 2. DFS, VIII, 7.

12: r (Vedersö). – Kalnų milžinas prašo piemens išgauti jam kvietimą į ūkininko vaiko krikštynas. Klausia, kas bus svečių. Marija ir šv. Petras. Gerai, liepia atsinešti maišą dovanoms. Kitądien ateina su kvietimu. K 2, 3 („Davė Marija... šv. Petras daugiau?" – „Taip ... Niekas taip daug nedavė"). „Bus šokiai ir muzika?" – „Taip, klarnetas ir būgnas". J 1. Nori ateiti kuriam laikui, kol dar nebus svečių su būgnininku. Gerai. Berniukas užtempė ant statinės avies kailį ir, kai turėjo artintis „kiti svečiai", ėmė būgninti. Kalniečiai ėmė skubiai atsisveikinti ir sprukti namo. Kristensen, *Efterslaet til Skattegraveren*, 1890, p. 67, Nr. 33.

13: s (Havlund). – A 1, B 1, D 2, E 2, G, H a, c, d, J 1, K 2, 3. Krist., ^{2}I, Nr. 920.

14: x (1855). – A 1, B 1, D 2, E 2, G, K 1, 2, 3, H g, c, a, d, HH (taip kilnūs svečiai tikrai ten ilgai neužbus), J (Trommel ir Triangel), J 1. DFS Sv. Grundvigs, XIV, 167 = Krist., ^{1}I, 1411.

15: x (1857). – A 1, B 1, D 2, E 3, G, K 2, 3, H a, d, J 1 (Dievas). DFS Sv. Grundvigs, IV, 511 = Krist., ^{1}I, Nr. 1414 = ib., ^{2}I, Nr. 923.

16: x. – A 1, B 1, C 1, D 2, F 2, G, K 1, 2, 3, H g, a, c, (muzika? – būgnas), J 1. J.M. Thiele, *Danmarks Folkesagn*, ^{2}1843, II, p. 245.

17: x (1870). – Ūkininkas ardamas užkliudė akmenį, iš po kurio išlindo nykštukas ir reikalavo pakviesti jį į krikštynas, duosiąs ir dovanų. Pasiuntė tarną. Jį įvedė į kalvą. Prie krosnies sėdėjo sena nykštuko motina, pats nykštukas pripylė į maišą tiek pinigų, kiek tarnas galėjo panešti. H d (smuikininkas ir būgnininkas), J 1 (šv. Petras būgno lazdele turguj permušė šlaunį). Liepė pasakyti ūkininkui, kad tas atsiųstų paūgėjusį sūnų pas jį tarnauti – paliksiąs savo įpėdiniu. (Toliau pasakojama, kaip vaikas tarnavo nykštukui). Krist., ^{2}I, Nr. 925.

VOKIEČIAI (GG)

1. Ūkininkas nuėjo prie kalvos, pašaukė kalnų vyrą (Bergmann) ir prašė duoti jam sūnų; už tai žadėjo pakviesti jį į kūmus. Milžinas žadėjo patenkinti žmogaus

prašymą, tik su sąlyga, kad tas laikys savo žodį. Gimus sūnui, ūkininkas nenorėjo milžino kviesti, bet privalėjo. Milžinas džiaugėsi, laikė didele sau garbe ir prižadėjo ateiti. Išeinant dar paklausė: „Kas bus daugiau svečių?" – „Kristus, Marija ir šv. Petras". – „Tada dovanok, jei aš neateisiu", ir davė didelę kūmo dovaną. Müllenhoff, 1845, p. 289, Nr. 365.

2: Jordkirch. – Melleruper laukuose, prie kelio į Apenrade, yra kalvelė. Pro ją vieną vakarą ėjo į miestą žmogus pirkti vestuvėms reikmenų. Iššoko mažas žmogelis ir siūlėsi, kad ir jį pakviestų į vestuves. Ūkininkas sutiko. Tada tas dar klausė, kokia bus muzika. „Paukos ir būgnai". Mažasis atsiėmė savo pasižadėjimą – jis negalįs pakęsti būgnų muzikos. Ten pat, p. 289, Nr. 366.

* * *

Šiuo atsitikimu turime reikalo su motyvu, kuris Švedijoj, Suomijoj, Norvegijoj ir Danijoj taip plačiai pasidarė žinomas pirmiausia spausdinto žodžio dėka. Pirmieji trys švediški šios legendos spausdiniai neturi datos. Du pirmuosius tenka laikyti spausdintais XVIII a. pradžioj, juose kaip kūmai figūruoja šv. Petras, Ponas Dievas ir Marija (šią trijulę randame ir didžiojoj liet. variantų daly), tuo tarpu trečiame, spausdintame apie XVIII a. vidurį, Marijos vietą užima šv. Gertrūda ir dar pridėtas šv. Mykolas (plg. GS 1 ir SGS 5–5A). Pirmas datuotas legendos leidinys yra iš 1786 m. Ši legenda liaudies buvo taip mėgiama, jog nuo XVIII a. pradžios iki XIX a. pusės (1846 m.) pasirodė net 29 švediškos laidos, dažniausiai mažose brošiūrėlėse po 8 psl. arba kartu su kitais pasakojimais. Visų šių laidų pagrinde glūdi identiška su GS 0 legendos redakcija. Legenda buvo net dramatizuota ir 1836 m. vaidinta karališkame teatre Stockholme (žr. *SFB*, p. 291). – Daniški vertimai žinomi iš 1805 ir 1816(?) m. (GD 0 ir 0A) ir suomiškas (FF0) iš 1792 m. (kita laida 1821 m.).

Kad ir didžioji liaudyje rastųjų variantų dalis tikrai yra kilusi iš spausdintų šaltinių, tačiau pirmasis legendos kūrėjas tikrai yra ne raštijos žmogus, bet liaudis, kurios tradiciją jis tik literatūriniai sustilizavo ir vėl jai grąžino liaudžiai skiriamų knygų pavidale. Tai Gotlando salos legenda, kuriai susidaryti padėjo nuostabus gamtos reiškinys. Mat pietinėje kalnuotoje salos daly, kuri vietos tarmėj vadinama „Haugburg" (šved. Hoburg, dan. Hoffborg = Aukštakalnis), yra didelė uola, labai panaši į milžiniško žmogaus statulą. Be didelės fantazijos galima ryškiai išskirti ne tik galvą ir aiškias veido linijas, kaip nosį, akis, lūpas, bet ir plačią skrybėlę ant galvos, ir rankas prie šonų. Šis tikrai nuostabus gamtos žaislas didžiausį įspūdį daro iš kokio kilometro atstumo. Jam vietos žmonės ir davė „Hobergo senio" vardą (šved. Hobärgsgubben, iš čia suom. Hooperinäijä, norv. Häibergsgubben, dan. Häjbjergsgubbe ir pan.). Taigi, ši žmogaus pavidalo uola – stovyla tiek sužadino liaudies fantaziją, kad ji sukūrė daugybę legendų bei padavimų apie turtingą, tvirtą, pasigiriantį ir dosnų Hobergo senį – milžiną (Berggeist, šved. „bärgtroll"; plačiau žr. *Kotiseutu*, 1910, p. 272, Bergman, p. 345–346). Štai kodėl daugumoje mt. 1165 variantų stačiai sakoma, jog čia eina kalba apie Gotlando saloj Hoburgo kalne gyvenantį milžiną (žr. GS 0–2; FF 0–1; SGS 5–5A; GD 0–0A; GN 8, 10, 12, 13, 20) arba jam suteikiamas lokalinis charakteris (GS 5; GN 14, 15). Dar pasakojama, jog Triburg kalne esąs urvas, vadinamas „Hobärgsgubbens sängkammer" = Hobergo senio miegamasai (Bergman, p. 346, plg. GS 1).

Pasakojimai apie Hobergo senį rodo, jog jis yra stabmeldiškų laikų būtybė, tiesiog stabmeldys (GS 1), seniau buvęs dargi pusdievis (GS 2) ir net reikalavęs jį gerbti, kaip Dievą (GD 0). Jis nedrįsta kartu eiti bažnyčion (GD 1, 14), o jei ir nueina, tai griaustinio labiau bijo, kaip šventųjų (GN 22).

Keletas tokių švedų sakmių:

1: a (Lafta, Kalmar). – Čia pasakojama apie senį „Puken", gyvenusį „Pukeberget" kalne. Ten esąs urvas, kuriame ir gyvenęs šis senas, turtingas ir dosnus milžinas. Jis bijodavęs krikščionių ir jų šventųjų. Lofta bažnyčią jis vadindavęs balta karve su varpeliu po kaklu. Kartą užpykęs ėmė mėtyti nuo kalno didelius akmenis, norėdamas sudaužyti bažnyčią, bet nepataikė – akmenys liko gulėti netoli bažnyčios. Tada prisikrovė ratus aukso ir sidabro, norėdamas persikelti į Gotlandą. Vienas vežimas paskendo jūroj, kuris ir dabar matomas. Kai kurie bandė jį iškelti dvynių jaučių pagalba, bet nepavyko. Bergman, p. 355.

2: f. – Pasakojama apie milžiną, kuris, išgirdęs varpų skambinimą, pabėgdavęs į didelę salą jūroje (Gotlandą). Pabėgdamas paskandino upely netoli bažnyčios varpus. Nepavyko jų iškelti. Bergman, p. 365.

Daug panašių padavimų žino ir **Suomijos** švedai:

3: a (Bromarv). – „Öberg" yra vadinamas aukštas kalnas Gotlando pajūry ir, kol nebuvo atėjęs krikščionių mokslas, ten gyveno labai turtinga kalnų dvasia (bärgstroll). Tai buvo geraširdiška, visiems gero norinti būtybė. Ateidavo pas ją neturtingi žmonės, tai jiems visados duodavo šiek tiek pinigų. Pro šalį važiuoją jūrininkai mesdavo į vandenį pinigą, norėdami turėti laimės jūroje arba gauti milžino turtus. *FSF*, p. 660–661.

4: b (Lappfjärd). – Kai kurie jūrininkai esą gavę iš Hobärg milžino diržą su trim mazgais ir juos atmezgant darydavęsis vis stipresnis vėjas. *FSF*, p. 661.

5: Pärno Pippi (Pitkäpää) apyl. kalbama apie kalnų dvasią „Mjölkesbissen" (= Pieno senis), nuo kurio ir kalnas gavo vardą „Mjölkebisseberg". *Hembygden*, 1910, p. 188.

Visos šios sakmės kalba apie stabmeldžių laikų būtybes – milžinus, minima sena kultūra ir turtingumu garsi Gotlando sala. Aukštą tos salos kultūrą ir didelį turtingumą rodo jos nepaprastai gausūs aukso išdirbiniai iš ca. 500 m. po Kr., kurie savo technika ir meniškumu drąsiai gali lygintis su vienalaike garsiąja Mikėnų kultūra. Naujieji tyrinėjimai rodo, jog ir suomių Kalevalos didvyriai savo garsiąsias keliones darydavę ne kur kitur, bet į Gotlando salą, ji esanti ir pasakiškojo Sampo tėviškė (žr. *FFC*, 53, p. 122 t.t.).

Gotlando Hobergo senis žinomas visoj švediškai kalbančioj Suomijos daly. Tai rodo visa eilė išsireiškimų, pav.: „Krauna... neša... jis yra... tada tu esi... kaip senis iš Hobergo". Turtingą žmogų vadina tiesiog Hobergu. Vienoj dainoj sakoma: „Hobergo senis ir aš, mes išvažiavom žvejoti ir sugavom tokį didelį lydį, kaip aš" (*Hembygden*, 1912, Nr. 5–6, p. 81, *FSF*, p. 661). Hobergo senis pasidarė milžino sinonimu. Taip suomiai apie duobes uolose, kur liaudies manymu sėdėję milžinai (velniai), sako: „*Hooperin äjan* perseen jälki" (girdėta iš doc. Haavio Helsinkyje).

Netenka abejoti, kad šios tradicijos į Suomiją atėjo arba su švedų kolonistais, arba per jūrininkus. Pvz., Fiskö apyl. mano, kad legenda yra atėjusi iš Gotlando, ir jie Hobergo švyturį laiko pačiu Hobergo seniu. Brändö saloj irgi dar yra likę šiek tiek atsiminimų apie šią legendą – ją girdėję iš savo senelių. Kad FF ir SGS variantai yra ankštame sąryšyje su spausdintais GS 0 ir FF 0 šaltiniais, jau buvo pastebėta. Visi daviniai kalba, jog ir estai šį motyvą gavo tiesiog iš švedų kolonistų, bet ne per suomius.

Kad ir didžioji variantų dalis yra kilusi iš vėlesnių spausdintų šaltinių, dar tuo visas klausimas nelieka išspręstas ir čia tenka dar pabandyti išrišti daugybę labai įdomių klausimų:

1. kokio pavidalo liaudies legendą yra panaudoję rašytų šaltinių autoriai ir dar yra likę liaudyje senosios žodinės legendos pėdsakų;
2. kaip suliteratūrinta legenda kito vėl patekusi į liaudį;

3. kuriuo keliu ji pasiekė baltus;
4. kaip sena gali būti ši Gotlando legenda.

Spausdintų šaltinių ir jų įtakoj esančių daugelio iš liaudies užrašytų variantų turinys yra toks:

Gotlando saloj yra aukštas kalnas Hobergo vardu, kur ilgą laiką gyveno didelis milžinas (bärgtroll), pagal savo gyvenamą vietą pavadintas „Hobergo seniu" (Hobärgsgubben). Netoliese gyveno neturtingas stubelninkas (andinarščikas, Kötner), kuris buvo su milžinu geruose santykiuose, nes buvo kalbama, jog milžinas suteikdavęs laimės žvejyboj ir kituose reikaluose. Ir atsitiko, jog stubelninko žmona pagimdė vaiką, dėlei ko tėvas labai susirūpino, nes nežinojo, ką kviesti į kūmus. Tatai pastebėjęs bernas klausė jo liūdesio priežasties. – „Aš turiu pakankamai rūpesčių, nes reikia kūmų. Aplenksiu Hobergo senį, kuris ir pats žinai, kiek man gero yra padaręs, jis tikrai užpyks ir nieko daugiau nebegalėsiu iš jo laukti, kad ir didžiausiame varge atsidurčiau. Pakviesiu jį, tai jis surys visus valgius ir man reikės prieš kitus svečius gėdytis – tu žinai, koks jis yra ėdikas, kurio negalima pasotinti, ypač tokiam stubelninkui, kaip aš". – „Aš žinau, kad taip yra, tačiau būk ramus, aš nueisiu jį pakviesti, abi pusės bus patenkintos ir jis vis dėlto neateis". – „Padaryk taip, kaip kalbi, tai bus didelis man patarnavimas, ir aš tau atsilyginsiu". – Bernas pasiėmė maišą ir nuėjo pas Hobergo senį. Pirmiausia pasveikino nuo savo šeimininko ir sakė, jog jo ponas norįs turėti didelių žuvų – žvejyboj milžinas jau ir anksčiau padėdavo žmogui. Milžinas prašė paaiškinti, kodėl dabar reikią didelių žuvų – seniau visados pasitenkindavęs tokiomis, kokias gaudavęs. – „Mat, susilaukė sūnaus ir nori kelti krikštynas, todėl mane pasiuntė prašyti didelių žuvų ir jus pakviesti į kūmus". Ši kalba milžinui labai patiko: „Taip senas ir žilas jau aš esu, ir dar niekas anksčiau man neparodė tokios garbės. Padėkok daug kartų savo šeimininkui ir pasakyk, kad aš būsiu. Tačiau sakyk, kas daugiau pakviesti į kūmus?" – „Šv. Petras". – „Tada aš nežinau, ar galėsiu būti, nes su šv. Petru mes nekaip sugyvenam, tačiau jei man padarė garbę užkviesdami, vis dėlto ateisiu, bandysiu su šv. Petru nesiginčyti ir taikus būti. Bus dar daugiau kūmų?" – „Ponas Dievas (kitur: šv. Mykolas)". – „Su Dievu (Mykolu) dar blogiau, tada aš vargu ar beisiu. Su šv. Petru dar galima būtų susiprasti, bet su Ponu Dievu (Mykolu) labai sunku. Tačiau jei kaimynas man parodė didelę garbę pakviesdamas, ateisiu, sėdėsiu kur nors kampe ir tik žiūrėsiu, kaip ten bus. O kas iš moterų neš vaiką?" – „Marija (šv. Gertrūda)". – „Atrodo, viskas bus labai iškilminga, tai tikrai ir muzika bus?" – „Taip, Būgnininkas (Trumslagaren) užprašytas muzikantu". – „Kad ir dėl šv. Petro su Ponu Dievu aš buvau manęs apsilankyti, tačiau dabar, sužinojęs, jog ir Būgnininkas ten bus, jokiu būdu negaliu. Prieš dvi savaiti grįžtant iš baliaus buvau užkluptas audros, ir Būgnininkas ėmė taip smarkiai trankyti savo būgną, kad aš bėgau išsigandęs, kiek tik galėjau. Jau pasiekiau savo namų slenkstį, bet jis metė į mane būgno lazdelę (trummesticka) ir permušė vieną mano šlaunį, kuri ir dabar tebeskauda. Taigi negaliu su juo susitikti, nes jis gali man ir kitą šlaunį (koją) sutrupinti. Padėkok ir pasveikink savo šeimininką, tačiau tegu manęs nelaukia. Sakyk, ar nėra papročio tokiais atsitikimais duoti kūmų dovaną?" – „Taip, kurie nori teisingais būti, tatai daro". Milžinas paėmė šiūpelę, ir abu įėjo į stoginę, kur stovėjo pilnos dėžės reichstalerų. Liepė bernui laikyti maišą ir, įpylęs šiūpelę reichstalerų, dar paklausė, ar kiti daugiau davę. Bernui patvirtinus, jog kiti davę daugiau, įpylė dar šiūpelę, taip tris kartus, – milžinas nenorėjo pasirodyti blogesnis už kitus, dar gi norėjo visus kitus perviršyti. Galop bernas tvirtino, jog niekas tiek daug nedavęs, nes matė, jog daugiau nebegalės panešti. (Plg. GS 0–1, FF 0–1, SGS 5–5A, GD 0–0A.)

Dabar pažiūrėkime, kiek sutinka ir kiek skiriasi nuo šios literatūrinės formos liaudiški variantai (žr. žemėl. VI, p. 277).

Geraširdiška būtybė visur yra koks nors „troll". Germanuose „troll" ar „bärgtroll" reiškia apskritai kalnuose gyvenančią **dvasią** – šveduose ir norveguose paprastai šiuo vardu vadinamas milžinas, danuose dažniau neūžauga. Didelėje variantų dalyje, kaip matėme, kalbama tiesiog apie „Hobärgsgubben". Vokiečiuose pirmame variante greičiausiai yra milžinas (Bergmann), antrame aiškiai neūžauga (Zwerg). Lietuviuose, latviuose ir estuose visur milžino vietoj randame **velnią** (išimtį daro tik FE 3: Suomijos burtininkas). Velnią randame dar ir FF 1–2.

Aišku, kad velnias yra vėlyvesnis už milžiną, kuris Pabaltėj nėra toks populiarus, kaip Skandinavijoj.

Trolio kaimynas paprastai yra neturtingas ūkininkas (GS 1, 3, 4, 6, 8; SGS 5, 7; GN 1, 2–10, 12–16, 20–22, 24–25; GD 1–6, 8–17), dažnai kartu jis ir žvejys (GS 2; SGS 8; GN 4; GD 9A), o ten kur kalbama ne apie krikštynas, bet vestuves, randame ženiklį berną (Liet. 1, 2, 4, 6–13, 15, 17; Lat. 1; Liv. 1; GG 2; GN 5, 11, 17).

Trolio ir žmogaus santykiai paprastai esti ypatingai geri, kas dažnai pabrėžtinai sakoma (GS 1, 4, 5; SGS 5, 8; FE 5, 6; GN 4–6, 9, 10, 12, 14, 15, 18, 21; GD 1, 3, 11A, 16). Todėl nenuostabu, jei žmogus jaučiasi negalįs aplenkti savo kaimyno (GD variantuose dažnai sakoma, jog trolis gyvena jo paties lauke), kuris jam daug gero yra padaręs, ir žino, jog tas nepakviestas užsigaus (FE 3, 5, 6; GS 1; GN 2, 5, 7, 10, 18; GD 1, 6, 10, 11, 13, 14). Neretai kviečiama ir norint gauti dovanų (GS 8; FE 7; GN 1, 14, 16, 23; GD 2, 8, 15). Dažnai trolis ir pats išsidera jį pakviesti: už paskolą (FE 2; Liv. 1; Liet. 1, 2, 4–13, 15, 17), už pagalbą kelionėj (FE 1, 2, 10; Liet. 3) ar žvejyboj (GS 1; Fe 4; GN 4), galop išsidera už kitą kurį patarnavimą (GN 6, 12, 14, 17, 20, 22, 24; GD 9, 17; FE 9; Lat. 1). Vienintelį kartą randame minima, jog trolis gali duoti žmogui ir pageidaujamos lyties kūdikį (GG 1). Ten, kur žmogus parduoda savo arba savo vaiko sielą (FE 7 ir FE 2, 8), yra vėlesnių laikų įtaka, kai trolio vietoj atsirado velnias.

Trolį paprastai reikia kviesti į kūmus (GS 1, 3, 5, 6, 9: FF 1–3; SGS 5, 8; FE 1–5, 8, 10; GN 6, 10, 14, 16, 18, 20, 22, 23, 25), rečiau tik į krikštynas (GS 8; FE 9; GN 1–4, 7–9, 15, 21; GD 1–6, 8–17). Šį pastarąjį kvietimą randame visuose GD variantuose, nes ten labai madoj tuoj po kūdikio gimimo ruošti vad. „barsegilde" (Kindelbier arba Entbindungsfest). Kartą velnias pats pasisiūlė neturtingam žmogui į kūmus, kai visi kiti atsisakė: Liet. 18. Pagaliau visai skirtingą grupę sudaro variantai, kur kviečiama į vestuves (GN 5, 11, 17; GG 2; Lat. 1–2; Liet. 1–17). Apie tai dar bus kalbama vėliau.

Tačiau žmogus aiškiai nenori tokio svečio, nes svarbiausia – jis labai daug suvalgys (GS 1; FF 1; GN 5, 6, 8–10, 12, 13, 15, 16, 21, 25; GD 3, 4). Kad milžinai labai daug valgo ir geria, plačiai žinomas tikėjimas, atsiminkime tik Thrymsqvidą. Tai pati svarbiausia priežastis, kodėl nenorima, kad trolis apsilankytų – neturtingas žmogus žino, ką reiškia tokį svetį pavaišinti. Pagaliau nenori turėti tokio svečio, nes jis stabmeldys (GS 1), kiti svečiai bus nepatenkinti ir jam pačiam nesinori su tokiais kūmuotis (FF 3; FE 1, 6–8; GN 4, 17, 20, 23, 24; GD 1, 4, 11, 16).

Iš keblios padėties prižada išvaduoti guvus bernas, paprastai nereikalaudamas už tai jokio atlyginimo (išimtis: GN 2), tačiau neretai susipranta ir pats šeimininkas (FF 3; FE 3, 5, 6, 9; GN 18, 24; GG 1–2; Lat. 1; Liv. 1; Liet. 2, 3, 6, 9, 10, 12–14, 16), kartais esti ir kunigo pamokomas (FE 9; Liet. 1, 4, 10, 12, 17) arba gudraus senelio (Liet. 7, 8, 11, 15).

Būdinga, kad toks kvietimas labai maloniai veikia trolio savimylą (troliai paprastai ieško žmonių draugystės)*, jis džiaugiasi suteikiama jam garbe, tačiau jis atsargus, tuojau klausia: „Kas bus daugiau?" Iš tariamųjų svečių labai dažnas yra šv. Petras: GS 1; SGS 5, 8; GG 1; FF 1–3; GN 1, 4, 5, 7, 10, 13–15, 23, 25; GD 1–3, 5, 6, 9, 11–15, 17; Liet. 5, 7, 16, 17. Nenuostabu, nes šv. Petrui germanuose vėliau buvo perduotos griausmo dievo funkcijos. Kartais šv. Petras tiesiog identifikuojamas su griaustiniu (GD 1, 5, 17) arba pats Dievas eina Būgnininko pareigas (GD 15). Įdomu, kad dar labiau, negu šv. Petro, trolis nemėgsta šv. Mykolo: FE 7; GS 1; SGS 5–5A; Liet. 3. Kaip žinoma, dažnai ir šv. Mykolui skiriama griausmo

* Lietuviškas priežodis irgi sako: „Siūlos, kai velns į kūmus". (Užr. Trumpaičiuose 1874 m.) LMD I 561(135).

valdovo rolė (plg. mt. 3458 Liet. 1 ir mt. 3452A[1]). Labai svarbu pažymėti, kad pakviestųjų tarpe taip dažnai matome ir Mariją: FF 1–4; SGS 8; FE 4; GN 5–7, 9, 10, 12–15, 20, 23–25; GD 1–4, 6, 7, 9A, 11–14, 16; Liet. 1–4, 6–14, 16, 17, 18. Ją randame ir spausdintuose šaltiniuose (GS 0, FF 0, GD 0), tik vėliau ji buvo bandyta pakeisti šv. Gertrūda (GS 1, SGS 5), tačiau liaudyje ši naujenybė neprigijo. Marijos populiarumas protestantiškų kraštų liaudies tradicijoje rodo, kad legenda turėjo susidaryti dar katalikiškais laikais, vadinas, viduramžiuose.

Šventųjų kompanija troliui paprastai nelabai patinka, kartais jau ir vėl dėl jų atsisako dalyvauti puotoj (FE 3, 7, 9; GN 14, 23; GD 3, 9), tačiau dažniau lieka tik nepatenkintas, sakosi ateisiąs ir sėdėsiąs nuošaliai, nesileisiąs su jais į ginčus (FF 2; GN 2, 4, 7, 10–12, 15, 20, 25; GD 1, 4, 9A, 11A; Liv. 1; Liet. 11, 18) arba: ateisiąs, kol dar nebūsią svečių su Būgnininku (GD 12), pagaliau tikisi, kad taip kilnūs svečiai ilgai neužbus (GD 14) ir pan. Į bažnyčios tarnus (vyskupus, kunigus ir pan.) trolis paprastai nekreipia daug dėmesio (GN 2, 4; GD 11A, 14, 16; Liet. 11, 18), nors kartais ir jie nepageidautini, nes, pvz., kunigas jam vis užduodąs sunkius klausimus (GN 2). Tačiau visur tučtuojau kategoriškai atsisako, kai sužino, jog ten bus ir Būgnininkas (= griaustinis) ar bent muzika susidarys iš būgnų ir paukų (GD 2, 11A, 14; GG 2). Visur ryškiai pabrėžiama, kad trolis Būgnininko labiau bijo, negu visų šventųjų. Tatai labai ryškiai matome iš Liet. 1, 6, 7, 12, 17 (galbūt dar ir GD 11) variantų, kur velnias, girdėdamas apie kunigus ir šventuosius, ironizuodamas džiaugiasi turėsiąs progos su taip garbingais svečiais pasimatyti. Kitur velnias leidžia kviesti Dievą, bet nenori Perkūno (Liv. 2). Arba: pats šv. Petras, duodąs patarimų į velnio spąstus patekusiam žmogui, nepamiršta pasakyti, kad be jo ir kitų šventųjų turi būti pakviestas ir griaustinis (Liet. 5; FF 2). Visa tai rodo, kad troliai savo senojo priešo Thoro (plg. GN 4, 9) labiau bijo, negu visų krikščioniškų šventųjų su pačiu Ponu Dievu priešaky, kuris irgi dažnai minimas svečių tarpe (Dievas: GN 1, 6, 10, 12–14, 25; GD 1–5, 9, 13–16; FE 4; Liet. 1–4, 10–13, 17, 18; Kristus: GN 7, 11, 12, 14, 15, 20, 23; FE 2, 3; FF 2; Liet. 9). Liet. variantuose svečių tarpe minimas ir šv. Juozapas (5, 8, 14).

Įdomi smulkmena: trolis bijo „svarthanin" = juodo gaidžio (GN 24). Dr. Christiansenas, siųsdamas man šį variantą, deda prie minimo žodžio klaustuką. Jei tai būtų autetiška data, ji rodytų, jog ir gaidys yra griausmo simbolizacija – štai kodėl troliai ir velniai taip bijo gaidžio giedojimo. – Kad troliai bijo būgno (ir bažnyčios varpų) gaudimo, plačiai žinomas tikėjimas. Danijoj manoma, kad jei nori išvyti kurioj nors kalvoj apsigyvenusius trolius, reikia kasdien netoliese būgninti ir jie išsikels kitur (GD 16, 1843 m. šaltinis).

Trolis paprastai tuojau pasiaiškina, kodėl jis nenoris matytis su Būgnininku: dar visai neseniai buvo jis audros užkluptas lauke, nespėjo pasislėpti savo gyvenime (sutrukdė sugedęs durų užraktas ir pan.), paleista (sutrūkusi) būgno lazdelė permušė šlaunį (šoną), išmušė vieną koją, kuri ir dabar tebeskauda, taigi bijo, kad ir kitos kojos nepamuštų: GS 1, 6–8; SGS 5–6; FF 1–3; FE 4; GN 1, 2, 4–12, 14–17, 20, 21, 25; GD 1–6, 10–17; Liet. 1, 2, 16, 17. Kitur sakoma, kad šiaip mušęs (FE 1, 5, 8, 10; Liet. 12, 14, 18) arba: gyveną piktuoju (likusieji variantai). – Kad „būgno lazdelė" yra ne kas kita kaip griausmakulkė, matome iš var. GS 0–1. Būgno lazdelė minima dar mt. 3451 FF 10, Dangaus būgnininką randame ir mt. *1166 Lat. 21, ten pat Liet. 23 muzikantą Dundulį ir FE 8 dangaus būgną, galop, kad griaustiniui trenkiant velniui trūksta blauzdikaulis, pasakoja mt. 3452A FF 6 (plg. FE 8). Nėra ko stebėtis, juk keliauja ne tik ištisi motyvai, bet ir atskiri jų epizodai. Šis motyvas galbūt mums išaiškina, kodėl taip dažnai liaudies tradicijose randame „šlubą velnią" (plg. mt. *1166 Liet. 1).

Žmogus dažniausiai jau iš anksto yra susigalvojęs visą savo planą, todėl, eidamas kviesti trolį, pasiima ir maišą (GS 1, 7, 8; SGS 5; FF 1, 4; GN 7–9, 12, 22; GD 3, 6, 11, 12, 14, 16). Trolio tuštybė reikalauja nepasirodyti blogesniu už kitus arba nori visus kitus perviršyti, ypač jei Dievas ar kiti šventieji daugiau davė (GN 1, 6; GD 12, 15). Žmogus jį kiek tik begalima per akis apgaudinėja – skatina trolį tol pilti pinigus, kol numano galėsiąs panešti (GS 1, 3, 5, 7, 8; FF 1, 4; GN 1, 4–10, 12, 14–18, 20–22, 24, 25; GD 1, 4, 6, 9A, 10, 13, 14, 16). Kad trolis padeda bernui ir pinigų maišą namo parnešti (GN 6, 12, 21, 22, 25), yra tik norvegams težinomas vėlyvesnis priedėlis. Kai kur randame iš kitų, paprastai su velniu susijusių, motyvų įterptą epizodą, jog paaiškėjus klastai dovanos virsta niekais (FE 4, 10).

Kaip matome, skandinavų liaudies variantai dažniausiai neperžengia rašytinių šaltinių sudarytų rėmų, jie tiek iki detalių su jais sutampa, kad netenka abejoti, jog daugelio jų šaltinis yra buvęs spausdintas žodis, visokios „Volksbücher", tik nuolat mes pastebime užsimiršimo veikimą, todėl daugelis variantų yra fragmentiški. Tiesa, kai kur randame ir visai naujus epizodus, pav.: GN 11, 14, 19, 23; GD 8, 9A, 17. Tačiau greičiausia prie jų vėliau buvo prijungtas mt. 1165, bet ne atvirkščiai.

Kad ir netenka abejoti, jog rašytinių šaltinių autoriai rėmėsi gyva liaudies tradicija, tačiau dabar nebegalima konkrečiai nustatyti, kokia ji turėjo būti. Dar gyvos išlikusios autentiškos liaudies tradicijos vėliau buvo papildytos spausdintų šaltinių datomis, ir dabar nebegalima atskirti, kur yra tik fragmentiškas literatūrinis variantas ir kur paprastesnė pirmykštė liaudies tradicija. Čia galima tik netiesiogiai ir teoriškai samprotauti. Iš pirmo pažvelgimo gali atrodyti, kad esminis epizodas yra ne šventųjų, bet Būgnininko pakvietimas. Senoji liaudies tradicija greičiausia tik jį vieną ir težinojo (plg. GD 8, 10, 17; GN 8, 16–19, 21; GS 7–8; GG 1; Lat. 1). Toliau tenka manyti, kad sumanus bernas irgi yra vėlyvesnis reiškinys – pradžioje šio triuko sugalvojimas greičiausiai buvo skiriamas pačiam suinteresuotam asmeniui. Tenka abejoti, ar žmogus tik dėl kaimyniškų santykių ėjo kviesti trolio, greičiausiai jis buvo įsipareigojęs dėl paskolos ar kitos kurios pagalbos (žr. epizodo E analizę aukščiau). Trolio dosnumas ir norėjimas visus perviršyti irgi greičiausiai bus stilizatorių išgalvotas – jo nežino visi FE, Lat., Liv., Liet., GG variantai ir žymi GD variantų dalis (2–9, 11). Galop tenka abejoti, ar pagrindinėj formoj buvo kalbama apie **krikštynas** – greičiau apie kitą kurią puotą (vestuves?), kaip apie šį grynai krikščionišką paprotį.

Šiuos išvedžiojimus apie pagrindinę motyvo formą galbūt parems GG, Liet. ir Lat. variantai, kurie, reikia manyti, mažiau buvo vėlyvesnės knygiškos motyvo redakcijos paliesti. Iš tikrųjų juose (išskyrus GG 1) visur kalbama apie vestuves (taip pat ir GN 5, 11, 17), žmogus visur yra įpareigojamas kviesti trolį (velnią), dažniausiai jis pats sugalvoja žinomą triuką, apie naujas dovanas nėra ir kalbos, džiaugiasi tik su velniu „atsiskaitęs", ir iš kilniųjų svečių kartais minimas tik vienas griaustinis (GG 2, Lat. 1). Todėl galima manyti, kad baltiški ir GG 2 variantai yra artimesni tariamai pagrindinei formai, vadinas, čia atkeliavę dar prieš knygiškos redakcijos įtaką. Tačiau santykiai su šiaure yra labai aiškūs. Juose ir be esminio epizodo – dvasia bijo muzikanto griaustinio – randame daug bruožų, kurie šiuos variantus neabejojamai riša su Skandinavija, pvz.: Perkūnas su būgneliu (Liet. 9), Perkūnas meta į velnią kirviu (Liet. 1) arba šeria smičiu (Liet. 16), išmušta velnio šlaunis arba šonas (Liet. 1, 2, 6, 12, 14, 16, 17, 25 ir Liv. 1). Juk jie taip būdingi šiaurietiškai norminei formai. Tik ir čia dažnai minima šiaurėje taip populiari trijulė: Dievas, šv. Petras (Kristus) ir Marija – verčia

manyti, kad šventųjų kvietimas turėjo priderėti jau ir pagrindinei formai. Atrodo, kad GG 1, turįs ryškios knyginės redakcijos įtakos, bus į Vokietiją vėliau atkeliavęs, kaip GG 2. Abu Latvijos variantai yra labai sudarkyti – kad velnias reikalautų „ius primum noctis" (Lat. 1), niekur kitur liaudies tradicijose neteko užtikti (užrašytojo „išgražinimas"?).

Visa tai turint galvoj, galima manyti, kad mt. 1165 **pagrindinė** forma yra turėjusi daug maž tokį turinį:

Žmogus turi pasižadėti (už paskolą ar kurią kitą pagalbą) pakviesti trolį į puotą (vestuves). Nenorėdamas turėti tokio svečio (nes jis labai daug valgo ir geria), nuėjęs jo kviesti, žmogus sako: „Daugiau svečių bus šv. Petras, Ponas Dievas ir Marija, o muzikantu užprašiau Būgnininką". Troliui nepatinka ir šventieji, tačiau griežtai atsisako ateiti išgirdęs, kad bus ir griaustinis, nes šis išmušė jam vieną koją. Žmogus lieka atsiskaitęs su troliu.

Artimiausia liaudiškai pagrindinei formai yra išlikę lietuviški variantai. Lietuviuose jie dažnai jungiami su mt. *1166 (žr. var. 2, 4, 10, 12, 13, 16, 17).

Motyvo tėviškė yra Skandinavija, ir Gotlando saloj, nuostabaus gamtos reiškinio dėka, jis įgavo ryškų vietinį pobūdį.

Nuostabiai retas šio motyvo radimas latviuose verčia manyti, kad į Lietuvą jis atkeliavo ne iš šiaurės, bet greičiau iš vakarų (per vokiečius?) Tuo tarpu latviškas ir liviškas variantai, kurių pobūdžio negalima nustatyti didelio sudarkymo dėlei, matyt, bus atėję iš Estijos. Į Schleswig Holsteiną du vokišku variantu (GG 1–2) matomai bus atėję iš kaimyninės Danijos.

Kaip senas gali būti šis motyvas? Marijai priskiriama svarbi rolė rodo, kad motyvas turėjo kilti ne vėliau tų laikų, kai švedai dar tebebuvo katalikai. Vėliau Marija norėta pakeisti šv. Gertrūda. Taip pabrėžiamas faktas, kad trolis griaustinio labiau bijo, kaip visų šventųjų, greičiausiai mums sako, kad motyvas yra kilęs krikščionystės su stabmeldyste grūmimosi laikais, kai buvo norima parodyti, jog senasai Thoras yra galingesnis už naująjį Dievą ir visus jo šventuosius. Už stabmeldiškus motyvo pradus kalba ir analizės pradžioj pateiktos giminingos šiam motyvui sakmės apie trolius.

XIII. PERKŪNAS UŽMUŠA ŽMOGAUS KREDITORIŲ (Mt. *1166)

LIETUVIAI (Liet.)

1: Al. (Seirijai; 1924). – (Pradžioj mt. 1165, var. 2). – Per kelis metus surinko skolą ir nunešė atiduoti. Nuėjęs šaukia: „Libuk..." Niekas neišeina. Trečiąkart pašaukus žiūri – atšlubuoja ponaitis. „Ko tu nori?" – „Pinigus atnešiau". – „Tai ne pas mane tu skolinai, bet pas mano brolį. Jau 5 metai, kaip jį Perkūnas užmušė. Ir man jau išlaužė koją. Pinigų iš tavęs neimsiu, nes tu gali paprašyti Perkūno – ir mane užmuš". (Iš J. Dymšos užr. J. Jančius.) LTA 208(99).

2: Al. (Butrimonys, 1931). – Labai seniai Ūtos kaime gyveno neturtingas nuomininkas. Sumanė steigti stiklo fabriką, bet neturėjo pinigų. Kaimynas pajuokavo sakydamas, kad čia niekas neturi pinigų, nebent pas velnią galėtų pasiskolinti. Vieną vakarą atėjo nepažįstamas žmogus ir pasiūlė paskolinti 300 rublių. „Kada turėsi, tai man grąžinsi". – „O kaip vadinies ir kur gyveni, kad žinočiau kam ir kur grąžinti pinigus". – „Aš vadinuosi Lyšelis. Kai turėsi pinigų, ateik ten krūmuose, ant štai šito kalnelio ir pašauk mane vardu – aš ateisiu ir pasiimsiu". Žmogus praturtėjo, sutaupė pinigų ir nuėjo ant to kalnelio, dabar savo žemėj. „Lyšeli, Lyšeli, atnešiau tau grąžinti pinigus". Iš krūmų atsišaukė nepažįstamas

balsas: „Naudokis sveikas skolintais pinigais, nes Lyšelį jau užmušė Dundulis". Gailėjosi žmogus, kodėl daugiau pinigų nepasiskolino. Po kiek laiko tas žmogus dingo. Rado nebegyvą ant to paties kalnelio, kur buvo sutarta grąžinti pinigus. Žmonės įtarė, kad jis bus velnio nukamuotas ir ten pat palaidojo. Ten paskum vaidendavęsi. (Užr. iš motinos V. Senuta Kedonyse.) LTA 368(272).

3: Mr. (1936). – Vienas ūkininkas kėlė savo dukterei vestuves. Jam trūko 300 muštinių į dalį. Nežinodamas, iš kur jų gauti, ėjo pas kaimyną, bene gaus pasiskolinti. Pakelėj rado ant akmens sėdintį juodai apsirengusį poną. Nepažįstamasis paklausė, kur jis taip skubąs. Žmogus išdėstė jam savo bėdą. Nepažįstamasis jam tarė: „Jei po trejų metų pasižadi man atnešti į šitą pačią vietą pinigus, tai aš tau paskolinsiu reikiamą sumą". Žmogus sutiko, gavo iš to pono 300 muštinių ir parėjęs aprūpino savo dukterį. Suėjus trejiems metams, tą pačią dieną ir valandą, kaip buvo sutarę, žmogus nunešė skolą nepažįstamajam. Nuėjęs į tą vietą, rado ant akmens sėdintį jauną ponaitį. – „Ko atėjai?" – paklausė ponaitis. „Atnešiau pinigus, kuriuos iš tavęs prieš trejus metus buvau skolinęs, bene nežinai?" – „O, – tarė ponaitis, – tai tavo laimė, pasiimk sau tuos pinigus. Jie man nepriklauso, nes tą, iš kurio tu juos skolinai, Dundulis užmušė". (J. Drūtys, 56 m. a., Liepynų k.) LTA 828(372).

4: Mr. (Pakusinė). – Vienam žmogui labai prireikė pinigų. Niekur jisai negalėjo gauti paskolyt, nors siūlė dideles palūkanas. Vieną kartą eidamas pagiriu ir mislydamas, kaip gauti pinigų, sušuko: „Ak, kad bent velnias duotų!" Jam tuoj pasirodė augalotas juodbruvis vyras, kuris pasiūlė pinigų. Šis labai nusidžiaugė. Jie sukalbėjo laiką, ant kurio reikia pristatyti paskolytus pinigus, procentų gi suvis neėmė. Atnešęs ant sukalbėto laiko pinigus, to pačio nerado, bet pasirodė kitas. Tas pasakė: „Pinigus gali turėti, jau to nėra, nuo kurio skolinai: jį Dundulis uždundino". LTA 619(14).

5: Vk. (Bartininkai). – Buvo vienas toks stubelninkas, jis turėjo pačią ir kelis vaikus. Atėjo blogas metas, kad jis neturi nei pats ką pavalgyti, nei pačiai, vaikams duoti. Paėmė jį nekantrumas, jis mislija sau – kas čia dabar bus. Sako: „Užrašyčiau velniui dūšią, kad tik gaučiau pinigų, o nereikėtų badu mirti". O tai buvo girioj, jam malkas berenkant. Visi velniai nori žmonių dūšių, o tas ką atsivilko – visai priešingai. Atėjo pas jį tas velnias, sako: „Aš nenoriu užrašo, nė tavo dūšios, aš tau galiu paskolinti pinigų, o už trejų metų tu tai gali man tuos pinigus į šitą giria ant šios vietos atnešt, o atnešęs ir pašauk mane: „Duliau, Duliau!", – tai aš ateisiu. Valandą čia pastovėk, tai aš tau atnešiu pinigų". Tas žmogus biskį palaukė, velnias jam atnešė maišą sidabrinių pinigų, sako: „Te ir maitinkis". Tas žmogus iš džiaugsmo padėkavojo velniui, pinigus parsinešė namon, ir jau jis pirko sau visko. Po trejų metų žmogus jau gražiai prasigyveno. Nunešęs tokius pinigus girioj į tą patį daiktą ir šaukia: „Duliau, Duliau! Atanešiau pinigus atiduot". Atsiliepė girioj balsas, sako: „Jau Dulių Perkūnas nutrenkė į pragarą, daugiau jis pas tave neateis – gyvenk sau sveikas su tais pinigais". Tas žmogelis už tuos pinigus pirko sau namus ir turtingai gyveno. (M. Aidukaitienė, Ožkabaliai.) Bas., *LPY*, IV, 55, Nr. 55.

6: PrL. – Kraupiškio parapijoj, Ragainės pav., nekursai žmogus, per mierį prasiskolijęs ir jau nei nuo vieno pasiskolyt negaudamas, irgi paties velnio pagalbos šaukė, o velnias ir atėjo žmogaus pavidale pas jį, visą šepelį (= kartį) sidabrinių pinigų prisiūlydamas, už tuos ant meto mažai varinių pinigų palūkanos geisdamas. O kai žmogelis velniūkščio prisiūlijimui džiaugsmingai pritarė, velnias sakė: „Ateisiantį metą šioj dienoj, kad man palūkanas atneši, tad į tą ir tą vietą atėjęs, šauk mano vardą: „Jokūb!", – tai aš vėl atsirasiu". Skolininkas po

metų minėtoj dienoj su pilnu macu varinių į paskirtą vietą atklibišavęs, pašaukė: „Jokūb!" O štai pašauktasis tuomžyg po jo akių stovėjo. Antrąmet skolininkas taipojau į sušnekėtąją vietą atkuprinęs, šaukė: „Jokūb!" Taipo ir antru kartu, o tačiaus nieks nesirodė. Bet kai jis trečiąkart šaukė, tai kitsai pasirodęs klausė: „Ko tu nuo Jokūbo nori?" Skolininkas atsakė: „Štai ant paskirtos vietos jam vėl palūkanas atiduot noriu". Velnias sako: „Tu tik eik su savo palūkanomis namon – daugiau neprivalai nieko mokėt, nes Jokūbo jau nėr, jį Karaliaučaus važnyčos su botagu nupiškino" (perkūnija nutrenkė). (V. K.) Bas., *LP*, II, 58, Nr. 8.

7: Rs. (Šiluva). – Vienas žmogus pasižyčijo nuo velnio pinigų. Susitarė metams suėjus, ateit prie marių, atsinešti ir sušukt: „Baltruk!" Tai tada velns ateis ir atsiims pinigus. Metams suėjus, nunešė žmogus į pamarę pinigus. Šaukia šaukia: „Baltruk!", – velnio kaip nėra, taip nėra. Potam atsiliepė velnio pati iš marių: „Vartok tuos pinigus, jau jis negyvas – Dundulis* jį užmušė". Žmogus parėjo su pinigais namo. LMD I 144(54).

8: Kr. (Plateliai). – (Pradžioj mt. 1165, var. 10). – „...Tu atnešęs pinigus pašauk: „Bėda, bėda!" Bet Bėda neatėjo, tik pasigirdo balsas: „Bėdienė pasiliko našlė su penkiais vaikais, o Bėdą Dundulis nuspyrė". LTA 217(157).

9: Šl. (Klovainiai). – Žmogus skolinosi iš velnio pinigų. – „Kad potam atnešiu pinigus, kame tave rasiu?" – „Rasi mane šitoj baloj. Reikia šaukti: „Deivùte, Deivùte, atimkis pinigus". Atnešus skolą ir pašaukus, iš trečio karto atsiliepė kitas: „Deiva čia jau nebėr, Spirgùtis užmušė". Spirgutis tas yra perkūnija. Wolt. etn., p. 10, Nr. 2.

10: Šl. (Klovainiai). – Neturtingas žmogus pasitiko velnią. – „Ką, – sako, – nebūsiu smūtnas, skolos turiu, o pinigų nėra". – „Aš tau kepelušą cielą pažyčiosiu. Kai turėsi, atėjęs čion sušuk: „Raûbi, Raûbi, atimkis pinigus". – Atnešus pinigus ir šaukiant, atsiliepė kitas: „Raûbio nėr, nuspyrė Trinkùtis Braškùtis". Ten pat, p. 10, Nr. 1.

11: Šl. – Kitą kartą žmogus nuo velnio pinigų pasiskolinęs. Jiedu susikalbėję, kad ant tokio laiko ant tos ir tos vietos miške turįs žmogus pinigus atgalio atnešti, o atnešęs švilpaut, rėkaut, o velnias ir ateisiąs atsiimti nuo jo tų pinigų. Jau ruduo atėjęs, tas žmogus prisikūlęs javų, pinigų pasirūpinęs, nunešęs į tą vietą, kur jam velnias buvo liepęs: rėkaująs, švilpaująs ilgą laiką, nieks nesirodąs. Tik vėliau ir išgirdęs kažin kur toli kitą velnią berėkaujantį: „Nebėr Čiukučio – Kukutis (= Perkūnas) užmušė, tu tuos pinigus neškis sau namon!" Tai tas žmogus džiaugdamasis parbėgęs su pinigais namon. (Nuo Juozo Jokubaičio – Sl.) Bas., *LP*, I, 32 Nr. 13.

12: Šl. (Linkuva, 1932). – Kitą kartą buvo neturtingas gaspadorius. Šeimyna skųsdavos ponui, kad gaspadorius neduoda gerai valgyti. Ponas sako: „Aš tave kitais metais nušausiu, kad tu nepasitaisysi". Ponas jį kiekvieną dieną lupdavo, kad arkliai blogi, kad šeimynai neduoda gerai valgyti. Gaspadorius nušašo nuo pono mušimo. Vieną kartą nuėjęs į mišką dejuoja: „Kad Dievas nepadeda, tai kad nors velnias padėtų". Velnias tuoj pribuvo ir sako: „Ko tu, žmogau, nori?" – „Aš noriu pinigų", – atsakė žmogus. Velnias liepė eiti paskui. Po kiek laiko priėjo vieną didelę eglę. Velnias papūtė į vieną triūbelę, ir iš po eglės šaknų iššoko pinigų maišas. Velnias sako: „Tu turėsi man po 10 metų juos visus sugrąžinti. Mano vardas Dundulis. Dešimtaisiais metais mane pašauk, kad aš ateičiau pini-

* Žodžiu „Dundulis" kalbėtojas užvaduoja žodį „Perkūnas", nes Perkūną (nežinau, kokios priežasties dėlei) tankiai vadina įvairiais vardais... Kaip kada tai galima išgirsti sakant: „Pundziuks baras". (Pr. Šivickio prierašas.)

gų atsiimti". Gaspadorius parėjo namo, nusipirko gražius arklius, šeimynai duodavo gerai valgyti. Labai išgarsėjo. Ponas jį kviesdavos pas save ant pietų. Paskum ponas pasiskolino iš gaspadoriaus daug pinigų. Gaspadoriui tie 9 metai taip prabėgo kaip viena diena. Artinosi dešimti metai. Gaspadoriui parūpo, kad vėl galėtų atiduoti velniui pinigus. Gaspadorius prašė pono grąžinti pinigus. Ponas neturėjo ir turėjo parduoti dvarą. Paskutinę dieną gaspadorius nunešė pinigus su maišu pas eglę ir sušuko: „Dunduliau, Dunduliau, atnešiau tau pinigus!" Iš žemės atsiliepė balsas: „Dundulio nebėra, Perkūnas jį užmušė. Pinigus gali pasilaikyti sau". Gaspadorius sako: „Tai jūs pasiimkit tuos pinigus". – „Mums nereikia". Gaspadorius pasiėmė maišą su pinigais ir parėjo namo. Paskum labai turtingai gyveno. (Iš K. Veckos, 87 m. a., Raudonpamušio vienk. užr. P. Simonaitis.) LTA 337(15).

13: Br. (Joniškėlis). – (Pradžioje mt. 1165, var. 12). – Bet velnio pinigai labai jam rūpėjo ir neduodavo ramiai gyventi, todėl jis dirbo sunkiai, idant kaip nors greičiau išmokėtų savo skolą. Neilgai trukus jam pasisekė susirinkti reikalingus pinigus ir nunešė juos ant sutartos vietos. Nunešęs pradėjo šaukti: „Bauke, Bauke! Atnešiau tavo pinigus, atsiimk!" Bet Baukas nepasirodė, o balsas iš miško atsakė: „Nėra Bauko, nutrenkė jį Dundulis". Išgirdęs tuos žodžius, žmogus parėjo namole, parsinešdamas visą maišą pinigų, kurių nebuvo jau kam sugrąžinti, ir gyveno laimingai. *Mūsų pasakos*, Tilžė, 1894, p. 25, Nr. 10 = Bas., *LP*, II, 59, Nr. 10.

14: Br. (Pabiržė). – Kubiliūnų dvare baudžiavos laikais baudžiauninkams trūkdavo daug pinigų, tai vienas baudžiauninkas pasiskolino iš pono 30 rublių, o paskum nebegalėjo atiduoti. Vieną kartą ponas pasišaukęs tarė: „Jeigu tu man neatiduosi pinigų, tai po dviejų dienų nulupsiu odą". Žmogelis nusiminęs ėjo pro miškelį ir gailiai verkė. Tik iš krūmų išlindo ponaitis ir paklausė: „Ko tu taip verki?" Žmogelis jam papasakojo visa. Ponaitis išėmė iš kišenės 30 rublių ir sako: „Eik ir atiduok". Žmogelis padėkavojo ir paklausė, kur jį galės sutikti. Ponaitis atsakė: „Ten yra didelis griovis ir per tą griovį yra tiltas, tai ten yra mano palocius, nuėjęs tris kartus sušvilpk ir pašauk: „Grišk, Grišk, Grišk!" – aš tuojau išeisiu". Atėjo ruduo, žmogelis surinko pinigus ir, nuėjęs pas tiltą, sušvilpė 3 kartus, ir pašaukė vardu: „Grišk!" Bet nieko negalėjo sušaukti. Tik po kiek laiko toliau atsiliepė balsas: „Griškos jau nebėra, jį Dunduris (Perkūnas) užmušė". Žmogelis nudžiugęs parėjo namo. LTA 265(225).

15: Pn. (Kupiškis). – (Pradžioje mt. 1165, var. 13). – Po keleto metų nueinąs žmogelis su pinigais į tą balą ir šaukiąs: „Kukai, Kukai!" Negreitai atsiliepęs visai svetimas balsas: „Kuką jau seniai Perkūnas nutrenkė". Žmogelis linksmas su pinigais parėjo namo". (Užr. J. Balys.) LTA 42(7).

16: Pn. (Velykiai). – Sykį žmogus nuvėjo pas poną padotkų mokėti ir neturi visų pinigų. Ponas sako: „Eik, nors pas velnią pasižyčiok". Tas žmogus ką darys. Ir eina per mišką. Atėjo vakaras, sutemo, vis neprieina nieko. Įėjo tankynėn, bālos, ir pamatė ateinant prieš save tą nečystąjį. – „Kur tu, – sako, – žmogau, eini?" – „Einu pas velnią pinigų skolint". Tai jis sako: „Aš – velnias, eik, kiek tau reiks, pažyčiosiu". Nusivedė žmogų dar į tankesnę balą, pakėlė kelmus ir pripylė kepeliušį galvoko pinigų. Paklausė: „Kada tu man atiduosi?" – „Kad man gerai seksis, kai išdykisiu ir vėl pripilsiu tiek, atnešiu tau". – „Kai atneši, tai žinok, kaip mane šaukti. Sakyk: „Obrel, Obrel, te tau naudos!" Tai aš pribūsiu". – Už kiek metų žmogui pasisekė pririnkti pinigų. Pripylęs nunešė į tą pačią vietą ir pašaukė tris kartus. Iš trečio karto atsiliepė kas baloj: „Nebėr Obrelio, užmušė Dundulys, nešk sau naudas namo". Žmogus parsinešė džiaugdamasis. (Gana žymi latvių įtaka.) LMD I 809(5).

17: Uk. (Pagiriai; 1936). – Vieną kartą (seniai tas buvo) vienas nusigyvenęs žmogus nuėjo į mišką pasiskolinti iš velnio pinigų. Jis buvo girdėjęs nuo žmonių, kad tame miške yra viena nedidelė aikštelė, ant kurios yra didelis akmuo, ir ant to akmens velnias skolindavęs pinigus, kas jo paprašydavęs. Ilgai tas žmogus klaidžiojo po tą mišką, kol atrado tą vietą. Ogi žiūri, kad ant to akmens sėdi ir velnias. Priėjęs arčiau prie to akmens, paprašė velnio pinigų paskolinti. Velnias paklausė, kiek jis nori pasiskolinti pinigų ir, nieko daugiau nesakęs, davė, kiek žmogus paprašė. Dabar žmogus klausia: „Kada, kur ir kam reikės skolą grąžinti?" Velnias sako: „Čia pat atneši, kaip prasigyvensi, ir man vėl atiduosi. O jeigu manęs nerasi ant to akmenio, tai pašauk, aš greitai atbėgsiu". Žmogus klausia: „Gerai, bet kaip aš turėsiu šaukti, kad nežinau tavo vardo?" – „Mano vardas Baltrukas". Žmogui kaip iš pieno plaukė turtai, jis greitai prasigyveno ir net daug turtų susidėjo per trumpą laiką. Nuneša jis ton pačion vieton velniui skolą. Nuėjęs žiūri, kad ant akmens velnio nėra. Jis pradėjo šaukti: „Baltruk, Baltruk!" Žmogus ilgai šaukė, bet jam niekas neatsiliepė. Tik po ilgo šaukimo jis išgirdo iš tankynės labai silpną balsą: „Nebėr Baltruko!" Žmogus klausia: „O kur gi jis pasidėjo? Aš jam skolą atnešiau". Ir vėl jam balsas atsakė: „Baltruką jau seniai užmušė Dundulis. Gali sau tuos pinigus turėti". (Iš V. Jarmulavičiaus Maulių k. užr. V. Vaičiūnas.) LTA 743(98).

18: Rk. (Pandėlys; 1936). – Vienas neturtingas žmogus ėjo kirsti į mišką malkų. Kiek pakirtęs eina valgyti atsinešto valgio, bet neberanda. Ir supranta, jog jo valgį bus velnias pavogęs. Po kiek laiko jis sugauna velnią, tą patį, kuris buvo pavogęs jo valgį, ir nori jį užmušti. Velnias prašosi ir pasižada paskolinti pinigų. Po kiek laiko žmogus praturtėjo ir norėjo pinigus grąžinti velniui, bet jo jau žmogus niekur nebesurado ir taip jam liko visi pinigai. Paskum jam kitas velnias pasakęs, kad Perkūnas jį, besiuvantį čebatus, ant akmenio nutrenkęs. Plg. mt. 3454. (Iš A. Ketvirčio Lailūnų k. užr. J. Balčiūnas.) LTA 739 (110).

19: Rk. (Obeliai; 1935). – Gyvenęs netoli Obelių viename raiste velnias, Labelis vardu, ir skolindavo žmonėms pinigus. Vienas pasiskolino iš jo pinigų ir, atnešęs skolą, šaukia: „Label, Label, te pinigai!" Kitas velnias atsišaukė: „Nebėr Labelio, Dundulis užmušė". (Iš Br. Vasiliausko, 14 m. a., Budriškės k., Dusetų v., užr. A. Mažiulis.) LTA 1032(156).

20: Zr. (Salakas; 1927). – Gale sodžiaus kadaise gyvenęs kažkoks žmogus, kurį vadinę Lobiniu. Jis buvęs labai turtingas, kas tik pas jį neateidavęs skolinti pinigų, tai jis visiems paskolindavęs. Nežinau, koks galas buvo to Lobinio, nebeatsimenu, seniai girdėjau tą pasakojimą, dar maža būdama, tik tiek atsimenu, kad, sako, kažkur jis išvažiavęs ir nebesugrįžęs. Žmonės laukė, negalėdami sulaukti, kiti nešdavę jam pinigus, atėję pas jį, sakydavę: „Lobini, Lobini, te tau pinigai!" Pasigirsdavęs balsas, lyg iš tamsių debesų: „Lobinį po Ryga Dundulys užumušė". (Talimėnų k.) LMD I 606(3).

21: Šv. (Paringis; 1935). – Mužikui prisiėjo trūdna. Eina per girą ir ūtura vienas sau: „Ok trūdna, kad ir per velnią pinigų gaučiau, tai būt gerai". Tik rados kokis ponas: „Aš galiu tau pinigų pažyčiot." – „Ant kieka?" – „Ant trejų metų, kolei tu kiek susverši". Ir ataneša iš po kerplėšo katiliuką pinigų, atskaitė. – „O kaip tau reiks juos atiduot?" – „A po trejų metų ateisi šiton pačion girion, pašauksi: „Šaksiej-Maksiej, atanešiau pinigus", tai aš ir jovysiuos". Po trejų metų atėjo mužikas į tą patį daiktą ir rėkia. Ir rozą, ir kitą, ir trečią – ateina jau kitas velnias ir sako: „Jau jo nėra, anas užumuštas griausmo*, tai dabar tau pinigai lieka".

* „Perkūnas" yra šioj apylinkėj rečiau vartojamas žodis, šiaip sako „graudzmas": „Kad tave graudzmas ažtrinkt!" (J. Aidulis)

Pinigus atanešė namo ir velnio nėr, griausmo užmuštas. (Iš T. Zalecko, 65 m. a., Rizgūnų k. užr. J. Aidulis.) LTA 792(95).

21a: Šv. (Paringis; 1936). – Kadaise žmogus begyvendamas susmuko ir pristiko rada (= nebematė išeities?). Žmogus sunkiai užsimokėjo mokesčius, nėr kaip gyvena. Žmogus ir pasakė: „Nor pas velnią gaučiau pinigų pragyvenimui". Tuojau velnias pribuvo ir sako: „Žmogau, aš tau palengvinsiu gyvenimą, pinigų pažyčiosiu, kiek tau reikia?" Žmogus sako: „Reikia man šimto rublių". Velnias klausia: „O kada tu atiduosi?" Žmogus pamislijo ir pasakė: „Metuosnan". Velnias sako: „Gerai". Žmogus dar paklausė velnią: „Ė kur aš tau rasiu ir kuom tau šaukti, kokis tavo prašaukimas?" Velnias pasakė žmogui kuriam daikte: „Ė šauk mane Šaksei-Maksej". Velnias tada nulėkęs pinigus atanešė, žmogui padavė ir nukūrė savo keliu. Žmogus, pinigus pasiėmęs, bėdas atkamšė ir gyvena toliau, pinigus varvina velniui skolai. Praėjo metai žmogui, gerai ir greit. Žmogus, pinigus surinkęs, jau neša ir nunešė ten, kur jam velnias įsakė. Žmogus nuėjo su vastuliu pinigų ir pradėjo šaukt: „Šaksej-Maksej, skolą atanešiau!" Žmogus šaukia šaukia ir nedasišaukia. Egi daboja – atadimblina velnias. Žmogus nustojo šaukęs. Velnias priėjo ir klausia: „Žmogau, ko tu ževoji?" Žmogus sako: „Turėjau pasižyčiojęs pinigų pas velnią Šaksej-Maksej, tai dabar atanešiau". Velnias sako: „Jau užmuštas griausmo kadaise, jo nėr ir skolos iš tavęs niekas nereikalaus, neškis namo". Velnias nusisuko ir nuėjo. Žmogus atėjo namo su pinigais ir savo gyvenimą pabaigė nebiednai. (Iš T. Zalecko, to paties, kaip ir var. 20, užr. K. Trapikas.) LTA 952(36).

22: Šv. (1935). – Mano diedukas pasiskolino pas velnią pinigų. Jam velnias prisakė į tą ir tą laiką atnešti pinigus Pavajuonėn (netoli mūsų yra ežeras, kuris vadinasi Vajuonis). „O kai atneši pinigus, šauk manė: „Baltramiejau!" – tai aš ateisiu ir paimsiu pinigus". Suėjus laikui, paėmė diedukas pinigus ir nunešė Pavajuonėn. Kai kartas tuo laiku griaudė, ir lietus lijo. Diedukas nuėjęs pradėjo šaukt: „Baltramiejau, pinigus atanešiau!" O jam atsakė: „Neškis pinigus namo, Baltramiejų Dundulis užumušė". (Iš J. Aškinio Gaurelių k. užr. J. Velička.) LTA 759(32).

23: x. – (Pradžioj mt. 1165 var. 16). „Ateisi aure anon pamiškėn, pašauksi: „Būkai, Būkai, atnešiau tau pinigus!" – ir aš ateisiu". Bernas su pinigais parėjo namo ir vedė žmoną. Praėjo keleri metai, bernas prasigyveno. Sudaręs pinigus, nuėjo pamiškėn ir šaukia: „Būkai, Būkai, atnešiau pinigus!" Ir atsiliepė balsas giliai iš po žemės: „Būko jau seniai gyvo nebėra, tavo muzikantas Dundulis jį užmušė". *Žvaigždutė*, 1927, Nr. 7, p. 124–125.

24: PrL. – Ūkininkui Keriniui iš Spirokėlių anuo laiku atsitiko labai nuostabus dalykas, ir jis nepraleido progos tą nepaprastą nuotykį dažnai papasakoti vienalaikių ir būsimųjų naudai ir pamaldumui. – Buvo blogi metai, artinosi mokesčių diena, tačiau jų piniginėj nebuvo. Tuščiomis rankomis nuėjo Kerinis į valsčių (Amt) ir prašė palaukti. Tačiau griežtas viršaitis (Amtmann) liepė duoti įprastą „pamokinimą" (tam tikrą rykščių skaičių), ragindamas netrunkant užsimokėti. Nuliūdęs ūkininkas grįžo namo. Prieš jų kaimelį gulėjo didelis akmuo. Jis norėjo ant jo padaryti paskutinį poilsį ir apgalvoti, kaip jis savo žmonai turės pranešti apie piktą priėmimą valsčiuje. Tačiau iki to nepriėjo. Dideliam jo nustebimui, akmuo perplyšo, išėjo iš jo vyras ir pradėjo klausinėti, kodėl jis toks nusiminęs. Bailiai atvėrė jam ūkininkas savo širdį. „Aš noriu tau padovanoti pinigų mokesčiams, – atsakė į tai nuostabus vyras, – jei tu man duosi tai, kas yra tavo nuosavybė ir apie ką tu nieko nežinai". Ūkininkas iš pradžių susigalvojo ir nenorėjo daryti sutarties, bet vargas laužia geležį ir, nematydamas jokios išeities, sutiko su nuostabiu reikalavimu. Jis tuojau gavo pinigus, juos išmokėdamas, vyras taip

nurodė: „Šiandie po metų ateik tu prie paties akmens su tuo, kas tavo nuosavybė yra ir apie ką tu nieko nežinai, ir sušuk prie akmens triskart mano vardą: Petras! Visa kita savaime atsiras". – Nepaprasto susitikimo sujaudintas, grįžo Kerinis namo. Kaip buvo didelis jo išgąstis, kai jis rado savo žmoną pagimdžiusią dukrelę. Tai buvo jo nuosavybė, apie kurią jis nieko nežinojo, kai Petras su juo kalbėjo. Savo mokesčius laiku sumokėjo, tačiau visus metus buvo liūdnas. Bet jis buvo toks teisingas žmogus, kad jam neatėjo nei į galvą mintis laužyti sutartį. Kai atėjo nelaimingoji diena, ašarodamas paėmė ant rankų dukrelę ir nusinešė prie užkerėto akmens. Triskart klaikiai atkartojo aidas iš kalnų šlaitų šauksmą: „Petras!" Bet Petras nesirodė. Bailiai stingdamas stovėjo ūkininkas su vaiku, ir tarsi slogutis nukrito jam nuo širdies, kai netikėtai suskambėjo balsas: „Eik su savo dukrele namo, Petrą žaibas užmušė". Akmenį, kur kadaise Petras gyveno, dar matė daugelis dabar tebegyvenančių žmonių, tačiau niekas daugiau ant jo nebesisėdo. Prieš kelis metus jis buvo sunaudotas naujam plentui tiesti – kad tik jis jam jokios žalos nedarytų. *Altpr. Mon.*, XIX, (1882), p. 501.

25: Vk. (Gižai; 1936). – Seniai seniai gyvenęs toks Jonas, kuris labai norėjo ženytis, ale neturėjęs pinigų, tai nė viena merga nenorėjusi už jo eiti. Vieną vakarą, netoli vidurnakčio, einąs Jonas per tokią didelę plynią (o toj plynioj vaidindavosi velniai) ir dūsaująs, kad niekur negaunąs pinigų. – „Ko taip dūsauji, Jonai?" – paklausęs kažin kas iš plynios. Jonas žiūrįs šen, žiūrįs ten, ale kad buvę labai tamsu, tai nieko nematęs. – „Kas tu do vienas, kad mano ir vardą žinai?" – paklausęs Jonas. – „Aš Baukus, šitos plynios gyventojas, – atsakęs, – ale ko tu čia vaikščioji? Mažu kuo padėt galėčiau?" – „Ką tu man padėsi – tiek svieto perėjau, nieks nepadėjo". – „Na, sakyk, mažu aš padėsiu?" – „Matai, noriu ženytis, ale neturiu pinigų, tai jokia merga už manęs neina. O žmonės neskolina. Atiduočiau vėliau". – „Žinai ką, ateik rytoj apie dvyliktą valandą, atsinešk maišą, tai gausi". – „Tikrai? Ale tu nebijai, kad galiu neatiduot". – „Ė manęs nė vienas neapgavo, nė neapgaus". Jonui dingtelėję į galvą, kad jau čia velnias. Ale ką darysi, vis tiek reikia pinigų, o ar nuo velnio, ar nuo angelo, tas pats. Kitą naktį Jonas nuėjęs dar gerokai prieš dvyliką, išsikasęs duobę, pradūręs maiše skylę ir laukiąs. Ateinąs Baukus. – „Jonai, tu jau čia?" – „Čia, čia", – atsiliepė šitas. – „Na, tai laikyk maišą!" – ir suvertė vieną maišelį, o pas Joną vos keli pinigėliai beliko. Velnias tuoj atnešė antrą, trečią ir taip visą desėtką. – „Ale didelis tavo maišas!" – „Nemažas. O kada reiks grąžinti pinigus?" – paklausė Jonas. – „A, nestriokas. Prasigyvensi, atiduosi. Tik neužmiršk mane į veseilią paprašyt". – „Gerai, gerai, ale kur aš tave rasiu?" – „O čia ateisi, pašauksi: Baukau, Baukau, aš ir atsiliepsiu". (Toliau mt. 1165 var. 17). Po keletos metų, po šaunios veseilios, Jonas gražiai gyvenęs ir susikrovęs didelius turtus. Reikia nunešti Baukui skolą, atėjus į galvą mintis. Viena vakarą pasiėmęs maišą pinigų, nuėjęs į plynią ir šaukiąs: „Baukau, Baukau!" Niekas neatsiliepė. – „Baukau, Baukau!" Vėl tylu. – „Baukau, Baukauuu!" – „Kam šauki Baukų?" – paklausęs kažkas iš plynios. – „Pinigus, skolą atnešiau". – „A, jau gali neštis atgal. Baukui prieš tris metus Perkūnas taip užgrajijo, kad šis stramigalviais į peklą nudundėjo". Jonas parėjęs su pinigais namo ir gražiai baigęs amžių. (S. Česnienė iš Bardauskų k., laisvai atpasakojo Vytautas Čėsna.) LTA 1561(23).

LATVIAI (Lat.)

1: B. (Jaunsaule). – Arkliams sunkiai išvežant vežimą, ūkininkas šaukėsi velnio. Velnias pasirodė, padėjo išvažiuoti ir davė ūkininkui tris saikus pinigų. Kiekvieno rublio vietoj turėsiąs po du sugrąžinti ir savo sielą duoti kaip įkaitą.

Ūkininkas pasirašė krauju ant negyvėlio kaušo. – Po dvejų metų ūkininkas atnešė ant tilto pinigus ir šaukia: „Klipstin, ateik!" Pasirodė sena ragana ir sako: „Klipstin čia nebėra, jau praeitais metais jį užmušė Debesų Kibotojas". LFK 1377, 129.

2: B. (Grāvendāle). – Ūkininkas turėjo šaukti: „Ehpa, čia tavo pinigai". Po 3 metų pašaukus atsiliepė: „Jau prieš 3 metus Dundanga užmušė Ehpą". Žmogus įmetė pinigus į ežerą. Jie ten ilgai kaukė. *LP*, VI, 1, p. 235.

3: Jg. (Valgunte). – Ūkininkas ėjo į smuklę berno samdyti. Neturėdamas pinigų, tarė: „Kad nors velnias duotų man pinigų, jei Dievas nepadeda". Velnias atnešė maišą pinigų. Kai galės skolą grąžinti, turės ateiti ant to paties kelio ir šaukti: „Līpata, Lepata, čia tavo pinigai". – Po 3 metų atnešė pinigus ir šaukia. Kažin kas iškišė iš duobės galvą ir sako: „Jį jau seniai Buldurjānis užmušė". Ūkininkas praturtėjo. LFK 17, 1293, 15.

4: Jg. (Udse). – Ūkininkas neturėjo pinigų nuomai sumokėti. Kažkoks žmogus atnešė jam iš Behrse upės saiką pinigų. Po 3 metų jis turės skolą grąžinti. Nepažįstamasis vadinosi Purinu Jānis. Po 3 metų atnešė skolą ir šaukia. Balsas atsakė: „Prieš 3 metus Purinu Jānį užmušė Pērkuons". LP, VII, 1, p. 1149.

5: K. – Įsikaušęs ūkininkas Belte jojo švilpdamas palei Aš ežerą iš Kuldigos namo. Pasirodė nuostabus sutvėrimas ir klausia, kam jį šaukė. Belte atsakė – jam reikią pinigų. Velnias prižadėjo pripilti pilną skrybėlę. Belte išpjovė skrybėlės dugną ir uždėjo ant duobės. Velnias turėjo du kartus bėgti atnešti pinigų – skrybėlė vis nepilna (= Aa–Th. 1130, motyvas labai dažnai sutinkamas ir Lietuvoj). Po tiek ir tiek metų Belte turėsiąs sumokėti skolą. Atėjus laikui, Belte atnešė naktį pinigus ir švilpia. Iš ežero išlindo sena moteris ir sako: „Skolintojas buvo mano sūnus, Didysai Dundurs jį negyvai užgriaudė. Pasilaikyk sau pinigus". LFK 193, 179.

6: K. – (Pradžia kaip ir var. 5). Po 3 metų Belte atnešė skolą ir šaukia: „Eduart, Eduart!" Balsas iš ežero atsakė: „Jį užmušė anapus jūros Didysai Dundurs". LFK 671, 87.

7: Rg. (Sloka). – Neturtingas žmogus ėjo keliu ir verkė. Juodai apsirengęs ponas atnešė jam saiką aukso pinigų. Po metų jis turėsiąs grąžinti skolą – reikėsią ateiti prie kreivo beržo ir šaukti: „Bumbur Jani!" – Atėjęs rado beržą žaibo sutrupintą. Pašaukus pasirodė sena boba ir sako: „Tai buvo mano sūnus, jį užmušė griaustinis. Duok man pinigus". – Žmogus iš išgąsčio mirė. LFK 17, 1714, 56.

8: Rg. (Dole). – Ąžuole gyvenąs juodas žmogus neskolino girtuokliui pinigų, tuo tarpu neturtingam piemeniui pats pasiūlė. Kai norėsiąs skolą grąžinti, turėsiąs šaukti: „Martynai iš ežero, aš atnešiau pinigus!" – Piemuo prasigyveno. Surinkęs skolą, atėjo ten pat prie ežero ir, kaip buvo sakyta, šaukė. Ilgai niekas neatsiliepė. Galop išlindo iš žemės mažas vaikiukas ir sako: „Nuo jūros atėjo Didysai Dundurs ir užmušė Martyną. Pasilaikyk sau pinigus". LP, VII, 1, p. 1149 = V. Andrejanoff, *Lettische Märchen*, Leipzig, 1896, p. 56.

9: Rg. (Suntaži). – Neturtingas žmogus šaukėsi velnio pagalbos. Jis atnešė žmogui maišą pinigų ir pareikalavo skolą po metų grąžinti su nuošimčiais. Pinigus turėsiąs padėti paežerėj ant akmens. Žmogus ir paliko velnią besėdintį ant to akmens. – Atnešus pinigus, žaibas kelis sykius trenkė į velnią, ir akmuo nusirito į ežerą. Velnias užsirito ežere ant akmens. Svetimas žmogus liepė skolininkui privežti jį laivu prie akmens. Žaibas sutrupino akmenį, velnias dingo (plg. mt. 3454 Lat.). Nepažįstamasai sako: „Tu gali pinigus pasilaikyti. Jei aš nebūčiau velnio numušęs, tai nuošimčiais būtum buvęs tu pats". LFK 72, 7261.

10: C. (Druviena). – Ūkininkas neturėjo pinigų nuomai sumokėti. Sutiko velnią, tas liepė jam žengti tris žingsnius atgal. Pilis, pilni kambariai pinigų. Velnias

davė žmogui visą saiką. Po metų turės atnešt skolą ir šaukti: „Bārstiķi, ateik!" Ūkininkas vėl žengė tris žingsnius atatupstas ir atsirado kelyje. – Po metų atnešė pinigus, triskart šaukė ir švilpė. Pasirodė raišas vaikiščias ir sako: „Jį užmušė Pērkuons Turkų žemėj, tarp didelių akmenų". LP, V, p. 399.

11: C. (ib). – (Pradžia kaip var. 10). Kai ūkininkas pašaukė trečią kartą, atėjo raišas vaikiukas ir sako: „Jį užmušė Perkuons Prancūzų žemėj, dideliame akmenyje". LP, V, p. 400.

12: Vlm. (Dauguļi). – Daugulių apylinkėj paežerėj arė žmogus prastu arkliu dirvą ir šaukėsi velnio pagalbos. Velnias atėjo ir atnešė pilną saiką su kaupu pinigų. Žmogus pažadėjo skolą po metų sumokėti. Jis turėjo atėjęs šaukti: „Merķel, Merķel, čia tavo pinigai!" – Jis nusibraukė kaupą sau, o kita parnešė velniui (= Aa–Th. 1182). Pašaukus atėjo iš kalno sena moteris ir sako: „Vakar dangaus Bērtulis užmušė Merķelį". LFK 23, 8045.

13: Vlk. – Kažkas atėjo iš ežero ir davė ūkininkui pinigų. Jo vardas esąs Johsapuntus. Po 3 metų žmogus atnešė pinigus ir šaukė. Kažkas iš lengvo atsakė: „Vakar Johsapuntą užmušė savo ilguoju botagu Dangaus tėvas" (plg. Liet. 6 ir vok. Grimm, I, 148 iš Rytprūsių, be to, dar S 1, 3). LP, VI, 1, p. 235.

14: Vlk. (Ēvele). – Žmogus šaukė: „Kad kas nors bent 3 kapeikas duotų". Atėjo velnias, dabar žmogus norėjo gauti 25 rublius. Gavo, po metų turėsiąs grąžinti. Kai žmogus, suėjus metams, atnešė skolą, kitas velnias pranešė, jog jis galįs pinigus pasilaikyti, tą velnią užmušęs tėvas Dundur. LP, VII, 1, p. 1151.

15: Md. (Ērgļi). – Velnias davė neturtingam ūkininkui pinigų. Po 3 metų turėsiąs dvigubai sugrąžinti. Ūkininkas atnešė pinigus, bet sutiktas senas žmogus pranešė, jog galįs juos pasilaikyti – skolintoją užmušęs Pērkuons. LP, VI, 1, p. 235.

16: Md. (Dzērbene). – Žmogus neturėjo pinigų savo žmonos laidotuvėms. Gavo iš velnio. Po 5 metų turėsiąs grąžinti. Velnias tikėjosi, kad praturtėjęs žmogus nedorai gyvensiąs ir jam atiteksianti jo siela. Tačiau žmogus neleido be reikalo pinigų. Po 5 metų vakare atnešė skolą. Iš ežero pasirodė juoda galva ir liepė pinigus atnešti kitądien. Trenkė Pērkuons, ir galva pradingo. Kažkoks žmogus jam pranešė, kad galįs pasilaikyti pinigus – Dievas nubaudęs skolintoją. LFK 635, 66.

17: Md. (Sarkaņi). – Ūkininkas neturėjo pinigų nuomai sumokėti. Šaukėsi velnio, tas davė jam pilną puodą pinigų. Po tam tikro laiko reikėsią skolą grąžinti. Velnias vadinosi Jasuk. – Ūkininkas atnešė pinigus. Buvo audra. Jis šaukė: „Jasuk, Jasuk, štai tavo pinigai!" Iš šaltinio išlindo ilgadantė boba ir sako: „Žmogau, tylėk, ko rėki! Jau prieš 3 metus Dundurs užmušė Jasuką Lemsaler kalnuose". LFK 829, 456.

18: Jk. (Jaunjelgava). – Žmogus neturėjo pinigų ir šaukėsi velnio, tas paskolino jam visą maišą. Suėjus laikui, žmogus atnešė pinigus. Priėjęs prie akmens, šaukė: „Kiki, eikš šen!" Atėjo ir sako: „Kikį užmušė Pērkuons, gali pasilaikyti pinigus". LFK 665, 175.

19: Rz. (Biržgalis). – Zirmsus, Nakumo ponas, skolino ūkininkams pinigus. Jau du kartus ponas buvo apgautas: Petras prižadėjo grąžinti skolą, kai pačios kiaulės eis į ganyklą, Mykolas – kai nuo visų medžių lapai nubyrės (= mt. 1184), – to niekados negalėjo sulaukti. Dabar nuėjo Sepka ir šaukia Nakumą. Kažkas atėjo iš ežero ir sako, jog Nakumą nubaudęs Liucipierius už išlaidų gyvenimą. Dabar jo vietoj esąs jis, Liudvikas, tačiau jis pinigų daugiau niekam neskolinąs. (Plg. FE 4.) LFK 679, 341.

20: Rz. (Viļani). – Ūkininkas neturėjo pinigų mokesčiams susimokėti. Šaukėsi velnio, tas pripylė jam pilną skrybėlę pinigų, kuri buvo kiauru dugnu ir uždėta ant duobės (= mt. 1130, plg. var. 5). Po 3 metų turėsiąs atnešti skolą ir šaukti:

„Viļum, Viļum, čia tavo pinigai!" – Po 3 metų atėjo ūkininkas prie upės ir šaukia. Pasirodė mažas velniukas ir pranešė, jog galįs pinigus pasilaikyti – Viļumą nutrenkęs Grudulis. LFK 365, 236.

21: x. – Velnias davė žmogui švilpuką, su kuriuo jis galėjo užsidirbti pinigų (?). Po metų reikėsią skolą grąžinti. „Kai ateisi, tada švilp: džiņ, džiņ, Andžiņ, čia tavo pinigai". – Po metų žmogus atėjo prie akmens ir švilpia. Balsas iš po akmens atsakė: „Ar džiņ, džiņ, Andžiņ ar ne, Andžiņ nebegyvas, Dangaus būgnininkas jį negyvai užbūgnino". LP, V, p. 399.

22: x. – Neturtingas bernas atėjo prie ežero ir šaukė velnią. Atėjo senas šlubas velnias ir atnešė jam pilną katilą pinigų. Po 3 metų turėsiąs sugrąžinti ir jį taip pašaukti: „Klibiķi (šlubi), čia tavo pinigai!" – Praėjo 3 metai, ir bernas neturėjo iš ko skolos atiduoti. Atėjęs baimingai pašaukė velnią. Pasirodė jaunas velnias ir jam supykęs atsakė: „Gali eiti šalin, Klibiķį prieš 2 metu nutrenkė Pērkuons". LP, VII, 1, p. 237.

23. D. (Jasmuiža). – Vieno kaimiečio pastipo arklys, ir jis susirūpinęs, kaip įsigyti kitą arklį, tarė: „Kad nors velnias man duotų pinigų kitam arkliui nusipirkti!" Pasirodė velnias su pinigais, ir jie susikalbėjo, kad kaimietis atiduos skolą kitais metais: atneš pinigus, pašvilpaus ir tada ateis velnias. Kaimietis parėjo namo ir galvoja: jei nusipirksiu arklį, tai iš kur aš imsiu pinigus velniui atiduoti? Tad jis arklio nepirko, bet laikė pinigus. Kai atėjo skolos mokėjimo diena, kaimietis nunešė pinigus į mišką. Pašvilpė vieną kartą, bet velnias neatėjo; pašvilpė kitą kartą, velnio vis nėr. Trečią kartą pašvilpus, atbėga velnias, ir ūkininkas jam sako: „Aš atnešiau skolą". Bet velnias atsakė: „To velnio, kuris tau davė pinigų, jau nėr – jį praėjusiais metais nuspyrė Parkyuns ant Rygos tilto, todėl pasiimk tuos pinigus ir pirk sau arklį". Kaimietis parėjo namo, nusipirko gerą arklį ir gyveno laimingas. ŠP, XV, p. 191, Nr. 17.

24: Lp. (Ozolmuiža). – Prie vieno kaimo buvo didelė kalva, kur augo labai sena epušė. Vienas kaimietis kasmet eidavo prie tos epušės, šaukė velnią, iš kurio jis skolinosi pinigus ir grąžino atgal. Senas velnias vadinosi Jankels. Vieną kartą kaimietis negalėjo atiduot skolos nustatytu laiku, bet atnešė velniui pinigus jau rudenį. Atėjo kaimietis prie epušės ir šaukia: „Jankel, Jankel, ej šur!" Bet Jankelis nesirodė. Praėjo koks pusvalandis. Išėjo iš kalvos kitas velnias ir klausia kaimietį: „Kam tu šauki Jankelį?" – „Aš atnešiau Jankeliui seną skolą". – „Lai lieka tau tie pinigai, Jankelio jau nėr šiame pasauly". – „O kur jis yra?" – „Jankelį užmušė prie Rygos debesų Grudulis". Kaimietis parėjo namo, ir niekas tos skolos iš jo nereikalavo. *ŠP*, XIV, p. 192, Nr. 18.

LIVAI (Liv.)

1. – Pasakotojas važiavęs su visa vilkstine į Liepoją, vežę degtinę. Buvusi šviesi mėnesienos naktis. Jis atsilikęs nuo kitų pasišerti savo pavargusį arklį ir švilpaująs. Greit pasirodęs velnias ir klausiąs, ko jis norįs. – „Pinigų". – „Kiek?" – „Keturis tūkstančius". – „Turėsi lygiai už metų čia pat atnešti". Gavo pinigus, arkliai iš karto sustiprėjo, važiuoja toliau. – Po metų parnešė pinigus ir švilpia. Atėjo svetimas žmogus ir sako: „Gali juos pasilaikyti. Davėją užmušė Bōldar Jōn" (plg. Lat. 3: Buldurjānis). LRU, II, 176.

ESTAI (FE)

1: Va. (Hargla; 1894). – Neturto spaudžiamas žmogus nuėjo į mišką ir šaukia velnią. Velnias jį išklausė ir davė saiką (gorčių) pinigų su sąlyga, kad žmogus

tik tiek suvartotų, kiek yra virš saiko kraštų (kaupą), o kita velniui grąžintų (= Aa–Th. 1182, plg. Lat. 12). Žmogus padarė taip, kaip buvo liepta, ir pašaukė Paju-vilep (= Pievos švilpuką). Iš balos atsiliepė balsas, kad jis galįs pinigus pasilaikyti, nes Müri-tätä (= Griausmo tėvas) užmušęs Paju-vilep. H, III, 22, 189–190(2).

2: Ta. (Otepää; 1895). – Tai buvo labai seniai. Žmogui išgaišo arklys. Išvilko dveseną miškan prie akmens, verkia ir dejuoja, kaip reikės kitas arklys nusipirkti. Iš po akmens išlindo mažas senas žmogelis ir paskolino jam pinigų su sąlyga, kad po metų sugrąžinsiąs. Turėsiąs ateiti į mišką ir jį pašaukti: „Eglyno Pärt!" – Kai po metų atnešė skolą ir pašaukė, atėjo iš miško kitas labai senas žmogus, sakėsi esąs Eglyno Pärto brolis, o jį patį praeitą vasarą Talino apskrity nutrenkęs žaibas. Senis liepė žmogui už tuos pinigus pagerbti Eglyno Pärto sielą. Kai žmogus pasiuntė jo sielą į pragarą, iš miško atsiliepė balsas, kad dabar su skola esą kvit. H, III, 21, 783–786(10).

3: Ta. (Võnnu; 1901). – Vienam vyrui prireikė pinigų. Buvo jis girdėjęs, kad esą lengva pasiskolinti iš velnio. Lūkuriavo jis tris ketvirtadienio vakarus ant kryžkelės ir švilpė. Ketvirtą kartą atvažiavo ketvertu arklių juodas ponas ir paklausė, kam jį šaukia. Su savim jis neturėjo pinigų, bet greit atsigabeno visą maišą. Dar paklausė, kada jam žmogus grąžinsiąs skolą, gal po dvejų metų. Žmogus atsakė, kad taip greit negalėsiąs, reikią palaukti, kol eglių spygliai nukrisią. Kai kartą velnias pamatė miške nudžiūvusią eglę ir atėjo savo pinigų, tai žmogus jam atsakė, kad jis turįs laukti, kol visų eglių spygliai nukrisią. E 41161–41165.

4: Ta. (Nõo; 1895). – Vienas neturtingas vyras buvo pasiskolinęs iš velnio pinigų. Laukė jis tris ketvirtadienio vakarus, velnias buvo pasižadėjęs atvykti. Trečią ketvirtadienį atvyko kažkoks su dideliu triukšmu. Vyras paklausė, ar jis esąs tas pats, kuris jam buvo pinigų paskolinęs. Šis atsakė, kad jis niekam pinigų neskolinęs, ir paklausė, ar tam davėjui nebuvo nukirsta dalis vienos ausies. Vyras tai patvirtino ir išgirdo, kad šisai jau seniai esąs žaibo užmuštas. Tai buvęs dosnus vyras, išskolinęs daug valdiškų pinigų, bet nei iš vieno negavęs atgal. (Plg. Lat. 19.) E 30 000.

5: Ta. (1888). – Vienas žmogus jau treti metai negalėjo sumokėti savo pagalvės ir ėjo į teismą, kad gautų savo rykštes. Eidamas mišku, ėmė dūsauti ir geidė susitikti velnią – gal šis jam paskolintų pinigų. Velnias atėjo, ir žmogus paprašė trijų saikų pinigų. Velnias nusivedė jį prie karklų krūmo ir atmieravęs supylė jam į maišą tris saikus aukso ir sidabro. Kai jis norėsiąs grąžinti, tai turėsiąs triskart sušukti: „Pajo Vilip (= Žilvičių Pilype)!" Pinigai greit išėjo. Žmogus apmokėjo savo pagalvę ir suvartojo du saiku savo turto, o už paskutinį saiką nupirko tris saikus seno vario, nunešė jį prie žilvičių krūmo ir pašaukė Pajo Vilip. Tačiau kitas velnias jam pranešė, kad Vilip esąs miręs, jis galįs jo pinigus pasilaikyti, tačiau jų davėją turįs keiksmais palaiminti. H, II, 29, 17–20(2).

6: Vl. (1902). – Päri apylinkėj yra daug kalvų ir slėnių. Tuose slėniuose iš seno gyveną velniai. – Kartą ten nuėjo žmogus ir pasiskolino iš velnio skrybėlę pinigų. Kitais metais atnešė skolą ir šaukia, kaip buvo lieptas: „Vilepiluik (= švilpuke)!" Atėjęs kitas velnias pranešė, jog jau praeitais metais Vilepiluik nutrenkęs griaustinis. Žmogui liko pinigai. H, III, 30, 541–542(2).

7: Vl. (1895). – Labai seniai gavęs vienas neturtingas žmogus iš velnio trečdalį saiko pinigų su sąlyga, kad po 7 metų grąžinsiąs. Velnią reikėsią šaukti: „Pajuvili (= Pievos švilpukas)". – Kai po 7 metų nunešė skolą, į jo šauksmą atėjo kitas velnias ir pranešė, kad tą pačią valandą, kai Pajuvile jam paskolinęs pinigus, jį užmušusi Taeva-rabi (= Dangaus vėtra). Pinigus jis galįs pasilaikyti. H, III, 19, 892–894(7).

8: Pä. (1898). – Vienam žmogui prisireikė pinigų. Velnias davė jam pinigų už tris kraujo lašus iš jo piršto. Išleidus tuos pinigus, jie visados sugrįždavo (mt. 3650), ir taip žmogus pasidarė turtingas. Nuėjęs grąžinti skolą, pašaukė jis velnią, bet balsas atsakė, kad Dangaus būgnas (taeva trummal) jį užmušęs. Žmogus pasilaikė sau pinigus. E 37921–37922(20).

9: Pä (Töstamaa; 1893). – Arklys staiga nebegalėjo pajudinti iš vietos vežimo. Atėjo senis ir paklausė, ką jis jam duosiąs, jei jis palengvinsiąs vežimą. Pareikalavo pažadėti tą, kas jį pirmas namuose pasitiks. Žmogus sutiko. Senis pažadėjo jam dar duoti naują namą ir pilną puodą pinigų – po 7 metų jis savo užmokestį pasiimsiąs. Kai žmogus grįžo namo, pirmiausia jį pasitiko sūnus. Kai atėjo velnias, žmogus jam sakė, kad pirmiausia jį pasitikęs šuo. Velnias nuolat ateidavo. Žmogus nuėjo pas burtininką, ir šis jam patarė: „Įdėk sidabrinę kulką ir nušauk tą seną bjaurybę". Jis taip ir padarė, tada išgirdo balsą: „Pukmats (puk = vaiduoklis) mirė, ir ką tu jam esi skolingas, lieka tau padovanota". E 4530–4531(1).

10: Lä. (Hanila; 1896). – Kalėdų vakarą vienas neturtingas žmogus ėjo į jaują grūdų vogti. Ant aukšto rado kortininkų kompaniją, jų tarpe kelis pažįstamus mirusius ponus. Žmogus prašė ponų paskolinti jam pinigų. Vienas ponas davė jam gorčių sidabro su sąlyga, kad kitais metais grąžinsiąs. – Kitų Kalėdų vakarą žmogus parnešė pinigus. Ir vėl ponai lošė kortomis ant jaujos. Jie pranešė, jog galįs pinigus pasilaikyti, nes aną poną praėjusiose Joninėse užmušęs Vanakoli (= Senas griaustinis). H, IV, 7, 203–205(4).

11: Jä. (Koeru; 1925). – Vienas nusigyvenęs malūnininkas sutiko poną, kuris pasiūlė jam pinigų – turėsiąs grąžinti, jei praturtėsiąs. Tada turįs tokią pat dieną ateiti ton pačion vieton ir į visų vėjų puses šaukti: „Raba-Mats (raba = raistas), ateik čia, aš atnešiu tau pinigų!" Nuo to laiko malūnininkui sekėsi. Po trejų metų jau jis buvo turtingas, nuėjo su pinigais į raistą ir pašaukė, kaip buvo sakyta. Tačiau jam su dideliu triukšmu atsakė, kad Raba-Mats jau esąs griaustinio užmuštas. Malūnininkui liko pinigai ir visas turtas. EVR, 27, 193–195(8).

12: Jä. (Tapa). – Vargšo kampelninko arklys nebegalėjo patraukti vežimo iš vietos, ir žmogus dūsaudamas keikėsi. Atėjo mažas juodabarzdis žmogelis ir prižadėjo jam nelaimėje padėti. Jis nudraskė žemes nuo vienos senos eglės šaknų ir ištraukė iš žemės į saiką panašų daiktą – jis buvo pilnas aukso ir sidabro pinigų. Norėdamas sugrąžinti, žmogus turėsiąs toj pačioj vietoj triskart per dantis pašvilpti. Žmogus susilaukė laimės ir praturtėjo. Po ketverių metų nuėjo jis ten ir pašvilpė. Atbėgo juodabarzdis, net žemė drebėjo, jo kaip tik būta Rygoje vestuvėse. Tačiau jis pinigų neėmė – jie priklausą jo mirusiam dėdei, žmogus tik turįs keikdamas palaiminti davėją. E 5804.

13: Vi. (Kadrina; 1898). – Neturtingas žmogus sėdėjo miške ir dūmojo apie savo sunkų gyvenimą. Mažas žilas senelis pasiūlė jam savo piniginę: jis galėsiąs pinigus vartoti, tačiau po 3 metų turėsiąs piniginę grąžinti ir joj turėsią būti tiek pat pinigų, kaip dabar, ir lygiai tokiomis pat monetomis. Kai žmogus atėjo grąžinti piniginę, senio vietoj rado jaunuolį, kuris pranešė, kad jo tėvą užmušęs žaibas, o jis paskolos nereikalaująs. Žmogus pasilaikė pinigus ir buvo linksmas, tačiau tuo būdu jis vis tiek pardavė velniui savo sielą. E 36362–36364(1).

14: x. – Žmogus pasiskolino iš velnio pinigų. Po 3 metų atnešė skolą ir šaukia: „Ilp-Jonai, eikš prie savo pinigų!" Triskart sušukus pasirodė mažas juodas žmogelis ir liūdnai tarė: „Ilp-Joną praeitą vasarą užmušė Pikker. Aš esu jo sūnus. Pasilaikyk pinigus, tik palinkėk už tai seniui ramaus poilsio". Žmogus tarė: „Tegul Dievas paima jo sielą ir negalvoja apie jo nuodėmes". – „Fui, ką tu kalbi! Turi sakyt: velnias tegul nešasi jo sielą ir pasikabina pragare". – Tai buvo miško elfas. Jannsen, II, Nr. 39.

ŠVEDAI (GS)

1: c. – Neturtingas senis dėjo silkėms tinklus ir buvo labai nuliūdęs, nes netrukus turėjo būti išparduotas. Iš ežero išėjo mažas senas žmogelis su raudona kepuraite ir prižadėjo jam paskolinti šiūpelę pinigų, jei jis juos laiku sugrąžinsiąs. Tada senis turėsiąs jį šaukti „Topreis" vardu. Atnešęs gavo atsakymą, jog Topreis miręs, ir jis galįs pasilaikyti pinigus. ULMA 5388, s. 2.

2: a (Gyllabo dv.). – Apie šį dvarą, iš kurio dabar tik griuvėsiai bėra likę, apylinkės žmonės pasakoja nuostabių istorijų. – Rytinėj lauko daly prie Wammerlöf yra kalva, kurią žmonės vadina „Appe hög" (Appes kalva). Šventėse ten girdisi dainuojant ir šokant. Šioje kalvoje gyveno vyras, Appe vardu, su savo žmona Pimpa. Jie buvo geruose santykiuose su kaimynais. Apie tai pasakojama daug istorijų. Tarp kitko pasakojama, kaip vienas vienarankis ūkininkas, susilaukęs sūnaus ir girdėdamas, kad pas Appe galima pasiskolinti pinigų, nuėjo pas jį ir gavo labai daug, kuriuos turėjo per keturis terminus sugrąžinti. Tačiau kai ūkininkas nuėjo prie kalvos sumokėti pirmą skolos dalį, iš kalvos atsiliepė balsas: „Appe mirė, bet Pimpa gyvena". Tačiau Pimpa nenorėjo priimti pinigų. Apie Appes mirtį pasakojama, kad jį užmušę „cimmerern", kurie gyvenę Cimbris šaly. G. Ljunggren, *Skonska Herregordar,* 1861, VI, 20.

SUOMIJOS ŠVEDAI (FGS)

1: k (Gamlakarleby). – Neturtinga našlė su daugeliu vaikų gyveno prie Köukar kalno netoli Gamlakarleby. Kai kartą ji sėdėjo nusiminusi dėl savo neturto, išėjo iš kalno senas žmogus ir klausė, kodėl ji taip nuliūdusi. Jis davė jai daug pinigų, tačiau liepė jai vis tik po truputį leisti. Netrukus ji pasidarė viena turtingiausių visame sodžiuj. *FSF,* p. 653.

2: c (Ingo). – Volbärje (Vordbärget) prie Rövarslandet (= Plėšikų žemė), Ingo apskrity, seniau gyveno kalnų dvasia (= milžinas), vardu Luddan, kuri atrodė kaip moteris. Röver dvaro savininkas Kukku dažnai sakydavo: „Jei man ko reikia, einu pas Luddan". Ir trolis, sako, jam dažnai padėdavęs. *FSF,* p. 654.

3: c (Karis). – Visai nusigyvenęs ūkininkas norėjo pasiskolinti pinigų iš dviejų savo turtingų švogerių – vieno taip pat ūkininko, kito kalvio. Tačiau ūkininkas jam atsakė: „Kaip pasėjama, taip pjaunama", ir kalvis: „Kiekvienas yra savo laimės kalėjas". Tada jis nuvažiavo pas kalnų dvasią (= milžiną), apie kurią buvo girdėjęs. Iš pradžių šaukė jį kaip poną gražiais titulais, bet niekas nesirodė. Tada ėmė šaukti visais keiksmo vardais, kurių ištarimas kai kuriems keleiviams beveik gyvybę kaštavo. Tada pasirodė supykęs trolis ir norėjo jį nubausti, bet ūkininkas prašėsi dovanoti ir klausė, ar negalėtų jam paskolinti pinigų. „Eik pas sau lygius", – atsakė milžinas. – „Aš jau buvau, bet nieko negavau". – „Tada eik su manim". Jie nuėjo prie nulaužto ąžuolo ir krūmo kalno pakojy, tenai rado urvą ir įlindo vidun. Perėjimas buvo ilgas ir tamsus, bet galop pasiekė didelę salę su lempomis palubėj, ir salės vidury stovėjo pilnas sidabro pinigų katilas. „Atsiskaityk, kiek tau reikia". Atsiskaitęs paprašė popieriaus skolos rašteliui. Milžinas jam dar priminė, kad jis laiku grąžintų skolą. – Ūkininkas prasigyveno. Žmonos klausiamas, iš kur gavęs pinigų, sakė: „Iš tavo brolių". – Atėjus skolos mokėjimo dienai, pasikinkė porą arklių, pasiėmė vaikus ir sakėsi važiuojąs pas švogerius. Prie kalno sustojo ir nuėjo su žmona ir vaikais prie ąžuolo, kur buvo įėjimas, tačiau urvo neberado. Tada pašauk trolį jo vardu, pagaliau pajuokos vardais, bet niekas nesirodė. Jauniausia mergaitė pastebėjo prie medžio stovintį kaip stovylą žmogų, su lazda rankoj ir skrybėle ant galvos. „Žiūrėk, tėve, kas ten yra?" Tėvas

nieko nematė, bet išsiėmė pinigus skolai sumokėti. Vienu kartu pakilo vėjelis, ėmė kristi nuo medžių lapai, vaikai pradėjo žaisti su lapais ir po jais atrado skolos raštą. Jau buvo pakvituota, taigi ūkininkas galėjo pasilaikyti pinigus. Tada jis nuvažiavo pas savo švogerius, kurie dabar buvo taip suvargę, kaip jis pats seniau. *Nyland*, II, 1887, Nr. 26.

VOKIEČIAI (GG)

1: Westfalen. – Ūkininkui neišgalvojančiam, iš kur gauti pinigų, pasisiūlė paskolinti nepažįstamas žmogus, sutiktas prie Serpin pilies, su sąlyga, kad po tam tikro laiko grąžinsiąs. Žmogus iš karto pagalvojo, jog turi reikalo su Piktuoju (= velniu), tačiau nepažįstamasai jį nuramino sakydamas: „Kai tu mokėjimo dieną čia ateisi, tai tada tik pašauk: Balder von Serpin!" Pinigai atnešė ūkininkui daug laimės, jis buvo dėkingas ir, suėjus laikui, atnešęs pinigus pašaukė: „Balder von Serpin, pasiimk savo pinigus!" Niekas nesirodė, pagaliau atsiliepė balsas: „Baldero nebėr, jis išvažiavęs (= miręs), pasilaikyk savo pinigus". A. Kuhn, *Sagen, Gebräuche und Märchen aus Westfalen*, 1859, p. 358, Nr. 399.

2. (Žr. var. 5). – Vienas iš neūžaugų (Zwerge), gyvenusių po akmeniu prie Küsterbusch, paskolino ūkininkui trūkstamus 200 talerų, sakydamas: „Aš tau paskolinu, bet po metų, lygiai tą pačią dieną ir valandą, aš vėl turiu juos gauti; tada ateik tik čia ir šauk: „Anton", – aš pasirodysiu ir pasiimsiu". Atėjus laikui, ilgai šaukė ūkininkas, galop pasirodė kitas nykštukas ir tarė: „Anton mirė, eik ramus namo ir pasilaikyk pinigus". A. Kuhn, ten pat, p. 234, Nr. 269.

3: Weibeck. – Ūkininkas tiek prasiskolino, kad norėjo ant medžio pasikarti. Susitiko neūžaugą, kuri jo paklausė, kodėl taip darąs. „Tai bjauri mirtis! Klausyk, aš tau paskolinsiu kelis šimtus talerų. Verskis su jais ir kai vėl prasigyvensi, atnešk skolą. Ateik čia prie kalno, paklabenk triskart į uolą ir šauk triskart vardą Lehnort, – aš išeisiu ir pasiimsiu pinigus". Ūkininkas su tais pinigais taip gerai vertėsi, kad vėl praturtėjo ir atėjo grąžinti skolą. Kai jis pašaukė, kaip buvo liepta, išėjo mažas žmogelis ir tarė: „Lehnortas mirė ir prieš mirtį liepė, kad jei tu atneši pinigus, mums jų neimti, bet tau dovanoti, nes tu visados buvai darbštus ir visuose dalykuose patikimas". Dar žmogeliui bekalbant, ūkininkas pamatė, kaip Lehnortą nešė stikliniame grabe. Paskui grabą ėjo būrys mažų žmogelių, visi ilgais juodais apsiaustais. Ant grabo viršaus tupėjo keturi balti karveliai, du prie galvų ir du prie kojų. Nuliūdęs, kad nebegali su savo geradariu kalbėti, ūkininkas parėjo namo. C. und T. Colshorn, *Märchen und Sagen*, 1854, p. 83, Nr. 27.

4: Schleswig Holstein. – Ūkininkas, žmonos patartas, nuėjo prie Jagelberg kalno, pašaukė požeminį Kulemanną ir prašė paskolinti vieniems metams 50 dukatų. „Eik į kitą pusę kalno ir rasi, ko nori". Žmona ragino laiku nunešti skolą, nes žinojo, jog kaimynuose, kurie irgi taip skolinosi pinigus, bet laiku negrąžino, taip ėmė vaidintis, kad turėjo kitur išsikraustyti. Ūkininkas, surinkęs skolą ir paėmęs ant nugaros kumpį nuošimčiams, apėjo triskart aplink kalną ir pašaukė: „Kulemann!" Iš kalno atsakė: „Kulemannas mirė ir kadangi tu esi doras žmogus, tai tebūnie tie 50 talerų tau dovanoti". Müllenhoff, 1845, p. 288, Nr. 364; 1921, Nr. 459.

5. Prie Alverdissen yra nedidelis krūmas, kuris seniau vadinosi Helle, o dabar Küsterbusch. Šiame krūme po akmeniu seniau gyvenę neūžaugos. Kartą turėjęs vienas žmogus sumokėti 200 talerų skolą, bet neturėjęs iš ko. Išėjęs liūdnas pasivaikščioti ir staiga pamatęs neūžaugą, kuri jo paklausė, ko jam trūksta. Jam pasipasakojus, neūžauga paliepė eiti kartu. Nuėjo į Helle prie akmens, ten neūžauga pradingo, bet greit grįžo su 200 talerų. Juos padavė žmogui ir tarė: „Aš tau

paskolinu, bet po metų, tą pačią dieną ir valandą aš turiu atgal gauti. Tada ateik čia ir šauk: „Anton!" Aš ateisiu ir pasiimsiu". Žmogus linksmas parėjo namo. Po metų atėjo sutartu laiku, tačiau veltui šaukė. Galop išėjo iš akmens kita neūžauga ir jam pasakė: „Antanas mirė, eik ramus namo ir pasilaikyk pinigus". Fr. Ranke, *Die deutsche Volkssagen*, München, 1924, p. 144–145.

6: Westpreussen. – Viename kaime gyveno ūkininkas, kuriam labai nesisekė, nors jis ir buvo darbštus: jo laukai vis buvo pilni piktžolių, gyvuliai liesi. Kai vieną vasarą jo laukai vėl buvo pilni piktžolių ir geriausia karvė nugaišo, nusiminęs išėjo jis į mišką. Bevaikščiodamas nuklydo jis į tokią vietą, kurios visai nepažino. Staiga pamatė prieš save žilą senelį, pasirėmusį gumbuota lazda. Priėjęs prie ūkininko, paklausė: „Ko tau trūksta?" – „Neverta pasakoti apie mano vargus, nes man niekas negali padėti". – „Kas žino?" – tarė žmogelis ir prašė viską papasakoti. Ūkininkas pasipasakojo apie savo nepasisekimus ūkyje ir apie skolas, kurias kaimynai reikalauja grąžinti. „Aš tau paskolinsiu pinigų, tik tu man turėsi išduoti skolos raštelį ir prižadėti niekam nepasakoti, iš kur tuos pinigus gavai, dargi savo žmonai nesakyti. Skolą turėsi grąžinti iš karto, su grąžinimu nėra skubu, nuošimčių aš irgi nereikalauju". Ūkininkas džiaugsmingai sutiko. „Tai sek mane". Ėjo vis gilyn į tamsų mišką, ūkininkas vos spėjo sekti, galop priėjo aikštę, kur stovėjo trys dideli ąžuolai. Žmogelis sušėrė lazda į vidurinį medį, atsidarė durys, nusileido laiptais po žeme, rado geležines duris, žmogelis savo lazda jas vėl atidarė ir rado didelę šviesią salę. Prie sienų stovėjo aukso ir sidabro pinigų pripiltos statinės. „Kiek tu nori gauti?" – „Tris šimtus dukatų, tiek esu kaimynams kaltas". – „Ar nenori daugiau? Gal paimsi ir šitokių savo žmonai ir vaikams?" – tarė žarstydamas žibančius brangakmenius. „Ką mano vargšė žmona veiks su tokiais brangiais akmenimis!" Žmogelis atskaitė 300 auksinių, pagamino skolos raštelį, po kuriuo ūkininkas padėjo tris kryžius, ir žmogelis išvedė ūkininką iš miško. „Kai tu atneši pinigus, tai tik pašauk: Kas žino (Werweiss), kur tu esi!" Ir žmogelis pradingo. Žmona nudžiugo, pamačiusi grįžusį vyrą, bijojo, kad jis miške nebūtų sau ko pasidaręs. Pamačius tiek pinigų, žmona manė, kad jis ką nors užmušė. „Aš pinigus gavau pasiskolinti, bet dabar negaliu sakyti iš ko". Žmona netikėjo. Ūkininkas sumokėjo vienam skolintojui šimtą, nuėjęs pas kitą kaimyną, vėl pabėrė pinigus ant stalo. Tas nustebęs žadėjo atsisakyti nuošimčių, jei jam pasakys, iš kur gavo pinigų. Trečias skolintojas žadėjo ir nuo visos skolos atsisakyti, jei jam pasakys, kokiu būdu praturtėjo. Tačiau ūkininkas nei vienam nesakė. Visi į jį pradėjo įtartinai žiūrėti. Tačiau jis ramiai dirbo savo darbą, javai derėjo, gyvuliai ėjo rankon, veikiai pristigo vietos daržinėj ir rūsy. Po kelių metų sutaupė skolą ir vieną dieną nuėjęs į mišką ieškojo to žmogelio. Daug kartų šaukė: „Kaszino, kur tu esi?" – tačiau žmogelis nesirodė. Užėjo didelė audra, žaibavo ir griaudė, liejosi srovėmis lietus. Ūkininkas pasislėpė po ąžuolu. Tuo tarpu žaibas sutrupino medį. „Kas žino, kur tu esi?" – šaukė išsigandęs, žaibų apakintas ūkininkas. Atmerkęs akis, pamatė susilenkusį mažą žmogelį, kuris tarė: „Kas žino tik ką žaibas užmušė. Jis tave matė ir girdėjo, ir liepė pasakyti, kad tu gali pinigus pasilaikyti. Štai tavo skolos raštelis". Sugrįžęs namo ūkininkas viską papasakojo savo žmonai ir kaimynams, parodė ir raštelį. Laimė jį ir toliau lydėjo, iš ko kilo turtingiausi krašto žmonės. Th. Preuss, *Tiersagen, Märchen u. Legenden in Westpreussen gesammelt*, Danzig, 1912, p. 39–43.

7: Sachsen (Voigtland). – Clodra malūnininkas jau daugely vietų norėjo pasiskolinti 50 talerų, tačiau niekur negavo. Visai nusiminęs, kopė jis į kalną, norėdamas Wernsdorfe dar kartą pabandyti. Užkopus į pusę kalno, pasitiko jį mažas žmogelis, pradėjo kalbą ir patyrė, kokioje sunkioje padėtyje yra atsidūręs

malūnininkas. Į tai žmogelis atsakė, kad malūnininkas turįs ryt tą pačią valandą vėl ateiti ton pačion vieton, tad galėsiąs gauti pinigų. Malūnininkas iš tikrųjų gavo pinigų ir nurodymų, kad norėdamas skolą grąžinti, turįs atnešti į tą pačią vietą ir šaukti: „Flederwisch!" Po 3 ar 4 metų, kai pinigai nebebuvo reikalingi, atėjo žmogus į tą vietą ir sušuko: „Flederwisch!" Tačiau pasirodė kitas žmogelis ir pasakė: „Jis galįs pasilaikyti pinigus sau, Flederwisch esąs miręs". Eisel, R., *Sagenbuch des Voigtlandes*, Gera, 1871, p. 47 (paimta iš: Schmidt, *Topographie der Pflege Reichenfels*, 1827).

8: Meklenburg. – Vienas ūkininkas karo ir blogų laikų dėlei taip nusigyveno, kad nebežinojo, ką toliau beveikti. Todėl nusipirko už savo paskutinius pinigus virvę ir norėjo ant pirmo pasitaikiusio medžio pasikarti. Kai jis taip žvalgėsi į medžių viršūnes, pasirodė vienas iš mažųjų požeminių ir tarė jam: „Ko tu taip suniūręs žvalgausi į medžių viršūnes?" Ūkininkas atsakė – jis ieškąs medžio pasikarti. „Tai yra bjauri mirtis, – tarė požeminis, – štai tau šimtas talerų. Kai tau vėl gerai klosis, galėsi juos man grąžinti: tada ateik prie šio kalno ir pabelsk į šį akmenį, tai aš išeisiu". Ūkininkui vėl pradėjo sektis. Atsiskaitęs šimtą talerų, atėjo jis prie kalno ir pabeldė į akmenį. Išėjo kitas požeminis ir tarė: „Tavo draugas Lehnort mirė, tačiau jis dar prieš savo mirtį pasakė, kad jei tu pinigus atneši, mes turime juos tau padovanoti". Ūkininkas pagalvojo: jei mano mažas žmogus nenori pinigų atsiimti, tai aš juos turiu vargšams išdalinti. Jis padarė daug gero ir laimingai gyveno su savo žmona ir vaikais iki amžiaus galo. Taip dėjosi pasauly, kai požeminiai dar turėdavo reikalų su žmonėmis. Bartsch, K., *Sagen, Märchen u. Gebräuche aus Meklenburg*, Wien, 1879, p. 88, Nr. 96, pagal Raabe, *Platd. Volksbuch*, p. 112.

9: Mekl. (Benekenhagen ir Blankenhagen; 1887). – Prie Benekenhageno, viename kalne Blankenhageno laukuose, gyvenęs Gälknökeris (= Geltonkaulis) – jis buvęs visas geltonas, užtat taip ir vadinosi. – Vienam ūkininkui išgaišo karvė, ir jis ėjo per žmones prašydamas pinigų, kad galėtų vėl karvę nusipirkti. Tada pasirodė Gälknökeris ir davė ūkininkui pilną puodą pinigų: po tam tikro laiko turėsiąs pinigus grąžinti ir tada reiksią šaukti: „Hurrah!" Kai tas laikas atėjo, ūkininkas nunešė pinigus ir pašaukė. Tada balsas paklausė, ko jis norįs. Jis atnešęs pinigus. Jam atsakė, kad galįs tuos pinigus geram sunaudoti, nes Burrahas užmušęs Hurrahą. Wossidlo, 80531.

10: Mekl. (ten pat; 1928). – Benekenhagene gyveno senas žmogus, kuris turėjo daug vaikų ir buvo prasiskolinęs malūnininkui. Kartą pasiuntė jis vieną savo vaiką pas malūnininką miltų parnešti, tačiau malūnininkas atsakė, kad jis jam daugiau nebeskolinsiąs. Nusiminęs tėvas vaikščiojo šen ir ten. Kai jis atėjo prie kalno, atrodė labai nusiminęs. Ten pakelėj stovėjo Gälknökeris ir tarė: „Kur tu nori eiti? Atrodai toks nuliūdęs, tu turi kažką ant širdies, ar aš tau negalėčiau padėti?" – „Ach, tu man vis tiek nieko negalėsi padėti". – „Taip, taip!" Tada jis jam papasakojo: turįs daug skolų, pasiuntęs vaiką, bet dabar norįs pats nueiti, jis turįs gauti miltų duonai savo vaikams. Tada atsakė Gälknökeris, kad jis galįs jam duoti ketvirtį saiko pinigų, tačiau lygiai po metų turėsiąs sugrąžinti; jeigu tai negalėsiąs padaryti, tada turėsiąs pats jam atitekti. Senis pabijojo, tačiau kai jam pasiūlė tik pusę ketvirčio, sutiko. Gälknökeris jam pasakė, kad pinigai greit padaugėsią, po metų jis turėsiąs skolą atnešti prie kalno ir pašaukti: „Bullerbuck, kur tu esi!?" Pinigai iš tikrųjų daugėjo, senis įsitaisė sodybą ir po metų nunešė skolą. Tačiau į jo šauksmą niekas nepasirodė. Kai jis sušuko trečiąkart, išgirdo balsą: „Ballerbuckas užmušė Bullerbucką, jis turįs grįžti namo". Wossidlo, 80532.

11: Mekl. (ten pat; 1920). – Gälknökeris gyveno Rülebargo kalne, kuris yra už Benekenhageno. Tai buvo vietos dvasia. Pirklius jis visados nuvydavo, bet

mėgdavo mergaites – su jomis jis žaisdavo. Vienas ūkininkas iš Blankenhageno vaikščiojo susimąstęs, ir Gälknökeris jį paklausė, ko jam trūksta. „Tu man vis tiek negalėsi padėti". – „Bet tu to negali žinoti". Jam reikią tiek ir tiek pinigų. „Tai aš tau duosiu". – „Kur turėsiu grąžinti?" – „Ateik čia". Kai jis atnešė pinigus, vis šaukė: „Gälknöker!" – „Gälknökerį užmušė dangaus griaustinis, – atsakė, – jis turįs eiti namo". Ir niekas iš jo daugiau pinigų nereikalavo. Wossidlo, 80534.

12: Mekl. (ten pat; 1920). Heibargas seniau buvo šventas gojus, dabar jau iškirstas. Per jį ėjo vienas vyras į malūną. Jis neturėjo miltų ir vis mąstė, kur jis galėtų sutikti malūnininką. Susilenkęs stūmė jis savo vežimėlį ir vis galvojo, kur jis gausiąs pinigų sumokėti už miltus. Gälknökeris davė jam pilną puodą pinigų – tuos pinigus jis turįs ateity sugrąžinti. Jis ilgai taupė ir kai nunešė skolą, išgirdo: „Bullerjahnas užmušė Mullerjahną, pinigus galįs sau pasilaikyti". Tai buvo užkerėta būtybė, kurią galėjo tik tie žmonės pamatyti, kurie buvo patekę didelėn nelaimėn. Wossidlo, 80533.

13: Mekl. (ten pat). – Vienas vyras iš Benekenhageno ėjo į Blankenhageną pas malūnininką. Jis turėjo daug vaikų, buvo skolingas malūnininkui. Jis sutiko Gälknökerį, kuris paklausė, ar jis tikįs į jį (žmogui dar nepažinus, su kuo kalbasi?). Davė jam pinigų. Grąžindamas pinigus, turįs šaukti: „Bullerbuck!" Pinigai nešė laimę, jis vis atidėjo, jei ką uždirbo. Nunešęs triskart pašaukė. „Bullerjahnas užmušė Bullerbucką". Nuo to laiko Gälknökeris pražuvo. Wossidlo, 80545.

14: Mekl. (ten pat). – Vienas benekenhagenietis ėjo nusiminęs. Jis norėjo eiti malūnan, bet malūnininkas nebenorėjo jam skolinti, o jis neturėjo nei miltų, nei kruopų. Kažkas palietė jo petį. „Aš tau padėsiu". Ar jis norįs gauti visą saiką pinigų? „Ne, užteksią ketvirčio". Po metų turįs grąžinti. „Jei manęs čia nerasi, pašauk: Burrebuck". Jis atsargiai leido pinigus, atidėjo (taupė), nunešęs pašaukė: „Burrebuck!" Pasigirdo kažkieno balsas: „Ballerbuckas užmušė Burrebucką". Wossidlo, 80538.

15: Mekl. (ten pat; 1920). – Gälknökeris galėjo labai greit bėgti. Ėjo vienas labai nusiminęs žmogus, jis turėjo didelę skolą Blankenhageno malūne ir neturėjo duonos. Susitiko Gälknökerį. – „O, tai nėra jau taip bloga". Ar jis norįs jį (žmogų) pasiimti? Ne, to jis nenorįs, jis norįs jam tik padėti ir duosiąs pilną puodą pinigų, kuriais galėsiąs apsimokėti skolas. „Kur aš turėsiu sugrąžinti?" – „O, yra gana laiko". Jis turįs vis po talerį atidėti, kai šį tą uždirbsiąs, atnešęs turėsiąs šaukti: „Bullerbuck!" Kai jis vieną sekmadienio rytą ten nuėjo ir pašaukė, niekas neatėjo. Jis atsisėdo apsigalvoti, tada išgirdo balsą: „Bullerjahnas užmušė Bullerbucką". Wossidlo, 80537.

16: Mekl. (ten pat; 1924). – Millhahnui iš Willershageno davė jis pilną skardinę pinigų ir pasakė, kad po metų turėsiąs juos sugrąžinti, tada reikėsią atėjus įlįsti į urvą ir šaukti: „Ruprecht!" Urve buvo skylė, kur jis visados įlindęs tūnojo. Kai atnešė pinigus ir pašaukė, išgirdo balsą: „Bullerballeris užmušė Ruprechtą". Tada jis pinigus vėl parsinešė namo. Wossidlo, 80552.

17: Mekl. (Neukalen; 1920). – Martens turėjo daug vaikų ir norėjo nusižudyti. Jis vaikščiojo šen ir ten, susitiko žmogų ir pasiskundė: jo vaikai norį gauti duonos. Davė jam 100 talerų, jokių nuošimčių jis nereikalavo, taigi norėjo jam nelaimėj padėti; grąžinant reikią tik pašaukti: „Johann Hoghoot (= Jonai Aukštakepuri)!" Kai nuėjęs pašaukė, atsakė, kad tokio nebesą, jis galįs pinigus sau pasilaikyti. Wossidlo, 80551.

18: Mekl. (ten pat; 1921). – Martens buvo artojas, jam atsakė paskolą. Nusiminęs bevaikščiodamas pasiekė Heidaalą. Priėjo prie jo mažas žmogelis ir paklausė, ko jam trūksta. Taip, jis negalįs pinigų sumokėti. Šis norįs jam duoti

pinigų, bet turėsiąs punktualiai nuošimčius mokėti. Kelis metus jis nešė nuošimčius, bet kai kartą jis vėl atėjo, išėjo kitas žmogelis iš kalno ir pasakė: „Hochmut (= išdidusis) mirė, jis galįs savo pinigus pasilaikyti". Wossidlo, 80550.

19: Mekl. (ten pat; 1921). – Buvo vienas ūkininkas, nuėjo jis prie Heidaalo ir pašaukė: „Johann Orrjahn, ar tu dar čia esi?" Kažkas išėjo priešais, ir ūkininkas tarė: „Man labai reikia pinigų, duok man 100 talerų". – „Gerai, gali juos gauti, bet po metų turėsi sugrąžinti". Kai po metų ten nuėjo, išgirdo balsą: „Johanno Orrjahno čia nebėra, tu gali pinigus pasilaikyti". Wossidlo, 80549.

20: Mekl. (Waren; 1890). – Vienas kalnas prie didžiojo Luckowo visų yra vadinamas Jocheno Jopo vardu. Ten guli didelis akmuo, po juo esą pakasti pinigai. Prie to akmens vaidenąsi, kiekvieną Joninių naktį ten šaukią: „Jochenai Jopai, štai turi surinktus savo pinigus!" Vėliau akmuo buvo išimtas, tačiau jokių pinigų nebuvo rasta. Mes vaikai labai bijodavom to akmens, nes manėm, kad tas Jochenas Jopas buvo su velniu susidraugavęs. Wossidlo, 80529.

21: Mekl. (ten pat; 1890). – Vienas ūkininkas pasiskolino iš Jopo pinigų – jis nusiskundė jam dėl pinigų stokos. Po metų parnešė. „Atidaryk duris, Jopai, štai surinkti tavo pinigai!" Kai jis taip pašaukė, pasigirdo balsas: „Jopas mirė. Jis labai bijojo Bullerballerio, todėl griaudžiant įlindo plyšelin ganyklų tvoros stulpe, bet užėjo žaibas ir užmušė Jopą". Wossidlo, 80546.

22: Mekl. (ten pat?). – Seniau Hamburge gyveno požeminiai (Unterirdische), vienas jų vadinosi Joopas. Vienas ūkininkas iš jo visada parsinešdavo pinigų. Kai kartą jis parnešė atgal, išgirdo balsą: „Joopas mirė; ką tu iš jo gavai, pasilaikyk". Dar tebeauga erškėčių krūmas, kur, kaip sakoma, esąs įėjimas pas požeminius. Wossidlo, *Von de lütten Unnerierdschen*, Book 6/7, Rostock, 1925, p. 10–11.

23: Mekl. (ten pat? ca. 1885). – Vienas ūkininkas, patekęs į piniginius sunkumus ir neberasdamas išeities, nuėjo į savo dirvą prie Iserbargo, kur dejavo ir dūsavo dėl savo padėties. Staiga išėjo iš kalno neūžauga (Zwerg) ir paklausė ūkininko, ko jis taip dejuojąs. Ūkininkas pasiskundė jam savo nelaimę. Nykštukas pradingo kalne, bet greit ir vėl pasirodė, padavė ūkininkui pilną aukso piniginę ir tarė: „Grąžink man po 5 metų su nuošimčiais". Suėjus laikui, ūkininkas atvyko su pinigais prie kalno ir pašaukė, kaip jam nykštukas tada buvo nusakęs: „Joop, Joop! Joop, štai tavo pinigai!" Bet Joopas neatėjo. Ūkininkas rado kortelę, kurioj buvo parašyta: Joopas mirė, ką tu turi, pasilaikyk. Wossidlo, 80527.

24: Mekl. (Grabow; 1926). – Jis gyveno tarp Grabowo ir Prisslicho, – nuo ten į dešinę prie plento, – ir vadinosi Gentas. Iš jo gavo pinigų pirklys Scheringas (jo palikuonys dar tebegyvena). Jis turėdavo nunešti nuošimčius ir sakyti: „Čia, Gentai, yra tavo renta". Tada jam atsakydavo: „Padėk ten pat". Kai paskutinį kartą, suėjus terminui, nunešė nuošimčius ir vėl pašaukė, atsakė kitas balsas: „Jei tu Gentui turi rentą, pasilaikyk sau, Gentas mirė". Wossidlo, 80547.

25: Mekl. (ten pat; 1931). – Vienam grabovietčiui buvo atsakyta paskola (hipoteka?). Mieste jis niekur negavo pinigų, tad jis norėjo eiti į Muchową, ar ten ko nors negaus. Kai jis taip nusiminęs keliavo į Prislichą, vienu metu iškilo prieš jį mažas žmogus ir paklausė: „Ko tau šįryt trūksta, tu atrodai toks nusiminęs?" Jis nusipasakojo. Tada žmogelis jam tarė: „Aš turiu pinigų, ar tu visados sąžiningai mokėsi nuošimčius?" – „Taip". – „Na, tai vėl ateik čia rytoj rytą, aš padėsiu po šituo medžiu tau pinigus. Kasmet turėsi nuošimčius atnešti: ateisi prie šito medžio, paklabensi į jį ir pašauksi: „Gentai, čia tavo renta!" Tada padėsi ten ir nueisi sau". Ant rytojaus nuėjo vyras prie to medžio ir rado pinigus.

Kasmet nunešdavo nuošimčius ir pašaukdavo, jam vis atsakydavo: „Gerai, padėk ten". Taip truko ilgus metus. Tačiau kai kartą nunešė nuošimčius ir pašaukė, atsakė kitas balsas: „Jei atnešei Gentui jo rentą, tai pasilaikyk sau, Gentas mirė". Wossidlo, 80528.

26: Mekl. (Grevesmühlen; 1897). – Warnowe gyveno ūkininkas, kuriam kadaise labai blogai klojosi, ir jis atsidūrė dideliam varge. Kartą nuėjo jis į Gresmählenq, prašė paskolinti pinigų, bet nieko negavo. Visai nusiminęs grįžo namo. Eidamas miško takeliu prie Hambargo susitiko jis kažką tokį. Šis paklausė jo, ko jam trūkstą. Ūkininkas pirmiausia atsakė, kad jis jam vis tiek negalėsiąs padėti, tačiau šis manė, kad to jis dar negalįs žinoti ir turįs jam savo nelaime pasiskųsti. Tada ūkininkas jam papasakojo, kaip jam einasi, ir tas antrasis liepė jam eiti su juo kartu. Ūkininkas sutiko, ir šis vedė jį truputį vidun į kalną. Ten buvo daug pinigų. Tada jis liepė ūkininkui atsiseikėti statinę pinigų – jeigu ūkininkas nustatytu laiku juos grąžinsiąs, tai jis galįs jam paskolinti. Dar ir tiksliai nurodė, kad kai jis norėsiąs pinigus sugrąžinti, tai turėsiąs vėl į tą pačią vietą ateiti ir triskart sušukti: „Koop!" Ūkininkas pasižadėjo ir parėjo su pinigais namo. Nuo to laiko visad jis turėjo laimės. Kai suėjo laikas, paėmė statinę su pinigais, nuėjo į tą vietą ir garsiai sušuko: „Koop!" Tačiau niekas neatsakė. Tik kai trečiąkart pašaukė, atsakė kažkoks balsas: „Koopas mirė, ką tu turi, pasilaikyk". Wossildo, 80508.

27: Silesien. – Maždaug prieš 12 metų (kaip aš nuo vieno druskos vežėjo iš Halles sužinojau) buvęs vienas drąsus ūkininkas, kuris atsidūręs nelaimėje ir nebežinojęs, ką begalėtų padaryti, kad tik pinigų susirastų ir išsivaduotų. Galop iš didelio nusiminimo nusprendęs keliauti į Riesengebürge [Milžinų kalnus] ir prašyti gerąjį Rübezahlį pinigų. Taip jis ir padaręs: nukeliavęs pas turtingąją dvasią, kuri jam netrukus pasirodžiusi ypatingame pavidale ir paklausiusi, kokius turįs reikalus ir pageidavimus. Į tai sumanus ūkininkas atsakęs: „Aš norėčiau Riesengebürge valdovo maloniai paprašyti, ar jis nenorėtų man trupučio pinigų paskolinti ir mane iš dabartinės nelaimės išvaduoti". – „Mielai, kiek gi tu geidi ir kada tu nori man sugrąžinti?" – „Galingasai pone, ar negalėtum paskolinti man 100 talerų, tai aš, kaip patikimas vyras, juos jums po metų vėl čia atnešiu ir būsiu dėkingas". Tada Rübezahlis nuėjęs, bet po valandėlės vėl grįžęs, atsinešdamas, kiek reikia pinigų ir juos ūkininkui atskaitęs. Gavęs pinigus, ūkininkas įsitaisė savo sodyboje ir naudingai juos leido. Praėjo metai, paėmė kitus šimtą talerų ir, kaip teisingas debitorius, nukeliavo pas savo Riesengebürgo kreditorių. Kai jis pateko vėl į tą vietą, kur prieš metus gavo pinigų, pasirodė Rübezahlis, tačiau jam regėjosi, kad tai buvo kiek kitokio pavidalo vyras, ir jis nebuvo tikras, ar tai tas pats. „Kur tu nori, ūkininke, ir su kuo tu čia turi reikalų?" – „Aš norėjau pas galingąjį Riesengebürge valdovą, kad jam tikru laiku sugrąžinčiau 100 talerų, kuriuos iš jo buvau gavęs pasiskolinti". Į tai dvasia taip atsakė: „O mielas ūkininke, Rübezahlis jau seniai yra miręs. Eik su pinigais namo ir pasilaikyk juos sau. Tau labai gerai pavyko, ir nei vienas žmogus daugiau dėl to tau nepareikš jokių reikalavimų". Kas galėtų būti linksmesnis kaip tas ūkininkas, kuris džiaugdamasis su netikėta dovana grįžo į savo sodžių? *Daemonologia Rubinzalii Silesii*, Bd. III: *Dess Rübezahls dritter und gantz Nageel – Neuer historischer Theil*, von Johannes Praetorius, Leipzig, 1665. Pažodžiui perspausdinta naujoj laidoj: *Bekannte und unbekannte Historien von... Rübezahl*, Insel-Verlag zu Leipzig, 1920, p. 51–52, Nr. 54. Remdamasis Praetorium, pasaką išplėtė ir stilizavo žinomas vokiečių pasakų rašytojas Musäus (žr. *Volksmärchen der Deutschen*, Jena, 1922, I, p. 53–64).

SLAVAI (S)

Kašubai (SK)

1: Westpreussen. – Vienas žmogus pasiskolino iš velnio 1000 talerų ir prižadėjo juos sugrąžinti, kai nuo medžių visi lapai nukris (toliau mt. 1184, plg. Lat. 19, FE 3). Praėjo daug metų, žmogus paseno, ir kadangi velnio pinigais buvo pagrįstas jo turtingumas, tai norėjo juos sugrąžinti ir išsivaduoti nuo piktojo skolos. Tad nuėjo jis prie krūmo ir ištarė burtų žodžius: „Kito rokito, štai tavo pinigai!" Bet velnias nepasirodė, tik balsas atsakė: „Važiavo vežėjas (= griaustinis), supliauškino botagu (= žaibais) ir užmušė velnią" (plg. Liet. 6). Taigi šėtonas jau buvo iš žemės dingęs ir nebegrįžo. Žmogus išdalino tuos pinigus vargšams ir tuo būdu išsivadavo nuo skolos piktajam. *Das Land,* Berlin, 1910, p. 495.

VENDAI (SV)

2: Mark Brandenburg. – Kartą gyveno Jablonce (vok. Gablenz) vienas ūkininkas, kuris turėjo daug skolų, ir nebežinojo, kaip galėtų išsigelbėti. Taip vieną dieną nuėjo jis į ežerą tarp Helendo ir Jablonco, norėdamas nusižudyti. Kai jis taip apsigalvodamas stovėjo ant kranto, pasirodė Hodernyksas (= vandens dvasia) ir paklausė: „Ko tu taip liūdnas atrodai?" Žmogus atsakė: „Aš turiu daug skolų ir negaliu jų apmokėti". Hodernyksas tarė: „Nėra reikalo, kad tu žudytumeis, galbūt aš galėsiu tau pagelbėti? Tačiau reiks pasirašyti, kad tu lygiai po metų, tam tikrą dieną ir valandą, sugrįši ir pinigus grąžinsi. Tačiau gali atsitikti, kad man pinigai nebebus reikalingi, nes kasmet griaustinis užmuša po vieną iš mūsų, kadangi Hodernyksai papildė daug nuodėmių prieš Dievą. Jeigu jau bus mano eilė atėjus, tada tau nebereiks pinigų grąžinti". Turėjo vyras laimės: atėjo nustatytą dieną ir valandą vėl prie ežero, tačiau Hodernykso daugiau nebesutiko. Schulenburg, W. *Wendisches Volkstum in Sage, Brauch u. Sitte,* Leipzig, 1934 (2 Aufl.), p. 87–88 (1. Aufl., 1882).

MAŽARUSIAI (SU)

3: Podolsk (Baltsk). – Gyveno vargšas ir buvo toks neturtingas, kad neturtingesnio visam pasauly nebuvo. Ir turėjo vaikų ketvertą – penketą, ir neturėjo jis už ką druskos nusipirkti, kad nors barščius pasūdytų. Sako: „Eisiu aš, žmonel, į jomarką, ar neuždirbsiu aš ten nors druskai nusipirkti". Eina jis per mišką ir meldžiasi Dievui. Žiūri – po ąžuolu sėdi velnias. Ir sako žmogus: „Dieve gailestingasis, kad būtų tokių velnių, kurie žmonėms pinigų skolintų ir kad man paskolintų, tai aš jam vieną vaiką duočiau". O velnias girdi tai ir jam nieko nesako. Tas žmogus ir nuėjo. Nuėjo į jomarką, vaikščiojo vaikščiojo – nieko neuždirbo, tai ir į namus traukė. O velnias ir šaukia jį, sako: „Žmogau, ką tu čia sakei, kai mane buvai sutikęs prie šito ąžuolo?" – „Aš, – sako, – sakiau, kad jei būtų tokių velnių, kurie pinigų žmonėms duotų, jei man paskolintų, tai duočiau jam vaiką". Tas sako: „Stovėk čia, aš tau pinigų atnešiu". Atneša jam tris keturis gorčius pinigų (kazanok) ir sako: „Še tau, žmogau, eik į miestą ir pirkis, ką nori. Aš, – sako, – nenoriu, kad tu man vaiką duotum, tik noriu, kad tu kas jaunojo mėnesio šeštadienį (kartą į mėnesį) atneštum man nesūdytą kviečių kepalą (korž) ir juodą gaidį. Verskis tais pinigais, o man kad grąžintum jų penkis šešis gorčius. Įsitaisyk ūkį". Ir štai tas žmogus buvo neturtingas, o pasidarė toks turtuolis. Prisipirko karvių, jaučių, pasistatė naują trobą. Žmonės stebisi: iš kur jam visa tai? O šis neša velniui kas mėnesį kepalą. Jau gerai apsiprato su juo. Kartą ir sako

jam (velnias): „Ūkininkauk, o man, žiūrėk, kad pilną kazanoką grąžintum!" Taip praėjo 5–6 metai. Jau tasai žmogus sudėjo jam pinigų. Atveža kartą jam pinigus (skolą) ir šaukia – nes jau žinojo, kaip pašaukti jį, – ir negali prisišaukti. Laukė laukė – nesulaukė, nuvažiavo namo. Už mėnesio atveža jam vėl, jau du gaidžiu ir du kepalu, kaip už du mėnesiu – dvigubai. Ateina velnias, bet ne tasai, kitas, lyg ir ano draugas. Jis sako: „Anojo, tavo pažįstamojo, žmogau, nėra jau pasauly. Jis norėjo poną, kurs važiavo, numesti į prarają, bet to pono vežėjas buvo blogos rankos – kaip šovė botagu, taip ir užmušė jį. Aš – jo draugas. Dėkui tau, kad toks tvarkingas. Už kepalus ir gaidžius – dėkui, o pinigus imk sau, jie yra tavo. Jei anas būtų gyvas likęs, taip pat neimtų ir dėl to neimtų, nes tai buvo tavo tikras brolis. Tavo motina nušovė vaiką, ir štai iš to vaiko išaugo anasai. Jis matė, kad tu toks neturtingas, kad ėjai per mišką ir verkei. Jis tavęs ir pagailėjo, ir davė tau pinigų. Eik ir ūkininkauk!" (Plg. pasakojimus apie „latawiec": mt. 3452, S 9, 15.) Čubinskij, II, p. 379–380.

4: Bučač (Pužniki; 1897). – Bučačiuos gėrė trys girtuokliai ir pragėrė daug pinigų. Du šį tą sumokėjo, o trečias neturėjo kuo užsimokėti, ir šinkorius jį suareštavo. – Jis nuėjo pasiskolinti pinigų pas pažįstamus. Apėjo visus savo draugus ir žydus, bet niekur negavo. Nuėjo jis į pilį, kur buvo seni mūrai (juos dar turkai paliko) ir pasibeldė į duris. Iš tų rūsių išeina velniūkštis ir klausia jo: „Ko nori, žmogau?" O šis atsako: „Aš noriu, kad paskolintum man pinigų". – „Paskolinsiu, bet kada man grąžinsi?" – „Atiduosiu tau lygiai už metų". Paaiškino jam piktasis, kad būtinai atneštų: „Jei neatneši, tai ateisiu ir į namus". Kol metai suėjo, žmogus surinko pinigus ir atnešė į pilį. Ilgai daužė ten duris, bet kažkodėl niekas nepasirodė. Bet jis bildeno ir bildeno, kol piktajam tai nusibodo. Išėjęs paklausė: „Ko tu nori, žmogau?" – „Atnešiau tau pinigus, kuriuos buvau pasiskolinęs". – „Eik namo, aš tau pinigų neskolinau". Ir nuėjo žmogus su pinigais namo, ir stebėjosi, kad piktasis iš jo pinigų neėmė. O tasai todėl neėmė, kad jam neskolino: to, kuris buvo jam paskolinęs, jau nebebuvo, nes jį griausmas trenkė. Šis buvo jo brolis vietininkas pily ir nieko apie tuos pinigus nežinojo. (Iš Timkos Grinišino.) Gnatiuk, p. 214, Nr. 207.

5: Rožnovka (1898). – Gyveno žmogus ir darbštus buvo, bet niekaip negalėjo prasigyventi: ką vargingai uždirbs, žiūrėk, ir vėl kur skylė atsiranda. Žodžiu – šeima badu miršta. Kentėjo jis, kentėjo ir galop nusprendė: „Eisiu pas velnią pinigų prašyti". O kadaise velnių buvo gausu: kur kokia bala, kur kupstai sulig žmogaus aukštumo, tai jau ir rasi jį (velnią). Būdavo jį užtiksi prie užtvankos, kur krioklys ar prasiveržęs vanduo, arba tankumyne, kur tik gegutė kukuoja ir lakštingala suokia. Tai ir išsirengė tasai žmogus, ir keliauja Romnos vieškeliu. O jam priešais ateina kazokas. – „Sveikas!" – „Sveikas!" – „Kur jau taip išsirengęs (vyksti)?" – „Eisiu pas velnią, gal pinigų gausiu". – „Kaip gi tai? Velniams juk reikia sielą parduoti". – „Jei reikės, tai ir parduosiu, kad žmonelė nekembtų ir vaikai badu nemirtų". – „Na, tai aš pats ir esu, kokio tau reikia. Eiva!" Priėjo prie gluosnio, velnias įsilipo į gluosnį, įsmuko į drevę ir išnešė maišą pinigų. – „Na, – sako, – gyvenki, bet už metų kad sugrąžintum!" – „Kaip gi aš tave rasiu?" – „Prieisi prie gluosnio, triskart suduosi lazda ir sušuksi: „Pribūki (magaj buv)!" – aš ir iššoksiu". Padėkojo žmogus, nuėjo namo. Kai pradėjo tais pinigais verstis, tapo turtingas: ar bites pirks – eina ranka, ar gyvulį – tas pats. Už metų taip prasigyveno, kad nė sapne nesapnavo. Ir pinigų surinko, kad velniui galėtų sugrąžinti. Atėjęs į tą vietą, kur buvo sutarta, sudavė į gluosnį ir sušuko: „Pribūk!" Iššoko velnias, bet ne tas pats. – „Ko tau reikia?" – „Pernai čia pinigus skolinau, atnešiau sugrąžinti". – „A, tai pas kitą. Lukterk truputėlį, jis nubėgo į

Baturus kaušus atiminėti". – „Tai kada aš jo sulauksiu?" – sušuko žmogus. – „Jis tuoj atvyks". Žiūri – tikrai atbėga vienas velnias, net liežuvį iškišęs. – „O tasai kur? – klausia velnias, – čia jo žmogus laukia". – „Kur? Žuvo – vilkai kely sudraskė, vos pasprukau". Pasitarė velniai ir sako žmogui: „Na ką gi, ne mes tavo pinigus uždirbom, ne mums juos ir imti; o pinigų šeimininko nėra – neškis atgal ir gyvenk laimingai, matyti, jie tau likimo skirti". (Iš kazoko Povilo Bondarijo užr. V. T. Andrievskij.) Grinčenko, p. 101, Nr. 132.

Visi šio motyvo variantai yra tarpusavy labai panašūs ir sudaro vieną redakciją. Tiesa, keli jų yra daugiau mažiau sudarkyti: Lat. 9 yra daręs įtakos mt. 3454; Lat. 19 pirmi du epizodai pridera visai kitiems motyvams (antrasai epizodas – mt. 1184); Lat. 5, 6 ir 20 turi įterptą mt. 1130, paprastai susijusį su mt. 1045; galop Lat. 12 ir FE 1 turi mt. 1182, kuris čia visai nedera – tokiu atsitikimu skolintojas paprastai tučtuojau sau nusisemia kaupą, o likusius čia pat grąžina velniui. Paslaptinga pilis (Lat. 10), stebuklingas švilpukas (Lat. 21), pasirašydamas krauju ant negyvėlio kaušo (Lat. 1), su velniais kortuoją mirę ponai (FE 10) reikia laikyti arba paprastu fantazijos žaidimu, arba įtarpomis iš kitų motyvų – šiam motyvui jie nėra būdingi. Tas pats tenka pasakyti ir apie apgaulingo pažado bei šūvio sidabru epizodus (FE 9).

Panagrinėkime dabar visus svarbesnius epizodus iš eilės:

1. Neturtingas, bet doras žmogus, dažniausiai ūkininkas, atsiduria varge: reikia pinigų vestuvėms (Liet. 3, 25), pakasynoms (Lat. 16), netikėtai užklumpa paprasta ūkininkų nelaimė – išgaišta gyvulys (Lat. 23, GG 9, FE 2); tačiau dažniausiai – reikia mokėti nuomą (Liet. 16; Lat. 4, 10, 11, 17), skolą (Liet. 14, FE 3, GS 1, GG 3, 5), mokesčius (Liet. 24, Lat. 20, FE 5) arba tiesiog neturtas spaudžia ir tiek (Liet. 5, 12; Lat. 3, 7, 9, 15; FE 1; GG 6, 10).

2. Vargo spaudžiamam žmogui ateina pagalbon velnias: pasisiūlo pats (Liet. 2, 3, 14, 24, 25; Lat. 8, 10, 14; FE 11–13; GS 1; FGS 1; GG 1, 5, 7, 9–14, 23, 25, 26; S 2); sumini bedejuodamas žmogus velnią, ir tas jau čia (Liet. 21; Lat. 1, 3); kartais velnias esti prišaukiamas ir šiaip sau be tikslo švilpaujant (Lat. 5; Liv. 1); galop, nebesurasdamas kitos išeities, žmogus tiesiog šaukiasi velnio pagalbos (Liet. 4–6, 12, 16, 17; Lat. 9, 12, 17–20, 22, 23; FE 1, 3, 5; GG 4, 19, 27; S 3, 4, 5).

3. Skolintojo nereikia ilgai prašyti – žmogus gauna pinigų: saiką (Liet. 6; Lat. 1, 4, 7, 10–12; FE 5, 12); maišą (Liet. 5, 25; Lat. 3, 8, 9, 18); gorčių (FE 1, 10); puodą arba katilą (Liet. 21; Lat. 17, 22; GG 12, 15); skrybėlę (Liet. 10, 16; Lat. 5; FE 6); statinę (GG 26); maišą (S 5); tam tikrą sumą – tiek, kiek prašo (Liet. 3, 17; Lat. 14; Liv. 1; FE 3, 5, 7; GG 2, 4–6, 17, 27; S 1).

4. Paskolai grąžinti sąlygos nėra sunkios: paprastai reikia grąžinti tiek, kiek gavo (išimtys: dvigubai – Lat. 1, 15; S 3; su procentais – Liet. 6; Lat. 9; GG 18, 23–25; S 3: nuošimčiai maistu); terminas: trys metai (Liet. 3, 5, 21; Lat. 2, 4, 6, 13, 15, 20, 22; FE 8); vieni metai (Liet. 7; Lat. 7, 9–12, 14, 21, 23; Liv. 1; FE 2, 6, 10; GG 2, 4, 5, 10, 14, 16, 19, 21, 27; S 2, 4, 5); kitas nustatytas laikas (Liet. 4, 11, 12, 22; Lat. 1, 5, 16–18; FE 7, 11, 13, 14; GS 1; GG 1, 9, 23, 26); tiesiog – kai turės (Liet. 2, 17, 25; Lat. 3, 8; FE 11, 12; GG 3, 6, 7, 12, 15).

4A. Pažada velniui savo vaiką: FE 9; Liet. 24.

5. Grąžinimo būdas: ateiti ton pačion vieton ir pašaukti velnią vardu: „X Y, atnešiau tavo pinigus" arba: „X Y, štai tavo pinigai, atsiimk" ir pan. (visi variantai).

6. Velnias gyvena: vandeny, dažniausiai ežere (Lat. 4, 8, 9, 12, 13, 16, 19, 22; GS 1; S 2); po akmeniu (Liet. 3, 17, 24; Lat. 18, 21; FE 2; GG 2, 5, 8, 20); kitoj aiškiai nusakytoj vietoj: medy (Lat. 5, S 5), prie tilto (Liet. 14; Lat. 1), baloj (Liet. 9, 19),

ant kelio (Lat. 3); tačiau dažniausiai vieta lieka nenusakyta arba pasakyta labai bendrai – ten, kur susitiko, dažnai miške, pabaly.

7. Skolos grąžinimas: sutartam laikui suėjus, žmogus atneša pinigus ir šaukia velnią, bet jis nesirodo; kelis (tris) kartus pašaukus, pasigirsta svetimas balsas (Liet. 2, 5, 8–17, 19, 20, 22–25; Lat. 2–4, 13, 21; FE 1, 8, 11; GS 1; GG 1, 9, 10–17, 19, 21, 22, 24–26; S 1); pasirodo kitas velnias: brolis (Liet. 1; FE 2; S 4), mažas velniukas, dažniausiai sūnus (Lat. 8, 10, 11, 20, 22; FE 13, 14), šiaip kita būtybė – velnias (Liet. 3, 4, 6, 18, 21; Lat. 14, 15, 18, 23, 24; FE 6, 7; GG 2, 3, 5, 18, 27; S 3); moteris: motina (Lat. 5, 7), žmona (Liet. 7), šiaip ragana (Lat. 1, 12, 17).

8. Žmogus patiria: griaustinis nutrenkė skolintoją – tais pačiais metais, kai paskolino pinigus (Lat. 2, 4, 23; FE 2, 6, 7); kitu aiškiai nusakytu laiku (Liet. 1, 25; Lat. 1, 12, 17, 22; FE 10).

8A. Skolintojas mirė: GS 1, 2; GG 1–5, 7, 8, 17–19, 22–27.

8B. Kortelė, kurioj pranešama apie kreditoriaus mirtį arba pakvituojama skola: FGS 3; GG 23, 27 (Musäus).

9. Skolos likvidavimas: paprastai žmogui liepia pasilaikyti sau pinigus, tačiau kartais turi grąžinti įpėdiniams (Lat. 7) arba atlikti kai kurį patarnavimą mirusiam geraširdžiui skolintojui: keikimu palaiminti (FE 2, 5, 12, 14).

10. Įdomu bus dar kiek panagrinėti taip dažnus šiame motyve tikrinius velnio ir griaustinio vardus.

a. Pirmiausia išskirsime visus tuos vardus, kurie mums nieko ypatingo nesako. Velniui dažnai duodami žmonių vardai ir pavardės, kartais tik su tam tikrais epitetais: Baltrukas (Liet. 7, 17), Baltramiejus (Liet. 22), Griška (Liet. 14), Petras (Liet. 24), Šaksej-Maksej (Liet. 21), Puriņu (= Raisto) Janis (Lat. 4), Bumbur* Janis (Lat. 7), Jasuks (Lat. 17), Ilp-Jonas (FE 14), Johann Orrjann (GG 19), Jochen Jop (GG 20, 21), Joop (22, 23), Jokūbas (Liet. 6), Anton (GG 2, 5), Martyns (Lat. 8), Merkels (Lat. 12), Eduarts (Lat. 6), Ludviks (Lat. 19), Johsapuntus (Lat. 13), Jankels (Lat. 24), Ruprecht (GG 16), Koop (GG 26), Balder von Serpin (GG 1), Lehnort (GG 3, 8), Mullerjahn (GG 12), Kulemann (GG 4), Pajo Vilep = Žilvičių Pilypas (FE 5), Eglyno Pärt (FE 2).

b. Toliau aiškūs pajuokos vardai (Spitznamen), charakterizuoją tai būtybei priskiriamus ypatumus: Andžiņ (Lat. 21), Kiki (Lat. 18), Vilnius = Viliūnas (Lat. 20), Klibiki = Šlubis (Lat. 22), Līpata-Lēpata (Lat. 3), Klipstiņ (Lat. 1), Bėda (Liet. 8), Dūlius (Liet. 5), Čiukutis (Liet. 11), Baukas (Liet. 13, 24), Būkas (Liet. 23), Raubis (Liet. 10), Lyšelis (Liet. 2), Libukas (Liet. 2), Paju-vilep ir Pajuvili = Pievos švilpukas (FE 1, 7), Vilepilluik = Švilpukas (FE 6), Raba-mats (raba = raistas): FE 11, Puk–mats (puk = vaiduoklis): FE 9, Werweis = Kas žino (GG 6), Gälknöker = Geltonkaulis (GG 11–13, 15), Rühbezahl (GG 28), Hochmut = Išdidumas (GG 18), Hurrah (GG 9), Labelis = slėny gyvenąs (Liet. 19), Lobinis = turįs daug lobio (Liet. 20).

c. Neaiškios prasmės lieka tokie vardai: Ehpa (Lat. 2), Flederwisch (GG 7), Gent – tik dėl rimo rent'ai? (GG 24–25), Bullerbuck (GG 10, 13, 15), Burrebuck (GG 14), Topreis (GS 1), Appe ir Pimpa (GS 2), Luddau (FGS 3), Obrelis (Liet. 16).

d. Dažniausias Perkūno epitetas lietuviuose yra „Dundulis" (var. 3, 4, 7, 13, 16, 17, 19, 20, 22, 23; kartą per nesusipratimą šiuo vardu pavadintas ir velnias – var. 12). Latviuose jį atitinka „Dundurs" (var. 5, 6, 8, 14, 17 ir Liet. 14: Dunduris, aiškus skolinys iš latvių). Abu žodžiu kilę iš „dundėti". Latviai griaustinį dar vadina „Dundanga" (var. 2) ir „Grudulis" (var. 20, 24). Pastarasai žodis latvių

* „Bumburs – ein kleiner Junge, ein stark in Kleider gehüllter Mensch" (*LVV*, I, 350).

kalboj reiškiąs ir keiksmažodį (*LVV*, I, 666). Latviai griaustiniui duoda šalia rimtų epitetų (pvz.: Dangaus tėvas, var. 13, arba: Dangaus būgnininkas, var. 21), taip pat ir pajuokiančių (pvz.: Debesų kibotojas, var. 1). Lietuviai irgi išdrįsta griaustinį pajuokti: Spirgutis (var. 9), Trinkutis, Barškutis (var. 10), be to, žr. *TD*, II, p. 218–219. Dideliu rimtumu pasižymi estų griaustinio epitetai: Muri-tätä = Griausmo tėvas (var. 1), Taeva-rabi = Dangaus vėtra (var. 7), Taeva-trummel = Dangaus būgnas (var. 8).

e. Įdomūs yra vokiškieji griaustinio pavadinimai: Bullerjahn (12–14), Bullerbuck (10, 14), Bullerballer (16–21), Burrah (9). Kai pastarieji trys pavadinimai gali būti paprastu griaudimo garso pamėgdžiojimu, daugiau dėmesio yra vertas pirmasis **Bullerjahn**. Atrodo, kad jam giminingas bus latvių **Buldurjanis** (var. 3) ir estų **Boldar Jon** (var. 1). Toks vardų sutapimas gali rodyti bendrą variantų kilmę. Latvių kalboj „bulduret" reiškia daužytis, triukšmauti (*LVV*, I, 348). Latviai griaustinį vadina ir „Dangaus Bērtulis" (var. 12), šis pavadinimas gali turėti bendro su „barti", pvz., latviai sako: „Pērkuonis (vēctēvs, dieviņš) baras" (*LVV*, I, 275).

f. Neaiškus ir kartu įdomus yra lietuvių „Kukas": šiuo vardu vadinamas ir velnias (var. 15: Kukas), ir griaustinis (var. 11: Kukutis). Kukas (kukutis) dažnokai sutinkamas mūsų pasakose. Tai labai neaiški būtybė. Jis, berods, bus buvęs paukščių karalius, buvęs labai žiaurus, gegutė nusipelniusi paukščiams jį pažadindama (surasdama?), todėl kiti paukščiai turį perėti jos vaikus. Visi paukščiai labai bijojo Kuko. Jam žuvus, paukščiu karalium liko erelis. Žr.: Bas., *LPY*, III, 54, Nr. 23, Dow-Sylw., II, p. 326, Wolter, *EO*, VI, Nr. 5 (trys variantai).

g. Verti dėmesio yra lietuvių 9 varianto velnėvardžiai: **Deivùte** ir **Deiva**. Jeigu tik tiedu žodžiu nėra paprastas pasakotojo linkimas žaisti garsais, kokiais yra daugelis kitų čia nagrinėjamų vardų, tai turėtume liudijimą, kad seniau ir lietuvių šio motyvo variantuose velnio vietoj buvo kokia nors „deivė". Reikia pastebėti, kad šie vardai randami formulės pavidalo frazėje, o tokiuose magiškos galios turinčiuose išsireiškimuose (formulė dvasiai prisišaukti!) labai dažnai ilgus amžius išsilaiko seni žodžiai ir išreiškimai, kurių prasmės vėlyvesni jų vartotojai jau nebesupranta. Tad yra pagrindo manyti, kad čia turima reikalo su kokia nors „deive", t. y. dvasia.

Apie nemažiau įdomų „Barstiķi" (Lat. 10) bus dar kalbama vėliau.

Pastebėtina, kad nė viename slavų variante neminimas tikrinis būtybės vardas.

Iš epizodų nagrinėjimo tuojau pastebime, kad šiame motyve velnias yra visai padorus sutvėrimas: jis gelbsti nelaimėn pakliuvusį dorą, bet neturtingą žmogų, kartais net pats neprašomas pasiūlo savo pagalbą, tuo tarpu nedoram žmogui, girtuokliui, ir prašomas neduoda (Lat. 8). Už savo patarnavimą jis paprastai nereikalauja taip velnių mėgstamo sielos užrašymo, net pabrėžtinai sako, jog jam sielos nereikią (Liet. 5 plg. GG 15). Vos viename kitame variante reikalauja sielos kaip įkaito (Lat. 1) arba žmogus išgirsta iš Perkūno (Lat. 9), kad jo siela būtų buvusi velnio minėtais nuošimčiais (plg. FE 13; GG 10; S 1, 5). Kūdikio pažadėjimo epizodas (Liet. 24; FE 9) reikia laikyti pripuolamai įterptu iš kitų motyvų, šiam motyvui jis nėra būdingas (plg. S 3: velnias neima siūlomo vaiko). Vienoj vietoj pastebima, jog velnias skolinęs pinigus tikėdamasis, kad praturtėjęs žmogus neis blogu keliu (Lat. 16), tačiau kitur kaip tik patariama žmogui po truputį pinigus leisti (FGS 1), vadinas, taupyti ir dorai gyventi. Velnio geraširdiškumas matyti ir dažname paskolos grąžinti termino nenustatyme – girdi, grąžinsi, kai turėsi, kai prasigyvensi. Retai terandamas reikalavimas, grąžinti skolą dvigubai ar su tam tikrais nuošimčiais, reikia laikyti vėlesne įtarpa, tai žmonių visuomeninio gyvenimo dėsnių priskyrimas ir velniui. Iš velnio gauti pinigai eina geran,

žmogus prasigyvena. Žodžiu, velnias čia visai simpatiška būtybė be jokio klastingumo ir demonizmo. Jis visiškai pasitiki žmogaus žodžiu. Užtat ir žmogus nė nebando savo geradariui nusukti skolos (variantų Lat. 5–6 ir 20 epizodas iš mt. 1130 ir Lat. 12, FE 1 epizodas iš mt. 1182, pagaliau FE 3 ir S 1 epizodas iš mt. 1184 yra svetimi mūsų motyvui). Kad ir žmogus paprastai nesti davęs jokio vekselio, tačiau visados, išskyrus vos vieną kitą atsitikimą (Lat. 22, 24; FE 3, 5), laiku atneša skolą ir ilgai šūkauja, nesulaukdamas savo kreditoriaus.

Visa tai verčia manyti, kad ši žmogui padedanti būtybė maža teturi krikščioniško velnio bruožų, jie yra tik paviršutiniški, pvz., raišumas (Lat. 10, 11, 22). Velnio pavidalas dažnai labai bendrai tenusakytas – velnias ir tiek, o jei smulkiau nusakomas, tada jis žymiai skiriasi nuo krikščioniško „raguočio" ir „arkliakojo", pvz.: mažas, senas žmogelis (FE 2; GS 1); senas žmogus (Lat. 15); kažkoks žmogus (Liet. 20, 21; Lat. 4, 16); svetimas žmogus (Liv. 1; GG 1); nuostabus sutvėrimas (Lat. 5); iš ežero pasirodė juoda galva (Lat. 16); kažkas iškišo iš duobės galvą (Lat. 3). Verta atkreipti dėmesį ir į būtybės mažumą: mažas vaikiukas (Lat. 8), raišas vaikiščias (Lat. 10), raišas vaikiukas, mažas velniukas (Lat. 20), mažas juodabarzdis žmogelis (FE 12), mažas juodas žmogelis (FE 14), mažas žilas senelis (FE 13), tiesiog mažas žmogelis (GG 7, 18, 25). Dabar šis mažumas norima taip pateisinti – girdi, tai velnio sūnus, vadinas, vaikas. – Moteriškos lyties būtybės – užmuštojo motina (Lat. 5, 7), žmona (Liet. 7) ar šiaip ragana (Lat. 1, 12, 17) – savo retumo dėlei negali priderėti motyvo pagrindinei ar norminei formai.

Tatai turint galvoj – pirmoj eilėj šios būtybės charakterį, toliau ir jos pavidalą – tenka daryti išvadą, kad **geradaris mūsų motyvo skolintojas nėra paprastas pasakų krikščioniškasai velnias**, bet koks nors mažas ir staiga iš žemės atsiradąs žmogelis. Tai bus senosios germanų būtybės: troliai (FGS 1), niksai (S 2), „Unterirdischen" (FGS 1, GG 4, 8) ir neūžaugos „Zwerge" (GS 1; GG 2, 3, 5, 23). Pastariesiems panašūs yra liet. **kaukai**, nors jie pas mus dažnai maišomi su aitvaru. Tokia būtybė gyvena medyje (berže: Lat. 7, ąžuole: Lat. 8), kartais ji vadinama „Barstiķi" (Lat. 10). Mažus **barzdotus** požemy gyvenančius žmogelius lietuviai vadina „barzdukais"*. Kaukus, kaip ir vok. „Unterirdischen", griaustinis taip pat tranko. (žr. Bas., *LP*, II, 138). Kad, krikščionystei įsigalint, stabmeldiškos būtybės dažnai imta vadinti velniais, joms priskirta velnio atributai ir atvirkščiai, yra ne kartą pastebėtas reikškinys. Tad nenuostabu, jei toks neūžauga ar požeminis pasigaili nusižudyti (pasikarti) norinčio ūkininko (GG 3, 8, 17; S 2), dėlei ko tikrasis velnias tik džiaugtųsi. Suomijos švedų 1–2 variantai visai nekalba apie skolos grąžinimą – ten tik sakoma, kad troliai padeda neturtingiems, bet teisingiems ir doriems žmonėms, nereikalaudami jokio atsiskaitymo. Kartais atrodo, kad turima reikalo daugiau su tam tikrais pinigus skolinančiais žmonėmis, negu su dvasiomis, tačiau jie miršta nepaprasta mirtimi (žr. GS 2, FE 4 ir Liet. 20). Todėl motyvo pirmykštėj formoj, dabartinių baltiškų variantų velnio vietoj, turėjo būti kokia nors kita elfiškos prigimties būtybė.

* F. Kurschat, *Lit.-deutsh. Wörterbuch*, p. 41, sako: „Barzdukas (auch barzukas) ... nach Mielcke kleine unterirdischen Leute mit langem Bart, so wie als sonst kaukai". – Apie kaukus M. Praetorius savo veikale *Deliciae prussicae*, rašydamas apie 1676–1681 m., sako: „Die Kauke oder Erdmännlein beschreiben die Nadraver, dass sie nur eines Fingers lang seyen, gänztlich sonst wie ein Mensch, auff ihren Kopff haben sie einen rothen Flecken wie ein Mützchen" (Berlin, 1871, p. 13). Maletius 1553 m. mini 'barstukus', „quos Germani Erdmännlein, hoc est subterraneos vocant" (*Acta Borussica*, Königsb., 1731, p. 404). Tas pats autorius sako, jog „jetziger Zeit nennen die Nadraver diese Barzdukas auch Kaukuczus" (ib., p. 29). Tas pats yra ir 'barstukken', kuriuos mini Tettau u. Temme (*Die Volkssagen usw.*, Berlin, 1865, p. 258, Nr. 3).

Tiesa, krikščioniškas velnias šio motyvo Pabaltijo tautų variantams irgi yra padaręs šiek tiek įtakos, bet ji dažnai paviršutiniška, apsiribojanti tik būtybės vardu, tuo tarpu visas jos charakteris lieka visiškai skirtingas nuo kasdienio velnio. Tik daugiau paskutinių laikų įtakos paliesti ir sudarkyti, vadinas, tuo pačiu ir labiau nuo pirmykštės formos nutolę, variantai žino būdingus krikščioniškam velniui bruožus, pvz.: Lat. 1, 5, 9, 19; FE 10.

Taigi: mt. *1166 **geravališkai ir nesavanaudiškai varge atsidūrusiam neturtingam žmogui pagelbstąs velnias yra senesnės stabmeldiškos būtybės ir krikščioniško velnio mišinys, pirmajam esant persvaroj.**

Būdinga, kad ir germanuose skolintojas didelės reikšmės priduoda termino išlaikymui, t.y. tiria žmogaus teisingumą, o pamatęs, jog žmogus yra teisingas ir doras, dovanoja skolą.

Iš liaudies pasakojimų tarpo reikia išskirti literatūrinės įtakos paliestus variantus. Ryškiausias jų yra FGS 3. Tuojau matome, kad čia nėra gryna liaudies kūryba ir šios stilizacijos autorius yra žinomas: tai vokietis Musäus, kurio pasakų pirmas leidimas išėjo 1782–1787 m. Savo „Rübezahl" legendai jis panaudojo Praetorių (GG 27), be to, ir tiesiogiai sėmė iš liaudies medžiagos savo pasakų kūrybai ir jas stilizavo. Tačiau jo perdirbta „Rübezahlio" pasaka liaudies variantams teturėjo labai mažai įtakos: ji ryški FGS 3, GG 6 ir galbūt dar GG 23 variantuose. Atrodo, kad nors GG 6 variantas ir yra žymiai stilizuotas, greičiausiai užrašytojo, skaičiusio Musäus „Rübezahlį", bet čia randame ir liaudiškiems Pabaltijo variantams būdingą epizodą: skolintoją užmuša žaibas. Praetoriaus redakcija (GG 27) yra daug artimesnė liaudžiai, negu Musäuso.

Remiantis šiais analizės daviniais, galima manyti, kad motyvo pirmykštė forma galėjo būti tokio turinio:

Doras, bet neturtingas žmogus (ūkininkas) atsiduria varge ir, nebesurasdamas kitos išeities, šaukiasi velnią pagalbon. Velnio nereikia ilgai prašyti, ir jis be derybų paskolina žmogui daug pinigų (saiką, maišą). Po tam tikro laiko (vienų metų) žmogus turės grąžinti skolą – reikės ateiti ton pačios vieton, atnešti tiek pat pinigų, kiek gavo, ir pašaukti velnią jo vardu: „X Y, atnešiau tavo pinigus (štai tavo pinigai)". Velnias dažniausia gyvena ežere (pelkėj) arba miške. Atėjus sutartam laikui, žmogus atneša skolą ir šaukia velnią. Tas ilgai nesirodo. Tretįkart pašaukus, atsiliepia nepažįstamas balsas: „X Y užmušė griaustinis, pasilaikyk sau pinigus" (pasirodo kitas velnias ir tą patį praneša).

Įdomus yra reiškinys, kad germaniškuose variantuose dažnai neminima, jog skolintojas būtų buvęs **griaustinio užmuštas** – jis miręs ir tiek (du švedų ir 16 vokiečių variantai). Netenka abejoti, kad germaniški variantai su neūžaugomis ir požeminiais yra senesni už baltiškuosius su velniu. Kaip dabar su griausmo epizodu: ar jis yra šiame motyve pirmykštis, ar buvo tik vėliau įterptas, kai Pabaltijy nykštuko ir milžino vietoj atsirado velnias? Germanų tradicijose griaustinis nykštukus ir milžinus taip pat trenkia, jis yra dažniausia jų mirties priežastis (žr. mt. 3457 ir kt.) Daugelyje ir šio motyvo vokiškųjų variantų taip pat aiškiai pasakyta, kad skolintoją užmušė įvairiais vardais vadinamas griaustinis, tad galima manyti, jog griaustinio epizodo išleidimas kai kuriuose vokiečių variantuose atsirado tik paprasto užsimiršimo dėka.

Atrodo, kad šis motyvas bus germaniškos kilmės ir greičiau vokiškos, negu skandinaviškos. Daugiau ir primityvių variantų randame Šiaurės Vokietijoj, ypač Meklenburgo srity (žr. žemėl. VII, p. 278). Remiantis čia pateikta medžiaga, daugiausia pagrindo ir yra laikyti Šiaurės Vokietiją (Meklenburgą) motyvo tėviške.

Į Pabaltę šis motyvas galėjo ateiti su vokiečių pirkliais ir kolonistais. Lietuvius jis galėjo pasiekti ir per Rytprūsius, ir per Latviją. Švedai jį nusinešė į

Suomiją, bet pačiuose suomiuose jis neprigijo, šveduose irgi nėra populiarus. Atrodo, kad labiausiai jis buvo pamėgtas Šiaurės Vokietijoj ir Pabaltijy. Į Ukrainą galėjo jį per Sileziją ir Galiciją nunešti vokiečių kolonistai, kurių ten irgi netrūksta.

Motyvas gali būti gana senas, tačiau jau iš tų laikų, kai pinigų ūkis buvo plačiai žinomas visiems bendruomenės sluoksniams. Jam kilti akstinu yra buvusi neturtingų žmonių svajonė: gauti lengvomis sąlygomis paskolą, pasirodyti teisingu, tačiau vis dėlto išvengti nemalonaus skolos grąžinimo. Jame galime įžiūrėti ir tam tikrus vokiečių tautos būdo bruožus.

Lietuviuose šis motyvas dažnai yra jungiamas su mt. 1165 (žr. var. 1, 8, 13, 15, 23, 25), ko kitose tautose neteko pastebėti (žr. žemėl. VI–VII, p. 277 ir 278).

XIV. APŽVALGA IR APIBENDRINIMAI

1. BENDRYBĖS, SKOLINAMASIS IR SAVAIMINGAS KILIMAS. – TIKĖJIMŲ Į GRIAUSMO DIEVO IR DEMONŲ PRIEŠINGYBĘ KILMĖ

Tautosakos tyrinėjimuose nuolat tenka pastebėti, kiek daug bendro turi įvairių tautų liaudies kūryba. Nuolat ir nuolat turime pripažinti skolinimosi ir liaudies tradicijų keliavimo reiškinius. Pasirodo, kad **geografinės ir etnografinės sienos, erdvė ir laikas liaudies tradicijoms plisti bei keliauti tėra labai mažos kliūtys**. Kiekvienas kultūros reiškinys, jei tik jis yra naudingas arba atitinka žmonių skonį, jų pažiūras bei įpročius, bematant plinta. Ir tokie daugeliui tautų bendri reiškiniai kultūros istorijai yra daug vertingesni ir daug daugiau saką, negu originalūs unikumai. Visų tautų liaudies tradicijose, pagaliau ir visų tautų kultūrose randame labai maža visiškai originalių ir kiaurai savarankiškų kultūros reiškinių, visur pastebime daugiau ar mažiau išplitusius kultūrų ciklus bei jų mišinius. Ir šių kultūros reiškinių keliavimų bei vystymosi tyrinėjimai dažnai mums atidengia daug gilių žmonijos kultūros istorijos paslapčių. Tiesa, plačioji publika visados yra nepatenkinta, kai savosiose liaudies tradicijose ar apskritai kultūroje tyrinėtojai randa daug svetimybių ir skolinimų. Toks perdėtas patriotizmas ar naivus romantizmas ne tik nieko bendro neturi su mokslu, bet rodo tikrą obskurantizmą kultūros dalykų supratime. „Nur Barbarei ist ursprünglich", – yra pasakęs garsusai Kaarle Krohnas. Juk ir visa kultūros pažanga remiasi kartą surastų gėrybių pasisavinimu bei jų **prisitaikymu**.

Kartais dar ir dabar keliamas klausimas: galbūt visi tie panašumai yra tik visai pripuolamas reiškinys? Savo garsiojoj „Elementargedanken" teorijoj Bastianas ir bandė įrodinėti, kad, girdi, daugmaž visur vienoda žmogaus psichikos struktūra įvairiais laikais ir įvairiuose žemės kampuose visai savarankiškai sukūrusi tuos pačius kaip materialės, taip ir dvasinės kultūros reiškinius. Todėl esą gryna nesąmonė visur matyti tik skolinimus ir keliavimus. Dėl šios savaimingos kilimo arba konvergencijos teorijos labai daug prisiginčyta. Visų tų ginčų rezultatas labai kuklus, tačiau patenkinąs: kad ir tam tikrais atsitikimais savaimingas kilimas yra galimas, tačiau **kiekvienu konkrečiu atsitikimu** reikia nustatyti, ar tai bus savaimingumas, ar skolinimas. Čia ateina pagalbon du etnologiniai kriterijai: formos ir daugio. **Formos** kriterijus sako: du kultūros reiškiniai yra tarpusavy giminingi, neatsižvelgiant į erdvę ir laiką, jeigu jų panašumai nepaeina nuo medžiagos, iš kurios jie padaryti, ir nuo tikslo, kuriam jie skiriami. **Daugio** kriterijus reikalauja, kad, nustatant dviejų kultūros ciklų giminingumą, būtų remiamasi *visa eile* tokių formos kriterijaus patvirtintų panašumų, vadinas, aiškių

giminingumų turi būti visose gyvenimo srityse: materialėj kultūroj, religijoj ar mitologijoj, sociologinėj santvarkoj ir pan.

Mitologijoj šie kriterijai įgauna kiek kitokį pavidalą. Koks nors mitas tuo labiau tenka laikyti primityvišku, kuo labiau jis yra paprastas ir vaizdus, kuo daugiau jis reflektuoja gamtos įspūdžius. Pavyzdžiui, tikėjimas į griausmakulkes, kaip matyti iš gausiai surinktos Ch. Blinkenbergo ir P. Saintyves (žr. šaltinių sąrašą) medžiagos, žinomas visame pasauly nuo seniausių laikų. Vakarų Afrikos negrų tautelė Joruba savo giesmėje į griausmo dievą Šango taip maldauja: „O Šango, tu esi valdovas, tu paimi į ranką ugninius akmenis kaltiesiems nubausti, tavo pykčiui atvėsinti: (žr. E. v. Sydow, *Dichtungen der Naturvölker*, Wien, 1935, p. 25). Todėl iš universaliai išplitusių ir paprastų mitinių idėjų nieko negalima spręsti apie keliavimą ar skolinimąsi, tiktai **komplikuotesnėse jų formose**, kurios vis daugiau ir daugiau atitolsta nuo gamtiškų pažiūrų ir kur nuolat taisyklingai pasikartoja tos pačios motyvų kombinacijos (pvz., sakmėse), galima kalbėti apie skolinimąsi bei keliavimą ir tuo daugiau, kuo dažniau įvairiose vietose randami tie patys **motyvų sujungimai**. Čia negalima nustatyti kokių nors bendrų taisyklių, bet lyginamasai tyrinėjimas kas kartas turi rasti savo pagalbines priemones.

Kurio nors mito pradinis branduolis visados yra paprasta, naiviai pasaulėžiūrai atsakanti mintis, ji turi būti reali ir pojūčiams prieinama, išreiškianti ir dabar betarpiškai pajuntamus gamtos pasireiškimus. Primityvūs mitai negali turėti jokių alegorinių ar spekuliatyvių pradų, savo pagrinde jie remiasi realiai matytai vaizdiniais. Eikime toliau. Didžioji mūsų mitų ir pasakų dalis yra kilusi tada, kai žmogaus fantazija jau buvo gyva ir išsivysčiusi, kai su kalba buvo tiek apsiprasta, kad jąja buvo galima daugiau mažiau vaizdžiomis formomis išreikšti tai, kas matyta ir kai personifikuoti pavidalai jau buvo suteikiami ne tik tiesiog juntamoms, bet ir tik įsivaizduojamoms būtybėms. Mitologijos išsivystymas buvo galimas tik pabudus žmogaus fantazijai. Tolimesnė mitologijos raida iš šių paprastų, betarpiškai gamtos įspūdžiais paremtų, pradinių elementų parėjo nuo įvairiausių faktorių, kurių ištyrimas ir įvertinimas yra vienas sunkiausių bendrosios mitologijos uždavinių[1].

Tikėjimai, kad griausmas yra galingas supykusios dievystės balsas, kad žaibas yra jos ginklas, kad audros metu krinta iš debesų kokie nors šūviai – akmenys, pridera kaip tik tokiems primityviausiems ir betarpiškai su gamtos reiškiniais susijusiems įsivaizdavimams[2], kurie įvairiuose žemės kampuose visai savarankiškai galėjo kilti, veikiant tiems patiems išoriniams gamtiškiems įspūdžiams. Pvz., Europos, Altajaus ir Indijos tautose randame tikėjimų, kad per vaivorykštę debesys (griaustinis) geria iš žemės vandenį (plg. Holmberg, 443–444). Šis tikėjimas visur savarankiškai galėjo kilti optiško vaivorykštės veikimo dėka. Tas pats galima pasakyti ir apie perkūnkulkes, kaip akustinio griausmo veikimo ir priešistorinių laikų įrankių radimo padarą. Ir Sibiro jakutai žemėje rastus akmens kirvelius laiko savo namuose kaip apsisaugojimo priemonę nuo griausmo trenkimo (plg. germanus ir lietuvius). Goldai priešistorinius akmens įrankius vadina „griausmo kirviais" (Holmberg, p. 443). Čia vis dar yra galima konvergencija. Tačiau kai jakutai griausmą įsivaizduoja ir vadina „Ponu su kirviu" (Sygä-Tojon – „Lord with the axe"), kai Sibiro jakutai, buriatai ir goldai tiki, kad audros metu griausmo dievas su kirviu ar ugnies strėlėmis persekioja demonus ir piktas

[1] Žr. P. Ehrenreich, p. 41–42, 46–47, 212–214 ir kt.
[2] Tai bus vad. „gewaltige Aktion der Natur", plg. L.v. Schroeder, II, 601–602.

dvasias (žr. Holmberg, p. 440, 442–443), sunku būtų visa tai išaiškinti konvergencija. Čia turi pagrindo Holmbergas, sakydamas: „The Yakut 'Lord with the axe', who pursues demons, is most probably, like the corresponding figures in European myths, derived from the ancient civilized peoples of Azia" (ten pat, p. 443). Ar šis tikėjimas į Europos tautas yra atėjęs iš „senų civilizuotų Azijos tautų", kitas klausimas, tačiau kad tarp šių Sibiro ir Europos tautų tikėjimų esama tarpusavio sąryšio, sunku būtų nuginčyti. Juk Šiaurės Sibiro tautos, kaip ir Šiaurės Amerikos indėnai, griausmą paprastai įsivaizduoja panašiu į didelį ir galingą paukštį (ten pat, p. 439), o čia staiga nei iš šio, nei iš to atsirado skandinaviškas „Ponas su kirviu". Jakutai, norėdami apsaugoti savo namus nuo piktų dvasių, kurios, griausmo persekiojamos, nori ten pasislėpti (plg. mt. 3453), gainioja jas lauk, rūkydami žaibo trenkto medžio skeveldromis (plg. lietuvius), šaukdami: „Smarkusai grūmotojas grasina, Ponas su kirviu sukasi! Lauk, lauk!" (ten pat, p. 443). Sibire į žaibo užmuštuosius žiūrima kaip į šventuosius (žr. mt. 3453A nagrinėjimą) ir tas vietas, kur mušė žaibas, laiko šventomis (ten pat, p. 445).

Dar sunkiau būtų laikyti konvergencijos keliu kilusius kai kuriuos buriatų pasakojimus (Holmberg, p. 441–442), kurie gyvai primena europietiškas medžiotojo Elijo legendas, kaip jis gyvas pateko į dangų ir ten pasidarė griausmo valdovu.

Daug dėmesio šioje studijoje buvo skirta mt. 3452A, kuris, kaip ir mt. 3457, tenka laikyti raktu į visą sakmių ciklą apie griausmo dievo ir demonų nesantaiką. Daugelis davinių kalba, kad mt. 3452A tėviškės reikia ieškoti Skandinavijoj. Tačiau labai panašų motyvą randame ir Indijoj. Vedose pasakojama, kaip demonas *Ahi* (kitur *Çushna* = Išdžiovintojas) pavagia saulės ratą ir džiovina (degina) žemę (plg. mt. 3452A[1]). Nuo debesų atkeliauja žemėn dievas *Indra*, užmuša demoną, nuima nuo aukšto kalno viršūnės saulės ratą ir leidžia tekėti į išdžiūvusią žemę septynioms srovėms. Indros galią padidina stebuklingas gėrimas *soma*. **Indra žaibu užmuša demoną**. Jam padeda jo vežėjas *Kutsa* arba atvirkščiai – Kutsai padeda Indra (jie abu esą vienas ir tas pats asmuo). Apie tai Vedose sakoma: „Tu (Indra) paleidei iš dangiškosios mėtyklės geležinį šūvį (divo açmânam = Dievo akmenis, t.y. griausmakulkes)... Jį (Kutsą) atvežė Indra vėjo žirgais čionai ir užmušė Çushną, iš kurio jis vėl atėmė saulės ratą... Atvesk, o Indra, čionai Kutsą, kurį tu myli... atimk laiku saulės ratą, nugalėk priešus, griausmakulkės nešiotojau... Prieš didįjį kenkėją buvo paslėpta viskas, kas gyvenimą kuria, kai griausmakulkę metus krito Çushna: Indra padarė vietos ratų valdytojui Kutsai saulės laimėjimo žygyje." (Kuhn, p. 56 tt., plg. *Rig-Veda*, V, 83: Parjanyas kovoja su rakšasais – demonais)[3].

Skandinavija ir Indija, Edda ir Vedos, koks didelis erdvės ir laiko atstumas. Tačiau mes žinome, kad tarp indoeuropiečių ir indų yra daug neginčytino giminingumo ir kalboj, ir antropologijoj, ir mitologijoj. Visiems žinomi, pvz., nuostabūs sanskrito ir lietuvių kalbos, indidės ir šiaurinės rasės giminingumai. Visi filologiniai išvedžiojimai apie griausmo dievo vardų giminingumą, pradedant skandinavų Fjörgynn ir baigiant indų Parjanya, etimologiškai nėra neginčytini, tad ties jais ilgiau ir neužtruksime. Mums pirmiausia čia kitkas rūpi.

Kur tada ieškoti pirmosios motyvo tėviškės? Paprasčiausias dalykas būtų atsakyti: indoeuropiečių protėvynėj[4]. Tais laikais, kai indoeuropiečių protėvynės

3 L. v. Schroeder tvirtina: „... Gott Indra ...den alten Gewittergott Parjanya, den in den Gewitter sich offenbarenden Himmelsgott, schon zur Zeit des Rigweda ganz in den Hintergrund gedrängt hat" (1923, II, 621; plg. ten pat, II, 609 tt. paralelę tarp Indra ir Thorr–Donar).

4 Pvz.: „Einige von den Thorsgeschichten sind uralt und mitgebracht aus der indogermanischen Gemeinschaft" (Meyer, p. 350). Apie „gemeinsame urarische Grundlage" kalba ir L. v. Schroeder, II, 608.

ieškota Rytuose ir kai Indija buvo norima laikyti visų pasakų tėviške, lengva būtų buvę Vedose matyti ir mūsų motyvo pirmuosius pradus. Dabar, kai indoeuropiečių lopšio ieškoma Šiaurės Europoj, lengva būtų viską atbulai apversti. Tačiau kiek daug iš to būtų mokslui naudos ir ar daug ką mes tuo būdu naujo sužinotume?

Šiaip ar taip, mūsų eroje tikėjimas į griausmo dievo ir demonų priešingybes ypatingą išbujojimą rodo Šiaurės Europoj. Eddos Thrymsqvida ir ja paremta taip populiari šiaurėje Thrymlur giesmė rodo, kur reikia ieškoti mt. 3452A pradų. Nors **dabartinės** motyvų 3451 ir 3451A redakcijos yra susidariusios labiau į rytus, Suomijoj ir Estijoj, tačiau turime ir po vieną kitą švedišką variantą, kurie verčia manyti, kad ir šių motyvų pirmoji tėviškė yra buvusi Skandinavija, taip vėliau jie ten buvo pamiršti. Motyvai 3453 ir 1165 ir iki šių laikų labiausiai populiarūs išliko Švedijoj, motyvai 3452 ir 3454 yra labai vėlyvi lokaliniai Pabaltijo padarai. Greičiausiai vokiškos kilmės mt. *1166 iš pradžių galėjo ir visai nepriderėti šiam ciklui. Galop visa eilė palaidų sakmių, čia žymimų mt. 3457, yra vietinio pobūdžio kūriniai, dažniausiai įvairių motyvų sujungimai ir pritaikymai, veikiant tai pačiai Europos šiaurėje taip populiariai pažiūrai. Visa tai turint galvoj, siūlosi išvada:

Sakmių apie griausmo dievo ir milžinų nesantaiką tėviškė yra Skandinavija, o vėlesnių laikų įsibrovėlis milžino vieton krikščioniškasai velnias į Europos šiaurę ir rytus yra atėjęs iš vokiečių.

Atrodo, kad su pirmąja šios tezės dalimi sunkiai derinasi daugybė Vidurio ir Pietų – Rytų Europoj randamų legendų, kurios čia pažymėtos mt. 3452A[1], 3458 ir graikiški šaltiniai, kaip Hesiodas (VIII a. pr. Kr.) ar Apollodorus (II a. pr. Kr.). Kad visus juos irgi galėtume kildinti iš Skandinavijos, reikėtų turėti per daug drąsos. Ne daugiau tėra šansų ir bandyti įrodyti priešingą teoriją. Tad nelieka kitos išeities, kaip tik priimti hipotezę, kad jie – iš vienos pusės Skandinavijos mitai ir jais remiąsi visi suminėtieji Šiaurės ir Rytų Europos motyvai ir iš kitos pusės Pietų ir Vidurio Europos legendos – remiasi kokiu nors **bendru trečiu šaltiniu**.

Kur galėjo būti šio bendro šaltinio tėviškė? Bendrojoj visos žmonijos protėvynėj, dėl kurios irgi tiek daug ginčijamasi, ar senuosiuose žmonijos kultūros centruose? Ir vėl prisimena Indija, kad ir ne visų, kaip manė Benfey, bet vis dėlto iš tikrųjų daugelio pasakų tėviškė. Tuo tarpu K. Krohn šio motyvo tėviškės ieško Mesopotamijoj[5]. Štai čia mūsų žinojimas pasiekia ribą, kurią tuo tarpu sunku yra peržengti. Tačiau tikėkimės, jog nauji daviniai, kruopštus darbas ir genialus mokslininko žvilgsnis kada nors mums atskleis ir šią paslaptį.

Kur tenka ieškoti šio taip žmonijoje populiaraus tikėjimo kilmės pirmųjų priežasčių? Sekant Ehrenreichu, atsakymas būtų paprastas ir aiškus: gamtoje ir jos **reiškiniuose**, kurie sužadino jau pabudusią žmogaus fantaziją. Toks galingas gamtos reiškinys, kaip griausmas ir žaibai, darą ir mūsų dienų žmonėms didelį įspūdį, dar labiau turėjo veikti taip daug nuo gamtos ir jos reiškinių priklausantį pirmykštį žmogų. Ieškoti čia kokio nors simbolizmo, matyti kokią nors dualistinę dievybių kovą, nėra jokio pamato. Toks spekuliatyvinis dualizmas negali būti primityvus, jis galėjo tik vėliau išsivystyti. Mes neturime jokių davinių manyti, kad indoeuropiečių protautei buvo žinomos dualistinės pažiūros. Ir iki mūsų laikų Europos liaudies tradicijose apie Dievą ir velnią nerandame jokio dualizmo. Europos pasakose velnias nėra piktojo prado atstovas, kuris stengtųsi nugalėti gerąjį pradą – Dievą ir iškilti jo vieton (plg. Šmits, 1926, p. 62). Tokias tendencijas

5 Žr. K. Krohn, 1932, p. 13, plg. Eisen, p. 159.

matome tik mt. 3452A[1] ir 3458, kurių pradų tenka ieškoti už Europos ribų ir ne indoeuropietiškose tautose (semitų Biblijos įtaka)[6]. Senųjų persų Ahuramazdo ir Arimano kovos ir bibliškos tradicijos, kaip žinome, nėra nei indo–, nei apskritai europietiškos kilmės. Greičiausiai tai bus semito–hamitiškų tautų ir aukštesnės kultūros padaras (plg. dar egiptiečius). Europiečių liaudies velnias bijo griausmo ir Dievo, bėga nuo jo ir slepiasi, kiek tik gali. Jei jis stengiasi pavogti griausmo įrankį, tai tik norėdamas patikrinti savo egzistenciją, bet nenorėdamas nugalėti Dievą ir atsisėsti jo vieton. Tai visai „teisėta apsigynimo kova". Taigi:

Visose šiose europiečių tradicijose nerandame jokių tikro dualizmo pradų, bet tik gamtos jėgų personifikaciją.

Galop norėtųsi pastebėti, kad Lietuva yra paskutinė šalis Europos pietuose, kur dar stipriau veikia Šiaurės Europoj bujojančios liaudies tradicijos.

2. GRIAUSMO DIEVO VIETA KITŲ DIEVŲ TARPE IR JO SĄVOKOS RAIDA

Griausmas dažniausiai yra įsivaizduojamas kaip personifikuota būtybė, kaip dievas. Šis dievas yra labai galingas, dažnai galingesnis už visus kitus, tačiau kaip tik ten, kur griausmo dievas yra visai **savarankiška** ir personifikuota būtybė, nėra pakankamų davinių tvirtinti, jog jis būtų ir **vyriausias** dievas[7]. Thoras tikrai nebuvo senųjų skandinavų vyriausias dievas, nors ir buvo labai populiarus, daugiau garbinamas, kaip visi kiti dievai; tas pats ir su vokiečių Donaru apie senųjų slavų dievus ir Peruną teturime tiek maža žinių, kad jo rolė lieka neaiški; galop latvis P. Šmits bando įrodinėti, jog ir Perkūnas nebuvęs vyriausias baltų dievas.

Tačiau dažnai dangaus dievas ir griausmo valdovas yra vienas ir tas pats asmuo. Lietuviuose „dievas" ir „dievaitis" yra Perkūno sinonimai (žr. Nesselmann, *Wörterb.*, 140, ir Schleicher, Lituanica, p. 97; plg. Schroeder, I, 533–534). Milkaus žodyne randame posakį: „Dievaitis (vietoj 'Perkūnas') jį numušo". Jucevičius tvirtina, kad „kai būna griaustinis, tai kaimo žmonės nesako, kad griaudžia Perkūnas, bet kad griaudžia **Dievaitis**" (p. 140). Šis 'dievaitis' greičiausiai nebus krikščioniško 'dievo' deminutyvas, bet senos stabmeldiškos dangaus dievystės vardas (plg. Schroeder, I, 527).

Suomiuose dangaus dievas ir griausmo dievas yra viena ir ta pati asmenybė (Castrén, p. 50). Tas pats ir su graikų Dzeusu. Primityvėse tautose (pvz., Malakkos semanguose) griausmas yra laikomas vyriausio dievo, aukščiausios būtybės, balsu ir bausmės įrankiu. Pačios primityviosios tautos visada teturi labai maža dievų, tiktai vieną neaiškiai jaučiamą vyriausią būtybę. Jai priskiriama visa antgamtiška galia, jos valdžioje yra visas universumas, žinoma, tuo pačiu ir toks imponuojąs gamtos reiškinys kaip griausmas. Tik labiau išbujojus žmogaus fantazijai, toliau išsivysčius kultūrai, sukuriamas visas dievų Olimpas ir kiekvienos gamtos reiškinys gauna savo skirtingą dievą, sudievinama visa gamta. Tada šios

[6] „Der Kampf zwischen Elias und Satan läst sich natürlich ganz aus christlichen Anschauungen erklären" (de Vries, 1935, I, 236).

[7] A. Kirkoras tvirtina: „Bet Perkūnas nebuvo vyriausias lietuvių dievas, kokiu jis yra kai kurių laikomas... Dejwas, t.y. Dievas įkvėpė Perkūnui gerą, kuriamąją galią, liepė apsaugoti žmogų nuo piktosios dvasios. Ugningomis strėlėmis jis vydavosi velnius ir suvarydavo juos į pragarą". Žr. *Trudy Moskovskago Archeologičeskago Obščestva*, I, (1867), vyp. 2, p. 47. – Priešingai įrodinėja A. Botyrius: „Taigi iš viso pasakyto matyti, kad Perkūnas buvo vyriausias lietuvių dievas. Jį lietuviai vadino **Dewas**, nepridėdami jokio kito tikrinio vardo, ir dabar jie mano, kad tikrasis Perkūno vardas yra **Dewajtis**" (p. 461).

dalinės dievystės atima veik visą valdžią iš vyriausios būtybės, ji lieka tik miglotu simboliu, o neretai ir visai pamirštama. Todėl ir **griausmo funkcijos pradžioje turėjo būti priskirtos vienam ir tam pačiam dangaus tėvui**.

Įdomius išvedžiojimus čia daro *L. von Schroederis*. Anot jo, lietuviuose – latviuose pirmykštis griausmo ir dangaus dievo identiškumas dar nėsąs visai pamirštas. Dar esą ne visai pradingę atsiminimai, kad griausmo dievas yra ne kas kita kaip dangaus dievas, kuris audroje pasireiškia visai panašiai, kaip indų Parjanya. Galbūt šis neaiškus santykis tarp dangaus ir griausmo dievo lietuviuose – latviuose rodąs seną pažiūrų amžių. Vėliau įvykęs susiskaldymas, tačiau jis nepasiekęs pačių šaknų, pirmykštė vienuma vis dar galima įžvelgti[8]. Tas pats ir slavuose. Kad ir Bog ar Svarog ir Perun yra skirtingų dievų pavidalai, kad ir pastebimas griausmo dievo atskilimas nuo dangaus dievo, tačiau jame, kaip ir lietuviškame Perkūne, šis atskilimas nėra visiškai pilnas ir radikalus. Vis dar jaučiama tam tikra abiejų didelių būtybių **vienuma**: gero ir laiminančio dangaus tėvo ir mušančio, audrą sukeliančio griausmo dievo ten aukštai danguje (ten pat, I, p. 533–534, 550).

Kaip tik priešingos nuomonės yra *Goltheris* (p. 83–84). Anot jo, griausmą valdančio dangaus dievo sąvoka esanti aukštesnė ir komplikuotesnė, negu tik paprasto audros dievo. Pastaroji esanti paprastesnė ir tuo pačiu primityviškesnė. Šie Goltherio išvedžiojimai remiami klaidingai suprantamu evoliucionizmo dėsniu – kas paprasta, tai ir primityvu. Todėl Goltheris nesugeba įžvelgti, kad griausmą valdančio dangaus dievo idėja yra daug paprastesnė ir tuo pačiu primityviškesnė, negu specifiško audros dievo sąvoka. Šį dėsnį realiais faktais paremia etnologija, tyrinėdama primityvių tautų religines pažiūras.

Kad ir nėra pakankamai davinių, tačiau turint galvoj kai kuriuos liaudies dainų išsireiškimus (pvz.: „Dievo sūneliai", „Dievo dukrelės", saulė kaip „Dievo duktė" ir pan.), galima manyti, kad ir seniesiems lietuviams, kaip ir latviams, buvo žinomas koks nors vyriausias dievas ar dangaus tėvas „dievo" ar „dievaičio" vardu, kuris taip pat buvo ir griausmo valdovu.

Atrodo, kad **pradžioje dangaus dievas (= vyriausias dievas) ir griausmo dievas buvo viena ir ta pati personifikuota asmenybė**. Ši pažiūra ir iki naujųjų laikų labai ryškiai yra išlikusi estuose, suomiuose ir lietuviuose[9]. Vėliau įvyko skilimas ir atsirado specifiškas audros dievas: Thor, Donar, Perkūnas ir kt., kurie buvo subordinuoti dangaus dievui. Šiam audros ir griausmo dievui pirmoj eilėj buvo priskirta atmosferos reiškinių valdymas, o kartu ir vegetacijos bei vaisingumo dievo funkcijos. Griausmo dievas kaip teisingumo dabotojas yra jam iš dangaus tėvo likęs ypatumas.

Dar vėliau griausmo valdymas buvo priskirtas gyvam į dangų patekusiam žemiškam herojui. Čia pridera taip populiarios slavuose Elijo legendos[10].

Tuo būdu galima konstatuoti toki griausmą valdančios dievystės sąvokos raida: **dangaus dievas – specifiškas griausmo dievas – žemiškas į dangų gyvas**

8 „So bestimmt nun aber auch Perkūnas als Gewittergott hervortritt... wir gewinnen durch andere Momente doch wieder den Eindruck, dass dieser Donnergott keineswegs durchweg scharf von dem Himmelsgotte als eine besondere Göttergestalt sich anhebt, dass er vielmehr mit ihm ursprünglich einer und derselbe gewesen sein dürfe" (Schroeder, 1923, I, 533 f., plg. II, 602–603).

9 Plačiau žr. *TD*, III, p. 217, ypač p. 150–151, Nr. 29.

10 Šios slaviškos pažiūros darė nemaža įtakos ir lietuviams, padarydamos iš Perkūno tik paprastą Dievo tarną, kokiais yra visi krikščioniški šventieji (žr. *TD*, III, p. 216). Labai vykusiai ir teisingai aptaria slavų griausmo dievą A. Brückneris: „... Den Russen ... ist jede Personifizierung des Blitzes – Donners völlig fremd; er ist nur das Werkzeug, Waffe, Keil in der Hand Gottes, eines Engels oder des h. Elias, nie etwas Eigenes, Persönliches" (p. 16).

įžengęs herojus. Krikščionystės įtakoj griausmo funkcijos buvo priskirtos ir kai kuriems **krikščioniškiems šventiesiems** (Petrui, Mykolui, Elijui ir kt.), galop **pačiam krikščioniškajam Dievui**, nors čia kartais dar gali glūdėti ir senasis stabmeldiškas dangaus tėvas, pats pirmasai griausmo valdovas.

ZUSAMMENFASSUNG

I. DER MENSCH WECKT NICHT DEN SCHLAFENDEN TEUFEL, DER DONNER TÖTET IHN (Mt. 3451 = Aa–Th. 1148)

Das Motiv ist in Finnland, Estland, Lettland, Litauen und Schweden zu finden (s. Karte I, S. 272). Man kann deutlich zwei Fassungen des Motivs unterscheiden: die finnische oder Fassung A und die estnische oder Fassung B.

Die Normalform der Fassung A ist:

Ein Bauer sucht einen Tagelöhner für die Arbeit auf dem Schwendenlande. Der Teufel nimmt die Gestalt eines Menschen an und verdingt sich dem Bauer als Arbeiter (nur fürs Essen und zwar Brei). Er arbeitet sehr fleissig und bittet seinen Herrn ihm einen Kessel Brei zu kochen, aber ohne Salz – vom Salz werde er sehr schläfrig. Der Mann aber kocht den Brei mit Salz. Nach dem Essen wird der Knecht sehr schläfrig, er will ausruhen und sagt, dass es sehr schwer sein werde ihn zu wecken – man soll ihm mit einer Keule auf die Ferse schlagen. Wenn aber die Gewitterwolken aufziehen werden, soll man ihn sofort wecken. Der Bauer geht auf das Feld um die Arbeit des Knechtes zu besichtigen. Er sieht, dass in der Zeit, während er Brei gekocht hat, sein Knecht von dem ganzem Feld die Bäume gesammelt und in Haufen zusammengebracht hat. Nun versteht er, dass sein Knecht ein Teufel ist. Ein Gewitter nähert sich, aber der Bauer weckt seinen Knecht nicht. Endlich, von dem Donner geweckt, versteckt sich der Teufel in einem Baumhaufen, der Donner zündet die Bäume an und der Teufel verbrennt.

Die Normalform der Fassung B ist:

Der Teufel nimmt einen Sünder als seinen Knecht mit (er nimmt ein von den Eltern verfluchtes Kind). Eine lange Zeit (7 Jahre) wandeln sie beide umher, unsichtbar für die anderen, und Mensch kann sich nicht vom Teufel befreien. An einem heissen Sommertag wird der Teufel müde, er legt sich schlafen und richtet seine Füsse gegen das Wasser. Er befiehlt dem Menschen ihn sofort zu wecken, falls eine Wolke sichtbar wird. Der Mensch aber kehrt die Füsse um, sobald der Teufel eingeschlafen ist. Es kommt ein Gewitter und der Mensch weckt ihn nicht. Endlich erweckt den Teufel der Donner, der Teufel läuft weg um sich zu verbergen, aber nicht ins Wasser, sondern auf das leere Feld oder in den Wald. Der Donner erreicht ihn und schlägt ihn tot. Der Mensch wird befreit.

Die lettischen Varianten stimmen mit dieser Normalform nicht gänzlich überein. Dort finden wir keine Umkehrung der Füsse, aber eine neue Episode tritt auf: jemand (eine Stimme, ein Engel oder ein Reiter in den Wolken) mahnt den Menschen, dass er den Teufel nicht wecken soll (Lat. 2–6). Es wird auch Elias erwähnt (Lat. 2). Die lettischen Varianten haben anscheinend slawischen Einfluss.

Die hier angeführte schwedische Variante gehört auch zur Fassung B. Merkwürdigerweise aber gehört auch eine finnische Variante (FF 19) ebenfalls zur Fassung B und soll aus Estland gekommen sein.

Beachtenswert ist die einzige litauische Variante, die überhaupt nichts von dem Dienstvertrag oder = zwang weiss: ein merkwürdiger Mensch (am heissen Sommertag im Weissen Pelz) bittet den Pflüger ihn zu wecken, falls ein Gewitter aufziehen wird; als der Pflüger den Unbekannten wecken will, findet er dort

keinen Menschen, sondern einen geknäuelten schwarzen Hund; er bekreuzigt sich, weckt ihn nicht und der Donner schlägt ein. Diese einfache litauische Variante ist vielleicht am meisten der Grundform des Motivs nahe.

Die Fassung A scheint ursprünglicher und älter als die Fassung B zu sein.

II. DER MENSCH RETTET DEN TEUFEL VOM DONNER UND WIRD BELOHNT (Mt. 3451A)

Die Normalform:

Ein Mann (gewöhnlich ein junger Bursche) bemerkt nicht weit vom Wasser (oder: unter einem Baum, an einem Stein) einen unbekannten Menschen, der tief eingeschlafen ist. Weil er das heranziehende Gewitter sieht, weckt er den Unbekannten. Der Unbekannte wird sehr ängstlich, als er das nahende Gewitter bemerkt und versteckt sich rasch (taucht ins Wasser). Der Mann wird vom Unbekannten reichlich mit Geld belohnt oder der Unbekannte (ein Teufel) geht in den Kriegsdienst an Stelle seines Retters.

Der Mann hat keine Absicht einen Teufel zu retten, er hat die Absicht einen **Menschen** vor dem Regen zu warnen, der Teufel aber bleibt nie an Dankbarkeit und Belohnung schuldig. In einer schwedischen Variante sieht ein Mädchen während des Gewitters ein Kind auf dem Wege und wirft ein Kleid darauf; es ist ein Trollkind und wenn das Mädchen heiratet, bekommt es von den Trollen schöne Kleider.

Das Motiv ist besonders in Estland häufig zu finden (s. Karte I, S. 272) und es scheint eine **jüngere** Bearbeitung des vorhergehenden Motivs (3451) zu sein.

III. DIEBSTAHL DES TEUFELS AM DONNERGOTT (Mt. 3452A = Aa–Th. 1148B)

Es handelt sich hier um die Sagen, die eine gewisse Ähnlichkeit mit dem berühmten Eddaliedern, Trymsqvida und Hymisqvida, haben. Man kann deutlich zwei Fassungen unterscheiden: die estniche und die finnische.

Die Normalform der estnischen Varianten ist etwa folgenden Inhalts:

Der nach einem Gewitter ermüdete Donnergott schläft auf den Wolken. Obwohl er sein Donnerinstrument hütet, gelingt es dem Teufel doch es zu stehlen (mit Hilfe eines Mannes, der dem Gott eine Laus auflegt). Der Teufel versteckt das Instrument unter sieben eiserne Schlüssel. Als der Gott erwacht, ist er sehr besorgt, aber sofort versteht er, wer der Dieb ist. Die Erde wird sieben Jahre lang von der Dürre geplagt. Der Gott verwandelt sich in einen Knaben und verdingt sich als Knecht an einen Fischer. Als er einmal mit seinem Herrn auf einem Fischfang ist, überrascht er den Teufel, der Fische stiehlt. Der Teufel wird mit Zauberhilfe ans Netz gebunden, er wird geschlagen und in seiner Not muss das Versprechen geben, dass er den Fischer und seinen Knecht zu einem Fest (Hochzeit) in der Hölle einladen wird. (Oder: der Gott kommt unerkannt mit anderen Gästen zum Fest des Teufels). Einer der Teufel verdächtigt den Gast (rote Augen des Knaben), aber seine Genossen geben keine Achtung darauf. Der Fischer bittet, den Überredungen des Knechtes folgend, den prahlerischen Teufel, dass er sein wunderbares Instrument den Gästen zeigen solle. (Die Augen des Knaben aufblitzen vor Freude, als er sein Instrument sieht). Keiner versteht mit dem Instrument umzugehen. Der Fischer beleidigt den Teufell mit der Bemerkung: „Mein Hirt würde es besser verstehen". Dann bekommt der eigentliche Besitzer des Instruments es in seine Hände. Zuerst spielt er wie ein Anfänger, später aber – Blitz und Donner, es zittern die Wände der Hölle, die Teufel fallen tot (ohnmächtig) nieder. Der Gott wird froh und beginnt wieder auf seinem Istrument su spielen, der Regen erfrischt die von der Dürre (7 Jahre lang) geplagte Erde. Der Gott belohnt seinem Helfer (den Fischer).

Die estnichen Varianten wurde von O. Loorits eingehend untersucht und er gibt die folgende kurze Normalform:

„Der Teufel stiehlt das Donnerinstrument, der Donner verwandelt sich in einen Menschen, verschaft sich Zutritt zu einem Feste des Teufels und gewinnt sein Instrument durch List wieder" (S. 118).

Die Normalform der finnischen Variante ist folgend:

Der Teufel stiehlt die Donnerinstrumente des Donnergottes Ukkonen (während der Gott schläft). Die Instrumente haben die Gestalt irgendeines musikalischen Gerätes. Der Gott versteht sofort, wer der Dieb ist. Er nimmt die Gesalt eines Mannes an und verdingt sich demselben Teufel als Knecht. Kräfteprobe: beim Rudern (das Boot geht entzwei), das Herausreissen einer Fichte (an Stelle des vergessenen Störstockes), das spielen auf den Donnerinstrumenten. Oder: der Teufel bewundert die Kraft des Knechtes und prahlt, dass er auch eine grosse Tat vollbracht, als er die Donnerinstrumente gestohlen habe; der Bitte des Knechtes folgend, zeigt er ihm die Donnerinstrumente. Der Teufel versteht nicht damit gut umzugehen. Der Knecht spielt anfangs auch schlecht, aber je weiter, desto besser und stärker. Der Teufel fürchtet sich und bittet aufzuhören, der Donner aber vernichtet ihn (und seine Kinder).

Man kann noch drei Redaktionen der finnischen Variante unterscheiden, die sich in der Art der Kräfteprobe voneinander abweichen: A. Kräfteprobe beim Rudern (Var. 1–3); B. Kräfteprobe mit der Fichte (Var. 4–5, vgl. auch 6, und Var. 7 ist eine Mischung von A und B); C. Ukkonen kommt unerkannt in das Haus des Teufels und entlockt die Donnerinstrumente (Var. 8–9, vgl. 10 und FE 7, 11, 13, 16).

Viele Berührungspunkte der estnischen und finnischen Fassungen geben keinen Anlass für einen Zweifel an der beiderseitigen Anhängigkeit diesbezüglicher Traditionen. Die mehr komplizierte und mit allerlei Zusätzen ausgeschmückte estnische Redaktion soll die spätere sein, wo auch slawischer Einfluss (Elias u. a.) deutlich spürbar ist. Es scheint, dass die Forscher mehr Grund haben, die die Wanderung der Tradition aus Finnland nach Estland angenommen haben, nicht aber umgekehrt.

Es wird manchmal dazu noch ein Motiv in Betracht genommen, wo ein Kampf des Gottesdieners (Elias, Michael) mit dem Satan um die „himmlische Kraft" geschildert wird (Mt. 3452A[1]). Es werden hier 4 slawische, 2 rumänische, 2 litauische und 1 estnische Variante angeführt (s. Karte II, S. 273), die aber derart weit den finnisch–estnischen Traditionen stehen, so stark christlich und slawisch sind, dass kein Grund zu einer direkten Abhängigkeit beider Motive voneinander zu geben scheint.

Die einzige lettische Variante hat, falls sie autentisch ist, ziemlich viel mit den estnischen Varianten Gemeinsames. – Es ist möglich, dass die einfache lappische Variante (S. 41) eine noch ältere Fassung, als die finnisch-estnische, bewahrt hat.

Ganz eigenartig sind einige litauische Erzählungen (S. 34 f.), wo ebenfalls über allerlei Diebstähle des Teufels und der daraus entstandenen Feindschaft zwischen Teufel und Donner berichtet wird. Sie bilden keine geschlossene Fassung, wie die finnisch-estnische, aber wegen ihres kurz gefassten Tatsachenberichts wirken sie verblüffend. Zum Beispiel: es wird berichtet, dass Perkūnas (der Donner) sich mit Gott verfeindet und vom heiligen Petrus aus dem Himmel vertrieben wird; Perkūnas aber hat folgende Gegenstände aus dem Himmel mitgenommen: einen Bock, einen zweiräderigen Karren, ein Messer und eine Axt: der Teufel stiehlt das Messer, aber die anderen Gegenstände behält Perkūnas doch

(S. 130, Var. 3). Oder ein noch einfacherer Bericht: Perkūnas schläft einmal und der Teufel stiehlt seine Donnerkeile, die Perkūnas gewöhnlich schleudert; darum wird Perkūnas dem Teufel böse, schlägt ihn beständig (schiesst auf ihn), wo er nur Teufel erblickt. Aufgez. i. J. 1938 bei Alunta, LTA 1627(174). – Obwohl derartige Aufzeichnungen in mir einige Bedenken erregen, möchte ich trotzdem glauben, dass auch bei den Litauern die Spuren des Mt. 3452A unverkennbar sind (s. noch *TD*, III, S. 217).

Die Frage, ob diese Volkstraditionen irgendwie mit der Edda in Berührung kommen, wurde von den Forschern verschiedenartig beantwortet (die Darlegung der Theorien ist auf S. 140–143 angegeben). Es scheint, dass F. v. d. Leyen mehr das Rictige getroffen hat, als K. Krohn. Die durchaus skeptischen Ausführungen von Jan de Vries (in *FFC*, 110) sind auch nicht überzeugend. Eine neue Ansicht wird auf S. 143–144 aufgestellt, die kurz gefasst so lautet (dazu s. die Karte II, S. 273):

1. Die finnische Fassung ist sicher die ältere, als die estnische; das Motiv konnte aus Finnland nach Estland gekommen sein, nicht aber umgekehrt.

2. Zwischen diesen volkstümlichen Sagen und den Lieden der Edda (besonders ist Thrymsqvida und Hymisqvida gemeint) besteht ein Zusammenhang, aber keinesfalls konnte die Edda einen Ausgangspunkt für die Volkssage bilden – eher umgekehrt; es ist sehr möglich, dass die Eddalieder und rezente Volkssagen eine gemeinsame dritte Quelle gehabt haben, nämlich eine alte skandinavische Volkstradition, die der finnischen Fassung des Mt. 3452A näher stand, als die dichterisch stark umgearbeitete Trymsqvida.

3. Es gibt keinen überzeugenden Grund hier eine allgemeineuropäische und christliche Legende einzusehen; die nordische Sage und die christliche Satan–Legende haben nur **die Idee** über den Kamf zweier Gottheiten um die wunderbaren Machtmittel gemeinsam.

4. Die nordische Sage konnte nicht später, als Mitte des IX J. entstanden sein, wahrscheinlich in Norwegen, noch vor der Einführung des Christentums.

5. Das Motiv hat eine bewunderungswerte Lebensfähigkeit gezeigt, es ist südwärts gewandert und vielleicht bis nach Litauen angelangt.

IV. DER DONNER AUF DER JAGD NACH DEM TEUFEL (Mt. 3452)

Das Motiv ist ziemlich weit verbreitet. Es werden hier 46 litauische, 7 lettische, 1 livische, 2 estnische, 15 kleinrussische, 2 polnische und 1 rumänische Variante angegeben (s. Karte III, S. 274). Sehr ähnliche Erzählungen sind auch bei den Tscheremissen bemerkt worden (s. *FFC*, 61, S. 68).

Man kann zwei Fassungen des Motivs unterscheiden: A. Der Donner bittet (verlangt sogar), das der Mann ihm helfe einen Teufel zu erjagen – der Donner gibt Anweisungen, wie der Mann handeln muss, und dies geschieht ohne Anwendung einer Feuerwaffe (Liet. 11, 20, 42; Liv. 1; FE 1); B. Der Mann (ein Jäger) sieht während des Gewitters ein Wesen (den Teufel), das den Donner verhöhnt und aus eigener Initiative erschiesst er es mit einem gewissen (mit Silber geladenen) Schuss (alle übrige Varianten).

Die Fassung B ist viel häufiger anzutreffen und hat die folgende Normalform:

> Einen Jäger, der den ganzen Tag nichts erlegt hat, überrascht ein Gewitter und er verbigt sich unter einem Baum. Er bemerkt, dass unter einem Stein (in einem hohlen Baum) sich ein Wesen (Teufel), in Gestalt eines kleinen Mannes (oder irgendeines Tieres), verbirgt, das den Donner verhöhnt: seinen Hinterteil gegen die Wolken zeigt (oder: die Zunge zeigt, dem Rollen des Donners nachahmt). Als der Donner schlägt, verbirgt es sich rasch, wenn

alles vorbei ist, kommt es wieder aus seinem Versteck heraus und macht sich wieder über den Donner lustig. Der Donner versucht vergebens ihn zu töten. Der Jäger versteht, dass es ein Teufel ist, ladet sein Gewehr mit Silber (einem Münze oder Knöpfen) und schiesst. An der Schusstelle findet er einen Teerfleck. Das Gewitter geht sofort vorüber. Der Jäger geht nach Hause und begegnet einem anderen Jäger – es ist Perkūnas (der Donner) selbst. Perkūnas dankt ihm, dass dieser seinen Feind getötet habe – Perkūnas selbst hat schon lange Zeit den Teufel verfolgt, aber immer hat er ihn nicht erwischen können. Aus Dankbarkeit gibt Perkūnas dem Jäger ein wunderbares Pulverhorn (auch Schort dazu) und sagt, dass nur ein paar Körnchen für jeden Schuss genügen würden und kein Schuss umsonst gehen würde. Der Jäger gebraucht lange Zeit glücklich die Zaubergaben, aber einmal kann er der Neugier nicht widerstehen, bricht das Verbot (nicht hineinzusehen oder zu messen), und die Gabe verliert ihre wunderbare Fähigkeit.

Dieser Normalform entsprechen am besten die litauischen Varianten. Im Allgemeinen ist das Motiv bei den Litauern sehr beliebt. Die lettischen Varianten sind offenbar litauischen Ursprungs. Die slawischen Varianten zeigen einen anderen Charakter, sie sind häufig mit anderen Erzählungen vermengt. Die kleinrussischen Varianten bestehen nicht selten aus einer Zusammensetzung von drei verschiedenen Motiven: 1) der Schuss auf die Hostie (Mt. 3320), 2) die Erschiessung des Teufels (Mt. 3452) und 3) die Legende von den zwei Erzsünder (Mt. 765C). Bereits N. P. Andrejev hat ganz richtig diese Verbindung der verschiedenen Erzählungsstoffe erkannt (s. *FFC*, 54, S. 118). In Litauen, Lettland und Polen ist das Mt. 765C ganz unbekannt. Auch sonst zeigen die slawischen Varianten einen viel grösseren christlichen Einfluss: die Vergebung der Sünde, eine himmlische Stimme bisw. ein Bote, der Jäger wird in den Himmel genommen (Elias–Legende) u. a. Die polnischen Varianten kann man als Vermittler zwischen litauischen und kleinrussischen ansehen, und die RR 1 ist fast eine Kopie von SU 8. Die litauische Var. 27 (s. Karte III, S. 274) können wir als Vordringer nach dem Süden betrachten. Darum lässt es sich vermuten, dass die Fassung B des Mt. 3452 in Litauen entstanden sein kann. Diese Fassung ist nicht sehr alt, kaum älter als aus der zweiten Hälfte des XVII. Jahrh. (vgl. Andrejev, S. 58 u. 69).

Viel älter muss die Fassung A sein: dort wird erzählt, dass der Donner, mit entsprechenden Belehrungen, seine Waffe (eine Keile) einem Mann gibt, er soll den Teufel töten; zu dieser Massnahme greift der Donner deswegen, weil ein Mensch sich leichter unvedächtigt dem Teufel nähern kann. Ob diese Fassung im Ostbaltikum entstanden sei, kann man nicht sicher behaupten, wohl aber ist es möglich, weil derartige Erzählungen bei den Litauern, Liven und Esten gefunden worden sind.

V. DER VOM DONNER VERFOLGTE BÖSE GEIST SUCHT SCHUTZ BEI DEN MENSCHEN (Mt. 3453)

Auf welche Weise der vom Gewitter verfolgte Teufel bei den Menschen Obdach zu finden versucht, sieht man deutlicher auf der Karte IV, S. 275. Besonder interessant sind zwei Fassungen des Motivs: 1) der böse Geist verbirgt sich (als Knäuel oder irgendein kleines Tier, z. B. eine Katze) in den aufgehobenen Kleidern (im Rock, in der Schürze) der draussen vom Sturm fliehenden Frauen, eine Stimme warnt (Liet. 3, 5–7, 9, 12, 14, 15, 18; Lat. 2–5; FE 1–3, 5, 6; GS 16–23); 2) der böse Geist versucht in menschlicher Gestalt in das Haus einzudringen (Liet. 1, 2, 10, 11, 16, 17; FE 8; FL 1; GS 6, 11–15, 24; GD 1). Diese beide Erzählungsweisen sind wahrscheinlich in Schweden entstanden. Derartige Streiche werden in Schweden immer irgendeinem Geist (Troll, Torspjäsko, Skogsman),

nicht aber dem Teufel zugeschrieben; die Geister haben Angst vor Eisen (Scheren), nicht aber der Teufel, – das alles sind ältere Vorstllungen, die in Schweden noch so lebendig sind.

VI. DER TEUFEL STREITET MIT GOTT (Mt. 3453A)

Gott ist böse, dass der Teufel auf die Erde wandelt und die Menschen versucht, und schilt ihn: „Du sollst dich nicht mehr auf der Erde umhertreiben, ich werde dich mit dem Donner erschlagen". Der Teufel antwortet: „Ich werde mich unter einen Stein verbergen". – „Ich werde den Stein zerschmettern und dich töten". – „Ich krieche unter einen Baum". – „Ich zerspalte den Baum und töte dich doch". – „Ich tauche ins Wasser". – „Ich blase das Wasser hinaus und töte dich". – „Ich gehe in die Kirche". – „Ich zertrümmere die Kirche und töte dich". – „Ich krieche in einen Menschen". – „Den Menschen werde ich mit dem Himmel belohnen, aber dich so wie so töten".

Dieser eigenartige Dialog ist den Slawen (Gros=, Weiss= und Kleinrusse) und Litauern bekannt. Die Litauer haben ihn zweifellos von den Slawen erhalten.

Jetzt wird es uns klar, warum der böse Geist so gerne bei den Menschen ein Obdach sucht. Es ist der folgende Gedankengang des Volkes beweisbar. Der Donner will nicht den Menschen unschuldig des Teufels wegen töten (die warnende Stimme und die fehlgehenden Schläge des Donners, um den Teufel vom Menschen wegzutreiben, ferner die Behauptungen, dass der Donner ein Freund der Menschen ist und nur „aus Versehen" einen Menschen zusammen mit dem Teufel erschlägt). Gerade deswegen ist der böse Geist su bemüht und versteht so verschlagen sich den Menschen zu nähern. Später aber hat sich eine andere Meinung durchgesetzt – der Donner tötet auch den Menschen, falls ein böser Geist sich bei ihm aufhält, der unschuldig Getötete wird aber damit von allen seinem Sünden erlöst und in den Himmel genommen.

Das Mt. 3453A scheint sich aus dem Mt. 3453 entwickelt zu haben und ist wahrscheinlich slawischen Ursprungs.

VII. DER DONNER SCHLÄGT EINEN AUF DEM STEIN SITZENDEN UND SEHR BESCHÄFTIGTEN TEUFEL (Mt. 3454)

Zwei Fassungen des Motivs sind zu unterscheiden (s. Karte V, S. 276):

A. In einer hellen Mondnacht bemerkt ein einsam wandernder Mann, dass auf einem Stein ein Teufel sitzt und Schuhe macht; es wird finster, das Gewitter kommt herauf, aber der sehr beschäftigte Teufel bemerkt das nicht und wird böse, dass es finster geworden ist (er verhöhnt das Gewitter: Liet. 6, FE 1); als er aber die Gefahr sieht, ist es schon zu spät – er flieht, aber der Donner tötet ihn (Liet. 1, 2, 9; FE 1). Es wird auch ähnlich ohne Donner erzählt: der Mann schlägt den Teufel mit einem Stock (Liet. 1–3, 11, 12), will seine Werkzeuge wegnehmen (Liet. 9), schiesst (Liet. 4, 7) oder aber es wird dem Mann unheimlich und er läuft weg (Liet. 2, 3, 8). Bemerkenswert ist es, dass der Teufel häufig eine gereimte Phrase anwendet, worin er sich wegen der eingetroffenen Dunkelheit beklagt. – Derartige Erzählungen sind den Litauern, Letten, Liven und Esten bekannt. Eine litauische Anekdote (S. 189) bezeugt vielleicht, dass diese Vorstellung von einem auf dem Stein sitzenden teuflischen Schuster auch den Russen bekannt ist.

B. Ein Teufel pflegt in der Düne auf einem Stein zu sitzen und seine Haare zu kämmen (Lat. 3, 5, 6); er wirft die vorbeifahrenden Schiffe um (Lat. 4, 6, 7); der

Donner bittet einen Schiffer (oder Fischer), dass er ihn zu dem Stein fahren soll; unerkannt nähert sich der Donner dem Teufel und schlägt ihn; den hinterlassenen goldenen Schmuck des Teufels (Kamm: Lat. 5–6, Ring: Lat. 7) bekommt der Mann für die Hilfe oder wird anders belohnt (Lat. 8). – Derartige Erzählungen sind nur bei den Letten bemerkt worden und erinnern stark an die Löreleisage.

VIII. DER DONNER VERFOLGT UND SCHLÄGT DEN TEUFEL (Mt. 3457)

In diesem Kapitel werden verschiedene Volkserzählungen angegeben, wo nur irgendwie berichtet wird, dass der Donner bei verschiedensten Angelegenheiten den Teufel und ähnliche Wesen verfolgt und schlägt, und der Verfolgte flieht oder sich zu verbergen versucht. Der Mensch wird hier nur als passiver Zuschauer geschildert. Es sind verschiedenste Sagen und Schwänke da, häufig mit gewissen Ortschaften und Personen verbunden, oder es werden auch derartige Episoden in solche Sagen und Märchen eingeschoben, die eigentlich mit der Feindschaft zwischen Donner und Teufel nichts zu tun haben. Hier (auf S. 189–203) werden also 26 litauische, 30 lettische, 10 estnische, 6 finnische, 16 schwedische, 2 norwegische und 4 dänische Volkserzählungen dieser Art angegeben. Die Häufigkeit und Vielfältigkeit dieser Erzählungen zeigen, wie geläufig und beliebt bei den genannten Völkern der Glaube an die Feindschaft zwischen Donner und Teufel ist.

IX. WARUM SCHLÄGT DER DONNER DEN TEUFEL (Mt. 3458)

Der Hauptgrund der Feinschaft wurde in Kap. III–IV besprochen: es ist Diebstahl des Teufels am Donnergott (Mt. 3452A) oder Verhöhnung des Donner (Mt. 3452). Aber jetzt werden vom Volke nicht selten auch andere Gründe angegeben und zwar rein christlichen Charakters: der Donner ist Gottesdiener, – oder ein Heiliger (Michael, Petrus, Elias) wird mit Donnermacht ausgerüstet, – und er verfolgt die verkörperte Bosheit, den grössten Feind der Menschen. Auch die Legende von gefallenen Engeln wird dazu einbezogen. Auf welche Weise Elias zum Donnerherr geworden ist, erzählen die Varianten Liet. 9, S 1 und RR 1–2. Manchmal wird der Donner sogar als einer der Teufel betrachtet (Liet. 5–7). Der alte Gott ist also zum Teufel geworden, eine nicht seltene Erscheinung im Kampf zweier Glauben.

X. ELIAS UND HENOCH (Mt. 3459)

Die biblische Sage über zwei lebendig in den Himmel aufgenommene und unsterblich gewordene Menschen, Elias und Henoch, über ihren Kampf mit dem dem Antichrist am Tage des jüngsten Gerichtes, ist bei den Litauern, wahrscheinlich durch die Slawen, ebenfalls bekannt und wird mit alten Glauben an Perkūnas verbunden.

XI. DER DONNER BESTRAFT DIE IHN VERHÖHNENDEN LEUTE (Mt. 3460)

Man darf nicht, besonders während des Gewitters, über den Donner sich lustig machen. Es gibt eine Reihe von Erzählungen, die berichten, wie der Donner die Übermütigen an Ort und Stelle tötet. Ausser 6 litauischen, sind noch entsprechende deutsche, polnische und estnische Überlieferungen angezeigt (S. 207–208).

XII. DER ZUM FEST EINGELADENE BÖSE GEIST HAT ANGST VOR DEM DONNER (Mt. 1165)

Dieses Motiv ist in Schweden, Norwegen, Dänemark und Finnland durch die Volksbücher sehr populär geworden. Die drei ältesten schwedischen Ausgaben geben kein Datum an. Man kann vermuten, dass die zwei ersten Ausgaben aus dem Anfang des XVIII. Jahr. und die dritte etwa aus der Mitte desselben stammt. Die erste datierte schwedische Ausgabe hat die Jahreszahl 1786 und von Mitte des XVIII. Jahr. bis zum Jahre 1846 sind sogar 29 schwedische Ausgaben erschienen. Diese Erzählung scheint so beliebt zu sein, dass i. J. 1836 im kgl. schwedischen Theater zu Stockholm als Schauspiel aufgeführt wurde. Die dänischen Übersetzungen erschienen i. J. 1805 und 1816(?), die finnische – 1792 und 1821.

Alle GS, GN, GD und FF volkstümliche Varianten sind sehr stark von den genanten Volksbüchern beeinflusst (auf S. 224–226 sind die Beziehungen zwischen gedruckten und volkstümlichen Varianten untersucht; die Buchvarianten sind mit 0 bezeichnet). Daraus ergibt sich, dass die Volkserzählungen der genannten Völker die Ramen der Buchvarianten nicht überschritten haben, nur in der Form nicht so ausgeschmückt und häufig ziemlich fragmentarisch sind. Der Inhalt der gedruckten und von ihnen beeinflussten volkstümlichen Varianten ist folgender:

Auf der Gotlandinsel ist ein hoher Berg, der den Namen Hoberg trägt, der längere Zeit von einem Riesen, nach seinem Wohnort „der Hoberger Alte" (Hobärgsgubben) genannt, bewohnt wurde. Nicht weit davon lebte ein armer Kötner. Seine Beziehungen zum Riesen waren gut; denn es hiess, dass der Riese Glück in Fischfang und anderen Geschäften verleihen könnte. Und es geschah, dass die Frau des Kötners ein Kind geboren hatte, das dem Vater viel Sorge verursachte, denn er wusste nicht, wen er zum Paten bitten sollte. Sein Knecht, der es bemerkt hatte, fragte ihn nach der Ursache seines Kummers. – „Ich habe genung Sorge, denn ich brauche einen Paten. Umgehe ich den Hoberger Alten, der, wie du es selbst weiss, mir viel gutes getan, so wird er mir böse sein und ich werde dann auf jegliche Hilfe von seinerseits verzichten müssen, wenn ich mich auch in der schwersten Lage befinden würde. Lade ich ihn aber als Paten ein, so verschlingt er mir alle Speisen und dann werde ich mich von den anderen Gästen schämen müssen, – du weisst doch, was für ein Vielfrass er ist, das keiner, besonders aber ein so armer Kötner wie ich, sättigen kann". – „Ich weiss, dass es so ist, aber sei ruhig, ich werde ihn einladen gehen, ihr beide werdet zufrieden sein, er aber wird doch nicht kommen". – „Tue es, du wirst mir einen grossen Dienst leisten und ich werde es dir vergelten". – Der Knecht nahm einen Sack und ging zum Hoberger Alten. Zuerst bestellte er die Grüsse seines Herrn und dann sagte er, dass dieser grosse Fische vom Riesen bekommen möchte – im Fischfang hätte der Riese mehr als einmal seinem Herrn geholfen. Der Riese bat um Erklärung, warum er diesmall gerade um grosse Fische bitte, da er sonst sich mit allem, was er bekam, begnügte. – „Weil er einen Sohn bekommen hat und ein Tauffest rüsten möchte, deshalb bittet er um grosse Fische und euch zum Paten". – Diese Worte gefielen den Riesen sehr. – „Alt und grau bin ich geworden und keiner hat mir solch eine Ehre erwiesen. Bedanke dich bei deinem Herrn und sage ihm, dass ich kommen werde. Aber sage mir, wer sind denn die anderen Paten?" – „Der heilige Petrus". – „Dann weiss ich nicht, ob ich kommen werde, denn mit dem heiligen Petrus stehen wir uns nicht besonders gut, aber weil mir die Ehre zuteil worden ist, so komme ich doch und versuche mit dem Heiligen nicht zu streiten und friedlich zu sien. Werden noch welche Paten sein?" – „Der Herrgott (in anderen: der heilige Michel)". – „Mit Gott (Michael) ist es noch schlimmer, dann werde ich kaum kommen können. Mit dem heiligen Petrus könnte man sich noch verständigen, aber mit dem Herrgott (Michael) wäre es sehr schwer. Aber der mir vom Nachbar erwiesenen Ehre willen, komme ich doch, werde irgendwo in der Ecke sitzen und zusehen, wie es dort sein wird. Und welche Frau wird das Kind tragen" – „Die Jungfrau Maria (die heilige Gertrud)". – „Es scheint, dass alles sehr feierlich sein wird, da wird wohl auch die Musik nicht fehlen?" – „Ja, der Trommelschläger (Trumslagaren) ist eingeladen". – „Wenn ich ungeachtet des heiligen Petrus

und des Herrgottes doch kommen wollte, so muss ich jetzt darauf verzichten, da ich erfahren habe, dass der Trommelschläger zugegen sein wird. Vor zwei Wochen bin ich zu Gast gewesen und bin auf dem Rückwege vom Sturm überrascht worden und der Trommelschläger begann so stark die Trommel zu schlagen, dass ich erschrocken, so schnell ich konnte, laufen musste. Schon hatte ich die Hausschwelle erreicht, da schleuderte er den Trommelstock nach mir und beschädigte mir einen meiner Schenkel so, dass er mir bis jetz noch schmerzt. Also können wir uns nicht treffen, denn er kann mir auch den anderen Schenkel verletzen (durchbrechen). Bedanke dich bei deinem Herrn und bestelle meine Grüsse an ihn, aber meiner soll er nicht warten. Sag an, ist es nicht Sitte in solchen Fällen ein Patengeschenk einzureichen?" – „Ja, die, die ehrlich sein wollen, machen es". Der Riese nahm eine Schaufel und beide begaben sich in die Dachkammer, wo sich mit Reichstalern gefüllte Kisten befanden. Der Riese befahl dem Knechte den Sack zu öffnen und als er eine Schaufel voll Reichstaler eingeschüttet hate, fragte er ihn, ob andere mehr gegeben hätten. Nachdem der Knecht dies zweimal bestätigt hatte, wurden noch zwei Schaufeln in den Sack geschüttet, - denn der Riese wollte nicht für schlechter gelten, ja, er wollte alle anderen übertreffen. Endlich musste der Knecht gestehen, dass kein einziger so viel gegeben hätte, da er einsah, dass er den Sack nicht tragen können werde. (Vgl. GS 0–1, FF 0–1, FGS 5–5A, GD 0–0A.)

Dieses Motiv, wie wir sehen, ist mit Gotland verbunden, wo auf dem südlichen Teil der Insel, im sog. Hoburg, ein Felsen, besonders von etwa eines Kilometers Entfernung, den Eindruck eines rieseigen Menschenkörpers macht. Dieses Naturspiel hat von den Einwohnern der Namen „der Hoberger Alte" (schwed. Hobärgsgubben) erhalten und eine anmutige schwankhafte Erzählung wurde dazu gedichtet.

Es besteht kein Zweifel, dass die Verfasser von erwähnten Volksbüchern sich auf die lebendige Volkstradition gestützt und daraus geschöpft haben. Es wäre sehr interessant aufzufinden, wie diese Volkstradition gelautet hat. Hier können uns die von den Büchern nicht oder wenig berührten GG, Liet., Lat., Liv. und FE Varianten helfen. Zuerst fällt uns auf, dass die Hauptepisode nicht die Einladung der Heiligen, sondern die des Trommlers ist (vgl. GD 8, 10, 17; GN 8, 16–19, 21; GS 7–8; GG 1; Lat. 1). Ferner scheint, dass der Knecht eine spätere Erfindung ist – am Anfang soll der Wirt dies alles selbst ausgedacht haben. Man kann zweifeln, ob der Mann nur wegen der guten nachbarlichen Beziehungen den Geist einladen will – eher wird er wegen einer Anleihe u. ä. dazu verpflichtet. Die Freigibigkeit des Geistes scheint auch von den Bearbeitern des Stoffes ausgedacht zu sein (diese Episode kennen alle FE, Lat., Liv., Liet. und GG, ausserdem noch GD 2–9 u. 11 Varianten nicht). Endlich ist es fraglich, ob es sich hier von Anfang an um das Taufefest (Kindelbier) handelt, eher um ein Hochzeitsfest, das nicht so ausgeprägt christlich ist. Gerade eine Anzahl von echt volkstümlicher Varianten sprechen über die Hochzeit und einen armen heiratslustigen Burschen (Liet. 1, 2, 4, 6–13, 15, 17; Lat. 1–2; Liv. 1; GG 2; vgl. auch GN 5, 11, 17). Hier spricht man immer über eine Anleihe vor der Einladung – diese wird zur Verpflichtung und über eine zweite Gabe ist keine Rede mehr.

Es scheint, dass die baltischen, besonders litauischen, Varianten noch vor dem Beginn des Büchereinflusses angekommen sind. Aber die Beziehungen mit Skandinavien sind unverkennbar: der Donner wird mit der **Trommel** erwähnt (Liet. 9) und er heist auch „Trommler" (lit. 'būgnininkas'), er wirft mit der Axt nach dem Teufel (Liet. 1) oder schlägt ihn mit dem Streichler (Liet. 16), der Teufel bekommt davon einen gebrochenen Schenkel oder Seite (Liet. 1, 2, 6, 12, 14, 16, 17, 25 und Liv). Hier werden auch die im Norden populären drei hohe Gäste, der Herrgott, der hl. Petrus und Maria, häufig erwähnt.

Die Grundform der volkstümlichen Varianten ist folgenden Inhalts:

Ein Mann (lediger Bursche) soll versprechen (für eine Anleihe oder eine andere Hilfe), dass er den Geist zu einem Fest (Hochzeit) su sich einladen wird. Der Mann wünscht so einem Gast nicht (weil er sehr viel isst und trinkt). Als er den Geist einladen soll, sagt er ihm: „Die anderen Gäste werden der hl. Petrus, der Herrgott und Maria sein, als Musikant habe ich den Trommler gebeten". Der Geist findet die Heiligen nicht besonders passend, aber als er hört, dass auch der Donner dort anwesend sein wird, verzichtet er entschlossen auf die Einladung, weil der Donner ihm ein Bein (Schenkel) gebrochen hat. Der Mensch hat damit mit dem Geist abgerechnet.

Am meisten entsprechen dieser Form die litauischen Varianten. In Letland ist merkwürdigerweise dieses Motiv sehr selten und verdorben. Es scheint, dass die zwei lettischen und die eine livische Varianten aus Estland gekommen sind, dagegen die litauischen eher aus dem Westen, durch die Deutschen, die es von den Dänen bekommen konnten (s. Karte VI, S. 277). In Litauen finden wir häufig eine Verbindung der Mt. 1165 und *1166.

Wie alt konnte das Motiv sein? Eine wichtige Stelle, die für die Jungfrau Maria hier eingeräumt ist, zeugt, dass die Schweden damals noch katholischen Glaubens waren. In manchen Varianten wurde später versucht Maria durch die hl. Getrud zu ersetzen. Ferner wir bemerken eine sehr deutlich betonte Auffassung, dass der Geist mehr Angst vor dem Donner, als vor allen Heiligen mit dem Hergott an der Spitze hat und über die Geistlichen sogar sich lustig macht. Das alles deutet vielleicht die Zeiten an, in denen zwischen dem alten und neuen Glauben ein Kampf bestand und da man beweisen wollte, dass der alte Donnergott stärker, als der christliche Gott und alle seine Heiligen sei.

XIII. DER DONNER TÖTET DEN SCHULDNER (EINEN GEIST) DES MENSCHEN (Mt. *1166)

Das Motiv ist ziemlich weit verbreitet (s. Karte VII, S. 278), aber die Varianten sind derart ähnlich, dass sie eine Fassung bilden.

Die Normalform:

Ein aufrichtiger aber armer Mann (ein Bauer) ist in der Not, er sieht keinen anderen Ausgang und ruft einen Geist (einen Teufel) zur Hilfe. Er braucht nicht lange zu warten, der Geist ist sofort bereit ihm viel Geld (einen Sack oder ein Mass) zu leihen. Nach einer gewissen Frist (einem Jahr) soll der Mann die Schuld zurückgeben: er muss an denselben Ort kommen, das Geld (ohne Zinsen) bringen und den Geist beim Namen rufen: „X Y, ich habe dein Geld zurückgebracht (hier ist dein Geld)". Der Geist wohnt gewöhnlich in einem See (Teich, Sumpf) oder im Wald. Als die vereinbarte Zeit angekommen ist, bringt der Mann die Schuld und ruft den Geist, der aber nicht mehr erscheint. Nach dem dritten Ruf hört er eine unbekannte Stimme, die ihm mitteilt: „X Y ist vom Donner getötet worden, behalte das Geld" (oder es kommt ein anderer Geist und sagt dasselbe).

Der Geist ist kein gewöhnlicher Teufel, sondern ein gutmütiges Wesen, das dem bedrängten Menschen häufig selbst seine Hilfe anbietet und keine Hintergedanken hat: es sagt, dass es die Seele des Menschen nicht brauche (Liet. 5, vgl. GG 15); es retter einen Verzweifelten, der sich zu erhängen beabsichtigt (GG 3, 8, 17; S 2), worüber der echte Teufel sich sehr freuen würde; gewöhnlich verlangt es keine Zinsen, häufig ist der Termin nicht festgestellt – wenn der Mann freies Geld haben wird, das Geld bringt Glück und Gedeihen in das Wirtschaft. Darum will auch der Mensch ehrlich bleiben, bringt zur vereinbarten Stunde das Geld zurück, wenn er auch keinen Schuldschein ausgestellt

hat. Einem schlechten Mann (einem Trunkenbold) gibt der Geist kein Geld (Lat. 8), ein anderes Mal warnt er, dass der Mensch das Geld sparsam verwenden soll (FGS 1).

Der Geist wird jetzt häufig für den Teufel gehalten, aber fast immer hat er auch einen Eigennamen und seiner ganzen Gestalt (Zwerg oder Riese) und Charakter nach ist er kein echter christlicher Teufel, sondern ein Zwerg, Bergmann oder Unterirdischer. Besonders deutlich ist das in der deutschen Variante zu bemerken. Der Teufel ist also nur später an die Stelle des menschenfreundlichen Geistes eingetreten.

Bemerkenswert ist es, dass in 2 schwedischen und 16 deutschen Varianten der Donner überhaupt nicht erwähnt ist: der Geist ist tot (einen gewöhnlichen Tod gestorben?) und alles. Dagegen in den baltischen und slawischen Variante ist immer der Donner, als Ursache des Todes, besonders hervorgehoben.

Das Motiv wurde auch von Schriftstellern bearbeitet. Die älteste Bearbeitung ist von Johannes Praetorius, gedruckt i. J. 1665 zu Leipzig (s. S. 185f.). Später wurde es auch von dem deutschen Märchendichter Musäus benutzt (erschienen i. J. 1782–1787). Praetorius hat sich viel mehr an die Volkstradition gehalten, als Musäus. Diese Buchvarianten haben aber sehr wenig Einfluss auf die Volkserzählungen gehabt: deutlich sieht man das nur in FGS 3, GG 6 u. 23.

Das Motiv ist germanischen Ursprungs und wahrscheinlich in Mecklenburg entstanden. In die baltischen Länder könnte es mit deutschen Kaufleuten und Kolonisten angekommen sein. Nach Litauen könnte es durch Ostpreussen und Lettland angelangt sein. Die Schweden haben es nach Finnland gebracht, aber bei den Finnen hat es gar kein Gefallen gefunden, bei den Schweden ist es auch nicht populär. Das Hauptverbreitungsgebiet ist das nördliche Deutschland und die baltischen Länder. Nach Ukraine konnte es durch Schlesien und Galizien ebenfalls mit deutschen Kolonisten vorgedrungen sein.

Das Motiv kann ziemlich alt sein, aber es schildert die Zeit, in der die Geldwirtschaft den breiten Volksmassen bereits bekannt war. Als Entstehungsgrund können wir psychologische Momente annehmen: es ist die Träumerei der guten armen Leute eine wunderbar günstige Anleihe zu bekommen, man bleibt aufrichtig und trotzdem braucht es nicht die Schuld zurückzuzahlen. Hier können wir gewisse Chrakterzüge des deutschen Volkes einsehen.

XIV. ÜBERSICHT UND ALLGEMEINE SCHLUSSFOLGERUNGEN

Der Glaube, dass der Donner die Stimme einer erzürnten Gottheit, dass der Blitz ihre Waffe ist und dass während des Gewitters aus den Wolken gewisse Schüsse (Steine, Donnerkeile) auf die Erde fallen, ist eine derart einfache, unmittelbar mit den Naturerscheinungen verbundene Auffassung, die ganz unabhängig bei verschiedenen Völkern entstehen kann. Sie ist von derselben gewaltigen Aktion der Natur hervogerufen. Also wurzelt der Ursprung des so weit verbreiteten Donnerglaubens in der Natur und ihren Erscheinungen, die personifiziert werden. Der primitive Mensch ist von dieser mächtigen Manifestation der Natur tief gerührt und versucht es zu erklären.

Aber nur die aller einfachsten Vorstellungen können derartig entstehen. Wenn wir aber bei den Litauern und Jakuten die Vorstellung des Donners, als einen Herrn mit der Axt finden, welcher die bösen Geister verfolgt, wenn die Buriaten und Slawen so ähnlich über einen menschlichen Held erzählen, der lebendig in den Himmel aufgenommen und dort mit der Donnermacht ausgerüstet wird, so

konnten solche Volkstraditionen nicht vielmals unabhängig voneinander erfunden worden sein.

Es ist wohl nicht leicht die Furcht vor Raum und Zeit zu überwinden. Es wäre noch ziemlich einfach die europäischen Volkstraditionen in Verbindung mit dem altgermanischen Thor zu bringen. Aber da dürfen wir auch Indien nicht vergessen: die Veda – Lieder erzählen über den Kampf des Gewittergottes Indra (und Kutsa) mit dem Dämon Ahi oder Çushna, der die Sonne gestohlen hat und die Erde verdörrt; Indra tötet den Dämon mit dem Blitz (Donnerkeil) und wird „Donnerkeilträger" genannt; dazu kommt noch der alte indische Gewittergott Parjanya. Ferner sollten wir uns an die Erzählungen der griechischen Dichter, wie Hesiod (VIII. Jahrh. vor Chr.) und Apollodorus (II. Jahrh. vor Chr.) erinnern. Darum ist es kein Wunder, dass Holmberg-Harva vermutet, dass dieser Mythus von den alten zivilisierten asiatschen Völkern stammt, K. Krohn seinen Entstehungsort in Mesopotamien sucht und wieder andere Forscher (E. H. Meyer, L. v. Schroeder) meinen, dass dieser Glaube aus der indoeuropäischen Urheimat stammt.

Wir wollen diesmal uns nicht so weit einlassen und bei den nord = und osteuropäischen Völkern verbleiben. Hier sind wir der Anschauung, dass die heutigen Volkssagen über die Feindschaft zwischen dem Donnergott und don bösen Geistern (Riesen, Teufeln) aus Skandinavien stammen. Der Teufel ist in diesen Sagen ziemlich jung und von den Deutschen übernommen. Die süd = und osteuropäischen Legenden (Mt. 3452A[1] und 3458–3459) haben mit den skandinavischen Überlieferungen keine direkte Verbindung, wohl ist es aber möglich, dass sie sich auf eine gemeinsame dritte Quelle, ebenso wie die erwähnten indischen und griechischen Traditionen, stützen.

Wir bemerken in diesen nordeuropäischen Sagen keinen echten Dualismus. Der Teufel will nicht den Donnergott besiegen und an seine Stelle treten, er flieht von dem Donner und versucht, so gut er es kann, sich zu verbergen. Wenn er auch das Donnerinstrument zu stehlen versucht, so tut er es nur um seine eigene Existenz zu sichern, um ruhig leben zu können, nicht aber um den Donnergott zu unterwefen. Der eigentliche Dualismus ist also den Indoeuropäiern fremd und ist wahrscheinlich semito–hamitischen Ursprungs (z. B. die Mt. 3452A[1] und 3458–3459 stammen aus den biblischen, d. h. semitischen Überlieferungen).

Es ist sehr wichtig die Beziehungen zwischen dem Donnergott und dem höchsten Gott aufzuklären. Es scheint, dass der Donnergott und der höchste Himmelsgott am Anfang ein und dasselbe Wesen ist, d. h. der Himmelsgott selbst hat über die Macht des Donners verfügt. Später aber ist eine Saltung eingetreten, die besonderen Eigenschaften des Himmelsgottes ist zur selbständigen Gottheiten geworden und auf diese Weise ist auch der spezifische Donnergott entstanden. Bei den Litauern und Letten ist diese Trennung noch nicht ganz vollzogen, deswegen vielleicht haben einige Forscher Perkūnas für den höchsten Gott der Litauer und Letten gehalten.

Eine weitere Phase bildet die Sage über den menschlichen Held, der für gewisse Verdienste lebendig in den Himmel aufgenommen und mit dem Amt des Donnerverwalters betraut wird. Da ist der Donner zu einem einfachten Gottesdiener gesunken. Hierher gehört die so bei den Slawen populäre Elias–Legende.

Schliesslich wird die Donnermacht gewissen christlichen Heiligen (Petrus, Michael u. a.) zugeschrieben, die nur auf Gottes Befehle handeln. Oder es wird auch direkt behauptet, dass der Herrgott selbst den Donner waltet – der Kreis schliesst sich wieder.

Bei den skandinavischen und baltischen Völkern ist der Donner noch immer als ein personifiziertes Wesen dargestellt. Den Slawen dagegen ist jede Personifizierung völlig fremd, der Donner ist nur ein Werkzeug oder eine Waffe in der Hand Gottes, des hl. Elias oder eines Engels, nicht aber etwas Eigenes, Persönliches. Hier liegt der Hauptunterschied zwischen dem Norden und Süden, darin muss man das wichtigste Argument sehen, dass die nordischen Volkstraditionen von dem Süden nicht stark beeinflusst sein könnten. In den besprochenen litauischen Volksüberlieferungen finden wir schon einen deutlichen slawischen Einfluss, aber der nordische Geist ist noch bei weitem vorherrschend und die slawischen Zusätze scheinen ziemlich jung zu sein. Aber Litauen ist das letzte Land südwärts, wo man dies noch behaupten kann.

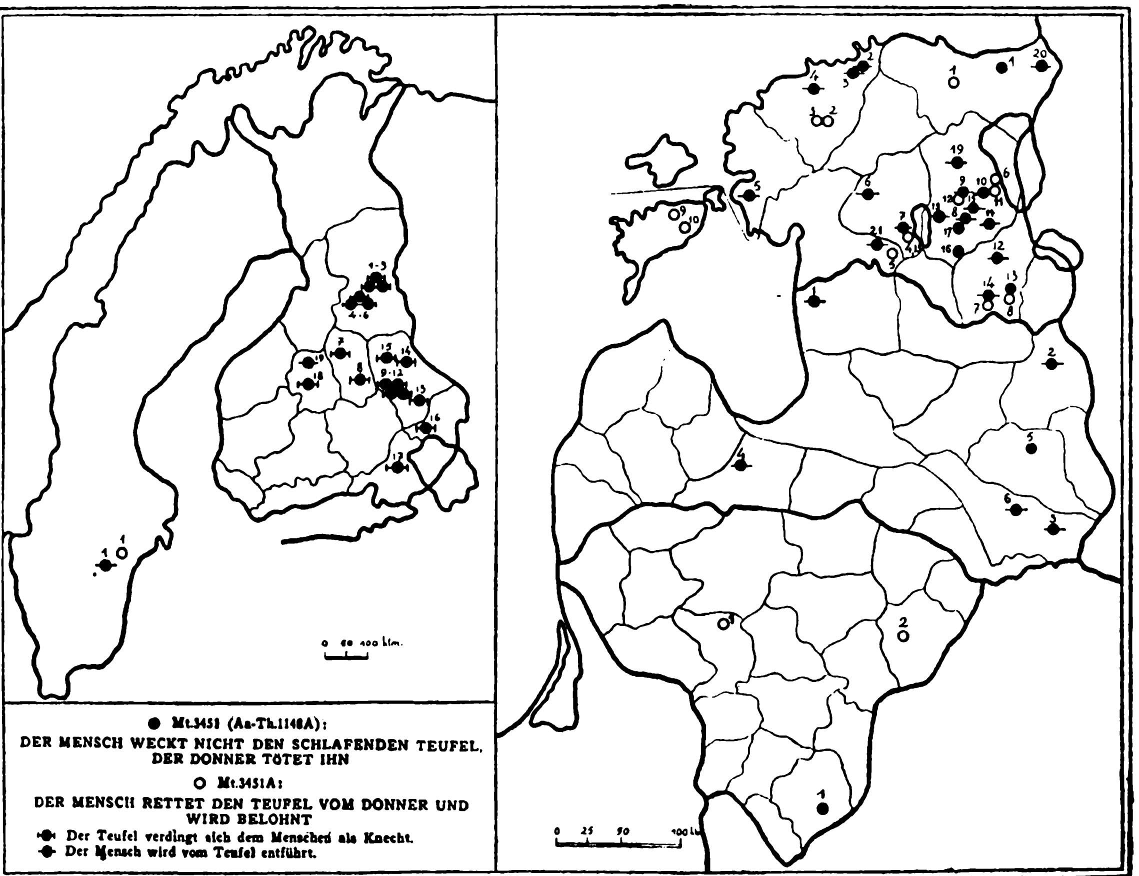
* * *

Diese Untersuchung habe ich i. J. 1933, während meines Studienaufenthalts in Finnland, begonnen. Den schwierigsten Teil jeder folkloristischen Unternehmung bildet die Beschaftung des Materials. Dabei haben mir zahlreiche Forscher und Fachgenossen geholfen, ihnen sage ich hier meinen aufrichtigsten Dank (die Namen sind alphabetisch und ohne Titeln angegeben): *N.P. Andrejev* (Leningrad), Frl. *J.M. Boberg* (Köbenhavn), *O. Campbell* (Uppsala), *R.Th. Christiansen* (Oslo), *M. Haavio* (Helsinki), *S. Haltsonen* (Helsinki), *G. Henssen* (Berlin), Frl. *L. Hurt* (Helsinki), *K. Krohn* (Helsinki), *O. Loorits* (Tartu), *V.J. Mansikka* (Helsinki), Frl. *A. Medne* (Rīga), *I. Muslea* (Cluj), *R. Wossidlo* (Waren i. Meckl.).

Es ist selbstverständlich, dass hier am vollständigsten das litauische Material benutzt wird. Fast alle litauische Varianten, besonders die, die zum ersten Mal veröffentlicht sind, werden in vollem Wortlaut angegeben; dagegen sind die ausländischen in der Regel stark verkürzt – nur der kurzgefasste Inhalt wird erzählt.

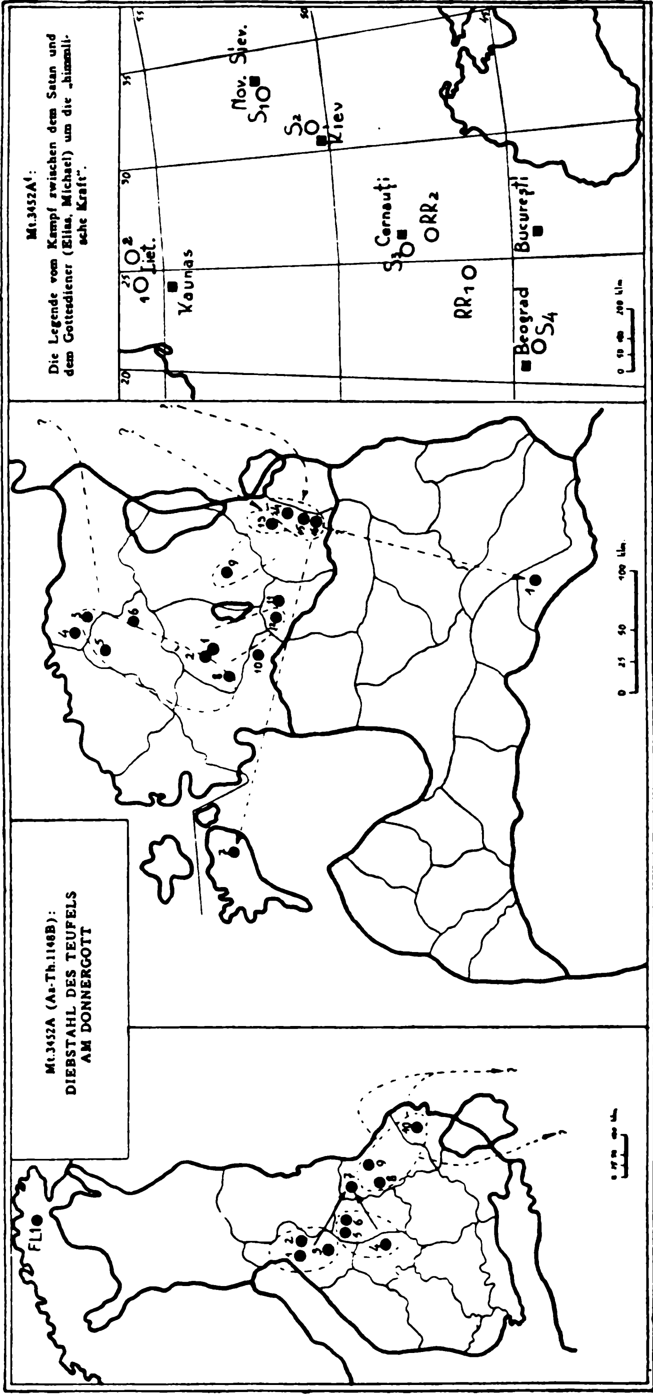
Da die noch ungenügend starke folkloristische Methode uns zu grosser Vorsicht mahnt, wird hier der Leser mehr Material, Übersicht der Verbreitung der Motive, Feststellung ihrer Ähnlichkeiten und Verschiedenheiten, als feste Schlüsse finden.

I

● Mt. 3451 (Aa–Th. 1148A): Žmogus nepažadina miegančio velnio, ir griaustinis jį užmuša.
○ Mt. 3451A: Žmogus išgelbsti velnią nuo griaustinio, ir velnias jį apdovanoja.
Velnias parsisamdo žmogui už padienį.
● Žmogus apgauna velnią.

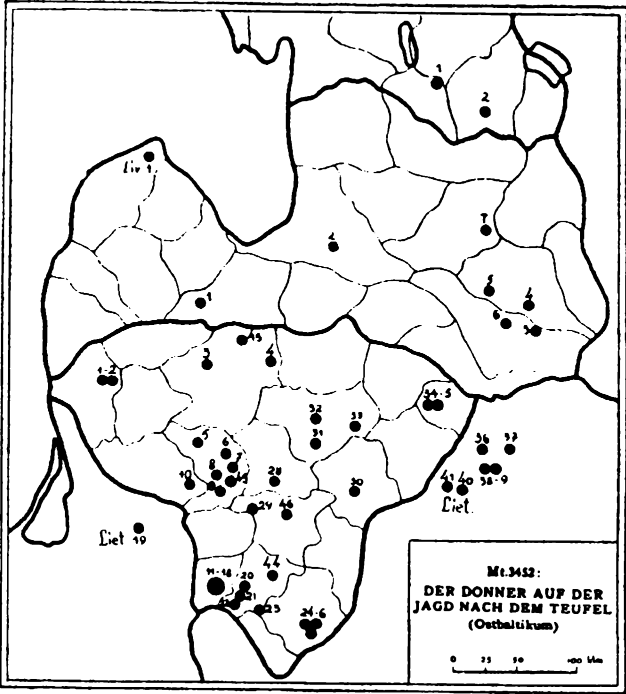
II

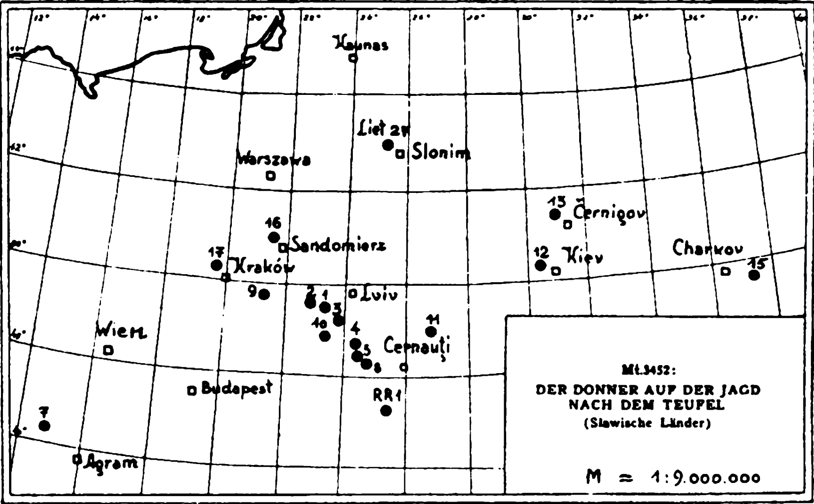
Mt. 3452A (Aa–Th.1148B):
Velnias apvagia griausmo dievą.

Mt. 3452A¹: Legenda apie velnio ir Dievo tarno (Elijo, Mykolo) kovą dėl „dangiškos jėgos".

III

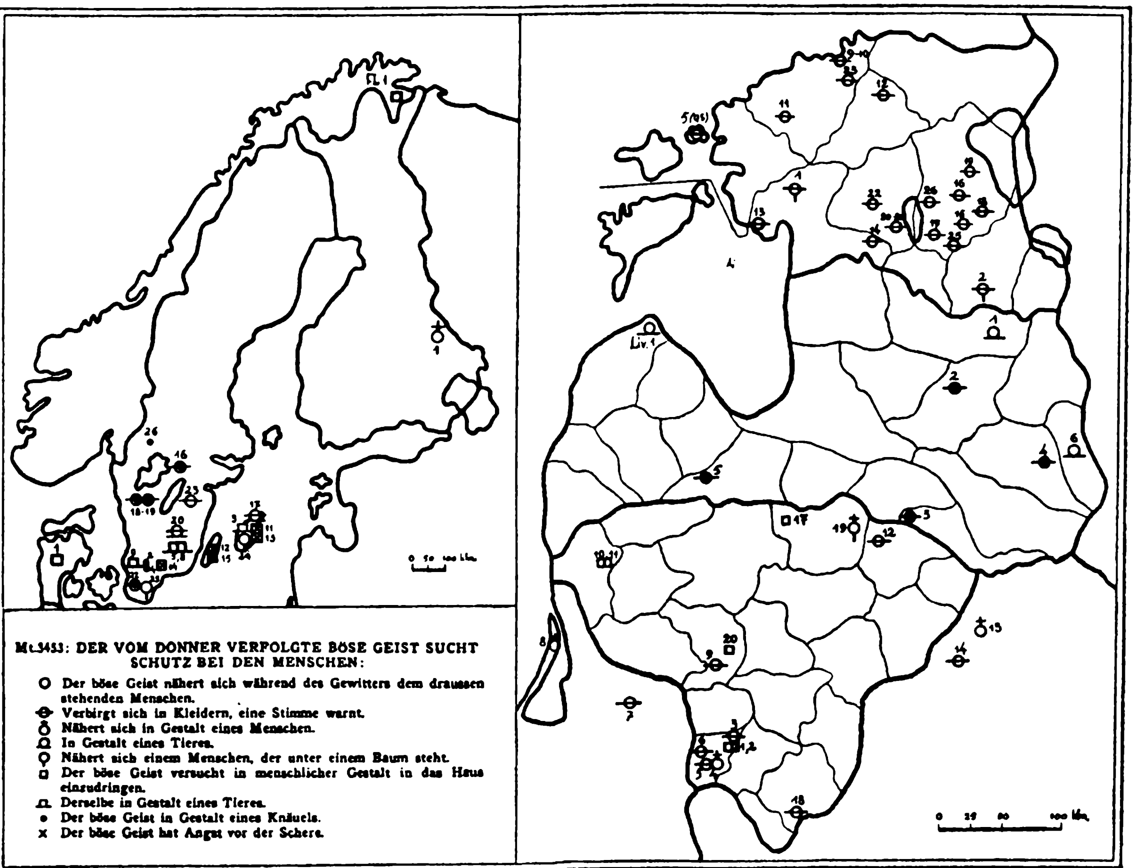

Mt. 3452:
Perkūnas medžioja velnią
(Rytų Baltijos šalys: Lietuva, Latvija)

Mt. 3452:
Perkūnas medžioja velnią
(Slavų kraštai).

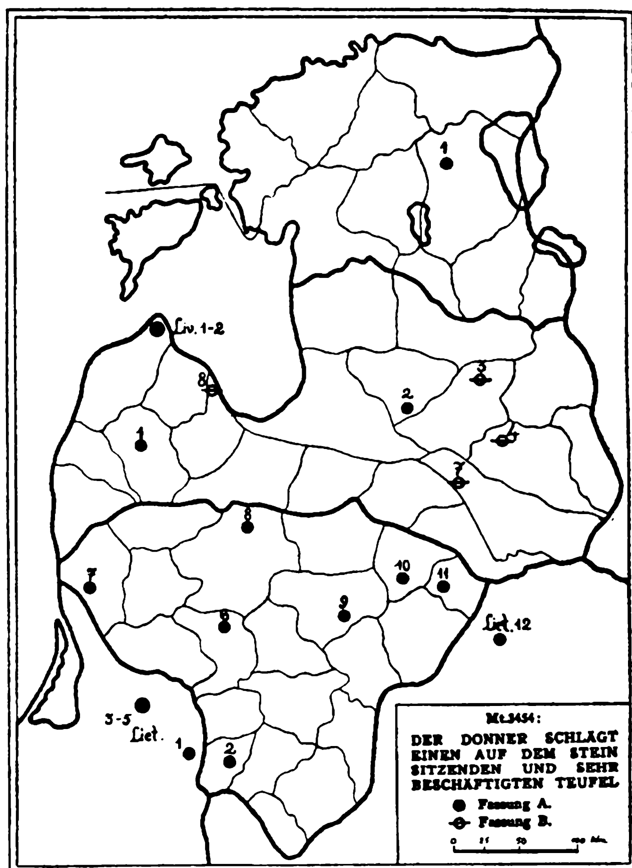
IV

MT. 3453: Perkūno persekiojamas velnias ieško žmonėse prieglaudos:

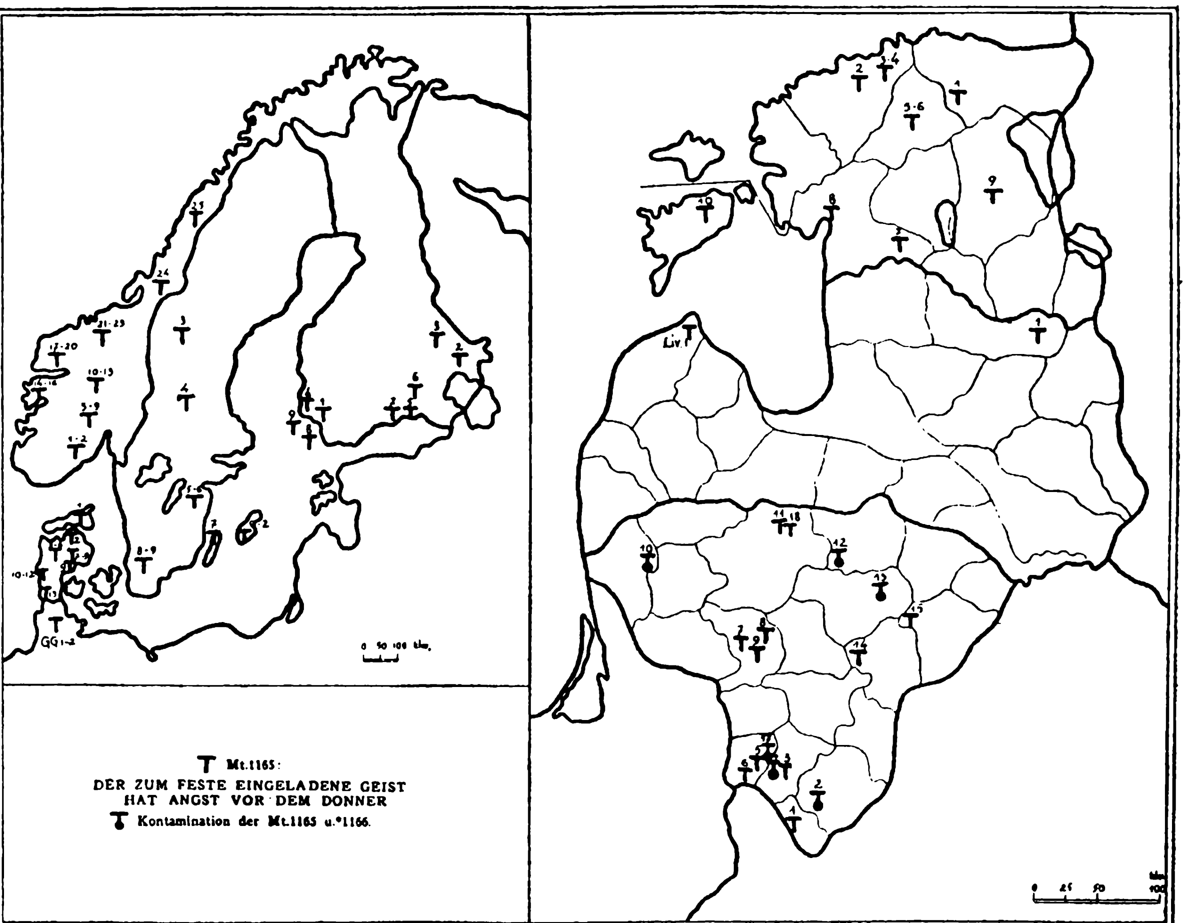
- Pikta dvasia audros metu gretinasi prie lauke esančių žmonių.
- Slepiasi rūbuose, balsas perspėja.
- Atrodos kaip žmogus.
- Kaip gyvūnas.
- Gretinasi prie žmogaus, kuris po medžiu stovi.
- Pikta dvasia lenda į trobas žmogaus pavidale.
- Kaip gyvūnas.
- • Pikta dvasia rodosi kamuolio pavidale.
- x Pikta dvasia bijo geležinių žirklių.

V

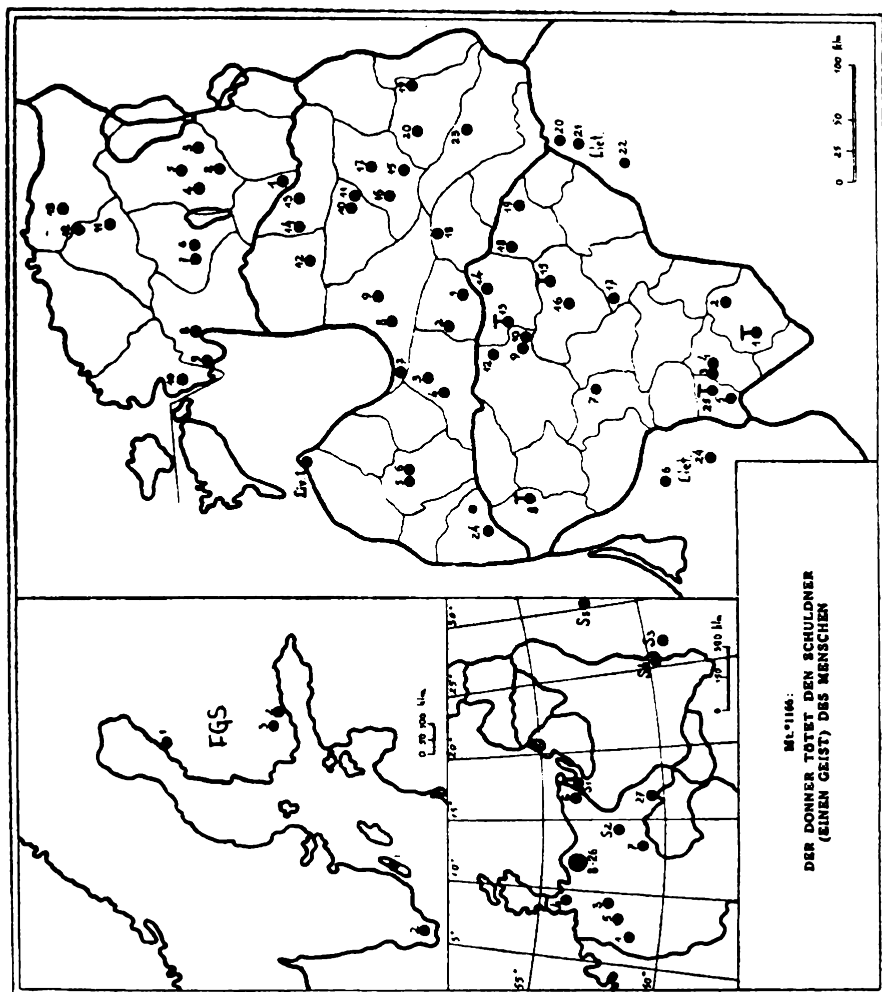
Mt. 3454:
Griaustinis muša ant akmens sėdintį ir siuvantį velnią.
● A variantų grupė
○ B variantų grupė

VI

Mt. 1165:
Į šventę pakviesta dvasia bijo griaustinio.
Kontaminacija su mt. 1165 ir *1166.

VII

Mt. *1166:
Perkūnas užmuša žmogaus kreditorių (dvasią).

VIII

Die Übersicht der Ortschaften, wo die Litauer wohnen

Lietuvių gyvenamų vietovių apžvalga

JONAS BALYS: APIE SAVE*

Silver Spring, Md.,
1996 gegužės 24 d.

Kai aš grįžau iš užsienio studijų į Lietuvą 1935 m., tai ten į tautosaką buvo žiūrima kaip į tam tikrą literatūros šaką ir buvo taikomi jos metodai. Tuo tarpu naujieji tautotyrininkai tautosaką tyrinėjo *istorinių* mokslų metodais, panaudodami tų mokslų kritiškus dėsnius. Svarbiausia buvo žiūrima *autentiškumo*, t.y., kad tai būtų tikra *liaudies* kūryba, bet ne literatūrinės „stilizacijos", kaip vienam ar kitam rašytojui labiau patiktų. Todėl liaudiškų tautosakos tekstų nevalia yra keisti išsimokslinusiam literatui pagal savo skonį ir fantaziją. Čia man ir teko sueiti į konfliktą su literatais (V. Krėve-Mickevičiumi ir kt.). Dabar Lietuvoje jau teisingiau žiūrima į tautosakines studijas, bet man teko laužti pirmus ledus. Mano pažiūra laimėjo ir kai buvo įsteigta Lietuvos Mokslų Akademija, kurios prezidentu buvo paskirtas, kairiesiems valdant, V. Krėvė-Mickevičius, tai mane paskyrė Etnikos instituto direktoriumi, kurio žinioje buvo ir tautosakos skyrius arba mano pastangomis įsteigtas Lietuvių tautosakos archyvas. Karui baigiantis emigravau į Vokietiją ir Freiburge i. Br. buvau 1945–1946 m. Deutsches Volksliederarchiv Research assistant ir po karo Hamburge ir Pinneberge skaičiau vokiškai etnologijos paskaitas vadinamame Baltic University kaip Assoc. Prof. Vokietijoj išleidžiau keletą knygų lietuvių ir vokiečių kalba, o JAV – lietuviškai ir angliškai. Serijos Lietuvių tautosakos lobynas išėjo JAV tomai I–XI (1951–1989). Žurnaluose paskelbiau kelis šimtus straipsnių tautosakos ir etnologijos klausimais (liet., vok. ir anglų kalbomis). Žr. Jono Balio spausdintų darbų bibliografija (1926–1979), Lobynas VIII (1979), p. 147–172 (baigiasi 1979 m. leidiniais). Ir vis dar kasmet po keletą straipsnių parašau. Savo knygų po keliolika egz. esu pasiuntęs didžiosioms ir specialioms Europos ir Amerikos bibliotekoms, tad kai kurias gal galima bus ten rasti. Išsiunčiau ir į Lietuvą, tik nežinau, ar nuėjo ir ten jas pasilaikė (t.y. neišmetė). 25 metus buvau Area Specialist (Baltic) Library of Congress, Washington, D.C.

Šiaip čia mes niekuo negalime nusiskųsti – ramiai leidžiame senatvės dienas ir tiek. Mes žinome, kas pasauly ir Lietuvoj dedasi. Deja, Lietuvos jau nebepamatysiu.

Papildymas. Į JAV per Atlantą pervežė buv. amer. karo laivas, kurį naudojo pervežti kariuomenę per Atlantą. Nuvažiavom į mažą miestelį Bloomingtone,

* Iš Jono Balio laiško knygos sudarytojai Ritai Repšienei.

Ind., kur yra didelis Indiana University. Mat, mane pakvietė ten dirbti ir ten gyvenome ketverius metus. Atsitiko taip, kad prieš karą dalyvavau tarptautiniame etnologų kongrese Edinbourghe, Škotijoj. Ten sutikau garsų amerikiečių folkloristą prof. Stith Thompson. Tai jo rūpesčiu mane universitetas išsikvietė ir buvau to profesoriaus asistentu. Indianos universitete skaičiau kursą „Folk Culture of the Baltic People" apie Kalevalą (suomių epą), rusų bylinas (epines giesmes) ir kt.

Kaip matome, svarbūs dalykai atsitinka pripuolamai, turėjau laimę.

Pakeliui kelis mėnesius praleidom Paryžiuje, kol sutvarkė dokumentus. Bet už kelionę reikėjo patiems užsimokėti. Gerai lietuvis amerikonas paskolino pinigų kelionei. Jo pavardė Bačiūnas*. Skolą greit grąžinom. Atvykom į JAV 1948 m. spalio 3 d.

Tuo tarpu viso geriausio – *Jonas Balys*

* J.Bačiūnas, pirmasis Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkas, pasižymėjęs tarp senųjų lietuvių (V. Daugirdaitė-Sruogienė. *Lietuvos istorija*. V.: Vyturys, 1990, p. 399).

PAAIŠKINIMAI

Pasak Amerikos lietuvių veikėjo Juozo Brazaičio, dr. Jonas Balys nepriklausomoje Lietuvoje buvo vienintelis gerai paruoštas specialistas tautosakos klausimams[1]. To meto darbais ir pradedame Jono Balio raštų publikavimą.

„Atiduokime kiekvienam tai, ką jis yra užsipelnęs, bet nepersistenkime. Išgalvodami nebūtus nuopelnus, nesamus persekiojimus, ir vieną begirdami, nebūkime neteisingi kitiems".[2]

Jono Balio parašyti straipsniai bei studijos ir parengta tautosakinė medžiaga yra pasklidusi periodikoje ar nedideliais tiražais išleistose knygose – paskutinės Jono Balio parengtos antologijos *Suvalkiečių liaudies kūryba Amerikoje* tiražas 500 egz. Sumanyta paskelbti Jono Balio raštus, kurie buvo nepelnytai ignoruojami ar net užmiršti, iš tiesų puošiantys mūsų lietuviškos kultūros ir mokslo lobyną.

Motinos Žemės gerbimas. – *Žemės ūkis*, Kaunas, 1943, Nr. 2(220), p. 81–87.

Ugnis ir jos gerbimas: Lietuvių liaudies tikėjimai ir papročiai. – *Kūryba*, Kaunas, 1943, Nr. 1, p. 47–52; 1944, Nr. 1 (sausis), p. 41–46.

Saulinės dainos. – *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943, Nr. 31, p. 95–107.

Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose. – *Tautosakos darbai*, III, Kaunas, 1937, p. 149–238.

Griaustinis ir velnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje. Lyginamoji pasakojamosios tautosakos studija. – *Tautosakos darbai*, VI, Kaunas, 1939, p. 3–236.

TEKSTUOSE ESANČIŲ SVETIMKALBIŲ INTARPŲ VERTIMAI

43 p., 2–6 eil. iš viršaus

„Daug buvo senovės prūsų ežerų, kurie vadinosi ‚Perkune' ir kurių vandenims buvo priskiriama stebuklinga gydomoji galia. Todėl ‚lacus Percun dietus', į rytus nuo Mėlzako (Mehlsack) ties Seefeld, Woppen ir Glanden kaimais, Voigtas (*Gesch. Pr.*, I, 584) mini 1374 dokumente" (*Altpr. Monschr*, IV, 61).

44 p., 3–4 eil. iš apačios

249. *Perkuhn* Jakob, 1690 m. Valterkėmeno (Walterkehmen) klebonas, 1707 m. Insterburgo vyriausias kunigas (Krause, *Litauen*, 1834, p. 137).

87 p., 1–5 eil. iš apačios

1098. Sakmėje iš MžL pasakojama „kodėl ketvirtadieniais žemumoje neverpiama: per aukštinį įsikišo ilga ranka su sugniaužtu ir grasinančiu juodu kumščiu, ir tarsi iš po žemių pasigirdo balsas: ‚Šiandien ketvirtadienis! Kas šią dieną dar kartą apsuks ratelį, tas mirs! Saugokit savo gyvybę!'" (*Altpreuss. Monatsschrift*, XV, 454, Nr. 30).

124 p., 5–8 eil. iš viršaus

„Prūsų sakmėje audra paprastai vaizduojama taip: **su mėlynu botagu** persekioja velnią. Nes nors mėlyna liepsna ir atrodo dieviškai, jai švytint keikiamasi; šiaurinių fryzų yra sakoma: ‚Perkūno žaibe [O, mėlyna šviesa], padėk!', o Shärteinas keikėsi: ‚Ugnie mėlynoji!'" (Grimm, I, 148).

1 J. B., „Lietuvių liaudies pasaulėjauta", – *Aidai*. – 1967, Nr. 9, p. 410.
2 J. Balys, „Daugiau santūrumo", – *Aidai*. – 1955, Nr. 3, p.142.

128 p., 4–5 eil. iš apačios
„Dvigerkliai šunys, vilko giminaičiai, suuodžia ir persekioja velnią ne blogiau, kaip pats vilkas, mirtinas velnio priešas nuo pat pasaulio pradžios" (Jannsen, II, p. 176).

133 p., 17–19 eil. iš apačios
„Velnias pavagia griausmo įrankį, Perkūnas pasiverčia žmogumi, įsigauna į velnio puotą ir klasta susigrąžina instrumentą" (p. 118).

141 p., 18–20 eil iš viršaus
„Lapių, suomių ir estų variantai pateikia tris skandinavų versijas, kurias galima lyginti su Harsheimto versija, skirta skandinavų pagrindinio motyvo rekonstrukcijai" (1931, p. 124).
26–28 eil. iš viršaus
„Tačiau minėti bruožai yra tokie, kad jie gali būti atsiradę skirtingose vietovėse, nepriklausomai vieni nuo kitų" (1931, p. 125)
7–11 eil. iš apačios
„Niemi manymu, suomiškų užkalbėjimų yra taip gausu, o lietuviškų taip mažai dėl to, kad suomiškų užkalbėjimų kūrimo procesą stipriai paveikė germanai, kurių įtaką apie Kristaus gimimo metus patyrė suomių gentys; **minimu laikotarpiu lietuviai tokio poveikio nepatyrė.**"
1–2 eil. iš apačios
„Akivaizdu, kad mito apie Thoro kūjo pagrobimą pagrindas yra visoje Europoje paplitusi legenda" (1931, p. 128, plg. 1926, p. 155).

142 p., 23–24 eil. iš viršaus
„Minėti bruožai yra tokie, kad jie gali būti atsiradę skirtingose vietovėse, nepriklausomai vieni nuo kitų."
22 eil. iš apačios
„Loki, griausmo dievo tarnas."
11–14 eil. iš apačios
„ Žinomas estų mitas apie griaudimo instrumento vagystę yra kildinamas iš krikščioniškosios legendos ir neturi nieko bendro su vikingų tradicija" (p. 111).
4–7 eil. iš apačios
„Skandinavų mitologijos tyrinėjimams suomių sakmės apie griausmo dievą ir jo tarną, mano galva, yra nereikšmingos, tai svarbu estų tradicijai" (p. 115).

169 p., 16 eil. iš viršaus
„Šis variantas kiek abejotinas" (p. 15).
19 eil. iš viršaus
„Ši antroji mažarusių redakcija, žinoma, yra jaunesnė už pirmąją" (p. 69).
„Pirmoji mažarusių redakcija, be abejo, atsirado gana vėlai, ne prieš XVI amžiaus pabaigą ar XVII amžiaus pradžią" (p. 58).
15–18 eil. iš apačios
„Galicijoje mūsų legendoje (mt. 756C) **susiliejo** du pasakojimo motyvai (šūvis į ostiją ir iš Perkūno besityčiojantis velnias)... Šios redakcijos atsiradimo laiko neįmanoma nustatyti" (p. 118).

170 p., 6–10 eil. iš apačios
„Labai paplitęs yra vaizdinys, kai griausmo dievas išvaro ar užmuša velnią... Jei žmogus padeda užmušti velnią, audra praeina. Vieną kartą vyras iš lanko nušovė asilą, kuris buvo atsukęs Perkūnui savo pliką pasturgalį, ir žaibas tučtuojau liovėsi" (U. Holmberg, *Die Religionn der Tscheremissen,* in *FFC*, 61, 1926, p. 68).

181 p., 2–4 eil. iš viršaus
„Esu dažnai girdėjęs, kad velnias atsirado iš kamuolio" (II, 835–836).

197 p., 1 eil. iš viršaus
„Velnio teisė į darbą" (*Niederdeutsche Zeitschrift für Volkskunde, X, 1–2, 1932*).

249 p. 1 eil. iš viršaus
„Bumburs – tai mažas vyrukas, tvirtai apsirėdęs žmogus" (LVV, I, 350).

251 p., 3–4 eil. iš apačios
„Barzdukai (arba barzukai)... pagal Milkų yra maži požeminiai žmogeliai ilgomis barzdomis, panašūs į kaukus. Apie kaukus arba požeminius žmogelius nadrūviai rašo, kad jie esą vos vieno piršto ūgio, viskuo panašūs į žmones, ant galvos turį raudoną dėmę tarsi kepurę" (Berlin, 1871, p. 13).

Maletius 1553 m. mini ‚barstukus', „kuriuos germanai Erdmännlei. t.y. požeminiais vadina" (Acta Borussica, Königsb., 1731, p. 404).

2–3 eil. iš apačios

Tas pats autorius sako, jog „šiuo metu nadraviai vadina barzdukus kaukučiais" (ib., p. 29).

253 p., 17–18 eil. iš apačios

„Tik barbariškumas yra pirminis".

254 p., 1 eil. iš apačios

Tai bus vad. „galingoji gamtos akcija", plg. L.v. Schroeder, II, 601–602.

255 p., 2–4 eil. iš viršaus

„Jakutų ‚Ponas su kirviu', kuris persekioja demonus, panašus į analogiškas europietiškų mitų figūras, kurios kildinamos iš senųjų Azijos tautų" (ten pat, p. 443).

3–5 eil. iš apačios

L.v. Schroeder tvirtina: „Dievas Indra... dar Rig-Vedos laikais į antrąjį planą galutinai išstūmė senąjį griausmo dievą Parnaya, per audras pasirodantį dangaus dievą" (1923, II, 621).

1–2 eil. iš apačios

Pvz.: „Kai kurios Thoro istorijos labai senos, atėjusios iš indoeuropiečių bendruomenės" (Meyer, 350). Apie „bendrą arišką pagrindą" kalba ir L.v. Schroeder, II, 608.

257 p., 8–9 eil. iš apačios

„Kovą tarp žmogaus ir velnio galima paaiškinti krikščioniškomis pažiūromis" (de Vries, 1935, I, 236).

258 p., 7–10 eil. iš apačios

„Kad ir kaip apibrėžtai Perkūnas reikštųsi kaip griausmo dievas, dėl kitų aplinkybių mums visgi susidaro įspūdis , kad jis jokiu būdu aiškiai neatsiranda iš dangaus dievo, įgydamas ypatingą dievo pavidalą, veikiau jis iš pradžių galėjo būti jam tapatus" (Schroeder, 1923, I, 533f.).

1–3 eil. iš apačios

„...Rusams... bet kokia žaibo ir perkūno personifikacija yra visiškai svetima; tai tėra įrankis, ginklas, pleištas Dievo, angelo ar Elijo rankoje, o ne kažkas savito ar suasmeninto" (p. 16).

Iš vokiečių, anglų ir lotynų kalbų vertė

DALIA ČEKATAUSKIENĖ IR RITA REPŠIENĖ

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

DALYKŲ RODYKLĖ

SACHREGISTRUM

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

SUTRUMPINIMAI

apyg. – apygarda
apyl. – apylinkė
aps. – apskritis
bž. – bažnytkaimis
dv. – dvaras
gub. – gubernija
k. – kaimas
palv. – palivarkas
par. – parapija
v. – valsčius
vnk. – vienkiemis

Užsakymas 205
Išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, 2055 Vilnius, tel. 225 332, fax 61 62 54
Spausdino P. Kalibato IĮ „Petro ofsetas"
Žalgirio g. 90, 2600 Vilnius, tel./fax 73 33 47

